

ప్రా చీ న

తెలుగు కావ్యాలో తెలుగునాడు

1931-82 సంవత్సరంలో

ఆంగ్లప్రజేళ్ల సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు పొందిన గ్రంథం

డా॥ పాపిరెడ్డి నరసింహారెడ్డి. పి హెచ్ డి

తెలుగు అధ్యయనశాఖ

శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయం, తిరుపతి

శ్రీనివాస మురళీ పబ్లికేషన్స్

తిరుపతి

1984

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు
శ్రీనివాస మురళీ పబ్లికేషన్స్-2

పర్వస్వామ్య సంకలితం

ప్రథమ ముద్రణ-1984

1100 ప్రతులు

వెల : రూ॥ 30/-

ప్రతులకు :

శ్రీమతి పి. ప్రభావతమ్మ

6-134 (1) ఎస్వీనగర్

తిరుపతి - 517 502

ముఖ్యత్రచిత్రణ : పేటశ్రీ

ముద్రణ :

వెల్డేటి ప్రింటర్స్

ఏ లా చ.

అంకితం

ఎవరి రుణమైనా తీర్చుకోవచ్చు
 అమ్మరుణం తీర్చుకోలేనిది
 నవమాసాలూ మోస్తుండి
 మరోజన్మలాంటి ప్రసవవేదన భరిస్తుండి
 రోతా పతా సహించి
 శిశువు రొగం రొమ్మా తనదిగా స్పందించి
 విడ్డ చిరంజీవం కావాలని
 వెయ్యి దేవుళ్ళకు మొక్కుంటుండి
 కొడుకు తన్ను సరిగా చూడకపోయినా
 అతని శబాన్నే ఆకాంక్షిస్తుండి
 అందుకే అమ్మ రుణం తీర్చుకోలేనిది
 నా సాహితీ వ్యవసాయంలో
 కుసుమించిన ఓ గుడ్డిపూవును
 మాఅమ్మ లక్ష్మమ్మకు
 అంకితం ఇస్తున్నా.....

కై మో డ్దు

నా నిత్యజీవితంలోను, సాహిత్య జీవితంలోనూ ఆదర్శప్రాయులై నన్ను నడిపించే దివ్యశక్తి, వ్యక్తి ఆచార్య జి యన్ రెడ్డిగారు దేశంలో స్థలనామపరిశోధనకు బీజా వాపన చేసినవారు రెడ్డిగారు తమలైబరరీలోని ఎన్నో ప్రాచీన కావ్యాలను వారే వెతికిచ్చారు చాకోసం వారు శ్రీవెంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయం వైస్-చాన్సలర్ అయి తర్వాత నేను భయం భయంగానే వెళ్ళి ఈ గ్రంథానికి పీరికప్రాసే సమయం మీకుందా? అని అభ్యర్థించారు, తమకున్న సవాలక్ష కార్యనిర్వహణ ఇబ్బందులలో కూడా నా అభ్యర్థనను తొసివేయకుండా అంగీకరించారు పీరిక ప్రాసయిచ్చారు వారికి కృతజ్ఞతాపూర్వక వందనాలు

నా శ్రేయస్సును నిరంతరం కాంక్షించి వెన్ను తట్టేవారు ఆచార్య మహారి సుబ్బారెడ్డిగారు నా ది ఎ డిగ్రీకాలంలో గురువులుగా, తర్వాత ఆప్తులుగా వ్యవహరిస్తున్నవారు శ్రీ కె నాగిరెడ్డిగారు తమవద్దనున్న కావ్యాలనందించి ప్రోత్సహించిన వారు డా॥ జి నాగయ్యగారు అన్నమాచార్యుల సాహిత్యంలోని విషయసేకరణకు తోడ్పడిన వారు డా॥ కె సర్వోత్తమన్ గారు

అన్నమాచార్యులు సంకీర్తనా సముద్రంనుంచి స్థలనామ రత్నాల్ని వెలికితీసి యిచ్చింది డా॥ కె వాణిగారు స్థలనామచర్చలో తోడ్పడినవారు మిత్రుడు డా॥ డి సి రెడ్డి

కోడినంతనే సార్థకమైన తెలుగునాడు ముఖచిత్రం వేసి యిచ్చిన చిత్రకారుడు' వర్దిష్టవు పేట శ్రీనివాసులురెడ్డి ముఖచిత్ర నిర్ణయంలో కళాత్మక సూచనలిచ్చిన మిత్రుడు డా॥ ఎస్సీటి చంద్రశేఖర్ -

“ప్రాచీన తెలుగు కావ్యంలో తెలుగునాడు” పోటీ అంశంగా నిగ్గయించింది ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీవారు నా వ్రాతప్రతిని ఉత్తమంగా ఎన్నుకొన్న న్యాయనిర్ణేతలు ఈ గ్రంథప్రచురణకు ఆర్థికసహాయం చేసిన ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వ సాంస్కృతిక వ్యవహారాలశాఖ - అనతికాలంలో ముద్రించి యిచ్చిన వెర్షన్ పింటర్స్ ఏలారు

— పీరందరికి నా కైమోడ్దు

డా॥ పి నరసింహారెడ్డి.

ఆచార్య జి. యన్ రెడ్డి

ఎం ఏ, ఎం లిట్, పిహెచ్ డి,

వైస్ ఛాన్సలర్

శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయం

తిరుపతి - 517502.

అభినందన

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడెమీ చేపట్టిన సార్థక కార్యక్రమాల్లో ప్రతి సంవత్సరం నిర్వహించే ఉత్తమ గ్రంథ రచనపోటీ ప్రశంసార్థం ఈ పోటీవల్ల మూడు లాభాలు కలుగున్నాయి ఒకటి, రచనాసక్తిగల మంచి తెలుగు రచయితల్ని వెలుగులోకి తీసుకరావడం, రెండు సరికొత్త విషయాల్ని ఎంపిక చేసి పోటీ గ్రంథాల్ని రచించేయడం, మూడు వర్తిస్తున్న యువరచయితలకు ప్రోత్సాహాన్ని, సాహిత్యలోకంలో గుర్తింపును కల్పించడం ఈ గ్రంథ రచన పోటీ కారణంగా ఇంత వరకు ఉత్తమ విమర్శ గ్రంథాలు అనేకం వెలువడ్డాయి అనేక రచయితలు లబ్ధి ప్రతిష్టలైనారు అట్టి రచయితల్లో రెండు మార్లు గ్రంథ రచనాపోటీలో పాల్గొని, తన రెండు గ్రంథాలకు అకాడెమీ అవార్డును పొంది పేరు ప్రతిష్టల్ని సాధించుకొన్న యువరచయిత డా॥ పి నరసింహారెడ్డి, శ్రీవేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయంలో తెలుగు శాఖకు కూడా పేరుతెచ్చిన అధ్యాపకుడు

అకాడెమీ గ్రంథ రచన పోటీలో డా॥ నరసింహారెడ్డికి మొదటి అవార్డును 1980లో తెచ్చిపెట్టిన గ్రంథం 'తెలుగు సామెతలు-జన జీవనం' ఇది 1984లో ముద్రితం రెండవది 1988లో అకాడెమీ బహుమతిని పొంది ప్రస్తుతం ప్రకటితమైన 'ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు' అనే ఈ గ్రంథం రెండు మార్లు పోటీలో పాల్గొని, రెండు మార్లా అకాడెమీ అవార్డుల్ని అందుకొన్న డా॥ నరసింహారెడ్డి అందరికీ అభినందనియుడు

ప్రాచీనాంధ్ర భౌగోళిక విశేషాల్ని తెలుగు సాహిత్య గ్రంథ ప్రమాణాలతో విపులంగా ఎంచుచే గ్రంథం లేనందువల్ల, అట్టి గ్రంథాన్ని వ్రాయించే సత్సంకల్పముతో 'ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు' అన్న అంశాన్ని పోటీకి ఎన్నిక చేసిన అకాడెమీ కార్యవర్గాన్ని కూడా మనం ప్రశంసించాలి ఆంధ్ర ప్రభుత్వం అందించే 'అల్పార్థంతో అన్యార్థరసేవ' కేస్తున్న ఉత్తమ సంస్థ మన సాహిత్య అకాడెమీ.

ప్రాచీన కావ్యాల్లో వర్ణితమైన తెలుగునాడును వస్తువుగా స్వీకరించి గ్రంథం వ్రాయడం అనుకొన్నంత సులభంకాదు అనేకులు ప్రయత్నించే రచనకూడాకాదు వస్తువు విశ్రుతం, పరిధి అతి విస్తృతం. విశ్లేషణకు కష్టాశ్లేషం ప్రాచీన గ్రంథాలతో ప్రత్యక్ష పరిచయాన్ని స్థాపించుకొని, వస్తు విశ్లేషణలో శాస్త్రీయమూ, సక్రమమూ అయిన ఒకానొక రచనా ప్రణాళికను రూపొందించుకొని, వస్తుసామగ్రిని బహు గ్రంథాలనుండి సేకరించుకొని గ్రంథ విస్తరభీతి మనసులో మెదులుతుంటే పాఠకు లకు అసక్తికరంగా ఇట్టి ప్రామాణిక విమర్శ గ్రంథాన్ని పోటీకని వ్రాయడం సామాన్యమైన విషయంకాదు పైగా ఇట్టి గ్రంథాన్ని వ్రాయడానికి ఓపిక, పట్టుదల, చిత్తశుద్ధి పరిశోధనాదృష్టి, నిరంతర కృషి, పూర్వాపరపునఃపరిశీలన ఎంతో అవసరం. ఈగుణాలన్నీ డా॥ నరసింహారెడ్డికి ఉన్నాయని చాటడానికి ఈ గ్రంథమొక ప్రబల నిదర్శనం విషయ ప్రాధాన్యాన్ని బట్టిగాక రచనా శైలిని బట్టికూడా ఇదొక ఉత్తమ గ్రంథం తెలుగు బాషా సాహిత్యాన్ని, సంస్కృతిని, చరిత్రను అభిమానించే సహృదయ పాఠకుల మెప్పించే గ్రంథమిది.

గ్రంథ శీర్షికలో 'తెలుగునాడు' అన్నమాట ఉన్నా ప్రాచీన తెలుగు సాహిత్యంలో ఈ పదబంధం మృగ్యం కావడం ఒక విశేషం ముద్రితమైన ప్రాచీన సాహిత్య గ్రంథాలలో ఏగ్రంథాన్ని వదలకుండా గ్రహించిన ప్రతి గ్రంథాన్ని సమగ్రంగా, క్షుణ్ణంగా పరిశీలించి, తెలుగునాడుకు చెందిన, భౌగోళిక స్వరూపాన్ని ప్రాంతాలు, నాడులు, గ్రామాలు, పట్టణాలు, స్థలాలు, క్షేత్రాలు, నదులు మొదలైన వాటిని-వాస్తవ దృష్టితో ఈగ్రంథం విరచితమై వుండడం గమనార్హం ఉటంకించిన ప్రతి అంశానికి ఆధారాల్ని సూచించడం వల్ల గ్రంథానికి ప్రామాణికత సిద్ధించింది ఈపద్ధతి ఉత్తరోత్తర జరిగే పరిశోధనకు ఘర్లదర్శికకూడా గ్రంథాంతంలో రచయిత ఇచ్చిన సూచిక నిశానికి గ్రంథ విషయాధిక్యతకు ఒక సూచిక. ఇట్టి ఉత్తమ గ్రంథాన్ని వ్రాసే ప్రయత్నించిన డా॥ నరసింహారెడ్డిని అభినందిస్తున్నాను తెలుగు ప్రజలు అభిమానించదగ్గ ఒక సరికొత్త విషయాన్ని చక్కగా ప్రదర్శించే ఈ గ్రంథాన్ని తెలుగుదేశం ఆదరిస్తుందనీ ఆశిస్తున్నాను

1. సన్నయ యుగ సాహిత్యంలో తెలుగునాడు 1
 - 1) సన్నయ ఆంధ్రమహాభారతం 1;
 - 2) వేములవాడ భీమకవి కవిజనాశ్రయం 4, చాటువులు 6
 - 3) పావులూరి మల్లిన సారగణిత సంగ్రహం 7 సూచికలు 8
2. శివకవి యుగ సాహిత్యంలో తెలుగునాడు 9
 - 1) నన్నెచోడుడు కుమారసంభవం 9, 2) మల్లికార్జున పండితాచార్యుడు అక్షరాంకగద్య - స్తుతిశ్లోక పంచకం 11, శివతత్త్వసారం 12, శివశరణపదం 13, 3) పాల్కురికి సోమన 13, అనుభవసారం - దెన్నెమల్లసీసములు - వృషాధిపశతకం 14, బసవపురాణం 15, పండితారాధ్య చరిత్రం 21, 4) చక్రపాణిరంగన నయనరగద - నమశ్శివాయ రగద 53, ఉపసంహారం 54, సూచికలు 56
3. తిక్కన యుగ సాహిత్యంలో తెలుగునాడు 58
 - 1) గోనబుద్ధారెడ్డి - రంగనాథ రామాయణం 58, 2) తిక్కన నిర్వచనోత్తరరామాయణం 59, ఆంధ్రమహాభారతం 60, 3) కేతన దశకుమారచరిత్ర 61, ఆంధ్రభాషాభూషణం 65, 4) మంచన కేయూరబాహుచరిత్ర 65, 5) యదావాక్కుల అన్నమయ్య సర్వేశ్వరశతకం 68, 6) మారన మార్కండేయపురాణం 69, 7) బద్దెన సుమతిశతకం 70, ఉపసంహారం 70, సూచికలు 71
4. ఎఱ్ఱన యుగ సాహిత్యంలో తెలుగునాడు 72
 - ఎఱ్ఱప్రెగ్గడ హరివంశం 72, ఆంధ్రమహాభారతం 74, నృసింహ పురాణం 75, 2) భాస్కరుడు రామాయణం 83; 3) నాచన సోమడు : ఉత్తరహరివంశం 84, 4) రావిపాటి త్రిపురాంతకుడు త్రిపురాంతకోదాహరణం 84, 5) చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుడు 84, 6) కృష్ణమాచార్యులు సింహగిరి వచనములు 88, 7) పోశెట్టి లింగకవి నవబోళచరిత్రం 91, ఉపసంహారం 92, సూచికలు 94
5. శ్రీనాథ యుగ సాహిత్యంలో తెలుగునాడు 95
 - ఈ యుగంలోని కవులు 95, 1) శ్రీనాథుడు శృంగార నైషధం 95, హరవిలాసం 96, భీమేశ్వరపురాణం 97, కాశీఖండం 123,

పలనాటిచరిత్ర 130, 2) విసుకొండ వల్లభామాత్యుడు క్రిడాభిరామం 140, 3) బమ్మెరపోతన భోగినీదండకం వీరభద్రదవిజయం 147, ఆంధ్రమహాభాగవతం 148, నారాయణశతకం 150, వెలిగందలనారయ ఏర్పూరి సింగన భాగవతి స్కంధాలు 149, 4) జక్కన విక్రమార్క చరిత్ర 150, 5) అనంతా మాత్యుడు భోజ రాజీయం 153, 6) గౌరన హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానం 157, వవనాధచరిత్ర 157, 7) దగ్గు బల్లి దగ్గవ నాసికేతాపాఖ్యానం 160, 8) పిల్లలమట్టి పినవీర భద్రుడు శృంగార కాకుంతలం 164, జైఘనీ భారతం 162, 9) వెన్నెలకంటి సూరన . విష్ణుపురాణం 164, 10) దూబగుంట నారాయణ కవి పంచతంత్రము 166, 11) బైచరాజు వెంకటాచార్యుడు పంచతంత్రం 166, 12) నందిమల్లయ - ఘంటసంగన ప్రబోధ చంద్రోదయం 166, 13) కొలువి గోపరాజు సింహాసన ద్వారాతింకిక 167, 14) మడికి సింగన సకలసీతినమ్మతం పద్మపురాణం 171, నాన రాష్టరామా మణం 172, 15) అయ్యలరాజు తైత్తిరీకావ్యము ఒంటిమీద రఘువీర శతకం 173, 16) నూతనకవిసూరన ధనాభిరామం 173, 17) తాళ్ళ పాక అన్నమాచార్యులు సంకీర్తనలు 178, 18) తాళ్ళపాక తిమ్మక్క, సుభద్రాకళ్యాణం 183, 19) మొల, రామాయణం 188, 20, విన్న కోట పెద్దనా కావ్యాలంతార చూడామణి 183, ఉపసంహారం 189, సూచికలు 190.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల యుగసాహిత్యంలో తెలుగునాడు 193
ఈయుగంలోని కవులు 193, 1) అల్లసానిపెద్దన, మనుచరిత్ర 194; 2) నందితిమ్మన, పారిజాతాపహరణం 196, 3) శ్రీకృష్ణదేవరాయలు ఆముక్తమాల్యద 198, 4) అయ్యలరాజు రామభద్రుడు రామాభ్యుదయము 200, 5) మాదయగారి మల్లన రాజశేఖరచరిత్ర 20, 6) ధూర్జటి: కాళహస్తిమాహాత్యం 202, కాళహస్తిశ్వరశతకం 215, 7) చింతలపూడి ఎల్లన: రాధామాధవం 216, 8) మోహనాంగి మారీచి పరిణయం 217, 9) కందుకూరి వీరదక్షిణ, సుగ్రీవవిజయం, నిరంకుశోపాఖ్యానం 219, జనార్దనాష్టకం 220, 10) తెనాలి రామకృష్ణుడు 220, ఉద్భటారాధ్యచరిత్ర 221, ఘటికాచలమాహాత్యం 222, పాండురంగ మాహాత్యం 222, 11) సంకునాలన్నసింహాకవి, కవికర్ణ రసాయనం 224, 12) దోనేరు కోనేరునాడు: బాలభాగవతం 225, 13) బాసుకవి పంచతంత్ర 225, 14) భైరవకవి శ్రీరంగమహాత్మ్యం

228, 15) భట్ల పెనుమర్తి కోదండరామకవి వల్లభాభ్యుదయం 228, 16) అందుగుల వెంకయ్య రామరాజీయం 234, 17) రామరాజభూషణుడు, వసుచరిత్ర 237, 18) పింగళి సూరన కళాపూర్ణోదయం 239 19) అద్దంకి గంగాధరకవి తపతీసంవరణం 242, 20) పొన్నగంటి తెల్లిగన యయాతి చరిత్రం 243, 21) రామరాజు రంగప్పరాజుకవి నాంబోపాఖ్యానం 244, 22) తాళ్ళపాక పెరితిరుమలాచార్యులు వేంకటేశ్వరవచనములు 245, 23) మరింగంటి సింగరాచార్యులు దశరథ రాజనందన చరిత్ర 247, సద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్యసీతాకల్యాణం 249, గోదావరపూజీ పరిణయం 250, 24) చరిగొండ ధర్మన్న చిత్రభారతం 250, 25) పొడ్డుచర్ల చిన తిమ్మయ ప్రసన్నరాఘవ నాట్యప్రబంధం 252, 26) తాళ్ళపాక చిన్నన్న అష్టమవాషికల్యాణం 253, 27) తెనాలి అన్నయ, సుదక్షిణాప-ణయం 254, 28) తెనాలి రామ భద్రకవి ఇంద్రమతిపరిణయం 255, 29) దామెర్ల వెంగళనాయకుడు బహుళాశ్వచరిత్ర 256, 30) సారంగుతన్మయ వైజయంతీవిలాసం 257, ఉపసంహారం 257, సూచికలు 258

7 దక్షిణాంధ్ర యుగ సాహిత్యంలో తెలుగునాడు

260

ఈయుగంలోని కవులు 260, 1] తరిగొప్పల మల్లన, చంద్రబాసు చరిత్రం 261, 2] విశ్వరాధునిస్తానాపతి రాయవాచకం 265, 3] మల్ల అనంతభూపాలుడు కకుత్స్థ విజయం 270 4] రఘునాథ నాయకుడు వాల్మీకి చరిత్రం 271, 5] వెమకూర వెంకటకవి సారంగ ధరచరిత్ర విజయవిలాసం 274, 6] కవివౌడప్ప వౌడప్పకవితకం 276 7] చతులూరి బాపకవి మూర్తిత్రయోపాఖ్యానం 277 8] శత్రుత్వము పదాలు 278, 9] మారన వెంకయ్య భాస్కరకవితకం 280, 10] రత్నాకరము గోపాలరాజు సౌగంధిక పసవాహరణం 280, 11] ప్రవాళకవి మల్లన యక్మాంగవ చరిత్రం 281, 12] పాలవెకరి కదిరీ పతి శకపత్తి 282, 13] కంచెర్ల గోపన్న, దాశరథికవితకం 285, 14] బిజ్జల తిమ్మభూపాలుడు అనర్థ రాఘవం 286, 15) చక్రవర్తి రాఘవాచార్యులు నలచరిత్రం 287 16) కుమారధూర్జటి కృష్ణరాయ విజయం 288, 17) సముఖ వేంకటకృష్ణప్ప నాయకుడు అహల్యాసంక్రందనం 291, 18) శేషము వెంకటపతి శాంకవిజయం 292, 19) సారంగపాణి సారంగపాణి పదాలు 292 20) ముదు

పశవి : రాధికాసాంత్వనం 297, 21) వెలగపూడి కృష్ణయామాత్యుడు .
 భానుమద్విజయం 297, 22) అయ్యలరాజు నారాయణామాత్యుడు
 హంస వింశతి 299, 23) కంకంటి పాపరాజు : ఉత్తర
 రామాయణం 305, విష్ణుమాయావిలాసం 306, 24) పుష్పగిరి తిమ్మన
 సమీరకుమార విజయం 306, 25) కూచిమంచి తిమ్మకవి 306,
 నీలాసుందరీ పరిణయం అచ్చతెనుగు రామాయణం - కుక్కుటేశ్వర
 శతకం 307, 26) గొగులపాటి కూర్మనాథకవి సింహాద్రి వారసింహ
 శతకం 308, 27) ముప్పిరాల సుబ్బారాయకవి ప్రద్యుమ్నచరిత్రం
 310, 28) గట్టుప్రభువు . కుచేలిపాఖ్యానం 311, 29) రత్నాకరము
 అప్పప్పకవి శశిరేఖాపరిణయం 311, 30) వెలిదిండ్ల వెంకటపతి :
 రాధామాధవ సంవాదం 312, 31) అడిదము సూరకవి ఆంధ్ర
 చంద్రాలోకం - కవిజనరంజనం 312 రామలింగేశ్వరకవి 313,
 ఉపసంహారం 313, సూచికలు 314, సింహాచలలోకనం 315,

అనుబంధాలు :-	I ప్రాచీనాంధ్రదేశ విభాగాలు	321
	II స్థలాల నామాంతరాలు	322
	III స్థల సూచి	328
	IV ఆధార గ్రంథాలు	356
	V ఉపజీవ్య రచనలు	360

0 1 ఆంధ్రజాతి ఆంధ్రులు ఒక జాతిగా 'ఐతరేయ బ్రాహ్మణం' లోనే [క్రి పూ 800] పేర్కొనబడినా భరతశాస్త్రంలో [క్రి ౪ మొదటి శతాబ్దం] వాయుపురాణంలోను, సంస్కృత భాగవతంలోను ఆంధ్రజాతి ప్రస్తావన ఉంది. చంద్రగప్త మౌర్యుని ఆస్థానం దర్శించిన గ్రీకు రాయబారి మెగస్తనీసు [క్రి పూ 400] మౌర్యుల తర్వాత ఆంధ్రులు ఎన్నదగిన చతురంగబలం కలిగి ఉన్నారని పేర్కొన్నాడు అశోకుని శాసనాలలోను ఆంధ్రుల ప్రసక్తి ఉంది.

సంస్కృత వాఙ్మయంలో వ్యాస భారతంలోను, భాగవత, మత్స్యపురాణాల లోను ఆంధ్రజాతి ప్రశంస ఉంది

తమిళ సంగం వాఙ్మయంలో 'వడుగర్' అనేపేర్తో ఆంధ్రజాతి పేర్కొన బడింది

0 2 ఆంధ్రదేశం ఆంధ్రదేశ ప్రసక్తి ఎప్పటినుంచి ఉంది? వాల్మీకి రామాయణంలో, మహాభారతంలో, భాగవతపురాణంలో ఆంధ్రరాజ్య ప్రస్తావనఉంది బౌద్ధవాఙ్మయంలో అంధరట్ట [ఆంధ్రరాష్ట్ర] అనే పదం ఆంధ్రదేశాన్ని సూచించేదే మల్లిదేవనందివర్మ దాన శాసనంలో [క్రి ౪ 340] "ఆంధ్రమండలే ద్వాదశ సహస్రగ్రామ సంపాదిత సప్తార్ధలక్ష విషయాధిపతే" అన్న వాక్యంలో కూడా ఆంధ్రదేశం దేశ వాచకంగా వాడబడింది అంటే క్రీస్తుకు పూర్వమే ఆంధ్రదేశం వునికి ఋజువైంది

0 3 తెలుగుదేశం|త్రిలింగదేశం తెలుగు, తెనుగు, త్రిలింగ అనే శబ్దాలు దేశవాచకాలుగా ఉన్న సంగతి యదార్థమే వాయుపురాణంలో 'త్రిలింగ' అనే పదం ఒక జనపదానికి పేరుగా పేర్కొనబడింది కాకతీయ ప్రతాపరుద్రుని ఆస్థానంలోని విద్యానాధుడు [క్రి శ 13 వ శతాబ్దం] శ్రీశైల, దాక్షామ, కాకేశ్వరాలలోని శివలింగాల వలన తెలుగుదేశానికి 'త్రిలింగ' మనేపేరు ఏర్పడిందని ప్రతాప రుద్రీయంలో పేర్కొన్నాడు విన్నకోట పెద్దన [14 వ శ] ఆంధ్రదేశానికి త్రిలింగ దేశమనే పేరు కావ్యాలలో ప్రయుక్తమైనట్లు, తెలుగు త్రిలింగ శబ్దభవమైనట్లు కావ్యాలంకార చూడామణిలో తెల్పినాడు త్రిలింగ పదం దేశవాచకంగా బ్రహ్మాండ, స్కాంధ పురాణాలలో గ్రంథస్థమై ఉన్నట్లు చిలకూరు నారాయణ రావుగారు ఆంధ్రుల చరిత్ర పదమ భాగంలో పేర్కొన్నారు రాజశేఖరుని విద్దసాలభంజికలో [క్రి శ 10వ శతాబ్ది] "జయతు జయతు త్రిలింగాధిపదేవ" అని ఒక ప్రయోగం ఉంది తెలుగు త్రిలింగ శబ్దభవం కాదని, తెలుగుయొక్క సంస్కృతీకృత రూపం 'త్రిలింగ'

అని కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు నిరూపించినారు [లక్ష్మణరాయ వ్యాసావళి, పు 122-26] ఇంతవరకూ పేర్కొన్న విషయాలు ఆచార్య జి. యస్. రెడ్డిగారి ఆంధ్రం, తెనుగు అనే వ్యాసం - నుండి గ్రహింపబడినాయి ఈ వ్యాసం 'తెలుగు భాషా చరిత్రలో' ఉంది

0 4 తెలుగునాడు 'తెలుగునాడు' అనే రూపం కావ్యాలలో ఎక్కడా కనిపించదు తెలుగు దేశంలో చాలా చాడులుండేవి ఉదా॥ పాకనాడు, మొరను నాడు, కమ్మనాడు, ములికినాడు మొ॥ నవి

తెలుగుదేశం స్వరూపం సంపూర్ణంగా తెలుగుకోవాలంటే సంస్కృత సాహిత్యం, ప్రాకృత సాహిత్యం, తమిళ కన్నడ సాహిత్యాలు తెలుగులోనే వాసనాలు, వానపద సాహిత్యం - ఇవన్నీ పరిశీలించాల్సిఉంది ఉదాహరణకి శాలివాహన సప్తతి-వ్రాకృతభాషలో - గోదావరి ప్రసక్తి ఉంది తమిళ వాఙ్మయంలో అష్టాంగ వాక్యాలలో తిరుమల, అహోబిలం క్షేత్రాల ప్రస్తావన ఉంది కన్నడ సాహిత్యం - దాన వాఙ్మయంలో తిరుపతి శేషగిరిల ప్రసక్తి కనిపిస్తుంది

0 5 "ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు" - గ్రంథం ఏడు ప్రకరణాలుగా విభజింపబడింది 1 నన్నయ యుగం 2 శివకవి యుగం 3 తిక్కన యుగం 4 ఎఱ్ఱన యుగం 5 శ్రీనాథ యుగం 6 శ్రీకృష్ణదేవ రాయల యుగం 7 దక్షిణాంధ్ర యుగం అంటే 11వ శతాబ్ది ఉత్తరార్థం నుండి 18 వ శతాబ్ది మూడో పాదం వరకు ఉండే 725 సంవత్సరాల తెలుగు కావ్యాలను - విస్తృతంగా - పరిశీలించి చాకుతోచిన విధంగా వింగడించినాను

0 6 ఆంధ్రసాహిత్యం ఒక సమగ్రం అందులో నేను చేసిన కృషి సముద్రానికి ఏతం ఎత్తడం మాత్రమే అయితే ఒక విషయాన్ని నేను సవినయంగా చెప్పగలను పరిశీలించిన కావ్యాలన్నీ ఖుణ్ణంగా చదివి విషయ సెకరణ చేసిన, ఒక్కోసారి కావ్యం అంతా మొత్తం వెదికితే ఒకటి అలా తెలుగు ప్రదేశాలు కనిపించేవి ఒక్కోసారి అదిదు కాలవ్యవధి తక్కువైనందువల్ల ముఖ్యమైన కావ్యాలు సమయానికి దొరక్కపోయినవి కూడా లేకపోలేదు

ఏది ఏమైనా ఈ ప్రయత్నం 'తెలుగు ప్రజలకు' చంద్రుడికో నూలు పోగు వంటిది మాత్రమే

నన్నయ యుగ సాహిత్యంలో తెలుగునాడు

10 తెలుగులో ఆదివ ఏ సన్నయ ఆయన యుగంలో మనకు కనిపించే రావ్య సాహిత్యం తక్కువే నన్నయ ఆంధ్ర మహాభారతంలోని ఆది, సభాపర్వాలు అరణ్యపర్వంలో కొంతభాగం - వెములవాడ ధీమకవి చాటువులు - పావులూరి మల్లస గణితం

11 యావద్భారత దేశంలో పంచమ వెడంగా ప్రచార ప్రాభవాలన్ని సంతరించుకొన్న మహాన్నత కావ్యం మహాభారతం

నన్నయ ఆంధ్రీకృత భారతంలో ఆంధ్రదేశ వ్రగంస ఎలా ఉందో పరిశీలిద్దాం

111 సన్నయ భారతం రాజరాజుకు అంకితం కవి రాజరాజనంద్రుని "రాజకురైక భూషణుడు.. రాజమహేంద్రుడు" (ఆది 1-3) "... ఉత్తమ చాళుక్యుడు" (ఆది 1-4) ... పరమండలంబుల ధరణిపతుల నదిమి కప్పంబుల ముడముతోఁ గొనుచును, బలిమి నియం భూమి పరియపతుల నుక్కడగించుచు, దిక్కుల దనయాజ వెలుగించుచును . మరుమార్గుడగు విష్ణవర్ధనుండు... (ఆది 1-7) అధిల జలధివెలాయిత వసుమతీ వనితా భూషణంబైన వెంగిదేశంబునకు నాయక రత్నంబు నుంబోని రాజమహేంద్ర పురంబునందు మహేంద్ర మహిమతోఁ బరమానందంబున, ననవరత మహామహిరాజ్య సుఖంబు అనుభవించుచు" (ఆది 1-8) ఉండినాడని నన్నయ వాక్కులు

1.1.2 వెంగి చాళుక్యులు లేదా తూర్పు చాళుక్యుల చరిత్ర ఆరు శతాబ్దాల ఆంధ్ర దేశ చరిత్ర ఆంధ్ర దేశాన్ని వెంగి మండలం, వేంగి మహి, వెంగి మహా రాజ్యంగా తూర్పు చాళుక్యుల శాసనాలు పేర్కొంటాయి

113 సముద్రగుప్తుని అరిహాబాదు శిశాశాసనంలో ప్రప్రథమంగా వేంగి' పేర్కొనబడింది సముద్రగుప్తుడు దక్షిణ దేశంలో జయించిన దేశాల్లో వెంగి ఒకటి వెంగిపురం ఇప్పటి పడమటి గోదావరి జిల్లాలో ఏలూరు పట్టణానికి ఎనిమిది మైళ్ల దూరంలో ఉంది ఇప్పుడు ఆ శిథిల ప్రదేశంలో పెదవేగి, చినవేగి అనే రెండు చిన్న పల్లెలు మాత్రం మిగిలినాయి¹ శాలంకాయనులు, విష్ణకుండినులు పూర్వచాళుక్యులు, చాళుక్యవంశులు వరుసగా వెంగి రాజ్యాన్ని ఏలిన రాజవంశాలు.

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

వేంగిరాజ్యానికి వేంగి, విష్ణుపురం, బెజవాడ, రాజమహేంద్రవరం వరుసగా రాజధానులైనాయి

114 వేంగి విషయానికి రాజమహేంద్ర దిరుదాంకితులైన మొదటి అమ్మరాజు (క్రీ. శ 918-925) లేక రెండవ అమ్మరాజు కాలంలో రాజమహేంద్ర పరం రాజధాని యైనట్లు చరిత్ర పరిశోధకుల నిర్ణయం 2

115 నన్నయ వేంగి దేశాన్ని భూదేవికి భూషణంగా, ఆ భూషణంలోని నాయక రత్నంగా రాజమహేంద్రపురాన్ని వర్ణించినాడు ఎంత చక్కటి చిత్రణ :

నన్నయ పట్టారకుడు ఆశ్వాసాది పద్యాలలో రాజరాజును వేంగీ విషయాధీశ (ఆది 2-1 , వేంగీనాథ) ఆది 5-1), వేంగీ భూవల్లభ (ఆది 8-1) అని ప్రస్తుతించినాడు

116 రాజరాజు నరేంద్రుడు రాజమహేంద్రవరంలోని కపింద్రులకు కల్పితరుషులు “రాజమహేంద్ర కపింద్ర సమాజ సురక్షాజ రాజమారాండ..... రాజరాజనరేంద్రా” (ఆది 5-1) అని నన్నయ పలుకులు

117 నన్నయ తన జన్మభూమిమీద మక్కువతోనే సంస్కృత భారతంలో లేని తెలుగు నాడులోని పుణ్యస్థలాల్ని అర్చన తీర్థయాత్రావర్ణనలో చొప్పించినాడు వ్రతభంగమయించని ప్రాయశ్చిత్తంగా అర్చకుడు తీర్థయాత్రకు బయలుదేరతాడు. గంగానదిని సేవిస్తాడు హిమవర్షత పార్శ్వంలో అగస్త్యవటాన్ని సందర్శిస్తాడు నైమిశారణ్యంలో జగన్నాథుని సేవిస్తాడు అలా అలా ముందుకు పయనించి కళింగ విషయం ప్రవేశిస్తాడు తొడి బ్రాహ్మలు కొందరు కళింగ ద్వారమున తిరిగి ఉత్తరకురు దేశాలకు వెళ్తారు

అతి కొద్దిమంది విప్రపుత్రులే పార్థుడు ప్రయాణం చేసి పూర్వసముద్ర తీరంలో వెలసి ఉన్న “పురుషోత్తమ దేవరకు నమస్కరించి, మహేంద్ర పర్వతంబు”ను (ఆది 8-139) చూస్తాడు

తన జన్మ భూమిని, తన పౌషకుని విభవాన్ని, దాసవిరాన్ని-అడుగడుగునా అగ్రహారాల్లో, అధ్వరాల పుణ్యసమృద్ధితో నిండి ఉన్న వేంగీదేశ విభవాన్ని, దక్షిణ గంగ అయిన గోదావరిని, జగత్తు ఆదినుంచి ఉండే భీమేశ్వరుని నివాసమైన దత్తా

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

రామాన్ని అందమైన శ్రీపర్వతాన్ని, ఇంత దూరమైన వచ్చిన అరుగుడు వీక్షించ నిదే వీలు లేదనుకున్నాడు ఆదిరవి వ్యాసభారతంలోని యాత్రా మార్గాన్ని కొంచెం మార్చి “మాయంటికి విందవు కావయ్యా పాదాః” అన్నాడు. ‘ఓసీ జన్మభూమికి స్వర్గాదపి గరియసి’ అన్న నిత్య సత్యాన్ని చాచే అన్నయ పద్యాన్ని చిత్తగించండి

“సీ దక్షిణగంగ నాదవ్వయు నొప్పిస గోదావరియు బగదాడియైన
భీమేశ్వరంబును బెడగగుచున్న శ్రీపర్వతంబును చూచి యుద్వేలోన
ననవుమై శిష్టాగ్రహరభూయిష్టమై ధరణీసురోత్తమా ధ్వరసిధాన
పుణ్యస్థమ ద్దమై పాలుచు వేంగీదేశ విభవంబుజూచుచు విభుడు దక్షి

తే జాంబురాశితీరంబున కరిగి దురిత హరియైన కావరీ మహాసముద్ర
సంగమంబున భూసురేశ్వరుల కభిమరార్కదానంబులైన కృతార్థుడగుచు”
(అది 8-139)

118 ధర్మరాజు రాజహయ యాగం చెసేముందు తమ్ములు నలుగున్ని నలుదిక్కులకూ దిగ్విజయ యాత్రకు పంపిస్తాడు ఆ సందర్భంలో రాజాంధ్ర పాండ్య కేరళ రాజులను సహదేవుడు జయించినట్లు వ్యాసభారతంలో ‘ఆంధ్రా స్తావనాంచైవ’ (భంకార్కర్ 2-28-48) అని ఉంది నన్నయ భారతం చాల ప్రతుల్లో “తావన పాండ్య కేరళ” (సఖా 1-262) అని, కొన్ని ప్రతుల్లో “తావర పాండ్య కేరళ” అని ఉంది ఆంధ్రదేశం ఏమైనట్లు? ఆంధ్ర రాజున్ని సహదేవుని చెత ఓడించడం నన్నయకు ఇష్టం లేదా?

అలా అయితే సహదేవాను శాసనం ఎన ధర్మరాజు రాజసూయానికి పచ్చిన రాజుల్లో ‘వాన వాస్యాంధ్రకాస్తదా’ అని మూలంలో (భం 2-31-11) ఉండే విషయాన్ని యథాతథంగా “గౌతాంధ్ర సింహా కేరళ కుంతల ద్రవిడమరు యవన పతులు ..” (సఖా 1-284) అని నన్నయ పేర్కొన్నాడే:

ఎలాగైతేనేం, సంస్కృత మూలంలో రెండు చోట్ల ఆంధ్ర పాలకుల ప్రస్తావన ఉండగా తెలుగులో ఒక చోట మాత్రమే కనిపిస్తున్నది ‘రాజాంధ్ర పాండ్యకేరళ’ అని పూర్వ పాఠమై యుందనోపు అని ఆంధ్రమహాభారతం-సంశోధితముద్రణ సంపాదకులు శలవిస్తున్నారు

ఇలా నన్నయ ఆంధ్ర మహాభారతంలో వెంగి దేశం, గోదావరి, భీమేశ్వరం, శ్రీపర్వతం ప్రసక్తి కనిపిస్తున్నది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

119 నన్నయ సమకాలికులుగా అధిర్వాచార్యులు, వేములవాడ భీమ కవి, పావులూరి మల్లన చెప్పబడినారు ఆ యుగం చివర్లోని వాడు పావులూరి మల్లన అధర్వాచార్యుడు నన్నెచోడుని తర్వాతి వాడని నిరూపింపబడినది

12 వేములవాడ భీమకవి 'రాఘవ పాండవీయాన్ని' రచించినట్లు అప్పకవి, పింగళి సూరన సాక్ష్యం చెబుతున్నారు. భీమన రాఘవ పాండవీయాన్ని నన్నయ రూపు మాపినాడని, బదులుకు బదులుగా నన్నయ రచించిన ఆంధ్ర శబ్ద చింతామణిని, భీమన సంగ్రహించుకొని పోయి గోదావరిలో కలిపేసినాడని, రాజమహేంద్రుని పుత్రుడు సారంగధరుడు సిద్ధుడైన తర్వాత ఆ గ్రంథాన్ని మళ్ళీ లోకంలో వెలియించినాడని ఒక తలా తోక లెని కథలు అల్లినాడు అప్పకవి సారంగధరుని కథ మాళవ చేశంలో జరిగింది కాని ఆంధ్ర దేశంలో కాదని దరిత్రకారుల నిర్ణయం చేమకూరకవి కూడా అలాగే చెప్పినాడు కాబట్టి అప్పకవి కథ గగన కుసుమం అనె చెప్పవచ్చు

121 కవి జనాశ్రయాన్ని రేచనపేర్తో భీమన రచించినాడని కొందరు అంటారు అది అసమంజసంగా నిరూపించబడింది

“వేములవాడను వెలసిన

భీమేశ్వరు కరుణగల్గు భీమసుకవి నే

గోమటి రేచన మీదను

నీ మహిగవురెన్న భండమెలమి రచింతున్ (అవతారిక - 2 వ పద్యం)

వేములవాడ కరీంనగర్ జిల్లా, సిరిసిల్ల తాలూకాలో ఉండే సుప్రసిద్ధ చారిత్రాత్మక స్థలం⁴

122 భీమన పేరుతో మనకు కొన్ని చాటువులు మాత్రం మిగిలినాయి వాటిలో ఉండే తెలుగు దేశ స్థలం ప్రసక్తి పరిశీలిద్దాం

భీమకవి సంస్కృతంలో రచించిన ఒక జ్యోతిస్సాస్రాన్ని తాను తెలిగిస్తున్నట్లు చెప్పుకున్న ఒక కవి రచించిన ...

“ శ్రీకరంబై ధరఃతెలుపు గాంచిన యట్టి

భీమపుర్ణంబునఁ బ్రేమమీర ”

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

అనే సీస పద్యంలో భీమస జన్మవృత్తాంతము చెప్పబడింది పై పద్యం ఆధారంగా భీమన దక్షామంలో పుట్టినట్లు, భీమకవి నివాసం గోదావరి జిల్లాలోని 'వెములవాడ' అని చాగంటి శేషయ్య⁵

భీమకవి కళింగ గంగుపై చెప్పిన చాటువులలో వెములవాడ ప్రసక్తి ఉంది

“వెములవాడ భీమకవి పెగమె చూచి కళింగ గంగు తా సామము మాని
కోపమున సందడిచీటిన రమ్ము పొమ్మనెన్⁶” కవిరాజు అలశ్యాన్ని సహించలేక
రాజ్యప్రభుత్వద్యేష్టు శపించడం, రాజు కవిని శరణుపెడి మళ్ళీ రాజ్యం పొందడం -
తర్వాతి కథాంశాలు

చొక్కనృపాలునిపై భీమన చెప్పిన మూడు చాటువులలో ఒకటి

“ ఆనీతాభ్యుపదాన శృంఖల పదాభ్యాంబిత స్తంభమా .

నేనే వెములవాడ భీమకవినేనిం జిత్రహుటంబులో

భూనవ్యాపిత పల్లవోద్భవ మహాపుష్పోపగుచ్ఛంబులన్

దానాపక్వఫల ప్రదాయ వగమ నాకల్పవృక్షాకృతీన్ ”⁷

తాను కాలానించి ఉన్న స్తంభాన్ని పద్యంచెప్పి వృక్షంచెయ్యి, అన్నాడు రాజు
కవి పై పద్యం చెప్పినాడు రాజు కాలు చెట్లో చిక్కుకుపోయింది కవి మళ్ళీ ఇంకొక
పద్యం చెప్పి చెట్టును స్తంభంగా చేసినాడు

పై చాటువులో ‘శృంఖల’ అన్న వ్యక్తి, రెండవ చాటువులోని చొక్కనృపా
లుడు ఒకరని, ఈ రెండూ కళింగరాజు పేర్లని, కళింగపట్నానికి ‘శృంఖలా’
అన్న పేరుందని గురజాడ శ్రీరామమూర్తిగారు చెప్పారని, భీమకవి రచించిన ఈ
పద్యమే అందుకు సాక్షి అని చాగంటి శేషయ్య అంటున్నారు

“సీ యోజనద్వయ విశాలోన్నతిఃజెలువొంది పట్టణం బమరు శోభావిభూతి
హాటకరత్నకవాటానుమోదమై నూటి మించును గంచుకొట మహిమ
నూటొక్కగుళ్లచెన్నుగ శివానందమై సిత్యోత్సవక్రీడ నెమ్మిదనరు
వంశధారానదీ వారాసంయుత సాగరగంభవింసనభ మమరః

తే గడిది రాజకళింగ భూకాంతునకును దనరు నవలక్షకాళింగ మనగ నొప్పి
శృంఖల ద్వీపమనఁగ బ్రసిద్ధిమించు గణనకెక్కుగఁగంగపట్టణము దాత్రి⁸

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పై పద్యంలో కళింగ పట్టణానికి, నవలక్ష్మి కాళింగమని, శృంఖల ద్వీపమని పేరున్నట్లు తెలుస్తుంది. దేంతామడ విస్తీర్ణంతో, కంచుకోటలో, సూర్యోక్త విహారయాలతో, వంశ ధారానదీ బాగాని సంయత ... విస్రంభంతో గణనకెక్కుతుండినదట.

ముఖలింగమే కళింగ నగరమని గిడుగురామమూర్తి పంతులుగారన్నట్లు చూడూరి ఈశ్వరదత్తు చెప్తున్నారు.

ఇందులో 'నవలక్ష్మికాళింగము' అన్నది సముచితంగాలేదు. కళింగం సపాద లక్షమండలంగా పండితాచార్య చరిత్ర చెప్తున్నది.

భీమకవి 'నృసింహ పురాణం' లో...దని చాటు పద్యమణిమంజరిలో ఎటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ఈ క్రింది పద్యాన్ని ఇచ్చిరాదని ఆంధ్రకవితరంగిణికారుడు 10

'ఈక్షితికి వచ్చి ముందుగ దాశారామమున వారతరుణుల నృత్యం వీక్షించి ' అని పద్యం ఇందులో దాశారామం ప్రసక్తి ఉంది.

మైలమ భీముడు లేక ఏరువ భీముడు మరణించినపుడు భీమన విచారిస్తూ చెప్పినవి 14 పద్యాలు దొరికినట్లు ఆరుద్రగారు చెప్తున్నారు. ఆ పద్యాలు ఆయన గ్రంథంలో ఇచ్చినారు కూడా. అందులో ఒక పద్యం

"పన్న తురంగమంబునకుఁ బక్కెర వెట్టిన వార్తహరిచే
విన్న భయంబునంగలగి వీసరనాడును చక్రగోట్టమున్
మన్నయపట్టాంబులును మక్కిన వెంగి కళింగి రాదిగా
నిన్నియు నొక్క పెట్టెగనె నేయవ భీమనృపాల రాజీకిన్ " 11.

బస్తరు రాజ్యంలోని రాజపురానికి ఎనిమిది మైళ్ళ దూరంలో ఉండే చిత్రకోట మనే గ్రామమే చక్రగోట్టము వీసరనాడు, మన్నయ పట్టణం (రె.రా. 108) ప్రసక్తి ఇంకా పరిశీలించాల్సి ఉంది. ఏరువనాడు ఇప్పటి నెల్లూరు జిల్లాలోని పొదిలి, చ్చెర్రా రాయాకాలలో కొంత భాగం, కర్నూలు జిల్లాలోని మార్కాపురం తాలూకా ప్రాంతం, కడప జిల్లాలోని బద్వేలు, సిద్ధవటం రాయాకాలలో కొంత భాగం చేరిన రెండు ఏరువనాడు 12

భీమన అర్వాన్ని పోతురాజు అపహరించాడు. అతన్ని సందిస్తూ చెప్పిన చాటిపురో రాసు రాముడుగా పోతరాజు రావణుడుగా సహ్యాజ వారధిగా, గుడిమెట్ట లొకగా పొల్చి అతన్ని చావదిట్టినాడు.

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

‘... సహజ వారిది . గుడిమెట్టలంక’ 13

గుడిమెట్ట గ్రామం కృష్ణా జిల్లాలో నందిగామకు నైరుతి దిశలో నాలుగు క్రోశాల దూరంలో ఉంది అని చాగంటి శేషయ్యగారు.

1 8 పావులూరి మల్లన పవకొండవ శతాబ్ది చివర, పన్నెండవ శతాబ్ది మొదట్లో పావులూరి మల్లన ఉండి, వీరాచార్యుని సంస్కృత సారసంగ్రహగణితాన్ని అదే పేరుతో తెలిపిందనాడు అతడు కమ్మనాటిలో పావులూరి కరణంగా ఉండినవాడు

‘ఇలగమ్మనాటిలోపలి విలసిల్లిన పావులూరి విభుడను’

అని కవి పలుకులు కమ్మనాడు వెంగిరాజ్యంలోనిది కమ్మనాడు శ్రీశైలానికి తూర్పుభాగాన నరసారావుపేట తాలూకా, వెలనాటికి దక్షిణ ప్రాంతంలోని బాపట్ల తాలూకా, పాకనాటికి ఉత్తరంగా ఒంగోలు తాలూకాలోని కొంతభాగం, పడమట గుండ్లకమ్మనది, కర్నూలు జిల్లాలోని మార్కాపురం తాలూకా గలిగిన భూభాగం¹⁴ పావులూరు వీరాల సభ తాలూకా గుంటూరు జిల్లాలో ఉంది¹⁵

1 3 1 కవి మల్లన తాతపేరు కూడా మల్లనే ఆయనకు రాజరాజ సరేం ద్రుడు పిరాపురం ప్రక్కన ఉండే ‘నవఖండ వాడ’ అనే అగ్రహారాన్ని బహుశా రించినాడని క్రింది పద్యం తెలుపుతుంది

‘శ్రీలంసేను డండ్ర నృపశేఖరుడై చను రాజరాజుఁ
పాలకుడేతఁ బిరపుర పార్వమునన్నవఖండవాడ యన్
ప్రోలు విభూతితోఁబడసె . . .

.. .. శివ్వన పుత్రుఁడు మల్లఁడున్నతిన్”

పిరపురం లేక పిరాపురం అనే పట్టణం తూర్పు గోదావరి జిల్లాలో ఉంది నవఖండ వాడ పిరాపురం తాలూకాలోనే ఉండే గ్రామం¹⁶ .

ఈ విధంగా ‘పావులూరి గణితం’ లో కమ్మనాడు, పావులూరు, పిరపురం, నవఖండవాడ అనే ప్రదేశ నామాలు ప్రసక్తిలో ఉన్నాయి

నన్నయ, భీమకవి, పావులూరి మల్లసరి సాహిత్యంలో తెలుగునాడు, అంతర్వాహినిగానే కనిపిస్తున్నది తర్వాతి ‘శివకవియగం’ లో తెలుగునాడు విశ్వ రూపాన్ని ప్రదర్శించింది మనం చర్చించి ఆనందిద్దాం

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

సూచికలు:

- 1 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము పు 301
- 2 " " పు 304
- 3 ఈ అవతారికలో ఉండే ఆరు పద్యాలు జ- అనే ప్రతిలోమాత్రమే ఉన్నాయి.
వేమనవాడయని మాతృక - కవిజనాశ్రయము, పీఠిక, పు 1
- 4 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము పు 310
- 5 కవి తరంగిణి - మొదటి సంపుటము, పు 211
- 6 " " పు 247
- 7 " " పు 241
- 8 " " పు 242
- 9 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము పు 75
- 10 ఆంధ్రకవి తరంగిణి - మొదటి సంపుటము, పు. 218
- 11 సమగ్రాంధ్ర సాహిత్యం, సంపుటం - 1, పు. 215
- 12 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము పు 89
- 13 ఆంధ్రకవి తరంగిణి, మొదటి సంపుటము పు 262 - 263
- 14 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము పు 88
- 15 ఆంధ్ర చరిత్ర - భూగోళసర్వస్వము, ముఖద్వారము పు 274
- 16 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము పు 236

శివకవి యుగ సాహిత్యంలో తెలుగునాడు

2. 0 ఆంధ్ర సాహిత్యచరిత్ర క్రి ౪ 12వ శతాబ్దాన్ని, 18వ శతాబ్దపు మొదటి పాదాన్ని (క్రి ౪ 1200 - 1325) శివకవి యుగంగా పేర్కొంటున్నది. ఆ యుగంలో ముఖ్యమైన ముగ్గురు కవులు నన్నెచోడుడు, పండితాధ్యక్షుడు, పొల్కురికి సోమన వీరు ముగ్గురూ వైవచుత ప్రవారానికి ప్రత్యక్షంగానో, పరోక్షంగానో పాటుబడినవారే అందుకే వారిని శివకవులనడం జరిగింది వీరు తమ సాహిత్యంలో తెలుగు దేశాన్ని ఎంత విస్తృతంగా అభివర్ణించినారో తెలపడం ఈ ప్రకరణ లక్ష్యం

2 1. నన్నెచోడుడు . నన్నెచోడుని 'కుమార సంభవ' కావ్యం శైవ మత కావ్యం కాదుగాని శివ నాయకమైన గ్రంథమే ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రకారులు పెక్కు ఆధారాలతో ఇతని కాలాన్ని 12వ శతాబ్ది పూర్వభాగంగా నిరూపించినారు¹

నన్నెచోడుని కావ్యంలో ప్రస్తావనకు వచ్చిన తెలుగునాడులోని స్థలాలు ఒరయూరు, కుముద్వతి నది, చెంకణం, పాకనాడు, శ్రీనగం అనేవి

2 1 1 పాకనాడు . కవి కృత్యవతారికలో తన తల్లిదండ్రుల ప్రసక్తి తెచ్చిన సందర్భంలో తన తండ్రి వొడబల్లి పాకనాటిలోని 21 వెయి గ్రామాల కధీశుడని చెప్పుకున్నాడు

అరినరపాలమౌళి దళితాంఘ్రియుగుండయి మేటి పాకనా

డిరువదియొక్క వెయిటి కధీశుడు నాఁజు చొడబల్లికిం

.. . . శ్రీ సతికిం దనూజుఁడన్ (1 - 53)

పాకనాడు లేక పాక్షేనాడు నెల్లూరు మండలాంతర్గత విషయాలలో ఒకటి తూర్పున సముద్రతీరం, ఉత్తరం కందుకూరు తాలూకా, దక్షిణం నెల్లూరు, వెంకట గిరి తాలూకాలు, పడమర ఉదయగిరి తాలూకా, పీడి మధ్యభూమి పాకనాడు. పాకనాడు 21 వల గ్రామాల ఆంధ్రదేశ భాగమని ఉప్పుగుండుూరు, పెదచెణుకూరు శాసనాలు, కేయూరబాహు చరిత్ర సాక్ష్యాలు²

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

2 1 2 ఒరయూరు - దెంకణం కవి తాను ఒరయూరి కథిపతిని దెంకణాదిత్యుడనని చెప్పకొన్నాడు ఈ పద్యంలో -

“ కలపొన్న విరులవెరుగం

గబుకోడి రవంబు దిశలగలయగజెంగన్

బొలుచు నొరయూరి కథిపతి

నలఘు పరాక్రముడ దెంకణాదిత్యుండన్ ” (1-54)

క్రీ శ 991 నాటి దొంగలసాని (సిద్ధవటం తాలూకా, కడప జిల్లా) శాసనంలో ‘ . . . శ్రీ వెంకయాచామి మహారాజు దెంకణాదిత్యుణ్ణి ’ అని ఉంది³ నెల్లూరు చుట్టుపట్ల ప్రాంతమే దెంకణరాజ్యం అని బూదరాజు రాధాకృష్ణ⁴

ఈ శాసనమే కాక మరి మూడు శాసనాలు ఆధారంగా కన్నాటికి దక్షిణంగా, పాకనాటికి పశ్చిమంగా, ములికినాటికి ఉత్తరంగా ఇప్పటి అనంతపుర మండలంలోని రాజవత్రి తాలూకా ప్రాంతమే దెంకణమై ఉంటుందని కుందూరి ఈశ్వరదత్తు⁵

నన్నెచోడుడు దెంకణరాజ్యానికి రాజు. ఒరయూరికి అధిపతి

క్రీ శ 1080 నాటి బైరాంగర్ (బస్తర్, మధ్యప్రదేశ్) శాసనంలో “ఒరి కాన్వయ... ..ఒరియూర’ పురవరేశ్వర [చోడ] వంశోద్భవ అమ్మగమ పురవరేశ్వరులైన శ్రీమన్మహా మణ్డలేశ్వ [ర] చంద్రాధీశ్వ రాజులు” అని ఉంది⁶

ఒరయూరికథిపతి, దెంకణాదిత్యుడు-ఇవి వంశపారంపర్యంగా చెల్లివచ్చే విరు డలు తత్కారణంగా నన్నెచోడుడు ఒరయూరును, దెంకణాన్ని పాలించెనని తలచు సరికాదు పాకనాటి యందిరువది యొక్క వెయిటికథికు డనుట కూడ వంశ క్రమాగత సామాన్య విరుదే కావచ్చును⁷

2 1 3 శ్రీకైలం • కుమార సంభవకావ్యం జంగమ మల్లికార్జునునికి అంకితం శ్రీకైల మల్లికార్జునునికి, తన గురువు మల్లికార్జునునికి అభేదం చెప్పినాడు. గిఫి ఇద్దరూ శ్రీకైలవాసులే ఒకరు స్థిరలింగం మరొకరు జంగమలింగం

“రావువం బరమశ్రీనగోత్తంగ మణి శ్రీసంగత మల్లికార్జునదేవతాకింబై జంగం లుం బ్రత్యక్షంబై ప్రవర్తిల్లు జంగమ మల్లికార్జు . దేవుండై...” (1-58)

అని ఆ పద్య భాగం.

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

2 1 4 కుముద్వతి : ఇంచుగిడు కుమర స్వామిని చూసి భీతి చెందుతాడు సూర్యునితీవ్ర కిరణాలకు ముడుచుకునే తెల్ల కలువ తీగ (కుముద్వతి) అవుతాడు కుముద్వతి అనేసది కడప జిల్లాలో ఉంది కవి సాఖిప్రాయంగానో, అసుకోకుండానో ఈ పదం వాడడం మాత్రం జరిగింది

... . ఉచ భాస్కర తీవ్రకర ప్రభాతిగన్నులికి

రయంబున న్మోగిడి యున్నకుముద్వతి వోత భీతితోన్ (10-61) ఈ విధంగా నన్నెచోడుని కావ్యంలో తెలుగునాడు ప్రసక్తి అత్యల్పంగా ఉందని చెప్పవచ్చు

2 2 మల్లికార్జున పండితాధ్యుడు మల్లికార్జున పండితుడు ఆంధ్ర దేశంలో ఆధ్య సంప్రదాయ స్థాపకుడు ఇతని జీవితచరిత్ర పాల్కురికి సోమన రచించిన 'పండితాధ్యవరిత్ర' అక్షరాంకగద్య, శివతత్వసారం, స్తుతిశ్లోకపంచకం, శివశరణపదం పండితుని రచనలు అన్నీ కైవమత బోధకాలే.

2 2 1 అక్షరాంకగద్య : దీన్నే 'మల్లికేశ్వరగద్య' అని కూడా అంటారు ఆంధ్ర భాషకు ఉండే ఎజెవల్లాలను పాదాదిన ఉంచి శ్రీపర్వత లింగాన్ని స్తుతించిన రచన ఇది ఈ గద్యంలో రెండు పాదాల్లో శ్రీపర్వత ప్రస్తావన ఉంది

“వరద శైల విహర

అక్షరాయ స్తోత్ర

శ్రీపర్వత లింగ నమస్తే నమస్తే నమః”

2 2 2 స్తుతి శ్లోకపంచకం ఐదు సంస్కృత శ్లోకాలు శ్రీశైల మల్లికార్జున స్తుతి 1,2,3,4,5 శ్లోకాలు నాల్గు పాదాలు నాల్గోది రెండుపాదాలు కుధరం, శ్రీకుధరం అని శ్రీశైలానికి రెండు రూపాంతరాలుగా ప్రయోగించినాడు కవి ప్రతిశ్లోకంలో చివర పాదం శ్రీశైల వల్లభునికి నమస్సులర్పించే మకుటం

తస్మై నమోస్తు కుధర వల్లభాయ - 1

తస్మై నమశ్శ్రీకుధర ఫలనాయ - 2

తస్మై నమశ్శ్రీ కుధరమందిరాయ - 3

తస్మై నమశ్శ్రీకుధర వల్లభాయ - 4

తస్మై నమశ్శ్రీకుధర పండితాయ - 5 అనేది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

2 2 3 శివ తత్వసారం .

పండితుని శివతత్వ సారంలో కొందరు భక్తుల కథ సూక్ష్మంగా చెప్పబడింది ఆ భక్తుల శ్రీపతి పండితుడు, కదిరి రేమణాచ్యుడు తెలుగు దేశానికి సంబంధించిన వారు

శ్రీపతి పండితుడు తెలుగున కవి బెజవాడ యద్ధమల్లుని శాసనరచయిత. శివుడాక్కడే దేవుడని నిరూపించడానికి నిష్పలను వస్త్రంలో ముడిచినాడు విజయ వాడతో

“ఒక్కండ దైవము శివుడని
సిక్కిము సేయుటకు ముడిచె నిప్పుల చీరన్
స్మృత శ్రీపతి పండితుఁ
దక్కజముగ విజయవాడ నరి జమ్మిశివా” (406 పద్యం)

విజయవాడ లేక బెజవాడ కృష్ణానదీ తీరంలో ఉన్న ప్రసిద్ధ నగరం క్రింద
రిచిత్రానుండి దీనికి గొప్ప చరిత్ర ఉంది బెజవాడ, వెచ్చవాడ, విజయవాటి,
విజయవాటికా అనేవి శాసనాల్లో కనిపించే రూపాంతరాలు తొమ్మిదో శతాబ్దంలో
సంగీ పాలకుడు విష్ణువర్ధనుని చెరువు మార్గవరం శాసనంలో ‘విజయవాటిపురం’ అని
చెప్పబడింది¹⁰

కవి ఇంకో పద్యంలో కదిరి రేమణాచ్యుని ప్రశంసించినాడు రేమణ భక్తికి
మెచ్చి పుడు ఏడునాళ్ల పీఠుగకు ప్రాణమిచ్చినాడు

“పూని వడి నేడు నాకుల
పీనుగునకు వీరభక్తిఁ బ్రితాత్ముడవై
ప్రాణం బొసఁగితిఁగాదె ద
యానిరతిం గది రేమణాచ్యునకు నేనా” (429 పద్యం)

కదిరి అనంతపురం జిల్లాలో ఒక తాలూకా కేంద్రిం దీనిని పూర్వం ‘ఖదిరి’
లేక ఖదీరి అనెవారు ఖ అంటే విష్ణుపాదం అద్రిఅంటే కొండ ఖదీరి అంటే విష్ణు
పాదమున్న కొండ అని అర్థం ఇక్కడ ‘ఖదిర’ వృక్షాలు అపారంగా ఉన్నాయి
కాబట్టి ‘ఖదిరి’ అయిందని కూడా చెప్పతారు¹¹

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“ ఆయత త్రిపురాంతక దే

వా యని పిలచుటయుఁగటక మంతయు వినఁగాఁ

జాయక కిన్నెర బ్రహ్మయ

కో యని యెలుగీవె తొల్లి యురగాభరణా” . ”

అనే పద్యంలో కిన్నెర బ్రహ్మయ కథ ఉంది త్రిపురాంతకం కర్నూలు జిల్లాలో ఉంది ఇది శ్రీశైలానికి తూర్పుద్వారం త్రిపురాంతకం వద్ద కుమారగిరిపై వెలసిన త్రిపురాంతకేశ్వరుడు¹³ కిన్నెర బ్రహ్మయ పిలుస్తూనే పట్టణమంతా విసిపిం చేట్టు పలికినాడట

పండితుని శతకం అలభ్యం లభించిన ఒకపద్యంలో

.. ..పరమేశ్వర శ్రీగిరి మల్లికార్జునా¹⁴” అనే మకుటం ఉంది.

2 2 4 శివశరణపదం పండితుని చివరి రచన లింగైక్యం చెందె సమ యంలో చెప్పింది ఇందులో తొమ్మిది పదాలున్నాయి ఒక్కోటి నాలుగు పాదాలు. చివరి రెండు పాదాలు మకుటం “చారసివె నన్ను సీపురి యగుచున్న సిరిగిరి సుందెద శివశరణు” అని మొదటి పదంలో “ఉంతంగఁగొరెద నో పర్వతేశ, ఖండేందు మాళి నీ గర్వంబులోన” అని శ్రీగిరి ప్రసక్తి ఉంది అలా తొమ్మిది శివశరణ పదాలు “చన్నడ గౌళ రాగంలో పాడిన పండితు దృఙ్మనఃపరిపూర్ణుడై యఖండిత పర్వతాకార లింగంబు నిర్మర కాంచణినికట కటాక్ష గర్వార్చకుని నాత్మగర్వస్థుఁ జేసి”ందట

ఈవిధంగా పండితుని రచనలలో శ్రీశైలం, విజయవాడ, కదిరి, త్రిపురాంతకం దర్శనమిస్తున్నాయి

2 3 పాల్కురికి సోమన పాల్కురికి సోమన తన రచనలన్నింటినీ శైవ మత ప్రచారానికే వినియోగించుకొన్నాడు సాహిత్యం ద్వారా మతవ్యాప్తికోసం కంకణం కట్టుకొని, శైవేతరులదర్శన స్ఫుర్తనాలను కూడా సహించని, హింస ద్వారా నైనా పరమత నాశనం చేయాలనే వీరశైవమత ప్రచారకుడు సోమన సోమన తెలుగు లోనేకాదు సంస్కృత, కర్ణాటభాషల్లోనూ రచనలు సాగించినాడు తెలుగులో అసంఖ్యాకంగా రచనలు చేసినా ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రలో నిలబడేవి మూడు రచనలే—బసవపురాణం, పండితారాధ్య చరిత్ర, వృషాధిపశతకం అనెవి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

2 3 1 సోమన తన రచనల్లో తనపేరును వివిధ విధాలుగా చెప్పుకున్నాడు అవి . 1) పాలకునికి సోమనాథుడు (అను సార 24) పాలకునికి సోమేశుడు (చెన్న సీస 32), 2) పాల్కురికి సోమనాథుడు (అను సార 243), 3) పాలకునికి సోమనాథుడు (వృషా శత) (పండితా 34,5 ప్రక), 4) పాల్కురికి సోమనాథ్యుడు, 5) పాల్కురికి సోమనాథ్యుడు (పండిత ప్రక 1), 6) పాల్కురికి సోమనాథుడు (పండిత ప్రక 2), 7) పాల్కురికి సోమనాథసుకవి (పండి ప్రక 1)

పై ఉటంకిపుల్ని బట్టి చూస్తే పాలకునికి| పాల్కురికి| పాలకురికి| పాల్కురికి| పాల్కురికి| పాల్కురికి| అనే పదాలు సోమన ఇంటి పేరుగా కనిపిస్తాయి

కవి పాలకురికి వాస్తవ్యుడు నేటి తెలంగాణాలోని నల్గొండ జిల్లాలో జనగామ తాలూకాలోని వరంగల్లుకు 12 కోసుల దూరంలో పాలకురికి ఉంది ఇది ఒక పుణ్య క్షేత్రం స్వయంభువు అయిన సోమేశ్వరస్వామి గుడి, సోమన అనంతరం అతని ఆశ్రమ స్థలిమీద శిష్యులు ప్రతిష్ఠించిన సోమనాథ లింగం నేడు శైవులకు యాత్రా స్థలాలు దాని ఇప్పటి పేరు పాలకురి¹⁴ .

సోమన 'అనుభవసారం' 242 పద్యాల కావ్యం గోడగిరిత్రిపురానికి అంకితం వీరశైవ మత వివరణ గ్రంథం పాలకురికి, పాల్కురికి అని కవి ఇంటిపేరు తప్ప మరో స్థలనామం ఈ కావ్యంలో కనిపించదు

'చెన్నమల్లు సీసములు' ముప్పైరెండు బసవేశ్వరుని మెనల్లుడు చెన్నబసవని స్తుతించే పద్యాలు ఇందులోనూ పాలకురికి, పాలకురికి అని కవి ఇంటి పేరు తప్ప మరో స్థలనామం లేదు.

2 3 2 'వృషాధిపశతకం' సోమన మరో రచన ఇందులో త్రిపురాంతకం, పాలకురికి, శ్రీగిరి స్థూల ప్రసక్తి ఉంది బసవని స్తుతిగా రచించిన శతకమిది సకలేశ్వరమాదిరాజు ఆరుసూరేండ్లు శ్రీగిరిపై బ్రతికి ఉండినట్లు ఈ పద్యం తెలుపుతుంది

“ ఏడులు నూటంచు శ్రుతురెన్నగ శ్రీగిరిమీద నాఱునూ

తెడులు సంవరించు సకలేశ్వర మాదిరాజు నా . —.. ”

(83-పద్యం)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

కిన్నెర బ్రహ్మయ్య బాసకప్పి అపాధి అయిన ఒకణ్ణి నరుకుతాడు చంపబడినవాడు అపాధి అని నిరూపించేందుకు త్రిపురాంతకస్వామిని సాక్షిగా చెప్పి త్రిపురాంతకుని చేతనే పలికిస్తాడు బసవని ప్రాణమిత్రుడు కిన్నెర బ్రహ్మయ్య¹⁵ అతని కథ 'సూక్ష్మంలో మోక్షంగా' ఈ పద్యంలో చెప్పినాడు సోమన

“ సూత్రము దప్పి గొట్టె గుడిఁజొచ్చిన మిందని జంపి సాక్షిగా
నోత్రిపురాంతకా యరుచు నోయని పిల్చిన యల్ల సద్యశః
పాత్రుఁడు కిన్నెరయ్యరును బ్రాణసంకుండగు నిన్నుఁగొల్తు దే
వా త్రిజగత్ప్రవిత్ర బసవా బసవా బసవా వృషాధిపా ” (84 పద్యం)

పాలకురికి సోమనాధుడు ఈ కథక మర్పణచేసే ' అనే 109 వ పద్యంతో శతకం ముగుస్తుంది

2 3 4 బసవ పురాణము పాల్కురికి సోమన 'బసవ పురాణము ఏవాణ్ణాసాల ద్విపద కావ్యం వీరకైవ మత ప్రవక్త బసచేశ్వరుని కథ ప్రధానమైనా ఆరుషంగికంగా ప్రాచీన, ఆధునిక శివభక్తుల కథ రెన్నింటినో ఈ కావ్యంలో తనివి తీరా వర్ణించినాడు సోమన

2 3 4 1 సోమన బసవ పురాణంలో చాలాచోట్ల 'శ్రీ గె' ని శ్రీపర్వతం, శ్రీశైలం, సిరిగిరి అని నోరారా భజించినాడు.

2 3 4 2 శ్రీశైలాన్నేగాక అలంపురి, కపిలేశ్వరం, చుమారాద్రి, షిరారామం చేగొండ, త్రిపురాంతకం, దక్షారామం, నందిమండలం, పుష్పగిరి, శ్రీకాళహస్తి వంటి ప్రసిద్ధమైన స్థలాలు, మొగలైరు వంటి కైవ తీర్థం బసవ పురాణంలో భక్తులచేత సందర్శింప చేస్తాడు కవి - ఆయా కథా సందర్భాల్లో

2 3 4 3 బసవ దరిత్ర చెప్పబోతూ శ్రీశైలాన్ని, శ్రీశైల తూర్పుద్వారమైన త్రిపురాంతకాన్ని ఇలా ప్రస్తుతిస్తాడు సోమన

“ శ్రీ మన్మహాదేవు సింహాసనంబు
హైమవతీపరిహార స్థలంబు
హరుని భక్తులకు నేకాంతవాసంబు
పరమ యోగులకు హృత్ప్రేమదావహంబు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

నరులకుఁగర్మసంహరణక హేతు
వశయంగ సురలకు నాశ్రమభూమి
సకల తీర్థములకు జనయిత్రి యగుచుఁ
బ్రకటింప నొప్పు శ్రీపర్వతేంద్రులు
ఉర్విఁదత్పర్వత సార్వభౌమునకుఁ
బూర్వవక్త్రాంకవిస్ఫురణఁదొల్కొడ
నొలసి కుమారశైలో త్తంసలీలఁ
దిలకించి వెలపారుఁద్రిపురాంతకంబు”

(ప్రథమ 31-42)

శిలాధిని తపోస్థానం శ్రీపర్వత నైర్మతిభాగం తనకు, నందికేశ్వరునికి అభేద మని, తరు భ కైకతనుడనని చెప్తూ, శివుడు ఉమతో నందికేశ్వరుని జన్మవృత్తాంతాన్ని వినిపిస్తాడు “శిలాదుఁడనంగఁ దాపసముఖ్యుండు దపమెనరించె శ్రీపర్వతంబు నైర్మత్య భాగమున” (ప్రథమ 310-311) అని శివుని వాక్కులు శిలాధినికి శివుని వరంతో నందికేశ్వరుడు జన్మిస్తాడు నందికేశ్వరుని పవిత్రజన్మస్థలం “త్రిగిరి నైర్మత్యభాగంబు పుణ్యభాగమాపుణ్యక్షేత్రంబు పరమపావనము” (ప్రథమ 487-488) అని వివరిస్తాడు మహర్షుడు “లోకహితార్థంబు, సకల భక్త హితార్థంబు” బసవనిగా పుట్టుమని నందికేశ్వరుని పరమశివుడు ఆజ్ఞాపిస్తాడు అతడు పుట్టేది కర్ణాటదేశంలో “హింసుశేష్వర భాగవాటి” అనే అగ్రహారంలో ఈసందర్భం లోనూ కవి శ్రీశైలాన్ని స్మరిస్తాడు

“ గురుతరంబైన త్రిగిరి పశ్చిమమున
నరచుతంబగుచుఁగర్ణాట దేశమనఁ
గడునొప్పుసండుఁ బ్రభాత సద్భక్తి
సడిసన్న హింసుశేష్వర భాగవాటి
యను సగ్రహరంబునందు.....”

(ప్రథమ. 581-585)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

మండగమాదిరాజుకు, మాదాంబకు జన్మిస్తాడు బసవడై నందికేశ్వరుడు

సిద్ధాముడు సొన్నలి పురంలో ఉంటాడు అతనితో శివభర్తలు “సిద్ధవా : నీ ఊరినే అభినవ శ్రీగిరిగా జేసే, ఆ పర్వతము మల్లికార్జున దేవుని ఇక్కడికి తెప్పి నిలిపి పూజించి, వ్యమధలోకానికి వెళ్ళివస్తుంటాము” అంటారు ఆ సందర్భంలో -

“ సిద్ధుండ : లోక ప్రసిద్ధులుగాగ
నభినవ శ్రీగిరి యనగ సిప్పరము
నభినవ లీల సౌంపార రచించి
యాపర్వతము మల్లికార్జున దేవు
నేపార గౌనివచ్చి యిచ్చట నిలిపి ” (ద్వి 1075-78)

అని ఆ కథాంశాన్ని సోమన వర్ణిస్తాడు

ముగ్ధసంగయ్య ఒక వేశ్య యింటికి వెళ్తాడు - బసవని అనుమతి తీసుకుని,
“నివెందుకు భూతిపూయపు ? రుద్రాక్షముల్ దాల్చివెమి ? జడలేల దాల్చువు ? ” ఇలా ప్రశ్నిస్తాడు అమాయకంగా ఆమె చమత్కారంగా సమాధానాలిస్తుంది మీ గురు సంప్రదాయమేదీ ? అని అడుగుతాడు సంగయ్య ఆమె సమాధానం

“ తలప మా గురు సంప్రదాయంబు వారు
గలరు శ్రీగిరి యాదిగా నెల్లయెడల నభివ ” అని
(తృ 343-4)

తెల్లవారి తిరిగి వస్తాడు సంగయ్య ఆమె విషయం, తన లంజెంకం విషయాలు తనివి తీరా వర్ణిస్తాడు. బంశారి బసవనితో తన కైకపంలో శ్రీగిరిలో ఉన్నాడని, శ్రీశైలంలో వేసజేలుగా ‘మహాగణము’ బున్నా, వారి కన్నా వింతగా ఉంటుంది ఆ వనిత అంటాడు

“ బంశారి నియాస పసిబిడ్డనాట
నుండియు శ్రీగిరి నుండుదు నచట
ననుపమ కదళీవనాంతర లెల్ల వనముల
వనముల నెకాంతవాసంబు నందు
. . . మహాగణములు గలరు ”

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

శ్రీకైల పర్వతం మీద వడశీ వనాల్లో, విల్వనవాల్లో శివయోగులు కవికాలనాడు
అసంఖ్యాకంగా ఉండేవారని పై ద్వీపదలు తెలుపుతాయి

శ్రీపర్వతానికి, శివరాత్రికి వివిధదేశాల నుండి అసంఖ్యాకంగా 'పరసలు
(గర్త సమూహాలు) వస్తుంటాయి ఆ పరసల సందడికి తట్టుకోలేక సిరిగిరి నుండి
పచ్చికావా • స్వామీ • అని చన్నప్ప ప్రవ్విస్తున్నాడు ముగ్ధస్వభావంతో సిర్సనా
రజ్యంరో ఒంటిగా కనిపించిన శివలింగాన్ని

పరసల త్రొక్కునబడజాల కీవు

సిరిగిరి నుండక సురిగి వచ్చితివా

(తృ 1289-90)

'తెలుగు జామ్య కర'లో శివానందుని ప్రసక్తి ఉంది అతడు శ్రీకైలంలో
సమాధిస్థుడై ఉన్నాడు

“ శ్రీకైలమున సమంచిత స్వర్గర ప్ర

దేశంబునను సమాధిస్థుడై యుండ ” (పం 1285-6)

సిద్ధరామయ్య తన “సౌన్నలిక పురానికి” స్వామిని రప్పించుకో లేకపోతాడు
శ్రీగిరికేగి మల్లికార్జునుని ప్రార్థించి కూడా షోడశదేవు బాచయ్య మాత్రం “సౌరాష్ట్ర
నాడు, సోమేశ్వరుని” పిలిపించుకొన్నాడు ఆ విషయం ఈ క్రింది ద్వీపదల్లో-

“ సిద్ధరామయ్యదా శ్రీగిరి కేగి

షడ్దాత్మ మల్లికార్జునుని బ్రాహ్మించి

కొంచు నా సౌన్నలి కను పురంబునను

దానెట్లు రప్పింపగా నేరడయ్యె ”

(ష 1243 - 6)

రామ ప్రతాప నారాయణపురిలో గోవింద ప్రతిమ ప్రతిష్ఠించిన సమయంలో
షోడశదేవు బాచయ్య రాజేంద్ర విజ్ఞులుడు ఆగ్రహిస్తాడు చివరన “శివ భక్తులు...
అన్యదైవముల యిందల్ల వొత్తురె భక్తుల సూతురే వింద్రె” (ష. 1387-8) అంటాడు
విజ్ఞులునితో శివునికితర దైవములు సాటివారని చెప్తూ “సిరి మహాదేవదా” సిరిగిరి
పతికి సిరి వాసుదేవాది సురలు సమందె” (ష 1381-2) అంటాడు ఎంతో సాధి
కాంక్షింగా ఈ సందర్భంలోనే శ్రీకైల ప్రసక్తి వచ్చింది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు

తమకు వంశపారంపర్యంగా వస్తున్న 'మడికూటి వృత్తి' (ప్రసాదంకొనే వ్యాపారం) ఇప్పుడు బసవని శిష్యులకు వచలము అని విజ్ఞులుగివద్ద బసవస్తో తగవు లాడే సందర్భంలో బోయలు తమకు ఈ వృత్తి ముఖ్య శైవస్థానాల్లో చెల్లుతున్నది అంటారు అలాంటి ప్రసిద్ధ శైవక్షేత్రాల్లో శ్రీగిరి ఒకటి

“వారాణసి గయగేదారంబు నందు

సౌరాష్ట్రమునను దక్షిణామమునను

శ్రీగిరి యందు... .. ” (స 1131-3)

బోయవారి యందు తన మాట నెగ్గించుకొనేందుకు బసవను స్వామికి విషం ప్రసాదంగా సమర్పించి, తానూ ఆ ప్రసాదాన్నే ఆరగిస్తాడు ఆ సందర్భంలో శ్రీగిరి నాథ, సీవు కడుపునిండా బోంబెయ్యి అంటాడు “చిక్కంగనుమా శ్రీగిరినాథ” (స 1312) అని బసవని వాక్కులు

ఇలా వీలున్న చోట్లా వెళ్తున్న, అందునా శ్రీగిరి మల్లికార్జునున్ని బసవ పూజాంలో సంభజిస్తాడు సోమన

శ్రీగిరి మీద ఉండే విల్వవనం, శ్రీశైల పర్వతంలోని వివిధ శిఖరాలు, తరులు, తీర్థాలు బసవ పూజాంలో చక్కగా చోటు చేసుకొన్నాయి

మల్లరసచే మండలేవ్వరుడు “శ్రీగిరికేగి సీశ్చింత సమాధి నా గిరి విల్వవనం తరమున నున్నవారు ” (తృ 1905-7) అని శివభక్తగణములచే విని చూచి రాజయ్యగారు “శ్రీగిరి కరుదెంచిరి” (తృ 1911)

మాదిరాజయ్యగారు ఆ గిరి శృంగాలను దర్శిస్తూ “ఏకాంత వేళల లింగాంగ పూజనలుచేస్తూ “అనుపమ విల్వవన సమిపంబున భస్మగిరులు, భస్మతరులు, భస్మగనులు, భస్మనదులు” చూస్తారు ఆ సందర్భంలో విల్వవనం వద్ద మాది రాజయ్యగారు సందర్శించిన వింతలు కవి తనివివీతీరా (తృ- 1927-2162) ధర్మ పారవశ్యంతో ద్విపదల్లో పాడినాడు సోమన మచ్చుకు కొన్ని ద్విపదలు -

“ రుద్రాక్షశైలమున్ రుద్రాక్ష తరులు

రుద్రాక్ష గురులును రుద్రాక్ష నదులు (తృ- 1929-30)

జంగమ శైలమున్ జంగమ తరులు

జంగమ గుర్మమున్ జంగమ లతలు (తృ 1935-38)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

అరుదగు శ్రీగిరి గిరులన గిరులు (తృ 2016)

అరుదగు శ్రీగిరి తరులనఁ దరులు" (తృ 2020)

ఇలా ఎన్నెన్నో కవి శివ భక్తివాక్యై, వరదలై భక్తలోకాన్ని ముంచెత్తుతున్నది ఈ ద్విపద పూరివెంట అక్కడి గిరులు తరులు గంగాశైలాలు - గంగా వృక్షాలు.

“సంగతంబుగ నెక్కు జనులఁబాలాళ

గంగ నాడించు గంగాశైలములును

సంగతంబుగ నెక్కు జనులఁ బాలాళ

గంగనాడించు గంగా వృక్షములును” (తృ 2021-25)

శ్రీశైల ప్రతాపైగాకుండా ఉంధ్ర దేశంలోని చాలా శైవ శ్రేణులను బసవ పూజంలో వర్ణించినాడు సామన చటి విషయం కొంత పరామర్శిద్దం

2 3 4 4 అలంపురి మహామూర్తిసర్, జిల్లాలో ఉండే ప్రసిద్ధ శైవస్థలం బాలప్రహ్లాదస్వరుడు ఆ శ్రేణుడైవం ఆ ప్రతాపై “బాస్కరక్షత్రం” “పరశరామ శ్రేణం” “బాలప్రహ్లాదస్వర శ్రేణం” అని చాలా అంటారు. స్కాందపురాణం పంక్షిరాధ్య చరిత్రల్లో ఈ శ్రేణ మహాత్యం విపులంగా వర్ణితమైంది ఇది శ్రీశైలానికి పశ్చిమద్వారం¹⁶. అలంపుర ప్రసక్తి “బ్రహ్మ యలంపూర భక్తితో నెల్లి, బ్రహ్మశ్రవణిగాడె పాయక కొల్పె” (ష 1871-72) అనే పాదాల్లో ఉంది

కపిలేశ్వరం : తూర్పు గోదావరిజిల్లా రామచంద్రాపురం లాటాకాలో కపి లేశ్వరం ఉంది “త్రిపురారిగుడి తూర్పుదెస నేఱునేల, గపిలేశ్వరంబందు దపసి యొక్కరుడు, ఆలింగమునను నిత్యము నాయుపుట్ల పాల మజ్జన మార్చ” (ద్వి 1037-8) కాలువలు గట్టి పీఠ పీఠుల రౌపి అయింది ఒక గొల్లెత కాలువారి పడబోయింది కల్యాణ కటకంలో దిట్టలుని వద్ద ఉండే బసవడు “ఓడకోడకు” అంటూ కడవ పట్టిసట్లు చెతులు చావుతాడు

త్రిపురాంతకం కర్నూలు జిల్లా మార్కాపురం లాటాకాలో ఉంది శ్రీశైల ప్రతాపై తూర్పుద్వారం ఇక్కడ చుమార్కాది పీఠ త్రిపురాంతకేశ్వరుడు నెలకొని ఉన్నాడు¹⁷ త్రిపురాంతక శ్రేణంలోనే కరస్థలి సౌమనాథయ్య, రెంటాల మర్రి నాథుడు, దోచమాంబ ప్రసాదావధాని, గొడగి త్రిపురారి ఇంకా సకల భక్తానికమూ ఉండు రెంటాల మర్రి రాఘవ కుమార్కాదిగి తూర్పువైపు సోపానముల దిర్చిన వాడు పై రెండు విషయాల్ని తెలిపేవి క్రింది ద్విపదలు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

.. బ్రకటింప నొప్పు శ్రీవర్వతేంద్రంబు
 ఉర్వి దత్తర్వత సార్వభౌమునకుఁ
 బూర్వవక్త్రాంక విస్ఫురణఁ దొల్కాడ
 నొంసి కుమార శైలోత్తంస లీల
 దిరికించి పెంపాయఁ ద్రిపురాంతకంబు
 తత్త్రిపురాంతక స్థానవాస్తవ్యుఁ
 దైత్రిపురాంతకుం డభినతిఁదేచ్చు” (ప్ర 38-44)
 ‘.. నోలిపై గ్రామసీమాలంఘన ప్ర
 తాలంకృతిని బేర్చి యాచారలీల
 యసలారఁగా గుమారాద్రికిఁ దూర్పు
 దెసను సోహనముల్ దీర్చి పొర్పార
 మహిత సద్భక్తి సమంచిత వృత్తి
 “మహిఁ జను రెంటాల మల్లినాథుఁడును” (ప్ర 69-74)

క్షీరారామం పాలకొల్లుకు సంస్కృత రూపం నరసాపురం తాలూకా, పశ్చిమగోదావరి జిల్లాలో ఉంది పంచారామార్లో ఒకటి¹⁸ క్షీరారామంలో విష్ణుడు రామేశ్వరుని కొలిచినాడు “అది క్షీరారామమందు విష్ణుండు గాదె రామేశ్వరుఁగడునర్థి కొలిచె” (ప్ర 1867-8) అని బసవని వాక్కులు

దక్షారామం దక్షిణ కాళిగా ప్రసిద్ధి చెందిన శివశైత్రం ద్వారా వ్యోతిరింగాల్లో భీమేశ్వర లింగం ఒకటి. తూర్పుగోదావరి జిల్లా రామచంద్రాపురం తాలూకాలో ఉంది దక్షుడిక్కడ మహాక్రతువు వేయబట్టి దక్షపురి, దక్షవాటిక అయింది ¹⁹

ముగ్ధసంగయ్యతో పేర్క తమ గురు సంప్రదాయం వాడు దక్షారామంలో సాక్షాజ్ఞగదంబాసమానలు కలరంటుంది చమత్కారంగా “అభిష సాక్షాజ్ఞగదంబా సమాన లభికంబు గలరు దక్షారామమునను” (తృ 345-6) అని ఆమె పలుకులు

“వీర వాడవ్వ దాక్షారామమునను” ఉంటుంది దానితో పులగం పంపిస్తుంది భీమేశ్వర గ్రహించి, ఆరగించి పాత్రను క్రంగని శబ్దం వచ్చెట్లు, అందరూ చూడగా గుడి వెలిసి విసిరేస్తాడు (పం 1239-49)

దొయలు తమకు మడిగూటి వృత్తి అనేక శివస్థలాలలో కులవృత్తిగా ఉంది అందు బసవనితో ఆ శివశైత్రాలలో దాక్షారామంకూడా ఉంది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

వారణాసి గయః గేదారంబునందు

సౌరాష్ట్రమునను దక్షామమునను

శ్రీగిరియందును (స 1131-32)

అన్నవి బోయల మాటలు

2 3 4 5 పరమ శివుని వాచనమయిన నందీశ్వరుని పావిత్ర్యాన్ని కర్నూలు మండలంలో అనేక గ్రామాలు చాటుతున్నాయి నందిపాడు (కోయిలకుంట్ల తాలూకా), నందికొట్కూరు, నందికుంట (నందికొట్కూరు తాలూకా), నంద్యాల నందిపల్లె, మహానంది (నంద్యాల తాలూకా), నందివర్గం (బనగానపల్లి తాలూకా 20 లాంటివి నందీశ్వరుడు తపంచేసిన వావనస్థలంకాబట్టి శ్రీగిరి నైఋతిభాగానికి సందిమండలం అనే పేరు వచ్చింది

“ యేచిన భీతివోః జూచిన యల్లు

శ్రీగిరి నైర్ఋత్యభాగంబు పుణ్య

భాగమో షేత్రంబు పరమపావనము

నందికేశ్వరుని పుణ్యతపంబుచేత

‘నందిమండల’ మను నామంబు దాచ్చు ” (పృ 486-90)

2 3 4 6 పుష్పగిరి శ్రీశైల శైల్యానికి నైరుతి ద్వారం కడపజిల్లా సిద్ధపట్టణం తాలూకాలో పెన్నానదీ తీరాన ఉంది “ప్రసూనాకర” మని దీనికి మరో పేరు²¹ ఇక్కడ ఇంద్రుడు ఇంద్రేశ్వరస్వామిని ప్రతిష్ఠించి సదా కొలుస్తుంటాడు “ఇంద్రుడు పుష్పగిరింద్రుని మీద నిండ్రదేవనిడి కాదె యెప్పుడుగొలుచు” (ష 1873-74)

2 3 4 7 శ్రీకాళహస్తి ‘దక్షిణ కైలాసం’ గా శివ భక్తుల పూజలందు కుంటున్నది భారతదేశంలో ఉండే పంచభూత లింగాలలో కాళహస్తిేశ్వర లింగం ‘వాయులింగం’²²

శ్రీకాళహస్తి అడవిలో ఉడుమూరి కన్నప్పడు ఉండేవాడు అతడు తన ముగ్ధ భక్తితో శివున్ని ఎలా ప్రసన్నం చేసుకొన్నదీ రమణీయంగా వివరించే ఉడుమూరి కన్నప్ప కథ బసవపురాణంలో తృతీయాశ్వాసంలో 1245 నుండి 1788 పాదాలదాకా మనోరంజకంగా ఎల్లితమైంది ఈ కథలో శ్రీకాళహస్తి ప్రశంస, మొగిలేడు ప్రసక్తి ఉంది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“ శ్రీకాళహస్తిగిరి ప్రదేశమున శ్రీచంః భక్తుండు... ..

ఉడుమూరి కన్నప్పడు.... . అడవికి పేట ” వెళ్తాడు

అతనికి శివలింగం కన్నీస్తుంది “స్వామీ! ఒంటిగా అడవిలో ఎందుకుంటావ్ నాతో పాటు రా : మా పల్లెకు వస్తే సకల సౌకర్యాలు కల్పిస్తాను అని బ్రతిమాడతాడు. మృగాలను వధించి కబుకుట్లు తెస్తాడు ఆ మృగాలు పూర్వజన్మలో రాక్షసులు శివునికి అహరమయ్యేందుకు ఆ మహాదేవునే కోరి మృగాలైనారు శ్రీకందుడు వారితో “ధరః కాళహస్తి భూధర సమీపమున మృగమురై పుట్టుడు... మిమ్మారగించెదను” అని వరమిస్తాడు (తృ 1881-88)

శ్రీకాళహస్తికి పడమట, ఆగ్నేయదిశల్లో కాళహస్తివ్వయని ఆలయం ప్రక్కనే ప్రవహిస్తుంది స్వర్ణముఖి పూర్వం ఈ నదికి ఇరువైపులా మొగలి పొదలు దట్టంగా ఉండటం చేతనే మొగలెలు అని పేరు వచ్చి ఉంటుంది 23

కన్నప్పడు ఆ ఏటి నిర్మలోదకాన్ని రెండు పుక్కిళ్ళబట్టి తెచ్చి శివునికి మజనం చేయిస్తాడు

చక్కన మొగలేటి సదమలోదకము

లక్కిజంయిన రెండు పుక్కిళ్ళబట్టి

.....

పుక్కిట నీట మానుగా శివునకు మజనం బాప్తి (తృ 1889-98)

పూర్వం ఏనుగు ఒకటి “మొగలేటి నిర్మలాంబువుల నభిషేకమార్చి కలువల నవ్వు దామరల నిచ్చలు బూర్చుచు.. త్రెకాలంబు” కంట లోచనాని కొలుస్తుండేది

(తృ 1141-46)

బసవయ్య చెన్నబసవయ్యతో కన్నప్ప నేటికీ స్వామిని ఎదుటే ఉండి పూజిస్తున్నాడు “అన్యోన్య పీఠజానండ్ కలిరాత్తులై తిరుకాళత్తిపురిని కన్నప్పదేవుడు గౌరీశ్వరుండు సన్నిరీక్షణ లీలచన్నవారపుడు” అని చెబుతాడు. స్వామి, భక్తుల సంబంధం చిరంజీవంగదా మః శ్రీకాళహస్తికి తిరుకాళత్తి తమిళనామమై ఉండవచ్చు

2348 సంగమేశ్వరం శ్రీకైలశత్రానికి వాయవ్య ద్వారం ఏడు సదులు కలుస్తున్నందున ఇది సంగమ శత్రం అయింది బసవదు జన్మిస్తూనే శివుడు ఒక తపసలా వచ్చి చూచి మాదాంబతో తానెవరయిందీ ఇలా చెబుతాడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“ ఇల్లకప్పడి సంగమేశ్వరంబిందు
నెల్లప్పుడును నున్ని యెట్టులంచేని
యేను కూడలి సంగమేశ్వరు పేర
కాన యా గుడిలోన గదలకుండుదును ” (ప్ర 779-782)

... ..

కూడలి త్రిపురాంతకుని కొల్వవాడు (ద్వి 144)

... ..

కూడలి సంగయకొలుపు నర్తకులు (ద్వి 250)

బసవని తోడ వచ్చినారు

సంగమేశ్వరంలోని శివలింగానికి కప్పడి సంగమేశ్వరుడని వ్యవహారం. కప్పడి అంటే జీర్ణవస్త్రాలు ధరించే పరివాజకుడని అర్థం.

2349 గొబ్బూరు కర్నూలు జిల్లా మార్కాపురం తాలూకాలో ఉంది. గొబ్బూరివిభుడు సంగనామాత్యుడు పరమ శివాచారపథవర్తనుడు సోమన వలించే బసవ పురాణానికి శ్రోత గొబ్బూరి విభుడు (ప్ర అ), గొబ్బూరి సంగ (ద్వి అ) గొబ్బూరి మాదన్న కూరిమి శిష్యు గొబ్బూరి సంగసద్గుణసముత్తుంగ (స అ) అని ప్రపంచంపబడినాడు

23410 రెంటాల మల్లినాధుడు కుమారాద్రికి తూర్పువైపు సోపానాలు తీర్చిన భక్తుడు ఈ పక్షుని ఇంటి పేరైన రెంటాల గ్రామం గుంటూరు జిల్లా పన్నాడు తాలూకాలో ఉంది ఇక్కడ పార్వతీ భీమేశ్వర స్వామి ఆలయం ఉంది

235 పండితాధ్య చరిత్ర పాల్కురికి సోమన రచించిన ఐదు ప్రకరణాల బృహద్దండం అందులోని ‘పర్వత ప్రకరణం’ పూర్తిగా శ్రుతైవాన్ని సూక్ష్మ-శాంతాతో వర్ణించేది

2351 శ్రీగిరింద్రం దక్షిణ కైలాసం అనుపమప్రమథగణస్థానం మునుల, ముముక్షుల మూలబండరువు కవి శ్రీశైల పావిత్ర్యాన్ని, మహిమను, స్తుతించిన విధం కమనియం పుత్ర సుందరం ఈ ద్విపదల్ని చిత్తగించండి.

“ కరమొప్పు దక్షిణ కైలాసమనగఁ

జను సర్వపర్వత సార్వభౌమాధ్య

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

తను బేర్పు శ్రీగిరింధ్రులు దానదియ
 ననుపమ ప్రమదగణానానవెది
 మునుల ముముక్షుల మూలబండరువు
 బాగొండ అర్వతు పండిత తపము
 వ్రోగైవ మూర్తి, శిఖుని యశోరాశి
 గరువు గట్టిన మహాకాశంబు, శ్రుతుల
 శిరము, ఘనీభవించిన పరంశ్లోతి
 దివిగని పుణ్యంబు..

. భక్తవరుల యిల్వేల్పు
 సలనంబు లేని విజ్ఞానాద్రి కడలు
 భృతి ముద్దగించిన దివ్యామృతంబు
 లతగరి గొన్న మూలస్తంభమనగఁ
 జెలువారునట్టి యా శ్రీనైల శిఖర
 కలిత త్రిలోక పెభ్యత యః ప్ర
 పూర్తియౌ శ్రీస్వయంభూలింగ చక్ర
 వర్తి యసుమక్తిర్తి వారిత సతజ
 నాద్రి, శ్రీమల్లికార్జున సింగ
 మూర్తి యొప్పారు సమున్నత మహిమ" (దీక్షా పు 8-9)

శ్రీమల్లికార్జున భక్తి పట్టి భద్రులును, శ్రీపర్వత శైత్రవాసులు, యామ్య
 కైలాస చూడా విభాసిత కీర్తి విభ్రాజిత మణులు.. " (దీక్షా పు 9-10) అయిన
 "మానితాసంఖ్యాత మహాశ్వరులు శ్రీమల్లికార్జున దేవు పరు మంటప స్థతి
 నొడ్డోలగమున శివభక్తి తత్త్వగోష్ఠి ప్రసంగమునడపిలి" నవల (దీక్షా పు 10)
 "పిఠులారంగ గురుమల్లికార్జున పండితారాధ్యుల చరిత్ర మ్హిం వర్ణింపు"
 (దీక్షా పు 12) మని పాల్కురికి సోమనతో సెలవిస్తారు

భీమన పండితుడు శ్రీగిరిమల్లికార్జునుని సన్నిధి కొక పురస్కరణ గావింపు
 చున్నవాడు పండితుడు అతనికి ఉపయిస్తాడు (దీక్షా పు 23) "శ్రీనైల
 మల్లికార్జునదేవు మహనియ నామమగుటబండిత మల్లికార్జున" దేనాడు (దీక్షా పు 28)

'కళియంబ' అనే గణనాధుడుండేవాడు అతడు జంగమార్చన చెసే సమ
 యంలో అతని బానిస కొడుకు పాదాలు నాచినాడు కళియంబ వాని పాదాలు కడిగి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

నాడు మన బానిసకొడుకు మల్లడే ఓడు సీకేమైనా వెళ్తా విని కాళ్లు కడగడానికి అంటుందా భక్తుని భార్య “మల్లడే శ్రీగిరి మల్లండుగాక” అని బాడితతో ఆమె చేతులు నుణికట్టుదాకా తెగనరికినాడు (పురా 276-285)

ఓహిళుడు వృద్ధుడయ్యెంతవరకు తుంగభద్రదోదకములతో పులిగర సోమిశ్వరుని అభిషేకిస్తూ సద్భక్తితో అర్చిస్తుంటాడు) తొంభైఏండ్ల వృద్ధుడై కూడా నీరు తెస్తూ కాలవ దాటగా ఏపి విరిగింది ప్రాణముండగా వ్రతం మానలేనని కదలనంకించి నాడు “వెనుజెంతల లోన విహించవచ్చి మనలిన శ్రీగిరి మల్లకార్జునుడో” అన్నట్లు స్వామి వ్రత్యం మైనాడు (పురా పు. 371)

“ శ్రీగిరి వీరశంకరుడు మండెడు పెనముపై నుండి కొలుచును.. ” అయినా చూచా “ఆత్మకమల సౌరభము కమరూలేదు” (పురా పు 399)

విష్ణువు శ్రీశైలంలో ఉండే ఆవాహన తీర్థానికి వస్తూ పోతుండేవాడు “మును వృసింహవతారమున సదమల ప్రీతి శ్రీశైలంబుండుమదివును నావాహన తీర్థంయినందు” (వాచ పు 640) అని పండితుని పలుకులు

పండితుని శిష్యులు బౌద్ధుని చంపినారు పండితుడు తానే వెలనాటి చోడడు వెసిన దండనను స్వీకరిస్తాడు గోర్లాండితో కన్నులు పెరికి పల్లెంలో పెట్టి ఇస్తాడు శ్రీగిరి స్వామి మహిమచే కండ్లు వస్తాయి ఇదే కాదు ఇంకో దాసకూడా చేస్తాను శ్రీగిరి “నయనాద్రి” అంటాడు మల్లికార్జునుడు నయనాద్రి దేవుడు కన్నులు అర్పిస్తే తిరిగి కన్నులిస్తాడు ఒకకన్ను పెరికి ఇంకొకన్ను పెరికేలోగానే మొదటి కన్ను వస్తుంది చూడండి “నా ప్రతిజ్ఞ” అంటాడు పండితుడు గొల్లవాడు చేతి దుడ్డలా పారవైచి స్వామికి నేత్రాలిచ్చి, మళ్ళీ పొంది గొల్లెర కాయదానికి తిరిగి చెప్తుంటాడు ఇతరుల విషయం చెప్పేదెరి? పీఠించండి ఈ ద్విపదల్లో

“ శ్రీ గిరిపండంటు శ్రీగిరి యంట
యాగమోక్షంబి ప్రత్యక్షంబి చూడ
నయనాద్రి యది మల్లినాథ దేవుడు
నయనాద్రి నాడుండు నా సర్వజనులు
దడయక నేత్రముల్ ద్రవ్యి తండములు
వడయుట యిచ్చుట ప్రఖ్యాతి గాదె
యిది గొల్లడైన గొట్టెల గాచి కాచి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

యలయచుఁ జెలి దుడ్డుట వాబవైచి
యరిగి నేత్రములిచ్చి యప్పుడ పడసి
యయగు గొఱ్ఱెరి గావ్రప నంతవాడనిన
నితరులఁ జెప్పంగనేల శ్రీశైల
పతి మహాదానసంపద యెట్లు సెప్ప (మహిమ పు 109-110)

గంగళదేవయ్య అనే భక్తుడు "పరుసతోదాసు శ్రీవర్వతంజేగి కన్నులు వుచ్చిప్రకంఠఁ
జూజించి, కన్నులు పడసి " ఆ వణిపే తన ఊరికి తిరిగి వచ్చినాడు అబద్ధమన్నాడే
కొందరు. ఒక పిల్లని తెప్పించి సభామధ్యంలో దాని కండ్లు తీయించి శివునితో
తెప్పించినాడు మళ్ళీ ఆ దేవణ్ణ (మహిమ. పు 116-7).

పండితయ్య బసవని దర్శనార్థం కన్నడ దేశం వెళ్ళాడు అతని నిర్యాణం
దార్లొనే విని, తిరిగి వస్తూ శ్రీశైలం చూస్తాడు ఈ అంశం పర్వత ప్రకరణం
ఆదిలోనే ఉంది ఈ సందర్భంలో సోమన శ్రీనగాన్ని సముద్రంలో పోల్చి
రూపకాలంకార సమన్వితంగా వర్ణించిన తీరు అతిలోకం అనన్య సాధ్యం

“ కడ లెని నిర్మల గాడమహత్త్వ
జడతావిహార విస్తారోదకముల
సంగీకృతాయతోత్తుంగ శృంగం
మంగళరంగత్తరంగ సంఘముల
స్థిరగిరి పార్శ్వనదీ ప్రవాహ ప్ర
సర తేదియ్యద్వీప చారు మార్గముల
ఖరమ నైశ్చికతైవ పాశపతాది
చిరతపోధన మహాపురుష రత్నముల

.

ఎలమిఁ ద్రింగద్యోజనేతరభూమిఁ
జెలియలికట్టయన్ సమాస్థలమున
మానింతవై యెట్లు శ్రీనగాంభోధి

గానంగళాపై ముంగంన్ ” (పర్వత 228-9)

భక్తునికి దైవం పెక్కు రూపాలలో గోచరించినట్లు పండితునికి శ్రీశైలం నీతి

ప్రపంచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

మేఘంగాకూడా దృగ్గోచరమైంది “అసూయ శ్రవగంబను సీలమెఘమనమానమై యొప్పెను” (పర్వత 229-31)

అంతెకాదు-శ్రీశైలం పరమ శివుని మూర్తిగా ఆ భక్తుని ఎదుట రూపుగడ్డిన పిథం కవి మనోహర భావనావైచిత్ర్య దృశ్యం

“ పృథుతరంబై యొప్పు పృథ్వి పీఠముగఁ
బ్రథితాంబరము దివ్య ఛవ్యలింగముగఁ
గ్రన్న దిక్పయము మెఘముగా దిశలు,
వ్రన్న సీ దివ్యాంబరంబులు గాఁగఁ
బొలువారు సత్త్రములు పుష్పములుగ
సలయ సూర్యేందు బుద్బుద్ధిపములుగ
నెయదత్వాత్మిత నిత్య చిమ్మార్చిఁ
గొఱలు జటాఘాట కోటిరముగను
నరుదగు సూక్ష్మ తత్త్వాకారుడైన
వాచగంబున నున్న హాహలంబు
నీలిమం దోచిన లల(బర్వతుని
నీల వర్ణాకృతి నేత్ర పర్వముగ”

జీర సమిచ్చింది పండితునికి.

✓వింధ్యాద్రి, మందర నగం, కైలాస శైలం, మేరువు, మైనాకం, మాల్వవంతర, హిమవన్నగం, ఉపయాద్రి, అస్తాద్రి, మరియాద్రి, మానసోత్తరగిరి, ఇంద్రకీలం, రోహజనగం, గంధమాదనం, కలిపర్వతాలు, పదదికొండలు - వీటికేదో ఒక లోపం ఉంది. శ్రీశైలానికి ఏదాదా, వీలోపమూ లేదు “నాడు నేడనకెల్ల నాడు నేనాడు, పోడిగా భంగం... వాండని యట్టి పొగడిత నెగడు శ్రీనగసార్వభౌము బొగడరే చృతపతులే” అని ప్రవాచిస్తాడు పండితుడు (పర్వత పు 232-234)

కామార్కరిసిద్ధి, భౌగ మోష సుఖాభివృద్ధి “శ్రీనగ స్ఫుర్కవలన, శ్రీశైల భాస్వర చురతరువు వలన, త్రిపర్వత వరకామదుఘము వలన” పొందండి అంటాడు పండితుడు పర్వత పు 234-5)

శ్రీనగం కామధేనువు ఎలా? కవి సమర్థనాటకమున ప్రశ్నావేశారద్యం ఈ క్రింది ద్విపదల్లా చిత్రగింపండి.

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“ అవారిత భక్తి

బ్రాజిల్లు పర్వతు పటు తపఃఫలముఁ
దెజోమహత్త్వంబు దివ్యాంగ మనఁగ

సురుచిర మలికార్జున సముత్తుంగ
వరమహాస్థానం న వదనాబ్జ మనఁగ
ఘనతర ధర్మార్థకామమోక్షములు
దనరు శ్రీపాద పద్మంబు లనంగ

జెన్నగు శృంగమున్ శృంగంబులనఁగ

దగు ప్రతి స్మృతులు శ్రోత్రంబు లనంగ
వరచతుర్వార నివాసలింగములు
సరసతనొప్పారు చన్నులనంగఁ
దొరఁగు పుణ్యంబులందుల దుగ్ధమనఁగ
వరపరిషత్తోటి వత్సంబులనఁగ

నందితంబైన శ్రీనగ కామధేను

వందకాకెవ్వి యిష్టార్థముల్ ?” (పర్వత పు 2316-8)

శ్రీనగం కల్పవృక్షం ఎలా ? కవి వాక్కులు

“ పర్వతు పూర్వపుణ్యదేహంబు ఘనతరంచైన చూకటి వెను... పర్వతు
నగాన్విత రూపకపు . మొదలిదుంప కదిసిన కొండలు కవటలు అశ్వమేధాద్ర
ముఖ్యుగిరులు శాఖోపశాఖలు పాలాళగంగాదినదులు . . . వెల్లిత బహువల్లరులు ...
మరకతఃఖిలు ... హరిత్రత్రంబులు .. ప్రవాళాబ్జరాగములు చివురులు
హృత్తిక చంద్రకాంత వజ్రములు .. విరిగుత్తులు సాధకులు తేజితండములు శ్రీ
స్వయంభూతింగ సిద్ధలింగములు. దివ్యఫలములు మునులు, తాపసోత్తములు సక
ప్రకరములు. నందితంబైన శ్రీనగ కల్పతరువు సంద కాకెవ్వి యిష్టార్థముల్” (పర్వత
పు 2316-7) వృక్షాంగలన్నింటికి పర్వతాంగాలు ఉపమానాలుగా చూపడం కవి
ఊహావాతూర్యానికి పరాక

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“శ్రీపర్వత స్వర్ణవేది” వలననే వాంచితార్థములు తీరతాయి (పర్వత 237-8)

సిరిగిరిని ఒక గిరి అనడానికి పీలులేడు సిరిగిరి “లింగమూర్తుల ప్రొవు మంగ లత్సమనెల్ల, మహిమలకెల్ల .. ప్రమథులవెది .. సురతరువులగుంపు, సురభుల సొంపు. ప్రత్యంకాశి . దమితెంద్రియులసీమ .. స్వర్గంబుగరసు, మోక్షంబుల వెరసు, శివయోగుల యిరవు, సిద్ధుల వెరవు . తీర్థంబుల వెల్లి ముక్తిమంతల త్రోవ... భవసాగరము నావ. శివభక్తి శిఖరంబు శ్రీ నగేంద్రంబు వరికింపనిట్టి శ్రీపర్వతంబునకు ధరిజీధరములొండు దత్తుల్యమగునె ? ” (పర్వత 238-40) కావు గాక కావు - పండితాది శివభక్తుల దృష్టిలో

శ్రీశైల “ఉత్తర ద్వార విభుడు (ఉమామహేశ్వరం - తెలంగాణ లోని మహా దేవుడు) ప్రమథులబంధు లోకములేర్చినాడు” ఈగిరి “తూర్పు వాకిటితెడు (త్రిపురాంతకం లోని త్రిపురాంతకేశ్వరుడు) త్రిపురముల్ గాల్చినవాడు” శ్రీనగం దక్షిణ ద్వార విభుడు (జ్యోతియై సిద్ధపటం - సిద్ధపటంలోని సిద్ధవచేశ్వరుడు) పరంక్యోతియై యెసగినవాడు” గ్రీగిరి పశ్చిమ ద్వార విభుడు (అలంపురంలోని బాలబ్రహ్మేశ్వరుడు) బ్రహ్మల బుట్టించినవాడు “శ్రీశైలంలోని మల్లికార్జునుడు వర లింగముల చక్రవర్తి యైనాడు” (పర్వత 242-3).

శివుని సద్యోజాత వదనం “బ్రహ్మేశ్వర” మనే పేర్తో పడమట దిక్కున, వామదేవవదనం “మహేశ్వర” మనే పేర్తో ఉత్తరాన, అఖిల వక్త్రం “శ్యామిస్సద్ధ వటునాథుడనె” పేర్తో దక్షిణాన, తత్పురుషవక్త్రం “త్రిపురాంతకం” అనే పేర్తో తూర్పున, ఈశానవక్త్రం “మల్లికార్జునం” అనే పేర్తో ఉత్తరాదిక్కున సముద్భవ మైనాయి (పర్వత పు 238)

“సారమెయ మార్కల. క్రిమి, కీట, కాక, భుజంగ ముఖ్యులు శ్రీగిరి నొండె గాదెనిగై లాసమున నొండెగా వర్తింపరు” “శ్రీగిరి మహిమావలంబ నము వనజజననకనైన వర్తింప” వశముగాదు “భువి ధరించిన యట్టి భూధరేంద్ర) ములు శివు ధరించినయట్టి సిరిగిరి”కి సరి కావు (పర్వత పు 244)

“పాడితయ్య చూడ్కులను . శ్రీశైల మంతయు దివ్యలింగ స్వరూపమై లీల” వెలిగినది (పర్వత పు 244) “సద్భామయ్యకు శ్రీగిరిశ్వరుడు పద్ధతిగాకృతి” శోభిల్లినాడు (పర్వత పు 245)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“శ్రీలింగమూర్తియై శివుండు పర్వతు విశాల శిరస్థలి సంధిల్లునట్లు” భావించిన పండితయ్య “శ్రీనిగమ సాక్షాల్లింగమనుచు అభిరమ్య రీలనొప్పారు శ్రీగిరి” అభిముఖుడై కరుల పండువుగా దరిస్తూ, దోనమరాజును “శ్రీగిరి మల్లికార్జునదేవు చరణాంబుజములు భజింపు, శివాత్రి యప్పురిఁదెల్లెంపు నియతి.. ప్రదక్షిణముగా నీ పర్వతంబు వలగొని మావ్రత సమాప్తంబు గావింపు”మని నియోగిస్తాడు దోనమరాజు శ్రీపర్వతం పుష్పపూర్వాత్మరాలను తెలుపమన్నాడు (పర్వత పు 246-9)

పండితయ్య “శ్రీగిరి మహిమదా శిష్యనకైన, వాగీశ్వరునకైన, వాణిశిసైన.. శ్రీ పర్వతుగన్న శివాదునకు” అయిన చెప్పశక్యంగాదు - ఆ సరిగతునకి తప్ప “నానేచ్చు భంగి శ్రీనిగ మహత్త్వం పర్ణింతు” అని ఇలా చెప్తాడు (పర్వత 253-4)

శివాదుడు ముక్కుంటిని మెప్పించి ముగ్గురు కొడుకులకు పొందినాడు వారిలో నందికేవ్వరుడు ప్రమధేశ్వరుడైనాడు మహాతపోసిధి పర్వతుని కన్నాడు పర్వతుడు పరమశివుని “మన్మస్తదవ్యపీఠమన శ్రీ స్వయంభూలింగరూపమవధరించుటకు... వేడితి స్వామి నివిలధారుణి గలుగు తీర్థంబులు, నదులు, మూర్తిమంతంబులై మొనరు నామీద పర్తింపుచుండెడు వరమిమ్ము” అని వరం వేడినాడు అతడు “పర్వతాకారు”డైనాడు శివుడు “తత్పర్వతాత్మంగ శృంగోత్తమాంగ ప్రసిద్ధ పీఠమున శ్రీస్వయంభూ లింగమూర్తిగా” అవతరించినాడు (పర్వత 254-67)

ఆ స్వయంభూ దివ్యలింగం “గ్రైశైల భర్మహర్మ్యైగ్ర ఖచిత మాణిక్యోరు కలశవిభూతి సప్తర్వతాగ్ర శృంగైక మధ్యమున” ఒప్పినది (పర్వత పు 268)

శిగిరి “ప్రత్యక్షకైలాస” మని శ్రీమద్రామాయణం లలించారు (పర్వత పు 269)

కేదారాశ్రంలో అతిక్లౌఠా మంచెయి రాగితేనే ముక్తి వారణాసిలో చేస్తేనే ముక్తి “అభిల మానవుల కెచ్చిన గ్రైశైల శిఖర దర్శనమాత్ర గిద్దించు ముక్తి”. వారణాసిలో లక్షమందికి, గయలో రెండు లక్షల మందికి, కేదారంలో మాడులక్షల మందికి, మిగలా తీర్థాల్లో ఒక్కొక్క కోటి మందికి బ్రాహ్మణులకు అన్నదానం చెస్తే వచ్చేఫలం “శ్రీగిరి యందొక్క జమ్మియాకు పద్మెడునంత యన్నము యొక్కనికి దానం” చేస్తేనే వస్తుంది (పర్వత 279-80)

శివైలానికి చెప్పి వివిధదేశాల పరుస జనులు “గిరిదర్శనము ముక్తిని హేతు” వని “గిరి సమస్తమును హరమూర్తి” అని స్తుతిస్తుంటారు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“శ్రీపర్వతా వాసు .. శ్రీమల్లికార్జున దేవు దర్శించి హర్షించి” శ్రీగిరీశ్వరు నకు మొక్కి “శ్రీనగోత్తుంగ నిలయపుద్రుసి” దర్శించి “మల్లయ్య రఘంచు మాపర్వతంబు మల్లుమీరుచు మగుడెడివారు” ను ఉన్నారు

పరిమళ ప్రభలు “శ్రీపర్వతు ముంప” గా . . “శ్రీపర్వతునకు నివాళింప దీపవృక్షంబు లేతెంచు భావమనఁగ్రాలుచు సోలుచు గడినాడు వారు” (పర్వత పు 409) ఉన్నారు

“శివలింగమయమగు శ్రీగిరి యెక్కుట అవినీతి” యని, ఎక్కిన అంఘ్రులు సోకు ననుకున్నాడు పండితుడు సంసారమనే ఇంద్రజాలం నేను భరించలేను “శ్రీశైల వల్లభ బసవనయు నీ గర్భవాసంబుఁజొచ్చె దెవా పర్వతేంద్రు నా నుడుట నీ పద పద్మాలు ధరించి” ఉంటాను “ని గర్భంబులోనఁ జొరనీవె నన్ను నీపురి యగుచున్న సిరిగిరి నుండెన శివశరణు” అంటూ న్యామిని ప్రార్థించినాడు పండితయ్య పండితుని సతీసుత సమేతంగా లింగోదరంలో లీనం చేసుకున్నాడు ఆ శ్రీగిరి నివాసుడు (పర్వత 543 - 549)

శ్రీగిరి మల్లికార్జునుని “పర్వత నాథు” డుగా సంబోధించడం ఉంది నాటి ప్రజల వ్యవహారంలో “ప్రబృతనాథుడు” అనే ప్రయోగం ఉన్నట్లు పండితారాధ్య చరిత్రలో రెండు చోట్లు మనకు సాక్ష్యమిస్తాయి

ఉదయాత్సూర్వ సమయాన్ని ‘ప్రబృతనాథః ప్రబృతనాథః యసుచ నుచ్చి సీర్కోళ్ల గూయుడుగక మున్న’ అని కవి వర్ణిస్తాడు (పురా పు 202)

కొంతమంది మాటలు విని మొండిచెతుల “మల్లలింగం” జంగం వేషంలో వచ్చి, దసరయ్యను పరీక్షించి పశ్చాత్తప్తుడై, “ఓ దసరయగారు యోదసరయలింగ నన్ను నీవెఱుగఁదె మొండి మల్లలింగంబండ్రు మహిషట్లు గాకి నచ్చిన ప్రబృత నాథుని కొడుక” అని దసరయ్యను శరణు వెత్తాడు (పురా పు 300)

శ్రీశైలపురాన్ని పాల్కురికి సోమప వర్ణించిన తీరు భక్తజన హృదయంగమం పవిత్ర సుందరం

శ్రీశైలపురం శ్రీగిరి ఉత్తుంగ శిఖరాలతో, దేవభవనాలతో, మెడల గుంపులతో, సందిచిన్నాం ఉండే జెండాలతో, మణి తొరణాలతో, జంగమ లింగాలతో, గణభవ నాలతో, వాద్య ఘోషాలతో, సారంగేశ్వరము, హుటేశ్వరము, పాపవినాశనము,

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

కిన్న రోవ్వరము, వారాహోవ్వరము, సిద్ధోవ్వరము, మొదలైన ఈవ్వర స్థానాలముందు తీర్చిన ముగ్గురితో సొంపుగా ఉంది (పర్వత పు 427)

“ప్రమథమందిరము సవ్యక్తి భాస్వరము. భంగురేతరము శ్రీపర్వతపురము అభినవకైలాస మాపురవరము శ్రీకైలవిభు సదా విపుమిది రెము అరుచగు శ్రీమల్లి కార్జునపురము శ్రీరంభై జగద్యైవ్యమై” ఉండగా చూచి పరుసజనులు జేజేలువలికి నారు (పర్వత 383-5)

పివిధ దెశాల పరుసలు శివరాత్రి పెల్లించునానికి పివిధ దెశాలముండి శ్రీకైలానికి ప్రజలు వస్తున్నారు ఆంధ్ర, కర్ణాటక, తమిళ, మహారాష్ట్ర, ఇత్యాది దేశాలనుండి వస్తున్న జంగముల నడకలు, శిలవంతుల నడకలు, శివయోగుల నడకలు, అఖ్యాస యోగుల నడకలు, పుష్పాంగనల నడకలు, శోగుల నడకలు, పిచ్చు కుంటుల నడకలు, చెందుద్మాత్ముల నడకలు చివులాటి విపులంగా పాల్కురికి సోమన వర్ణించినాడు (పర్వత పు 308-389)

“శ్రీకైలంబు మీద సరసర డిర్బము సరియించునట్లు” వృద్ధతపోధనులు నడిచినారట కొందరు అడుగడుగుడంచాలవారు “శ్రీకైలయాత్రాఫలంబునను దనువులే భువి మానదండంబులుగను ..సాష్టంగ దండప్రమాణములు సేయుచు” వచ్చినారట

ముందుకు సాగగా హృదయభంగపర్వతం, కనక పర్వతం, నక్షత్రపర్వతం, గవ్య పర్వతావళులు దర్శనమిచ్చినాయి వాటి నడుమ చంద్రవతి శివునికి సమర్పించిన మల్లికా మాల వలె కనిపించే (పాతాళ) గంగను సందర్శించినారు పరుసజనాలు

“గిరి తుట్టతుద నుండి క్రిందు సూడంగ నరంగ లోకముగాడి యునికికి బెగడి వందల హృదయముల్ భంగము” నొందుతాయట అందులకె అది “హృద్భంగ శైల” మయింది ఆ కొండెక్కి దిగినారు

తర్వాతది నక్షత్ర పర్వతం ఆకాశాన్నంబే శిఖరాలతో ఉంది నిట్టనిలువుగా ఉండే మెట్లెక్కలేక “స్వామీ మమ్మల్ని పైకి చేదుకో” అని ప్రార్థిస్తూ పైకెక్కినారు “చేదుకో, చెదుకో, శ్రీగిరినాథ, చెదుకో మల్లయ్య చెదుకోమ్మనుచు, జేదుకో చెదుకో శ్రీకైల నిలయ ” అని పర్తులు అర్చితో కేకలు వేసినారు హరుకృపలేకపోతే “నక్షత్ర పర్వతము నావంత” అయినా ఎక్కడెము అనుకున్నారు “నక్షత్ర

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పర్వతము విట్టుగలగ సిరిగిరి(బాడుచు" అఖిల దేశముల పరుస ఆనందంగా ముందుకు సాగింది (పర్వత పు 368).

“సిరిగిరి మల్లన్న శరణన్న(కాలు” అని ఆంధ్రదేశపు పరుస (పర్వత 374) “సిరిగిరి గుడుసమ్మసిరిగిరల్లయ్య” అని కన్నడదేశపు పరుస (పర్వత 376) “చిరిగిరి నిలయనే చివనె యాజ్ఞవనె” అని అరువ దేశ పరుస (పర్వత 388), “సిరి గిరి మల్లయ్య చరమది యంత.. మఖరకె సిరిగిరి మల్లయ్యరాజు” అని ఆరెదేశపు పరుస జనులు (పర్వత పు 381), “పవకర శ్రీశైల చూడాకరాయ” అని గీర్వాణధావలోను (పర్వత పు 389), మాళవ కాశ్మీర మాగధ సింధు గౌళ తుషక్క కొంఠణ హఠసేన బంగాళ కాంభోజ పాండ్య ఘూర్జర, కఠింగ బర్హర సింహాక్ష కరహట ప్రశస్త దేశములవారు సహజ భాషలను యొందారులలో మాట లాడుచు “శ్రీగిరిబ్రజ్జతిసేయుచును” శ్రీశైల పర్వతాన్ని అధిరోపించినారు (పర్వత పు 391)

“ముక్తాకములలో సమున్నతి కెక్కు సహచరములు శ్రీశైలంబు మీది సహచరాదుల చాడ్చునగొలువ .. మల్లికార్జున దేవు నాస్థానము” విలసిల్లింది. శివ రాత్రి పర్వం చెల్లింది వారి ‘భవమాత్రులు’ లెల్లవారినట్లు భక్తుల తెల్లవారింది పరుసజనాలు ‘పాతాళ గంగ’ లో స్నానమాదు వెళ్ళినారు కొంతమంది “శిఖ రేఖరానికి” వెళ్ళినారు కొంతమంది స్వస్థలాలకు వెళ్ళిపోయినారు మరికొంత మంది “పంచమాత్రంబుక్కి సాలనొప్పు శ్రీగిరినంచు” ఉండిపోయినారు

శ్రీశైలంలో ఉండే తీర్థాలను పాల్కురికి సోమన విస్తృతంగా వర్ణించినాడు వాటి విషయం కొంత

పాతాళ గంగ ప్ర మల్లికార్జున ఆలయానికి మూడుపైళ్ళ దూరంలో ఉండే పాతాళ గంగ అతి పవిత్రమైంది రామ్మిడిమందల మెట్టుదిగి ఈ గంగలో స్నాన మొడి, ధర్మలు అభిషేక జలం లెచ్చుచుంటారు ఈ మార్గంలో ఉండే శ్రీకృష్ణదేవ రాయు కట్టించిన మంటపాల నుండి వీక్షిస్తే బ్రహ్మ రుద్ర విష్ణు గిరుల మధ్యనుంచి ప్రవహించే కృష్ణపవనీ నది మనోహరంగా అగుపిస్తుంది²⁴

ఆంధ్ర దేశం పరుస జనులు ముందుకు సాగుతూ ‘సిరిగిరి మల్లన్న శరణు అంటేనే “పాతాళగంగా” ప్రవాహాన్ని చూడగలుగుతాం అనుకుంటారు.

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

శివుని శ్రీచరణాన బుట్టి పాతాళంలో భాగవతి అయింది స్వామి పూసిన బూడిలో పుట్టి మర్త్యలోకంలో భాగీరథి అయింది. శివుని జటలలో పుట్టి స్వర్గ లోకంలో మంధాకిని అయింది “ధర స్వర్గమర్త్య పాతాళగంగా ప్రళయ సంగమంబు శ్రీశైల చూడమునఁ బ్రవడితంబగు చుస్కిఁబాటాఁగంగ సకల తిర్థంబు ప్రసాదిత మహిమఁ దావెలుంగుచు” ఉంది “స్మృతి దర్శన స్మర్య నామగాహన పూరణాదులవలన సాలోక్య, సామీప్య, సాయాప్య ముక్తులొ లింకాలి”నది (పర్వత పు 410) “భాగీరథి గంగాది నదులు బాతాళ గంగానుబంధమై” కొలుస్తున్నవి శివశ్రీతి చెల్లించిన భక్తులు లెల్లవారితర్వాత “పాతాళగంగాడఁ బాతెడు”వారైనారు

తనమీద నెలకొని ఉండే అసంఖ్యాక తీర్థకుండాంబుల అతిలోక పావిత్ర్యాన్ని సంతరించుకొంది శ్రీశైలం మల్లికార్జునుని దేవాలయం చుట్టూ ఉండే తీర్థాలు అమృత కుండం, మనోహర కుండం, ఘంటాతీర్థం, మల్లికాకుండం, శంఖకుండం అనేవి

అమృతకుండం గుడికి దగ్గరైనవైన ఉంది ఆ కుండం లోని తీర్థంతానే మల్లికార్జున లింగాన్ని ఆవిష్కరించెనాడు.

అమృత కుండం పక్కనే ఉండే మనోహర తీర్థం గంగా జున్ను కరిగి ఉండటం

ఘంటాతీర్థం గుడికి వాయవ్యమూలంన ఉంది మల్లికాకుండం స్వామి అంబా నికి ఉత్తరంగా ఉంది, లింగాన్ని ఆవిష్కరించిన సీమ ఈ కుండంలోకి ప్రవహిస్తుంది

శంఖతీర్థం గుడికి నైరుతి మూలంగా ఉంది²⁵ శిలాదుని మనుమడు, సంది కేశవ్వని పుత్రుడు ఐన పర్వతుడు తన శిరసునే దివ్యపీఠంగా చేసుకొని నివసించ మని శివుని వరం పేడతాడు:

2 3 5 2 గంగ, భాగీరథి ఇత్యాది భార్యుగణుగు తీర్థాలు, నదులు సమస్తం మూర్తి మంత్రాలై తన మీది వర్తిస్తుండాని అని కూడా కొరలాడు శివుని స్వామి అంగీకరించినాడు పర్వతుడు పలికిన నదులు, తీర్థాలు క్రింది ద్విపద్య జలజలా ప్రవహిస్తాయి. భక్తుల మనోమాలిన్యాల్ని ప్రక్షాళనం చెస్తాయి

“ గంగ భాగీరథి గంగ వాతాళ

గంగ భీమరథి సౌగంధిక విరజ

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

. దుంగభద్ర.
 వేగవతి ,
 వేగవతి సంద్ర
 భాగ
 వేగవతియు
 పదవతియు సక్లప్తభాస
 వేణి పుష్కర కృష్ణవేణి మరావ
 హరి గోదావరి యదిగా నివిల
 ధారుచి గలుగు తీర్థంబులు నదులు
 మూర్తిమంతంబులై మొనరి నా మెద
 వర్తింపుచుండెడు వరమిమ్ము” (పర్వత 266-7)

అన్నది పర్వతుని అభ్యర్థన పై ద్విపదల్లో కొన్ని ఆంధ్రదేశంలో ప్రవహించే నదులు

వేగవతి “వేగావతి” అనే పేర్తో సాలూరు తాలూకా, శ్రీకాకుళం జిల్లాలో పారుచు నది కావచ్చు²⁶ “చంద్రవంక” అనే ఇంకొక పేరు కలిగిన చందభాగా నది పన్నాటి సీమలో ముఖ్యమైన నది కృష్ణానదికి ఉపనది²⁷ భీమరథి, తుంగభద్ర కృష్ణలో కలిసే ఉపనదులు²⁸ మరావహరి నేటి గన్నవరం బెజవాడ గుడివాడ రాలూకాల్లో పారే పుల్లెరు కావచ్చు²⁹ వేగవతి తెలుగుదేశంలో నది³⁰ ఎక్కడ ప్రవహిస్తున్నదీ ఇంకా పరిశీలించాల్సి ఉంది

“ హరు మణమున
 గుండ తీర్థమంగంగుంధిని నొప్ప
 ఉత్తరంబునను
 మల్లికార్జున నామమున లోకిమిలు
 వల్లభర్షమున బావనము పేయుచును” (పర్వత 261)

గుడి ప్రాసారానికి వెలుపల కొంచెము ఉండే తీర్థాలలో కపాలకుండం, సారంగతీర్థం, వరాహతీర్థం, సూర్యకుండం, బండ్రకుండం, పాపనాసం, సమాధి తీర్థం, కామహృదం, దేవహృదం, గణేశతీర్థం, గరుడతీర్థం, కన్యాసిద్ధేశ్వరం, చిహరే

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

శ్వరం, హటిశ్వరం, శక్తి గదపతి తీర్థం, సారంగతీర్థం, ఇలా అసంఖ్యాక తీర్థాలున్నాయి³¹

పై పేర్కొన్న తీర్థాల్లో కొన్ని తీర్థాలను ఇముడ్చుకొని ఈ ద్విపదలు పునీరాలయినాయి.

“దివ్యాష్టలింగ స్వరూపముల విక్షించు జనులకు మోక్షమిచ్చుచును మోక్షేశ్వరంబన ముందూ వెలసె హటిశ్వరమన నలరె యామృతమునఁ బాపవినాశన ప్రతిభ నొప్పారి మహేశ్వరముఁ గిన్నరేశ్వరమును సారంగేశ్వరమును ముంటసిద్ధేశ్వరంబును నాఁ జెలువారి జనుల సద్దలఁ గావించుచు” (పర్వత పు 282)

“పరుస జనాలు పర్వతమెక్కి భూరి పాతక కౌట్లఁబాలించుచు చంద్రధారంబువుల గృతస్తానులై, శ్రీకువేశ్వర సిద్ధేశ్వరాద్యనేక లింగములు, మహేశ్వర చిలమఁ గనుగొనుచు” ముందుకు సాగినారు (పర్వత 297-299)

“పాపవినాశన ప్రతిభనొప్పారి

.. ... లింగోపకరమున

మల్లికాకుండ యామృతకుండ సలిల వల్లరి

శివుమాళి మల్లికామాల” (పర్వత 398)

“యొక్కొక్కకోటికి నొక్కొక్కఁడును నక్కజంబైన కర్మారీశ్వరమున” కోటికొక్కఁడు కర్మారీశ్వరంలో దుముకుతాడు వింశికాడు అకాశవీధిన బాణాలు పుంఖాను పుంఖాలుగా ప్రయోగిస్తే ఎడం లేకుండా ఉన్నట్లు “ఆద్యంత మధ్య బాణాసనంబట్టు.. .. పడియెడు దెహంబుఁ బడిన దెహంబు నడిమి దేహంబు లేన్నంగఁ బెక్కాడుచుండె నద్దినముల నుడుగక”

“శ్రీరుద్రపాదాభినందనము గరమర్దించెను యశ్వారీ సులుకు ననఁజుల భవపత్యక్త మానసులఁగనుగొంచు సంప్రమాక్రాంతాత్మలగుచు నణిముటి నవలి కర్మారీశ్వరమున నులుకుఁ బుణ్యులఁ జూచి యొగి సుతింపుచు” పరుసజనులు ఎందుకు సాగినారు (పర్వత 411-412)

“కర్మవారేశ్వరం” అనే పర్వతశృంగం పైన ఒక పాము చచ్చి, కుక్క పోయింది పురుగులు పడిన ఆ పాముదెహస్ని గద్ద ఎత్తుకపోతుండగా రెండు పురు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

గులు “కర్మహరీశ్వర తీర్థం”లో పడి బల్లహునివంశం లో సతిపతులుగా జన్మించి నాయి పూర్వజన్మ నెజిగిన బల్లహుడు భార్యతోపాటు “శ్రీగిరికేతెంచి, మల్లికార్జునుని దర్శించి ప్రాసాదము, మండపము, బానసము, మరము, తదంతిక మరముగా నొక్క మతము గల్పించి . తనయింటి బండరు ధనము తానును సతివయుఁ దక్కు.. తన దేశమంతయును ఈశ్వరార్పణము గావించి. దుష్కర్మపాశబంధములు గోయవే దేవ శ్రీకథదాధి వాస యెల్లఁగాలము నిట్లు లిరువుర పరులు సెల్లించుకోవయ్య సిరిగిరి నాధ నాయుచ్చ సలపుమో జియ్య శ్రీలెలవల్లభుడ” అని ప్రార్థించి, కర్మహరీశ్వ రంబందుఁ బడియు గౌరీప గర్భమునందు సొచ్చె” నని కర్మహరీశ్వర తీర్థమాహ త్యాన్ని ప్రతిపాదించినాడు పాల్కురికి సోమన (పర్వత 472-7)

భక్తులు “కన్యాసిద్ధనాథు సర్పింతురు (మని కన్యకలు) ద్రికాలంబు కన్యాసిద్ధ నాథు వ్రతరూపమెనఁగ నివాసించురు అది యాదిగాఁగఁగన్యాబిలంబయ్యె” ఇదే కన్యాసిద్ధేశ్వర తీర్థం (పర్వత 302-303)

పాల్కూట్ల అనే మరొక పావన సుతీర్థ ప్రసక్తి కావ్యంలో ఉంది బల్లహుడు శివుని భజించెనమయంలో అతనిభార్య “శివునభిక్షేకంబు సేసిన యన్నిపాలీహ్రాదంబు లోపల నూట వెడల బాలూట్ల యనభువఁబరగె” (పర్వత 477) నట అక్కడ వెలసిన పాల్కూట్ల మల్లికార్జునుని సత్కం “ముప్పందుం పాలు, రెయ్యి, పెయ్యల జలకంబు సేసి . . . మూలపంచాక్షరి మూడు సెసి వెలు జపంబు” చెస్తే మూడుదిశలను దివ్యదృష్టి ప్రసాదిస్తాడు (పర్వత 479)

కరవీరేశ్వరం ఇంకొక పవిత్ర తీర్థం కరవీరుడనె రాక్షస విభీడు శ్రీగిరిపై “కరవీరేశ్వర లింగాన్ని” ప్రతిష్ఠించి తపం చేసినాడు ని సర్వాంగాలు, ధాతు వులు, పిపి సూక్ష్మ, స్థూల వృక్షాలుగ్గాజెను, ఆ చెట్లకు పుట్టి పూలతో నాకు ప్రియార్థుస్తావు” అని వరమిచ్చినాడు కిప్పుడు అందువల్ల అక్కడ “కరవీర వనం” ఒప్పించగా చెలసింది “ కరవీరేశ్వర తీర్థం సుర దీర్ఘకాంక్షము . భాగీరథి పాయ .. భోగావతిసిట్ట . గొదావరి త్రోవ . మల్లికా కుండ సరణి” ఆ కొలపలోని పద్మాలతో ఈడని పూజించి దెవకి కృష్ణుని కొడుకుగా గన్నది మలగంపుడు ఆ సరసిలో ఉన్న ఒక కిమలంలోనే ఉద్భవించినాడు (పర్వత పు. 489-92).

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

ఒక తాటివెట్టు (సూర్యతాళం) సూర్యునితోబాటు పుట్టి, పెరిగి, కుంకు తుంటుంది శ్రీగిరిసండు మర్త్యుల బ్రదికింప దలచి “సూర్యవనంబును, సూర్య నగంబు, సూర్యకుండంబును, సూర్యేశ్వరంబు, సూర్యతాళమున్ గావించినాడు సూర్యకుండంబాడి, సూర్యేశు గొలువ, సూర్యపదంబుగు సూర్యాక్షుగరుణ” (పర్వత 503-4) అని కథాగత చాతనోట కవి పలికించిన వాక్కులు

నరసింహ బిలిం విష్ణు సృసింహవతారంలో “శ్రీశైలింబునందు ఆవాహన తీర్థంబునందు, పువి నరస్వలి యునఁబాలుచు నాకాళ వాహ్నాపి ద్వికాసంగమంబు నకు వచ్చుచు ... నరసింహ విలిమున విరచించి . నరసింహేశు శరభేష దేవదేవు నావాహన తీర్థవాసుగా భావించి .. భజించుచుండినాడు” (వాద 640-1)

చతుర్ముఖ బసవపురం “శివుడు శ్రీవృషాధీశుఁ డాచి చుము . . శ్రీసధరోత్తర శృంగంబునను నదెకాంతమున వసెయింపు” అని ఆనతి యిచ్చినాడు సందిశ్వరుడు సహస్రధనుఃప్రమాణమునను గ్రిండల నొక్క పురంబు గల్పించి భువి నా పృథ్వీపురమునను జతుర్ముఖవృషేశ్వరుని నిల్పి కాంక్ష గొల్పుచు “ఉండినాడు. భక్తులు “విల్వపర్వతంబందు శ్రీచతుర్ముఖపుష్పశైవ పాతాళ పృథ్వీ పురా ధిం శ్రీభూధరావాసు” అర్చిస్తుంటారు (పర్వత 300)

శ్రీశైలి శైత్రం త్రింశద్వ్యజ్ఞనముల (మపై ఆమడ) విస్తీర్ణమై భువిని వెలిసి ఉంది (పర్వత పు 541) సువిశాలమైన శ్రీగిరి శైత్రానికి నాలుగు దిక్కుల్లో నాల్గు ద్వారాలు. నాలుగు మూలలా నాల్గు ఉపద్వారాలు ఒక్కొక్కద్వారం మొదట ఉపద్వారం మొదట ఒక్కొక్క ప్రసిద్ధ శైవశైత్రం ఉంది

గుంటూరు మార్గంలోని త్రిపురాంతకం మొదటిది తూర్పుద్వారం కడప జిల్లాలోని సిద్ధవటం దక్షిణ ద్వారం రెండవది మహబూబ్ నగర్ జిల్లాలోని అలం పురం పడమటిద్వారం మూడవది. తెలంగాణంలోని ఉమామహేశ్వరం ఉత్తరద్వారం నాల్గవది శ్రీశైలానికి ఏలేశ్వరం ఈశాన్యద్వారం సోమేశ్వరాలయం ఉండే సోమేశి ఆగ్నేయ ద్వారం స్కంధ సోమేశ్వరం అని దీనికి నామాంతరం ఏడు నదులు కలుస్తున్నందువల్ల మహాసముద్రంలా కనిపించే సంగమేశ్వరం వాయవ్య ద్వారం 32

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

2 3 5 8 శ్రీశైల శైత్రం వర్ణన స్వయం సంపూర్ణంగా ఉండటానికి పాల్కురికి సోమన యీ అష్టదిక్కుల్లో ఉండే శైత్రాలను చూడా నోరారా అభివర్ణించినాడు.

ఉమామహేశ్వరం మహేశ్వరుని గూర్చి హిమవంతుని పుత్రిక ఉమాదేవి ప్రచండమైన తపస్సు జేయగా, మహాదేవుడు సప్తర్షుల సన్నిధానంలో ఇక్కడే ఆమెను వివాహం చేసుకొన్నాడు ఉమామహేశ్వరం పర్వతం అర్ధచంద్రాకారంలో ఉంటుంది

ఉమామహేశ్వర శైత్రంలోని ఏకాదశతీర్థాల పరిసర క్రింది ద్వీపదల్లో వర్ణితమైంది.

“ మూతంబగు గుప్తమాహేశ్వరంబుఁ
జరుకేశ్వరంబును, సంధ్యా సమాధి
గరుడేశ్వరంబును, గాంధారిదేవ్య
రంబుఁ బాపహినాశంబు గణేశ్వ
రంబు, దేవహృదేశ్వరంబు, సిద్ధేశ్వ
రంబును, నీలిహృదయంబును నాగఁ
బంచి యేకాదశభవ్యతీర్థములు” (పర్వత ౨౨8)

ఏల్యేర్వరత్నంలోని శివుడు ఏల్యేరుడు సిద్ధనాగార్జునుని తపస్సర్పిణ్ణి శైత్ర స్థానమైన ఈ శైత్రంలో కాత్యాయని పీఠం ఉంది³⁴ ఆ శైత్రంలో వెలుగున పరిత్ర లింగాల, పుష్కాకుండాలు, పావన పర్వతాల ప్రసక్తిని వెనోళ్ళ చెప్పేవి ఈ ద్వీపదలు

“ అవుల నేల్యేర్వరం బనఁగఁ దూర్పునను
భువి లింగములు గుండ్రులు నగంబులును
పహిత రత్నచ్ఛాయ వెలుగు లింగములు
మహి నొప్పు తీర్థము మణియును గలవు
గమితస్వర్ణమోక్షప్రదోత్తములు
రామేశ్వరంబు సుమామహేశ్వరము
సంగమేశ్వరమును జరమేశ్వరంబు
సాంగమాలస్థాన మచలేశ్వరముఁ ది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

జ్యోతిర సిద్ధముక్తిశ్వర గౌత
 మెవ్వరాదులఁజూడు మీల శిలాచయము
 ఎచపర్వతమును శ్వేతాద్రి సేరి
 వేదినిధర మస్వమెధ శిరోచ్ఛ
 యంబును లింగస్కంగంబుఁ గన్యా న
 గింబు సుమాగిరి గనకనగంబుఁ
 గుండలిభరి రామకుండంబు భిమ
 టిండంబును బ్రయాగ కుండంబు వేసి
 కుండంబును దిలికుండంబు సేరి
 కుండంబును విశాచ కుండంబు గౌరి
 కుండంబు మఱి రసకుండంబులును న
 ఁండిత సేరి నొక్కటఁ జూడు మింక
 నొలయ గంగా ప్రవాహోభయపార్శ్వ
 ములును దొమ్మిది సేసి పుణ్యతీర్థములు
 దాని తూర్పునను మాతంగేశ్వరంబు
 నా నొప్పు సకల జనస్తుత్య మగుచు
 శతకోటి యను మహస్థానంబుఁ జూడుఁ
 దర్శిరాజి ” (పర్వత 529-30)

త్రిపురాంతకం సమీపంలోని “కుమారగిరి” పైన త్రిపురాంతకేశ్వరుడు వెలసి ఉన్నాడు ఆయన దేరి “విదగ్నికుండ సంభూత” త్రిపుర సుంపిరైవ ముక్కుంటి త్రిపురాసురులను ఖండించింది ఈ శ్లోకం 529

త్రిపురాంతక శ్లోక మహిమ, కుమారగిరి ప్రచక్షణ మహిమ, త్రిపురాంత కేశ్వరుని దర్శన స్పర్శల అభ్యర్చనల మహిమ భక్త మనోరంజనంగా కవి వర్ణించినందుకు ఈ ద్విపదలే అక్షర సాక్షులు

“ ఉదాత్తమహిమఁ ద్రిపురాంతక మొప్పు
 నాశ్లోత్రమహిమ దా సది యెట్టిదన
 నీతేతి సంత్యజు లిరువురు గవాడి
 యతిముఱిఁ బడకర్మ మాచరింపంగ

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

నెఱుగి కుమార గిరీంద్రంబు చుట్టు
 దొడుగులఁ బఱువఁ దోడ్తోన ప్రాణంబు
 విడిచి యా బల్లహాకడుపునఁ బుట్టి
 జాతి స్మరత్వంబు సంధిల్ల నప్పు
 డేతెంచి వృత్తాంత మెఱుగించి తమ్ముఁ
 బట్టవచ్చినఁ బాటి పాటి మున్ దాచి
 నట్టికత్తుల నూపి యచ్చెరువుగను
 నా సకలము ఊడ నంతంత షేత్ర
 వాసులై రాజ్యసన్నాసంబు జేసి
 జగదభినుత బజ్జు జగదేవు లనఁగ
 నెగడి యకల్పిత నిజపూర్వ కర్మ
 లలితకుమార శైల ప్రదక్షిణ వి
 పుల ఫల మహిమ శంభుని గూడి రట్టి
 పృథుల కుమార భూభృతార్పణము
 ప్రథిత మాహాత్యమెబ్బంగి వర్ణింప ?
 ధరఁ “బురారిధ్వజ దర్శనం” బనఁగఁ
 ద్వరితాగత ద్వజ దర్శన ఫలము
 నంకింప నరుదన్న నాకుమారాచ
 లాంకిత శ్రీత్రిపురాంతకదర్శ
 న స్పర్శనాభ్యర్చనంబుల మహిమ
 విస్పష్టముగఁదెల్ప విధికైనదరమె
 యందుల భజన మహత్త్వంబునకును
 గుండెలు నెలుకయు గుడి సాక్షిగాఁగ
 గంధవతిని దీర్చికాతీరవాస
 బంధురాభీష్టద ప్రఖ్యాత మహిమ
 భువి నొప్పు శ్రీస్వయంభూలింగమూర్తు
 లవియ మూలస్థాన మగు త్రిపురాంత
 కంబును గౌరేశ్వరంబు సోమేశ్వర
 రంబుఁగేదారేశ్వరంబు ఖడ్గేశ్వర

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

రంబుఁబాపవినాశనంబు గౌరీశ్వ
రంబును గపిలేశ్వరం బుత్తరేశ్వ
రము నావిముక్తేశ్వరము మల్లికార్జు
నమును గన్యాసిద్ధనాథలింగంబు
ననఁగ ద్వాదశసముద్యన్తహాసాన
ఘనలింగమహిమ యక్కజమదె చూడు” (పర్వ 530-32)

సిద్ధవట శ్లోత్రం పూజా ప్రసిద్ధి గొన్న జ్యోతిసిద్ధవటం ఇక్కడ వెలసిన
శ్లోకం “సిద్ధవటేశ్వరుడు”. ఉత్తానపాదుడు ఈ శ్లోత్రంలో తపస్సు చేసినాడు
మృగం, మార్కండేయమునులు ఇక్కడి అడవుల్లోనే తపమాచరించినారు ఇక్కడ
అనేక తీర్థాలు, ఆలయాలు, సిద్ధల సమాధులు ఉన్నాయి³⁶

జ్యోతిసిద్ధవట శ్లోత్రంలో వెలసిన అసంఖ్యాక శివలింగాలను, తీర్థాలను కవి
క్రింది ద్విపదలలో క్రొడికరించినాడు

“ సిద్ధవటాధ్వపసిద్ధ పార్శ్వమల
వృద్ధగిరియు రససిద్ధేశ్వరంబు
గోశ్రంగమును రుద్రకోటియుఁబిల్చి
మాళాముఖంబును నమృతేశ్వరముఁ బ్ర
థమ మల్లికార్జునోదాత్తలింగంబు
బ్రహ్మరేశ్వరంబును బాపవినాశ
నంబును సురభీశ్వరంబు ముక్తిశ్వ
రంబును ధర్మేశ్వరంబు సింద్రేశ్వ
రంబును బ్రహ్మేశ్వరంబుఁ గాలేశ్వ
రంబును భీమేశ్వరంబును బటహ
కరేశ్వరంబు నేకశిలయుఁ గుంభ
కర్ణేశ్వరముఁ గనకగిరియును జాను
సర్వలింగము భూతి పర్వతలింగ
పర్వత రుద్రాక్ష పర్వతావలులు
ఘనతరంబగు కర్ణికారవనంబు
నను ఘటికాసిద్ధనాథ లింగంబుఁ

ప్రపంచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు

గమలేశ్వరంబు శ్రీ స్కాండసోమేశ్వ

రమును పాలంకేశ్వరమ్మును మత్స్య

కుండ విభీషణ కుండ కుమార

ఓండ రావణకుండ గుప్తకుండములు

ఏమిష్టధర్మును విభీషణేశ్వరము

రామేశ్వరమ్మును రావణేశ్వరము

సాలంక మత్స్యేశ్వరమ్మును జూడు

మోలి న య్యోమోహయోర్విధరమును

సురుచిర సముదిత జ్యోతిర్మయాంగ

ధరునిఁ దచ్చీనగ దక్షిణ ద్వార

వరుని జ్యోతిస్సిద్ధపట నాడు భక్త

వరదుఁ బెన్నానదీ వరతటావాసు

కాశ్యత పుణ్య దర్శనము క్తి నలయ

పిత్వైక నుతు దైవవ్యాఖ్యజంగు

దైవశిఖామణి దేవదేవి

భావించి చూడు మెర్పడ వలేశ్వరుని

నందిత వటమూలమందిరుఁ జూడు

మంద మూలస్థాన మైన సిద్ధేశ్వ

రంబును వరుణేశ్వరంబు యమేశ్వ

రంబు నాయుదయేశ్వరంబు సిద్ధేశ్వ

రం శిష్టసిద్ధేశ్వరంబు బ్రహ్మేశ్వ

రం శిష్టకామేశ్వరంబును జూడు " (పర్వత 503-505)

పుష్పగిరిలో బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరుల ఆలయాలున్నాయి దీనికి ప్రసూనాకరం అని మరోపేరు ఆదికేశ్వరస్వామి, సంలాస స్వామి మల్లశ్వరులు, పుష్పగిరిశ్వరుల దేవాలయాలు ఈ ప్రాంతంలో ఆరాధ్య స్థాయి ఇది ఆదిశంకరాచార్యుల ఉప పీఠం³⁷

పుష్పగిరిలో ఉండే శివలింగాల ప్రశస్తి ఈ ద్విపదల్లో వాటి చెనుకొనింది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు

“చంద్రప్రభావఃబుష్పగిరి వాస్తవ్య
 నింద్రైశ్వరుః జూడు మింద్రహాజితః
 వందిత సురసరవాతు రామేశ
 నంద చూడుము త్రిపురాంతక దేవుఁ
 బరశరామశ్వరు బాలకర్ణశ
 హరుస శంకరు మల్లికార్జునఃజూడు,
 కుండీప్రభుని జూడు కుమ్మరదేవస్వరస్
 వెండి బ్రహ్మేశ్వర విమలేశ్వరముల
 సగము నరుండును సగము మృగింబు
 నగు నృసింహుఁడు హిరణ్యాక్షు వఘింపఁ
 గా వెండి శ్రీనీలగళబ్రతిష్ఠించి
 యావాహనము సేయనది యాదిగాఁగ
 బూని సంతతమును బూజించునట్టి
 యానరసంహేశ్వరాదిసిద్ధేశ
 దానరాదులదఱి దఱి జూడు ” (పర్వత పు 535)

అలంపురం “కోటి లింగక్షేత్రం”గా చూడ ప్రసిద్ధమైన క్షేత్రం అక్కడి
 3వలింగాలను వర్ణించిన కవి పాత్ర ముఖంగా “ఇట్లు సూపంగ వరసని చూపితిఁగాని
 చూపుచి లింగ సహస్రాస్పదములఁజూపఁ జెప్పంగ శేషసతు నక్కజము” అంటాడు.
 అతడు చెప్పిన కొన్ని శివలింగాల, తీర్థకుందల ప్రసంగి ఈ ద్వీపచర్యో ఉంది

“పచ్చమ ద్వార ప్రభావంబుఁ జూడు
 తుంగ భద్రాంకితోత్తంగ ఫద్రా త
 రంగిణి చారు తీరమున మోష పృ
 దంబ దెవదోణి తత్పచ్చమమునఁ
 బంది శ్రీ వారాహ బ్రహ్మేశ్వరములు
 పడినాదావతీ వృత్తమధ్య పృ
 వాదిత స్థాన విభ్రమపంక్తి లోన
 నమరు తీర్థాది ఛాయా మల్లికార్జు
 నము గణికాసిద్ధ నాద మోక్షేశ్వ

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

రమును భుజంగేశ్వరము నారదేశ్వ
 రమును బ్రహ్మేశ్వర రాజరాజేశ్వ
 రంబు సగ్నిశ్వర రమ్య భోగీశ్వ
 రంబును సోమేశ్వరంబును గల క
 లేశ్వరంబును నాగ నెన్నంగఁ జూచు న
 నశ్వరైకాదశ నవ్య తీర్థంబు
 లాది శ్రీరుద్రపాదాది తీర్థముల
 కాది మూలస్థానమైన బ్రహ్మేశ్వ
 రము బలభద్రదేశ్వరముఁ గమలేశ్వ
 రమును బాపవినాశనమును యాగేశ్వ
 రమును నగస్త్యేశ్వరమును నాగేశ్వ
 రము సప్తకోటిశ్వరముఁ గుక్కురేశ్వ
 రము నశ్వమేధేశ్వరము లకులేశ్వ
 రమును శ్రీరామేశ్వరము లక్ష్మణేశ్వర
 రంబును ధవలేశ్వరంబు ధర్మేశ్వ
 రంబును విమలేశ్వరంబు సింద్రేశ్వ
 రంబును గర్జ్ణేశ్వరంబు వ్యాసేశ్వ
 రంబును వరుణేశ్వరంబు మలక్ష
 యేశ్వరంబును నుత్తరేశ్వరము నన
 లేశ్వర మెలేశ్వ రేశ్వర పంచ
 లింగావలులు సప్తలింగము లుభయ
 సంగమేశ్వరములు సకలేశ్వరంబు
 గనకేశ్వరంబు స్వర్ణద్వారసేమఁ
 దనరు బ్రహ్మేశ సీతా త్రిపురాంత
 కాక్షులు నిజమల్లికార్జునంబును ని
 పాదితభస్మేశ పరశురామేశ్వ
 రంబులు హోమకుండంబు సద్దేశ్వ
 రంబు మలక్షయ రసకుండయుగము
 ఖ్యాపిత లీల నొక్కటఁజూడు మిట్లు
 సూపంగవలెనని చూపితిఁగాని

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

యా పురిలింగ సహస్రాచ్యదముఁ
జూపఁజెప్పంగ శేషనకు నక్కజము”

“ అది లింగ పర్వతం బది లింగనగర
మది లింగ మందిరం బది లింగవార్ధి
యది లింగమంజరి యది లింగరాశి
యది లింగసురభూజ మది లింగసురభిఁ
గూడ నిట్టొప్పు శ్రీకథర వశ్చిమము
నీడిత ద్వార మహిషతీర్థ ప్ర
కరము ” (పర్వత 537-540)

సంగమేశ్వరానికి కూడలి సంగమేశ్వరం అనే పేరు వచ్చిన విధం, ఆ
జ్యేతంత్ ఉండే సంగమేశ్వరుడు, యజ్ఞేశ్వరుడు, సిద్ధనాథుడు, ఈ ద్విపదలలో
మనసు సాక్షాత్కరిస్తారు

“ జగత్ ఛాపితలీల
నరి నొప్పుగూడలి సంగమేశ్వరము
దన రారు తుంగభద్రయుఁ గృష్ణవెణి
యును గూడఁ గూడలి యన నొప్పుఁజూడ
దాని తూర్పున సముద్యన్మహామహిమఁ
దానొప్పు దివ్యతీర్థంబు నివృత్తి
మంగళతర తీర్థమహితవాస్తవ్య
సంగమేశ్వరుఁజూడు జననాపహరణు
నిటఁదూర్పువలన యజ్ఞేశ్వరుఁజూడు
పటు దక్షయజ్ఞప్రభంజన స్థలిని
నమరేప నప్సర్యతాగ్ర దేశమున
నమితేన శ్రీసిద్ధనాథునిఁ జూడు ” (పర్వత. 540)

ఉమాధరచీధరం అనే నామాంతరం ఉండే సోమశిల అక్కడి సామేశ్వర స్వామి
అగస్త్యేశ్వర స్వామి క్రింది ద్విపదలలో వర్ణింపబడినారు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు

“ ఉరుతర తల్ ప్రవాహోత్తరాగా వి
హరణు నక్కడఁజూడు మయ్యగస్త్యేశు
నయ్యగస్త్యేశున కమరేంద్రు దెస మ
హియ్య సంప్రీతి సోమేశ్వరుఁ జూడు,
తలపొసి నయ్యమాధరజీధరంబు
సెలువారు నదె సోమశిలఁజూడు ” ముచు (పర్వత 541)

2 3 5 4 శ్రీశైల శత్రుం, ఆ శత్రు అష్ట ద్వారాలగురించే కాకుండా
పాల్కురికి సోమన ఆంధ్రదేశంలోని మరికొన్ని శైవ శత్రులు-అక్కడి ఉత్సవాలకు
వెళ్ళి అసంఖ్యాకమైన జనువర్ణన కావ్యంలో చెప్పినాడు ఈ సందర్భంలో ప్రసక్తమైన
స్థలాలు దక్షామం, గుడిపూడి, పెరుమెట్ట, పులిచూరు, గోదావరి

“ వరపక్తియుక్తి శ్రీవారణాసికిని
గరమర్దఁ జను సాతకరణిఁ జూచితిమి
ప్రీతి ద్రాక్షారామ భీమం పెండ్లి
కేతెంచు పరుస నాడేము సూచితిమి
గుడిపూడి సోమేశ కూర్మి పెండ్లికిని
నడతెంచు పరుసల నాడు సూచితిమి
పెరుమెట్ట పులిచూర పెండ్లిండ్లి కర్ణి
జుచుదెంచి దర్శించు సాతుఁజూచితిమి
స్థిర భక్తి యుక్తిమై నద్దవటంబు
తిరునాళ్ల కెతెంచు పరుసఁ జూచితిమి
యూడను సింహ బృహస్పతి పరుస
గోదావరి గూడు కొలదిఁ జూచితిమి
మహాని వృత్తి రవిగ్రహవాదలందు
బహుళంబుగాఁ గూడు పరుసఁ జూచితిమి
సరి గార్తికంబు పున్నమి నాటి పరుస
కంఠమియుఁ ద్రిపురాంతకమునఁ జూచితిమి
ఇట్టి సందర్శి గాంతుమి యెందునైన ” (పర్వత 123-4)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

అని శ్రీశైల యాత్రికులు ఆచార్యపోయినారు అసంఖ్యాకమైన పదసం
జనులను జూచి

గుణపూడి భీమవరమే గుడిపూడి సోమరిచేత ప్రతిష్ఠితమైంది కాబట్టి సామ
లింగమని ఇక్కడి శివలింగానికి పేరు. గుడిపూడినే సోమరామం అంటారు పంచా
రామాల్లో ఇదొకటి³³ సంగమేశ్వరంలో ఉండే స్వామిని సమృత్తి సంగమేశ్వరుడని
కూడా పిలుస్తారు. కాబట్టి కూడలి సంగమేశ్వరం మరోపేరు సమృత్తి సంగమేశ్వరం
అని చెప్పవచ్చు పెనుమట్ట, పులియూరుల విషయం ఇంకా పరిశీలించి తెల్పవలసి
ఉంది వెర్వేరు సంచారంలో దక్షారామం, అమరామం, శివారామం ప్రస్తావనలకి
వచ్చినాయి

పింగి మహోర్దేస్తలమున నసమానరీతి దక్షారామమెప్పు, సప్తరంభన
సహజ్యశ్చహమహిమ నొప్పు శ్రీ భీమేశ్వరు లింగంబు" అడవుని పురోహిత
శ్రేష్ఠుడు భీమన పండితుడు అతడే పండితారాధ్యుని తండ్రి పండితుడు దక్షా
రామమునకు జని కోటిపల్ల ఆరాధ్యుల వారిచే శివదీక్షను పొందినాడు.

(దక్షా 27-28)

గురుభక్తాండాది ఒక శివభక్తుడు ఒక విశ్వపై మమలుకొని వెళ్ళినాడు ఆమె
ఒప్పుకోలేదు "ఇంతుల లోనఁదాలిమిగల భక్తులాలచేసియును . మారాది గవయఁ
గొరదెనొదము దక్షారామమునకు" అంటాడు (పురా 3138)

అమరావతి గుంటూరు జిల్లా సత్తెనపల్లి తాలూకాలో ఉన్న సుప్రసిద్ధ శైత్రం
పూర్వం ప్రసిద్ధ బౌద్ధారామం ఇక్కడ అమరేశ్వరలింగం ఉంది. అమరేశ్వరుని
(దేవేంద్రుడు) చేత ప్రతిష్ఠితమైనందువల్ల అమరామం అనే పేరుకూడా వచ్చింది
పంచారామాలలో ఇదొకటి³⁹.

పండితుడు "అమరామ పురనివాసు శ్రీయమరేని అమరేశ్వరాష్టకంబందు"
కీర్తించినాడు "వెడలితి మటుగాన వెలచాటి సీమఁ బడయుదు నింక సంబకము
తీక్షణము" అని తలంచినాడు అమరేశ్వరుని మహిమచే పండితునికి యాపూర్వంగా
కండ్లు వచ్చినాయి

పశ్చిమగోదావరి జిల్లా నరసాపురం-తాలూకాలో ఉండే పాలకొల్లే పీఠారామం
ఇది పంచారామాలలో ఒకటి ఇక్కడి శివలింగం గ్రామమనిచేత ప్రతిష్ఠితమై రామ

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

లింగం అనే పేరుతో ప్రసిద్ధి పొందింది⁴⁰ పండితుడు పాంచూత్యవాద నిరసనలో విష్ణువుకన్న శివుడు గొప్పవాడని వాదిస్తూ విష్ణువు “క్షీరామమునను మదనాని నిల్పి సమ్మతిగొల్పిన విధము” సాక్షి అంటాడు (వాద పు 584)

పండితారాధ్య చరిత్రలో సంద్యానుసారంగా ఇంద్రకింపర్వతం, కానుకొల్లు వెలిగొండ అనే స్థలాలు చూచా పరిశ్రావసకు వచ్చినాయి

ఇంద్రకిం పర్వతాన్ని కనకద్వర్గకౌండ అనికానా అంటారు ఈ కొండపైనే అర్జునుడు తపస్సుచేసి శివుని వద్దనుండి పాపపరాస్రాన్ని పొందినాడని పురాణగాధ ఈ కొండపైనే మల్లేశ్వరాలయం ఉంది⁴¹

ఓహళుని కథలో నారాద్వార సోమనాథుడు చెంచురూపంలో ప్రత్యక్షమవుతాడు అతడు అర్జునుని పరీక్షింపను వినోదంగా కిరాతుల్లా విచ్చేసిన శివుడా అన్నట్లున్నాడట “నలి సంద్రకింబునకు వినోదార్థమలనాడు ఎచ్చిన యాకిరాతుండ” అన్న ద్వీపదే పై విషయానికి సాక్షి

కానుకొల్లు కైకలూరు తాలూకా, కృష్ణాజిల్లాలో ఉంది 18 వ శతాబ్దిలో కృష్ణాజిల్లా వెలూటి చోడుల పాలనలో ఉండేది రాజులైన బొద్దుడు పండితుని వాచంలో ఓడించ లెక పొయినాడు అతడు “కాకొని శ్రీచెన్నమల్లికార్జున దీపమారె గంబంబు వచ్చి తెప్పించినవాడు” అలాంటి శివద్రోహానికి ఆగ్రహోదగ్రులైన పండితుని శిష్యులు “చెచ్చెర నాద్రాహి పవదీపమారె వచ్చినగతి వాని వలి పొట్ట వచ్చి” చంపినారు (మహిమ 11)

వెలిగొండ కొండలు కర్నూలు జిల్లా కంభం తాలూకాలో వ్యాపించి ఉన్నాయి మార్కాపురం పట్టణానికి తూర్పుగా పదిపైళ్ళ వరకు ఈ కొండలు ఉన్నాయి⁴²

వెలికొండ-వెల్లగొండ పై మహాదేవుడు () ఆ స్వామి పేరే భక్తుడు పెట్టుకున్నాడు పండితారాధ్య చరిత్రలో వెలిగొండ, వెల్లగొండ మహాదేవుడనే వర్ణన చరిత్ర ఉంది

తెల్లచారక ముం లీచి “వెల్లగొండ మహాదేవుడు... పుష్పములు గోసి కొని మచ్చనంక కాళ్ళు చచ్చోపకరణమున్ నాచుగొనే కాళ్ళ రెండూ నరికేసు చున్నాడు సుండితుడు” ఎవతెలంబి యోషధము” గా పూసి, కాళ్ళ అతికి, “భక్త హస్తార్పిత మాతింబూసి పైజల్లురాడు” రాళ్ళొచ్చినాయి ఆ భక్తునికి (పురా

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు

266-76) సవ్యక్తిమతి వెల్లగొండ మహాదేవ చరణుండు మహాచోంఱియుల్లు “సడవి నాడు అట వెలికొండ మహాదేవుడవని బ్రోతురై యుండు ఛత్తరిందరును” (పురా 498-9)

టంగుటూరు పేరులో ఒంగోలు జిల్లాలో ఒకటి, చడప పల్లెలో రెండు గ్రామాలున్నాయి⁴³

టంగుటూరి మాచయ్య అనే డర్నని ప్రసక్తి “చారక మును బంగుటూరి మాచయ్యగారి మువ్వర బాస గడనొప్పెనాడు” (ఒకా పు 255, అనే పంక్తిలో ఉంది

పండితారాధ్యుని వెలనాటి చొడడు దండించిన కలెప్పర్లలో కొన్ని స్థల నామాలు కన్పిస్తున్నాయి అవి అబ్బయ్య, కొప్పుడు, పొల్లచరువు వెలరాడు, సనదవోలు, సముద్రాంతరం అనేవి

నేటి తెనాలి, రెపల్లె తాలూకాల ప్రాంతం, టంగుటూరు తాలూకాలో కొంత ప్రదేశం కలిసి నాటి వెలనాటి రాజ్యంగా ఉండేది కృష్ణానది దక్షిణంలా సుప్రసిద్ధమైన ప్రాచీన రాక్షస వెలనాడు ఒకటి ఇది ఆరువైపు గ్రామ పరిధిగల ప్రదేశం వెలనాటి చొడ రాజులకు రెపల్లె తాలూకాలోని చందవోలు రాజధాని అనే సనదవోలు, ధనదుపురం అని నామాంతరాలు⁴⁴

“పండితారాధ్యుని దళింకిత చర్మ సనదవోలు మహాసవ్యక్తి మహామండరచార వర్తంప మాడతాలక సువ్యాభావమున సరపతియగు వెలనాటి చొడనకి గురు డగు బొమ్మండు గుటిలుండు.. వెలనాటి చొడని నిలువంగబించి” పంతుని వాదానికి పిలిపించమన్నాడు పండితునిలే బాటు “వెల్లగొండ మహా పయ్యగారు పొరండ్ల సూరసానమ్మగారు మొదలైన భక్తులు కూడా వచ్చిరారు జైలం చాచంలో ఓడించి నాడు పండితయ్య

దేవదాసయ్య ‘పొల్ల చెరువులో వసడు లేజ్జూరును వ్రచ్చి పైంది’ నవాదు కోవూరి బ్రహ్మయ్య “చోళాలోపల గల యెట్టి వసదులన్నియు వచ్చి వైపించి” నవాడు ఏకాంత రామయ్య “అబ్బయ్య.. పసడిరాదా దిగా నిల్వకప్పడు పడి యెడ మని శాపమిచ్చి” నపుడు పై సురకృతికి శిశ్యురారు? అని పండితుడు హంక రించినాడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

వాదిలో ఏమీ చెయలేక బొద్దుడు పండితుని నిందించినాడు పండితుని నిందించడం సహించలేని శిష్యులు ఆ బొద్దుడు సముద్రాంతరమందుల వనదిలో ప్రార్థించను బాగా పొట్టచీల్చి చంపినారు శిష్యుల నొన్న తనమీద వెనుకొన్నాడు పండితుడు రాజువేసిన చండసప్రకారం కండ్లు గొర్గొండితో తానే పెరుకు కొన్నాడు శివుడు చండ్రిచ్చాడు పండితునికి రాజు కోపంపట్టలేక తలారులో పండితుని కండ్లు పీరించి, జిల్లేళ్ళపాలు పొయిస్తాడు

ఈపురంలో నాచింక చండ్రివ్వకు స్వామీ : అని చెప్పి వెలరాటి చొడని రాజ్యనాగనం అవుతుంది అని నాపమిస్తాడు పండితుడు “చోడగడి దేవంబు సొద గొన్నఁజొచ్చెఁచోడండు నెఱుఁగఁగఁ జూచె నిప్పరము .. వెలనాడు .. పాలించు భూమియఁ దాడుగానోవు” (మహిమ 62) అని శాపాక్షరాలు పలుకుతూ శివుని స్తుతిస్తాడు “అమరారామమునను విస్మయంబని బొద్దపితతి గీర్తింప . మాకొప్పుఁ బడయ నేత్రములు” (మహిమ 51) అని స్వామిని పెడుకొని, “పుత్రమిత్ర కళిత్ర సహితము . అమరారామమునను” వె పోతాడు

అక్కడ అమరెవ్వరస్వామి మహిమతో పోయినకండ్లు తిరిగి వస్తాయి పండితుడు వెల్లిటారిలో ఉండి దోనమరాజుకు ప్రవర్ణతానికి పంపిస్తాడు ఆ శిష్యుడు తిరిగి వస్తూ “తద్గిరి దిగ్గి వెలమారి కేతెంచి గురుదేవు దర్శించి దన ప్రయాణవిశేషాలన్నీ చెప్పుతాడు (పరవత పు 543)

కొప్పురు అనే పేరొ కొప్పురు తాలూకా, పశ్చిమ గోదావరిజిల్లా నరసేపట్నం తాలూకా, విశాఖపట్నం జిల్లాలోని గ్రామాలున్నాయి అబ్బలూరు, పొట్ల చెరువు ఎక్కడున్నాయో పరి లింకాలి ఉంది

పండితారాధ్య చరిత్రలో ఉండిన చతులలో కోటిపల్లి ఆరాధ్యులు, ఇవమూరి సోమనాథయ్య ఉన్నారు కొటిపల్లి, ఇవమూరి గ్రామనామాల్

కోటిపల్లి రామచంద్రాపురం తాలూకా, తూర్పుగోదావరి జిల్లాలో ఉంది పండితుని శిష్యుడని చెప్పినవాడు “అరూచ కిర్తిరడగు కోటిపల్లి యారాధ్యులే” (దిక్షా 24, 2), 30)

“ ఇవమూరి సోమనాథయ్య విశ్రత పర భక్తి ” అని కవి వాక్కులు (చాచ 511)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

ఆంధ్ర దేశం, రంగం, లెలుగు అనే స్థానామాలు కూడా పండితారాధ్య చరిత్రలో కనిపిస్తాయి. “సిరిగిరి బాడుచు... . అచిల దేశముల పరుసయు నానంద భరితఘ్న సడువ నరుదొందగా నందు నాంధ్రదేశంబు బరుస బంతులు గట్టి పాడు” తున్నారు (పర్వత పు 371) ఈ సందర్భంలోనే ఆయాచాల జనసంఖ్య చెప్పినాడు పాల్కురికి సోమన

“లక్షింపగ సపాద లక్ష గళింగ నవలక్ష లెలుగు” అని (పర్వత 415) లెలుగు కావ్యాల్లో పండితారాధ్య చరిత్ర శ్రీకైల ఎర్వతాన్ని అణువణువునా వర్ణించి చూపించడం అతిశయోక్తి కాదు. ఖక్త జనులకు శ్రీకైల వృత్తాంతం ఒక చలన చిత్రంలా తొచకపోదు.

24 చక్రపాణి రంగన పాల్కురికి సోమన సమకాలికుడు చక్రపాణి రంగన రగడ చందస్సును ప్రచారంలోకి తీసుక వచ్చిన వాడనినే ఇతనివి 1 శివధర్మ కీషిక - నయనరగడ 2 నమశ్శివాయ రగడ అనే రెండు రగడలు లభించినాయి [ఉదాహరణ వాఙ్మయ చరిత్రలో ఉన్నంత మట్టుకు తప్ప రగడల సంపూర్ణ స్వరూపం నేను చూడలేక పోయినాను]

241 దారిలో ఉన్న శ్రీకైలం చిహ్నంకూడా, శ్రీరంగానికి వెళ్ళిన దోషంవల్ల ఇతనికి కనుచూపు పోయింది శివుని దర్శించకపోవడమే తన అంధత్వానికి కారణం అని శ్రీరంగనాథస్వామి చెప్పగా తెలుసుకొని నయనరగడను శ్రీగిరి మల్లికార్జునుని పైన చెప్పినాడు పోయిన కనుచూపు వచ్చింది

నయనరగడ 342 చరణాలుంది “కంటి” అనే అంత్యానుప్రాసతో ప్రతి పాదం ముగుస్తుంది మొదటి నాలుగు పాదాలు ఇవి

“శ్రీకైల వల్లభుని శిఖరంబుఁ బొడగంటి
కాఁపురాధిప గౌరిఁ బొడగంటి
సర్వలోకేశ్వరు సర్వేశుఁ బొడగంటి
సర్వసంరక్షకుని సర్వంబుఁ బొడగంటి”⁴⁵

ఈ రగడలో చివరి ఐదు పాదాలు

“దవిన శ్రీరంగ కవి దాతయని పొడగంటి
ఘడిలోపల ప్రసిద్ధ పుణ్యుడనగంగంటి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

శివభక్తి దీపికా శీతాంశ వని కంటి
శ్రీగిరీశునకు నర్పింతునని పొడగంటి
శ్రీగిరీశ్వరుని కృప చెన్నంర నే కంటి

నమశ్శివాయ రగడ ప్రతి పాదం చివర “నమశ్శివాయ” అని మకుటం
ఉంటుంది 108 పాదాల రచన ఈ రగడలో మొదటి రెండు పాదాలు -

“ శ్రీగిరీశ వశ్యమంత శేఖరము నమశ్శివాయ
ఆగమోపదిష్ట విధి మహాఖరము నమశ్శివాయ”⁴⁶

రంగన రచించిన ఈ రెండు ‘రగడల్లో’ శ్రీశైలప్రసక్తి మాత్రమే ఉంది శ్రీశైల
వల్లభుని, శ్రీగిరీశునకు, శ్రీగిరీశ్వరునకు, శ్రీగిరి అని మల్లికార్జున స్వామికి పర్యా
యంగా ప్రయోగించినాడు శైత్రమాహాత్యమే ప్రధానం కాబట్టి స్వామిని ఆ శైత్ర
నాథునిగానే ప్రతిపాదించడం జరిగింది

2 5 క్రి శ 1200 నుండి క్రి శ 1325 దాా తాలోత్తాలంగా విజ్ఞం
భించిన శైవమతానికి దర్శణం పట్టేవి ఆ యుగంలోని కవుల కావ్యాలు

నన్నెచోడుడు పరమత ద్వైషంలేసి శైవధర్మాన్ని పరోక్షంగా తన ‘కుమార
సంభవ’ కావ్యంలో ప్రతిపాదించినాడు పండితుడు ఇతర మతాల పైన ద్వైషం
చూపినా, కులాన్ని విచ్చిన్నం చేయని ఆరాధ్య సంప్రదాయానికి ప్రపర్తకుడైనాడు
పాల్కురికి సోమన అవధులులేని వీర శైవవాది చవిశన దర్శనస్పర్శ దూరగుడు
కులభేదాల అక్షతట్టలు విచ్ఛేదించినవాడు అతడు బాహ్యణపుటక పుష్టినా, ఉపనయ
నాన్ని వ్యతిరేకించి, ఆకులాన్న “త్రాచీమాలయ, వ్రాచీమక్కలు” అని సందించినాడు

శైవమాహాత్యంలో గొడంగుచే తెలుగునాడు పరామర్శిస్తే నన్నెచోడునిలా,
పండితులలో అత్యల్పంగా, పాల్కురికిసోమనలో ఆరాధాన్నం బెట్లగాను గోచరిస్తుంది
అసలు సోమన ఇతివృత్తాల సమకాలిన, లేదా ఒక శాస్త్రముందరి చారిత్రకవ్యక్తుల జీవిత
చరిత్రలు బసవన కన్నడ దేశస్థుడు పండితుడు ఆంధ్రదేశానివాసి కథానాయకుల
ఇద్దరి చరిత్రమూ శ్రీశైలంతో ముడిపడి వుంది ఎందుంటే నాటికీ నేటికీ దక్షిణ
భారతదేశంలో శ్రీశైలానికి మించిన పవిత్ర శైవ శైత్రంలేదు కాబట్టి పండితారాధ్య
చరిత్రలోని పర్వత ప్రకరణం సంపూర్ణంగా శ్రీశైలాన్ని అణువణువునా సూక్ష్మదర్శి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

నితో పెట్టి చూపించేదిగా ఉంది ఆ కవి శైవ దీక్ష ఎంత గాఢమైందంటే శ్రీశైలానికి ఉండే అష్టద్వారాల్లోని శత్రుతాలనుకూడా విపులంగా వర్ణించేటంతటిది.

పాల్కురికి సోమన “పండితారాధ్య చరిత్ర” లో నాటి ఆంధ్రదేశంలో ఉండే సమస్తశైవ స్థలాల్ని చేర్చినాడని ఘంటాపథంగా చెప్పకోవచ్చు అతని ఆంధ్ర దేశాభిమానం ఎంత గొప్పదంటే భారతదేశంలోని ఇతర శైవశత్రుతాలేవీ శ్రీశైలాన్ని పోలవు అని చెప్పగలంతటిది.

తర్వాతి యుగం కవిశ్రయంలో ద్వితీయుడైనా అద్వితీయుడుగా వెలుగొందిన తిక్కన యుగం తిక్కన యుగం శైవ, వైష్ణవ మత సమన్వయ యుగం. ఆ యుగ సాహిత్యంలో “తెలుగునాడు” ప్రతిఫలించే తీరు తర్వాతి ప్రకరణంలో పరిశీలిద్దాం

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

సూచికలు :

- 1 ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్ర, పింగళి లక్ష్మీకాంతం (పు 73-80)
- 2 ప్రాచీన చారిత్రక భూగోళము (పు 207-212)
- 3 ప్రాచీన తెలుగు శాసనాలు, బూదరాజు రాధాకృష్ణ (పు 337)
- 4 ప్రాచీన చారిత్రక భూగోళము (పు 154)
- 5 ప్రాచీన తెలుగు శాసనాలు, బూదరాజు రాధాకృష్ణ (పు 114)
- 6 కుమార సంభవము, పీరిక
- 7 ఆంధ్రదేశ చరిత్ర - భూగోళ సర్వస్వము, 'ముఖద్వారము' (పు 87)
- 8 శివతత్త్వ సార పీరిక (పు 36-38)
- 9 ప్రాచీన చారిత్రక భూగోళము (పు 238-240)
- 10 దేవాలయ చరిత్రము (మొదటి భాగము) జొన్నలగడ్డ చెంకట రాధాకృష్ణయ్య,
శ్రీ పబుకూరి చెంచురామరెడ్డి (పు 236)
- 11 ప్రస్తుతం లభ్యమయ్యే ప్రతులలో లేదని, లక్షణ గ్రంథాల్లో ఈ పద్యం కని
పిస్తుందని శివతత్త్వసారం పీరికా కాచుడు (పు 44-45)
- 12 దేవాలయ చరిత్రము (పు 38)
- 13 శివతత్త్వసారం - పీరిక (పు 42)
- 14 పండితారాధ్య చరిత్ర పీరిక - తిమ్మావజ్జరి కోదండరామయ్య
- 15 కిన్నెర బ్రహ్మయ్య యధ పండితుని శివతత్త్వసారం, పాల్కురికి సోమన
బసవ పురాణం పంచమాశ్వాసంలోను ఉదాహృతం
- 16 దేవాలయ చరిత్రము (పు 38-39)
- 17 దేవాలయ చరిత్రము (పు 38)
- 18 ప్రాచీన చారిత్రక భూగోళము (పు 195)
- 19 దేవాలయ చరిత్రము (పు 122-123)
- 20 Alphabetical list of Villages in Madras Presidency, 1936.
- 21 దేవాలయ చరిత్రము (పు 40)
- 22 " (పు 146)
- 23 " (పు 149-150)
- 24 " (పు 65-66)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

25. **Temples of Sreesailam (P. 3) M. Rama Rao**
 26. ఆంధ్రదేశ చరిత్ర భూగోళ సర్వస్వము 'ముఖద్వారము' (పు 455)
 27. ప్రాచీన చారిత్రక భూగోళము (పు 146)
 28. " " (పు 97)
 29. " " (పు 257)
 30. ఆంధ్రదేశ చరిత్ర భూగోళ సర్వస్వము 'ముఖద్వారము' (పు 456)
 31. **Temples of Sreesailam (P 3) M Rama Rao**
 32. దేవాలయ చరిత్రము (పు 38, 39, 40)
 33. దేవాలయ చరిత్రము (పు 39)
 34. " (పు 40)
 35. " (పు 38)
 36. " (పు 38)
 37. " (పు 40)
 38. ప్రాచీన చారిత్రక భూగోళము (పు 195)
 39. " " (పు 195)
 40. " " (పు 195)
 41. ఆంధ్ర దర్శిని (కృష్ణా జిల్లా) (పు 38-39)
 42. " (కర్నూలు జిల్లా) (పు 279-300)
 43. ఆంధ్రదేశ చరిత్ర భూగోళ సర్వస్వం 'ముఖద్వారం' (పు 185)
 44. ప్రాచీన చారిత్రక భూగోళము (పు 306-307)
 45. ఉదాహరణ వాఙ్మయ చరిత్ర (పు 82)
 46. " " (పు 83)

తిక్కన యుగ సాహిత్యంలో తెలుగునాడు

30 క్రి శ 1225 సుంకి 1320 దాకా ఉన్న తెలుగు సాహిత్య కాలాన్ని తిక్కన యుగంగా ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రకారులు పేర్కొంటున్నారు ఈ యుగంలో ప్రధాన కవిత్వపుదు కవిత్రయంలో ఒకడైన కవిబ్రహ్మ తిక్కన సోమయాజి అన్న విషయాన్ని ఆ యుగం పేరే బలపరుస్తుంది తిక్కనకంటే పూర్వపు గోన ఎద్దారెడ్డి తిక్కన యుగంలో తక్కిన కవులు కేతన, మంచన, యథావాక్కుల అన్నమయ్య, మారన

తిక్కన యుగ కవుల సాహిత్యంలో 'తెలుగునాడు' ప్రసక్తి ఎలా ఉందో వివరించడం ఈ ప్రకరణలిప్యం

31 గోన బుద్ధారెడ్డి 'రంగనాథ రామాయణం' గోన ఎద్దారెడ్డి ద్వీపద రచన. గోన బుద్ధారెడ్డి వంశీకులు కాకతీయాంధ్ర చక్రవర్తు సామంతులుగా ఉప్పటి రాయచూరు ప్రాంతాలనేలేవారు¹

311 రంగనాథ రామాయణంలో ప్రసక్తి వచ్చిన తెలుగునాడులోని నామాలు - ఆంధ్రసీమ, గోదావరి అనేవి మాత్రమే

సీలుడు, హనుమంతుడు, శాంబవంతుడు మొదలైన కవిపీరులు సీతకోసం వెదకవలసిన ప్రదేశాలలో గోదావరి, ఆంధ్రసీమ చెప్పబడినవి

దండకారణ్యంబు తప్పక వెదకి

టండి గాననల గోదావరి నరసి

.

.. కర్నాటకాంధ్ర చాళుక్య

చేర కేరళ పాండ్యసీమల నరసి' (కిష్కింధాకాండం పు 216)

312 సాధారణంగా తెలుగుకవులు సందర్భం కల్పించి అయినా తమ కావ్యాలలో ఆంధ్రదేశ ప్రసక్తి తెవడం ఉంది కాని బుద్ధారెడ్డి మూలంలో ఉండే కంఠగ నగరం, కృష్ణానది ప్రసక్తి తెక పొవడం విచిత్రమే

ధరతుడు తెకయశాను వదలి అయోధ్యకు వచ్చేటపుడు కంఠగనగరం మీదుగా అయోధ్యను చేరినట్లు మూలంలో ఉంది రంగనాథరామాయణంలో లెడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

వంశధార నదీతీరాన పల్లకిమిడి పట్టణానికి ఇరవైమైళ్ళ దూరంలో ఉండే ముఖలింగమె కళింగనగరం అని పరిశోధకుల నిర్ణయం?

“ తతో గోదావరీం రమ్మాం కృష్ణవేణీం మహానదీం
నదీం గోదావరీం చైవ సర్వమేవాను పశ్యత ”

(రామాయణం - కిష్కింధాకాండం³)

పై శ్లోకాలలోని కృష్ణవేణి ప్రసక్తి రంగనాథ రామాయణంలో లేదు

లి 8 తిక్కన సోమయాజి కవిబ్రహ్మ, ఉభయ కవిమిత్రుడు తిక్కన సోమయాజి నిర్వచనోత్తర రామాయణం, విరాటపర్వం మొదలు స్వర్గారోహణ పర్వందాకా పదైదు పాదాల ఆంధ్ర మహాభారతం తిక్కన కావ్యాలు

తిక్కన రచనలు రెండూ తెనిగింపులే కాబట్టి తెలుగు దేశంలోని ప్రదేశాల ప్రసక్తి చాలా తక్కువగా వచ్చింది పై పెచ్చు మూలంలో ఉంటేనే తప్ప నన్నయ మాదిరి అరుదుగానైనా తెలుగు పేర్లన్నీ తన కావ్యంలో చొప్పించలేదు

3 2 1 నిర్వచనోత్తర రామాయణం , అవతారికా భాగంలో మాత్రం తెలుగునాడును సంబంధించిన గుంటూరు, కురుమలూరు అనే ఊర్ల ప్రసక్తి ఉంది

తన పిలామహాడు సారకవిలాభిరాముడు, గుంటూరి విభుడు అని కవి చెప్పకొన్నాడు

“ సారకవిలాభిరాము, గుంటూరి విభుని

మంత్రి భాస్కరు, మత్స్యతామహానిఁ దలవి ” (1-12)

మావెన క్రి శ 1127 ప్రాంతాల్లో గుంటూరు జిల్లా సత్తెనపల్లి పరిసరాల్లో వెలనాటి చోళుల శుల్కాధికారిగా పనిచేసినాడు మావెన కొడుకు కేతన కేతన ముగ్గురు కొడుకులలో నడిపివాడు భాస్కరుడు కవి తిక్కన పితామహాడు గుంటూరి విభుడైనాడు⁴

భాస్కరుని సంతానం కేతన, మల్లన, సిద్ధన నెల్లూరు నేల వెలనాటి చొడల నాశ్రయించినారు⁵

మొదటి మరువ సిద్ధి కొడుకు తిక్కభూపతి కాకతీయప్రభుల పక్షాన వెలనాటి వృద్ధిశ్వరుని ఓడించినాడు కాకతీయ గణపతి నెల్లూరు వచ్చి తిక్కరాజును సింహ

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు

పురి సింహాసనాధిపుని చేసి, దక్షిణదేశ యాత్రకు వెళ్ళినాడు⁶ ఈ విజయాల వర్ణన నిర్వచనోత్తర రామాయణ కృత్యవతారికలో ఉంది

“ లకుమయ గురుములూరికి నెత్తి వచ్చినఁ గొనఁడె
యాహవమున హెటకముల.....

తిక్కధరణి విఘ్నజోల రాజుల కరిది గాదె ” (1-313)

.. కురుములూరు వద్ద హొయసాలల జయించి, ఆశ్వికులను దెబ్బపట్టినాడు⁷ ఇది కడపజిల్లా, సిద్ధవటం తాలూకాలో కుడుములూరు అనే పేరుతో ఉంది^{7a}

3 2 2 ఆంధ్రమహా భారతం విరాటోద్యోగ పర్వాల్లో తెలుగునాడు ప్రసక్తి లేదు భీష్మపర్వంలో సంజయుడు ధృతరాష్ట్రానికి భూపరిమాణాన్ని వివరించే సందర్భంలో ఏడు కుల పర్వతాలను గురించి చెప్పినాడు భారతదేశంలోని నదుల ప్రసక్తి ఈ సందర్భంలోనే వచ్చింది అందులో తుంగభద్ర, కృష్ణవేణి, పెన్న గోదావరి, బాహద నదుల పేర్లున్నాయి

వ “ గంగయుఁ మంగభద్రయు, వేతవతియు, వెదవతియుఁ

బెన్నయు, యమునయు, దమనయు, శిరావతియుఁ గావేరియు

గోదావరియు, నర్మదయు, బాహదయును. .” (భీష్మ 1-318)

ఈసందర్భంలో సంస్కృత భారతంలో ఈ శ్లోకం ఉంది

“ గోదావరీం నర్మదాంచ బాహదాంచ మహానదిమ్

శతమౌం చంద్రబాగాంచ యమునాంచ మహానదిమ్⁸”

తుంగ, భద్ర రెండు నదులు కలిసి తుంగభద్ర అయింది హైదరాబాద్ మంచలంలో నైరుతి దిక్కున కొండలలో పుట్టి ఇవి షిమోగా జిల్లాలో హుడలివద్ద కలిసిపోయి నాయి తుంగభద్ర కర్ణాటక రాష్ట్రం గుండా పారి, ఆంధ్రప్రదేశ్ లో కర్నూలుజిల్లాకు ఉత్తరంగా వచ్చి, తూర్పుమొగంగా ప్రవహించి కూడలి సంగమం వద్ద కృష్ణలో కలుస్తుంది. ఈ నదిపొడవు 400 మైళ్లు⁹

కృష్ణానది మహారాష్ట్రలోని మహాబలేశ్వరం వద్దనున్న సహ్యాద్రి కొండలలో పుట్టింది దక్షిణ మహారాష్ట్రంలో పశ్చిమంనుండి వచ్చే వెణ్ణా (వర్ణ - వెణ్ణ) నదిని కలుపుకొని ‘కృష్ణవెణ్ణా’ అయింది తెలుగు సాహిత్యంలో కృష్ణవెణిగా వన్నె కెక్కింది ఈ నది పొడవు దాదాపు 1000 మైళ్లు¹⁰.

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పెన్నానది కడప, నెల్లూరు జిల్లాలో ముఖ్యమైనది కర్ణాటక రాష్ట్రంలో నంది దుర్గ కొండలలో పుట్టి అనంతపురం, కడప జిల్లాల్లో ప్రవహించి సోమశిలవద్ద దెవి కొండల నడమ నుండి నెల్లూరు జిల్లాలో ప్రవహించి, ఊటుకూరు వద్ద సముద్రంలో కలుస్తుంది దీనిపొడవు 370 మైళ్లు 11

బాహుద మదనపల్లి తాలూకాలోని అర్వకొండలలో పుట్టి ఉత్తరంగా వాయువు లాడు తాలూకా గుండా పారి, కడప జిల్లాలో పెన్నానదిలో కలుస్తుంది¹² దీనికి చెయ్యేరు, మహాబాహు అనే పేర్లు కూడా ఉన్నాయి¹³

గోదావరి 'దశిణగంగ'గా ప్రసిద్ధిపొందింది సహ్యాద్రి కొండల్లో నాసికా (తయంబకం దీని జన్మస్థానం నాసిక నగరం ప్రక్కన పారి, ధైరాసు (ప్రతిష్ఠాన) నగరాన్ని చుట్టి, మహారాష్ట్రను వదిలి, ఆంధ్రదేశంలో నివామాబాద్, చరింనగర్ జిల్లాలకు ఉత్తరంగా ఆదిరాబాదు జిల్లాకు దశిణంగా ప్రవహించి, వరంగల్లు, ఖమ్మం జిల్లాలకు తూర్పుగా పారి, తూర్పు పశ్చిమ గోదావరి జిల్లాలకు వ్యధ్యంగా సాగారి, రాజ మహేంద్రవరం వద్ద ఏడు పాయలై తూర్పు సముద్రంలో కలుస్తుంది¹⁴

భీష్మ పర్వంలో భారతదేశంలోని వివిధ రాజ్యాల పేర్లు పై సందర్భంలోనే చెప్పినప్పుడు కళింగ, ఆంధ్ర రాజ్యాల ప్రస్తావన వచ్చింది

“ పాంచాల పాండ్య బర్బర వత్స మత్స్య కళింగ కుళింగ

కోసల యవన యుగంధరాంధ్ర సింధు ిది. ” (భీష్మ 1-40)

ద్రోణపర్వం నుండి స్వర్ణారోహణ పర్వంచాకా అందే భారతం అంతం పరకు తెలుగు దేశ నామాలు కనిపించవు.

తిక్కన కావ్యాల్లో ఆంధ్రదేశ ప్రసక్తి అత్యల్పమే నిర్వచనోత్తర రామాయణంలో కృత్యవతాకలోను, ఆంధ్ర భారతంలో మూలంలో ప్రసక్తి ఉండే సందర్భాల్లో మాత్రమే తెలుగునాడు ప్రసక్తి చెప్పినాడు తిక్కన సోమయాజి

3 3 మూల పుటిక కేతన సంస్కృత భాషలో దండి విరచించిన 'దశ కుమార చరిత్ర' ను అది పేర్లో కేతన తెనిగించినాడు ఈ కావ్యాన్ని తన బంధువు, గురువు ఐన తిక్కన సోమయాజికి అంకితం చెసినాడు

3 3 1 కృతి అవతారికలో కృతివర్త కొట్టయపు తిక్కనామాత్యుని నిజ స్థానమైన విక్రమసింహ పురాన్ని వర్ణించడం జరిగింది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

మనుమసిద్ధికి రాజధాని అయిన విక్రమసింహపురం గజ, తురగ, పదాతుల్తో, చాతుర్వర్ణ్యంతో, కవిపండితుల్తో కలకలలాడుతుండేది ఆ పురం ధనధాన్యాలకు గాదె ధర్మ దయావార విద్యా విహార భూమి సర్వవస్తు సమృద్ధితో, నవరత్నాలతో, మంచి నీటి సరస్సులతో, మూడుపువ్వులు ముప్పైకాయలుగా విరిసిల్లుతుండేది విక్రమ సింహపుర వర్ణన కవి వాక్కులలో “నా రచియింపఁ బూనిన కృత్తి కధీశ్వరుండైన కొట్టయపు తిక్కనామాత్యునకు నీజనివాస స్థానంబగు విక్రమసింహపురంబు వర్ణించెద

“ కరిఘటానిలయంబు తురగ జన్మస్థలి, సుభటనివాసంబు సుకృత కర్మ
కర్మట ద్విజ గణాకరము రాజన్యవం, శావాస మర్మ వ్యాఘ్రమంబు
కిర్రకాగారంబు కవి బుధసదనంబు, సుందర శృంగార మందిరంబు
ధనధాన్య సంగ్రహ స్థానంబు ధర్మద, యాచార విద్యావిహారభూమి
తైలపుత లవణాది సద్వృద్ధ్యపాల మమల బహువిధ రత్న రత్నాకరంబు
మధుర జలపూర కాసార మండలంబు నాగ విక్రమసింహాఖ్య నగరమొప్పు ”
(1-11)

తమిళ శాసనాలలో విక్రమసింగపురంగా చెప్పబడిన ఈ విక్రమసింహపురమే నేటి నెల్లూరు ఈ పురాన్ని తెలుగు కావ్యసాహిత్యాలలో వ్రాసిన మొదటికవి కేతనే 16 నెల్లి అనగా ఎడ్లు అని, (అపి) బాగా పండేఫలం నెల్లూరు అయిందని అంటారు

కవి తిక్కన మనుమసిద్ధికి హితుడు - అమాత్యుడు కేతన మనుమసిద్ధి వంశ చరిత్ర చెస్తూ “అట్టి విక్రమసింహ నగరంబు కధీశ్వరుండును మనుమసిద్ధి మహివల్లభ వంశాపతి చరిత్రం వెట్టిదనిన” (1-12) అంటాడు

3 3 2 లిక్కించాడు మనుమసిద్ధి పూర్వీకులలో ప్రసిద్ధ వీరుడు. రాజ్య విస్తరణ చెసినాడు స్వర్ణం తలద్రుంచినవాడు ద్రవిడ సామంతుల నేలినవాడు “ఏలువ మునిల నెది పుట్టగా నెది వైరివిరుల వామలూర నోరై” అని ప్రస్తుతించ బడినవాడు ఈ విజయ వర్ణనలో ఏలువవాడు, వామలూరుల ప్రసక్తి కన్పిస్తున్నది

ఎలువవాడు ప్రాచీన ఆంధ్రదేశంలోని నాడుల్లో ఒకటి ఏలువవాడు ప్రసక్తి మొట్టమొదటగా 11 శతాబ్దం సంవత్సరం ప్రేదిపీ పల్లభుని తురుష్క శాసనంలో కనిపిస్తున్నది¹⁷ ఏలువవాడు కమ్మనాటికి పడమరగా, పాకనాటికి పశ్చిమోత్తరంగా పూడిచి వాయవ్యంగా ఉండిన ప్రదేశం నేటి నెల్లూరు జిల్లాలోని పొదిలి, దర్శి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

తాలూకాలలో కొంతభాగం, కడపజిల్లా బద్వేలు, సిద్ధపూరి తాలూకాలలో కొంతభాగం కర్నూలు జిల్లాలోని మార్కాపురం తాలూకా ప్రాంతం కలిపి విలువనాడుగా ఉండేది 10 వామలూరు ఎక్కడఉందో పరిశీలించి తేల్చాలి

కేతన వేంగి రాజ్యంలోని వెండిరాల అగ్రహారానికి అధికారి ఆ విషయం ఈ క్రింది పద్యపాదాలలో ఉంది

“ వెంగి విషయమ్మన వెండిరాల పేర సభిరాముడు సగ్రహరమునకు

సగ్రజి యగు వానిని ..

మూలఘటికాశ్వాసయ . కేతనాదుని సన్న ” (1-22)

3 3 3 దశమవార చరిత్ర కావ్య భాగంలో ఆంధ్రనగరం, కరింగ నగరం, కరింగ పురం, రామతిర్లం, శ్రీ ధాన్యకటకం అనే రెండునాడురా స్థలాల ప్రస్తావన ఉంది తెలుగు నాడులోని ఆంధ్రనగరం, కరింగరాజ్యం ప్రస్తావన కూడా కథాగతంగా ఉంది

3 3 3 1 ఆంధ్రనగరం | ఆంధ్రనగరం | ఆంధ్రనగరం ఆంధ్ర నగరం అనేపేరు కాకతీయ మహారాజుల రాజధాని ఓరుగల్లుకు ప్రసిద్ధనామాంతరం కాని మూలంలో సందర్భాన్ని పట్టి చూస్తే ఆంధ్రనగరం అనే మాటను వెంగి నగరానికి పర్యాయంగా ప్రయోగించినట్లు తెలుస్తుంది “ఆంధ్రనగరాదాగచ్చన్ బ్రాహ్మణం. యథా కిల జయసింహే” అని మూలం “ఆంధ్రనగర నృపతి యగు జయసింహుని పురమ లోననంది” (11-30) “ఆంధ్రనగరము చేరువ కరిగి తత్ప్రదేశంబున నొక్క కొలనికడం బర్జాల గావించుకొని యందు వసించి” (11-31) అని కేతన రచన ఈ జయసింహుడు క్రీ. శ. 1332-33 ల మధ్య ఏలిన చాళుక్య జయ సింహుడు కావచ్చునంటన్నాడు¹⁹ ఆంధ్ర చాళుక్యుల రాజధాని వెంగిపురం ఇప్పుటి పడమటి గోదావరి జిల్లా, ఏలూరు నగరానికి ఎనిమిది మైళ్లదూరంలో ఉండేది ఇప్పుడు ఆ స్థలంలో పెడవెగి, చినవెగి అనే రెండు కుగ్రామాలు మాత్రం మిగిలి ఉన్నాయి²⁰ పై చెప్పిన చదవంలోని కొలను వేంగికి దగ్గరగా ఉండే కొల్లెరు సరస్సు²¹

3 3 3 కరింగ నగరం, కరింగ పురం, కరింగ దేశం కరింగం తూర్పు తీరంలో ఉత్తరం వైపు ప్రీతిపూరితం జిల్లా మొదట దక్షిణం తూర్పుగోదావరి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

జిల్లా వరకు వ్యాపించి ఉండేది వంశధార నది గట్టున పల్లకిమిడికి 20 మైళ్ల దూరంలో ఉండే నేటి ముఖలింగమే నాటి కళింగ నగరం అని చారిత్రకాల నిర్ణయం ²²

“ ఏను కళింగ దేశమున కేగి కళింగ పురంబు చేరువన మానిత బిల్వసాంద్ర విపినంబున ” . . . (11-3) అని కవి వాక్కులు

“అంధదేశాధీశుడగు జయసింహుడు . కళింగ విభునిబట్టి కలముల లోపల బెట్టికొని సమగ్ర మద గర్వమొప్పంగ మగుడ నరిగె” (11-22)

(కళింగ రాజును విడిపించి) కళింగ నగరమునకనిచి (12-92) అని కవి పల్కులు పై ఇతివృత్తమంతా మంత్రగుప్తుని కథలోనడి

3 3 3 3 మూలకావ్యంలో వున్నట్లుగానే రామతీర్థం కాశేశ్వర శైత్రాల ప్రసక్తి తన ఆంధ్రీకరణలో కేతన తెచ్చినాడు కరీంనగర్ జిల్లాలోని మంచిరాలకు అవతలివైపు గొదావరీనదీ ఘట్టాన్నొకదాన్ని రామగుండం అంటారు ఇది దండి నాటి రామతీర్థం కావచ్చు ²³ దండి ‘మహాకాల నివాసినః’ అని కాశీశ్వరాన్ని పేర్కొన్నాడు కాశేశ్వరం త్రిలింగాలలో ఒకటి దీన్నే మంధెన కాశ్వరం అని కూడా అంటారు ²⁴ “మహాకాల నివాసుండగు పర మేశ్వరు” “మహాకాశ్వరాధన” అని కాశేశ్వర శైత్రాన్ని కేతన ప్రస్తుతించి నాడు “ఏను రామతీర్థమెగి క్రమృత వచ్చి మొక మహాగ్ర వనమునందు” అని వామదేవుని శిష్యుడు సామశర్మ పలుకులు

3 3 3 4 విధాన్యకటకం ఆంధ్ర దేశ పురాతన నగరాలలో ప్రసిద్ధి కెక్కిన నగరం ధరణికోట లక ధాన్యవాటి వైనాయాత్రికుడు హ్యూయాన్ త్సాంగ్ వర్ణనలో మహాంధ్రదేశానికి ధనకటకం రాజధానిగా చెప్పబడింది ఈ నగర ప్రసక్తి తెలుగు కావ్య సాహిత్యంలో ప్రథమంగా తెచ్చిన కవి కేతనే ²⁵

రాజవాహన నృపతి రాజ్యపాలనలో అతని రాజ్యమంతా శ్రీ ధాన్యకటక మయిందట ధాన్యం బాగా పండెప్పులం అని ప్రవృత్తార్థం ధాన్యకటకం అనే పురం లాగా సర్వసమ్మర్థిగా ఉంది అని అప్రకృతార్థం ఇక్కడ రెండవ అర్థం వచ్చేట్లు కేతన అభంగ శ్లేష కూర్చవం ప్రౌఢసుందరం కావ్యాన్నంతా ఆంధ్రదేశ నగరంగా వెయడం చమత్కారం అతని ఆంధ్రదేశాభిమానం అలాంటిది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

రాజవాహన నృపతి ధర్మమున రాజ్య
పాలనము చేయనెడఁ బ్రజ పరమసుఖమాఁ
గదిరి ధర యెల్ల శ్రీ ధాన్యకటకమయ్య
నతని కిరులు పార్శ్వంగినట్లు వెలసె ” (12-93)

ఇలా మూలముటికే తెతన తన ‘దశకుమార చరిత్ర’ లో మూలంలో ఉన్న ఆంధ్ర, కళింగ దేశాలను, ఆంధ్ర నగరం, కళింగ నగరం, కాంచీరం, రామతీర్థం అనే ప్రదేశాలను అలాగే చూపించినాడు కృత్యవతారికలో ఎటువూడు, వామలూరు విక్రమసింహపురం, వెంటిరాల ప్రసక్తి స్వయంగా కేతన తెచ్చిందే ప్ర ధాన్యకటకం నగరాన్ని చమత్కారంగా కావ్యభాగంలో చేర్చినాడు

3 4 ఆంధ్ర భాషా భూషణం అనే లక్షణ గ్రంథం కేరస మరో గ్రంథం ఇది ఏకాశ్వాసం ఈ గ్రంథం అచరణలో ఆంధ్ర భాషకు తనకు తెలిసిన మూలాన్ని చూపుతానంటూ కవి చెప్పిన పద్యంలో నెల్లూరు, ఓరుగల్లుల ప్రసక్తి ఉంది కాకతీయ రుద్రవృక్ష (క్రి ౪ 1153-95) తన ప్రథమ రాజధాని నగరం అయిన అచమకొండకు విడిగి, విడుగల్లు నగరాన్ని నిర్మించి అక్కడనుండి రాజ్యమెలినట్లు ‘వయోగసారం’ అనే కావ్యం పేర్కొంటున్నది కేతన ఓరుగల్లు పురాన్ని, లేన స్వస్థానమైన నెల్లూరుకు ఈ పద్యంలో ఉటంకించినాడు లక్షణ గ్రంథాల్లోనూ ఆంధ్ర దేశాధిమానం చూపించిన కవులలో ఈ కవి కూడా చేరినాడు

“కంచి నెల్లూరు మఱి యోరుగల్లుయోధ్య యను పురములపై గంగ కరుగు మనిన పగిది నొకత్రావ చూపెద బహుపథంబు లాంధ్ర భాషకుఁగలవని యరసి కొనుడు” (1-13) కంచుండి కాళికి వెళ్ళే మార్గాలలో ఇది ఒకటి కాబోలు

3 4 మంచన మంచనకవి ‘కేయూరబాహు చరిత్ర’ను రచించి సంహరి గుండమంత్రికి అంకితమిచ్చినాడు కృత్యవతారిక 77 గద్యపద్యాలలో విస్తృతంగా ఉంది వెలనాటి చోడుల ప్రాభవం, సంహరి గుండమంత్రి నివసించే ధనదుపురం, కృతిభర్త కాకుళేశ్వర తిరునాళ్ళలో అర్ధలక్ష్మి దాన ధర్మాం విస్తృతి, కృత్యవతారికలో ఉండే వివిధాంశాలు ధనదుపురం వెలనాటి చోడుల రాజధాని గుంటూరు బిల్లా, రేపల్లె తాలూకాలోని వందవోలు గ్రామానికి పూర్వపు పెరు ధనదుపురం గానాలలో ధనద్రావోలు, ధనదపురము, సనదనాలు అని ఉటంకించబడింది 26

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

౪ 4, 1 ధనదుపురం సామంతరాజులతో, ఏనుగుల్తో, అశ్వాలతో కలకల
లాడుతూ ఉండినది ఆ సగరం భూసురులకు దానమిచ్చే మేరుపర్వతం దాతలకు
సిత్యనివాసం అన్నికళలకూ పుట్టినిల్లు సజ్జనులకు నెలవు చతురకాంతలకు రసికులకు
వసంతోద్భావనవనం మధుర కవిహంసలు విహరించే మానససరోవరం పై
అంశాలి వర్ణించేది ఈ పద్యం

“జనపాల సుతసింహ చక్రవాలంబు, సామంత నిర్మల రత్నమండపంబు
రాజత్తరంగ తరంగ పయోనిధి, భద్రభ మెఘ నశస్థలంబు

భూదేవ దేవజాంబూనదాచలము, వదాన్య కల్పక దేవరాపురంబు
బహు కళా కర్పూర భాసి కరండంబు, సుజన ముక్తాఫల శక్తివయము

చతురకాంతా ప్రసూన వసంతకేళి రసిత విభజన మధురరామామలక్ష్మి
మధురకవి రాజ నవమాంస మానసంబు నాగ ధనదు పురంబు షడ్జనలదనచు,

* వసంతవేళ - ధనదు పురీనామన గిరమెప్పు (పారాం) (1-17)

పుష్పక విమ నాలవంటి దెవాలయాలు, వెండి కొండలవంటి మెడలు, కుబేరుని
నవనిధులు కుప్ప పోసినట్లుండే అంగడి వీధులు, నిలాల సంగి తునక్కలాంటి చెరువులు,
ఉద్యానవనాలు, సరస్సులు, ఒప్పిదంగా ఉండే చెరకుతోటలు, ప్రాసంగు వరిచేలు
ఇవన్నీ ఉన్నాయి ధనదుపురంలో అందుకే అన్ని వైభవాలకు ఆటపట్టు, కుబేరుని
పురమైన అలకాపురంతో సాదీపచ్చేది ధనదుపురం కవి వాక్కుల్లో పై అంశాల
యింపుసొంపులు పరికించండి

“ పుష్పకసీమనాంబు భూమిపై నిలచిన యల్లందమైన దెవాలయములు
రూప్యాలము బహురూపముల నటించు రమణ శోభిల్లు సౌధముల పెల్లు
నలకాభివతి ధులస్మయ వెలివీట ఎదిసినక్రియఁ బజ్జ్యపీఠికలును
దాత మేదసి మిన్నుదలఁగి వైసిన మాడ్కి గనుపట్టు బహుతటాకముల సొంపు
సుపవనంబులు సరసులు నొప్పుచేయు చెరువొంటల ప్రాసంగుడేలు మెయ్యు
నలల విభవంబులకు నెలవగచు వెలయు ధనదుపురమున కెనయుగ ధనదు
పురము” (1-18)

కవికి ఈ వర్ణనతో తనివితీరలేదు సగరం సుషుంగా ఉండంటే దుండ్రం మచ్చుకు
లేనట్లే గదా అందుకే పేవరికానికి చిహ్నమైన మంచి కడవ, నులకమంచం, పూర్ణిల్లు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

నూలిచీరలు, రత్నఖచితం గాని ఆభరణాలు ఆ నగరంలో ప్రజలకు తెలియనే తెలియవట

“ మండివడప నులకమంచంబు పూరిల్లు
నూలిచీర రత్న కీలితంబు
గాని తొడవు పుడమిగలుగు దెలుంగయ
ధనదపురములోని జనము రెల్ల ” (1-19)

వైభవాల్ని, ధనధాన్యాల్ని భోగభాగ్యార్ని ఇంత అతివేలంగా వర్ణిస్తే తప్ప ‘మంచన’ కలం మరో అంగం పైకి పోలేదు

3 4 2 “వెలనాటి వొడ ముడుజేందు సమాత్మత యానవాల గా గల లిం కంబుగా మనిన కొమ్మన ప్రెగ్గడ” (1-25) “ముప్పదిరెండు పోట్ల” విష్ణుప్రతిష్ఠలు వెలయించినాడు

రమణీయమైన కూర్మ గ్రామమున యందుఁ గురుదుర్తి పురమున గ్రోత్తచర్లఁ ద్రిపురాంతకమునఁ జేర్చిన కొట్టివొన దొగ్గరమునఁ గళింగరాష్ట్రంబులోని యెలమంచిలాదిగా నెలమి ముప్పదిరెండు విష్ణుప్రతిష్ఠలు వెలయఁజేసి నాడు (1-26)

శ్రీకూర్మంలో ఉండే శ్రీకూర్మ దేవాలయం శ్రీ శ రివ రాష్ట్రాన్ని పాలించిన గంగరాజుల కాలంలో నిర్మింపబడింది టారావతారంలోని విష్ణువుకు నిర్మింపబడిన దేవాలయం మొత్తం భారతదేశంలో ఇదొక్కటే ఇండోనేషియాలో ఉండే కూర్మాలయం నిర్మించింది అక్కడికి వలస వెళ్ళిన చరింగులే²⁷

విశాఖపట్నం జిల్లాలోని ఎలమంచిలి అనే పేరుతో శ్రీ శ 945 నాటికే శాసనాల్లో కన్పిస్తుంది²⁸ కళింగ రాష్ట్రంలోని యెలమంచిలాదిగా అనికప చెప్పడం వల్ల ఇది ఆనాటికి కళింగ రాష్ట్రంలో ఉండినదని చెప్పుకోవాలి నెటి విశాఖజిల్లాలో ఇది ఒక తాలూకాగా ఉంది త్రిపురాంతరం కర్నూలు జిల్లాలోఉండే ప్రసిద్ధ శైవ శ్రాత్రం కురుదుర్తిపురం, కొట్టివొన, దొగ్గరం పీఠీ ఆరుపానులు తెలుసుకొవాల్సిఉంది

3 4 3 కొమ్మనామాత్యుడు “ వెలనాటి వొడ ముడుజేంద్రాధిపాజ్ఞనం బూ . . యెకవింశతి సూక్రగ్రామ సంఖ్యాకమై ధరణిం చేర్చిన పాకనాడు నిజ దొర్లందైక లగ్నంబుగా బరిపాలించి” చిరాడు (1-27) “కటక సామంతులు గరి హయ బహుశ సేనతో నేతెరన్ చలపడియె .. క్రొత్తచర్ల పంసర మామిన్” (1-28)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

3 4 1 కొమ్మనామాత్యుని ముగ్గురు కొడుకులలో భీమన ఒకడు భీమన పుత్రుడు గుండస మంత్రి అతడు కవులపాలిటి కల్పవృక్షం “కాకుళేశ్వర తిరునాళ్ళలో నర్థం కేచుట నర్థమిచ్చే” అనవాయతీ గలవాడు (1-44)

గుండస మంత్రి మాడలు, రత్నాలు, తిరునాళ్ళలో ఎగజల్లి తె అవి వడగండ్లతో చలిసే కురిసే బంగారు వాసనా ఉంటుందట అర్థులు చాతక పక్షులు గదా మరి : ఆ చొద్ద్యాన్న పలికేది ఈ పద్యం చిత్తగించండి.

“ నలుపుగఁ గాకుళేశు తిరునాళులలోపల గుండమంత్రి ని
ర్యంమతి విట్టు వెగముగ మాడలు రత్నచయంబుఁ జల్లఁ గా
సలవడు హేమవృష్టి క్రియ నర్థులు చాతక కోటిగాఁగ లోఁ
గలకొన రాలు మిత్యములు గాఁగఁ బడున్ వడగండ్లకైవడిన్” (1-45)

శ్రీకాకుళేశుడు ఆంధ్ర విష్ణువు ఆ స్వామి తిరునాళ్ళ విషయమే పై రెండు పద్యాలలో విస్తరించబడింది ఆ తిరునాళ్ళకు ప్రజలు తండోపతందాలుగా వచ్చే విషయం అంతర్దర్శితంగా ఉంది

3 4 5 రాజశేఖర కవి (క్రీ శ 907 ప్రాంతం) ‘విద్దసాల భంజిక’ అనే సంస్కృత నాటిక మంచన కేసుర బాహు చరిత్రకు మూలం అయినా ఈ విషయాన్ని కవి ఎందుకో తడవలేదు ఉజ్జయిని రాజధానిగా త్రిలింగ రాజ్యాన్ని విద్యాధిర మల్లుడనే రాజు ఏలుతున్నట్లు మూలంలో ఉంది మంచన ‘కాంగ’ నెలలోని త్రిపురీ నగరాన్ని ఏలే కేయరబాహు మహారాజు అని పేరు మార్చినాడు

ఈవిధంగా మంచ కేసురబాహు చరిత్రలో కృత్యాదిలో ధనదుపురం, క్రొత్త గర్ల, ఎలమంచిలి, గొగ్గరం, కొట్టివోన, ఇంజరం, త్రిపురాంతకం, శ్రీకాకుళం, కురు దుర్తిపురం, పాకరాడు, కళింగ రాష్ట్రం అనే స్థలాలు తెలుగురాడుకు సంబంధించినవి కన్పిస్తున్నాయి

3 5 యశావర్కుల అన్నమయ్య సర్వేశ్వర శతక కర్త 142 పద్యాలుండే ఈ శతకంలో చూదికొండ, శ్రీగిరి ప్రస్తావిత ఉంది

3 5 1 చూదికొండ గ్రామంలో సోమివ్వారాధ్యుని కరుణతో ఈ రాజాన్ని కవి చెప్పినాడట కర్నూలు జిల్లా ప్రత్తికొండ తాలూకా, ప్రత్తికొండ గ్రామానికి దగ్గరలానె చూదికొండ అనే గ్రామం ఉంది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“ అభిరమ్యంబుగ చూదికొండ మహానీయారాధ్య సోమేశ్వర
ప్రభు కాయణ్య వసంతకుంజనిత (మత్పద్య) మద్వాక్యప్రసూనావళిన్
. భవత్పదవ్యయము నానాఛితు సర్వేశ్వరా ” (131 పద్యం)

3 5 2 పూతన భక్తనిర్మిత స్థాపనైన శ్రీగిరి పంటి దివ్య తీర్థాలు దర్శిస్తేనే దోషాలు పోతాయి సాక్షాదృక్షులనే చూస్తే సులల పాపమంతా సళించదా? అంటున్నాడు కవి ఈపద్యంలో శ్రీగిరిని ఎంత పవిత్రతపైత్రంగా కవి భావస్తున్నాడో ఈపద్యం ప్రతిబింబిస్తుంది పరికించండి

“ ధరణిం బ్రాతన బక్త నిర్మిత మహాస్థానంబులై యొప్పు శ్రీ
గిరి ముఖ్యంబగు దివ్యతీర్థములు భక్తిం జూచి రే వారి దు
స్తర దోషంబులు వాయునన్న సర్వేశ్వరా ” (27 పద్యం)

శైవులు మొదటి పుణ్యక్షేత్రంగా భావించి పూజించే వారణాసి ప్రసక్తి 111వ పద్యంలోను, తీర్థాలలోకెల్లా పుణ్యతీర్థంగా కొనియాడబడే గంగానది పవిత్రత 119వ పద్యంలోను కవి ఉటంకించినాడు

3 6 మారన . అష్టాదశ పురాణాలలో ‘మార్కండేయపురాణం’ ఏడవది అని సంస్కృతం నుండి తెలిగించిన కవి కవిబ్రహ్మ తిక్కన సామయాజి శిష్యుడు మారన ఈ కావ్యం “ప్రహరపద్యదేవ సామ్రాజ్యవర్ధన స్థిరమితి కరణకుశలుండు నాగయ గన్నవిభు”నికి అంకితం

3 6 1 ఈ కావ్యంలో ఓరుగల్లు, గోదావరిపరవాహాప్రాంతం, కపింగ, ఆంధ్ర దెసాల ప్రస్తావించింది నాల్గవ ఆశ్వాసం 175వ పద్యంలో పర్వతాల పేర్లు, 176వ పద్యంలో భారతదేశంలోని నదులు చెప్పబడినాయి గోదావరి ప్రసక్తి ఈ పద్యంలో ఉంది సహ్యాద్రికి ఉత్తరంగా గోదావరి, ఆ నది పారే ప్రాంతం మనోహరంగా, పవిత్రంగా ఉందట

“ సురుచిరమగు సవ్యా నగో
త్తరమున విలసిల్లుచుండుఁ దద్దయ గోదా
వరి తత్ప్రదేశమున మనో
హరము పవిత్రము మునింద్రో యశః ధరిత్రస్ ” (4-179).

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

కళింగ, ఆంధ్ర దేశాల ప్రసక్తి..... “కళింగ కుంతలాంధ్రాదులును” (1-181)
అని ఉంది

నాగమ గన్నవిభుడు “మహితాంధ్ర నరేంద్ర దయాకటాక్ష కాంతాశీత సర్వ
విభవ దక్షు”డట (5-373)

నాటి ఆంధ్రరాజ్యమే కాకతీయ రాజ్యం కాకతిరాజుల రాజ్యానికి ప్రాకారం
అయిన భజ పరాక్రమం గలవాడు గన్నయ

“శ్రీకాకతి నృప రాజ్య షాకారాయిత భుషా పరాక్రమ గణ్యా” (6-1) కాకతీయ
చక్రవర్తుల రాజధాని ఓరుగల్లు ఇది ఆమరావతితో సరితూగేది ఆ పుర రక్షకుడు
గన్నయసేనాని...” “సురపుర సదృక్ష కాకతి నరపాల కటక పాలన్పుర శౌర్యా
(7-286) అని గన్నయకు కవి ప్రస్తుతి

8 7 బద్దెన ఆబాలగొపాలము పరించే ‘సుమతి శతక’ కర్త బద్దెన తిక్కన
యుగంలోనివాడే ఈ శతకంలో తెలుగునాడుకు సంబంధించిన ప్రదేశనామాలేవీ
కనిపించవు

8 8 తిక్కన సాహిత్య పరంగా మహాన్నత స్థానాన్ని అధిరోపించిన
వాడు మన అంశం దృష్ట్యా యోచిస్తే తిక్కన సాహిత్యంలో పరిశోధనకు లభించే
విశేషాలేమీ లేవనే చెప్పకోవాలి

ఈ యుగంలోని కవులలో కేతన నాటి విక్రమసింహపురాన్ని కన్నుల గట్టి
నట్లు వర్ణించినాడు ఎంతో చమత్కారంగా దాన్యకటకాన్ని తన కావ్యంలో చొప్పించి
నాడు ఆ మధ్యచే వైభవానికి మణిమకుటలూ ఉండే ఓరుగల్లును పేర్కొన్నాడు
మంచన తన కాలానాటి ధనదుపురాన్ని అత్యంత హృద్యంగా వర్ణించినాడు తన
కాలం నాటి విష్ణుస్థానాన్ని పేర్కొన్నాడు శ్రీకాకుళ ఆంధ్ర షష్టపు తిరునాళ్ళను
యనంగా చెప్పినాడు మారన గోదావరి-ఆప్రాంతం పవిత్రం, సుందరం అన్నాడు
ఓరుగల్లును ఆమరావతికి పోల్చి చూపినాడు

తిక్కన యుగంలో తెలుగునాడు విస్తారంగా కావ్యాలలోకి ఎక్కకపోయినా,
ఆయుగంలోని కొన్ని ముఖ్యప్రదేశాల వర్ణన సూక్ష్మంగా అయినా ఉన్నందుకు మనం
సంతోషించాల్సిఉంది

సూచికలు :

- 1 ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్ర, పింగళి లక్ష్మీకాంతం, పు 167
- 2 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము, పు. 75
- 3 ఈ శ్లోకాలు పై గ్రంథంలో 18 వ పుటలోనివి
- 4 కర్ణ పర్వము - అవతారిక, పు 59
- 5 నిర్వచనోత్తర రామాయణము, పీఠిక పు XIII - XIV
- 6 కర్ణ పర్వము - అవతారిక పు. 58
7. ప్రాచీన దక్షిణ భారత చరిత్ర పు 604 - 613
7. ఎ హరివంశము పీఠిక
- 8 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము, పు 134
- 9 " " పు. 161 - 162
- 10 " " పు. 96-97
- 11 ఆంధ్ర దర్శిని పు 517
- 12 " పు 361
- 13 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము, పు 258
- 14 " " పు 134
- 15 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము పు 192-193
- 16 "తులు తటాక నామాభిధాననగ (రా) ధిష్ఠాసుం యి ఎలువ విషయం చేశన్"
ప్రాచీనాంధ్ర శాసనాలు పు 18
- 17 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము, పు 99
- 18 దశకుమార చరిత్ర, పీఠిక పు 47-48
- 19 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము పు 81
- 20 " " పు 24
- 21 " " పు. 75
- 22 దశకుమార చరిత్ర, పీఠిక పు 47-48
- 23 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము పు 171
- 24 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము, పు 339
- 25 " " పు 339
- 26 ఆంధ్రప్రదేశ్ దర్శిని, పు 147
- 27 ప్రాచీనాంధ్ర శాసనాలు, పు 246

ఎఱ్ఱన యుగ సాహిత్యంలో తెలుగునాడు

4 0 ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ శంభుదాసుడు ప్రబంధ పరమేశ్వరుడు కవిత్వయంలో ఒకడై ఆంధ్ర మహా భారతాన్ని పూర్తి కావించిన ఘనత యీయనకే దక్కింది. ఎఱ్ఱన యుగాన్ని క్రీ శ 1820 నుండి క్రీ శ 1400 సంవత్సరం దాకా ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రకారులు నిర్ణయించినారు.

యుగవర్త ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ పాటు ఆ యుగంలో వెలసిన కవులు భాస్కరుడు, నాచన సోమడు, రావిపాటి త్రిపురాంతకుడు, చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుడు, కృష్ణమాచార్యులు, పోకెట్టి లింగకవి అనేవారు.

ఎఱ్ఱన యుగ సాహిత్యంలో తెలుగునాడు ప్రసక్తి ఎలా ఉందో పరిశీలించడం ఈ ప్రచరణ లక్ష్యం.

4 1 ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ శంభుదాసుని రచనలు నాలుగు రామాయణము, హరివంశము, భారతదశావర్ణశేషము, నృసింహపురాణము అనేవి. వీటిలో రామాయణం నామమాత్రావశిష్టం¹

4 1 1 హరివంశము సంస్కృత 'హరివంశ' నుండి తెనిగింపు అద్దంకి రాజధానిగా ఏలుతుండిన వేమారెడ్డికి అంకితం వేమారెడ్డి తమ్ముడు మల్లారెడ్డి ఎఱ్ఱనను అన్నకు పరిచయం చెసినవాడు మల్లారెడ్డి మోటుపల్లిని జయించి అన్న కిచ్చినాడు అతడు కురుమలూరు రాజధానిగా ఏలుతుండేవాడు హరివంశ కృత్యవ తారికలో అద్దంకి, మోటుపల్లి, కురుమలూరు ల ప్రసక్తి ఉంది.

4 1 1 1 అద్దంకి త్రిలింగ జనపథంలోని పట్టణం మారెడ్డి పాలించిన రెడ్డి రాజ్యానికి రాజధాని త్రి పర్వతం తూర్పుపాదం మొదలు తూర్పు సముద్రం వరకు గుండ్రకమ్మ నదికి రెండుపైపులా విస్తరించి ఉండిన పూంగి నాటిలోని నగరం²

“ తనకు సద్దంకి రాజధానిగాఁ బ

రాకొమంబున బహుభూము లాక్రమించి

యసుజ తనుజ బాంధవ మిత్రజనులకిచ్చె

నెదురె యెవ్వఁడు నేమ భూపాలునకు ” (పాఠి పూ 1-23)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

ఇది ఎఱ్ఱన కృతిభర్త కిచ్చిన ప్రశంస

4 1 1 2 కడప జిల్లా సిద్ధవటం తాలూకాలోని నేటి కురుమలూరె కవి
కాలం నాటి కురుమలూరు ³

కురుమలూరి నాయకుడైన మల్లారెడ్డి సకల ద్వీపాంతరాల నుండి రత్నాలు
తెప్పించి అన్నను సదా అర్పిస్తుండేవాడు

సకల ద్వీపాంతర ర

త్న కలాప నిరంతరార్చనా రలనారం

ధక కురుమలూరి నా

యక మల్ల చమూవరేణ్య హరి సిఁహస్యా" (1-28)

4 1 1 3 ద్వీపాంతరాల నుండి రత్నాలు ఇతర సవ్యస్తువులూ తెప్పించా
లంటే ఏదైనా ఒక ఒడరేవు తన వశంలో ఉండాలి కదా! అందుకే మోటుపల్లిని
జయించినాడు మల్లారెడ్డి ఆ విషయాన్ని రమణీయంగా వినిపిస్తుంది ఈ పద్యం

బాహు ధర్మమునం బ్రతిప ధరణీ పాహవలిం దొలి యు

త్సాహోచగ్గుడు మోటుపల్లి గొని సప్తద్వీప సవ్యస్తునం

దోహంబున్ దనకిచ్చు నెచ్చెలి సముద్రం ట్రాతిఁబోషించుచున్

మాహత్య్యంబు వహించె మల్ల రధినీనాథుండు గాధోద్ధతిన్" (1-28)

మోటుపల్లి కాకతీయ, రెడ్డి, విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశల కాలంలో విఖ్యాతి
చెందిన రేవుపట్టణం ఇప్పటి గుంటూరు జిల్లా, బాపట్ల తాలూకాలో వుంది ⁴

4 1 1 4 హరివంశ కావ్య భాగంలో ఆంధ్రదేశ ప్రసక్తి వచ్చింది శ్రీకృష్ణ
బలరాములతో పోరాడేందుకు కంసుడు పంపగా చాణూరడు, ముష్టికుడు అనే
మల్లలు వస్తారు వారిలో చాణూరుడు ఆంధ్ర మల్లుడు

" చాణూరుడనం ద్రిలోకమలఁబ్రభాత మహమల్లు" (9-105), "ఇన్ది
ధంబునం బంపువడి యాండ్రకోసలఁదెయలగు నమ్మల్లలిద్దఱు" (9-118)
"కరూక దేశంబునం బ్రవలించిన వాఱుండునఁబ్రెన్ద్రుండైన వీరిచేతఁ బెక్కండ్రు
మల్లులు సిక్కిరి" ఎఱ్ఱన మొదట ఆంధ్రకోసల దేశియులగు చెప్పి తర్వాత ఈ
విధంగా ఎందుకు చెప్పినాడో పరిశీలించాల్సి ఉంది

4 1 1 5 మధ్యాంధ్ర దేశాన్ని వెమారెడ్డి ఏలుతుండేవాడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు

“ శ్రీమద్భాగవత సుదేశ

క్షేమద కరవారి

... ..

వేమక్షితి పాం” (హరి. ఉ. 4-1)

బ్రహ్మగుండి (గుండ్లకమ్మ) నదికి గోదావరీ నదీ తీరానికి మధ్య ఉండే దేశం “మద్భాగవత దేశం”⁶

4.1.1 రి పై పద్యానికి పోరాంతరంగా ఇంకో పద్యమంది అందులో ఏమా రెడ్డి గురువు మోడెరాయ గంగ గురుని ప్రశంసఉంది గంగగురుడు శ్రీశైల ప్రాగ్భావర పాఠకుడైన తిరువాంతక దేవునికి పరమభక్తుడు శ్రీశైల ప్రసక్తి ఈ పద్యంలోఉంది

“ త్రిపర్వతేశ భక్తి భాగ్య

పిత గుణ మోడెరాయ గంగ గురు కృపా

స్థాపిత సామాజ్య సము

ద్ధిపిత వేమ క్షితింద్ర దీప్త దివేంద్రా” (హరి ఉ 4-1)

4 1 2 ఆంధ్ర మహా భారతము - అరణ్య పర్వశేషము . ఆంధ్రమహా భారతంలో అరణ్య పర్వం ఏకాశ్వాసాల్లో ఉంది ఏడో అశ్వాసం చివరి పద్యాలలో మాత్రమే ఎఱ్ఱన తన గురించి చెప్పుకొన్నాడు

4 1 2 1 పోకనాటిలోని గుడ్లూరు నీలకంఠస్థానం కవి స్వస్థలం గుడ్లూరు మన్నేలు తీరం మీద, నెల్లూరు జిల్లా కందుకూరు తాలూకాలో ఉంది⁷

“ భవ్యూరిత్రుం దావస్తంభ సూత్రుండు

.. ..

ఇతః బాకనాటిలో నీలకంఠేశ్వరస్థానమై యెసక మెనఁగు

గుడ్లూరు నెలవుగ .. .

... .. ధర్మైక తత్పురుషైష్టినాయుండు” (అరణ్య 7-469)

గుడ్లూరును నీలకంఠేశ్వర స్థానంగా కీర్తించే ఒక చాటువుంది అది

“నిను సేవించిన(గల్లు మానవులకున్ విటివధూటి పటి

ఁమన కోటి శకటి కటి తటి పటి గంధెభ నాటి పటి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

రసటి హర పడి సువర్ణ మకుటి పచ్చాబిర పేటికల్
కనదామ్నాయ మహ తురంగః వివలింగా నిలకంకెవ్వః¹⁰

ఎఱ్ఱన తెనిగించిన భారతారణ్య పర్వభాగంలో ఆంధ్రదేశ ప్రసక్తి ఎక్కడా కనిపించదు

4.1.3 నృసింహ పురాణము ఈ కావ్యం అసలు పేరు లక్ష్మీనరసింహవ తారము మూలం బ్రహ్మాండ పురాణాదులు అని చెప్పబడినా బ్రహ్మాండ పురాణంలో ఈ కథ అల్పాల్పము... కావున కొంత కల్పించినట్లు ఊహింప వచ్చు⁹ ఈ కావ్య పరిమితి ఐదాశ్వాసాలు

4.1.3.1 నృసింహ పురాణం అహోబలక్షేత్ర మాహాత్మ్య గ్రంథంగా చెప్పు కోవచ్చు అహోబలక్షేత్రం, తీర్థం, దైవం, శ్చేత్రనామం వచ్చినవిధం, శ్చేత్ర ప్రాశస్త్యం, మాహాత్మ్యం, అహోబల శ్చేత్రంలోని వివిధ తీర్థాలు పవిత్రవనం ఇలా అహోబల శ్చేత్ర సంబంధి విషయ సమస్తం కావ్యంలో రూపు సంతరించుకొంది

4.1.3.2 అహోబలం కాక సింహాచలం, వెంకటాచలం, పుష్పగిరి, సిద్ధాచలం, గోదావరి, కృష్ణాజి వంటి పుణ్యక్షేత్రాల, తీర్థాలప్రసక్తి కూడా అనుషంగికంగా ఈ కావ్యంలో ఉంది

కృత్యవతరణికలో వెలినాడు, మెగినాడు అనే ఆంధ్రరాజ్య విభాగాల ప్రస్తావన కనిపిస్తుంది

4.1.3.3 అహోబలం పురాతన పవిత్ర శ్చేత్రం కర్నూలు జిల్లా సుండి చిత్తూరు జిల్లా దాకా వ్యాపించిన నల్లమల కొండలు అది శేషని రూపంగానూ, శేషని శిరస్సు వెంకటాచలం, నడుము అహోబలం, తోక శ్రీశైలంగాను పురాణాలు వాక్య స్తాయి¹⁰ కర్నూలు జిల్లా, ఆళ్లగడ్డ తాలూకాలో ఈ శ్చేత్రం వెలసే వుంది

నూటయెనిమిది దివ్య తిరుపతులలో ఉండే ఆంధ్రదేశంలో రెండే రెండు.

1) తిరుపతి-తిరుమల, 2) అహోబలం. దీనికి తమిళంలో శిజ్జెయికున్దమ్ అని పేరు పన్నెండుగురు ఆళ్వార్లలో ఒకడైన తిరుమంగై ఆళ్వార్ అహోబలస్వామిని కీర్తించినాడు¹⁰

ఏ శ్చేత్ర ప్రాధాన్యం కావ్యంలో ఉంటున్నదో ఆ శ్చేత్రం పేరు మీదనే అక్కడి దైవాన్ని పేరుపెట్టి కొలవడం జరుగుతుంటుంది అహోబల శ్చేత్ర దైవం అయిన

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

అశ్వీనరసంహస్వామిని కూడా శ్లోత్రంలో కలిపే ఈ కావ్యంలో పలుచోట్ల కవి కొనియాడినాడు 1) అహోబల తీర్థగామణి, అహోబల తీర్థ నాథుడు, అహోబల చిద్నాయకుడు, అహోబల తీర్థ స్వామి, అహోబల తీర్థ స్థితుడు 2) అహోబల నాథుండు, అహోబల నాయకుడు, 3) అహోబలనిలయుడు, అహోబలనివాసుడు 4) అహోబలపురీషుడు, 5) అహోబల స్పార నివాసుడు, 6) అహోబలాధీశుడు, 7) అహోబలేన నరసంహుడు, అహోబలేన నారసంహుడు 8) అహోబలేశుడు అహోబలేశ్వరుడు ఇది కవి ఆ స్వామిని కొనియాడిన నామవరంపర

4 1 3 4 అహోబలం, అహోబలం అని ఈ శ్లోకానికి రెండు పేర్లు హరణ్యకళిపుని చీల్చి చంపిన తర్వాత, స్వామి ఉగ్రమూర్తిని చూచి “నరసంహమ్ పరమమ్ నివమ్ అహో, బలమ్ అహో, బలమ్” అని సురలు కేర్తించినారు అందు వల్ల హరణ్యకళిపుని స్వామి చంపిన ఆ స్థలం ‘అహోబలం’ అయింది కొండపై ఉండే పెద్దగుహలోన గరుడుడు స్వామిని పూజించి ప్రత్యక్షం చెసుకున్నాడు గనుక ‘అహోబలం’ అనే పేరొచ్చింది¹¹

‘అహోబలం’ అనే పేరు పైచెప్పిన కారణం వల్లనే వచ్చిందని ఎజ్జిన

“కడింది యసురం వొడివి పట్టి గగనంబున కెగసి యయ్యాదిమ వీరుండు...సముత్తుంగ శృంగ సంఘటిత వియత్తలంబగు మహాశైలంబు నకు సవతరించి యందాసీనుండై (5-98) కులిశశాత నభాంకుర తీవ్ర పాతనం బల ననురేంద్రులెవరము బొల్పజుజించి కలంచి శోణితంబులు దొరగించెద్రుంచెఁ ద్రు ప్రౌవులుగా బలుప్రేపు లుక్కునన్ (5-100) . భీషణ దానవ దెహార్త మున్ . నిండుఁగాలువలు సాగి ... గ్రొత్త కావి సెలయేటల చెన్నొడఁగూడె సగ్గరిన్ (5-102) . మహాముసులును నమిషులును జయజయ శబ్దంబుల నడ్డవు నధినందించిరి అజ్జగదీశ్వరుండిట్లనియె ఈ మహానియ స్థానంబు పరమమంగళంబై సన్నుం దనయందు నునుపం గోరుచున్నయది నాహ్మదయంబునన్ జూడ్కులు నిండం బ్రయంబు నొందెం గావున నిమహాశైలం నుండ యుండఁగిలవాడ మీరు మదయ బలం బహో బల శబ్ద పూర్వకంబుగాఁబ్రకంపించిరి గావున ని తీర్థం బహో బల నామధేయంబునఁ ద్రిభువన పావనంబై వెలయుఁగాత” (5-122) అని నరసంహ స్వామి ఈ పేరుంచినట్లు తెలుస్తున్నది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

4 1 3 5 గరుడునిపై తాను ఆసీనుడై వున్నట్లు ఆ కొండను కూడా అభిరోహించి ఉంటాడు కాబట్టి గరుడాద్రి అని కూడా అహోబల పర్యవసానం పిలువబడుతుందన్నాడు సరసంహస్వామి

“నాచేత నభిరూఢమైన యిగ్గిరియును గరుడాద్రి యనం బ్రఖ్యాతి వహించు నని యానతిచ్చెను” (5-122) ఎట్టున ఈ విషయాన్ని పురస్కరించుకొని “గరుడాచరోజ్జ్వల గరుడాసీనునకు” (అవతారిక 38) “శ్రీమద్గురు గరుడాచలవామ” (3-1) “గరుడాద్రి కందర స్థిర మందిరంబునఁ బలుపారు నన్నహోబల పురిష” (5-150) “గరుడాద్రి దివ్యసింహనను” (5-163) అని సంఘటించినాడు

4 1 3 6 అహోబలపర్యవసానం రెండు శిఖరలున్నాయి. ఒకటి గరుడాద్రి మరొకటి వెదాద్రి వెదాద్రి పైన స్వామి వెలసినట్లు కవి చెప్పిన పలుకులవి “భక్త పిపస సులభ ... సిగమ శిఖరి సింహ” (5-142) అనేవి వెదాద్రి అనే పేరు ఎలా వచ్చిందో ఎట్టున వచనంలోనే కనుగొందాం

స్వామి అహోబలంపై నెలకొన్నాడు శ్రీమహాలక్ష్మి వచ్చి స్వామి అంకిటి పడింది “ఆక్షణంబు వేదంబులు నాల్గును సాకారంబులై తత్సమీపశైలంబున నవతరించి నడుంచి చదుదించి లక్ష్మీనరసింహ ననెక ప్రకారంబులన్ బ్రస్తుతించె నది కారణంబుగా మురుగాశైలంబునకు వెదాద్రి యను నభిధానం బొనరించి కొని యాడిరి (5-129)

వేదాద్రి మహిమను స్వామి ఎంతో కొనియాడినాడు ఈ వేదశైలము విద్యా వివవాన్ని తచ్చుకొలిచిన సాధులను ఇస్తుంది (5-159) ఎదనగం అవిలకల్మష వెదవివోదం వెద వేదాంగ విధా వెదితం నిలభవ సిర్వేదాది విధుతి వివేక వేద్యం (5-160) అగమశైల శృంగాల మీద నేను రక్కసుని రక్తాన్నే మైపూతగా ఆలంకరించుకొని శ్రీనరసింహ మూర్తిగా వెలసి ఉంటాడు (5-161) అని

వేదాద్రికి గురుడాద్రికి అదేదం చెప్తూ లక్ష్మీనరసింహ స్వామి గురువాద్రి మహిమను సుతించాలంటే ఎట్టివాంకైనా శక్యంగాదు (5-161) గరుడాద్రి దురితాలనే స్వూలకు గరుత్మంతుడు సిద్ధ సాధ్య గంధర్వ మరుద్దలకు సేవింపవగినది (5-162) గరుడాద్రి దివ్యసింహనను నన్ను ఉన్నత దయాధుని అహోబలతీర్థ నాథుని లక్ష్మీనరసింహుని భజించే ఉత్తములు సకలార్థములకు సాధించుకొని సుఖంగా ఉంటారు (5-163) అని వాచుచున్నాడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

ఈ విధంగా తాను నెలకొన్న గరుడాదిని, ఎదాదిని నరసింహుడే స్వయంగా ప్రస్తుతించినట్లు కవి పలుకులు

4 1 8 7 అహోబలశ్చైత మహిమను లక్ష్మీనరసింహుడు బహువిధాల ప్రకటించినట్లు కవి నరసింహ పూజంలో వాకొన్నాడు

నైమిశారణ్యంలో మహర్షులు రోమహర్షుని వద్ద “అఖిల పురాణేతి హాసం బులు వినుమండి ఏ తీర్థము కలియుగమున భూతాభయ దాన చతుర పుణ్యో స్సతి నుద్వ్యోతితు?” (1-2) అని ప్రశ్నిస్తారు సమాధానంగా రోమహర్షునాడు గాలవుడనే ముని వృత్తాంతం ఉటంకిస్తాడు గాలవుడనే ముని తీర్థయాత్రచేస్తూ సింహచలం, గోదావరి, కృష్ణావేణి, వెంకటాచలం, శ్రీ కల్యం, పుష్పనగరం ఇవన్నీ దర్శిస్తాడు అహోబలం చేరి భవనాశనిలో క్రుంకులిడి అహోబలేశ్వరుని భజిస్తాడు ఆ శ్చైతంలో ఉండే దెవళవుడనే మునిని ఇలా అడుగుతాడు (1-10 నుండి 18 దాకా) ఇక్కడే పూర్వం జనార్దనుడు వాడిగోళ్ళతో రాక్షసున్ని చంపి, అతని కొడుకును మెచ్చుకొన్నాడంటారు (1-19) విష్ణువు నరసింహమూర్తిగా ఎందుకు పుట్టాడు? ఆయనకు అహోబల నాధుడనే పేరెందుకు వచ్చింది? ఆ శ్చైతంలో ఉండే పుణ్యతీర్థాలేవి? సుస్తరంగా నాకు వినిపించి నన్ను ధన్యుణ్ణి చేయండి. అని ప్రార్థిస్తాడు గాలవుడు (1-20) దెవళవుడు శ్చైత విషయాల సమస్తాన్నీ వివరిస్తాడు

“ద్వితీయ వైకుంఠంబనాభరగి యహోబలంబు సకల కళ్యాణంబులకు జన్మభూమియు, సమస్త సంపదలకు నాస్పదంబును, నఖిలధర్మంబులకు నాధారంబును బరమ భాగవత్వైశ్వర్యంబులను సిత్యనివాసంబు” (5-1 & 6) ఎలా అయింది?

“మెరు మందర ఆది శైలంబులును, గంగాయమునా నదులును, ప్రభాస పుష్కర మహా తీర్థంబులును . కాశీశ్చైత .. ఆది పుణ్యశ్చైతంబులును, పుష్కరారణ్య దండకారణ్య అరణ్యంబులును . సాగరంబులును. మహాధ్వరంబులును . యోగాంగంబులును మహానిధులును. కాలవిశేషంబులును . లోకంబులును .. దిగ్విదిగ్గనంబులును కమనీయాకారములు ధరియించి అయ్యాదిమ దెవుల గొలువ నాచెర్చించె వసురుద్ర . దెవగణంబుల జయజయ శబ్దంబులును, పరమ యోగీంద్ర సాధువాదంబులును, ప్రహ్లాద . భక్తజనంబుల సంతర స్తోత్ర నాదంబులును, బ్రహ్మాంద్ర మహా ప్రసాదాభినందన ధ్వనులును, కిన్నరపీఠా సస్వంబులును, ఫరతాడల యతొడ్య సేనవంబులును గల బ్రహ్మాండ కటాహంబు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పూరించె నిష్పిధంబున నభినవ స్వర్గం బనందగి యపర బ్రహ్మలోకంబుగా నొప్పారె,
నిస్సతీయ వైకుంఠంబనంబరంగి" (5-143) నందివల్లనె సకల కళ్యాణస్పదమయింది
అహోబల ప్రతం

4 1 3 8 లక్ష్మీనరసింహస్వామి తన్ను ప్రస్తుతించేందుకు పంపేసిన
వారందరినీ ఆ శైత్రంలోనే నిలిచి పొమ్మని ఆజ్ఞాపించినాడు తానే అక్కడ నిలిచి
నాడు కాబట్టి వారందరూ కూడా నిలిచి భక్తులను తరింప చేయాలనే అలా ఆనతిచ్చి
నాడు "అహోబలనామధేయంబున నిమ్మహాతీర్థంబు మదీయ నివాసంబై నేడు మొద
లుగాఁ ద్రిభువన పూజనీయ త్వంబునఁ దొగదందు నివృణ్ణ మత్సేవోత్సవంబునకుఁ
జరుదెంచిన యియ్యమరగణంబును, నిమ్మని సముదయంబులును, సాదర ద్వీపాది
విశేషంబులునుం కూడ నిన్నియు నివృటన నిరంతరంబును సన్నిధి చేసి యుండునది
యని యస్మదీయాశ్లాపనంబు" (5-148) అన్నాడు స్వామి స్వామి ఆజ్ఞ తలదాల్చి
అందరూ అక్కడే నెలకొన్నారు "సకల సురైకవాసమును, సర్వ మనంద్ర
మయంబును, విశ్వ తీర్థ కలితమున్, సమస్త సుకృత ప్రధానంబును నైత్రిలోకి దివక
మగు నీ యహోబలము"ను భక్తితో పూజించే వారికి సకల శ్రీధర్మో కలిగే భం
కలుగుతుంది (5-149)

"ఈ యహోబలంబు సమస్త తీర్థ సారంబు (5-161) సందాన కాంక్షురై .
చింతిల్లు కాంతలు పురుషులు .. జయార్థులై కడఁగెడు రాజులు బహు విప్స్వి
మన్నురై . దీనులు ..నను నహోబలేన సరసింహ దేవుఁగొలిచి కాంతు రెల్ల
కొరికలును" (5-166) అని స్వామి దివ్యవాక్కులు

4 1 3 9 పాలకడలి, ప్రపురుషోత్తం, శ్రీకాంచీపురి ప్రద్యోతక,
శ్రీరంగం, శ్రీకూర్మం, సింహచలం, బదరీవనం వంటి ముల్లోకాలలో ప్రసన్నకైక్కిన
నివాసాలకన్నా అహోబలతీర్థమే నాకు మిక్కిలి ఇష్టం అంటున్నాడు స్వామి.
భక్తులకే కాదు స్వామికి కూడా ఈ శైత్రం పైన ఉండే మమకారాన్ని ఎష్టన మధుర
మధురంగా సీసపద్యంలో మూసబోసినాడు తిలకించండి తిలకించి పులకించండి

సీ క్షీరాద్ధి పనంబు శ్రీపురుషోత్తమం బాదికేవల మనంతాలయంబు
శ్రీకాంచి పురి హరి శైత్రంబు మధుర ప్రద్యోతక ప్రరంగ భూరిపదము
శ్రీకూర్మ సదనంబు సింహచలంబు నాది వరాహ సమాశ్రయంబు
మాధవాభ్యంబు గదాధరు నిలయంబు బదరీవనము శార్దూపాణి గృహము

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు

గీ మొదలుగా ద్రిశోక విధితంబులగు మహా స్థానములును సుజననంస్తవముల నొప్పుగాని నాకహోబలతీర్థంబు పగిది నధికవలభములు గావు (5-169)

4 1 8 10 అహోబలత్రాన్ని ఏయే దినాల్లో సేవిస్తే ఏయే శుభాలు పొందవచ్చు సవిస్తరంగా కవి నుడివినాడు

భక్తుడు అహోబలేని ఏదినం సేవించినా సిద్ధ సౌఖ్య సమ్మోదం కలుగుతుంది (5-170) వసంత మహోత్సవంలో అహోబలేశ్వరుని కొలిచిన వారి మనోరమాలు సిద్ధిస్తాయి (5-171) “హేమ రత్న రజత హామి కన్యాధిక దానములు ఒకటి కోటి ఫలము నొసంగు నహోబల తీర్థమున నొనర్చు ఫీనిధులకు” (5-174) “తపములు, పితృకార్యంబులు, నుపవాసంబులును నియ్యహోబలంబున అనుష్ఠింప ననుపమంబగు తీర్థఫలము లొందఁగలుగన్” (5-175)

4 1 8 11 అహోబలత్రాన్ని ఎవరైనా సేవించవచ్చా? సమాధానం అవుననే

యతులు, సాత్త్వికులు, చక్రాంక భాగవతులు, అహోబల చీర్ఘ స్థితు, నరసింహాత్ము . భజింపగనర్హుల్ (5-177) విప్రోత్తముల్ భూపతుల్, వైష్ణుల్. తక్కిటవారును . అహోబలేన నను సేవింపగఁబాతుల్.. (5-178) . కష్టపు జాతియు నన్నహోబల స్ఫూర నివాసుడేరి కను బ్రాజ్ఞఁ నిషేవిత పుణ్య లోకముల్” (5-179)

మానవులు కాదు గదా పశుశ్యాదులు క్రిమి కీటకాలు, చెట్లు, కొండలు, ఒక చేమిటి? “సమస్తచరాచర జంతుకాలం పునర్భవాతురతఁబొంద వహోబలతీర్థవాస తన” (5-180) అని స్వామి పలికిన అమృతపు పలుకులు

4 1 8 12 లక్ష్మి నృసింహస్వామి బ్రహ్మాదేవునితో శత్రుమహిమ ఉటంకిస్తూ ఏచమాంపులూ మాయ కల్పిస్తానని కాబట్టివారు మాయలో బడి చెడతారు “అహోబల తీర్థ పరిత్రసేవయంచ యది యెల్లవారికిఁబొందగిను” (5-181) అని తరతత్త్వోలు మహాత్ములు మాయలో బడి పోక “అహోబలేన భజింతురు నిత్యధన్యులై”. (5-182) ఓ బ్రహ్మ! నీవు నా భర్తవి కాబట్టి సిద్ధమంత్రం ఉపదేశిస్తాను “ఇలఁగల పుణ్యతీర్థంబులకెల్ల నహోబలమెక్కడన్ తలంపలందఁదేయు . అవతారమల కన్నీటికిన్ నరసింహమూర్తి యగ్గంచుగఁ జూడుము” (5-184) అని లలిచ్చి పంపినాడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

ఈ షేత్రమహిమ విన్న ముఝలు భక్తి రసావేశంబున నానందామృతధారం
ముసిగి యహోబల నాధు నిచ్చలు దలంచుచు యధేచ్ఛం జనిరి (5-195) అని
నృసింహ పురాణానికి ఎఱ్ఱన భరతవాక్యం పలికినాడు

4 1 3 18 భక్తుల పాపాలను ప్రక్షాళనం చేసేందుకు ప్రతి షేత్రంలోనూ
పవిత్ర తీర్థాలుండడం సహజం శ్రీకైలంలో పారాగంగంగా-తిరుమలలో పాప
నాశనం, స్వామి పుష్కరిణిగా- అహోబిలషేత్రంలో 'భవనాశని' నది పవిత్ర
తీర్థం ఆ పేరే తెలుపుతుంది, అందులో తానమాడితే భవబంధాలు నాశనమై ముక్తి
సిద్ధిస్తుందని

వేదాద్రి, గరుడాద్రిల మధ్య ప్రవహించే నది భవనాశని ఇది రెండు
పాయలుగా చీలి ఖముద్వత్తి, పెన్న నదుల్లో సంగమిస్తుంది ఈ నదిని అంతర్వా
హినిగా పేర్కొంటారు¹²

సరసంహస్వామి సురలు మునులు తదితరులతో శాశ్వతంగా అహోబిలం మీద
నెలకొన్నాడు సరసంహాని పాదసేవ కోరిన మందాకిని దిగినుండి భువికి అంతరిం
చింది స్వామి 'భవనాశని' అని నామకరణం చేసినాడు

దివినుండి మందాకిని భువి కవతరించే పావన వృణ్యాన్ని ఎఱ్ఱన అంత మనోహ
రంగా ఏ తించినాడో దర్శించండి

శ్రీకమనియమూర్తి నరసింహ వదాంబుజ సేవగోరి మం
దాకిని ధాత్రిమీడి కవతార మొనర్చె నిజాంగళీల న
స్త్రాకతరంగ సంఘములతో సమదాలి మనోజ్ఞ పంకజ్
తేకముతో లసచ్ఛిర నేక మనోజ్ఞ మహాత్మనంబుతోన్ " (5-123)

భవనాశనీ తీర్థం భవరోగాలకు మందు భవ పాప శ్వాసలకు వైద్య నిత్య స్తత్య
భవనాశని జలం.. భవనాశనిని ముమ్మాడు నోరూ ఉచ్చరిస్తే భవబంధాలు నాశనమై
పొతాయి స్వామి కరుణారసమే భవనాశనీనది అని స్వామి పలికిన పసిడిపలుకుల్ని
తమలో ఇముడ్చుకొన్న యా పద్యాలు భక్తులకు కల్పధరణాలు

" భవరోగంబుల కౌషధంబు భవపాపశ్వాసలకున్ వైదు
ర్యప పంక ప్రవేశోధనంబు భవ భావ స్ఫూర తృప్తా హరం

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

బివిరోధం బకలంక మచయ రసాదాత్తంబు భక్త ప్రియో
త్సవమెందున్ భవనాశినీ జలము నిత్యస్తుత్య మిమ్మెదినిన్ " (5-151)

" భవనాశినీ భవనాశినీ

భవనాశినీ యగుచుఁబలుకు భ కజనులకున్

భవనాశినీ భవనాశినీ

యవుడుకు భువియందు సందియంబును గలదే " (5-152)

" నా కరుణారసంబు భవనాశినీ నాన వినానాకృతిన్

శ్రీకర వాహినీ తనతఁజేకొని నాఁ మనుష్య లోక ద

ర్శికర గేహ గాహిత పవిత్ర జలౌఘమునన్ మహాజన

స్థాపితయై తనర్చు నతి లోక విలోక సుపాక భవ్యతన్ " (5-153)

4 1 3 14 స్వామి అహోబలంలో నిలిచిపోగా, ఆ ప్రదేశంలో ఉండే
"పున్నాగ నాగ కేసర... చందన చంపక మచవక తులసీ ప్రముఖ వివిధ తరు
లతాలవారి కృతంబును నిరంతర వసంత వాస భవనంబును నగు వనంబు నందుండి
.. ఆదిలక్ష్మి సకల లోకైక చూత .. వచ్చి ముకుందనంకతటి" ని చేరింది
(5-124, 125, 126) "అమ్మహా లక్ష్మి నివాసంబైన యా రమణీయోద్భావంబును
లక్ష్మీవనంబును పేర నమరులచేతన్ గీర్తితం" బయింది (5-127)

లక్ష్మీవన పుష్పసారభములతో సొంపు మీరి, భవనాశినీ సలింతో తడిసి,
తాత్కాలికమైన మంద పవచుండు స్వామి సేవ కోసం విచ్చెసిన దేవతల మానల
చిత్తాల్ని ఆహ్లాద పరచినాడు (5-130)

శ్రీలక్ష్మి తాను ఆ వనంలో విహరిస్తున్నందున "లక్ష్మీవన నామమివ్వనము...
లోకపావసంబు" (5-155) అని స్వామి పలికినాడు. తన్ను తలచినా, చూచినా,
స్తుతి చేసినా "లక్ష్మీవన మనుషమ సకలార్థ సారమగు జనములకున్" (5-156).
అంతేకాదు, సంసారమనే తివ్రమైన ఎండ నుండి "తన తరుణాఖిల నీడ" తో రక్షి
స్తుంది "తన లతావరపుష్పశోభిత" సువాసనలతో ముఖ వాసనల్ని తొలగిస్తుంది
"అహోబిరి భూషణంబు, సుకృత పోషణంబు, సౌత్విక ప్రేయంబు, సర్వాశ్రయంబు,
లక్ష్మీవనంబు భువన పావనంబు" (5-157) అని లక్ష్మీవన మహిమను లక్ష్మి
వరసంపాస్వామి భక్తజనులకు తెలియజెప్పినాడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

4 1 8 15 ఎఱ్ఱన అహోబిలాన్నే గాక దేవంలోని నాటి ముఖ్య పుణ్య క్షేత్రాల్ని కూడా పేర్కొన్నాడు గాలవముని తీర్థయాత్రలు చేస్తూ గంగాద్వారం, కురుక్షేత్రం, కౌశికి, కాశి, ప్రయాగ, గయ, గంగాసాగర సంగమం, శ్రీపురుషోత్తమం దర్శించినాడు. “సింహాచలం బుపాసింబె, గోదావరీ కృతగాహనుండయ్యెఁ గ్గవ్వవేణిఁ దఱిసె, శ్రీవేంగటాచల స్థాయిఁగొలిచె సహ్యాజావేడఁదోఁగె.. రంగనాథుని నెఁగె” (1-11) ఇవే గాకుండా “గోకర్ణము సహ్యాద్రియు శ్రీమల్యముఁ బుష్పనగము, సిద్ధాచలము” దర్శిస్తూ “లక్ష్మీకలిత మహోదలంబు” చేరినాడు (1-18) ఎఱ్ఱన పేర్కొన్న పుష్పనగము నేటి పుష్పగిరి సిద్ధాచలము సిద్ధవటం కావచ్చు

తన వంశ వర్ణనలో ఎఱ్ఱన “వెంనాటి చోదని వలన మిగుల మన్ననఁగన్న భీమనమంత్రి పౌత్రుండు వేఁగి నాటఁగరాపర్తి వృత్తి మంతుఁడనఘండెఁబోతనూరి” (అవ 15) అని చెప్పకొన్నాడు

4 1 8 16 ఈ సందర్భంలో వెలనాడు, వేఁగినాడు, అనే ఆంధ్రదేశ విభాగాల ప్రసక్తి వచ్చింది కరాపర్తి అనేది ఊరిపేరు అని కొందరు, ఒక వృత్తి అయి ఉంటుందని మరి కొందరు వాదిస్తున్నారు ఈ విషయం ఇంకా పరిశీలించి తేల్చాల్సి ఉంది

4 2 భాస్కరుడు : వాల్మీకి సంస్కృత రామాయణ కావ్యాన్ని చంపూ కావ్యంగా తెనిగించినవారు భాస్కరుడు, మల్లికార్జునభట్టు, కుమార ద్రుదదేవుడు, అయ్యలాయ్యుడు అనే కవులు ఈ తెలుగు చంపూరామాయణానికి ‘భాస్కర రామాయణం’ అనే పేరు ప్రసేదీగా ఉంది భాస్కర రామాయణంలో బాలకాండకు మొదట కృతిపతివర్ణన, కవి వంశ వర్ణన, షష్ట్యంతాలు-ఇచ్చెవీ లేవు¹³

4 2 1 భాస్కర రామాయణం కిష్కింధాకాండలో ఆంధ్రదేశప్రసక్తి కృష్ణవేణి, గోదావరీ, వెగవతీనదుల ప్రస్తావన ఉంది

అంజనేయాది కపివీరులు సీతకోసం వెదికిన ప్రదేశాల్లో పై చెప్పిన స్థలాలు చేరి ఉన్నాయి

“...వేగవతీ కృష్ణవెణి దేవి కామెఖలోత్కలా చంబువతీంద్రవతీ సమీ పంబుల ..దశార్ణ కుసురాది దేశ వన గిరి కండరంబుల సీతప వెదకుచు, దండకారణ్యంబున కరిగి యవట గిరివన దుర్గంబుల గొదావరీ చరంబుల సంధి వుండ్ర కేరళ కురుదేశంబులఁబరికించుచు”.. (కిష్కింధాకాండము 556)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

కొంగ రాజ్యంలోని నడిలలో బాహుడు, పంధార, నాగావతి, గోస్తని, శారద, వరాహ, చంపావతి, నదులతో పాటు పెగవతి కూడా ఉంది¹⁴

4 3 నాచన సోమడు ఎఱ్ఱున సమకాలికుడు, దరిదాపు ఎఱ్ఱునతో సమానైన ప్రతిభ గలకవి నాచన సోమడు 'ఉత్తర హరివంశ' కావ్యం ఇతని రచన ఈ కవి అష్టభాషా కవిత్వ విశారదుడు సోమనకు బుక్కరాయలు 'గత్తి' దుర్గానికి రోబడి ఉండే 'పెంచుకల దిన్నె' అనే గ్రామాన్ని 'బుక్కరాయ పురం' అని ప్రతి నామం ఉంది శా ౪ 1238 సంవత్సరంలో దానం చేసినట్లు పెంచుకలదిన్నె శాసనం తెలుపుతుంది¹⁵ పెంచుకలదిన్నె ఇప్పటి కర్నూలు జిల్లాలో ఉంది

ఉత్తర హరివంశ కావ్యం కృత్యవతారికలోగాని, కావ్యభాగంలోగాని, 'తెలుగు నాడు'కు సంబంధించిన ప్రదేశ నామాలు ఏమీ కనిపించవు

4 4 రావిపాటి త్రిపురాంతకుడు ఈ కవి రచనలు సంస్కృతంలో 'ప్రేమాధిరామం' అనే వీధి, తెలుగులో అంబికాళతకిం, చంద్రితారావలి, త్రిపురాంత కొదాహరణం, మాత్రం లభ్యమౌతున్నవి

4 4 1 దేవతాస్తుతి రూపంలో ఉండే ఒక విధమైన ఖండకావ్యానికి 'ఉదాహరణ' పురి పేరు మొదటి ఉదాహరణ కావ్యం పాల్కురికి సోమన రచించిన 'బసవదాహరణం' బసవదాహరణంలో తెలుగు నాడుకు సంబంధించిన స్థలాల పేర్లు లేనందువల్ల, దాని ప్రసక్తి ఈ పరిశోధన గ్రంథంలో వాయి చెసుకోలేదు

4 4 2 శ్రీశైలానికి తూర్పుద్వారం త్రిపురాంతకం అక్కడ కుమార గిరిపై పేంజెసి ఉండే త్రిపురాంతకేశ్వరుని స్తుతిస్తూ, రావిపాటి త్రిపురాంతక కవి చెప్పిన ఉదాహరణ కావ్యమే 'త్రిపురాంతకోదాహరణం'

4 4 2 1 'త్రిపురాంతకోదాహరణం' లో ప్రథమా, ద్వితీయా, తృతీయా, చతుర్థీ, పంచమీ, షష్ఠీ, సప్తమీ, సార్వవిభక్తికపద్యాలలో కుమార గిరి, త్రిపురాంతక షేత్రం, శ్రీశైల షేత్రాల ప్రసక్తి ఉంది

4 4 2 2 త్రిపురాంతక చెవుడు త్రిపురాంతకుడు కుమారనాథుడు కుమారగిరి రాజువాసుడు కుమార పర్వతంపేడు రాజు కుమారాచలనాథుడు, కుమారగిరింద్ర మందిరుడు - అని కవి త్రిపురాంతకేశ్వరుని పరి పరి విధముల ప్రస్తుతించినాడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

‘కుమారగిరి’కి పర్యాయంగా అరుణాచలం, కుమారగిరిపీఠం, కుమార పర్వతం, కుమారాచలం, లేబ్రాయపుకొండ, అని కవి ప్రయోగించినాడు

త్రిపురాంతకం శ్రీశైలం ప్రాగ్ధ్వారమున్న విషయాన్ని కవి మరచిపోవడం దానికి ‘శ్రీనగము తూఱుపువాకిలి’ అని పేర్కొనడమే సాక్ష్యం

శ్రీనగ చక్రవర్తి తుదిశృంగము, శ్రీనగము తూఱుపు వాకిలి, అని కవి పలికిన సందర్భంలో శ్రీశైల పర్వత ప్రసక్తి ఉంది

4 4 2 3 శ్రీశైల శిఖరం ముక్తికొనం దర్శించడం ఎందుకు? పుట్టి చావులేని మందు నావద్ద ఉంది రండి. అని భక్తులను చెబించి పిలుస్తున్నట్లున్నాడట త్రిపురాంతకేశ్వరుడు, కుమారశైలాన్నధిరోహించి ప్రథమావిభక్తి పద్మంలో ఈ రమణీయ కల్పనను పరికించండి

“ శ్రీనగ చక్రవర్తి తుది శృంగము చూడెద మంచు నేటికిం
బో ననిశంబు నుండు నదె పుట్టువుఁ జాచ్చు లేక మందు నా
చె ననుచుం బతాక యగుచే నరుడాచలమెక్కి ఓలుబం
చాననుడిందుమా? త్రిపురాంతకేశ్వరుడు భక్తలోకమున ”

4 4 2 4 పామూ-హారం, చంద్రవంక - పాపమోట్టు, మందాకిని - మల్లెదండ, తోలు-దువ్వలువ ధరించి, బూడి - చందనం పూసి అందంగా సన్నీధి దయజేసిన అర్ధనారీశ్వరుని స్వరూపం మన కళ్ళ ఎదుట సాక్షాత్కరిస్తుంది ద్వితీయా విభక్తి పద్యంలో

“ పామును హారమున్ నెలయుఁ బాపటసేసయు నేఱ మల్లికా
దామము తోలు దువ్వలువు దట్టపు భూతియు చందనం మై
సామున కాల నందముగ సన్నిధి సేసిన చూరగంటి నే
నా మదిలోఁగుమారగిరి నామని శైలసురా సనాధునిన్ ”

4 4 2 5 స్వామి సెవాలయంపై ముక్తికాంత పయ్యెద కొంఠరా మంకడచూతున్నది ఆ కేతనాన్ని దర్శిస్తేవాలు కుమార పర్వతమేలే రాజు కోర్కెలు తీరుస్తాడు ఈ విచిత్రాన్ని తృతీయావిభక్తి పద్మంలో తెలిపించండి

“ వాలి నటించుచు ముక్తివర వర్ణిని పచ్చెమకొంగు చాడ్చునన్
గ్రాలు నిశాంకపుంబడగ కన్నులు జూచిచుఁ కాలు నిమ్మగా

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

స్వాలిత మో? చేత పురభంజను చేత కుమార పర్యతం
వేలెడు రాజుడీత ఫలియించు జనావళి కోరు కోరుకుల్ ”

4 4 2 6 అడియాసలతో సీరసులైన రాజుల ఇండ్లు, వాకిండ్లు దూరదం
మానివెసి శ్రీనగము తూరుపు వాకిలి ప్రవేశించి పాపాలను భస్మం చేసుకోండి గంధ
వతి నీటిలో మునిగి మనసులో ఉండే అగ్నిని చల్లాచుక్కోండి అని ఉపదేశిస్తున్నది
చతుర్థి విభక్తి పద్యం

ఉ. ఆఱడియాస సీరస ధరాధిపలోకము లిండ్లు వాకిలుల్
దూఱుట మాని శ్రీనగము తూరుపు వాకిలి జొచ్చి పాపముల్
నీలుగజేసి గంధవతి నీటను గ్రుంగి మనంబులోన చి
చ్చాఱుగఁ జేయుచొప్పు త్రిపురాంతక దేవునకై నమస్కృతుల్

4 4 2 7 కాలం గడిచి పోతుంటుంది ముక్తి మరోపడంగా రాదు.
కైలాసం పోయేదారి మీకు తెలియదు లేజాయపు కొండకు రండి జన్మ దుఃఖాల్ని
కడతేచ్చుకొండి అని పిలుపునిస్తున్నాడు కవి పంచమీ విభక్తి పద్యంలో

“ పోయెడు గాల మన్యగతిఁ వొందదు మోక్షము వెండికొండకుం
బోయెడు త్రోవ మీకెఱుగఁబోలదు మానవులార రండు లే
జాయపుఁగొండ కందు శివ భక్తుల లోఁగొను నదీరాజ క
న్యాయుత పుణ్యమూర్తివలనం గడతెఱెడు జన్మ భేదముల్

4 4 2 8 బ్రహ్మపునుకే కంచం విష్ణువు కన్నే పాదాలకు అర్చన చేసే
పద్యం శేషాహి చెతికి చెతోమోదమైన కంకణం చంద్రుడు తలపువ్వు కుమార
గిరి రాజనివాసునికి ఇతర దైవాలు సరి అవుతారా? అని ప్రశ్నిస్తున్నది షష్ఠీ విభక్తి
పద్యం

కమలజు తోరపుంబునుక కంచము, పాదసరోరుహార్చనా
కమలము వారికొదరుని కన్ను, కరంబున కాది భోగి భో
గము రవణంబు, చంద్రుడు శిఖా కుసుమంబులె యెవ్వరీడు మా
రమణునకుం గుమారగిరి రాజనివాసున కన్యదైవముల్ ”

4 4 2 9 ఓ మనసా! చైటి రుచులు, బాహ్య వీక్షణాలు వదిలి అంతర్మ
ఖంగా చూడు : లోచని, అంతరలోకంలో బాహ్యమైనవి సరి అవుతాయా? కుసు-

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

రాచల నాథుడు, త్రిపురాంతర దేవుణ్ణి కరిగిపో. అని అంతర్ముఖత్వాన్ని బోధిస్తున్నది సప్తమీ విభక్తి పద్యం

ఉ వాచవి లోనుగా నొడలి వాకిశలం జవి చూపు తీపులం
ద్రోచి శివార్చనా నియతి - లో వెలి చూడక చూడనేర్చినన్
లో చవిబోలునే చవులు లోకము జూడని చూపులం గుమా
రాచలనాథునందు త్రిపురాంతకునందు కరంగు చిత్తమా :

4 4 2. 10 శ్రీచమద్యిపై బాణాన్ని (విష్ణువు) చేర్చినావు నారిగా ఉండిన పాములతోడును సడలించి, మెరుగిరిని (విల్లు) ఎక్కు ఉంచినావు అశ్వాలుగా ఉండిన పేదాలను అడ్డు విడిచినావు పద్మజానికి నాలుగు మోములను ఇచ్చినావు త్రిపురాసురుల చంపిన నీ జయవృత్తాంతాన్ని దేవతలదేత వింటున్నా, స్వామీ! కుమార గిరింద్రమందిరా : అంటున్నాడు కవి శివునికి త్రిపురాంతకుడనే పేరు త్రిపుర రాక్షసుల్ని చంపినందుకే గదా వచ్చింది ఈ స్తుతి సంవాదన ప్రధమావిభక్తి పద్యంలో ఉన్న వైనాన్ని చిత్తగించండి

“ శ్రీచమద్యిపై శరముఁ జేర్చి భుజంగమరాజ సన్మహే
మాచల మెక్కు దించి సిగమావళి యట్టులు పీడ్యే పద్మజం
జూచి మొగంబలిచ్చి దివిజుల్ గొనియాడఁగనున్న నీ రణాం
తా చరణంబు విందు చెవులారఁ గుమార గిరింద్ర మందిరా . ”

4. 4 2 11 పరమ శివుడు ఆద్యుడు ఎల్లవిద్యలు స్వామినే తెలుపుతాయి. స్వామివల్లనే బ్రహ్మాదులు పుడతారు. సరిలేని ఎల్లు స్వామి ఒక్కడే. అన్యదైవాలను భజించను నన్ను నీలో కలుపుకో స్వామీ! కుమారగిరినాథా : అని ప్రస్తుతిస్తున్నాడు కవి సార్వ విభక్తిక పద్యంలో

“ నీ వాద్యుండవు నిన్నుఁ దెల్పుచడవుల్ సీత మెరొంద ని
కై వాహ్నుజలొనర్తు నీవలన బ్రహ్మాండావళుల్ పుట్టు నీ
కే ఎల్పుల్ సరి అన్యదైవభజనం బేనొల్ల సీయందు మ
ద్యావందొందకగున్ గుమారగిరినాథా. చంద్ర మాదామణి ”

‘ఉదాహరణకావ్యాలలో’ ఇది ద్వితీయమైనా అద్వితీయం అని విమర్శకుల ప్రశంస త్రిపురాంతకేశ్వరస్వామి వెలసిన కుమారగిరి, త్రిపురాంతకం, గంధవతి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు

తీర్థం, శ్రీనగం ఈ ఉదాహరణ కావ్యంలో కొనియాడబడిన తెలుగునాడులోని పుణ్య స్థలాలు.

4. 4 2 12 కవి యింటిపేరైన రావిపాడు ఒక గ్రామం పేరే ఈ పేర్లో గిద్దలూరు తాలూకా కర్నూలు జిల్లాలో ఒకటి, నరసరావుపేట తాలూకా గుంటూరు జిల్లాలో ఒకటి గ్రామాలున్నాయి త్రిపురాంతకానికి సన్నిహితంగా ఉండే కర్నూలు జిల్లాలోని గ్రామమే కవి ఇంటిపేరు లోని గ్రామం కావచ్చు

4 5 చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుడు చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుడు 'విక్రమసేన మనే కావ్యాన్ని రచించినాడు ఆ కావ్యం అలభ్యం శ్రీనాథుడు మొదలైనవారు ఇతనిని ప్రశంసించినారు

ఈ కవిశ్వరుని ఇంటి పేరైన చిమ్మపూడి తెలుగునాడు లోని ఒక గ్రామమే

4 6 కృష్ణమాచార్యులు శ్రీకృష్ణమాచార్యుల రచన 'సింహగిరి వచనములు ఇది తెలుగులో మొదటి వచన గ్రంథం 80 వచనాలే లభించినాయి

4 6 1 సింహగిరి నరహరి వచనాలలో కవి ప్రయోగించిన తెలుగునాడు లోని స్థలం పేర్లు అహోబిలం. ఏకశిలానగరం, తిరుపతులు, పోతకమూరు, శేషాచలం, సంతూరు, సింహగిరి అనేవి గోదావరి నది ప్రసక్తికూడా ఈ వచనాలలో కనిపిస్తున్నది

4 6 2 సింహాచలం శ్రీమహాలక్ష్మి నృసింహ షేత్రం కళింగదేశం లోని దేవాలయాలలో ముఖ్యమైంది సింహగిరి వచనాల్లో సింహగిరి (17 సార్లు) సింహాచలం (4 సార్లు) సింహాద్రి (10 సార్లు) ఈ పుణ్య ప్రాంతానికి పూర్వ నామాలుగా పేర్కొనబడినాయి

4 6 3 స్వామిని ఈ కవి 1 సింహగిరి అప్పన్న - సింహగిరి సరపతి - సింహగిరి నరహరి - సింహగిరిపాడు, 2 సింహాద్రి జగదీశ్వరుడు - సింహాద్రి నాథుడు - సింహాద్రి నాయకుడు - సింహాద్రియప్పడు - సింహాద్రిస్వామి, 3 సింహాచలనాథుడుగా తన వచనాల్లో కొనియాడినాడు

4 6 4 సింహగిరి వచనాల్లో 30వ వచనం కృష్ణమాచార్యుల జీవిత చరిత్రను తెలుపుతుంది కృష్ణమాచార్యులు మౌనాశ్రమం ఉంటూ పోతకమూరు భాగవతులు నారాయణయ్య, బౌద్ధశాస్త్రం, అమృతయ్య, అనంతయ్య, శ్రీచెన్నమయ్యగారూ అహోబిలం

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

నుండి “ఏకాదశావతారమైన ఆచార్యులను దర్శించి సింహాచలమున కేతెంచిరి సింహాద్రి యప్పుడు (నివసించు) తిరుపట్టణమందు సూర్య, సోమపీఠుల కృష్ణమాచార్యుల తిరుమాళిగను కానలేక నెమరులాడుచుండిరి

కృష్ణమాచార్యులు జగన్మోహనాంగి యను వారకాంత కువభరంబుల మీద హస్తంబులు వహించి.. . ఉండినాడు ”

భాగవతులు అతన్నే అడిగినారు ఆచార్యులగునెంచి, ఆచార్యులు వారి సంగతి అడిగినాడు తామెవరో చెప్పినారు “శ్రీయహోదలమునండి సింహాచలమున కేతెంచి తిమి” అన్నారు .. “ఈ పోతకడూరి మహాత్ముల మహత్త్వము వినియుంటిమి పటము పన్నించి శ్రీయహోబలేశుని పటము చాటున నాట్యమాడింతురట” అనుకొన్నాడు ఘనాచోట ఆచార్యుల ఇల్లు ఉంది అనిచెప్పి పంపించి తాను మీసం, తల గొరిగించుకొని శ్రీవైష్ణవుడై వారిని కలిసినాడు.

వారు ఈ విషయం తెలుసుకొని అతని “శృంగార వైభోగములను విఘ్నం చేసినామో” అని బాధపడినారు ఆచార్యులు “మీరచ్చట సింహాద్రినాథుని సన్నిధిని స్వామిని తాండవమాడించవలెను మీ మహత్త్వము సింహాద్రి యప్పుడు వినవలెను” అన్నాడు వారు “జగదీశ్వరుని పటము గట్టించి శ్రీయోటలరాధుని సంకీర్తన వలన స్వామిని తాండవమాడించిరి ” వారి కోరికపై “కృష్ణమాచార్యులు దండముజేయి తాళంబులు సంధించుకొని చాతుర్లక్ష గ్రంథ సంకీర్తన వాక్పాఠాలు చెయిం గాను . సింహాద్రి నాథుండు నిజరూపంబున రివాచినొందుండై బాలత్వంబునఁబుర బాలురలోన బాలుండై కృష్ణమాచార్యుల తిరుమాళిగ సన్నిధినుండి యాడుచుఁబాడుచు వచ్చి, శ్రీకృష్ణమాచార్యుల తొడలమీద గూర్చుండెను ”

వారు “మగడ శ్రీయహోబలమునకు పని వినవలెను” అని శలవుపుచ్చుకొని “శ్రీయహోబలమునకు వెంచెసిరి. .. కృష్ణమాచార్యులు సింహాద్రి నాథుని సంగతి కేతెంచి సింహాద్రినాథుని సందర్శించి. ఇప్పుడే సాయుజ్యము కృపఁబెయ్యడని క్షీరాద్ధిశయనుని వెదుకొనెను క్షీరాద్ధివటపత్రయనుండు భూరాంత సమయ ప్రశస్తంబై సింహాద్రి జగదీశ్వరునకు విన్నవించె ”

“సింహాగిరి నాథుండు శ్రీకృష్ణమాచార్యులను నభయహస్తముఁ గృపచెనెను.. నేడు గదా సింహాద్రినాథుని వాకిళ్లు గావెడు భాగ్యము గలుగుట నేడు గదా సింహ

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు

గిరి యనెడు దివ్యోషధము నా హృదయమునకు దొరకుట. నెఱు గదా నూట యెనిమిది తిరుపతులను మెయం గలుగుట” అని సంతోషిస్తాడు (30వ వచనం)

4 6 5 కృష్ణమాచార్యుల జీవితంలో వచ్చిన శుభపరివర్తనను ఈ సుదీర్ఘ పదనం తెలుపుతుంది పోతకమూరి భాగవతులు అహోబిలే పనిచేతనే తాండవమాడిన గలంతటి వారి భర్తలు కృష్ణమాచార్యుల సంకీర్తనల్లో సింహాద్రి అప్పన్న బాలుడై ఆడేవాడనే అతిలోక విషయం ఈ వచనం ద్వారా తెలుస్తున్నది పోతకమూరు దర్శి రాలూకా నెల్లూరు జిల్లాలో ఉంది!6

4 6 6 34వ వచనంలో ఏకశిలా నగర ప్రసక్తి ఉంది “(ఏక) శిలా నగరమనియెడు నౌక పట్టణమందు నగసాల పరమసేవ్యుడత్తముండు” అతడు మరణించినాడు 3వన్నీ అలంకరించి కళానానికి తీసుకెళ్తుండినారు. అగసాలి ధార్య 3వం వెంట వెళుతూ, దార్లో కనిపించిన కృష్ణమాచార్యుల చారికి దండ ప్రణామం చేస్తూ “దీప్తాయష్మంతురాలవై యుండము” అని దీవించినాడు “నా పతిలో పాటు నేను చనిపోవుచున్నాను” అని ఆమె చెప్పింది స్వామి దివ్యనామ సంకీర్తన ఆచార్యులు చేయగా శవానికి ప్రాణం వచ్చింది ఏకశిలానగరం, కాకతీయుల రాజధాని ఓరుగల్లు, నేటి వరంగల్లు ఒకటే

4 6 7 స్వామి జగదంతర్యామి “దేవా: ఈ లోకంబున శేషాచలంబున వెంకట నామధేయుండవైతివి దేవా: లోకంబులోని ర్మాధర్మంబులకుఁ బరమ భాగవతోత్తముల పాలికి సింహాచలంబున నెలిదితివి (21 వచనం) అని నరహరి, వెంకటేశ్వరుల అభేదాన్ని కవి ఈ వచనంలో చాటినాడు

4 6 8 కృష్ణమాచార్యులు మా ప్రవక్షిం చెసి, మాలా పితామహులకు ఉర్పణాలు వదలి, దానధర్మాలు చేసి, తిరిగివస్తాడు స్వామి వాకిళ్ళు మూసిఉంటాయి. ఇది న్యాయమా స్వామీ! అంటాడు ఈ కిందివచనంలో... “త్రియహోబలమును, త్రిరంగమును, వెంకటాచలంబును, కాశీత్రంబును, ద్వారకంబును, నయోధ్యయును, శ్రీపుష్పకోత్తమును జూచి, దేవా! మీ గృహంబున కరుచెంచిన కవాటంబులు మూయి ఓకుఁ దగునా?” అని కవి షోభ పడతాడు.

4 6 9 కృష్ణమాచార్యుల కాలంలో గ్రెగోరినికీ వెళ్ళి వైపులయ్యేవారని, తిరుపతుల సందర్శించి వైష్ణవలయ్యేవారు “దేవా! (శ్రీ) పర్యవంతులకు బోయి

[పాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు]

శ్రీపురిగుడురు తిరుపతులఁ జూచి వైష్ణవులగుడుదు ” అనే వచనం తెలుపుతుంది (43 వ వచనం)

4 6 10 కృష్ణమాచార్యుల జన్మస్థలం సంతూరు అందుచుగా పుడతాడు తల్లిదండ్రులు కూపంలో పడవెస్తారు సన్యాసి కువ్వాసు శిష్యును తీసికొనివెళ్ళి సాకుతాడు పెరిగి బాలుడైన తర్వాత కృష్ణమాచార్యులు సింహాద్రి స్వామి సన్నిధికి వెడుతూ స్వామికి పాలు సమర్పించి, కొన్ని పుచ్చుకొని రోతులతో కండ్లు తుడుచు కుంటాడు కండ్లెస్తాయి ఈ వృత్తాంతాన్ని 52 వ వచనం వివరిస్తుంది

“సంతూరును జసియించి . గుడ్డివాడై పుట్టిన పుచ్చును తల్లిదండ్రులు కూపంలో వేయగా, సన్యాసి కువ్వాసు ఏతెంచి . సాకుతాడు . సింహాద్రి స్వామి సన్నిధికిం జనునప్పడు. క్షీరంబులుదెచ్చి.. పుచ్చుకొని రోతుల కైకి హస్తముల నయనములు దుడుచుకొన్న... అంధత్వము మానె” (52వ వచనం)

4 6 11 “గొదావరి యావల శ్వేతదీప్తిపమందు మా మెనమామ శ్రీరంగా చార్యులు గలరు ” అంటాడు కవి శ్రీరంగాచార్యులు సాక్షాత్తు శ్రీరంగంలో వెంచేసి యున్న శ్రీరంగమన్నారే (?)

4 7 పౌశెట్టి లింగరవి ‘నవ చాళ చరిత్రం’ ద్వితీయలో రంగకవి రచించిన కావ్యం కావ్యావతారికలో పాలిమరికి సూచనని స్తుతించినాడు (పు 2) ఈ కవి గార్లపాటి లక్ష్మణుని శిష్యుడు బిగిరామపల్లి (పు 107), శ్రీరామపల్లి (పు 4) నివాసి మృత్యుంజయేశ్వరుడు బిగిరామపల్లి (పు 3, 68) దివ్యతైత్రినివాసుడు (పు 4, 5) అని కూడా కవి ఆ దేవుని పేర్కొన్నాడు ఆ స్వామి కృతివర్త కథకు శ్రోత చకిలాల లింగప్ప

4 7 1 ఈ కావ్యంలో కాళహస్తి ప్రస్తావన ఉంది కరికాళ వాళ్ళు కావేరికి కట్ట కట్టిస్తుంటాడు దేశ దెబ్బలనుండి రాజులు, తమ రాక్యాలనుండి ప్రజల్తో వస్తారు వెట్టి చెసేందుకు పట్టవ్వకు బులు వివరే వెట్టి చేస్తాడు ముక్కంటి చోడడు మాత్రం రాడు కరికాళుడు శివునికి ఆన పెత్తాడు, ముక్కంటి చోడని ప్రసాదం స్వీకరించవద్దని ముక్కంటి వాడని ప్రార్థనపై ఈ విషయం చెబుతాడు శివుడు ముక్కంటి చోడడు చివరకు కరికాళుని మూట వినక తప్పలేదు

ముక్కంటి వాడడు సామాన్యుడు కాదు కాళహస్తి స్వర సంచారుడు ఒక చోడరాజు కాళహస్తి పురంలో ఉంటాడు ఆ పట్టణ స్త్రీలు నిడివిచ్చి కాళహస్తిశ్వరుని

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పూజించి అంజలి పడతారు యాజుర్లు ప్రసాదమిస్తారు నళినాథులు “తమ మహాదలిఁజూచి ..కొమరొప్ప నీ చిన్ని కోమలికిపుడు రమణమై పుత్రుని రక్షించితేని...” ఈ దేవదేవున కిభవర్మధరున కాదేవదేవున కత్యంత ప్రీతి..... దీపమాల వెలిగింతు మనుచు..... పూజార్ల చే నా ప్రసాదంబు చపలాక్షి కిప్పించి”నారు

కాళహస్తి స్వర్ణని ప్రసాదమహిమతో ఆ బాల గర్భవత్తైంది తల్లిదండ్రులు “వాసన గల పాలవంటి వంశమున వాసన దప్పె నీవలన” విషయం చెప్పమూ అంటారు “అరుదందఁగా కాళహస్తి ఈశ్వరుని దర్శనంబునకు మత్తైదువు స్త్రీలు పెక్కండ్రు నేగి సంప్రీతి నర్చించి.. ప్రసాదంబు చేకొనునపుడు “నేను చెయ్యి జాపినాను” నా వదినలు ఇలాటి కోరిక గొరినారు, హస్త్యానికి ఆ ప్రసాద మహిమ వల్లే గర్భమయింది “ఇదినమ్మకుంటిరే నీకుడే సాక్షి...ముక్కున్నులును గల మూర్తియై పుట్టు” అంటుంది ముక్కున్నులును గల శిశువుదయిస్తాడు కాస్త పెరిగి పెద్దయిం తర్వాత “తండ్రి యెచ్చట గలఁడు .. తండ్రులు లేనట్టి తనయులున్నారె” అని సెలదీస్తాడు తల్లిని

“బాల్యమున నాటబాడుచును చని కాళహస్తి ఈశ్వరుని దివ్యప్రసాదంబు వడసిన జయమున నాప్రసాదంబు నీవెయ్యె సమకూరినావు దేవదేవుఁడు మహదేవుఁడైనట్టి శ్రీకాళహస్తి చిదాకాళ మూర్తి నీకైన జనకుండు” అని జవాబిచ్చిం దా తల్లి

శ్రీకాళహస్తి ఈశ్వరుడే తన జనకు డని తెలుసుకొన్న బాలుడు వెళ్లి స్వామితో నీకొడుకును ఇలా స్వంతనగరం లేకుండా ఉండటం బాగులేదంటాడు. కాళహస్తినుడే ముక్కుంటి చొడనికి పట్నం కట్టిస్తాడు (పు 20).

4 7. 2 కరికాళచాళుని పనుపున వచ్చిన రాజులలో కళింగరాజు కూడా ఉన్నాడు . “లాట మూటవూట బోట కర్నాట బోట కళింగ కాంబోజాది రాష్ట్ర పతుల సహాయుల బరంగ రప్పించి” అని కవి పలుకులు

ఈ విధంగా నవవౌళ చరిత్ర కావ్యంలో కనిపించే శ్రీకాళహస్తి, బగిరామపల్లి - బగిరామపల్లి - శ్రీరామపల్లి పాఠకురికి అనేవి తెలుగునాడులోని ప్రదేశాలే

4 8 ఎఱ్ఱన యుగంలో వెలసిన కవులలో ఎఱ్ఱన నృసింహ పురాణంలో అహోబిల శ్లోత వర్ణన విపులంగా ఉంది సింహగిరి నరహరి వచనాలలో ‘సింహాద్రి’ ప్రసక్తి ఉంది రావిపాటి త్రిపురాంతకుని త్రిపురాంతకోదాహరణంలో శ్రీశైలశ్లోతం

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

తూర్పు వాకిలిగా చెప్పబడే త్రిపురాంతక శైత్ర ప్రస్తావన ఉంది పోశాట్టి లింగకవి కావ్యంలో 'శ్రీకాళహస్తి' ని గురించి ఉంది

కవి సార్వభౌమ శ్రీనాథుడు తర్వాతి యుగానికి ప్రధాన పురుషుడు ఆయన కావ్యాల్లోనూ, ఆయన సమకాలికుల కావ్యాల్లోనూ 'తెలుగునాడు' ఎలా ప్రతిఫలించిందీ తర్వాతి ప్రకరణంలో పరిశీలిద్దాం.

సూచికలు :

- 1 ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్ర, పు 275
- 2 “సకల ధర్మలింగస్థిలింగోనామ జనపద అద్దంకి నామధేయ నగరే” (వెమభూపాలీయం) ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భాగోళము, పు 4
- 3 హరివంశం పీఠిక, పు 111
- 4 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భాగోళము, పు 274
- 5 “ఆంధ్రమల్లంచ నికృతిం ముష్టికంచం వహబలం” (అధ్యాయ 87, శ్లో 8) అని హరివంశమూలం
- 6 “బ్రహ్మకుండి కృష్ణవేణి గోదాపరీమహనది తటద్వయ తన్మధ్యదేశ దత్తాత్రేయాగ్రహార (అనవేమారెడ్డి అమరావతి శాసనం), ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భాగోళము, పు 252
- 7 హరివంశం, పీఠిక, పు. 1
- 8 ,, పు 1
- 9 నృసింహ పురాణం పీఠిక, పు 5-8
- 10 నూటయెనిమిది తిరుపతుల వైభవము
11. Temples and Legends of Andhra Pradesh - N Ramesan, p 41 As was quoted in the District Gazetteer Fairs and Festivals, Kurnool District, p 41
- 12 కర్నూలు జిల్లా ఫెయిర్స్ అండ్ ఫెస్టివల్స్ గ్రంథం నుండి పు 41
- 13 భాస్కర రామాయణం పీఠిక, పు IX
- 14 శ్రీ మహా లక్ష్మీ నృసింహ శ్రేతము సింహాచలము ఆరాధనపత్రిక’ జూలై-ఆగష్టు, 1958, పు 194
- 15 ... అష్టభాషాకవిత్వం శ్రీవాల్మీకిత సంచదె
సోమాయ నాచనాంధోఃః సోమా యామిత తేఽసే
(ఎ పి. కర్ణాచికా జి డి 468 పంక్తులు 20-21)
- 16 ఆంధ్రదేశ చరిత్ర భాగోళ సర్వస్వం, ‘ముఖద్వారము’ పు 295

శ్రీనాథ యుగ సాహిత్యంలో తెలుగునాడు

5 0 శ్రీనాథుడు కవి సార్వభౌముడు ఆయన జీవించి ఉండిన 15 వ శతాబ్దాన్ని 'శ్రీనాథ యుగం' గా ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రకారులు పేర్కొంటారు.

శ్రీనాథుని కాలంనాటి కవులు 1 విద్యుంబ వల్లభాచార్యుడు, 2 పోతన, 3 జక్కన, 4 అనంతాచార్యుడు, 5 గౌరన, 6 దగ్గవల్లి దిగ్గన, 7 పిల్లలమఱ్ఱ పినపీఠభద్రుడు, 8 చూడగుంట నారాయణకవి, 9 భైరవాజు వెంకట నాథుడు, 10-11 నంది మల్లయ - ఘంట సింగన, 12 కొవి గొపరాజు, 13 వెన్నెల కంటి జన్నయ, 14 మడికి సింగన, 15 నిశ్శంక కొమ్మన, 16 అయ్యలరాజు త్రిపురాంతకుడు, 17 భైరవ కవి, 18 సూతనకవి సూరన, 19 తాళ్ళపాక అన్నమయ్య, 20 తాళ్ళపాక తిమ్మక్క, 21 మెల్ల, 22, విన్నకొట పెద్దన అనే వారు.

ఈ ప్రకరణంలో శ్రీనాథుని సాహిత్యాన్నేగాక పైన పేర్కొన్న ఆయాకవుల కావ్యాలనుచూచా అవలోకించి 'తెలుగునాడు' స్వరూపాన్ని వివరించడం జరుగుతుంది

5 1. శ్రీనాథుడు శ్రీనాథుడు రచించిన కావ్యాలలో మనకు మిగిలినవి 1 శృంగారనైషధం, 2. హరవిలాసం, 3 భీమేశ్వర పురాణం, 4 కాశీఖండం, 5. పల నాటి పీఠచరిత్ర, 6 శివరాత్రి మాహాత్మ్యం, [క్రీతాభిరామ కావ్యాన్ని వినుకొండ వల్లభరాయని కృతిగా ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రకారులు చెప్తున్నందువల్ల ఆకావ్య పరిశీలన ఇంకోచోట జరుగుతుంది]

5 1.1 శృంగార నైషధం "సంతరించితి నొండ జవ్వనంబునయందు హర నైషధికావ్య ముండ్రధావ" అని శ్రీనాథుడే స్వయంగా చెప్పుకొన్నాడు. సంస్కృతంలో ప్రౌఢ కావ్యంగా ప్రసిద్ధికెక్కిన ఛట్టపాష్టం 'నైషధీయ చరితమ్' శ్రీనాథుని చేతిలో 'శృంగార నైషధం' గా రూపు దాల్చింది

శృంగార నైషధ కావ్యంలో ప్రసక్తమైన తెలుగు నాడుకు సంబంధించిన ప్రదేశాలు ఆంధ్రదేశం, విప్రమహిమపురి - నెల్లూరు, మహేంద్రగిరి అనేవి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

5. 1 1 1 ఆంధ్ర భాషలో తాను రచిస్తున్న కావ్యాన్ని 'ఆంధ్రభాష'లో అని కవి చెప్పడం చమత్కారం "...నైషధ శృంగార కావ్యంబు దెలియఁజెప్పితి నాంధ్రదేశ భాషను" (8-203) అని కవి పలుకులు

5 1 1. 2 శృంగార నైషధ కావ్యానికి కృతిపతి మామిడి సింగచా మాత్యుడు సింగన తండ్రి చిటి పెద్ద ప్రభువు

విక్రమపురి సింహాసనాధ్యాసించి ఉండినవాడు "శ్రీ చిటి పెద్ద ప్రభుఁడొప్పె విక్రమపురి సింహాసనాధ్యాసించి" (1-22) అని శ్రీనాథుని పలుకులు.

"నెల్లూరి తూర్క రాజు పొత్త మామిడి పెద్దనామాత్య పుత్ర సింగనా మాత్య" (6-208) అని కృతిభర్తకు కావ్యకర్త ప్రస్తుతి.

5. 1. 1. 3 "ఆ లంకాపుర శంకరాచల మహీ వ్యాపార పారాయణ ప్రాచీయద్యుతి కీర్తిమండలు" డట (8-204) కృతి భర్త ఆంధ్రదేశ సరిహద్దులలో మహేంద్రగిరి ఒకటి ఇది నాటి కళింగ దేశంలోనూ, నేటి ఒరిస్సా రాష్ట్రం గంజాం జిల్లాలోనూ ఉంది ఆ మహేంద్రగిరి కావ్యంలో చెప్పిన శంకరాచలం

ఈ విధంగా శ్రీనాథుని 'శృంగార నైషధం' లో ఆంధ్రదేశం, విక్రమసింహ పురి-నెల్లూరు, మహేంద్రగిరి అనే ప్రదేశానామాలు తెలుగునాడుకు సంబంధించినవి ప్రసక్తమైనాయి

5 1 2 హరవిలాసం శ్రీనాథుని హరవిలాసం అవచి తిప్పయకు అంకితం. హరవిలాస కావ్యంలో ప్రస్తావనకు వచ్చిన తెలుగునాడు లోని ప్రదేశాలు- కొండవీడు, దక్షిణకాళి (దక్షిణామం) వేంకటాచలం, శంకర శైలం, శ్రీకాళహస్తి, శ్రీపర్వతం, సింహవిక్రమపట్టణం అనేవి

5 1 2 1 శ్రీనాథుని కాలం నాటికి "కొండవీడు పురంబు రాజ ధానిగా.. ..కొమరగిరి వసంత నృపాలుం"డు రెడ్డి రాజ్యం ఏలుతుండేవాడు (1-7) కొండవీడు ఆంధ్రదేశంలో ప్రసిద్ధికెక్కిన గిరిదుర్గం గుంటూరు జిల్లా, నరసారావుపేట తాలూకాలో నరసరావుపేటకు తూర్పున 18 మైళ్ళ దూరంలో ఉంది రెడ్డి రాజులకు మొదట అద్దంకి, తర్వాత కొండవీడు రాజధానులు¹

5 1 2 2 దక్షిణామూర్తి 'దక్షిణకాళి'గా శ్రీనాథుడు ఎన్నో సార్లు పేర్కొన్నాడు అలాంటి శ్రీనాథుడే శ్రీకాళహస్తిని కూడా దక్షిణ కాళిగా ఉటంకించడం విశేషం

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“శ్రీమద్దక్షిణకాశిపుర మహా శ్రీకాళహస్తీశ్వర ప్రేమాత్మోద్యవ కలహైరప కృపా ప్రవర్ణిత” (5-59) అని కృతిభర్తకు ప్రశంస

శ్రీకాళహస్తీశ్వరుని ఆలయంలో పాతాళగుహ ప్రవేశముడని, శ్రీకాళహస్తీ ధర్మ సుధ కల్పిత విభవధని అవచి తిప్పయకు కవి సంబోధనా పూర్వక ప్రస్తావనలు

“శ్రీకాళహస్తీ నాథ ప్రాకారాంతః ప్రవేశ పాతాళగుహ” “శ్రీకాళహస్తీ ధర్మ సుధి కల్పిత విభవ యవచిదవయతిష్ఠాః” (7-1) అనేవి

5 1 2 3 వేంకటాచలం (తిరుపతి-తిరుమల) క్రింది పాదాల్లో కన్పిస్తుంది

“ అలిగి పోయిన వేంకటాచలంబున కెగి

కొని వచ్చె నెవ్వని ”.. ... (1-14)

5 1 2 4 వేమారెడ్డి శ్రీశైలాన్ని ధర్మలు అనిరోపించెందుల సుగమంగా ఉండేటట్లు మెట్లు కట్టించినాడు

“శ్రీపర్వత సోపాన స్థాపకుడగు రెడ్డి వెమ జగతీ పరికిం” (1-18) కవి జేషలు సమర్పించినాడు

5. 1. 2 5 అవచి తిప్పయ పూర్వీకులలో పావాణి సెట్టి ప్రసిద్ధుడు. అతడు నెల్లూరులో ఉండే వర్తక శ్రేష్ఠుడుగా “సంహ విక్రమ పట్టణ శ్రేష్ఠుడైన జగజ్జెట్టి పావాణి సెట్టి ఎఱుడు” (1-17) అనే వర్ణనపాదాలు తెలుపుతాయి

5. 1 2 6 పావాణి సెట్టి “నగరీక (?) చంద్రశేఖర పదాబ్జ వందనా వందిరాత్ముడు” (1-17).

5 1 2 7 రెడ్డి రాజ్యం లంకా శంకర శైలాల మధ్య వ్యాపించి ఉండేది. రెడ్డి రాజుల సుగంధ భాండాగార అధ్యక్షుడు అవచితిప్పయ

“లంకాశంకర శైల మధ్యవసుధాలంకార భవ్యక్రమా” (5-192) అని కవి ప్రశంసాపూర్వక వాక్యాలు

హరవిలాసం తర్వాత వచ్చిన శ్రీనాథుని రచన భీమేశ్వర పురాణం

5 1 3 భీమేశ్వర పురాణం భీమేశ్వర పురాణం పంచరామాలలో ఒకటైన దశామ జైత్ర మాహాత్మ్యకావ్యం. ఆ జైత్రాన్ని ఇంత విస్తృతంగా వర్ణించిన, జైత్ర మహిమకు కొనియాడిన, ఆ జైత్ర ప్రాంతాన్ని సూక్ష్మ సూక్ష్మం

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

జాలలో పరిశీలించిన తెలుగు కావ్యం భీమేశ్వర పురాణం మరొకటి లేదనడం అతి శయోక్తి కాదు

5 1 3 1 పంచారామాలు దాక్షామాం, చాళుక్యభీమవరం (సామర్ల కోట), పాలకొల్లు, గుణపూడి - భీమవరం, అమరావతి - ధరణికోట అనేవి పంచారామాలు వీటికి వరుసగా దక్షామాం, కుమారరామం, క్షీరారామం, సోమారామం, అమారామం అని పేర్లు మొదటి రెండు క్షేత్రాలు తూర్పుగోదావరి జిల్లాలో, తర్వాతి రెండు పశ్చిమ గోదావరి జిల్లాలో చివరిది గుంటూరు జిల్లాలో వెలసి ఉన్న పావన క్షేత్రాలు

పంచారామాలకు ఆ పేర్లు వచ్చిన తీరు, అవి వెలసి ఉండే ప్రాంతాలు శ్రీరాధాడు ఈ వచనంలో విశదీకరించినాడు

“అనంతరం బా యంవికా వల్లభుండు జాంబూనద తైల కోదండం బెక్కు గించి యహస్థానంబున నునిచి నారీ ప్రియగు పాపతేనిని విశ్వంభరా భరణంబునకు నియోగించి, క్షీరాంభోరాశి తూజీరంబున వైకుంఠబాణంబు చేర్చి, పేల్పుల పెద్దొలిపి బ్రహ్మను సత్యలోకంబున కనిచి, వేదంబులం దన నిట్టార్పు గాడ్పుల లొనం గలిపి చంద్ర సూర్యులం గాలంబు గడువ నియోగించి, కృతకృత్యుండై త్రిపుర దైతే యుల కుల దైవంబైన యద్విష్యలింగంబును బంచ బ్రహ్మ పంచాక్షరి పంచ తత్త్వ పంచ భూత మయం బగుటం జేప పంచ ఖండంబులుగా ఉండించి కృష్ణవేణి మహానదీ తీరం బున ధరణాల కోట యచ గ్రామంబున నమరేశ్వరుని చైతం బ్రతిష్ఠితంబగుటంజేసి, యమరలింగంబుగా బ్రసిద్ధంబైన యమరారామంబును, గౌతమీ తీరంబున దక్షిణ కూలంబున గుడిపూడి యచ గ్రామంబున సోముని చైతం బ్రతిష్ఠితంబు సేయంబడుటం చెసి సోమలింగంబున బ్రఖ్యాతంబైన సోమారామంబును, బాలకోట యచ గ్రామంబున శ్రీరామ చంద్రునిచే బ్రతిష్ఠితంబగుటం జేసి రామలింగంబు నా బ్రసిద్ధంబైన క్షీరారామంబును, జాళుక్య వంశ రాజధాని యగు చాళుక్య భీమవర నామ గ్రామంబున గుమార రత్నంబైన కుమారస్వామిచైతం బ్రతిష్ఠితం బగుటం జేసి కుమార భీమ రింగం బహు బ్రఖ్యాతంబు నొందిన భీమారామంబును, మొదలిమామ యగు దక్ష ప్రసాపతి యునికి పట్టుచున యారామంబు యట దక్షారామంబున శివ నన్నిధానంబై దా నుండ నట్లుగా నీ ప్రకారంబున భోగ మోక్ష ప్రదంబులైన పంచారామంబులను బ్రతిష్ఠ నొందించి తానును ” (4-151)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

మేమిట “కాంచీ శ్రీగిరి కా: పంచారామాది దేవ భవనముల...అంచిత భూదాన దానరాక్షవపంక్తు” వ్రాయించినాడు (1-40)

వెండ్రుడి అన్నయమంత్రిని తమ వాడుగా చేసుకొనేందుకు “పంచారామ ముందుఁ బురిం బొగ్గెందు వింజాననల్ .. దూతికాతతికి లంచబిత్తు” రట (1-78) అందుకే వెండ్రుడి అన్నయమంత్రి పంచారామ వధూటి పంచాశ్రు విహార కేళి పాంశులుడు” (1-85) గా పరికించబడినాడు

5 1 2 భీమమండలం భీమమండలాన్ని శ్రీరాధుడు భీమమండలి, భీమమండలిక భీమేశ్వరు మండలంగా అభివర్ణించినాడు

భీమమండలంతో ఇతర మండలాలను పోల్చడానికి పిల్లేదట ఎందుకో? మిగతా మండలాలకు లేని పవిత్ర లక్షణాలు ఈ ప్రాంతానికి ఏమున్నాయి? కవి జవాబిస్తాడు ఈ పద్యంలో

“ ఎక్కడఁజూచినన్ సరసి ఎక్కడఁజూచిన దెవ మందిరం
వెక్కడఁజూచినం దటిని యెక్కడఁజూచినఁ బుష్పవాటికల్
ఎక్కడఁజూచిన న్నది మహి వలయంచున భీమమండలం
వెక్కడ నన్యమండలము వెక్కడ భావన చేసి చూచినన్ ” (3-28)

బృహస్పతి ఉపదేశించేద “భీమేశ్వర త్రిమన్మహాదేవునకు .. భూమి మండలంబు సమర్పించి భీమమండల” మనే పేరు కల్పించినాడు దేవేంద్రుడు (5-76) తూర్పున అయిది . దక్షిణ, తూర్పు దిక్కులకు గౌతమి, ఉత్తరం మూడామడలు సరిహద్దులుగా “సురరాధుడు దక్షిణ కాళి భీమలింగంబునకు ఏక భోగముగఁగట్టడ” చేసినాడు (5-77) “తుల్యభాగా తరంగిణి ... కణ్వ వాహనితో గుండ దెవభర్త ధరణి భీమేశ్వరునకు .. ధార పోసి” ఇచ్చినాడు (5-78) పాకళాసరుడు దక్షారామ సమేతంగా భీమమండలాన్ని త్రిభీమేశ్వర శ్రీమన్మహాదేవునకు సమర్పించి అందలి చాతుర్వర్ణ్యాన్ని పిలిపించి (5-80) పై చెప్పిన పొలిమెరల మధ్య ఉండే భూమిని “దక్షవాటిశ్వరునకు ... ధారపోసి” ఇచ్చినాను (5-81) అని వాదించినాడు

భీమేశ్వరమండలానికి సీమా సంవిభాగం ఇలా చెప్పబడింది. ఉత్తరంగా సముద్రం, పడమరగా గోదావరి, తూర్పు తుల్యభాగా నది, దక్షిణం వృద్ధగౌతమి ఇవి సరిహద్దులు. ఏటి మధ్యన ఉండే పావన ప్రాంతం ఇది కవి పలుకలలో పరికించండి.

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“ జంభ రిపు దిక్కునకు సీమ సలిరారాః
పశ్చిమమునకు సీమ తక్కింబక తనూజ
ద్యుమ్నపతి దిక్కునకు సీమ తుల్యభాగ
దక్షిణమునకు వృద్ధ గౌతమియె సీమ ” (3-33)

“భీమమండలి పుణ్యక్షేత్రం గృహగౌండము” (3-47) అని నిశ్చయించుకొని వ్యాసాగస్త్యులు “భీమమండలం సర్వంబున్ విలోకింపగన్ అంబర మధ్యం నున పరింఘించి” నాచు (3-48) అంటే ఈ కంఠోపేసే ఏరియల్ సర్వేలాగ ఆస్తిమాల వారికి గౌరవించిన భీమమండలి విస్తారిన సరోజం ఉంది ఆంధ్ర యాదు మధ్యస్థలం పచ్చంగా సప్తగోదావర జలం మకరందంగా బ్రహ్మ సంవేద్యాది తీర్థాలు టెకులుగా, దక్షవాటి కర్ణికగా, భీమనాయకడు హంసగా, గౌతమి, సింధు, కొంతేయ, కణ్వసదలు, తుల్యభాగ, ఏలేయ తుమ్మి కొనలుగా, ఆ పుణ్యభూమి సంసార రాపి దివ్యావధంగా మహర్షులకు సాత్కార్యంపించి ఇంత పవిత్ర భావన టెనన శ్రీరాధని పవ్య పద్మం ఇదె

“ ఆంధ్ర భూమిపన మధ్యము పుండరీకంబు సప్త గోదావర జలము తేనె
బిక్రా సం. ద్వాది బహు తీర్థములు రేకు లకరులు చారు దివ్యస్థలములు
నాంబు లహా ద్వి టా విభాగంబు కిశ్యాణ భోగమోక్షమ లు తావి
దక్షవాటి మహాస్థానంబు కర్ణిక హంసంబు భీమనాయకుడు విష్ణుడు

గౌతమి సింధు కొంతేయ కణ్వసదలు తుల్యభాగయు నేలేయ తుమ్మి కొనలు
పంచ సంభావ్యమైన నాపుణ్యభూమి యనఘ సంసార రాప కాంత్యావధంబు”
(3-50)

భీమమండలి మహిమను కవి ఇలా వర్ణిస్తాడు. భీమమండలంలోని ద్వాదశ క్షేత్రాలలో శాతరలు జరిపిస్తాడు సురేంద్రుడు. భీమమండలిలో కాపురముండేందుకు దేవ టెను మానవులుగా పుట్టారని ఉద్ఘాటపడతారు.

“భీమమండలికా పుణ్యభూమియందు .. పంక్తెందు క్షేత్రమంకు నుంచి
పైకి అఫ్గరన్నలు లోడ .. శాతరలు” చెప్తాడు. (3-38) “భీమమండలి
గాఢంబునైయి పుట్టు మర్త్యయోగి జనింపంగ విషధ గంధర్వ కిన్నర విపద
వరులు మదింబుండు” (3-31) అంటే గొప్పది ఆ భీమమండల మహిమ

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు

5 1 3 3 దక్షామం పంచామాలలో దక్షిణ కాళిగా ప్రసిద్ధికెక్కిన పుణ్యక్షేత్రం దక్షామం ధీమిశ్వర లింగం క్షేత్రదైవం సప్త గోదావరం తీర్థరాజం.

ప్రీనాథుడు దక్షామూర్తి ముప్పైఒక్క పేర్లతో కీర్తించినాడు ఆషేర్లివి . 1) దక్షగతి| దక్షగతిక్షేత్రం, దక్షపురుషు| దక్షపురి| దక్షుపట్టణము, దక్షవాటి| దక్షవాటి, దక్షుపటికి| దక్షవాటికా| దక్షునివాటి, దక్షునిపీడు 2) దక్షవనం| దక్ష వనికా పురం, 3) దక్షిణకాళి| దక్షిణాపథ కాళి, దక్షిణాపథ కాళికా, దక్షిణ వాణికు, దక్షిణానందవనవాటి| దక్షిణోద్ధాన వనవాటి 4) చంద్రశేఖరుని నగరు| విరూ పాక్షనగరు, 5) మహేంద్ర నగరి, 6) ధీమరాధ మహాస్థానం, ధీమరాధుని నగరి, ధీమనాయకుని నగరు| ధీమనాయకుని పీడు| ధీమపతి మందిర మందిలం, ధీమచంద్రుని నగరు, ధీమశంకరుని నగరు| ధీమిశ్వర నదనం అనేవి కవి దక్షామూర్తిని ప్రయోగించిన పుత్ర నామాంతరాలు

దక్షామ పురవర్ధన ధీమిశ్వర పురాణం ప్రథమాస్వాసంలో 87వ పద్యం నుండి 104వ పద్యం వరకు విస్తరించి ఉంది దక్షామం ఓట్టు “మందారపాదినాథ వనాలు, పరిణా, ప్రారాధం ఉన్నాయి పాతాళ దైతవుడు, గుహ విషాయకుడు, సప్త మాతృకలు, పురాన్ని పరీక్షిస్తున్నారు ఆ పురం ధూమసతికి సూపురం వండిది అచ్చరలే సామలనే పేర్తో ఆ పురంలో ఉంటారు ఆ నగరంలోని వెళ్ళాలి సొంద ర్యాన్ని వర్ణించడానికి వియతలలి ఆదిశేషనికే శక్యంగాదు ఆ విషయాన్నే వ్రించి పద్య భాగాలలో

దక్షవాటికఁ బిక్కిమ ద్వారభూమి గోమార్దేంద్రధియఁ గొమ్మ గొలుము.. పలివసించు నడు (1-99), దక్షపురుషు సుతర ద్వారమందు మహిత సుగుణము తల్లి ప్రేమందతల్లి ఉండు నడు (1-100) దక్షవాటిక లాచుపు గవసెన్ . భక్త జన రక్షకుడైన...వాణాంబ వసుంచునట (1-101) . దక్షుని పట్టణమున దక్షిణము పార్శ్వపుగవసెన్ . నిలిసిన ఖట్టాంకిఁగొండ్లి గామిత ఫలమున్ గలుగునట (1-102) మాణికాంబ వృద్ధిపెరిమినెరిమిది యోగపీ శక్తి గణములందు .. సర్వశృంగార యగుదు ధీమనాధుని స్పృహిద్రేమ వెలయు నట (1-103) ఎదెన జూచినన్ విబుధు లెదెన జూచిన మౌన మందలందు సాంధ్యులవర్ణము. . సత మహాశ్వర మూర్తులు . ఛ్యంగిలెను హాహుకి హూహులు దక్షవాటికిన్ కనిపిస్తారు (1-104) కవికి ఈ పద్యనాల్గో రెనివి తీరలేదు ఓ పేర్లవల్ల దక్షామ

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

కవి ఈ క్షేత్ర భోగ మోషప్రవత్వాన్ని నిరూపించేందుకా, అన్నట్లు ఆ పురం చుట్టుపట్ల పండే పంటల పచ్చదనాన్ని ప్రతిబింబింపజేసినాడు

“...లలితోద్యాసములవెతను సప్తగోదావర ప్రవాహసలిలంబుల చేతను. . తీర్థకుండలంబులచేతను, గొదావరీ, తుల్యభాగా, కౌంలేయా, కజ్జపగానదీ మాతృ కాయమాసంబులై యిరు గాయనుఁ బంటునొసంగు పంటపలంతి కెదార పిత్రతంబుల చేతను . . ఓడ్డు చెలువులచేతను ప్రవా భాగ్య ఘంటాపథంబును” . . . (1-110) అయి ఉన్నదట డాక్టరామం

డాక్టరామం పరిసరాలలోని పొలాల్లో పండే సస్యాల విధాలు, ఆ పంటల సర్వస్వాన్ని శద్ధాలంకార భూయిష్టంగా పేసుల విందుగా వర్ణించినాడు వ్యాసుడు, సతీసమితుడై అగస్త్యుడు అభిజిద్వేళ డాక్టరామాన్ని ప్రవేశించినవెళిలో వారు సందర్శించిన పచ్చపచ్చని భూమాతను కవి భావించి వర్ణించి, తరించినాడు కవి కాలంలో ఆ ప్రాంతాల సస్యశ్యామలత్వాన్ని ఈ వచనం చాటుతుందనడంలో సందేహం లేదు

వ “అనంతరంబ కుంభ పులిస సంభవులు సంభవులు దొడిగికొని, కదలి, కదళికా రామంబుల రమణీయకంబును, నుల్లసిత విల్వ చిరీ విల్వ పిటపంబుల పొల్పు లును, ద్రాక్షా యద్రాక్ష ఖర్జూర కేసర సరళ పున్నాగ నారంగంబుల రంగంబును, లవంగ లంగల వెలి మల్లి మతల్లి వేల్గినంబుల యుక్తాసంబును, ఘెంటా కురంటక ఝుంజికా, కంటక, ఫలి, కపిత్థ లొద్ర, జంబూ, జంబీర, పారిభద్ర, భద్రదారు, శాల్మలీ గుల్మ లీనా హేవాకంబు నుద్రెకంబును, గోమలతర, తమాల, మాలాకార, శాకోట విటపి, వండంబుల ముండును, జెలకు ముతకంబును, బ్రాసంగు మిరిమియు, జెంగల్వతావి రెవయు గునుమవాటియెసకంబును, నుభయ పార్శ్వంబులం గల ఘంటా మార్గంబునుగా నెకనెడం గునుంభారంభ సంభార కుసుమ ఉచ్చచ్ఛాయ విభాసిత సంధ్యానాగ సరభ సంబును, గండియందంబును, జెసర సిరియును, మిరుము నలుపును, గొధుమ శ్యామా కలబెడగును మాపపర్ణి సమున్మేషంబును, నేపె యేవును, సవంబి సచుపుతనంబును, సుప్రస్థ మవ్వంబును, గుళత్త సిద్ధార్థముల వృద్ధియు, బ్రత్తి సంపత్తియు, వొబ్బిర యుబ్బిరంబును, నంది సందర్శంబును, యవ యావనాళ ప్రియంగు కోద్రవముల పరిస్ఫూర్తియు, దష్టిందల సందడియు, గంటె కొట్ట తడుచును, గసగస లివయును, జెంగలింబు శౌంగలిష్ట తంబులు నేత్రంబులకుంపు సొంపు సంపాదింప ననంతాంత రాంతసంబులు, తరతరంబు తరళ తర తరంగ రింహాళికాంచలంబులం జెంగులం దువా

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

కించుచు నతి శిశిర సలిల శర సిరశ నిరత కరణ పరిణతిం గొల్చి పోకమోకల ఘావు బాళనల నెత్తావికిం దాహలం ఎరై కేవలంబు పొలయు సప్తగోదావర సమీరణంబులు నాసికాపుట కుటీరంబులరూ గుటుంబువంటిగా మంద మంద గమనంబున నహిమ కర ఓంబం బంబరబిధి సోద కూలంబున హడల కలశ భంగి నంగీకరించు కొల దివభిజి ద్వైత వెలా వనోపకంఠ కంఠాలంకార హర దామం బైన దక్షాదామంబు బ్రవేశించి రంత ” (3-57)

దక్షాదామంలో నివసించె వేశ్యల సౌందర్య విభ్రమ విసాలంప కవి అతి పేలవంగా వర్ణించినాడు దేవేంద్రుడు భీమనాయకుని భీమమండలాన్ని “వార వధూ త్రిశత ద్వియంబుతో” (5-84) ధార పోసినాడు దక్షాదామ నాయకుడైన భీమేశ్వరుడే ఆపుర వేశ్యల కోసం వారితో సాంగత్యం నెరవడం వారి అతిలోక సౌందర్య విసాలంకు పతాక “దక్షాదామ వధూటి పక్షియహ మృగ మదాది వాంఛిత విల సద్వృక్షః కపాట” (3-220) “దక్షపురి సాని మాతలదవలినాడు విశ్వలోక కుటుంబి భీమేశ్వరుండు” (1-110) “ఆపురంబునం గన్నేయి కాదారి ప్రొద్దన భీమపాడు సానివాడ కయగున్” (1-112) అన్న కవి మాటలు, ఈ క్రింది పద్యం భీమేశ్వరుని వ్యోమప్రియత్వానికి, ఆ చెయవల సౌందర్యానికి గీటూకాళ్ళు

“ పదునాల్గు మహా యుగముల
ముడుకగు భీమేశ్వరునకు మొగవాడై యుం
దదు సాని పెండ్లి యెప్పుడు
నది దక్షాదామ మహిమ మగునో కాదో? ” (1-113)

దక్షిణకాళి దక్షాదామం దక్షిణకాళిగా ఈ కావ్యంలో పలు చోట్ల ప్రస్తుతించబడింది “భీమేశ్వరుని దక్షిణ కాళి తుహిన వామ రిరీటుండు (4-31) దక్షిణకాళికా స్థానినిలయుండు (6-46), దక్షిణకాళి భీమలింగంబు (5-77), దక్షిణాపథ కాళికా దామ భీమ (5-129), దక్షిణాపథకాళికాంతర్విహార (5-139), దక్షిణాపథ కాళికా ధవుండు (5-93), దక్షిణోద్ధాన వాటికా నిలయుండు (3-127) అని ప్రస్తుతించినాడు శ్రీనాథుడు

“దక్షిణేవారణాసిరిని .. సద్భవంబగునట్టి పుణ్యార్థము గలదే” (2-20)
“దక్షిణ కాళి నగరంబు దక్షాదామంబు పొగడ బ్రహ్మకు వశమే” ... (3-30)
అని కవి ప్రశ్నించడమే కాదు కాళి విశ్వేశ్వరునికి, తేత్ర తీర్థాలకు, దైవాలకు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

దక్షామ భీమేశ్వరుడు, షేత్రాలు, తీర్థాలు, దైవాలు ఎలా సరి సమానమో నిరూపించేందుకు ఈ సీసపద్యం రచించబడింది.

“భీమేశ్వరేశ్వర శ్రీ మహాదేవుండు హిమధామ మౌలి విశ్వేశ్వరుండు
సప్తగోదావరి సలిం ప్రవాహంబు నాశాత్కరించిన జహ్నుకన్య
తిరు చుట్టు చూడలోఁ దిరమైన గణపతి యేకాంత డుంపి విఘ్నేశ్వరుండు
దక్షిణంబున నన్ను నందూజే నానాంపంగ దండపాజీశ్వరుండు
వైరవ స్వామి శ్రీకాలచైరవుండు నంది నందీశ్వరుండెని నందియంబు
దక్షవాటంబు కాళికాస్థలము గాదె తీవ్రవరతెజ సత్యవతి తనూజు” (31-31)

గౌరి, ఆకాశగంగ, కాళి, దక్షిణకాళి నలుగురు శంఖునీకి రాణివాసాలు (31-95)
చంద్రాక్షరీ లో ప్రతిబింబం కాళి ప్రతినిధి, కాళికా ప్రకృతి కాళి ప్రతిమ (31-131)

దక్షిణ కాళిలో మృతి పొందినవాడు “గమి కర్మీభూత కైవల్యంబున్ పొందు”
తాడు దక్షిణానింద వనవాటి దక్షవాటి . భీమలింగంబు సన్నధానంబు గైకొని
యన్న కతనఁ దీర్చులలోన సుత్రమ తీర్చు” మయింది

దేవేంద్రుడు భీమమండరాన్ని శంభునికి ధారాదత్తం చెస్తూ “దక్షిణ కాళి
యంబు .. పుష్కరిణులలో . సిద్ధరసంబును . పోసి” రాడు (31-88) భీమ
శ్వర స్వామి “దక్షిణావతకాళి మ్రదవవాటి భువన మాన్యంబు కద నాడు పుట్టినిల్లు”
(31-24) అని సెలవిచ్చినాడు

కాళికి దక్షిణ కాళికి అభేదం ప్రాణావసానంలో అయ్యసుఖం, మోక్షం
భీమలింగం దయచేస్తాడు “సాక్షాద్దక్షిణ కాళికా నగు వక్షస్థానము మోక్షార్థార్థ
దక్ష సుయ సుఖంబు బ్రాణీన్ . భీమనాథం దోసగుం బ్రాణావసానంబు
నన్” (4-35) అని కవి అమృత వాక్కులు

ముక్తి షేత్రం దక్షామం ముక్తి షేత్రం శివుని అర్థదేహంలో ఉన్న
సరదావి మెనకా హిమవంతులకు జనించేందుకు స్వామి నాం నుండి నిర్మూల అయింది
దక్షామషేత్రంలోనె ఈ వచనం చిత్తగించింది

“బ్రహ్మాది సంస్తుతుండై సకారదహంబున నన్ను మాయా రూపిణి, మహా
దేవి భవన మోహిని, దేవకార్య ప్రయోజనంబును మనకాదేవి భాగధేయంబును హిమ
వంతుని తనావిశేషంబు, గారణంబుగా దద్దహంబున జన్మింప నియోగించిన

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

భవన్వేరి మహేశ్వరుని దేహంబు వలన నిర్మలై యయ్యెంగావున దక్షామంబు
ముక్తిత్రంబు నాటరగె" (2-15)

సప్తగోదావరంలో పాపాలకు పరాపంచలు చేసే స్నానమాడి, త్రిపుండ్రాలు
భరించి, మొగలి వాకిలి చూటి, నందీశ్వరుని నగరిపై విష్ణువును దర్శించి, మణిశిలా
సోపానాలమీద ఆకాశాన్నందే స్వామి భవనం ఎక్కి, భీమేశ్వరుని కొలిచినవానికి
ముక్తి రావటం గొప్ప కాదట స్వామి దేవాలయాన్ని ఈ పద్యం ద్వారా దర్శిద్దాం
రండి :

“ నేదిష్టమున సప్తగోదావరంబున నశుమర్చణ స్నానమాచరించి
త్రాయుష మంత్రాశరాభిమంత్రతమైన విమలభూతి త్రిపుండ్రము భరించి
మొగలివాకిలి చూటి దిగువ శాక్యరరాజు నగరిపై వెన్నుని ననువుజూచి
మణిశిలా సోపాన మధ్యమార్గంబుగా నభ్రంకవంబైన హర్యమెక్కి-

సప్తపాతాళ భవన విష్ణుంబులకు దెలివి వెడలనక్కోతి ప్రదీప్తమూర్తి
శంభు భీమేశ్వరేశ్వర స్వామి గొలుచు పరమమాహేశ్వరునఁ కేమిత్రాతముక్తి ”
(1-114)

5 1 2 4 పంచత్వారప్రకంస దక్షాధ్వారాలంత్రయత్కం, అఖిలేష్ట
సంసిద్ధి తీర్థం, సోమేశ్వరం, వైమవతం, సప్తగోదావరం పుత్రమైన పంచత్వారాలు
పంచత్వారాడితే పంచేంద్రియాలతో చేసుకొన్న పాపాలు పోతాయట ఆ వైనం
క్రింది పద్యంలో

“ దక్షాధ్వరాలం త్రయత్కం మొక్కటి యోగాగ్ని నెండెని నెరిసె గౌరి
యఖిలేష్టసంసిద్ధి యండు రెండవ తీర్థ మెందచి నమ గాంచె సేష్టసిద్ధి
సోమేశ్వరం బండు సొంది మూడవతీర్థ మెందెని సుఖము లిష్టంకులించు
వైమవతం బంధు రది నాలుగవతీర్థ మెందెని హిమవంతుడొందె పరము
సప్తగోదావరంబు పంచమ సుతీర్థ మఖిల భవ లు నెందెని నావపాల్గుఁ
బంచత్వారంబు లివి యాడి పంచజుడు పాయుఁ బంచేంద్రియోద్భవ
పాతకములు ” (3 68)

భీమేశ్వరుని పార్శ్వ భూమిలో అగస్త్యేశ్వర, రామేశ్వర, నాకులేశ్వర, గణే
శ్వర, పాతాళ భైరవేశ్వరులనే పంచ శివలింగాలు ఉన్నాయి పంచత్వారలో గ్రంథి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

ఆ పంచ శివలింగాన్ని పూజిస్తే పంచవిధ మహాపాతకాలు కూడా పరిహారమౌతాయి (3-171, 172, 173)

5 5 2 5 ద్వాదశ తీర్థాల మహిమ పంచతీర్థాలే కాక ద్వాదశ తీర్థాలు కూడా దక్షామంతో నెలకొని ఉన్నాయి ఇంద్రేశ తీర్థం, సిద్ధేశ్వరం, యోగేశ తీర్థం కాలేశ్వరం, శమనేశ తీర్థం పీఠభద్రేశం, బ్రహ్మేశ తీర్థం, కపాలేశ్వరం, కుక్కుచేశ్వరం, సోమనాథేశ్వరం, శ్రీమహేశ్వర తీర్థం, రామతీర్థం ఇవి ఆ పన్నెండు తీర్థాల పేర్లు వాటి పేర్లు, మహిమ తెలిపేది ఈ క్రింది పద్యం

“ ఇంద్రేశ తీర్థంబు ఋషి సమాకీర్ణంబు సిద్ధేశ్వరము సర్వసిద్ధి కరము
యోగీశ తీర్థంబు యోగలక్ష్మి దాయి కాలేశ్వరము భక్త కల్పతరువు
శమనేశ తీర్థంబు శాంతి దాంతి విధాయి పీఠభద్రేశంబు విశ్వనుతము
బ్రహ్మేశతీర్థంబు బ్రహ్మర్షి సేవ్య మద్వైశ్వర్యదము కపాలేశ్వరంబు
కుక్కుచేశ్వరంబు కాశిక గొంత వెలితి సోమనాథేశ్వరము ముక్తి సూచకంబు
శ్రీమహేశ్వర తీర్థంబు శివుని మెచ్చు త్రిశవనాభ్యర్చితము రామతీర్థ మనఘ”
(3-74)

ద్వాదశ తీర్థాల మహిమను పేర్వేరుగా కవి వర్ణించిన తీరు ఇది

1 ఇంద్రేశ తీర్థంవద్ద .. ఇంద్రదేవని . మందారతరు షష్పదామాలతో .. ఏదేట జాతరకేగుదెంచి ఇంద్రుండు . సప్తగోదావరమున సుస్నాతుడయి పూజిస్తాడు (3-106) ఇంద్రేశ్వరు నాలయమున బ్రణవ పంచాక్షరీమంత్ర పఠన నియతితో పూజించినవాడు ఇంద్రదేవద భోగ ఫలమొందుతాడు (3-109)

2 సిద్ధేశ్వర స్థానంబు సిద్ధలింగాధిష్ఠితంబు ఆస్థానంబు దక్షయజ్ఞ ప్రాగ్వంశ శ్త్రుతంబు (3-111)

3 యోగీశ్వరంబును స్థానంబు నందు యోగీశ్వరేశ్వరుండు సనకసనందనాది యోగీశ్వరులచేత బ్రతిష్ఠితుండు (3-113) ‘.... నరుండు యోగీశ్వరేశ్వరుని గాంచ . అష్టవిధైశ్వర్య సంసిద్ధిబొందు’తాడు (3-115)

4 యమేశ్వర లింగంబు యమ ప్రతిష్ఠితంబు సకద్దర్శన మాత్రంబున మర్త్యుండు యమ భయంబుంబాయను (3-116) “శ్రాద్ధపిండోదకాది విశ్రాణముల

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

శ్రీయమేశ్వర తీర్థానఁ జేసి మనుజుఁడు ... సరక హాపాదకముల బెగ్గడిలు నేడు తరముల పితృగణముల ... ఉద్ధరించును (3-112).

5 శ్రీకాళేశ్వరుని స్నాని . జపము శ్రాద్ధి యిగియు ఏకైకము కోటిగుణంబై నమగ్రమైన ఫలంబుల... గలిగించును" (3-118)

6 శ్రీవర భద్రలింగము సేవించిన మానవుండు శివుని యాస్థానమున.. కేవల గాఢాపత్య మహావిభవము నొందుతాడు (3-120)

7 కాలభైరవుని చేతిలో విధాత్య కపాల పాత్ర.. సప్త నదీతట భీమ భూమియందు...జాతి పడింది" అక్కడ సుదృఢించిన.. కపాల శంభు. కొల్చు మానవుల . పాతకౌముదు.. చేరవు (3-140) ఆ కపాల మోచనాధిదానం బైన తీర్థరాజమునను. దాన హోమ యజ్ఞ తంత్రవిధులు జలుప.. ఒక్కొక్కటి కోటి ఫలము గాంచును' (3-141)

8. ఒకతెక్క నేలకు తాకేటట్లు కోళ్ల శివలింగానికి భక్తితో ప్రదక్షిణం చేసి మోష సత్పథమెక్కినాయి ఆ శివలింగమే కుక్కుదేశ్వర లింగం (3-144,145) ఆ కుక్కుదేశ్వర తీర్థం వద్ద "దాసంబు హోమంబు . ప్రతిము లొక్కొక్కటి .. సాధకులకు కోటిగుణోపలబ్ధి" నిస్తాయి (3-148)

9 సోమేశ్వర తీర్థంబు సర్వదేవతా నమస్కృతంబు (3-149) సోమడు మహేశ సంస్థాపించినాడు గనుకే ఆ శివలింగం సోమేశ్వరయింది సోమతీర్థము నందు సుస్థాన మొనరించి శ్రీసోమగంభు భజించు ధన్యుఁడు ఇహ జన్మమునయందు . ప్రాగృహమున . (జేసిన) పాపము .. బాసి . దేహాంతమునఁ ద్రిపుర హరునిలో లీనమౌతాడు (3-152) సురలును .. గంధర్వులు .. యక్షులు సోమేశ్వర దేవుని (3-152) కొలుస్తారు

10 మాహేశ్వర తీర్థంబు సర్వదేవతా నమస్కృతంబు ముని సిద్ధసాధ్య వారణ విద్యాధరులచేతఁ బ్రతిష్ఠితంచైనయది పితృపిండ దానం బేకవింశతి కలంబు నకు దృష్టికరంబు (3-153)

11 రామేశ్వర తీర్థంబు కలకంఠున కాటవట్టు (3-156) శ్రీరామేశ్వర సమీప సీమ తత్పర్యాఢా రంభంబొనరింప నపార ఫలప్రాప్తి చెందుతారు (3-157)

12 శ్రీబ్రహ్మేశ్వరుండు . ఎక్రాపణ్ పాలిస్తాడు (3-153) బ్రహ్మేశ్వర

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

దేవుఁ గొలుచు భాగ్యాధ్యులకుం బ్రహ్మతల్మిత సంభు భవన పదవులు కలుగుతాయి (3-137)

పంచతీర్థాలు, ద్వాదశ తీర్థాల మాహాత్మ్యం వివరించిన అగస్త్యుడు “తీర్థముల్ పదియు రెండునని చెప్పనేల రజామా మండలి దీర్ఘంబుగాని ప్రదేశమెద్ది” (3-158) అంటాడు. విజయ, భక్తునికి దక్షమండలిలో ఎటు జూచినా పుణ్యతీర్థాలే గదా,

5 1 3 6 సప్తగోదావరం సప్తర్షులు ఈ నదిని భీమమండలికి తెచ్చి నారు కాబట్టి ‘సప్తగోదావరం’ అనే పేరు వచ్చింది ఇందుకు “సప్త సమానీత గావున సమ్మహానదికి సప్తగోదావరాహ్మయం సంభవించెను” (4-210) అన్న కవి వాక్కులే ఆధారం

సప్తగోదావరం సప్తనదీ, సప్తాపగ, సప్తసింధు, సప్తసింధువు, సప్తముని సింధువు, సప్త మహాముని సింధువు, సప్తతాపన వాహిని అనే పేర్లతో భీమర్షర పురాణంలో పరికిర్తించబడింది ఈ కావ్యంలో ఎక్కిలిగా ప్రశంసించబడిన తీర్థం ఇదే.

సప్తగోదావర పావిత్ర్యం, ప్రాధాన్యం, తేటలెల్లమయేటట్లు దక్షామా భీమేశ్వర స్వామిని సప్తగోదావర తీర్థానికి వాసుండు (3-216), సప్తగోదావరోత్సంగ (3-192), సప్తగోదావరోత్సంగ ధామండు (3-10, సప్తగోదావరోత్సంగ సన్ని విష్ణుని (4-88)గా ప్రస్తుతించడం జరిగింది

సప్తగోదావరికి భీమేశ్వరస్వామికి అభేదాన్ని తెలిపే పద్యం ఈ క్రిందిది

“ సప్తగోదావరంబు నిర్జర మనంగ
భీమనాథేశ్వర స్వామి పేటవనగ
ధర్మపురుషార హృదయేదంబు గాని
యర్థ ఛందంబు లేదు పదార్థ సరణి ” (4-19)

సప్తగోదావరం పవిత్ర నదిగావు, పంచతీర్థాలలో ఒకటిగావు, ఈ కావ్యంలో శ్రీనాథుడు పేర్కొన్నాడు నదిగా ఏ ప్రస్తుతించిన విధం సప్తగోదావర వర్ణనలో ప్రస్తుతం మనకు తెలియదు నిజ జిల్లాలు నింగి కెగజిమ్మ అమ్మత దృశ్యం, అచ్చరలు అలమకొన్న త్రిగంధపు పరిమళాలు, సౌగంధిక పుష్పాలపై ఆడే తుమ్మెదల పిండు, కలహంసల నినాదాలు, తీరం అంతలా వ్యాపించిన మామిడిశాతి, వకుళవనాలు, మన కళ్ళక్కడతాయి చూడెంద్రియానికి తర్పణ చెస్తాయి ఆ పద్యాన్ని చిత్తగించండి.

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“వెదండ వదన సందా దండ చుకుకిత ప్రోజితాంభ శృటా ప్లుత సభంబు
దేవ గంధర్వాప్సరో వధూజీస్తన స్థానక శ్రీగంధ ధవళితుంబు
కనక సౌగంధిక గంధోత్తమా గంధ సార నిష్పంధయంబు
చటుల పీచి ఘటా ఝట డొలారుధ హంస సంసన్నినాదాలసంబు
భూరి తీరావసీ ఘనీభూత చూత జాతి వక్షశ వసీ సమాచ్ఛాద్యమాన
బహళ సింధు ధుసీ వన బక మరాళి దక్షపురి యొద్ద సప్తగోదావరంబు ”

(1-108)

భగీరథుడు రాజు ఆ రాజువెంట దివినుండి భువికి దిగివచ్చిన గంగ సప్త
మునుల వెంట వచ్చిన సప్తగోదావరంతో సాటి ఎలా వస్తుంది?

“రాజవంశజుడగు భగీరథుని వెనుక
బాటుతెంచిన చదలేలు పాటి యగనె
సప్తముని రాట్రుతాప సంప్రాప్తమైన
సప్తగోదావరంబుతో సారమహిమ ” (8-18)

“అప్సరో నికర సంసేవితంబు సప్తగోదావరంబు” (9-20) పంచతీర్థాలు
ఉండేది సప్తగోదావరంతోనే. “సప్తగోదావరంబున ఒంచతీర్థంబునాది” (9-124)
అని కవి పలుకుట

“శతానందుండు శివలింగంబు బ్రతిష్ఠ చేసి ... గ్రీనప్త గోదావరంబువులం
...మంత్రపూర్వకముగా బుజ్యాభిషేకంబు” గావించినాడు (9-185)

“సత్యవతి సుతుడు దక్షవాటికనుండి...సప్తగోదావరంబున స్నానమాడి...
శివార్చనం బరుదినంబు” ఆచరించేవాడు (9-190).

“సప్తసింధు సలిల స్రోతోవగాహ క్రియా తుష్ట స్వాంతుడనై.. భీమేశ్వరున్
.....భజింతు” (9-201) అంటున్నాడు కాళిదాసునిచే వెదలగొట్టబడి
దక్షిణకాళి కేతెంచిన వేదవ్యాసుల వాడు

కాళిలోని “మణికర్ణికా వ్రహహమునకు సప్తగోదావర జలము సాటి” (4-40)
అని కాళికి దక్షిణకాళికి అభేదం తెచ్చే సందర్భంలో కవి అన్న మాటలు.

“సప్తగోదావరంబు సలిల కల్లోల శిఖర హస్తము రెత్తి పాతకంబుల జంకించు”
(4-41) నట. ఎంత పవిత్రమైన భావన :

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

విష్ణేశుని సేవించనందువల్ల సురలు అమృతంకోసం పాలరడలిని చిలికి నవుడు హాలాహలం జనించిందని శివుడంటాడు సురలు కార్యసాధనకు వినాయకుని పూజిస్తారు “బలారి సప్తగోదావర సలిల ధారా హేమ కలశ సమితితో జలక” మాడిస్తాడు విష్ణుపతి.

సప్తముసులు రాక్షసులు ఒకరినొకరు శపించుకొంటారు “రాక్షసులు సప్త ముసింధువునకు నంతః ప్రవాహంబు”ండేటట్లు శాపాన్ని సడలిస్తారు

“మహర్షులు హేమకుంభంబుల సప్తగోదావర ప్రవాహంబు పూరంబులు దెచ్చి యయ్యభవు నభిషేకించి పూజించిరి” (4-210) కాశీత మౌతున్నందువల్ల స్వామివారి రాకకు వేచి ఉండకుండా స్వయం ప్రతిష్ఠిడైనాడు

ఎల్లకాలం ఒక ప్రవాహంతో భీమలింగాన్ని సేవిస్తూ “సప్తసింధువు మున్నీ టిని కలుస్తుంది” (6-25) భీమలింగం ఎదుట సమృద్ధిగా నీరుతో ఉండి “ఉదార జలసిధి సప్తగోదావరంబు” (6-26) ప్రవహిస్తుంటుంది

సప్తగోదావర ప్రవాహం భక్తులకు ముక్తి పంటల నిస్తుంది ప్రజలకు ఖుర్తి పంటల నివ్వడంలో కూడా దానికదే సాటి “సప్తగోదావర ప్రవాహ సలిలంబు చేతకు.. యదుగారులం బంట లొనంగు పంటవలంతి కేదారక్షత్రంబు” లున్నాయి (1-110)

“సప్తగోదావరంబు సిద్ధర . సేక సంప్రవృద్ధ ... వివిధ తరుగుల వల్లెకా వేలపైన తత్పురోద్భావ పిధి” ఆకర్షణీయంగా ఉంటుంది (3-28)

సప్తగోదావర తీర్థమహిమను అందులో స్నానం చేయాల్సిన సద్విధాన్ని, ఫలాన్ని కవి చెప్పిన తీరు వ్యాధ్యం భక్తులకు ఉపదేశ ప్రాయం

“సప్తగోదావరమకంచె సకల తీర్థనారమగు తీర్థరాజంబు జగతిలేదు” (2-181) ‘సప్తగోదావరంబు’లో స్నానం చెస్తే అఖిలభములు .. ఆపహిల్లు తాయి (3-10) “ఇంద్రోద్వయగోలుసన్ . సప్తసింధువునం ద్రిపషణ” స్నానమాడేవాడు స్వర్గ రాష్ట్ర పొందుతాడు (3-107)

సప్తసింధూచకంబు గ్రుంచి నడచు యోగ్యులు గాంచ అష్టవివిధైశ్వర్య సంపత్తివొందుతాడు (3-115) “సప్తగోదావరంబును నారతీర్థ సంతృప్తమోక్షమం . శ్రాద్ధతల తర్పణాది లక్షయఫలములు” (3-154) గయలో శ్రాద్ధపించ ప్రదానాది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

సకల విధులు పలికినట్లుగానే ఇక్కడ గూడా అక్షయఫలాన్నిస్తాయి (3-155) సప్తగోదావరానికి భీమేశ్వరునికి మధ్య ఉండే స్థలంలో సుకృతం ఏది చేసినా వేయి విధాల పలిస్తుంది (3-158) “సప్తగోదావరమున గ్రుంకి . . భీమనాధేశ్వరస్వామిఁ జూచు ముజులకు సప్తజన్మముల యశము” లొంగుతుంది (4-20) మామ మాసంలో కుంభరాశిలో సూర్యుడు ఉన్నపుడు “సప్త తాపస వాహి న్యోఘముల్ మునుగు నడు” అఖిల పాపరహితుడౌతాడు (6-38) ఫాల్గుణం ఉత్తరా ఫల్గుని నక్షత్రం మీనరాశిలో సూర్యుడు ఉన్నపుడు “సప్తగోదావరాభిషేచనం” పాతకాల భంగపరుస్తుంది (8-37).

ప్రభాత సమయంలో ‘సప్తగోదావరం’ లో గ్రుంకులిడేరాడే తన చక్రదని స్వామి శలవిచ్చినాడు సప్తగోదావర స్నాన మంత్ర స్వయి శ్లోకాన్ని కవయిలా ఉటంకించినాడు అందులో ఒక శ్లోకం

“ సప్తగోదావరం తీర్థం సర్వతీర్థోత్తమోత్తమమ్
అత్ర సన్నిహితో దుద్రో భీమనాధేశ్వరేశ్వరః ” (4-22)

సప్తగోదావరం నదిగా, తీర్థంగానే గాకుండా పుణ్యక్షేత్రంగా కూడా కవి పేర్కొన్నాడు. “సప్తగోదావరోత్సంగ స్థలమునకుఁ గాఁ కేదార మక్షయవటంబు తరముగా కితర తీర్థములు సరియి ” అని కవి వాక్కులు

5 1 3 7 మరో రెండు తీర్థాలు కవి పంచ తీర్థాలు, ద్వాదశ తీర్థాలతో పాటు మరో రెండు తీర్థాలను కావ్యంలో ప్రస్తుతించినాడు అవి భూధరేశ్వర తీర్థం, వరుణేశ్వర తీర్థం అనేవి

భూధరేశ్వర లింగం హిమవంతునిచే ప్రతిష్ఠింపబడినది “భూధరేశ్వర తీర్థ మునఁ గృతస్నానదై భూధరేశ్వరు గొల్చు బోధ ఘనము. నిత్యమంగఱుడు నిర్విద్ర భద్రుండును, లక్ష్మీ లలాసైక లక్ష్మీయుతుడు” ఆవురాచని “తీర్థములలో నత్యుత్త మంబైన తీర్థంబు, భుక్తి ముక్తి ప్రదంబు మంగళ మంగళాత్మకము కల్యాణస్వరూ పము” అని అగస్త్యుడు ఈ తీర్థాన్ని ప్రశంసించినాడు (3-188)

అరాధికాలంలో ప్రచేతనునచేత “వాహినీతర న.. నిల్పబడి వెలింగెడు.. వరుణలింగంబు” వరుణేశ్వరమని పిలువబడుతున్నది ఆ వరుణలింగానికి పేయి కుండలు తీర్థవారి ధారను అడ్డకవిధి” పెట్టే “వల్లభద్రుంబు వాయంగ వాస గురియు” నట (3-143)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

5 1 3 8 కుమారామం పంచారామలిలో కుమారామం ఒకటి.
జ్యోసమహర్షి యాత్రలో కుమారామాన్ని సందర్శిస్తాడు

“ అలోకించె మహామునీంద్రుడు గుమారామమున్ విం
ధృక్కుత్తీలోపాంత ధరాలరామము బహు క్రిడావన శ్యా
మమున్ బ్రాలేయాచల కన్యకాధవ జహాభరాసనాద్దేండు రే
భా మానాయత హేమకూట కల ధౌత్యాంబిక గ్రామమున్” (2-61)

కుమారామం ప్రక్కనే కొమరేరు ప్రవహిస్తుంటుంది “కొమరేటి కల్యాణ రమల
చందంబుల నౌరవ్యభారంబు సంతరించి .. రాజనారాయణస్వామి రమ్య భవన
తార్ష్య కేతన తతికి నర్తనము గుప్పి .. కుమారవనానిలములు” వ్యాసుని అలస
టను పోగొట్టినాయి (2-62) “బాదరాయణుడు . దివ్యవాహిని, గొమరేట దిర్ఘ
మాడి . శాశ్వతునకు, శాశుక్య భీషణునకు” మొక్కినాడు (2-63)

5 1 3 9 ఇతర క్షేత్రాలు వ్యాసమహర్షి కాశినుండి వెడలగొట్టబడి
దక్షిణ దిశకి వస్తూ మధ్యలో ఎన్నో పుణ్యక్షేత్రాలు సేవించి తరించినాడు
అందులో పురుషోత్తమం, శ్రీకూర్మం, సింహాద్రి పీఠకాపురం, సర్పవనం,
సాంపరాయణ గ్రామం చేరి ఉన్నాయి

మాధవదేవుని తులసిమాల, పురుషోత్తమ స్వామి పాదజలం, కూర్మనాథస్వామి
మెడలోని చెంగల్వడం, లక్ష్మీనృసింహస్వామి మెండు చందనపు కప్పు, వ్యాసుని
కాశివియోగ గాఢాతాపాన్ని శాంతింపజేసినాయి కథలు దృష్టిలో పెట్టుకొని సముచిత
వర్ణనలు చేసి చెప్పించడం శ్రీహరునికి వెన్నతోపెట్టిన విద్య గదా . ఆ సీస
సద్యాన్న చిత్తగించండి

“ గంగానదీ ప్రవాహ కణము మాధవదేవు దోరంతరంబు ప్రతులసి చిగురు
ఎరుషోత్తమమునందఁ బుండరికాక్షుని దివ్య పాదాంబోజ తీర్థజలము
శ్రీకూర్మమున యందు శేషాహి పర్యంకు కింరంబు క్రొత్త చెంగల్వడంద
సింహాద్రియందు లక్ష్మీనృకంఠీరవ సార్వభౌము ప్రసాదచందనంబు

కాశికా విప్రయోగోరు గాఢ తాప శాంతి కొదవెను శశిరొపవారమగుచు
జాయతెరువున శ్రీబాదరాయణునకు వారిహర ధ్యానపూజా పరాయణునకు”

(2-51)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పీఠికాపురం సమద్రగుప్తని కాలంనుండి ప్రసిద్ధి కెక్కిన ప్రాచీన ఆంధ్రనగరం పీఠాపురం శ్రీనాథుని కాలంలో దెహ్లాజింగ్లో ఇది అంతర్భాగం ఇదే పీఠాపురం (2-80, 81) గా ఉచ్చరించబడింది

వృథికి ముత్యాల దండవరే పీఠికాపుర వట్టడము మోల నేలేలు ప్రవహిస్తుంటుంది పీఠాంబ యోగపీఠపై ఆనగర పార్శ్వంలో కాపురముంటుంది ...కుంటే మహాదేవి కూర్మిమెనల్లుడైన మాధవుడు “పెద్దగవసుల .. ప్రహేలిహిన జఘనుడై” నిలుచుంటి ఉంటాడు (2-52)

“ఎలేటి సాటి నదులు జగతనెక్కడివి? (2-53) ఏరేద వింటి .. ప్రాసంగు వరియేలు . ఇరుగాడునుం బండు” తాయి వెరు పసపండ్లు పండుతాయి పొక చెరుకు తొటలకు కొడపలేదు పొన్నలు, కొండమల్లలు, నారదాలు, పాటటిపుష్పాలు, కేతకులు పరిమళిస్తుంటాయి పీఠికాపురంలో (2-54)

“భీమిశ్వర మండలంబు పొరువునఁదిలింగత్కలంబు సంధి”లో ఉండే పీఠికాపురం “కేదార కుంభకోణార్క స్థానంబుకు సమాసం గా ఉంటుంది ఏలేటి నీటి కాలుగల క్రింద మొలకెత్తె వరి మళ్ళనుండి, పండి కొత్తకు సిద్ధంగా ఉన్న పరిచాకా అన్ని దశల పరిమళ్ళు ఉంటాయి దెంకాయతొటలు, ఆకుతొటలు, పనసతొటలు, చంపక వజ్రాలు, అరటితొటలు, ఉద్యానవనాలు, కనుల పండువుగా ఉంటాయి

పీఠాపురం “కుంతీ మాధవ దేవునకు విశ్రాంతి ప్రదేసంబును, విరాంబికా లక్ష్మీ కాటరాటంబును, హేలా సాసికి హేలాపల గొప్పమంటపంబును ననందగి ఘాత భేరాళ ఛాకినీ ఎత్త సముఖ భైరవ వ్రాత నిర్మిత ప్రాకార వస్తు కుట్టిమంబగు పీఠా వట్టణంబు”ను వ్యాసుడు య్యుల్లో ప్రవేశించినాడు

కవికి తృప్తితీరలేదు పొలాల్ని గురించి ఇంకా చర్చిస్తున్నాడు కాకర పొదలు, గుమ్మడి తీగలు, పెండలిం, చిలగడ, చేమదుంపల తొటలతో ఉండే ఉపవనాలు “భువన సారము పీఠికాపురవరము”నకు నలువైపులా సాక్షాత్కరిస్తాయి (2-56)

బంగారు పానపాత్ర, ఆర బండిన మాతులుంగ ఫలం, ఖేలం, లోహదండాన్ని ధరించి “పీఠికాపురోపకంఠ శృంగుటక భూమి భాగమునఁ గాపురముండెడు పీఠికాంబు” వ్యాసుడు భక్తితో మ్రొక్కినాడు (2-57)

కుక్కురేశ్వరున్ని హంకితిదెవిని. శత్రుదైవాన్ని రుంటి మాధవున్ని పూజించినాడు (2-58) హేలాతరంగిణిని ప్రస్తుతించినాడు (2-59)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

సర్వపురం పిరాపురం తవాత వ్యాసుడు కుమారామాన్ని సందర్శించినాడు ఆ తవాత సర్వపురాన్ని, దీన్నే సర్వవనం అని కూడా అంటారు నెటి భూస్వామిగౌదావరి జిల్లా, కాకినాడ తాలూకాలో ఉంది సర్వవనంలో శ్రీభావనారాయణ స్వామి వెంచేసి ఉన్నాడు

వ్యాసుడు “సర్వపురాభిధానమ్ (ద్రిలింగఖోజీ వైకుంఠమున్” దర్శించినాడు “నారదకుండికా జలములన్ . .. దెహమును ముంచి” నాడు కాశీ విమోగ దుఃఖాన్ని పోగొట్టుకున్నాడు “ప్రవాహస్వరాయణున్ లోచనోత్సవముగా దర్శించినాడు” (2-65)

సర్వవరం ఊరు ఊరంతా విష్ణుమయమే ప్రజలంతా విష్ణు భక్తులే భావనారాయణస్వామి కంచె పరదైవం లేడక్కడ “దవ్యగులు నూట యేగివిడి తీరు పతులను ఒరమ పడమైన శ్రీసర్వపురము” లో (2-66) వ్యాసుడు “శనివరోత్సవ మాచరించి” నాడు (2-67) ద్వాపరకాలంలో, ఆష్టాక్షరితో బెంగల్వ పూదండ, పసిడి ఎరులతో భావనారాయణ స్వామిని సమర్పించినాడు (2-68)

వీడిద ముందుకు సాగినాడు మునుషుడు తుల్యభాగా తీరంబున (2-69) ఉండే అగస్త్యేశ్వరస్వామిని సంగమేశ్వర స్వామిని పూజించినాడు (2-70, 71) రామచంద్రపురం తాలూకాలో వీడిద గ్రామంలో తుల్యభాగా తెరాన ఉండే శివలింగం సంగమేశ్వరుడు⁴

సంపర వేదవ్యాసుడు మున్నుండు పయించి తుల్యభాగా తీరంబున సాంపరాయణ గ్రామంబు చేరువ వివాటవి వాటి గపట భిల్లుండైన చలిగొండతేని యల్లు ముక్తికైయని చర్చించి (2-72), ఎప్పుడో పూజనయి చెసినాడు (2-73), దారునన్నె బంగారాన్నే పరిహసించే క్రొంగొత్తరేల పూలతో సాంపరాయ గ్రామ సుధిలయి పూజించినాడు

కాకినాడ తాలూకాలో ఉండే నెటి సంపర గ్రామమే సాంపరాయ గ్రామం⁵

ఓంకార పురి వ్యాసుడు ప్రభాత సమయాన్నే ‘దత్తారామ యాత్రోద్యమం’ ఆపాదిస్తూ ‘ఓంక్రియానగర పర్యంతార్థమార్గంబున’ లోవాముద్రా, తానూవచ్చే అగస్త్యుని దూరంగా నుండి చెప్పించినాడు (2-79) ఓంకారపురి ఇప్పటి రామచంద్రా పురం తాలూకాలో ఉండే ఓడూరు అనే గ్రామం⁶

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

‘పీఠాపుర కుక్కుచేష్టరుని దాయగదామెడు అగస్త్యుని తుల్యభాగాపగ
చెంత శంకర గృహంగణ ఎల్వ వరాంతరంబున కలుసుకొన్నాడు వ్యాసమౌని
(2-81) ఆ తుల్యభాగా తీర చిల్వ తపనాంతరంబున శశికాంత శీతల ప్రదే
శంబున నాసిచుకై వ్యాసాగస్త్యులు అష్టకభాషినోడంబులఁ బ్రాద్దపుచ్చినారు

5 1 3 10 పవిత్రనదలు సోనాడు ధీమత్వర పురాణంలో ప్రస్తు
తించిన నదులలో వృద్ధగంగ, ఏలినది, తుల్యభాగ, సప్తగోదావరం ఉన్నాయి

ధీమమండల జేత్రానికి కోటిపల్ల సోమేశ్వర స్వామి శిరసుపై నక్షింజే వృద్ధ
గంగ, పీఠానికి తానమాడించె ఏలినది, మకాది జలజంతువులు దండిగా తుల్య
భాగ, అప్పరలతో సేవింపబడే సప్తగోదావరం అరుతోటలతో, వాకతోటలతో అమరి
ఉంటాయి ఆ వైనం క్రింది పద్యంలో

“ ఒకచోటఁ గోటిపల్లుడు రాజు కోటిర విభాజితోత గంగ వృద్ధగంగ
యొకచోటఁ దిరాంచితోన్నత స్తనచరార్చుల జర్జరితకల్లోల యెల
యొకచోటఁ జటుల నక్ర కళిర వారిసె కొయ గర్భావోగ తుల్యభాగ
యొకచోట నవ్వరో సకరసంసేవితాంతరము శ్రీసప్తగోదావరంబు

నమరు నాగరంధ సిద్ధాంత శాతి నాగవల్ల సమాకాంత పూగ ఖండ
మంతోద్యానవాటి కాంచు విభవ పాత్రమగు భీమ మండలి జేత్రమునరు

(3-20)

కోటిపల్ల రామచంద్రపురం తాలూకా గొతమి ఒడ్డున ఉంది గురుపత్నీ
గమన దోష సమనార్థం చంద్రసిక్కుడ ప్రతిష్ఠించిన శివలింగం పేరు సోమేశ్వర
లింగం?

గొతమి గంగ ప్రవాహగతి, ఆ నది ఏయె స్థలాలను పుణ్యప్రతాపగా చేస్తున్నదో
తెలిపే పద్యం ఈ క్రిందిది

“ త్ర్యంబకాచల శిఖాగమునందు నుదయించి పొదలి యోర్వావరభూమి దళిసి
మలఁగి చండకవసే మవ్యభాగమున దాప్రస్థవకాచల ప్రస్థ మొబుసి
పట్టిన శ్రీవీరభద్రుని సేపించి తెరసోమ మండిము చాసి
మెని యసంత ధీశ్వర స్థానంబు చంద్రవాదమలపైఁ ద్రోపగాఁ గల

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

గోటిపల్లికి కొమ్మలాఁగలు మ్రొక్కి కుండలాముఖ తీర్థంబు గుస్తరించి
భీమమండాలి దాపలఁ బెట్టుకొనుచు గోతమీ గంగ లవజ్ఞాఁగ గొగిలించె ”

(3-21)

నాసికా త్రియంబకం వద్ద జన్మించిన గోతమి, దండకవన మధ్యంలో ప్రవహించి పాపికోండలను చేడించుకొని, పోచరం తాలూకాలో పట్టెన గ్రామంలోని వీరభద్రుని సేవించి, తాళ్ళవూడి గ్రామంలో వెలసి ఉండే తిలసోమనాథుని మందిరం ప్రక్కగా పారి, కొవ్వూరు తాలూకా కుమర పెపం గ్రామంలో అనంతభోగేశ్వరుని సేవించి కోటిపల్లె సోమేశ్వర పాదపద్మాలకు మ్రొక్కి, కుండలేశ్వరస్వామి ఉండే అమలా పురం తాలూకా కుండలేశ్వర గ్రామాన్ని ఒరు పారుతూ, భీమమండలికి ఎడమవైపు ప్రవహించి, గోతమీ గంగ సముద్రుని చేరింది “వార్ధులడింటికి వలపు వసిత .. మంగలోత్సంగ గోతమీగంగ” . . (3-22) పై పద్యాలలో గోతమిని కవి గంగకు అభేదంగా వర్ణించినాడు

5 1 3 11 రుక్మచెక్వర స్వామిని సేవింపబోయే లోపాముద్ర అగస్త్యులకు కాళిగుండి లవహాస భిన్నుడై వస్తున్న వ్యాసుడు ఎదురవుతాడు తుల్యభాగా తీరంనుండి అందరూ దక్షాగ్రామానికి తిరుగుమొగం పరారు చారిలో వారు తుల్య భాగతటం మీద ఉండే సాంపరాయపురాన్ని దర్శిస్తారు మామెడితోపులతో శోభాయ మనంగా ఉండే పులుగుర్తి సోమేశుణ్ణి, ఓంకార పురంలో త్రిహటంలో వెలసిన హరి హర బ్రహ్మలను, శీరామహాగ్రామంలో ఉండే శివునికి మ్రొక్కి ముందుకు సాగి దక్ష రామ ప్రవేశానికి అనుపైన పథముహూర్తంలో ఒక ఏకాంత స్థలంలో ఆసీనులౌతారు

“ తుల్యభాగాతటి మ్రమ మండలంబైన సాంపరాయపురంబు సరణిఁబట్టి
చూతాటవీ వాచి శోభమానం బైన పులుగుర్తి సోమేశు వలవలించి
యొంకారపురి ద్విహటోపరిస్థితులైన హరిహర బ్రహ్మల నభినుతించి
శీరా మహాగ్రామ సంహసస్థనున కురగహారున కెదురుండి మ్రొక్కి
యరుగువారు మునుల్ పరారనుతునకు దక్షవాటి బ్రవేశింపఁదగినయట్టి
శుభముహూర్తంబునకు గాలక్షిద్ధి దెలియఁదలచి కూర్చుండి రొక వివిక
స్థలమున” (3-39)

పులుగుర్తి - శీరా, రామచంద్రపురం తాలూకాలో పులుగుర్తి దగ్గరుండే సోమేశ్వర గ్రామంలో ఉండే శంభులింగం పులుగుర్తి సోమేశుడు కాకినాడ తాలూకాలో ఉండే నెటి శీరాగ్రామమే నాటి శీరా మహాగ్రామం

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

బ్రహ్మసంపేద్యం మునిసంఘాన్ని “ఓంకారపుర పుణ్యక్షేత్రంబునం ద్రికూట దివ్యభవన వాటంబున” ఉంచి సంగికెగ్గి, “భీమమండలి పుణ్యక్షేత్రంబు” వీక్షించాలనుకుంటూ లోపాముద్ర, అగస్త్యుడు, వ్యాసుడు (3-47) కాశీలో చస్తేనే కైవల్యం వస్తుంది ఏమాత్రం కష్టం ఉంటుందా “వేద్యనాయకునిచే.. రీలా గతి” ముక్తి వస్తుంది రండి! త్వరగా రండి సులూరా! అని పిలుస్తున్నట్లున్నాయి ఆకాశాన్ని చరచే అలలు గౌతమి సముద్రంలో సంగమించే స్థలంలోనివి (3-53) అమరాపురం తా లోని ‘బ్రహ్మసంపేద్యం’ అనే గ్రామం పద్దనే గౌతమీ నాగవన్తో సంగమిస్తున్నది అక్కడ ఉండే బ్రహ్మేశ్వర స్వామి శివలింగమే పెద్ద నాయకుడు?

సంగినుండి సంవీక్షించే మునులకు సంపెద్యం, కోటిపల్లి, డాచారామం, అందు లోని అందమైన భీమలింగం ఉండే ఉన్నతమైన దెవాలయం, సప్తగోదావరం దర్శన మిచ్చినాయి పట్టిస, పుండరీకాద్రి, కుమారారామం, కుక్కుచేశ్వరం, పల్వలపురం, సంగమేశ్వరం, కుండలాముఖం సాక్షాత్కరించినాయి ఆ క్షేత్రాల్లో ఉండే దేవా లమూలు దృగ్గోచరమైనాయి

“ అదె పట్టిస స్థానమందుండు కిరంధూద్ధవస్వామి రుద్రేంద్రమాశి
యదె పుండరీకాద్రి యచట మార్కండేయు సలవెల్పు ముక్కుంటి
వెలసెదొల్లి
యదె కుమారారామ మా హర్మ్యరెఖయ చాళక్యభీమెన సదనవాటి
యదె కుక్కుచేశ్వరం బయ్యుపాంతయు మెడ హారానిజీదేవి యోలగంట
వాడె మాయుంటివెల్పు పల్వలపురమున గొప్పలింగంబు పణిరాజు
కుండలుండు
సప్తముని సింధు సంగమేశ్వరుడెవాడె కుండలాముఖమదె మౌనికుల
వరేణ్య” (3-55)

కలివెల పుండరీకాద్రిలో మృకంధూద్ధవస్వామి, కుమారారామంలో చాళక్య భీమేశ్వరుడు, పల్వలపురంలో కొప్పలింగం, కుండలేశ్వర గ్రామంలో కుండలేశ్వర స్వామి, ఏకిడ గ్రామంలో తుల్యధాగ గట్టున సంగమేశ్వరుడు, వెంచేసి ఉన్నాయ పలివెల గ్రామంలో ఉండే స్వామి ఉమా కొప్పలింగేశ్వర స్వామి ఈ శివలింగం శిరసుపై కొప్ప ఉంది 10

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

5 1 3 12 సప్తగోదావరం-గౌతమి గోదావరి తూర్పు పశ్చిమ గోదావరి జిల్లాలలో నడుచు ప్రవహించి రాజమహేంద్రవరంవద్ద ఎడు పాయలుగా చీలి తూర్పు సముద్రంలో కలుస్తుంది¹¹ ఆ ఎడు పాయల్ని సప్తగోదావరి అంటారు అవి తుల్య, ఆత్రేయ, ఫరద్వాజ, గౌతమి, వృద్ధగౌతమి, కౌశికి, వసిష్ఠ అనే¹²

తుల్యభాగా నది రామాచంద్రాపురం తాలూకాలో ప్రవహిస్తున్నది దక్షిణాన వద్ద “గోదావరి, తుల్యభాగా, కౌతేయ, కద్వాపగానది మాతృకాయమానంబులై” యుగయుగ వసింపండుతున్నది (1-110)

తుల్యభాగకు ఆ పేరెలా వచ్చింది? ఒక రాక్షసుడు సురాసురులకు “మాధ్యస్థ్యంబున వివాచంబు తీర్చుచుండుటకు సమర్థుండగుడు” అతనికి తుల్య భాగుడనే పేరు వచ్చింది (4-187) గౌతమి గంగయింటి ఒక పాయను తుల్యభాగుడు తనవెంట కొనవచ్చిరాడు కాబట్టి ఆ నదికి ‘తుల్యభాగ’ అనే పేరువచ్చింది (4-188, 188)

సప్తర్షులు సేమలింగ ప్రతిష్ఠకొనం గోదావరికి తెస్తుంటారు తుల్యభాగానది వద్ద రాక్షసులుంటారు గోదావరి ఆ ప్రదేశాల్ని ముంచెత్తుతుంది అసురులు ఋషులు వాకాటరాడుకుంటారు సప్తర్షులు తెచ్చి ఆ నది ‘సప్తత్రయ’ అవుతుందని రాక్షసులు శపిస్తారు అసురుల సమాశ్రయమైన తుల్యభాగ అపూజ్య, అస్పృశ్య అవుతుందని ముఝి ప్రతిపాదించి ఇస్తారు తుల్యభాగుడు మధ్యస్థంలో రాజీపడి తమ శాపాల్ని కొంత సడలిస్తారు అందువల్ల సప్తము సేంధువుకు అంతః ప్రవాహం ముంటుంది ఉత్తర, పశ్చిమాయణ, పుణ్యకాలాల్లో, గ్రహణ శోకాలలో, ఆదివారం, పుర్ణిమ, అమావాస్య ఇలాంటి పర్వదినాలలో తుల్యభాగ పవిత్రత నొంది శుభాలనిస్తుంది (4-177 కుండి 4-190 దాకా)

5 1 3 13 గోదావరి భీష్మర పురాణం ‘స్కాందపురాణ సారమగు శ్రీగోదావరి ఖండము’ గా సంస్కృతంలో ఉంది (1-27) ముసీంద్రులు “వృధివి యెల్లఁచు రక్షించు పెరంబు ముక్తరక్షించు గోదావరమ్మ యెప్పుడు” (4-186) అని తమిళ తామి అనుకొంటారు “గోదావరి, గోదావరి, గోదావరి యంచుఁబలుక్కు గుణవంతులను గోదావరి తల్లి సంతాదించు గదమ్మ నివు భవ్యకభంబుల్” (4-189) అని ప్రార్థిస్తారు అంబికానాథ కుండికాంబుజ వని గోదావరి (4-172) గౌతమసు కవంపలువు నుండి పుట్టింది గోదావరి గోదావరి గంగమ్మగా భావింప బడింది (4-171, 175) గౌతమిగంగ ఆలోల షనతరంగ (4-182) గౌతమ

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు

కన్యాతటిని నీరు తాగిన మనుజులకు పునర్జన్మ ఉండదు (1-163) ఘోరపాతకాలను గంగ అలల చెరులతో మును మును ధ్వజంతో వెదికిస్తున్నదట (4-165)

5 1 2 14 పుణ్యతీర్థంబాలు భీష్మర పుణ్యంలో ఆరవ ఆశ్వాసం 81 వ పద్యం నుండి 90 వ పద్యం వరకు వివిధ దేవతలు ప్రతిష్ఠించిన శివలింగాలు- తీర్థకుంఠాల ప్రసక్తి ఉంది సప్తసింధువులు భీమకుంఠానికి ఎదురు దెబ్బెందుచే ప్రతిష్ఠింపబడిన ఇంద్రేశ్వర తీర్థం ఉంది అది పాపనాశకం భుక్తి ముక్తిప్రదం (8-83) భీమలింగానికి దుఃఖంగా యజ్ఞపురుషేశ్వర దివ్యామృత లింగం ఉంది (8-84) అక్కడే అగ్నికుండం అనే తీర్థం ఉంది అందులో తీర్థమాడి పితరులకు తర్పణాలు వదిలితే వారు ఊర్ధ్వలోక గతులౌతారు (9-85) కృత్తికా నక్షత్రంలో అగ్నికుండికలో గ్రంథులిడి అగ్నిశ్వరుని దర్శిస్తే ముక్తి కరతమలరం అవుతుంది అగ్ని కుండికకు దగ్గరలోనే ఉండే దక్షకుండి సర్వపాపహరం దానికి దక్షిణంగా దాక్షాయణీదేవి వెలసి ఉంది దక్షకుండంలో స్నానమాడి దాక్షాయణ దేవికి బహుళ అష్టమీ, చతుర్దశిలో దండప్రణామం చేసే సదలకు మోక్షం లభిస్తుంది (8-87)

దక్షకుండికి ఉత్తరంగా విరభద్ర ప్రతిష్ఠితంబు చెంగట నుండి లింగముంది భీమనాధేశ్వరునికి పడమట వరుణ ప్రతిష్ఠితమైన వరుణ లింగముంది వరుణకుండంలో గ్రంథులిడి వరుణ లింగాన్ని దర్శించిన సునికి భవ బంధాలు నశిస్తాయి భీమ లింగానికి వాయవ్యంగా వాయుదేవుడు ప్రతిష్ఠించిన వాయులింగముంది వాయు కుండంలో ముసిగి వాయులింగాన్ని సందర్శిస్తే నరుడు మోక్షులక్తిని పొందుతాడు సోమేశ్వర లింగం సోమనిదత ప్రతిష్ఠితం సోమకుండంలో తానమాడి సోమేశ్వరుని దర్శిస్తే నరుడు భుక్తి ముక్తి సంసిద్ధి పొందుతాడు (9 88) శివగంగ, చంద్రగంగ అనే రెండు కూపాలు దక్షామంఠో ఉన్నాయి మొదటిది పాపాలను ఉడుక్కఱాలినది రెండవది పితృదేవతలకు తృప్తినిస్తుంది (6-17)

5 1 3 15 శ్రీలైలం - శ్రీకాళహస్తి “వేమహాపతి కాంచీ శ్రీగిరి కాళీ పంచామాది దేవభవనంబుల . .. అంచిత భూదాన శాసనాక్షర పంక్తుల్ .. వ్రాయించి” నాడు (1-40) “కాంచీ చిదంబర కాళహస్తి కాళీ శ్రీలైలాది మహా స్థానంబులకంటెను సేతు కేదారంబుల కంటెను సతీశయంబుగాఁ జేసి యీ ప్రేతం బును (దక్షామాన్ని) మరగి . భీమలింగంబు సర్వమంగళాదెవియుం దాసును తోరకూర్చార్థంబుగా నధిష్ఠించి ఉండుడు (8-76)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

5 1 3 16 'భీమేశ్వర పురాణం' అవతారిక 87వ పద్యం వరకు సాగింది అందులోని స్థలనామాని ప్రసక్తి కొంత

అంధ్రజగతి| అంధ్ర భూమండలం | అంధ్రమేది, త్రిలింగభూమండలం త్రిలింగ విషయం, తెలుగు భూమి, కళింగ, పాళనాడు, అరేడు| అరియేడు, కాల్యుట్టనం, కొలను, చోడవరం, బెండపూడి, బోడసపర్రు, రాజమహేంద్రం| రాజమహేంద్రదుర్గం| రాజమహేంద్రవరం, శంకరగిరి, శ్రీగిరి, సింహవిక్రమ నగరం కమలాచలం, గౌతమి, పంచారామాలు శ్రీమృకందాద్వపస్వామి స్థానం, సింహాద్రి సప్తమనిసింధు అనే స్థలాలు - నడల ప్రస్తావన ఉంది

బెండపూడి అన్నమంత్రి శ్రీనాథుని పిలిపించి "స్కాందపురాణ సారమగు శ్రీగోదావరీ ఖండమున్ అంధ్రజగతివాప్రబంధంబుగన్.. రచియింపు" మని అభ్యర్థిస్తాడు అంధ్రభాష అనవానికి 'అంధ్ర జగతీ భాష' అనడం శ్రీనాథుని వక్రోక్తి సాంద్యూనికి తార్కాణం వీరభద్రారెడ్డి, వేమారెడ్డి, సింహాద్రి పర్యంత సీమాంధ్రమేదిని హాలాఖండలు (1-29)

పంటవంశం "పాకనాటిదేశంబున భద్రపీఠంబున వసించి సింహవిక్రమనగర, దువ్వూరు, గండవరాది పట్టణంబులు నిడివానంబులుగా . త్రిలింగ భూమండలా ఖండలులను వెమాన్న పితన్నలను కుమారగిరిశివరాడలం బూజుసామ్రాజ్య పీఠస్థలం" కాంచినది. . "అల్లాడ భూవల్లభుండు రాజమహేంద్రంబు రాజధానిగా సింహాద్రి పర్యంతం బుత్తుక కళింగ యవన కర్ణాట లాటాంతర్దిపంబైన ప్రతాపంబున విశ్వ పిశ్వంభూ భువన మండలంబు బరివాలించి"నాడు (1-102)

సింహవిక్రమపురం నెల్లూరు దువ్వూరు, గండవరం కొవ్వూరు తా నెల్లూరు జిల్లా లోనివి

శ్రీకమలనాభామాత్యుడు శ్రీనాథుని తాతగారు వారిధితటి కాల్యుట్ట నాధీశ్వరుడు (1-10) కొల్లత్తరై అనే పేరుండే కృష్ణా పట్నమే కాల్యుట్టణం. నెల్లూరు జిల్లా గూడూరు తా లో సముద్రతీరంలో, వాకనాళిబొసి గ్రామం దినికి గండ గోపాల పట్టణమనే నామాంతరం ఉంది ఆ కాలంలో ౬6 ఒక రేవుపట్టణం¹³ పాళి గ్రంథాలై కొల్లపట్టణమనే పుస్తకం తూర్పు సముద్ర తీరంలో ఉన్నట్లు ఎ.సి లా గారు చెప్తున్నారు¹⁴

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

సప్తమాదియ రాజుడొడియ జ్ఞాపాల వందిత శ్రీపాద వనరుహాలు రెడ్డి రాజుల. వెమన జ్ఞానపునికి సప్తమాదియ రాజన్యసమితి మొర్చుతుంటుంది (1-38) ఈ సప్తమాదియలు విభావట్టణం జిల్లాలోని కళింగారణ్యంలోని మన్నె కొట్టానై ఉండవచ్చు మాడుగోలకు గ్రామం వీరవల్లి తాలూకాలో వుంది ఆ పరిసర ప్రాంతాల్లో ఉండే కొండలకు మాడుగోలు కొండలని పేరు¹⁴ ఛాడియ లేక ఝాడు అనే గ్రామం సోంపేట తాలూకాలో ఉండే ఝాడు లేక ఝాడుపూడి అనే స్థలం¹⁵

“వెండపూడన్న . సవివ దెవెండ్రు గృతికభర్వదనిజేరి” (1-29) అని కవి వాక్కులు వెండపూడి గ్రామం తుని తాలూకా, తూర్పుగోదావరి జిల్లాలో ఉంది

“గౌతమి తటమునందు.. అగ్రహారములలోన బ్రాహ్మచోత్తములు భామ ములు వెండియునుబైడి దడఁ బడఁగ” సంపన్నులై ఉండినారు (1-41)

“వీరభద్రేశ్వరుడు ... శ్రీమృకందూచ్చవ స్వామి శివుని మ్రోల దర్మ కాసన ఘనశిరాస్తంభ” మెత్తినాడు

“అగ్రహరాశిని అభిమాన్యంబులు” ఇచ్చినాడు వెమభూపాల రాజ్యాభివృద్ధి కరమైన రాజమహేంద్రవరము సాంద్రవిభవంబు గా ఉంది ‘కమలా చూగ్రం’ పై వెలస ‘మార్కండేయ శివుని’ శిరసుపై ఉండే చంద్రుని వెన్నెలలో తెల్లగా చెయ బడిన సాధవీధులు “గోదావరి పుణ్య కూలంకషా జలాస్పాత శ్రీరుద్ర పాదయుగళి” ప్రాకారాలతో గంధ గళాలు నడయాడే ఘంటా పహలో ఒప్పిఉంది (1-48).

కవి పలుకులలో రాజమహేంద్రవర సాంద్ర విభవాన్ని ఈ పద్యంలో తిలకిద్దాం

సీ “ కమలాచూగ్ర మార్కండేయ శివశిర శృణి చంద్రికా దౌత సాధవీధి
గోదావరి పుణ్య కూలంకషా జల స్పాత శ్రీరుద్ర పాదయుగళి
బలపద్మన్నత ప్రాకర పరివేష గంధూషి తాజాండ మండలంబు
గంధ దంతావళి గ్రైవీయ ముంటికా రంకార ముఖర ఘంటాపథంబు

తే రాజులబాసనా సూత్న రత్న పేటి వీరసూత్ర సుధట కంఠిరవాద్రి
వెమ భూపాల రాజ్యాభివృద్ధికరము సాంద్ర విభవంబు రాజమహేంద్రవరము”
(1-49)

మృకందూచ్చవ స్వామి అంటే మార్కండేయస్వామి రాజమహేంద్రవరంతో

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

ఉండే పలింగం పేరు రాజమహేంద్రంలో కమూడికి దిగువ గోదావరి నదిని అంటుకొని ఉండే ఒక తీర ఘట్టాన్ని 'రుద్రపాదాల ఘట్టం' అంటారు¹⁶

అరేటి అన్నయ నవలక్ష కోడండనాథ రాజ్యం అనే అంబుధికి చెందడు
 "అంద్ర భూమండల అధ్యక్ష సింహాసన సంప్రతిష్ఠాపనా చార్యుడు కొలను ప్రతాప
 చుద్ర రాజు చేత 'అరేడు' . . అగ్రహారంగా పరిగ్రహించినాడు అన్నయ (1-50)
 అరేడు గ్రామం భీమవరం తాలూకా పశ్చిమ గోదావరి జిల్లాలో ఉంది 17.

అరియెటిలింగన ప్రభువయిండు. అల్లాడధరణి నాథునిచేత "ఒడ్డాది మత్స్య
 వంశోద్భూతమైతః బల్లవాధిపు తతఃబలవమంది . తెలుగు భూమి" ఏలించి
 నాడు (1-63)

వడ్డాది గ్రామం విశాఖపట్నం చోడవరం తాలూకాలో వుంది వడ్డాది రాజ్యాన్ని
 మత్స్యవంశ రాజులు ఏలేవారు పూర్వం కళింగాంధ్ర దేశంలోన ఒక చిన్న విషయం
 వడ్డాది దెంగ ఇప్పటి చోడవరం తాలూకా ప్రాంతం 18

"ప్రతాప వెమ వసుధాచిపుత్ర . భువన మనోహరంబయిన చోడసత్పురి
 మహస్థలంబునన్.. అన్నచోడవర మహాగ్రహారము" పరిగ్రహించినాడు (1-651)
 తూర్పుగోదావరి జిల్లాలో బొడస కుంజు మహస్థలం వుంది దానికి అతి దగ్గరగా
 బొడ్డవరం అనే చిన్న గ్రామం ఉంది అదే ఈ అన్నచోడవరం కావచ్చునేమో అని
 చాగంటి శేషయ్యగారి ఊహ 19

అరేటి అన్నయ మంత్రి పుణ్యస్థలాలకు చేసిన సేవను క్రింది పద్యం
 కన్నులను గద్దెస్తుంది

" రాజమహేంద్ర దుర్గమునఁగావించె శ్రీ వీరభద్రునకుఁ బ్రాకారరేఖ
 నిలిపె మార్కండేయ నీలకంఠుని మ్రోల రామవఁ దమ తల్లి నామకముగఁ
 సంగమేశ్వర దివ్య శంఖులింగమునకుఁగల్పించె గళ్యాణ గర్భగృహము
 దక్షపాటికయందుఁ దరుణేందుమౌళికి మొగలి వాకిట ధామమును రచించె
 బ్రాద్విశావప్రగోపుర ప్రాంగణమున సప్తమిని సింధుసౌపాన సరణి తెలనఁ
 దిచ్చె భవనంబు భీమయ దెవు నగర మంత్రి దేవయ యన్నయాఁ మాత్య
 వరుడు " (1-75)

మన్మధునివంటి బెండపూడన్న మంత్రి సంగమూర్నాశించి పంపారామాలలో
 పల్వల పురంతో ఉండే ప్రౌఢ వెళ్ళలు దూతికంకు లంచం ఇస్తుండే వారు (1-78).

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

5 1 3 17 దక్షవాటి మాహాత్మ్యాన్ని సవిస్తరంగా వర్ణించిన ఈ కావ్యానికి తుది పలుకులుగా చెప్పబడిన ఈ సీసం (6-106) లోని పలుకులు పంచదార చిలుకలు, అశర సత్యాలు

“దక్షవాటి మాహాస్థానంబులో లేని యమరు లే స్థానంబునందు లేరు
దక్షవాటి మాహాస్థానంబులో లేని యర్థ మె స్థానంబునందు లేదు
దక్షవాటి మాహాస్థానంబులో లేని యమృత మే స్థానంబునందు లేదు
దక్షవాటి మాహాస్థానంబులో లేని యజ్ఞ మె స్థానంబునందు లేదు

తే దక్షవాటిక సకల తీర్థముల కిరవు దక్షవాటిక సకల విద్యలకు గరిది
దక్షవాటిక పితవంబు తానకంబు దక్షవాటిక పుని యంతఃపురంబు ”

(6-106)

తర్వాతి వచనంలో పౌరాణికుడైన సూతుడు అలాంటి మాహామహిమము గలిగిన దక్షరామంలో నివసద్దాం, దర్శిద్దాం రండి, అంటాడు మునులలో సూతుని సకల మునుల భీమమండల దర్శనోత్కంఠకు ఈ వచనం పరాకాష్ఠ

“ఇట్టి మాహామహిమంబుగల దక్షరామంబున నభివసంపుదము భీమమండలంబు దర్శింపుదము సప్తగోదావరమ్మున నాడుదము వృద్ధగంగాజలంబుల దేలుదము తుల్యభాగా తోటంబుల మునుగుదము కణ్వవాహిని నవగాహితము కౌంటే యంబున నోలరాడుదము లవణ పయోనిధి గంగా సంగమంబులం దభిషేకితము రండు ... ” (6-107)

5 1 4 కాశీ ఖండం : భీమఖండం దక్షరామ క్షేత్ర మాహాత్మ్య కావ్య మైనట్లు కాశీఖండం కాశీక్షేత్ర మాహాత్మ్య కావ్యం “శ్రీనాథుడు ప్రాయశ్చింతకు మిగులగైవాల కుండ” తెలిపిన గ్రంథం కాశీఖండం (1-7) స్కాంద పురాణం లోని ఏభై ఖండాల్లో ‘కాశీఖండం’ ఒకటి తెలుగు కాశీఖండం కావ్యానికి మూలం

5 1 4 1 ఈ కావ్యం ‘అవతారిక’ లోను, ఆస్వాసాద్యంతాలలోనూ, కావ్యభాగంలోనూ కనిపించే ‘తెలుగునాడు’ ప సంబంధించిన స్థలరామాలయ వర్ణనలుగా పరిశీలిద్దాం

కృత్యవతారికలో అంద్రధామ మధ్యాంధ్రం, త్రిలింగ, కళింగ, వెంగీ రాజ్యాలు ఒడ్డాది, కిల్లెడ చీకటి, జంతున్నాటి, ఝాడె, బారహ, దొంతి, సప్త

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

మాడియ సీమలు, కప్పకొండ, కలువ పల్లి, కసిమికోట, గోతమీతీర అగ్రహారం చూపూరు, మాకవరం, మేకరాయ, శృంగారంకోట, లోతుగడ్డ ప్రశాసాలు, దాక్షారామం/దాక్షారామం, చాళుక్య భీమవరం, కమూద్రి, వేదాద్రి, సింహాద్రి, రాజమహేంద్రపురం అనే శ్రేణులు, గోతమిగోదావరి, చిల్కనముద్రం, సప్తగోదావరం అనే తీర్థాలు ప్రసక్తిలోకి వచ్చినాయి.

5 1 1 2 వీరభద్రదారెడ్డి, వేమారెడ్డి త్రైలోక్య విజయం అనే పేరు గలిగిన సాధనం ప్రశాసనాలలో సామంతులు, సైన్యాధిపతులు, కవులు, పండితులతో నిండు కొలువుతీరి ఉంటారు (1-10) వేమారెడ్డి శ్రీనాథుని పిలిపించి నీవు రచించే 'కాళి ఉండం' కావ్యాన్ని వీరభద్రదయ్య పేర అంకితం చేయమని అభ్యర్థిస్తాడు ఈ మామండలంలో నీ బోటి సర్కవులు ఈరాడు లేదు నీ ప్రభు సాహిత్యాలు దాక్షారామ, చాళుక్య భీమవర గంధర్వ అప్పర భామినుల పాలిండ్ల జంటపై పూసిన చందనం కుంకుమల ద్వైరాజ్యభావాన్ని వహిస్తున్నాయి కవి సార్వభౌమా : (1-14) అంటాడు కర్పూర వసంతరాయాడు వీరభద్రదారెడ్డి కర్పూర తాంబూల మిస్తాడు కవి పరిగ్రహిస్తాడు (1-15)

శ్రీనాథుని సాహిత్య సౌష్ఠవాలకు కారణాలు - ఉద్యోధికాలు ఇవి ఆంధ్ర షమా మండలాఖండలుడైన వేమారెడ్డి కృతివీక్షణం మోడె రాయ గురువులపాద సమారాధనం, కమూద్రిమీద ఉండే మార్కండేయ శివుని తలపువైసిన చంద్రుని వెన్నెలలోని సుధాధార, వేదాద్రి నరసింహుని విపుల వక్షస్థలికి అలంకారమైన యెంగల్వహార పరిమళం - అనెపి (1-16) వేదాద్రి నృసింహశత్రుల జగ్గయ్యపేట తాలూకా కృష్ణా జిల్లాలో ఉంది

నాలుగవ శాతంలో జనించిన గుణరత్నాకరుడు పెరుమాళ్ళురెడ్డి శ్రీచూపూరులో జన్మించి అభివృద్ధిచెందినాడు అల్లాడ వెమావెడ్డి మాకవరంబు వీరభక్తాన్నాడు

సప్తమాడియ రాజులను రూడె, జంతున్నాటి జననాథులను, బారహ, దొంతి భూపాలుల్ని, కలువపల్లి, ఒడ్డాడి కటకాధిపతుల్ని అల్లాడ వేమారెడ్డి గెలిచినాడు జంతిరునాడు నెటి విశాఖపట్నం జిల్లాలోని శృంగవరపుకోట తాలూకాలో వుంది.

గోతమీ తీరాన ఉండే అగ్రహారాలలోని బ్రాహ్మణులు ఎంత వైభవాల ననుభవిస్తుండేవారో శ్రీనాథుడు తనివితీరా భీమేశ్వర పురాణం (1-41) పద్యంలోను, కాళి

ప్రాచీన తెలగు కావ్యాల్లో తెలగునాడు

ఖండం (1-37 వ పద్యం) లోను వర్ణించినాడు ఘోర పురాణంలోని పద్యమే యధావధంగా కాశీ ఖండంలో ఉద్ధరించబడింది

“త్యంబకాచలకన్యకాంబు పూరమున ఆశుమర్షణ స్నానం” ఆచరించి మడుగు ధోవతి కట్టి, ఎభూతి పుండ్రాలు నొసట పెట్టి, నూట షుమిడి ముత్యాలతో చుట్టిన చుద్రామాల ధరించి, పులిచర్మంపై కూర్చుండి, సంభసి అర్చించే వెమారెడ్డి అపర శంభుల్లా ఉంటాడుట (1-39) అతని తమ్ముడు “రాజుల దేవర, రాజరాజు శ్రీరాజ మహేంద్ర భూషవన రాజ్య రమణ మనోహరుడు” అల్లయ విారెడ్డి (1-42)

వీరభద్రారెడ్డి గోదావరీ పావనోదకములతో పురీజలకమారుస్తాడు కర్నూరం కస్తూరి, కుంకుమం కలపం పూసి శ్రీగంధ మలదుతాయి సప్తగోదావర స్వర్ణపుష్పర హేమ సాగంధికాలతో అర్చన చేస్తాడు (1-48)

అల్లయరెడ్డి వ్హారెడ్డి సేసిరి భేరిధ్వని ఒడ్డాదిని, సిర్పేదించింది స్కంగారం కోట, లోతుగడ్డను (?) ఉద్ధాటించింది శృంగవరపుకొడేశృంగారంకోట ల పేరుతో ఒక తాలూకా విశాఖ జిల్లాలో ఉంది 21

5 1 4 3 వెమారెడ్డి తమ్ముడు విారెడ్డి రాజమహేంద్రపురం రాజధానిగా ఏలుతున్నాడు ఇది మృకందూదృవస్వామి ఉండే పురం గౌతమీగంగ ఆ పురి పశ్చిమ ప్రాకారాన్ని ఒరసి పాల్తుంటుంది రాజమహేంద్రపురం కోటలో మదన గోపాలమూర్తి వెలసి ఉన్నాడు ఆ పురానికి తూర్పున ఉమ్మ చోటి ఉత్తరాన శ్రీ మల్లిగూరి శక్తి కెంచేసి ఉన్నార ధారానగర సుత్తాన్ భద్రశాతి ఏనుగులకే దుస్సా ధ్యమైన గోపుర ద్వార కవాటలున్నాయి రాజమహేంద్రపురం సాంద్ర విభవం (1-58) ఈ విషయాన్ని కవి పలుకుల్లోనే చిత్తగిద్దాం

“ ఉండు నేపీట మార్కండేయ మునినాథ సజ్జలింగ మనంగ శాసనుండు ప్రవహించు నేపీటి పశ్చిమ ప్రాకార మొరసి గంగమ్మ సాగరము కొమ్మ యావిర్భవించినాడేవిటి కోటలో బలభేది మదన గోపాల మూర్తి పాలించు నేపీటి ప్రాగుదక్కొంబు నుమబొడి శ్రీముల్లిగూరి శక్తి

ప్రబల ధారాసురత్రాణ భద్రదాతి కరిమటా సైన్య దుస్సాధ కనకలోహ తే గోపుర ద్వార కవాట ప్రదిపిత మది సాంద్రవిభవంబు రాజమహేంద్రపురం” రాజమహేంద్రం రాజధానిగా వీరనృపాలుడు ఏకచ్ఛత్రంగా ఏలినాడు తన

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

రాష్ట్రానికి చీకటిని, కళింగు, చిల్కసముద్రాన్ని, సింహశైలాన్ని సరిహద్దులుగా చేసుకొన్నాడు

చీకటి అనేది ఒక సీమ సింహాచలం శాసనంలో పేర్కొనబడింది ఈ శాసనంలో పేర్కొన్నవి సింహాచల ప్రాంతాలే చిలక సరస్సే చిలకసముద్రం సింహశైలం సింహాద్రి

గౌతమకన్యా లహరీ రహ తాంబూలపుడు అయిన వేమరెడ్డి త్రైలోక్య విజయ సాధంలో ఉండినాడు

అర్ణోరాశి పరీత భూ భవన మధ్యాంధ్ర, ఉమాదీశ్వరుడు (3-248) పంచా రామ వమాటి పాంచాలుడు త్రిలింగ రాజపరమేశ్వరుడు చెంచుమల చూరకారుడు (3-249) కసమికోట, వెంకటాయి, చప్పకొండ కిల్లెడావ్య సుహృదవనిపాంతరంగ హరిహర విషానలుడు (4-309) ఈ కృతి భర్త

కిల్లెడసీమ విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని జంతున్నాటిలో ఆంతర్భాగం అనకాపల్లి తాలూకా గొబ్బూర్ ప్రాంతం కావచ్చు కిల్లెడ అనే గ్రామముందో లేదో తెలియ రాదు పై పద్యంలోని కసమికోట, వెంకటాయి, నేటి వెంకటాపురం, కసింకోట గ్రామాలు అనకాపల్లి తాలూకాలోనివి 22

వీరభద్రారెడ్డి దాక్షా రామ ప్రమదా కాశాలపు గెల్చిన మన్మథుడు (5-337) వెంగి వివరూధీశ్వరుడు (5-338) దాక్షా రామ శ్రీభీమశంకర కృపా లక్ష్మీ సామగ్రీ పవన్విత భూమా సామ్రాజ్య విభవుడు (7-237)

5 1 4 4 కాశీఖండం కావ్యభాగంలో కనిపించే 'తెలుగునాడు'కు సంబంధించిన స్థలనామాలు ఇవి

అంద్రభూమి| ఆంధ్రదేశం, దక్షిణామం| దాక్షిణామం, దక్షిణాచీక, భీమ శంకరుని నగరు, దక్షిణకాశీ| దక్షిణ పారాణాసి| దక్షిణానందవనం, కుండలాముఖం కుమారదేవం, ఓంకారం, కొల్లాపురం, కోటిపల్లి, తాళ్ళపూడి, పర్వల, ప్రాచ్యారామం, ప్రియారామం, ఆదిమారామం, బ్రహ్మసంవేద్యం, రాజమహేంద్రం, కమలాద్రి, వీరభద్ర గిరి, శ్రీశైలం, శ్రీకాళహస్తి, తిరుమల తిరుపతులు అనే శైలాలు

సప్తమునీర్ధం, వంశ్య, భోగవతి, మార్కండేయ, తుల్యభాగ, వృద్ధగంగ, కిణ్వసది, కల్లేరు, గౌతమి|గౌతమి, గంగ, పాతాళగంగ, వైకుంఠబిలం, మధుక

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

కుండం, జలజకుండం, పంచదార, పల్లదార అనే క్రితాలు హటకేష్వరం, శిఖరేశ్వరం, అనే శిఖరాలు, కపివనం అనే సంచర్యాసారంగా ప్రసక్తమయినాయి వింధ్య గర్వాపహరణకోసం అగస్త్యుడు కాశీ నెడబాసి “దక్షిణకాశీ సందర్శనయినంగా” కాశీ వియోగ భారం తగ్గదని, ప్రయాణం చేస్తూ కొన్నాళ్ళకు గోదావరి నారసికొనుచు నాంధ్రదేశంబున నురుగునపుడు (3-13) ప్రసవజ్వలై, గోదావరిని, పంపా సరస్సును, దండకారణ్యాన్ని పీచుస్తాడు (3-13, 14, 15) (ప్రత్యేకంలోని) శ్రీపేర భద్రేశ్వరి సేవించి, తాళ్ళపూడిలో సోమరాధునికి మ్రొక్కి, కుమారసేవం గ్రామం లోని అనంత వోగీశ్వరస్వామిని సేవిస్తాడు రాజమహేంద్రవరం లోని కమలాద్రిపై నున్న దుద్రపాదాలను అర్పించి, మార్కండేయశివుని వజ్రస్తాడు కోటిపల్లి తీర్థంలో కుండరాముఖంలో ఉండే శివుని తలచుకొంటాడు పర్వతి స్థానంలో ఉమాకొప్పు లింగేశ్వరస్వామిని ప్రతిష్ఠిస్తాడు వృద్ధగంగలో గ్రుంకులిడి, సప్తగోదావరంలో తానమాడి, దక్షవాటికలోని భీమిశ్వరుని సందర్శించుకొంటాడు (3-16)

ప్రాతః కాలంలో శీత్రభాష దుదయించగనే సప్తగోదావరంలో గ్రుంకు లిడి . లోపా ముద్ర భీమేశ్వర జ్యోతిర్లింగాన్ని కొలిచింది (3-17) చెలగుమాసిన దిక్కాంతలు జలజకుండోదకంబులో జలకమాడినారు పయోధరాలపై వందనం పూసు కొన్నారు అలాటివారిని ఇరుడు చరిజేచుకొన్నాడు (3-21).

కార్తీకవెళలో భీమ శంకరు నగరులో లోపాముద్రాగస్త్యులు కలుష సంహార కారణమైన చిచ్చులుతోరణం చూచినారు (3-24) దక్షిణవారాణాసియైన దాక్షారామం ప్రవేశించి స్వామిని చూస్తేనే కాశీక్షేత్ర సందర్శనానందం మోసికె కలిగింది (3-25) క్లేశమూ, సౌఖ్యమూ వెంట వెంటనే కలిగినాయి అగస్త్యునికి కాశీవిరహంవల్ల దక్షిణ కాశీ సంగమం వల్ల (3-26)

భోగమోక్ష నివాసమైన దాక్షారామంలో కొన్నాళ్లుండి కొల్లాపురంలో శ్రీమహా లక్ష్మిని దర్శించడానికి వెళ్ళాలనుకొంటాడు అగస్త్యుడు (3-27)

మేరుపర్వతానికి తోబుట్టువు వీరభద్రాచలం దాన్ని పంచలింగాలు పరివేష్టించి ఉంటాయి ఈ కొండ పంతనే తుల్యభాగ, అంతఃప్రవాహంగా పుట్టింది ఈ కొండ పాదం వద్దే కల్లదీని వదలి వృద్ధగంగ పారింది ఈ కొండ ఉత్తర దిక్కున సప్త గోదావరం ప్రవహిస్తున్నది ఈ గిరికి దక్షిణంగా కణ్వనది పారుతున్నది అలాంటి వీరభద్రాచలం వద్దకు పింధ్యద్వాపహతి ఏతెంచినాడు (3-28) దక్షిణానందవనం

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

మధ్య దక్షయజ్ఞంలో దేవతలను చీల్చిచెండాడిన వీరభద్రుడు అది⁹ వెన్ను తన్ని గొతమీ నీటిలో తన కత్తి కడుక్కొనినాడు (31-30)

కమలాద్రుది, వీరభద్రగిరి ఆంధ్రభూమికి వక్షోరుహద్వయం భూమికి రెండు కండ్లు, గొతమీగంగ, ముత్యాల కంఠమాల (31-32) వాణిముక్కు కొనగోట గిల్లిన వాడు, సూర్యుని పండ్లూడదన్నినవాడు, చంద్రుని పొట్ట గొంజుక నూదినవాడు ఖడ్గంతో అగ్ని సప్త జిహ్వల్ని తణిగినవాడు, ముప్పైమూడుకోట్ల పేల్పులు పరుగెత్తుతుండే వెంటబడి తరిమినవాడు వీరభద్రుడు ఈ గిరిపై భద్రకాలతో కాపుర మున్నాడు (31-32)

బ్రాహ్మసంవెద్యం మొదలు పద్దెనిమిది వరకు సాగిరి ఉండే గోదావరి నదీ హారానికి నడుమ పంచలింగాశ్రయమైన వీరభద్ర శిఖరి నాయకరత్నంగా ఉంది (31-33)

క్షీరామంలో, ప్రాచ్యారామంలో, ఆదిమారామంలో మునీంద్రుడు సతీసమేతంగా ఆయా దేవుళ్ళ నారాధించినాడు (31-35) అనంతరం ఆ మునిసహ్యగిరి కన్యకాప్రవాహంలో స్నానమాడి కదిలి పడునెఱవిది యోగపీఠాల్లో సుప్రసిద్ధమైన కొల్లాపురానికి వెళ్ళాడు (31-36) అక్కడ కొల్లాపురాన్ని భక్తితో ప్రస్తుతించినాడు (31-37 నుండి 50 వరకు) ఆ తల్లి ఆనతిపై స్వామి మలకు భార్యతో వెళ్తూ మధ్యలో శ్రీశైలాన్ని సందర్శించినాడు శ్రీశైల వర్ణన సంక్షిప్తంగా ఉన్నా, సమగ్రతకు కొదవలేకుండా చేసాడు శ్రీనాథుడు

. . . . “ కరోర మద పరిణతి దశావస్థంభం సంవ్థంభ సమజ్ఞంభమాన హారంబ దశన కులిశ కరర కోటి భేద్యమాన హటక కటక టంకారఘట్టి (త) తాశాం గణంబై చతుర్ద్వారంబులను జతురంతర చతుష్పద్మావరంబుల షోడశ గవాక్షంబుల ద్వాత్రింశన్మ కిరతొరణంబుల జతుష్ఠి నాట్యకూటంబులను గంచాశదుత్తర సహస్ర ద్విపలం గతసహస్ర కోటి లింగంబులను దసహస్ర కోటి శక్తులను గోటి తీర్థంబులను గలిగి మాహాకుండ మల్లికాకుండ క్షీరకుండాది కుండంబులతను గదశీవన బదరీవన గౌరీవన ద్వివరాది ముఖ్య వనంబులతను హటేశ్వర గుప్తమాహేశ్వర నందిమండల నివృత్యాదులను దివ్యస్థానంబులతను రససిద్ధి రసాయనసిద్ధి మూలికాసిద్ధి పాదుకా సిద్ధ్యాదులగు సిద్ధక్షేత్రంబుల చేతను శోభితంబై దివ్యామృత

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

నిర్మల శ్రీస్వయంభూ శ్లోత్కింగముర్తియగు మల్లికార్జున శ్రీమన్మహాదేవునకు నిజనివాసంబై యభిరామంబై దివ్యంబునగు శ్రీశైలంబు”.. (3-52) అని కవి వర్ణన

పాతాళగంగ మీద గుండి వీడె సురభిః వాయువులు కుంభజ్వలని కొగిలించు కున్నాయి (3-53) వాతాపిదమగుడు పాతాళగంగలో అభిమర్షణ స్నానం చేసినాడు. హాటకేశ్వర దేవుని రేలపూలతో సేవించినాడు వైకుంఠలమధ్య వాసుని కొలిచినాడు. ఏకాంత వాసుని రామిపని దర్శించినాడు మల్లికార్జునుని సంభజించినాడు (3-55) భ్రమరాంబుల సింహా అర్చించినాడు (3-56), పేదాదిగా ఉండే చిరాలవెంబడి అమృతమయ లింగమూర్తులను అధిక భక్తితో పూజించినాడు (3-57).

ఇల్లాల పనురుడు ఇంకా మధుకకుండం పంచదారా, పల్లధారల్లో గ్రంకులిడి నాడు హాటక శిరస్సంగం మీది కోటి లింగాలను భజించినాడు ఉద్యాన పీఠ భద్రున్ని ఆరాధించినాడు బ్రహ్మపాదాల్ని చందనంతో అర్చించినాడు మంటా సిద్ధేశ్వరుని వలన మంత్రసిద్ధి బడసినాడు ఇష్టకామిష్టార్జుని సప్తమాతృకలను కదలిపన, కవట బర మటుని గొలిచినాడు (3-58). శ్రీపర్వతంమీద సదా మల్లికార్జునుడుంటాడు (3-59) శ్రీపర్వతంలో ఉండే గండ శిలల్ని శంభులింగాలే ఇక్కడ ఉండే చెంచులందరూ సిద్ధమునులే (3-60) చస్తేనే ముక్తి ఇస్తుంది కాశీ శైలం విభాన్ని దర్శిస్తేనే ముక్తి నిస్తుంది శ్రీపర్వతం (3-61)

శ్రీశైలాల్లు ముక్తి కారణాలు (3-68) వ్రయాగ, నైమిశం, నప్తగోదా వరంబు . ఓంకారంబు .. శ్రీపర్వతంబు.. మోక్షకారణంబునైన తీర్థములు (3-69) శ్రీగిరి యందలి శివరేవునాన్ని వీక్షిస్తే ముక్తి రావడం జాయం, కాశికాతీర్థమాడకుండా లక్షతీర్థాలాడినా మోక్షలక్ష్మి దరిచేరదు (3-79) శ్రీశైల కటకంబునందు సకల తీర్థంబులు గాశీ ప్రాపద ద్వారంబున నానా సదుపకారకంబునై మోక్షంబు సిద్ధించును (4-30)

5. 1 4 5 బ్రాహ్మణుడు నిర్వర్తించవలసిన సదాచార నిరూపణంలో బ్రాహ్మ ముహూర్తంలో మోక్షాన్ని స్నానంచేసి, ఏకాంతంలో, విభూతి చంద్రాక్షులు భరించి, పద్మాసనం వేసుకొని శివుని, పరబ్రహ్మిని, విష్ణువును, మునులను, .. మెరు శ్రీశైలాది పుణ్యపర్వతంబులను సంస్మరించి యా యందకు నాకు నాయురారోగ్యైశ్వర్యములు ప్రసాదించును గాక య సచుం బ్రాహ్మించి ప్రణమిల్లాలి (5-191)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

5 1 4 6 దివోదాసుడు భూమండలానికి సార్వభౌముడై దేవతలను స్వర్గానికి, నాగులను పాతాళానికి, భూతాలు తమ యిష్టం వచ్చినవోటికి వెళ్ళిపోవాలని చాటిస్తాడు దివోదాస దాసులు “కాశీ శ్రీశైల కుంభకోణ .. కాళహస్తి, కాంచీ లంకట . రామేశ్వరాది దివ్యస్థానంబుల ఘంటాపథంబుల ఘంటా డిండిమ ధ్వజుల తోడం గూడం” జాబినారు (5-275) ఈ చాటింపు విని “కోయిలఁదిరుమలఁ బెరుమా కోయిలఁ దిరుపతుల మురాంతక ప్రతిమల్” మాయమై ఎక్కడికి పోయినవో తెలియదు (5-288)

“దిలీప తీర్థంబు . . సప్తముని తీర్థంబు . గౌతమీ గంగా కేవల నర్మదా వసిష్ఠ మార్కండేయ భాగీరథి”... అనేవి మహా పుణ్యతీర్థంబులు (7-15)

శ్రీనాథుడు కాశీక్షండంలో ‘కాశీ’ మాహాత్మ్యాన్ని ఉపాఖ్యానాలు ఆధారంగా సవిస్తరంగా వర్ణించినాడు నా మహోధన పరిధిలో లేనందువల్ల ఆ విషయం ఇక్కడ చెప్పబడలేదు

5 1 5 పలనాటి చరిత్ర పలనాటి చరిత్ర ‘మంజురీ ద్విపద’ లో రచించబడిన దేశీయ మహాకావ్యం ఈ కావ్యంలో కల్లు ప్రతిష్ఠ, కార్యమపూడి యుద్ధం, చాలుని యుద్ధం అనె ప్రకరణాలు శ్రీనాథుడు రచించినవి కొమ్మరాజు యుద్ధాన్ని మొదట శ్రీనాథుడు చివర కొండయ వ్రాసినారు²³

పలనాటి యుద్ధం పలనాటి సీమకు పాలకులైన హైహయ వంశీకులకు దాయ భాగానికోసం సంభవించిన కుటుంబ కలహం అన్నదమ్ముల ఈ యుద్ధంలో కళ్యాణ కలహార రాజులు, వెలనాటి దుర్జయులు, కోట రాజులు, కాకతీయులు మొదలగు రాజులు మండలాధిపతులు పాల్గొన్నారు పెక్కుమంది వీరులు మరణించినారు. హైహయ వంశం సర్వనాశనమైంది²⁴

5 1 5 1 శ్రీనాథుని రచన అయిన పన్నాటి వీరచరిత్ర ప్రకరణాలలో తెలుగునాడుకు సంబంధించిన స్థూల వివరం : కేంకణం, పన్నాడు రాజ్యాలు

అట్లూరు, అరుమగంటి, అనేమిపురము, ఆరూగండ్ల, ఆర్వెల్లి, ఇప్పగిరి, ఎలేవ్వరం, కంకణంబులపల్లె, కటకం, కలువ, కార్యమపూడి/కార్యమపురి/కార్యమపురము, కురువ, కొండపిడు, కొడమగుండ్ల, కోలంకి, గట్టు గరికెపాడు, గుండము కొట, గుమ్మడంపాడు, గురజాల, గొబ్బూరు, చంద్రాద్రి, (?) చాలురావుల, చింత

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పత్తి, త్రిపురాంతకం, దిరెచెవు, ధరణికోట, నర్మాల, పాలవర్తి, హెరెము, పెంజెల్లు
పైడిపాటి, పొందుగుల, పొది, పొన్నాడ, బలమూస, మట్లూరు, మజ్జెముల, మల
వరము, మహానంది, మాచర్ల/మాచెర్ల, మాడుగులు, (ఏడు)మాడెములు, మున్నూరు,
మెడపి/మెర మెడపి, మేళ్ళవాగు, రేపర్ల, రేపనూరు, వంగకొటల బైలు (?), శివపురి
శ్రీపీఠ తిరుపతి, సంపెట, సన్నెగండ్ల, అనె గ్రామాలు

గోమహేశ్వరం, తిలపర్వతం, నలగొండ, క్రిగిరి/శ్రీకైలం అనే కొండలు

కృష్ణ, చంద్రభాగ, నాగలేడు/స్వామ్యకటి, నిప్పలయేరు అనే నదులు

గంగాధార/ గంగాధారలు, జాహ్నువి వడ్డు, పాతాళగంగ, సింగభూపతి
చెరువు అనే శ్రీధాలు

ఉత్తరేపరి గుళ్ళు, జన్నెడవరగుళ్ళు, సంగకి గుళ్ళ అనే దేవాలయాలు కథలో
ప్రసక్తి కొచ్చినాయి

నలగామరాజు “పాండ్య, బాహిక . . కూటం బాట చేంకణ ప్రముఖ దిగ్గజ
ధివతుల రావించి” వారికి యుద్ధంకోసం కప్పుర పీహ్యలు ఇచ్చినాడు (పు 511)

మాచెర్ల చెన్నుడు శ్రీనాథునికలలో కనబడి ‘పలనాటి పీఠుల భాగవతంబు
రచించి తనకు అంకితం చేయమంటాడు (పు 294) నలగామని మీదికి దండెత్తి
పొయ్యే పీఠులను జూచి ‘పటు విక్రముల్ గదా పలనాటి పీఠవరుల’ని ప్రజలు అచ్చర్య
పోతారు (పు 299) ‘పలనాటి నేలెడి బ్రహ్మతనయుడు సౌందర్య దర్శకుడు’
పు 370) బాలుడు తన జన్మజన్మాల వృత్తాంతం చెబుతూ “బాలుడన్ పేర నీ
పన్నాటి లోన జననంబు నొందితి” అంటాడు (పు 457) పలనాటి ప్రసక్తి ఇంకా
(పు 294, 492, 530 లలో కూడా ఉంది

మాచర్ల | మాచెర్ల చెన్నుకేశవ పాదసేవా రతుండు శ్రీనాథుడు మాచెర్ల
చెన్నుని మదిలోన దలచి ఏదైనా సద్గ్రంథం చెప్పాలనుకుంటాడు మాచెర్ల చెన్ను
కేశవుడు కలలో కనిపించి పలనాటి పీఠుల భాగవతంబు రచించుమంటాడు
(పు 293) మాచర్ల చెన్నుని మేన పెంపొంది తులసి పెద వనమాల వరమున
పుట్టినవాడు కన్నమనీడు (పు 307) ఐతమ్మ సంతాన ప్రాప్తికై ‘మాకాంక్ష లీడేర్చు
మాచెర్ల చెన్ను’ అని ప్రార్థిస్తుంది (పు 336) ‘మాచెర్ల చెన్నుని మన్నన బడసి
ఐతమ్మ బాలచంద్రుని కన్నది (పు 485) మాచెర్ల భాగ మెలుకొమ్మని’ రాయ

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

బారులను నాగమ్మ పంపుతుంది (పు 425) నరసింగుడు, వెలమల దోర్నీడు, నలుగురు రాజులు మలిదేవరాజులు మాచెర్ల చెన్నుని మదిలోన దలచి మరణిస్తారు (పు 455, 474, 478, 503, 519)

కార్యమపూడి/కార్యమపురము / కార్యమపురి కాళికి సమమైన కార్యమపూడి రణరంగ భూమిని రాజు తా నిలిచినాడు (పు 343) 'శ్రీకైలభూమిలో శ్రేష్ఠమైనట్టి కార్యమపురి భూమి ఘనపుణ్యరాశి' (పు 322 కదినరంగంబైన కార్యమపూడి పుణ్యభూమి ప్రసక్తి పు 295, 300, 314, 315, 328, 335, 373, 389, 397, 400, 405, 423, 424 లలో ఉంది) 'హంకాళదెవి కార్యమపూడి యుద్ధరంగ మన నాయుని పరిచార నాంబారి' వనె ఉండినది (పు 493) 'కార్యమపూడి రాజు కడు కోపగించి తన మూకలను తాను నాయుని పొడిచెను నానాగమునను' (పు 526) 'కార్యమపూడిరాజు సుబ్రహ్మణ్యుడు ఉండించి వైచినాడు (పు 528)

గురజాల • గురజాల నలగామ భూపతి రాజధాని 'గురజాల లోపల కుంభి శుండు నలగామ భూపతి నాగమఝిలిచి' సైన్యం సిద్ధం చెయ్యమంటాడు (పు 328) 'గురజాల పురమెల్ల కోటతో కూడ పెరికి వైతురు' పలనాటి పీరులు అంటాడు భట్టు రాజుతో (పు 327) గురజాల లోనే కోడి పోరు జరిగింది (పు 427) గురజాల ప్రసక్తి పు 328, 440 లో కూడా ఉంది

మెడపి బ్రహ్మనాదులు మెడపి లోన అలరాజు చావు విని వెరగందుతారు ఎరుడు రాజులు మెడపి ని పట్టము గట్టిచారు తాము యుద్ధానికి వెళ్తూ ప్రజలతో 'మెడపి శాదిల'మని చెప్పినారు (పు 296) నాయకురాలు రాజుతో 'నన్ను బలము సంపు నాయుని గెలిచి మలి దేవరాజులు మరల మెడపికి పరువిడజేతురు' అని బీరాలు పలుకుతుంది (పు 330) మంచాల భర్తను 'మెడపి చెన్నుని'గా చెప్పింది (పు 417) అనపొతును వెపంపెట్టి వెన్నక్క పంపుతాడు బాబుడు, బ్రహ్మహత్య వస్తుంది యుద్ధం చేయస్తే అని మంచాల అనపొతుతో 'మెడపి నీవు వెలియ రక్షింప పట్టంబు గట్టెను బాలచంద్రుండు' యుద్ధానికి వెళ్ళొద్దని అని సీతమ్మంది ఇంకా మెడపి ప్రసక్తి 351, 367, 373, 421, 444, 448 పుటల్లో కూడా ఉంది

త్రిపురాంతకం • బాలచంద్రుడు త్రిపురాంతకమునకు వచ్చి యుద్ధానికి రావద్దని ఆనపెట్టి అనపొతుకు లేఖ వ్రాస్తాడు (పు 432). 'త్రిపురాంతకమునకు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

రణశృయముచేసి రణ కంబ మిటకు తర్లంప రెండవ తప్ప అంటాడు కన్నమ
నీడు అనపొతు 'త్రిపురాంతమనకు బాలుని తెరగెల్ల ప్రజల తా నడిగి' నాడు
(పు 445)

ఆరణగండ్ల - ఈ గ్రామం వద్దనే బ్రహ్మన్న రాజుల సందర్శనీ ఓడించినాడు.
వారే నలగామరాజుకు సహాయంగా వచ్చినారు 'యారణగండ్ల కయ్యమున మిమ్ము
నందరి పట్టి మెరకు బ్రహ్మన్న' (పు 512) అని కవి పలుకులు

దిరచెరువు జైలు రాజు నగరం వెలువడి 'దక్షిణ ది'యందు తనరెడు
బయలు దిరచెరువను వేర తీరైన భువిని నిలిపించి గజమును' (పు 340) విప్రులకు
శరివిచ్చి వెనక్కి పంపినాడు తర్వాత కొదమ గుండ్ల చేరినాడు అక్కడ నుండి
మిరియాల సరి మేర దాటి ప్రజల మెలిమి చింతపల్లెయ్య గదచి కార్యమపూడి చెసినాడు
(పు 313)

కొదమ గుండ్ల గురజాలనుండి కారెమపూడికి బయరేరి నలగామరాజు
కొదమగుండ్లకు చేరతాడు అ ఊరి ప్రజలు యుద్ధానికి పోవద్దంటారు 'కొదమ
గుండ్లకు చేర గుంభినీకుండు' (పు 341) రాజు ఓడిపోయి బ్రహ్మన్నకు భయపడి
పారిపోయి కొదమగుండ్లలో బ్రాహ్మణులవద్ద తలదాచుకొంటాడు వారే నాయుని
శరణువేడి రాజును రక్షిస్తారు 'కొదమగుండ్లకు చేరె గొబ్బునచేరి' కాచి రక్షింపరే
కరుణతో మీరు' అని బ్రాహ్మణును వెడుకొంటాడు (పు 528)

చంద్రాద్రి జయసింగు నృపతికి చంద్రాద్రి పతికి నలగామరాజు సాయం
కోసం లేఖలు వ్రాసినాడు చంద్రాద్రి చంద్రగిరా? నరసంపేట తాలూకాలో
వరంగల్లు జిల్లాలో ఉండే చంద్రగొండ గ్రామమా?

చింతపల్లి ముగిదెవుని వద్దకు నాయకురాలు సందికి పంపించిన 'పరమాపుడా
చింతపల్లి రెడ్డి' (పు 425) కూడా ఉన్నాడు రాజువైపు పోరాడతాడు చింతపల్లి
రెడ్డి నాయునిచేతిలో మూర్ఛపోతాడు

'చెలగి విరుదురాజు చింతపల్లిరెడ్డి ఇవ్వరు నుండగా నిక నేలభయము' అంటారు
రాజుతో (పు 525) చింతపల్లిరెడ్డికి సెలవిచ్చి పంపినాడు రాజు చింతపల్లిరెడ్డి
చెచ్చెర వచ్చి ఎవరు పోయిన పోక నేనున్నవాడ నన్నంపుచెరుగవా నాయుడ బ్రహ్మ'
అంటాడు నాయుని చేతిలో మూర్ఛపోతాడు (పు 527).

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

నలగామ ధరణీశ మౌళి వసుధీశులకు ‘పోరాడి శత్రువుల బారి గొని, మనము ఏకమై భూముల నేలుకొనియెదము శ్రీగిరీశుని యాన చెన్నుని యాన’ అని లేఖలు పంపినాడు

“ మామ గుండముకోట మనుజేశునకును
 ధరణికోట పురికి దక్షుడైనట్టి
 కోలంకి రాజుకు ఘూర్జరపతికి
 వీడు మాడెము లేలు నెరుకు కామునికి
 పొన్నాడ భూపతికి పొదిలె రాజునకు
 కటకాధిపతికిని కలువయనికి
 దేవాది నేరెడు తెలుగు బిజ్జలుకు
 ... చోళభూపతికి
 జయసింగు నృపతికి చంద్రాద్రిపతికి ” (332-3)

పీఠం దరికి లేఖలు వెళ్ళినాయి నలగామరాజుకు యుద్ధంలో సాయంగా ‘పొన్నాడ భూపతి ..గట్టు భూముల నేలు మనులైన పతులు. గుండమ దేవుడు గొబ్బూరి రాజు’ సేనలతో వచ్చినారు (పు 345-5)

మేడపిలో బయడేరి వచ్చిన బ్రహ్మన అతని బలము కార్యమపూడి ప్రయాణంలో ఏయే ఊర్లు దాటినారో ఈ ద్వీపద పాదాలు తెలుపుతాయి

“ మట్టివేముల దాటి మండలేశ్వరుడు
 మూర్తిల్లు రవముతో గుమ్మడం పాడు
 చేరి యచ్చట నిల్వ చిత్తంబు గొనక
 గరికె పాటికి వచ్చి కాలాన కవట
 కంకణంబుల వల్లె కడను నా వసులు
 కంకణమ్ములు కట్టి కదిలి రా వెళ
 పట్టభద్రులు పైడిపాటికి వచ్చి
 మేళవాగన నిల్చె మించిన దండు ” (పు 303)

“గరికెపాటున నున్న కాపులు వచ్చి కని మ్రొక్కి నంతలో పోకలాకుల నిచ్చి బాలడు పంపివేసినాడు (పు 423)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

బ్రహ్మనాయనితో వచ్చినవారితో

“ కొండపీడును వారు గోవిందు వారు
ముతసానివారును మురమ్మారు వారు
స్మారవారును నాయనివారు
పైడిచుక్కల పాలివర్తి వారలను
బలుమూరివారును పాతమువారు
రేవనూళ్ళులవారు రేవర్ల వారు
అనుమగంటివారు అల్లమువారు
అట్లూరి మట్లూరి యాఖ్యలవారు ” ఉన్నారే (పు 297-8)

దోర్నీడు బాలచంద్రునితో నలగామరాజు సైన్యం విడిసిన తావును వివరించి
నాడు సరిహద్దులు చెప్తూ—

“ సన్నెగుండ్లను పేర జవరన యూరు
తూరుపు దిక్కుకు తుడిమేర సొమ్ము
నాగులేటికి తూర్పు నలగొండ దాక
చెలువైన యా వప్పిచెల్లను పల్లె
పడమటి హద్దు
కొదమ గుండ్లను పేర గురి గ్రామ మొకటి
ప్రజల మేలిమి చింతపల్లియు నొకటి
ఉత్తర దిశ యెల్ల బయ్యన గాంచు
ఇక కొన్ని గురి కొండ తెంచెద వినుము
జన్ని దేవర గుళ్ళు సవనాల మేడ
వంగతోటల బైలు వన్నియు తెక్కు-
సింగ భూపతి చెరువు శ్రీకరమైన
సంగడి గుళ్ళును సర్వేపల్లెన
ఉత్తరేఖని గుళ్ళ నూర్తాతాకృతిని
ఉయ్యాల కంబంబు నున్నట్టి రావు
గరుడ కంబంబు దాకి కలఱువ్వి చెట్టు
నల్లకొండను హత్తి నాగులేరంటి
విడిసి యున్నది దండు విభవంబుతోడ ... ” (పు 430)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

శివపురి బ్రహ్మనాయుడు “చుట్టు నిప్పుల యేరు శోభిల్లుచున్న నెట్టన శివ పురి నీరుగా చేసి భూతకాట్యంబంబు పుచ్చుకొన్నట్టి శూరుండు ధీరుండు” (పు 327)

ఆనేమి-ఆర్వెల్లి - పొందుగల ‘అందెల రాముండు ఆనేమి పురము ముమ్మడిరెడ్డియు మొనమీరినట్టి పొందుగులను నేలు ఓరమల్లు’ ఉత్తరభాగాన విడిసి ఉండినారు (పు. 430) ‘ఆర్వెల్లి నాగమ్మ యటనుండి పారి’ పొయింది నాయునికి భయపడి (పు 528)

సంపెట సంపెట నారన్న బ్రహ్మన బలములో ఒక ప్రముఖుడు బాలుడు ‘సంపెట నారన్న జుయమగు బిరుదు తెక్కడబోయెను ఎందు దాగితివి ?’ అని రెప్ప గొట్టాడు (పు 441)

పిల్లలకోసం ఐతమ్మ దేవతలకు ఎన్నో నోములు నోచింది ఏ యే దేవత లనో ఈ ద్విపదపాదాలు చెపుతాయి

“ శ్రీగిరి కేగెడు శివభక్తి తతికి

.

ఘన కమండలువులు కప్పెర చయము (ఇచ్చింది)

శ్రీభక్తమూంబులు శ్రీశైలపతికి

రజిత కాంసముల రాజిల్లునట్టి

కూప్పొండ వలములగూర్చి (నది)

గౌరీ మహేశ్వర ఘన నామ శిఖరి

ఎక్కియు నోమితి నెల్లేశ్వరమున

దిగి వచ్చి నోమితి తిలపర్వతమున

శ్రీశైలఫలమున చెలువంబు మీర

అశ్వత్థ పంక్తుల నభివృద్ధిచేసి”

ఐతమ్మ బాలునితో నిన్ను ఇచ్చికట్టెలుపడి కన్నాచు తండ్రి! యుద్ధానికి పావడ్లు’ అని వెప్పే సందర్భంలో ఈ విషయాలు చెప్పింది

శ్రీగిరి ‘శ్రీగిరిపని యాన చెప్పుని యాన’ అని బాలచంద్రుడు (పు 418)

అమ్మమాటవిని మంచాల వద్దకు వచ్చిరాను యుద్ధానికి భయపడి కొడు అంబాడు.

శ్రీగిరి లింగంబు చెన్నకేశవుడు వదము లోసంగగా వల్ల గలత అంటుంది మంచాల

బాలచంద్రునితో (పు 419) శ్రీగిరిపని యాన చెప్పుని యాన నీవు కాతెమ

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పూడికి రావద్దు అని అనపోతుకు లేచి వ్రాస్తాడు బాలుడు (పు 447) 'ఇంజేల్లు లనగ నేర్పడియున్న శ్రీగిరి లింగంబు చెన్నకేశవల ప్రార్థన గావించి' అనపోతు అత్యుపాత్య వేసుకొంటాడు, తనను యుద్ధానికి రానివ్వలేదు (పు 449) 'శ్రీగిరి దేవుని చెన్నకేశవుని తన మదిలోంచి కొమ్మభూపతి' కూలినాడు (పు 518)

ఆయా షేత్ర దైవాలపేర్లు ముద్దుగా ఎక్లరు పెట్టి పిరిమం ఉంది "పుట్టం భూపతి పెంజెల్లు పెద్ద ఇంద్రుని వ్రజము యిప్పగిరి .. చెంచుల మోబయ్య

కంచి యేకాంబర మహానంది నాథ " ఇలాగా మలవరపు గిత్తలరు ఆ కాలంలో ప్రసిద్ధి కాబోలు : వాంగరం తగిలిచ అన్నమ "వాతుంహమువర పొదలు చున్నావు మలవరపుగిత్త వర మలసి మెదపిసి" అని సిందిస్తుంది

కార్యమవుని శ్రీపీఠ తిరుపతిగా చెయ్యాలనుకునే యుద్ధభూమిగా చేసినాడు బ్రహ్మనాయుడు "కార్యమవురి పుణ్యభూమి యగునట్లు రావెంతు కెవతర్ కని సంతంప భీరత శ్రీపీఠ తిరుపతి చేయవలెనంపు సూహించి" (పు 300)

నదులు - తీర్థపులు పరిచాటికి చంద్రభాగనది, నాగులేరు పవిత్ర నదులు 'చంద్రభాగానది సమమైన సీరు కలుగదు పన్నాటి గడ్డయందెల్ల కృష్ణకు సమ మిది కీర్తనియంబు' (పు 382). నాగులేటిలో గంగవచ్చి కలిసిన మడుగు గంగధార| గంగధారలు| వాహ్నిపిమడ్లు అని పరికిర్తింపబడింది

కార్యమపూడి వద్ద విడిదిచేసి మలిదేవాదులు 'సర్వాభ్యుతటి ని) విరిసిల్లు మన గంగ తా వచ్చి కలిసిన మడుగు'లో తానముల్ చేసినారు (పు 315) బాలుడాడిన పంతువుమాటలను 'పీరులు దొరలును వెగమే లేచి సంఘికార్యము మూ వాహ్నివి కేగి ఆ మడ్లలో వెసి రన్నమంతయును' (పు 452) నిశానికి తర్పణాలు వదిలేటప్పడే అలా చెస్తారు ఇక్కడ ప్రాణాలకు తెగించినందుకు చిహ్నంగా అలా చేశారేమో? బాలుని 'సరసింగుడు ప్రేగులు వెడలిగా భేదించి పొట్టి అంబుంబునఁ బొడిచి నాడు (పు 474) నరసింగుని సామంతరాగోలచే పొడిచి, తల నరికి, తీసుక పోయి తమ వారికి ఆనవాలుగా చూపుతాడు మళ్ళీ యద్ధరంగానికి వచ్చి 'వ్రాడు ప్రేవులు వెగమే పెరికి గంగధారను కలిపి కలినికి వచ్చి' (పు 479) పోరాడి చనిపోతానాడు

'చాకల చందన్న సాహసపటిమ పాతాళగంగను భావమందుంచి' పోరాడి ప్రాణాలు విడిచినాడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

వలనాటి పిరచర్లతలో కనిపించే స్థలాల్లో కార్యమపూడి, కొదమగుంట్ల, కోలంకి (కోణంకి అనే పేర్తో), గురజాల, చింతపల్లి, నమ్మాలి (నమ్మాలిపాడు అనే పేర్తో), పెంజెల్లు (పిన్నెల్లి అనే పేరుతో), పొందుగుల, మలవరం (మల్లవరం అనే పేరుతో), మాచెర్ల, మాడుగులు అనే గ్రామాలు పన్నాడుతాలాకాలో గుంటూరు జిల్లాలో ఉన్నాయి గరికపాడు, గుమ్మడంపాడు, శివపురి (శివపురం అనే పేరుతో) వినుకొండ తాలూకాలోను, పాలవర్తి బాపట్ల తాలూకాలో బలమూరు (బాలెమ్మలు) అనే పేర్తో సత్తెపల్లి తాలూకాలోను గుంటూరు జిల్లాలో ఉన్నాయి

అట్లూరు నరసారావుపేట తా కృష్ణాజిల్లాలో ఉంది ఆర్వెల్లి పేరుతో జగ త్యాల తా కరింనగర్ జిల్లా, తణుకు తా పశ్చిమగోదావరి జిల్లాలో గ్రామాలున్నాయి పాలెము మిర్యాలగూడ తా నల్గొండ జిల్లాలో ఉంది పొదికె పొడిలి తా నెల్లూరు జిల్లాలో ఉంది గట్టు మదనపల్లె తాలూకా చిత్తూరు జిల్లాలో ఉంది

5 1 0 శివరాత్రి మాహాత్మ్యం ఈ కావ్యం శ్రీనాథుని చివరి రచన శ్రీశైల మందలి భిక్షావృత్తి మరాధ్యక్షులు శాంత భిక్షావృత్తి యతిశ్వరుల మూలభృత్యుడు ముమ్మయ శాంతయకు అంకితం చేయబడింది²⁵

5 1 0 1 'శివరాత్రి మాహాత్మ్యం'లో ప్రస్తావనకు వచ్చిన తెలుగు నాడుకు సంబంధించిన ప్రదేశాలు ఇవి ఆంధ్రదేశం, ఆతుకూరు, ఆముదాలపల్లి, కళింగ, కాళహస్తి, కొలరు, కుక్కుచేశ్వర కుండి, కోరంగి, గౌతమి, చంద్రభాగ, చెరువాల|చెరువాడు, చెవూరు|చెవూరు, దక్షవాటంబు|ద్రాక్షాగ్రామం, పలివెల, పిరా, పురం, మార్కండేయపురి, శ్రీగిరి తూర్పునాడు|తూర్పునాడు, శ్రీపర్వతం|శ్రీశైలం సప్తర్షి గోదావరి అశేవి

పోలిడెవయ్య కృతిభర్త పూర్వికుడు. కొమ్మ పిఠుని కొడుకు అతడు. "చేవూరి (చేవూరి²⁶) భీమేశ్వరాలవార గుండెలబూజ గావించిన పుణ్యమూర్తి... కొలరి రామారెడ్డి వలన శ్రీగిరినాథు"నికి ఆభరణాలు అర్పించినవాడు

భక్తి రాజుచే 'పర్వతేశ్వరునకు చెరువాలు²⁷ (జెరువాడు) ఆతుకూరు' అర్పింపజేసినవాడు. త్రిపురాంతక స్వామికి 'ఆముదాలపల్లి రాయవేశ్యా భుజంగ వల్లవ' యిచ్చినాడు (1-22),

కొల్లెరు సరస్సే కొలరు కొలను మండలం పశ్చిమ గోదావరిజిల్లాలోని ఏలూరు, భీమవరం, తణుకు తాలూకా పొంగితం కమలాకరపురం, పద్మినీపురం,

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

సరసిపురి ఇవ్వకొలనుపీడు దూపాంతరాల్ల²⁸ కొలని మండలికుడే రామారెడ్డి
ఆతుకూరు కృష్ణా యి గన్నవరం తాలో ఉండే గ్రామం అమలవల్లి దేవులై
తా గుంటూరు జి లోని గ్రామం

ఉత్తరదిశా గండవహుడు దక్షిణానికి ఎలా సాగిందీ ఎంతో చమత్కారంగా
కవి వర్ణించినాడు కుడేరుని అంతఃపురం, కైలాసగిరి కూటాలలోని చివుళ్ళు, పున్నాలు,
పుణికి పుచ్చుకొని చంద్రభాగానది అలంపై నాట్యమాడ్చూ, రాధాపురి మేడల గవాక్షా
లలో దూరి, చంపకారణ్యం వాటిని దగ్గరించి ... 'కాళి యొరసి కళింగాంధ్ర దేశ
సరణి' దక్షిణము సాగినదట (4-28) ఉత్తర హిందూ దేశంలోని కాళినుండి కథ
దక్షిణ హిందూ దేశంలోని ఆంధ్ర, కళింగ రాజ్యాలకు ఇలా సాగుతుందని చెప్ప
డానికి కవి ఇలా వ్రాశాడేమో :

గ్రహరాజు కోదండరాళి నుండి మాఘమాసంలో మకర రాళిలో ప్రవేశించే
సమయంలో కాళి, పిరాపురం, దక్షారామం, మార్కండేయపురులలో చక్రపుష్కరిణి,
కుక్కుటేశ్వర కుండం, సప్తగోదావరం, గౌతమీ నదులలో తీర్థమాడడానికి అపరి
మునులు వస్తారని ఈ సీసం సెలవిస్తుంది

“ కాళిలోఁ జక్ర పుష్కరిణి దుష్కృత శుష్క గహనావళీ దావదహన జిహ్వా
కుక్కుటేశ్వర వర కుండి పిరాపురి నఘ తమస్కాండ చండాంబదీ ప్తి
దక్షవాటంబు సప్తగోదావరి కలి దోష పాషాణ కులిశధార
గౌతమీ తటని మార్కండేయపురి మ్రోల దురితాహిసంఘాత గరుడమూర్తి

సన్నిటను దీర్ఘమాదంగ నేగుదెంతు

రంభల మునుల బ్రహ్మ సంధ్యాగమముఁ

గ్రహగణేశండు కోదండ రాళిఁబాసి

మకరమున కేగుఁడెరంగ మాఘవేళ ” (4-32)

ఈ మాఘమాసంలోనే “దాక్షారామ భీమేశ్వరుండు దక్షిణజలధి వేలా వలయుతంబులగు
నేలా లవంగ లవలీ మతల్లికా కుడుంగ క్రోడంబులం గ్రీడిండుటకునై సారంగ
లోచనలు దాచును గోరంగి” వెడలినాడు “కాళి శ్రీశైల కుంభమోణ శోభార్క
కాంచీ కాంచనసభా కాళహస్తి కురు షేత్రాది పుణ్యస్థానంబులం బరమర్షి సార్థంబు
తీర్థంబాడె” (4-34) నని కవి వచనం

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

కోరంగి తూర్పుగోదావరి జిల్లా కాకినాడ తా లో ఉంది పలివెల కొప్పులింగేశ్వర స్వామి నీకవి అహరహం భజిస్తాడట ఆ స్వామిని వర్ణించిన సీసపద్యంలోని భావస్సొరకతను చదివి ఆనందించాల్సిందే

ఈ శివాలి మాహాత్మ్యం “శ్రీశాంతభిక్షాత్రి యతీశ్వరుండు .. శ్రీపర్వత స్వయంభూ లింగ చక్రవర్తి శ్రీమన్మల్లికార్జున మహాదేవుని ముఖమండపంబున సుఖా సీతలయి” భక్తులు, బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ వైశ్య, పీఠభుజ, ధర్మాధికారులు .. విరందరితో కొలువుండినారు (1-18)

పొలిపెవయ్య పులసతి పుణ్యచరిత్ర ముమ్మమాంబ గౌరి, శ్రీలక్ష్మి, వాగ్దేవి ఇంద్రాణులతో పొలి ఉండి . ఏ ప్రౌద్ధ గుహముల నతిశయిల్లి . శ్రీశైలవాధుని పట్టణమున . ఉన్నది (1-24) వారికి ఏడుగురు కొడుకులు సెట్టియ ‘ధారుణి శ్రీపర్వతాధీశ దండాధిప’ డా అన్నట్లుండెడు (1-27) పాలయసెట్టి ‘మల్లికార్జున శివునకు మంత్రి యనంగఁదూర్పునాడెల్లఁ బాలించు నెర్పరి’ (1-28) ‘శ్రీగిరి తూర్పు దేవాలయ’ .. భక్తి మహాత్మ్యంతో .. అగమ వెదశాస్త్రాలలోని కథాప్రసంగాలకా భక్తియుద్ధ ప్రౌల గురుసెట్టి ముమ్మయ ఉండినాడు’ (1-35)

5 1 7 శ్రీనాథుడు ఆ యుగ పురుషుడే కాదు విలక్షణ సాహిత్య సృష్టి కర్త కూడా అంద్ర దేశాభిమానంతో భీమఖండం శ్రేత మాహాత్మ్యం రచించినాడు కాశీఖండంలో హవా గోదావరి మండలంలోని ప్రసిద్ధ పుణ్యస్థాలను, శ్రీశైలాన్ని సవిస్తరంగా వర్ణించినాడు నాడు జానపదుల జనజీవనంతో పెనవేసుకొని ఉన్న ‘పలరాటి భాగవతంబు’ లోని ముఖ్యమూలము, రోకటి పాఠకు అనువైన మంజరీ ద్వీపదలో రచించినాడు శ్రీనాథుని సాహిత్యం ఆ కాలంలోని అంద్రదేశ సాంఘిక, మత రాజకీయ సంబంధమైన సమస్త విషయాలకు ప్రతిబింబం తెలుగునాడుకు సంబంధించిన వివిధ స్థాలము తన సాహిత్యంలో విరంజితం చేసినాడు శ్రీనాథుడు

5 2 పినుకొండ వల్లభామాత్యుడు పినుకొండ వల్లభామాత్యుని రచన క్రీడాభిరామం ఈ కావ్యం శ్రీనాథునిదిగా చూచినవారు వాడుకలో ఉన్నా, చివరకు పినుకొండ వల్లభరాయసిద్ధి అని తేల్చినారు రాజపాటి త్రిపురాంతకుని సంస్కృత ‘ప్రేమాభిరామం’ అనే వీధికావ్యం క్రీడాభిరామానికి మూలం

5 2 1 క్రీడాభిరామం ఒక పదంగా వాచిత్రకావ్యం కవి కాలం నాటి ఓరుగల్లు స్వరూపం మన కళ్ళకు కట్టెట్టు ఈ కావ్యంలో వర్ణించబడింది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

ఈ కావ్యంలో కనుమ యవ్వలిదేశం, కాసన్నాడు కురువాటికా దేశం, జనప, తూర్పునాడు, పలనాడు, ముల్కినాడు, వెగి అనె ఆంధ్రవంశ విభాగాలు ప్రస్తావించినవి.

ఓరుగంటి పురంబురో . కనుమ యవ్వలి దేశంబు కరణకాంత సంపెంగ సూనె అమ్ముతుండగా కావ్యనాటముడు, నన్ను చూచినాడు గొప్పెంద మంచనశర్క కావ్యనాయకుడు అతడు 'కాసన్నాటి శ్రేష్ఠుడు' (1-43), కర్ణాటభామ మంచన శర్కతో 'వాడు ప్రాచీననాట మాదెదవు కాసన్నాటి బాపండవో' అంటుంది (1-92) కాసన్నాటి గొప్పెంద మంచనశర్క (1-150) మచలైవితో 'కాసన్నాటముండి వచ్చి తిమి' (1-183) అని చెప్తాడు.

కడుపు నిండా వోంచేసి తెల్లనాకులను పీడెము చేయుచు' వచ్చే యువకున్ని చూసి, పీడు 'కరణదేశపు శాణడుడి' (1-159) అంటాడు మంచనశర్క నన్ను టిట్టిపెట్టితే

మధుమాపతి పావనంబైన తమిరేటి వెగి కురువాటికా దేశ విపిన భూమి గోవు లను పేరి చెంచుల కులము నందుగగడిపి కత్తుల యమ్మి నాగలుగగలచు' అని ఒక జోగి ప్రాచీన పద్యం (1-242)

తన తండ్రి త్రిపురాంతకరాజు, 'రాయ నవరత్న భండార రక్షకుడు . మూడు గ్రామ గ్రామసులతోడఁ గూడంగ మోహులు పాలించె ముల్కినాట' అని కవి చెప్పకొన్నాడు.

దారిలో కనిపించిన ఒక తెలికి శ్రీచూపించి మంచన శర్క 'పలికినపుడు తెనియ రొలికి పడెడు జనుకుఁజూపులఁ గ్రొమ్మించు బులికి పడెడు ములికినాటిది కావోలు' (1-102) అంటాడు.

ముల్కినాటి పుర మోహన శైల సువర్ణ కందరా సదరుడు కాలభైరవుడు... తిప్పయ వల్లభరాయ మంత్రానికిన్' (1-94) అనేది అశ్వాసాంతపద్యం.

5 2 2 పన్నాడు| పలనాడు| పలినాడు, పల్లెనాడు| పల్లెత్తాకాంత, పల్లె దేశములు, పల్లె వివయం అని వివిధనామాలతో పేర్కొన్నాడు ఓరుగల్లులో ఉండే 'పలినాటి' పీఠపురుష పరమ దైవత శివలింగ భవనవాటి' (1-118)ని విస్తృత దర్శించినాడు కుమారకలు పీఠ కొలువులో పన్నాటి వీరులను పాడుతున్నార. (1-117)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“ కలము దెవతంబు గురికాల గంగాంబ
కలని పోతులయ్య చెలిమికాడు,
పిటికి కండ లేని యటువది యేగురు
పల్లెనాటి పీఠ బాంధవులకు ” (1-118)

‘పల్నాటి యేకాంగ పీఠ సంప్రహరమునకు అరువల్లి నాయురాలి దుర్మం
త్రంబు, కోడిపొరు, చాపకూటి కుడుపు ప్రధమ కారణములు (1-119). పల్నాటి
పెల్లలు ఈ క్రింది పద్యంలో తెలుపబడినాయి

“నల్లంగొండయు నాగరి
కల్లును ధరణీశ్రీలం బ్రగల్భ స్థలముల్
పల్లెఱు, నాగులేఱును
బల్లెఱ్ఱాకాంత యెల్ల ప్రారంభమ్ముల్” (1-121)

సామంతరాజులు చావకూడు తిన్నస్థలం ఇది ఆర్వెల్లి నాయురాలు ఉపాయం
ఆలోచించింది ఇక్కడే పీఠసాని శిశువునే శుద్ధికోసం సిప్పుల యేటిలో ఇక్కడే ఓలా
డింది గొల్లసనతి తల్లరి బిడ్డలైన రాజులు ఈ చాట్లోనే పోరినారు పీఠ పురుషులు
యుద్ధంలో ఇక్కడ పీఠమరణం పొందినారు అని జనప పెద్దలు పల్లెదేశములయందు
ఆయా ప్రాంతాలను చూసి చెప్పతుంటారు (1-122) ముచెరల చెన్నుడు, శ్రీగిరి
లింగము దయతో చూడబట్టి పల్లె విషయానికి “ఉత్తర తోన మింట జల ముట్టిన
మాత్రన నాపకాలలో విత్తిన యావనాళ మభివృద్ధిపరచుట” అనే మహిమ చెల్లింది
(1-123)

ఇలా పల్నాటి వర్ణన ఉదాత్త పీఠ రస సమన్వితంగా చేసినాడు కవి.

పై చెప్పిన నాడుల వివరణ కొంత కాసులనాడు తెలంగాణంలోని హైదరాబాదు
నరంగల్లు జిల్లాల ఉత్తర ప్రాంతం మెదకు కరీంనగర్ జిల్లాలోని కొంత భాగం 29
కురువాటిక వేంగిమండలం లోనిది అన్న విషయం వేగి కురువాటికా దేశం అనే
పాదమే తెలుపుతుంది తమ్మిలెరు ఏలూరు దగ్గర ప్రవహించే ఒక ప్రసిద్ధమైన ఏరు
కురువాటిక అనేది గోదావరి దక్షిణ తీరాన ఉండే తమ్మిలెరు పరిసర ప్రాంతంగా
చెప్పవచ్చు³⁰

తూర్పునాడు గుంటూరు, నెల్లూరు, జిల్లాలోని సముద్రతీర ప్రాంతం తూర్పు
భాగానికి వర్తిస్తుంది³¹ ములికినాడు కడప జిల్లాలో అంతర్భాగం కవి చెప్పిన భైరవ

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

స్వామి నిలయం, కవి తండ్రి పాలించిన మోహూరు - పులివెందుల తాలూకాలో ఉన్నాయి

5 2 3 క్రితాభిరామ పీఠి కావ్యంలో నాయకుడు గోవింద మంచన శర్మ చెలికాడు టిట్టిభ సెట్టితో ఓరుగల్లు దర్శించను వెళ్తాడు వారు ఓరుగల్లులో చూచిన విశేషాలు, ప్రదేశాలు కావ్యం సిండా ఉన్నాయి ఆ ప్రదేశాలు ఇవి .

అంధోర్వీరు మోసారి, అక్కరివాడ, ఏకపీఠ దేవాలయం, ఓరుగల్లుకోట, వివిధ దేవాలయాలు, పూటకూటిండ్లు, భైరవాలయం, మధుమావతి మందిరం, మాచర్లవి భవనం, పీఠభద్రేశ్వరస్థానం, వేశవాటిక, శివలింగ భవనవాటి, స్వయంభూ దెవుని గుడి - ఇవన్నీ ఎంతో వర్ణనాత్మకంగా చిత్రించబడినాయి ఆ కాలంనాటి ఓరుగల్లు స్వరూపం చక్కగా మనం అవగాహన చేసుకోడానికి ఈ కావ్యం ఎంతో సహకరిస్తుంది

ఓరుగల్లు ఆంధ్రనగరం, ఏకశిలానగరం| ఏకశిలాపురం, ఓరుగల్లు| ఓర్గల్లు ఓరుగంటి పురంబు| ఓరుగంటి పురం| ఓర్గంటి పట్టణం| ఓర్గంటి మంచలం అని వివిధ నామాల్లో పిలవబడింది

“ఏకశిలా నగరంబునం దార్య వాటంబునం” కామ మంజరి ఉంది ఆమె పాత ప్రియుడు కానన్నాటి గోవింద మంచనశర్మ కొన్నాళ్ళు పరదేశం వెళ్ళి ఇప్పుడు తిరిగి వచ్చినాడు అని ఈ ‘పీఠి’ రూపకంలో సూత్రధారుడు చెప్పి నిష్క్రమిస్తాడు

గోవింద మంచనశర్మ “ఆంధ్రనగర యాత్రోన్ముఖుడై” (1-43) ఉంటాడు “మంచన వింటివో వినవా మృదుడేకశిలా పురంబులోఁ జంచల నేత్రలం బతుల శయ్యలపై రతికేళి రాత్రి” పోరిస్తాడు (1-54) అని టిట్టిభద్రుంటాడు ఇద్దరూ బయలుదేరి వెళ్ళి “ఓరుగంటిపురంబు సౌధములపై యీరెండలు” మణి హేమ కుంభాల్లో ఏకాంతారాధం చూస్తారు (1-84)

ఓరుగంటి పురంబులో పెద్దగా అరుస్తూ సంపెంగ నూనె అమ్మే కమమ యవ్వలిదేశపు కరణకాంతను (1-101) కలికి చిలుకల కొలికి అయిన ములికినాటి తెలికి జోటి (1-102)ని చూస్తారు.

5 2 4 నాటి ఓరుగల్లు మహానగరం వైభవ ప్రాభవాలను సమ్మర్చాన్ని, లోతైన అగడ్త, ఎత్తైన ప్రాకారం, బంగారు తలుపుల సింహద్వారాన్ని ఈ క్రింది పద్యంలో ఎంతో సజీవంగా చిత్రించాడు కవి.

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

సప్త పాతాళ విష్ణవ మహా ప్రస్థాన ఘంఠాపధం బైన గనప పరిఖ
తారకా మండలం స్తబ్ధకావతంసమై కరుచూపు గొనని ప్రాకార రేఖ
పుంజీభవించిన భువన గోళము భంగి సంకు లాంగణమైన వంకదార
మెలుగు తెక్కలకొడి మెరు శైలముబోలు పెరు బైడి తలుపుల పెద్ద గవని

చూచెఁ జేరెఁ బ్రదికించెఁ జొచ్చెఁ, బ్రతి నుడు దారును రధ ఘోట శకట కరదే
యూధ సంబాధముల కొయ్య నోసరిలుచు, మంద గతి నొరుగల్గు గోవిందశర్మ”

(1-112)

సందడి తక్కువగా ఉండే చిన్న పీఠులగుండా వెళ్ళి వినోదాలు, వేళ్ళల సరస స్తంభాలు అనుభవద్దాం ఇంచరో మధ్యాహ్నమైతే అక్కలరాడకు భోజనానికి వెళ్దాం అంటాడు మంచనశర్మ “ఆటవీ క్రింది త్రోవగా సరిగి యరిగి . పలినాటి పీఠ పురుష పరమ దైవత విపలంగ ఘవనవాటి” ని చూస్తారు (పు 115) అక్కడ పెద్ద కొలుపులో పన్నదియర్థం అభినయం చూస్తారు ముందకు సాగి వెపమండలు ద్వారానికి పరిగవ్వున “ఏకపీఠాగార గోష్ఠంబు” కరుగొని (1-123) ఓరుగంటి కాకతమ్మకు సైదోడుగా వసించే ఏకపీఠను దర్శిస్తారు (1-128) “భైరవుని తోడి తొడు మైసారదేవుడు ఓరుగంటి నివాస మెరసగుగాక” (1-145) అని కోరుకుంటారు - నాయకుడు, చెలికాడు

వారిద్దరూ ఓరుగంటి నగరంలో ఉండే ఏ యే దైవాన్ని సందర్శించినారో ప్రతిభావంతంగా తెలిపేది ఈ పద్యం

“అదె భైరవ స్థాన మట మీద నల్లదె చమడేశ్వరీ మహాశక్తి నగరు .

పీఠభద్రేశ్వరాగార మందప మదె , యదె బౌద్ధదేవు విహార భూమి .

అదె ముద్దరాల్ ముసానమ్మ నివాసంబు : నల్లదె కొమరసామయ్య నగరు :

అదె పాండవుల గుడి , యట దక్షిణంబునఁ గత్తారుఁ డుండు తుర్కల మసీదు

కొంత దవ్వల సదె మహా గొప్పరమల పైడి కుండలు రవి దిప్తిఁ బ్రజ్వలించి
కాన నయ్యెను మేరు చృంగములఁ బొరఁగేసె శ్రీ స్వయంభూ సకేతనములు”

(1-149)

ఇంతలోకే “ఉడుపీఠిన్ శిఖరావలిం ది యగు సంప్రార్థింపమోసాలపై”
గడియారం పదహారు ఘడియలు కొట్టింది “రెక్కొచ్చి తినఁ బోదామా” అంటాడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు

మంచనశర్మ (1-15). పట్టణంలో నిత్యం మద్యం పిచిపిచులకు రాయవారి అయి పూటకూడిండ్లలోనే ఉంటాడు (1-157) అందుంటూ ముందుకు వెళ్తుంటారు కరణదేశపు జాణడు బోందేసి తెల్లనాకుల పీదెం నములుతూ ఎదురొత్తాడు (4-159) అక్కలవాడ చెప్పి పూటకూళ్లు తిని జేళ్ళవాటికా నిరటంబు ప్రవేశిస్తారు (1-177)

చందనంతో కళ్ళాచి చల్లినారు కుంకుమతో ముగ్గులు పెట్టినారు తోరణాలు గట్టినారు - ఎవరి ఇల్లది ? (1-178) అని ఆక్కడి వాని అడుగుతాడు మంచనశర్మ

“సర్వజగత్ప్రసిద్ధ సుమనోబాణాసనామ్నాయ విద్యోపాయ, ప్రతాప రుద్ర ధరణిశోపాత్త గోష్ఠీ ప్రతిష్ఠా పారీణ . మాచల్దేవి వారాంగన (1-180) చిత్రవాసా ప్రవేశం చేస్తున్నది (1-191) అని జవాదస్తారు పెండ్లికూటంబున నిలువనంగైసేసి, హంసతూలికా తల్పంబుమీదం గూర్చున్న మాచల్దేవిని (1-183) చూచి “నీకు గల ప్రసిద్ధి ఢిల్లీ సురతాణికి లేదు పల్లవాష్టి” (1-185) అంటాడు మంచనశర్మ

“టరుగంటి మాచాంబ” మంచనశర్మకు మొక్కుతుంది (1-186) “మగువ నీమస్కంధ చృత్ర మంటపంబు ... యోగంటి కటకమలః గామః గావుత” (1-188) అని దీవిస్తాడు శర్మ కాసన్నాడినుండి వచ్చితిమి (1-183) అంటాడు తమ్ము పరిచయం చేసుకొంటూ ఈ సందర్భంలో కవి వర్ణించిన మాచల్దేవి చిత్రకాలనాటి రాజవేళ్ళల వైభోగాలకు అద్దం పడుతుంది పరికించండి.

“ అదె దారు వనభూమి యసమనేత్రుడు వాడె , సంయమిండుల పుణ్య సతులు వారె

యదె కన్యకా రత్న మబ్బావనుడు వాడె యదె రతి క్రిదా విహర శయ్య వాడె వైకుంఠండు వారె గోప స్త్రీలు యమునా నదీ సైకతాంత మదియె యదె యహల్యాదేవి యమరాధిపుడు వాడె యదె పల్లాలి కాభ్యంతరంబు

తే చందురుడు వాడె యదె బృహస్పతి పురంధి
జాలిది యదె శ్రీపరాశరుడు వాడె
కుశికజుడు వాడె యదె యింద్రు కొలువు లేమ
చిత్రజుని శౌర్యమెఱిగించె జిత్రకాల ” (1-191)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

చిత్రకాల మాచి వెహ దారిలో 'తూర్పునాటి గడి(డు)'ను (1-228) "పాశుర గంటి కలుకోడి తోడఁబట్టుపులువోని కోడిపుంజుల యధాన్ని" (1-233) వీక్షిస్తారు.

మన ముందు సాగి దక్షిణ దిశగా "పైకికుండల మొగల తోడిది మాధవ పర్వ హతురు "మధుమావతీదేవి మందిరంబు" పరికిస్తారు (1-237)

సింహళద్వీపమున తప్ప ఇంకెక్కడా పద్మినీ జాతి లేదనడం కల్గి "మధు మావతీదేవి ... పద్మినీశారిది ఓర్గంటి పట్టణమున" ఉంది (1-238) ఆమెతో ఒక కేయి గడిపిన ఒక చాక్కపు చోగి ఆమె జన్మజన్మల వృత్తాంతం ... తెలుంగు బద్ధమున్ .. లిపించినాడు (1-240) అలకాపురంలో అంగర పల్లడనే గంధర్వ రాజు హతురు కమల పాణి ఈ జన్మలో "మధుమావ తోర్గంటి మండలమున" చిన్నిపోతి యనే పేర్తో దక్షారామమున బుట్టి భీమేశుని కూడుతుంది ఆ పై జన్మలో "పావనంచైన తమిళేటి పరిసరమున వెగి పురువాటికా దేశ విపిన భూమి గోవులరు పేర చెంచుల పులిమునందు .. కత్తలయమ్మి" అనే పేర్తో పుట్టుంది ఇది ఆ ముగ్ధం సారాంశం (1-242)

గోపింది మంచన శర్మ తన మామ పీసాలప్పయ్య ద్వివేదల కొడుకు శ్రీధ రునో జొన్నగడ్డాగ్రహార పుత్రి ఏ నూలు రూకలకు అహి వెట్టి" వచ్చినాను నీవు. మదాలసా (వెళ్ళి) సంతోషంగా ఉండండి అని చెప్తాడు (11-245)

అక్కరివాడలోని వెలయాండ్ర విలాసాలు వీక్షించి (1-283), వేళ వాటంబు వెడలి, చైరవాలయ ద్వారంబున బాడి ... వీర భద్రేశ్వర స్థానంబు వెనుక బొడ్డన బావియందు గృత సంధ్యా వందనుడై" నాడు (1-273) మంచన శర్మ

— ఇంకా ఓరుగల్లు స్వరూపాన్ని కవి కలం కుంచెతో పద్య చిత్రాల్లో మనోజ్ఞంగా మన కందించినాడు

5 2 5 క్రీవాభిరామ కావ్యంలో ఆనుషంగికంగా శ్రీకాకుళపు తిరునాళ్ళ ప్రసక్తి వచ్చింది ఆ తిరునాళ్ళలో దేశ్యా విటుల స్వైరపహరాలు, సిరికాకుళదేవుని పుట్టు పూర్వోత్తరాలు అభివర్ణితాలు

కాకుళాద్యక్షుడైన తెలుగు రాయ(డు) దేవతాదీశ్వరుండు (1-204) కాకర పొదలో ఉద్భవించిన వాడు తెలుగు వర్త (1-205) కాకుళేశ్వరుండు విప్రకన్యతో చనవుల వెలయిస్తుంటాడు (1-206) సిరికాకుళ చాడ(డు) నాగదేవ బహురకు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు

నింట బుట్టినాడు (1-207) గరుడస్తంభ ప్రతిష్ఠ నాటినుండి కల్పమం తోక్త పుష్పాధ్వరము వరకు యష్టాతటిసి తటమునన్ ద్వాదశ క్రోశ ధాత్రీ పరివేషా భ్యంతర శ్రీ పరమపదమునం బర్వకాలంబు ధాత్రీ పుష్పాభ్యంతర శ్రీ పరమ పదమునం బర్వకాలంబునందున్ బరహాసీ సంగమాదుర్ భగవదనుమతిం జాపముర్ గాక యుండును (1 208) యవ్వన పుదంతో కన్ను మిన్ను గానక ఉండే వెలనాటి కోడె విధవ కాకొల్లి తిన్నాళ్ళలో భీమసేనున్తో అయితేనే రంజింపజేయ బడతా రేమో? సందేహమే (1-209) తిరునాళ్ళ ద్వితీయంలో కాకుళపు తిరునాళ్ళలో పేరకమ్మ పులిసతలాల్లో జరిగె సైర విహారాల్ని కవి విస్తారంగా వర్ణించినాడు (1-210, 211, 212) కవి కవిత్య వాగ్దంబరములు నెల్లూ తూము కాలవ కెంగలువల కమ్మతాపిని అపహిస్తున్నవట (1-218)

ఈ విధంగా కవి ఆంధ్రదేశంలోని కొన్ని నాడులను, ఏకశివానగరాన్ని, తన కావ్యంలో ప్రస్తావించినాడు

5 3 బమ్మెర పాతనామాత్యుడు సహజకవి ఒమ్మెర పాతనామాత్యుని కృతులు భోగినీ దండకం, ఓరభద్రవిజయం, భాగవతం, నారాయణావతరం

5 3 1 భోగినీదండకం సర్వజ్ఞ సింగ భూపాలుని వేళ్ళపై రచించిన దండకం భోగినీ దండకం ఈ చిన్న రచనలో కనిపించే తెలుగునాడులోని స్థలాలు రెండే రెండు బమ్మెర, రేచెర్ల అనేవి

“పండిత కీర్తనీయుడగు బమ్మెర పాతన.. భోగిని దండకము రచించె..”

(పు 34)

కావ్య నాయకునిది రేచెర్ల వంశం రేచెర్ల గోత్రోద్యవున్ ... (పు 31) రేచెర్ల గోత్రాంబు సంశాత మిత్రున్ .. సర్వజ్ఞసింగోర్వరాధ్యక్షున్ (పు 34) అని ప్రయోగాలు

5 3 2 వీరభద్ర విజయం ఈ కావ్యంలో కనిపించే ‘తెలుగునాడు’కు చెందిన స్థలాలు ఇవ్వటూరు/ ఇవ్వుటూరు, శ్రీగిరి/శ్రీమహానగం అనేవి

“ అనఘ డివ్వటూరి యారాధ్య చంద్రుండు

... సోమ గురుడు” (1-15)

“శ్రీమన్మహామహేశ్వర యివ్వుటూరి సోమనారాధ్య...”

(ప్రథమ అష్టాంశాంతగద్య)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“జయ జయ శ్రీగిరి మందిర ” (1-218)

. . “ శ్రీ మహానగము ఎలుపు మాకు బ్రసన్నదయ్యెడున్ ” (1-1) - ఇవి కవి ప్రయోగాలు

5. 8 3 ఆంధ్ర మహా భాగవతం బమ్మెరపోతన, వెలిగండలవారయ, ఏర్పూరి సింగన, గంగన సంస్కృత భాగవతాన్ని తెలిగించినారు నారయ ద్వితీయా తృతీయ స్కంధంలో కొన్ని పద్యాలు, దశమ స్కంధ ఉత్తర భాగం, ఏకాదశ ద్వాదశ స్కంధాలు రచించినాడు పంచమస్కంధ పూరణ గంగనది షష్ఠస్కంధ రచన ఏర్పూరి సింగనడి 33

బమ్మెర పోతన భాగవతంలో అగుపించే ఆంధ్రదేశ సంబంధి స్థలనామాలు ఇవి ఆంధ్ర/ఆంధ్ర, ఇంద్రకిరిం, ఋషికుల్య, ఏకశిరానగరం, కళింగ, కృష్ణజేటి, గంగ, గోదావరి, గోతమి, చంద్రభాగ, తుంగభద్ర, బమ్మెర, భీమ/భీమరథి, రామగిరి, వెంకటాచలం/వెంకటాద్రి, శ్రీశైలం, సప్తగోదావరి - అనేవి

...“నె నంద్రభాషను రచియింపం బూనిన శ్రీమహా భాగవతంబునకుం”...(1-31)

అవి కవి ప్రయోగం

5. 8 3 1 పోతన ఆంధ్రాభిమానం అసమానం మూలంలో

“ కిరాత హూణాంధ్ర పుళింద పుల్కసా

ఆభీర కంకాయ వనాః కషాదయః ” (4-18)

అని ఉండగా “యవన వ్యాధ పుళింద హూణ శక కంకాభీర చంచాల సంభవులుం దక్కిన పాప వర్తనులు” (2-83) అని తెలిగించినాడు కిరాత, ఆంధ్ర, పుళింద - ఇత్యాదులు పాపవర్తనులు విష్ణువును సేవించి పశుబద్ధులౌతారని మూలం కాగా ఆంధ్రులను ఆ కలుషాల నుండి రక్షించినాడు పోతన

5 8 3 2 భారతదేశంలో ఉండే పుణ్య పర్వతాలు, నదులను గురించి చెప్పబడిన సందర్భంలో తెలుగుదేశంలోని కొన్ని కొండల ప్రసక్తి వచ్చింది

“మరియ పర్వతంబును ... శ్రీశైలంబును, వెంకటాద్రియును మహేంద్రం బును . ఇంద్రకిరింబును, రామగిరియు ... శర్కరా వర్తయు, దుంగభద్రయు, గృష్ణజేటియు, భీమరథియు, గోదావరియు ... చంద్రభాగయు ... మహానదులును - భారత వర్షంబునఁ గంపు అందు సుస్సాతులైన మా నవులు ముక్తిం జెందుదురు ” (5-54)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

ఇంద్రకిలం విజయవాడ పక్కనుండే కనకదర్శ కొండ రామగిరి రెడ్డి రాజ్యములు గొంతంతో (పు 277) ప్రస్తావించబడింది భీమరథి కృష్ణా జిల్లాలోని భీమానది³⁴. చంద్రభాగ పన్నాటి సీమలోని చంద్రవంక కృష్ణకు ఉపనది³⁵

5 3 3 3 "...బలి వలన నంగ వంగ కళింగ సేహా పుణ్యదాంధ్రులను పేళ్ళుగల వారాయ్వురు కుమారులు పుట్టిరి వారలు దూర్పుడేశంబునకు రాజులయి దేశంబులకుఁ దమ నామధేయంబు లిడి యేలిరి" (9-883) ఇది మూలానికి యథా తథానుసరణే.

5 3 3 4 పోతనకు పుణ్యనదుల మీదుండే భక్తి - పవిత్రమైన గోవులకు కృష్ణుడు పెట్టిన పేర్లలోనే తెలుస్తుంది

"రా పూర్ణ చంద్రక రా గౌతమీ గంగ రమ్మ భగీరథరాజ తనయ" (దశమ-పూర్వ 603)

5 3 3 5 బలరాముడు తీర్థయాత్రలో సంచరించిన తెలుగునాటి శైలాలు-తీర్థాలు ఇవి : ...కొమరు మిగిలి సప్తగోదావరికి నేఁగి యందుఁ దీర్థమాడి...భీమనది కేఁగి ... శ్రీకైలంబునకుం జని వెంకటాచలంబు దర్శించి" ... (దశమ ఉత్తర 951)

గోదావరిని గంగ అనే పిలుస్తాడు కవి " సజ్జనానుమతంబున నభ్యంకష శుభ్ర సముత్తుంగి భంగ యగు గంగకుం జని గుంపకులిడి"... (1-13) ఈ గంగ గౌతమీ గంగనేని ఆంధ్రసాహిత్య చరిత్రకారుల నిర్ణయం

..."మరలి కొన్ని దినంబులను నేకశిలా నగరంబునకుం జనుదెంచి (1-21)

5. 3 3 8 "బమ్మెర పోత రాజౌకడు" (1-11) "బమ్మెర కేసయ లక్కసానికిన్" (1-24) అవి కవి పలుకులు

పోతన ఓరుగల్లులో భాగవతం రచించినాడని ఆంధ్రసాహిత్య చరిత్రకారులు నిరూపించారు ఓరుగల్లు జిల్లాలో జనగామ తా. లో బమ్మెర గ్రామంఉంది. ఇది కవి పూర్వీకుల నివాస స్థానమై కవి ఇంటి పేరు అయి ఉండవచ్చు³⁶

వెలిగండలనారదు, ఏర్పూరి సింగనల భాగవత రచనలో తెలుగునాడు ప్రసక్తిరాలేదు. కవుల యింటి పెద్ద మాత్రం గ్రామ నామాలే. వెలిగందుల నారయ

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

నామధేయ ప్రజీతంబైన .. యేకాదశస్కంధము”, “ఏర్పూరి శాసనం దెజ్జన పొగ్గడ”.. కవి ప్రపితామహుడు ఎజ్జన ప్రగ్గడ

వెలిగందుల కరింనగర్ జిల్లా ఉంచి³⁷ ఏర్పూరు వరంగల్ జిల్లాలోని గ్రామం³⁸

5 3 4 నారాయణశతకం పొతన రచనగా చెప్పబడుతున్నది అందులో కృష్ణ, గౌతమి, తుంగభద్ర, పెన్న, భవనాశి, వేత్రవతి నదుల ప్రసక్తి ఉంది

“ భవనాశిన గయ తుంగభద్ర యమునన్ భాగీరథిం గృష్ణ వే
త్రవతి న్నర్మద పెన్న గౌతమి పమోరాశి స్వియద్ధంగయం
దవగాహంబున నైన పుణ్యములు బెంవారంగ నేడివృటన్
భవదంబ్రు సమరణంబునం గలుగు పో వద్మాక్ష , నారాయణా , (87 పద్యం)

ధర్మపురి లక్ష్మీనాథ నారాయణా అని కవి సంబోధన ఈ ధర్మపురి క్షేత్రం జగి త్యాంబ తాలూకా కరింనగర్ జిల్లాలోని ప్రసిద్ధ పుణ్యస్థలం³⁹

పొతన రచించిన భాగవతం పరిణామంలో చాలా పెద్దదే మన పరిశోధనకు సంబంధించిన విషయం మాత్రం అందులో అత్యల్పంగానే ఉంది

5 4 జక్కన విక్రమార్కు చరిత్ర జక్కన రచన ఈ కావ్యంలో కనిపించే ఆంధ్రదేశ స్థలాలు నదులు ఎద్దనపూడి, ఏలెవ్వరం, కాళహస్తి, కృష్ణవెణి, తోట పిలెవ్వరం, దెవాలయం, నెల్లూరు, పాతాళగంగ, పెన్ననది, బెల్లముకొండ, భవ నాశని, వెన్నెలగంటి, వేంకటాచలం, శ్రీకైలం, సిద్ధపట్టణస్థానం అనేవి

5 4 1 అచూబలతీర్థ ప్రశంస (2-208 నుండి 2-212 వరకు) ఐదు పద్యాల్లో ఉంది అచూబల పుణ్యతీర్థం (2-208) భవనాశని (2-209) శ్రీసర సింహస్వామి (2-210, 211, 212) వంపబడిన అంశాలు

పురందరుడనే ఒక వైశ్యకుమారుడు ధరానికి సన్నిహిత్యం దానమెనని, ధనము పంచివేసి, దత్తద్రుడై, తీర్థ యాత్రలకు బయలుదేరతాడు “సాల రసాల సాల తమాల . పనన వని కల్పార్థమును భాస్వదచూబల పుణ్యతీర్థమున్” (2-208). సందరిస్తాడు “చనాశని గని తజ్జరి మజ్జనాపకల్మష”దొతాడు (2-209) సుజనావన దెవ శిఖావతంసునిం బ్రాంచిత మెర రసభావుని శ్రీనరసింహ

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

దేవుని (2-210) దరించి శ్రీమదహోబలేశ్వరుడు .. పక్షలోకచింతామణి.
నిశ్చిత లోకము గాఢఁ గావతన్ (2-12) అని కీర్తిస్తాడు

పురందరుడు ముందుకు సాగి “పుణ్యసిద్ధంబగు సిద్ధపట్టణ స్థానంబునకుఁ జని (2-213) మున్నొనరించిన పాపములన్నియుఁ బెను వజుతగలయు నవగాహన సంపన్నులకని, సద్భక్తిని బెన్న నదిం తీర్థ” మాడతాడు (2-214). సిద్ధేశ్వరునగరు సొచ్చి స్వామిని ప్రస్తుతిస్తాడు (2-216) ఆ దెవాలయ శిఖరంపై ఉండే వ్యవభ కేతనం చుట్టూ భ్రమర రూపాలై తిరిగి దివ్యమునుల్ని, స్వామియొక్క “అక్షిణ పరమ తపోధన ప్రత్యక్ష పరంజ్యోతిస్స్వరూపంబును నద్భుతాయత్తచిత్తందయి” అవలోకిస్తాడు

త్వాత్ “దక్షిణ కైలాసంబునం బ్రసిద్ధి వహించిన కాశ్యప్తి మహాస్థానంబు ననంత భోగి కటకోత్కటకంబగు వెంకటాచలంబును” .. దర్శిస్తాడు (2-217)

శ్రీకైలం చంద్రగుప్తుడు మోక్షం కోసం “సంసారాంభోసిద్ధి యాన పాత్ర మగు శ్రీకైలంబు మీదం దపంబారంభింపఁదలచి” (1-194) కొడుకుల చిల్పి శ్రీకైల మాహాత్మ్యాన్ని బోధిస్తాడు (1-195 నుండి 202 వరకు)

కాశీ, గయా క్షేత్రాలలో వేయి యుగాలు, కేదారంలో ఇరవై యుగాలు అధిక నిష్కతో ఉండే వచ్చే ఫలం ఒక్క దిసం శ్రీనగమన నున్నఁ గలుగుతుంది (1-195) శ్రీకైలాన్ని మనసులో తలుస్తూనే జాతిస్మరత్వం సంభవిస్తుంది. శిఖరాన్ని వీక్షించాలను కుంటేనే ఏడుజన్మల పాపాలు నాశనమౌతాయి ఆక్షేత్రం త్రావలో రెండు మూడడు గులు నడిస్తే సకల జన్మల దోషాలు సమసిపోతాయి ఆ గిరికి వెళితే సాయుజ్యాన్నే పొందవచ్చు శ్రీగిరి కేగువాడు ధ్యుఁడగు శ్రీగిరికి వెళ్ళలేని వాడు పిచ్చుక కుంటే (1-96) ఆపర్వత శిఖర పీషణంతో భవబంధాలు తెగి పోతాయి ఆ కొండ ఇల్లుగా నదా శివపార్వతులుంటారు ఆ కొండమీద ఉండే తీర్థాలన్నీ పాతాళగంగలే బ్రహ్మాదిదేవతలు ఆ కొండపై చెంచురై ఉంటారు అట్టి శ్రీపర్వతము జూచినట్టివారు గట్టిపుణ్యంబు చేసిన యవ్వవారు . (1-197) ఏపాపాలు చేసినా ‘శ్రీపర్వత దర్శనం’ చేస్తే నశిస్తాయి (1-198).

శ్రీకైలమాహాత్మ్యాన్ని అతివెలంగా కొవియాడే కవి భావాల్ని ఈ క్రింది పద్యాల్లో తిలకించండి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“ శిల లఖిలంబు లింగములు, చెట్లు సమస్త ముగల్గు భూజముల్
జలములు దేవతానది జలంబులు, మానవులెల్ల సంయముల్
పలికిన పల్కులెల్లను జపంబు చరించుట సత్సృదక్షిణం
బులు, నిదురల్ సమాధి, తలపోయగ శ్రీగిరి మీదఁ జోద్యముల్ ”

(1-199)

“ వారణసీ పురంబున వారణ మెను దొంగనెల కే
దార జలంబు లఘ్మెయిద్రావి శరీరము కోరవోవగా
నారడి వొందనెల ? యొక యప్పుడు జన్మము లేక యుంటకై
యారయ శ్రీనగంబు శిఖరాగ్రము చూచినఁజాలు నెమ్మదిన్ ” (1-200)

కృతు విద్వంసం, బ్రహ్మహత్య, ధర్మవ్యం, సోదరీ సుత సంహారం, మొదలగు పాపాలన్నిటిని చూపుచు పోగొట్టుకొని పుణ్యోదయం ఉపదేశికి కారణం అతనికి శ్రీపర్వతం నివాసం కావడం వల్లనే (1-201) కాబట్టి నేను “శ్రీనగము నకు వెళ్తాను” అంటాడు తన కుమారులు భట్టి, వికృష్ణార్క, భర్తృహరి, వరదచు లతో, చంద్రగుప్తుడు (1-202)

పురందరుడు ఉజ్జయిని నుండి సకల తీర్థ సందర్శనకు బయలుదేరతాడు “దక్షిణదిశా భాగ భాగదేయంబులగు పుణ్యతీర్థంబులు నిరీక్షించు నపేక్షం దిరిగి శ్రీపర్వత దర్శనంబు సేయం బూచి మహాయుగ సహస్రావ్వరంబగు నేలేశ్వరంబు తదీయ పర్వమద్వారంబు చెంగట యోగిపుంగవ హృదయంగమంబగు సివ్వత్తి సంగ మంబునకుం జని (2-195) సివ్వత్తి సంగమేశ్వరు నిఖిలేశ్వరుం శంకరుం ద్రికాలము బూజ యొనర్చి” (2-196) ముందుకు సాగి శ్రీశైలాన్ని దర్శిస్తాడు

“శ్రీశైలము చుగ్గూ మరణ సంక్షయకా ఫలౌషధియలతా జాలము .. సాను సంగత లనన్మణిదిప్త దిగంతరాశమున్ కని ...” (2-198) ఆ కొండనెక్కి శశి శేఖర దర్శన పూర్వకముగా నవ్వు లక్ష్మి సుందర మణికందర మధ్యభాగస్థిత మహాదేవ మందిర ముఖమందపంబులఁ బ్రవేశించి (2-199) మల్లికార్జున సమాహ్వయ జ్వంభిత సిద్ధలింగమున్ (2-200) దర్శించి కృష్ణవేణి విహార పాలితాఖిల జగ దీశ (2-202) శ్రీశైల సువావిహార” (2-203) అని స్తుతిస్తాడు అటు తర్వాత తోట పర్వేంద్ర దేవాలయంబునకుం జని (2-206) అష్టోత్తర శతంగా సాష్టాంగ నమ స్కారం చెసి ప్రళంభిస్తాడు (2-208)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“ హరి హర సంగమమున మహద్భుత భంగి జనించి వెతులం
బరమ పిరార భద్ర ఫణి పాశ కపాల వర త్రిమయిన్ ”

కర మందరత్రి యారి సుతి గాంచిన వెల్లువ కొండ ధైర్యండు ”

కృతిభర్త సిద్ధన మంత్రి “ఉరు మహిమఘోసిగాఁ జేయ వదనన కవి ప్రార్థన కృతి
భర్త శ్రీమద్వెల్లము కొండ ధైరవ కృపానై నిత్య సామాజ్యులక్షి మధుస్థుండు
(2-260)

సిద్ధన మంత్రి ప్రపితామహుడు సూరన వేద వాక్త్ర పురాణ విజ్ఞానంతో
ఎద్దనపూడి రాజేంద్ర పాద శూరమయి వే సగౌహరములు పడసినవాడు (1-313)
జక్కున తాత పెద్దయ నెల్లూరి తిరుకాళి మరుజ విభుఁ సాహిత్యసరణి మెప్పించిన
వాడు [1-21] వెన్నెలగంటి వాచ్యుడు, రెడ్డి మ సరవాలయిత మహాగ్రహార
ముల్ గొన్న కపింద్ర కుంజరుడు కృతిభర్త సిద్ధస్థుకు పెరలండి

ఎద్దనపూడి సర్సరావుపేట తాలూకా, బెల్లంకొండ సత్తెనపల్లి తాలూకా
గుంటూరు జిల్లాలో ఉన్నాయి

ఓ ఓ అనంతమాత్యుడు భోజరాజీయం, రహాభరణం, భంబోదర్పణం అనెవి
అనంతమాత్యుని రచనలు భోజరాజీయం కథాకావ్యం అహోబిల స్మరింహని
కంకితం ఈ కావ్యంలో ‘తెలుగునాడు’ ప్రస్తావి ఎలావుందో పరిశీలిద్దాం

ఓ ఓ 1 అంద్రాంధ్రపిఠి, అహోబిలం | నిగమగిరి, ఘోషిద్విషద్రది |
పెరుమగురు, ప్రకాశుళం అనే స్థలాలు, కృష్ణదేవా, గొతమి, భీమరథి, మలాపహరీణి
అనే నదులు ఈ కావ్యంలో ప్రస్తావనలు.

ఓ ఓ 1 1 అంద్రాంధ్రపిఠి : శ్రీకాళహంఠో ఉండే విష్ణువు అంద్ర
వల్లముడు ప్రకాశుళం ప్రత్యక్ష పరమపదం

“ నెమ్మి బ్రతక్క పరమ పదమృణంగ

నొప్పు శ్రీకాకుంఠున కొడయదైన

యింద్ర వల్లభ వారిసేవ నలరుచుండు

. . . ముమ్మడి తిక్క పిలుచు ” (1-40)

సందర్భాన్ని తన కుమారునితో నేనెందరో రాణల్ని జుమించినాడు నాకు ‘సంహతి’
ఒక రెక్కా ? అంటూ ఆ సందర్భంలో అంద్రపిఠి ప్రస్తావి ఉంది సన్నెదుర్కొని

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

మున్ను వెన్నెచ్చి పాచిన కుకురు భూపతి కంటె . . సంధ్రక్షితీస్వరునికంటె ...
సంపాతి ఎంతవాడు? (4-34) అనేవి ఆ మాటలు

5 5 2 అహోబలక్షేత్రం . నృసింహ స్వామిని కవి అహోబలాధి
నాథుడు (1-88) అహోబలాధీశుడు (1-84) అహోబలనాథుడు (8-283),
అహోబల తీర్థనాయకుడు (1-88) అని ప్రస్తుతించినాడు

వెదాలు స్వామి పాదాలవద్ద తుమ్మెదల్లా శృంగుంటాయి బ్రహ్మ స్వామి నాభి
సరసుకుండి నాల్గవదాలు చదువుతుంటాడు శేషుడు చెవివద్ద ఆప్తవర్గంవలె పరమా
ర్థాలు పలుకుతుంటాడు ఇంద్రాది దేవతలు ఆ దేవునికి కైవారం శృంగుంటారు
అతడు దేవదేవుడు అఖిలాంత నాయకుడు, ఆదివిభుడు, పరమ పురుషుడు,
శరణాగత త్రాణపరుడు అని కవి అహోబలాధీనాథుని ప్రస్తుతించినాడు (1-88)

చూచాలన్నటికి కైవ్యాన్నిచ్చి ఈ మేటితీర్థం జ్ఞానుల కెలాంటి కాశ్యతా
సందాన్నిస్తుందో చెప్పాల్సిన పరిలేదు ఇక ఆ క్షత దైవమహిమ వర్ణనాతితం
అంటున్నాడు కవి ఈ పద్యంలో —

“మశక పిపిలికా మక్షికా ప్రభృతులై చరియించు సజ్జాన జంతువులకుఁ
దృఢ గుల్మ భూరుహ దృష్పదాధికింబురై చను జడ స్రావర జాతమునకు
నపవర్గ సుఖసిద్ధి యశాచెతి ధనమన్నఁ దెలివియు భక్తియుఁ గలుగునట్టి
జరులకు గమరూగిమన శూన్యయగు సౌఖ్యగతి బ్రాతియిదియో యగణ్యపుణ్య”

తీర్థసేవన పెనుతింపఁబెంపారు నత్యుత్తమ మయి మహి నహోబలాఖ్య
తీర్థమిట్టి మెటి తీర్థమునకుఁ గర్తయగు నృసింహ మహిమ యడుగనేల?
(1-77) ఇది కవి చేసిన అహోబల ప్రశంస

5 5 1 3 పెరుమగూరు అవంతామాత్యుడు కృత్యవతారికలో తాను
పెరుమగూరు నివాసినని పేర్కొన్నాడు ఆ గ్రామం కృష్ణచెణి, మలాపహారిణి,
భీమరధి కలిసే తావున అంతర్వేది అన్నాడు

“విరిసితంబగు కృష్ణచెణా మలాపహారిణి భీమరధి నా ధరిత్రియందుఁ
దనరు నది త్రయాంతర్వేది యగు పావన క్షేత్రమున శోభనముల కెల్ల
ధర నివాసంబగు పెరుమగూరి పురంబునందు విద్యజ్ఞానానందమైన
జీవన స్థితిచెతఁ జెన్నొందు వంశ కర్తృత్వ సంపత్తి బ్రభుత్వమొంది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

నెమ్మిఁ బ్రత్యక్ష పరమ పదమృనంగ నొప్పు శ్రీకాకుళంబున కొడయఁడైన
యంద్రవల్లభ హరిసేవ నలరుచుండు . తిక్కనఁడు " (1-40)

కృష్ణా కృష్ణానది మాపహరి నేటి గ్నవరం, బెజవాడ, గుడివాడ
తలూకాలో ప్రవహించె పుల్లెడ కావచ్చు 41 భీమరధి కృష్ణాజిల్లాలోని భీమరధి 42
పెరుమగూరు బెజవాడ తలూకాలోని వనకమూరు గ్రామం 43 పై పద్యంలో
శ్రీకాకుళంలో ఆంధ్రమహావిష్ణువున్నట్లు కూడా చెప్పబడింది

5 5 1 4 గౌతమి నది గౌతమి లేక గోదావరీ నది ప్రసక్తి కావ్యంలో
మూడు కథల్లో ఉంది

మహాడు అనే కాంభోజి శ రాజుకు సర్పది అనే సిద్ధు శాపంవల్ల కుష్ట
వ్యాధి సంక్రమిస్తుంది ఎందుకే బ్రతుకు? "గౌతమికి యందులో స్రుక్కక మెను
వైతు" అనుకుంటాడు (1-95) గౌతమి ఒక ముని కన్యగా నాశాత్కరించి పోతు
కూటలైం మీద ఉండి దత్తాత్రేయుడు నిన్ను వ్యాధి విముక్తినిచ్చి చెప్తాడు నీకు ఒక
మంత్రం ఉపదేశిస్తాను "గౌతమియందు దిర్ఘన స్పర్శనాదుల వర్జింపవలయు"ను అని
చెప్పి ఒప్పించి వెనక్కి పంపిస్తుంది (1-107).

పశువ్యముని ప్రతిదినం అగ్నిహోత్ర దేవార్చణం చేసి అయంధతి చేత "గౌతమి
యవ్వలం దపము గైకొని చేయుచునున్న కుంభసంజాతునకు" (3-11) భోజనం
పంపిస్తుంటాడు గౌతమికి వరద వస్తుంది "గంగా భోగవతి తరంగిణుల కైకల్పపీతి
గావించ నబ్బంగిం వొంగుడు . పాటు నగౌతమిన్" చూసి తిరిగి వస్తుంది
(3-13). పశువ్యడు చెప్పినట్లు "సద్బ్రహ్మచారి పనుపున" వెళ్తన్నాను దారివ్వు
అంటుంది ఏటు ఇంకి దారి యిస్తుంది అగస్త్యునితో నేను తిరిగి ఎలా వెళ్ళేది
తండ్రి "నేడు గౌతమి దర్శించిన మిన్ను ముట్టి పాతె" అంటుంది "నిరాహారన
కోదనం దిడుటకై చని క్రమ్యుల యేగఁబోయెదన్" అని అగస్త్యుడు చెప్పినట్లు
గౌతమికి జరిగి (3-24) చెపుతుంది గౌతమి మహానది తెరుచిస్తుంది (3-25)

గౌతమి సింధు సమీపంబున నొక్కవసులమంద ఉంటుంది (3-271)
పాలకడప ఒకటి వగిలి ఏటివెంట వారియపు తడుపుతుంది ఎండీ పెట్టిన పిల్లలు,
ఎండీ అలానే బ్రతికి ఉంటాయి అదృష్టవశాత్తు పాలతో తడిసిన మన్ను పుట్టి
నప్పట్టించి తింటున్న ఎండీ పిల్ల ఒకనాడు రుచితేని మట్టి తిని అమ్మా ఇదేమి?

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

అంటుంది తన పూర్వజన్మను గురించి చెప్తూ తల్లి ఎండ్రీ ఏనా గౌతమిలోపండు నెడన్ నదిలో మునిగే బ్రాహ్మణ పలుకుల్లో గంగామహిమను విన్నాను అంటుంది పిల్ల తానూ గంగకు వెళ్తానని పట్టుపడుతుంది హరి దివసంబున నీగౌతమిఁ గ్రుంకువారికి కాలిలో మరణించినవారికి వచ్చేగతి వస్తుంది (6-300) “ఈగౌతమి మును పుట్టెను భాగీరథి పిదపఁబుట్టె, పరి మొనఁగెడిచో నీ గౌతమియే యెక్కుడు భాగీరథిసంబె సండు” ప్రాజ్ఞులు పుత్రా” (6-310) అట్టి ఘనపుజ్య వాహిని మన నట్టింటనె యున్న యది” (6-302) ఇతర సదులతో పనేమి అంటుంది పిల్ల వినదు తల్లికి, తమ్ములకు పీడ్కోలు చెప్పి గౌతమికిఁ బ్రసాదంజలియై (6-309) ఆ నది వెడలి ... (6-310) గంగికోసం వెళ్తా మధ్యలో ఒక పక్షి వాత బడుతుంది

5 5 1 5 గయవాది - వేదాది అహోబలం పరవ్వానికి గయవాది, వెదాది అని రెండు ఖిలాలు వాటి ప్రసక్తి ఈ పద్య పాదాలలో ఉంది

నిగమగించువార శ్రీనరసింహ (3-1, ప్రసన్న నృసింహ వపుణ్యలాస వెద నగ వాస (3-204)

సముద్యద్ధగాఢీక శైలాగ్రధామా (5-377) ఫణిద్విషద్రది నివాస భానురా (6-413)

అని స్వామిని కవి జ్ఞానసాధ్యంతాలలో స్తుతించినాడు

5 5 1 6 తమ శాసనాలు, లేదా కావ్యాలు ఆచంద్రతారార్కం నిలిచి ఉంచాలి, ఆ శాసనకర్తలు లేదా కావ్యకర్తలు ఆశించడం సహజమే అనంతా మాతృమృత తన ‘నృసింహ భక్తత్వాన్ని’ ఈ సందర్భానికి వినియోగించుకోవడం విశేషం అహోబలం, గయవాది, భవనాగని, నృసింహస్వామి ఉన్నన్నాళ్ళు తన కావ్యం భూమిమీద నిలిచి ఉంటుందని ఈ సీస పద్యంలో కవి ఆశంస చేసినాడు

“ అఖిల జగత్సేవ్యమై భూమిపై నహోబలము దా నెందాక వెలయుచుండు నా తీర్థమందుఁ బ్రభాతమై భవనాగని నది యెందాక నెగడుచుండుఁ నా చుహూనది పొంత నత్యంత పూజ్యమై గయవాది యెందాక గదలకుండు నయ్యది శివరంబునందు సు నెందాక శ్రీనృసింహస్వామి స్థిరతనుండు నస్రదీయ వృత్తియు నందాక సంతత బ్రాహ్మమై సమస్త సఖలయందు పస్తంబుఁగాత వివిధ కవా సూత్న రత్నభూషణాభిరామమగుచు ” (7-257)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

కవి ఆశంస నెరవేరాలనే తెలుగువారందరూ కోరుకుంటారు

5 6 గౌరవ గౌరవ ద్విపద కావ్యాలు రెండు - హుచ్చంద్రోపాఖ్యానం, నవనాథ చరిత్ర

5 6 1 హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానంలో శ్రీగిరి ప్రసక్తి ఉంది, కవి మల్లికార్జున దేవుని భ్రమరాంబికను కొల్పో సందర్భంలో

“శ్రీగిరిజాతీయ శ్రీగిరినాడు” (ప్రథమభాగం మొదటిపాదం)

... భ్రమరాంబికా మహాశక్తిః గౌలిచి, (17 వ పాదం) అనినాడు కావ్యభాగంలో మరెచ్చటా తెలుగునాడు ప్రసక్తి రాలేదు

5 6 2 నవనాథ చరిత్ర ఈ కావ్యంలో ఆంధ్రదేశం | ఆంధ్రదేశం, ఏలేశ్వరం, కృష్ణాజి, శ్రీశైలం ల ప్రస్తావన ఉంది

5 6 2 1 నాగార్జునుడు ఒక శిష్యుని రసగుద్ధసజ్జే ఆంధ్రదేశానికి పంపి తాను ప్రాలేయగిరికి తిరిగి వెళ్తాడు

“ మసలక దెహ మెమరక సీమంకఁ

దిరుగఁ బొమ్మసి యండ్రదేశంబు కతనిఁ

బరఁగ విడొల్కలిపి ... ” (పు 232)

5 6 2 2 సిద్ధనాగార్జునుడు దర్శించిన స్థలాలలో ఏలేశ్వరం ఒకటి పూర్వం కుశధ్వజుని కుమార్తె తపస్సుచేసి శివుని మెప్పించి “తన పేరు తత్పర్వతస్థలిః గీర్త బెనయ గల్పించిన యేలేశ్వరంబు”ను దర్శించినాడు ఆ ప్రేతం వివిధ వృక్షాలతో లతలతో “మని ముఖ్యుల కెల్ల కాలంబు వసయింపఁగా నిరవైన కూలంబలరు “కలిగి ఉంది (పు 222)

5 6 2 3 అతడు కృష్ణవేణిని, నవమహద్గుణాలను, నవ గుండాలను దర్శిస్తాడు... “లోచల పాతకంబులఁ దన్నుఁ దలచిన మాతానఁ దలగింపఁజాలి వెలసినదే కృష్ణవేణి దర్శించి పొలుపాయ తత్తీరముల నుతి కెక్కు నవమహద్గుణాల, నవగుండములను, (పు 233) నవభైరవుల నవనందులఁ జూచి, యవిరళానందుడై యా పుణ్యతటిని నవగాహ మొనఁచి...” (పు 234) నాడు.

5 6 2 4 గౌరవ శ్రీశైలాన్ని శ్రీగిరి, శ్రీనగరం, శ్రీపర్వతం, అని పేర్కొన్నాడు శ్రీపర్వత వర్ణన అతి వెలంగా చేసినాడు శ్రీగిరి పవిత్రత,

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పుణ్యాశ్రమాలు, పింత అనుభూతులనిచ్చే అద్భుతవృక్షాంబు, ప్రకృతి రామజీయకత కనులకు కట్టేట్లు వర్ణించి ధన్యుడైనాడు కవి

సిద్ధనాగాధ్యుడు శ్రీశైలానికి వస్తాడు అతడు దర్శించిన శ్రీశైల స్వరూపం ఈ ద్విపదలలో వర్ణితం (పు 217-19)

“శ్రీమల్లికార్జున శ్రీమహాపు.. జూచు కౌతుకము మనము నిండార

శ్రీసగమున కేతెంచి వినఁజూడ నరుదార వింతఁ దాఁ జూచె” నట (పు 216)
భిక్షాండెహి అంటే పరిపక్వఫలాల్ని ముసిపుత్రులకు కురిసే పాదపములగుంపు లున్నాయి నీడలు తిరుగున తరుల చివుళ్ళే సుర సిద్ధ మిధునాలకు రతీకేకలకు తల్పాలు శివార్చనూచరించు . వృద్ధమురులకు.. ఫల దళ పుష్పము లంబులు .. ఒసగు కోత్రులు ... బ్రహ్మమంత్రాన్ని జపించే బాలకీరములు, పంచాక్షరి పఠించే పరభృతంబులు, పథ పరిశ్రాంత మానసులకు పండ్లు ఇచ్చే విహగ సంతతులు, పరమేశ్వర ధ్యానంలో ఒళ్ళు మరచి ఉండే మురుల సుఖావహంగా రాచుకొనె హరిణ్యోతములు, మునికుమారకులు చదువు వనోహర సామగానముల విని నటియించు పన్నగంబులు, ప్రాణాయామం చేసి మురుల చెమటను ఆర్చే ఏనుగులు, ఎండలో నడిచే యతులకు తమ ఫలాలతో నీడ గల్పిస్తూ నెగిరి నెగిరి వచ్చే నెమళ్లు, శివహరాయణలు చూచునేందుకు ఒరగగద్దియలుగా ఉండే బెబ్బులులు, శ్రీశైల నాయక సేవానిరక్తులొ శివలోక మైలార సోపాన భంగంబులై సజ్జప్రభ రెల్ల గడల దొంగలించెడు సముత్తుంగ శృంగములతో ఒప్పారి ఉంది శ్రీశైలం (పు 217)

శ్రీశైల పావిత్ర్యం క్రింది ద్విపదల్లో కీర్తింపబడింది

“దేవాలయంబుల దివ్యలింగముల

జల తళిణ గ్రాస కాష్ట ప్రతానముల

బలసిన శ్లోతులఁ బరుసవెదులను

విమల చింతామణి వెదికొ స్థులల

రమణీయమగు సిద్ధరస కూపములను

విలపిల్లి సజ శృంగ పీషణ మ్రత

సలిఘ పాపంబుల స్పృహగడలి

క్రమ్మల మిత్యగర్భములకు రాక

నెమ్మది నుండెడు నెలవుల నిలుపు

నతి మహాన్నతి సమరు శ్రీసగము

(పు 218)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

శ్రీశైల మల్లికార్జున నగర భూసుత ప్రాసాద వర్ణన భక్తజ్వలము శివ ప్రసాదం :

ధవళగోపుర చతుర్ధ్వార బంధురము

.. . . .

తరళ వృషభకేతన భాసురమును

మణిరంగ వల్లకా మంటపోజ్జలము

.. . . .

నైన శ్రీ మహా మల్లికార్జున నగర

భూసుత ప్రాసాదము..." (పు 219) మన కళ్ళ ఎదుట

సాక్షాత్కరిస్తుంది

"నాగార్జునుడు పాపవినాశన ప్రఖ్యాతిదనచు

నాపుణ్యతీర్థంబు" లాడినాడు (పు 219)

".. నిక్కి చూచిన సత్యలోకమున కనువొంద నెగయుచు నచలస్కంధములు" ఉన్నాయి విదిత సాధకులకు విస్మయం చూపుచు నడపాడు తీగెలు, నవ్వెడు తరులు, నుడివెడు శిలలును" కనిపిస్తాయి "త్రావిన మాత్ర నంతఃకరములఁబాపనంబుగఁ జేయఁ బరగు మడుగులు.. సాధకతలి .. యడిగిన వస్తువులవి. త్రవ్వితండ్ములుగా యిచ్చు నవ్వసుధాధరోదార కూటములుఁ గలిగి తీర్థోక విఖ్యాతమై మోక్ష ఫలదమై మెఱయు శ్రీపర్వతాగ్రంబుఁ గనుగొనినాడు" సిద్ధనాగార్జునుడు (పు 221)

సిద్ధ నాగార్జునుడు శ్రీమల్లికార్జున శివలింగ దివ్యధామమై పురుషార్థ దాయకం బైన శ్రీనగంబున కేగినాడు (పు. 222) శ్రీశైలమంతయును బదియాలు వన్నెల బంగారు చేయ మదిఁ బూసినాడు మాయా విప్రునితో 'శ్రీనగము వితత హేమంబుఁ గావింపబూసెతిసి' అన్నాడు (పు 243). మాయావిప్రుడు మరెవరోకాదు సాక్షాత్తు విష్ణువే చక్రంతో సిద్ధ నాగార్జునుని సంహరించినాడు కాంచనం బిప్పుడి రితి శ్రీగిరి యెల్ల దానైన తీసుకొని అందయా తమకు తామె రాజులై అల్లకల్లోలం చెస్తారు భూమిలో న్యాయం తప్పకుండా అందుకు చంపినాను అంటాడు విష్ణువు

5 6 2 5 సిద్ధ నాగార్జునుని మాటమీద ఒక రాజు "కృష్ణవెణి మహానది దాటి విశ నేతేశ్వర విభునుత్తరమున నాయితంబై మించు నశ్వమేధాది వాయవ్య మున" ఉండే రాజుపైకి దండెత్తి వెళ్తాడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

గౌరవ కావ్యాదిలో “మల్లిక్కార్జున మహాదేవుని (పు 1) శ్రీ పర్వతైక నితంబ బుధజనావన పరిస్ఫుట కృపాలంబ భ్రమరాంబు” (పు 2) స్తుతిస్తాడు శాంత భిక్షా వృత్తి చెప్పగా “నవనాథ చరితంబు .. శ్రీశైలపతికి . శ్రీగిరి భర్తపేర .. ” అంకితమిస్తాడు

నవనాథ చరిత్రలో శ్రీశైల వర్ణన పిఠులంగా ఉంది పాల్కరికి సోమనవర బావోద్విగ్నత, భక్త్యావేశం పలికించిన అక్షర ప్రవాహమే నవనాథ చరిత్ర

5 7 దగ్గుబల్లి దుగ్గళ కవి సార్వభౌముడైన “శ్రీనాథ సుకవి కూరిమి సేయి ముది దగ్గుబల్లి తిప్పార్యునను తనూజుడు” దుగ్గళయ ఇతని కావ్యం ‘నాసికేతోపాఞ్ఘానం’

5 7 1 నాసికేతోపాఞ్ఘాన కావ్యంలో మనం సందర్శించగల తెలుగునాడుకు సంబంధించిన స్థలాలు ఆంధ్ర, కళింగ, చెందలూరు, చెదలువాడ, జయవాడ/బెజవాడ తెంకణం, దగ్గుబల్లి అనేవి

రఘుమహారాజు కుమార్తె చంద్రవతి వివాహానికి “పాండ్య కేకయ చోళ . కర్ణాట .. తెంకణాంధ్ర కళింగాది దేశములను” (2-169) రాజప్రేరిత చూతలేగి ఆహ్వానిస్తారు

అనంతామాత్యుని గంగన ఈ కృతికి భర్త. అతని వంశ వర్ణనలో చెందలూరు ప్రస్తావన ఉంది “త్రైలు సించార విరిసెల్లెఁ జెందలూరి యిసంతనామాత్య వరుడు ... ” (1-128) “అసమరమూర్తి చెందలూ రయితరాజు” (1-27)

చెందలూరు అద్దంకి తాలూకా గుంటూరు జిల్లాలో ఉంది⁴⁴ శ్రీ శ 428 సం॥లోనే ఒక కాసనంలో ‘చెన్దలూరు’ ప్రస్తావన ఉంది⁴⁵

అనంతామాత్యుని గంగన విష్ణుసంకిత మూధవవర్మ వంశ వర్ణనపై ఒకనవ పార్థివుని కృపాపాత్రుడు మూధవవర్మ బెజవాడ దుర్గవరాన సైన్యాన్ని పొంది, రాజులను జయించినాడు పేద బాలుని చంపిన కొడుకుకే మరణిష్య విధించిన ధర్మ ప్రభువాతడు పవతలు మెచ్చి విజయవాడలో కనకవర్షం కరిపించినాడు ఆ విషయం ఈ పద్యంలో పరిచించండి

“చతురంగ బలముల జయవాడ దుర్గాంబ పర సుబాధకు మూర్ఖరీతి
జగత్స్థులందెల్ల సాధించి జయశాసనములు ఏగ్గంతి దంతముల సలిపి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పేదబాలురడుగా దిగ్వినుత మోహంబు పట్టక వెజవాడ హది లలిపి
కలయంగఁగఁమున గాంచన వర్షంబు గురిమించి దెవతాకోటి పొగడ
వసుధ నెగడిన మార్గవ పర్వ వంశ
వర్షపండగు తమ్మ చూచుచు బసవ
పాఠివైన కావ్యుడై క వాపాత్మ్యుడగుడు
ఘనత మెఱసె ననంతయ గంగఁబుడ" (1-71)

వెలియవాడరు జయవాడ | వెజవాడ అనే రెండుపేర్లు ఈపద్యంలో ప్రయోగింప బడినవి. వీరి రెండు పేర్లు ఒక శాసనం ద్వారా పై విషయాన్ని దుర్వివక్ష నున్నది⁴⁶ దుగ్గల పూర్వకం నుండి "వెలియవాడ యెట్లయ్య గు శ్రేష్ఠఁ గొలుతు" (1-5) అన్నాడు కృతి ఛర్త "ఎరుల వెహరదేములు కవి సమహిత సత్కవితా గుణ ప్రసాదితములు దుగ్గలల్లి కవి తిప్పణు దుగ్గల గడ్డ వద్దము" (1-15) అని పిచ్చుకొన్నాడు దుగ్గలల్లి తిప్పణయ్యనకు ... (1-19) దుగ్గలల్లి రిప్పనార్య ప్రియతనూజ .. (ప్రథమాశ్వాసాంత గద్య) అని కవి పలుకులు వెలియవాడ నెటి ఒంగోలు జిల్లాలో ఉంది

5. 8 పిల్లలమఱ్ఱి పిన పీఠభద్రుడు శృంగార భారతలము, జైమిసి భారతము కావ్యాలు పిల్లలమఱ్ఱి పినపీఠ భద్రుడు రచించినవి

5 8 1 1 శృంగార భారతలంలో కవి సూచించిన తెలుగునాడును సంబంధించిన ప్రవేశనామాలు అంద్ర ధరణీమండలి, పిల్లలమఱ్ఱి, ఎట్రగుంట, సోమరాజుపల్లి

5 8 1 2 సోమరాజుపల్లిని వర్ణించే సందర్భంలో కవి అంద్రదేశ ప్రసక్తి తెచ్చినాడు "లవణాద్ధి వెలి హేరా కాంచయగు నంద్ర ధరణీమండలి" (1-32) అని కవి ప్రయోగం

పిల్లలమఱ్ఱి కవి యింటిపేరు పిల్లలమఱ్ఱి పీఠాచ్యుడు (1-19) పిల్లలమఱ్ఱి పినపీఠభద్ర ప్రవీణంబైన (ప్రథమాశ్వాసాంతగద్య) అని కవి పలుకులు

5. 8 1 3 కృతిఛర్త చిల్లర వెన్నయామాత్యునికి ఎట్రగుంట పైరవ స్వామి నకలసంపద లిచ్చి రక్షించాలి అని కవి ఆశంపిస్తున్నాడు (1-5) ఆ సందర్భంలో ఎట్రగుంటలో వెలిసిన భైరవుని ఆకృతి ఈ సీసుతో మూర్తిత్వం దాయుస్తుంది

" పగడంపుఁ జిగురు జొంపము సొంపు పిహసంపు కడునొప్పుఁ గుఱచ

కెంజలవాడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

విడియ చందురుతోడ వీడుకొడాడెడు రమణీయ దంష్ట్రాంకురములవాడు
 సీదు పాన క్రిడఁ జెంగల్వ పూజాయఁ దొంగిలించెడి కన్నుదోయివాడు
 క్రొత్త నీలం రంగునకు నించుక మించి మెఱుగావు నల్లని మేనివాడు
 వృధివి కవతంసమణి యైన బిట్రగుంట చానకంబుగ నవతారమైన వాడు
 భైరవస్వామి సకలసంపదల నొసఁగి మనుచు జిల్లర వెన్నయామాత్యమచుని”
 (1-5)

కృతిభర్త పితామహుడు మేడన సోమరాజుపల్లికి అమాత్యుడు కృతి భర్త నివాసం
 కూడ అదే మేడన ఏలిన సోమరాజుపల్లి అమరావతిపురం మేడన బృహస్పతి.
 ౬ విషయాలు కవి పలుకుతో—

“ భూపత వైభవ స్ఫురణఁబొల్పు చహించిన సోమరాజు ప
 శ్రీ నగరామరావతికి లేఖప మంత్రియుఁబొడె...మేడన” (1-31)

5 8 1 4 ఆంధ్రభూమికి ముత్యాలజల్లి దాతలు దండిగా ఉండే కల్పవల్లి
 చతుష్పక్షి విద్యలకు ఘంటాపథం పంట రాజులకు పాలవెల్లి ఆరివీర భయంకర
 మైనది సోమరాజుపల్లి ఆ పల్లి వద్దన క్రింది సీసపద్యంలో -

“ లవబాద్దా వేల హేలా కాంచి యగు నంద్రీ ధరణి మండలికి ముత్యాలజల్లి
 సంగ్రామ పార్థ రాజన్య రాజ్యశ్రీకిఁజెంపు మీతిన జగజంపు వెల్లి
 దాతలు సముదంచిత ప్రసూనములుగాఁ గామితార్థము లిచ్చు కల్పవల్లి
 యలువదినాల్గు విద్యలకు నపూర్వ ఘంటాపథం బైన పట్టన మతల్లి
 పంట నృప కౌస్తుభములకుఁ బాలవెల్లి కదన జయంఘ్రి తోలుచూలు

గన్నతల్లి

విపుల భజగర్వ దర్శిత విమరరాజ రాజి హృద్యల్లి ధర సోమరాజుపల్లి”
 (1-32)

ఓంమట్టి సూర్యువేట తా నర్హెండ జిల్లాలో ఉంది కవి పూర్వీకులు ఆ గ్రామ
 నివాసులై ఉండవచ్చు సోమరాజుపల్లి నెల్లూరు మండలంలోని గ్రామం కావ్యం
 వ్రాసే కాలానికి కు అక్కడే ఉండి ఉండవచ్చు 47

5 8 2 జైమినీబారతము జైమినీ బారతంలో ఆంధ్రీ, కాళహస్తి, కొమ్మ,
 పొలదుర్గం, పెనుగొండ, శ్రీవేంకటప్రసేంకటాద్రి అనే స్థలాలు తెలుగువాడులోనివి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“.. పృబంధం బంధిభాషను దైవిసి భారతము సంద్యమేద పర్వంబు”...
(1-26) అవి కవి ప్రయోగం ఇక్కడ తెలుగునాడు ప్రసక్తి భాషాపరంగా ఉంది

5 8 2 1 కృతి భర్త సాశవ నరసింహ రాయలు “పాంవాల. .ద్రవిశ
.. మోశవ .. ఆది రాజులు ఏటా ఇచ్చే రత్నాంశ మత్నాంచీ పంకట,
కాళవాస్త్ర సగరి, కళ్యాణ సౌధాంచల ప్రాంచవ్యాసన సాశ్వశింకిత శశ ప్రాలేయ
రుజ్జుండలు” డు (5-238) సామంత రాజులిచ్చే కప్పాంతో దేవాలయాలకు కృతి
భర్త దానధర్మాలు చేసేవాడని పద్యభావం

5 8 2 2 “చోనుగి చెంచీ కొమ్మ భారపురీ పెనుగొంబాద్యభిలైక దుర్గ
హరణ ప్రేంభిత్రతాపోదయా (5-21) శ్రీవెంకటాద్రినాథ దయావృత్తరాజ్య...”
(5-1) ఆశ్శువి కవి స్తుతి వాక్యాలు.

తిగుళ భూములు తెంకలుగఁ జరించిన దొడ్

చెవుల వాతులనెల్లఁ జెండి వైచి

... ..

మంతెంచి చుక్కగఁ బాల దుర్గము మెట్టి

...

పెనుగొండ కడ వ్రాలి పిక్కిళ్ళు మొదలైన

ప్రతిపక్షులను హతాహతము చేసి

. సార్వభౌముని బిరుదైన సాశవంబు ”

నృసింహ సార్వభౌముని పరాక్రమాన్ని సాశ్వ (డేగ) పక్షిగా పోల్చి, ఆ రాజు
జయించిన రాజ్యాల్ని రూపరాలంకారంలో ఉటంకించినాడు కవి తిగుళభూమి అంటే
కన్నడంలో తమిళం అని అర్థం నృసింహాడు గెలిచినవాటిలో పాలదుర్గం, పెను
గొండ కూడ ఉన్నాయి బోనగిరి (భువనగిరి) నేటి నల్గొండ జిల్లాలో భువనగిరి
తాలూకా కేంద్రం ఓరుగల్లు పతనానంతరం వెలమ ప్రభువుల పాలన క్రింద ఉండి
నది నరసింహరాయలు కొమ్మదుర్గం, పాలమిర్జాలను కూడ జయించినాడు

5 8 2 3 పిల్లలమట్టి సాధారణమైన మట్టి కాదట వంద్రమండలం దీని
పుట్టిల్లు విలయకాలంలో వెన్నున కయ్యకు ఆసులైచ్చింది పితృదేవతలకు సత్కృతి
అయింది శివునికి నీలువ నీడ అయింది అలాంటి పిల్లలమట్టి పేరుతో ఉండే వంశం
భారదావీరం ఆ వంశంలో పినపీఠన వాక్క సరణి సరసుల చెవులను పండుగ అట
ఆ గ్రామానికి పేరుగిచ్చిన పిల్లలమట్టి కవి వర్ణించిన తీరు హృద్యంగమంగా ఉంది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“అమ్మలొండు మండలం బాలవలముగాగ మొలిచె నొక్కటి జగన్మోహనముగాఁ
జిగిరించె విలయ సింధుగత కైతవ దింబ రయ్యోయ వర పలాశములతోడ
చిత్రదెవతలకు నలచిత సత్తొలయె చెట్టు గట్టెను గయా శైత్రసీమ
నీలువనీడయ్యె నిందివర ప్రేయ కళా కోటీరుచు భోగికుండలునకు
మట్టిమాత్రంబె పిల్లలమట్టి పేరు పేరు వరెగాదు శారదా పీఠకంబు”

వారి లోపల వినుపేరు వాక్య సరణి సరసులకు నెన్నగర్ల రసాయనంబు (1-22)

పిల్లలమట్టి కవి కృతులలో ఆంధ్రదేశ ప్రసక్తి అత్యల్పంగా ఉన్నా నేడు ప్రస్తుతిలో లేని కొన్ని గ్రామాల చర్చన కవికాలం నాటి వాటి వైభవాన్ని చాటుతుంది

5 9 వెన్నెలకంటి సూరన ఆంధ్ర శ్రీవిష్ణు పురాణము వెన్నెలగంటి సూరన కవి రచన

5 9 1 ఈ కావ్యంలో కనిపించే తెలుగునాడుకు సంబంధించిన స్థలాలు, నదులు ఇవి అల్లూరు, గుడ్లూరు, చంచుమల, చదలువాడ | చెదలువాడ, చెరుహూరు, తిరుమల, తెలగాణ, పంగులూరు, పాకనాడు, బసవాపురం, రావూరు|రావురు|రావూరు, వెన్నెలగంటి అనే స్థలాలు కృష్ణపేటి, గొదావరి, భీమర, మన్నేలు అనే నదులు

5 9 1 1 ఈ కావ్యం రావూరి రాఘవరెడ్డికి అంకితం అతని రాజధాని గుడ్లూరు అతడు పంట రెడ్డి ఈ కావ్యంలో పేర్కొన బడిన గుడ్లూరు, ఎఱ్ఱా పెగ్గడ నివాస స్థలమైన గుడ్లూరు రెండూ ఒకటే 48

5 9 1 2 గుడ్లూరులో వెలసి ఉన్న నీలకంఠేశ్వరుడు, కేశవస్వామి, పోలేరమ్మ, పాప వినాశన మహిమ గలిగిన మన్నేలు, ఇవన్నీ దర్శన మిస్తాయి ఈ పుర వర్ణన చేసిన పద్యంలో పరికించండి

“ గారీ సమితుడై గరిమతో నేవీట నేపారు నీలకంఠేశ్వరుండు
వారాశి కన్యతో వర్తించు నే పీట గిరిభేదిసుతుడైన కేశవుండు
యోగినీ సహితయై యెప్పురు నే పీట, బసడి పోలేరమ్మ భవునికొమ్మ
పాప వినాశయై యెప్పురు నే పీట మన్నేలు మన్నేటి మారటరుచు
గుంజరంబులు వెయి గొలవంగ నే వీటగొడగు చక్రవర్తి పుడమి యేలె
నట్టి రాజధానియై యెప్పు గుడ్లూరి నొనర నేలుచుండి యొక్కనాడు

(పీఠిక 16)

చంచుమల చూచుకాచుండును.. అన్నది కృతి భర్తకు బిరుదు.

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

5 9 1 3 చదులువాడ|చెదులువాడ “అరుడుగ నాదిండ్రి సరియైన మహీసుతతోడఁబంచతోడర పెట్టఁదై యమోధ్యబ్రమచంబు చెలంగఁ గనుండుకైవడిన్ వర పిభవంబుతోఁ జెదులువాడ పురంబునుండు రాఘవేశ్వరుడు” కృతినాధునికి ఇల వెలుపు (పీఠిక 5) అమ్మనాంబ, రాహురి తమ్మయ బసవ భూపాలుడు “శ్రీరమ్మనఁ జెదులువాడ శ్రీరఘురాఘవ గోప భజించి” (పీ 80) ముస్సరు పుత్రులను పొందినారు కృతిభర్త “చదులువాడ రాఘవ విలసత్కారులబ్ధి పెగత స్తుడు” (7-43)

ఈ వెన్నెలకంటి సూరన “వెన్నెలకంటి సూర్యుని మనుమనఁ జెరుహరి యమర మంత్రి సత్పుత్రుఁ”డు (పీ 23)

“తిరుమల తాతయఁ మనుమఁడైన సింగరాచుడు” బసవయ రాఘవుని గురువు (పీ 68)

5 9 1 4 రాహురి రాఘవరెడ్డి వంశీకరి కందరికి గురుడై రాజుల పూజ లింగమై పంగులూరి యన్నయ వెలసినాడు (పీ 49) “మోడియరాయ విఖ్యాతి” నొందినాడు “పంగులూరన్న యాచ్యుండు” (పీ 50)

కృతిభర్త కవిని పిలిపించి విష్ణుపురాణ కావ్యాన్ని తనకు అంకిత మిమ్మని గ్రంథాక్షతలు, కనక మణి భూషణాంబరాలు ఇచ్చి కర్పూర తాంబూలం సమర్పించి తమ తండ్రిపేర “బసవపురంబను నగ్రహారం చేక ఛాగంబుగా నొసంగి గౌరవించి” నాడు (పీ 28)

రాహురు|రావురు|రాహురు అని కృతిభర్త ఇంటిపేరు “రాహురిపుర వరాధీ శ్వరుండు బసవ భూపాల రాఘవుండు” (పీ 15) రాహురి బసవ భూపాలు రాఘవు వంశియ” (పీ 28). రాహురు ఇంకా (పీ 34, 39, 40, 51 53, 62, 63, 7-1) లలో ప్రసక్తి వచ్చింది “రావురి తమ్మయ బసవశ్వావర సూనునకు .. రాఘవావని వతికి” (పీ 81) “రావురి బసవపితండ్రు రాఘవ భూపా” (2-1) అని రాహురు రావురుగా గూడ పిలువబడింది

5 9 1 5 వెన్నెలకంటి . “వెన్నెలకంటి సూరన నామధేయ ప్రజితం జైన ... శ్రీ విష్ణు పురాణంబునందు...” అని ఆశ్వాసాంత గద్యలు “వెన్నెలకంటి సూరయామాత్య కచిత్వ వైభవఁడు కృతిభర్త” (8-480) “అల్లూరి యనమూర వినుఁడు పాకనాట” విస్తరిల్లి నాడు (పీ 53). తెలంగాణ, పాకనాడు అనే ఆంధ్రదేశ విభాగాల ప్రసక్తి ఈ కావ్యంలో ఉంది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“తమ్మయి బసవ విభుడు .. తెంగాణ భూముల గల మన్నెవారిచే బల వంతమునకు కప్పములు” తీసుకొన్నాడు (పీ 41) “పెమ్మమహనాయక రత్నంబు పాకనాటను” వెలసినాడు (పీ 54)

5 9 1 8 విష్ణుపురాణ కావ్యంలో కృష్ణవేది, గోదావరి, భీమరధి, నదుల ప్రసక్తి ఉంది “గోదావరీ, భీమరధి, కృష్ణవేణ్యాదినదులు సహ్యాంబునను” . (2-41)

పై విధంగా వెన్నెలగంటి సూరన గుడ్లూరు మొదలైన, ఊర్లను తెలంగాణ, పాఠనాడు అనే తెలుగునాడు భాగాల్ని, కృష్ణ, గోదావరి, భీమరధి వంటి నదుల ప్రస్తావన తెచ్చినాడు

5 10 చూబగుంట నారాయణ కవి - ‘పంచతంత్ర’ కావ్యం చూబగుంట నారాయణకవి రచన తమ్మరాజు బసవరాజుకు ఈ కృతి అంకితం

5 10 1 ఈ కావ్యంలో చూబగుంటపురం (1-14), వేంకటగిరి అనే స్థలనామాలు తెలుగునాడులోనివి

“సరసుని చూబగుంటపుర శాసను నారయ నామధేయునిన్” (1-14) “వేంకటగిరిశ కరుణాంకురిత భాగ్యా” (5-72) అని కృతిభర్తకు కవి సంబోధన శ్రీవేంకటేశ్వర స్వామి కరుణతో భాగ్యసంపన్నుడైన వాడని భావం

5 11 బైచరాజు వేంకటనాథుడు ‘పంచతంత్ర’ కావ్యం బైచరాజు వేంకటనాథుడు రచించినది ఈ కృతిలో తుంకట్ల, పోలేపల్లి అనేవి తెలుగునాడు లోని స్థలనామాలు వీరభద్రుడు “తుంకట్ల శ్రీపతిరాజపుత్రి” ని పెండ్లాడినాడు పోలేపల్లి అచ్చంపేట తాలూకా మహబూబ్ నగర్ జిల్లాలో ఉంది పర్వత ప్రభుండు పొంపలి తిమ్మవసుమతీపాల పుత్రిని” పరిణయమిడినాడు (1-313)

5 12 నంది మల్లయ్య - ఘంట సింగన ప్రబోధ చంద్రోదయం ఈ జంటకవుల రచన పెనురు వాయ వంశస్థుడైన గంగయ మంత్రి కృతిభర్త మాధవరత్న సంతతివాడై ఉదయగిరిని ఏలుతుండిన బసవ భూపాలునికి అమాత్యుడు

5 12 1 ఈ కావ్యంలో ఉదయశైలం, పెనురువాయ అనే రెండు తెలుగు దేశ స్థలాల ప్రసక్తి ఉంది

క్రి. శ 1470లో పురుషోత్తమ గజపతికి గంగయమంత్రి, బసవ భూపాలుడు సహాయుడై సాక్ష్య స్వసింహాని ఓడించి జీవగ్రాహంగా పట్టుకొన్నారు ఆ సందర్భాన్ని వర్ణించి ఈ పద్యం

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“ యే రాజుదయశైల మెరిమిని భేదించె గపట హిత మదాంధకారమడగ
గజపతి సురధాణి గడి దుర్గముల కెల్ల నే రాజు వజ్రంపు బోరు తల్పు
(అంటి బసవ భూపాలుని మంత్రి) గంగయామాత్యవసుడు” (1-16)

5 12 1 1 కృతిభర్తసు “పెసరువాయ వంశవృద్ధి పెసరువాయుండభా
(2-75) అని కవి ప్రస్తుతించినాడు

ఉదయగిరి ఒక గిరిదుర్గం నెల్లూరు మండలంలోని ఉదయగిరి తాలూకాకు
కేంద్రం నెల్లూరు, కావలి, పొదిలి, కోపూరు, కందుకూరు, కసిగిడి, ఆత్మహరు
ప్రాంతాల మధ్య ఉండే భూభాగం ఉదయగిరి రాజ్యం పెసరువాయు గ్రామం
కర్నూలు జిల్లా నంద్యాల తాలూకాలో ఉంది 50

5 13 కొంపి గోపరాజు సింహసనద్వారానికి కొంపి గోపరాజు
రచించిన కావ్యం కథాసరిత్సాగరం ఈ కావ్యానికి మూలం⁵¹ ఈ గ్రంథంలో
ప్రసక్తిలోకి వచ్చిన తెలుగునాడు సంబంధిత స్థలాలు, తీర్మాలు ఇవి అంద్రమండలం,
కళింగ, వెలనాడు, అహోబిలం, ఇంద్రసిరిం, ఏకవింశతగరం, కామవరం, కాశ్యపరం,
ధర్మవరం, పల్లికొండ, భవనగిరి, లేములవాడ, వేముగల్లు త్యాగసముద్రం, త్రినగం
సనద్వారాలు, సూరవరం, కృష్ణ, గౌతమిగోదావరి, తుంగభద్ర, హప హిమ నాగసం-
అనేవి

5 1 3 1 కమరాకరుడు తన దేశ పర్యటనలో తెలుగునాడులోని విశేషాలు
చెప్పుతూ “అంద్రమండలంబును గోవిందేశంబునం దెలుగుం కపితకు వ్రాలు వట్ల నను
నియమంబులు చూచినాడను” అంటాడు (4-183) ‘అంద్ర కపితా పితామహా’ డని
కొంపి సత్యనారసకు పేరుదుంది

5 13 1 1 పూర్వకవి స్తుతి వర్ణనలో వేములవాడ భీమన ప్రశంస ఒక
పద్యంలో చేయబడింది వేములవాడ లేములవాడగా చూచా పిలువబడుతుండేది
ఆ పద్యం తిరికిందండి—

“ లేముల వాడక పచ్చియై లేములవాడం జరించు లేములవాడం

దా మెరిసిన భీముని నుత, భీముని బలభీము విమతభీముని దలతున్ ”

(1-11)

కొంపి వెన్నామాత్యుడు కవి పూర్వీకులలో ఏడవతరంవాడు అతడు “వెలనాటి
పృథ్వీశ్వరుని రాజ్యభార ధుర్మూర్తి కళింగ నిరోధియై సనద్వారాలు వెలవుగా” ఉండిన

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

చాడు⁵² (1-42) గోపరాజు పెదముత్తాత పెద్దిరాజు⁵³ పల్లికొండ జనపాలుడు మల్లన దేవ రాజుచె నెన్నగఁగుంచె లందలము నెల్లయుఁ గైకొని మంత్రియై ప్రతాపొన్నతి తెక్కినవాఁడు (1-46)

5 13 1 2 కనపరాజు గోపరాజు తండ్రి వేముగల్లు జన్మభూమిగా పెరిగినవాడు (1-55) వెముగల్లుకు త్యాగసముద్రం అనే పేరు వచ్చిందట అది శ్రీపురుషోత్తమాశ్రయం ఆ వర్ణన ఈ క్రింది పద్యంలో పరికించండి

“ రాజామల్లన కీర్తి చండికలు పర్వం బొంగి మధ్యాశ్రిత
జోజీభృద్వన దుర్గమై గుణ మణిస్తామంబుల స్నిండి య
క్షిణ శ్రీపురుషోత్తమాశ్రయము నై చెల్వారి దానామృత
శ్రేణిం ద్యాగసముద్ర నామము వహించె స్వేముగల్లి మహిన్ ” (1-56)

కవి యింటి పేరైన ‘కొర్రు’ గ్రామం వరంగల్లు జిల్లాలో మూలకొండప దగ్గరగా ఉంది

5 13 1 3 రాజు ధరించిన వస్త్రాలపేర్లు 31. 188వ వచనంలో ఒక పెద్ద పట్టికలో ఇవ్వబడింది అందులో “కామవరంబులను, సూరవరంబులును” అనే వస్త్రాలు ఆ యా ఊర్లలో నేయబడేవి కావచ్చు

ఉజ్జయినిలో భట్టి ముఖ్యామాత్యుడు ఆతని చెలికాడు ఇంకొక మంత్రి ఉంటాడు ఆయన పుత్రుడు గ్రహిలుడు ఆగమ్యకాకిలా తిరిగె గ్రహిలున్ని తండ్రి నిందించగా కొపంతో ఇల్లు వదలి పెట్టి ‘దక్షిణభూమికి’ ఒక్కడే వెళ్ళిపోతాడు (8-129)

5 13 1 4 భవనగిరి వద్ద ఒక అగ్రహారంలో పౌరాణికుడు తీర్థఫలాలు తెలుపుతూ శ్రీశైలం మహిమ చెప్తాడు గ్రహిలుడు ప్రభాపితుడై శ్రీశైలం, అఞ్జో జలం, ధర్మపురి సందర్శిస్తాడు నాడు ప్రసిద్ధిలో నున్న ఓరుగల్లు పట్టణాన్నికూడా పిత్రస్తాడు

శ్రీశైల ప్రసక్తి 8-141 నుండి 153 వ పద్యం వరకు చేయబడింది అందులో శ్రీశైల పర్వతం, హృద్యంగపర్వతం, పాతాళగంగ, మల్లికార్జునం మొదలైన తీర్థాలు, స్వామిప్రసాదం వర్ణనలు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

ఉమాసాలు, దానధర్మాలు, జపాలు, పీఠిలో కృశించి చచ్చేకంటే 'కాశిలో బొంది విడిచి ముక్తి వొందవచ్చు'ను (8-141) శ్రీనగం చూస్తే చాలు ముక్తి వస్తుంది అని పారాణికుడు చెప్పిన మాటలు శ్రీనిధి పద్యంలో ఉన్నాయి

“ మెట్టక పెట్టక పట్టక, గిట్టక, చీర్తముల ముక్తికిం జన రా దే
తొట్టును దారయక మెయిమెయి, కట్టెదురన్ శ్రీనగంబు గోనం
జాలన్ ” (8-142)

తైరానపర్వరాసికి తన భర్తలు రావాలి అంటే దేహాలు త్యజించాలి కాబట్టి భర్తలు తన త్యాగం చేయకుండా అధిరోహించే పీటండే ప్రానగంలో వచ్చి నెలకొని ఉన్నాడు. పరమేశ్వరుడు శ్రీపర్వతంలో ఉండే సమస్తం వెంటదొరకాలే అంటున్నది ఈ పద్యం

“ బెలెల్లను లింగంబులు సలిలంబులు దిప్పి సింధు సారంబులు రే
గలు సంపాదించి ద్రుమంబులు మందారంబులు చలులు ముక్తిపదంబుల్ ”
(8-144)

ఇలా పారాణికుని వల్ల ప్రత్యేక మహిమను విన్న గ్రహితుడు “శ్రీపర్వతంబునకే పొవుట మెలటంచు ఆ దిక్కున కే. ఎ. ఎస్. హృదయభంగాభ్యాన్ జగత్పూతమైన నగం బల్లన దాటి” నాడు (8-145) గ్రహితుడు పక్షుల విహారస్థానం “జాత శ్రేయానుషంగన్” “షతగిరి కుకుత్సంగః బాతాళగంగగన్” (8-146) “కని యందుఁ గల దక్షిణావర్తంబునఁ గృతస్నానంబై మల్లికాకుండింబును, మణిక్వేరంబును, భ్రమరకాక్రమంబును, గాలహృదంబును, దేవహృదంబును, సంధ్యామౌనంబును, జాతకేశ్వరంబును, సందిమండలంబును మున్నగుఁ ద్రివిధదోషనాయతంబును ద్రివిధదోషజనవిస్తీర్ణంబును నగటం జేసి బహుకోటి చీర్తమయంబు నగు నా రమా ప్రమాధరంబు పీఠికిం జరి కనకమయ పారిసాదంబు సొత్తెంచి” (8-147) “పూర్వార్థితమగు పుణ్యసముదయమనం . మల్లికార్జునదేవుని” సంపర్కించినాడు (8-148) “శ్రీపర్వత విభన కార్తచింతామణికిన్ అర్చనలిచ్చి” (8-149, 150), అంజలిఘటించి (8-151), ఓ స్వామి, గంగా, పార్వతి, కుమార స్వామి వినాయకంతో బ్రహ్మ, విష్ణువు మొదలగు దేవతలందరూ నీతో పాటు ఉండగా “కలిమికొండకు” నేతెంచి నిలిచితివి నెన్నుజూచి ధన్యుడనైనాను (8-152) అని ప్రార్థించినాడు గ్రహితుడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

5 13 1 5 గ్రహిలుడు ముందుకు సాగి “వేద పురాణ వేద్య.. అసురాం తకు శ్రీనరసింహమూర్తి నహోబలనాధుని” చూచి ప్రణమిల్లినాడు (8-154), అతడు కన్నడ భూమికి వెళ్ళి ఒక బ్రాహ్మణోత్తముని వద్ద శుక్రసీతని బృహస్పతి నితి శాస్త్రాన్ని పఠించినాడు (8-155) తర్వాత “కాకిత మూలశక్తి గణిగా నొనరిం చిన పెడిచట్టు నా నేకశిలాభిధానమున నెన్నిక కెక్కి ... సిరి పుట్టిన యింటికి నోరు గంటికిన్” వెళ్ళినాడు చందన గంధులు విటులు శాణలు, దాన వినోదులు ప్రభా సుందర మూర్తులు, కవులు, శూరులు పెద్దలు ఉల్లసిల్లగా దేవేంద్రుని వైభవం కలిగిన కాకతి భూపతి రాజ్యలక్ష్మి పెంపొందె ఆ నగరంలో మహోత్సవ లీలతో ఉండినాడు (8-158) ఆ పుర జనుల పరిచయంతో సకల కళాప్రవీణుడైనాడు

5 13 1 6 మళ్ళీ తీర్థయాత్రలకు బయలుదేరినాడు గ్రహిలుడు (8-159) త్ర్యంబక శిఖరోద్భూత, పరమపూత .. త్రిలోకిమాత, మహాపాతక సంఘాత విఘాతానుయాత అయిన గంగను (గోదావరి) సందర్శించినాడు (8-160) అందులో “ఉదకం బా లోనం దెకతెక నుడుకంగా నమృతమైన మడుగు” చూచి ఆశ్చర్యపడినాడు (8-161)

ఆ ఉష్ణ గుండం పేరు పాప హిమ నాశన తీర్థం విక్రమాయ్కుడు ఆ ఉష్ణ గుండం మహిమను తిలకించేందుకు బయల్దేరి “ఆంధ్రభూమి కాననములు దాటి పాప హిమనాశన సార్థము నుష్ణ తీర్థముం” చేరతాడు (పు 186)

గ్రహిలుడు “గౌతమీ తీర కాననముల్లాటుచు నొక్క నాడు కడు పుణ్యంబైన కాశేశ్వరంబున కేతెంచి ముక్తిశ్వరుం గొల్చి” నాడు (8-176) హరిహరు లొకటే అని పురాణాలు చెప్పే పలుకులకు సాక్ష్యంగా నరసింహాడు, రామేశ్వరుడు ఇద్దరూ ఉండే ధర్మపురికి వచ్చినాడు (8-177) “అట చని గంగలో జలకమాడుచు యముని కుండము చూటి” బ్రహ్మ కూకటి మును మట్టి వెల్వడి . నరసింహమూర్తి”కి మ్రొక్కి పూజించినాడు (8-178) “నర్మద తుంగభద్ర, యమునానది, హిమవతి కృష్ణ, గౌతమి” నదులలో పాపాలు పోయేందుకు గ్రుంకులిడినానో? దానధర్మాలు చేసినానో “ధర్మపురి నృసింహ నిజదైవమవౌ విభు నిన్ను” జూచినాను (8-179). “శాశ్వతమౌ కృపారసము చాడున ముందఱు గంగ ప్రవహిస్తుండగా... భుక్తి ముక్తి సదనంబగు ధర్మపురీక్షదైన రామేశ్వరుడు” మా కభిష్ట సంపదలిచ్చుగాత అని కోరు కొన్నాడు (8-181) అలా గ్రహిలుడు విద్యలు నేర్చి తీర్థయాత్రలు చేసి తిరిగి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

అవంతికి వెళ్ళి తండ్రితో “అంద్రమామి గోతమిలో” ఉష్ణగుండం చూచినానని, ఆ విశేషాలన్నీ చెప్పుతాడు (3-184)

కొరవి గోపరాజు కావ్యం ఆధారంగా ‘గంగ’ అంటే ఆంధ్రమేనో గోతమీ నదే సరి, ఏకశిలానగరం అంటే ఓరుగల్లు అని నిర్ద్వంద్వంగా నిరూపించబడింది

5 14 మడికి సింగన సులలిత సమృతం, పద్మపురాణం, శ్లాసవాంష్ట రామాయణం, భాగవత దశమస్కంధం - మడికి సింగన రచనలు

5 14 1 ‘సులలిత సమృతం’ రామగిరి శ్రీశైలస్వర్ణామి అంకితం ఈ సంకలన కావ్యంలో మడికి, రామగిరి అనే రెండు తెలుగునాటి ఊర్ల ప్రస్తావన ఉంది సరస కవితా విరాసుడు మడికి సింగయాడు. (1-3)

.. రామగిరింద్ర శేషస్వామి త్రి [లోకనాథుడు] ద్రుపంబుగా మత్స్యతి నాథుఁడయ్యెను (1-1) రామగిరి శ్రీశైలస్వర్ణామి సమర్పించబడి యదియుఁ బరమ పూజా విశేషంబు కావలెమని ... (1-9) కవి పలుకులు

పద్మపురాణాత్తరభంజనాన్ని, భాగవత దశమ స్కంధాన్ని మడికి సింగన కందన మంత్రి కంకితం చేసినాడు కందన మంత్రి పూర్వులు కాకతి గణపతి దేవ చక్రవర్తి కాలంనుంచీ ప్రసిద్ధులు కందన మంత్రి అన్న కేసన మంత్రి రామగిరి దుర్గంరాజధానిగా వెనుకొని నన్నినాటి రాష్ట్రాన్ని పాలించిన గురిశాల ముప్ప భూపాలుని మంత్రిగా ఉండినాడు⁵⁵

5 14 1 1 కృతిభర్త ఇంటిపేరు వెలిగందరి అతని కువాశ్రయం రామగిరి పట్టణాధీశ్వరుడైన ముప్పటి వోణిపాలుడు (1-12)

గురిశాలాస్వయ దుర్గ వార్త... తెలుంగునాయుడు .. (1-13) గురిశాల గోత్ర వార్త కమందమైతుడు ... ముప్పటివిభుడు (1-19) మత్త భూపాలుండు తనకు సహాయుడుగా గోతమి దక్షిణంబునం బరమ పావనమగు నన్నినాటి రాష్ట్రంబున రామగిరి పట్టణంబు నిజ రాజధానిగా బురందర విభవంబై రాజ్యంబు చెయ్యచు

చోడ రాజ్య స్థాపనావార్త . చలమర్తి గండ గజ గంధవారణ నానా విరుద విభ్యాతుండును.. ముప్ప భూపాలవంధునకు నిధి సామ్రాజ్య భూభార దురంధయం డును. యమ్మహారాజు మన్నన వదసి.. కందనామాత్య వంశావతారంబు (1-21) గన్నయ మంత్రి కాకతీయ గణపతి కీతి నాయకు నొద్ద మాన్యుడై.. (1-27)...

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

మొలగూరి పడమటి గవని యందు రుద్ర సముద్రంబనం దమ తండ్రి పేరిట నగధ నిర్మల జలపూరంబగు బాషయును గాడియును గల్పించె (1-28) ... గుడి కట్టె గట్టి రామేశ్వరితిష్ఠ చేసె నుతి కెక్కఁగ నా మొలగూరి వాకిటన్ (1-29) మొలంగూరు అనే గ్రామం హుజూరాబాద్ తాలూకా కరీంనగర్ జిల్లాలో ఉంది 56 ఇదే మొలగూరు కావచ్చు

5 14 1 2 కేసన మంత్రి “ధర్మపురంబునందు నంచితముగ నన్నసత్ర మిడి శ్రీనరసింహుని గుడిగట్టి విష్ణు బ్రతిష్ఠ యొనర్చి”నాడు (1-39)

.. “కేసన కేశవేంద్రు గుడిపై . పేమకుంభ శిఖరంబెత్తించి” నాడు (1-41) “శ్రీరామాచల రాజశ్రీ రమ్యరూఢనయ విశేషణకృత్యా” (6-1) అని కృతిపతికి సంబోధన వుంది

వెలిగందలామాత్యుండు (1-52) మడికి సింగనఁ జేపట్టక కీర్తిగలదె శ్రీమంతునకున్ (1-53) అని భావించి మడికి సింగనను పద్మపురాత్తరఖండం తెలిగించమన్నాడు

కందనామాత్యుని “వెలిగందల నరహరి పదజలరుహ మకరంద మత్త వట్పరణ” (1-184) అని కవి కీర్తించినాడు

5 14 1 3ి మాఘమాస స్నానంబు ... చంద్రభాగయును, గౌతమియు భీమరధియును, దుంగభద్రయును, గృష్ణవేణియును, గావేరియును నివి మొదలుగాఁగల తీర్థంబులును నాకితోక సౌఖ్యంబు నందించును (3-208).

5 14 1 4 శ్రీరాముడు దండకారణ్యంబు ప్రవేశించి పంచవటి యను తీర్థంబునకుం జనుదెంచి తత్ప్రాంతంబున (8-125) గౌతమీ గంగను సతీభ్రాతృ సమేతంగా చూసినాడు గౌతమగంగ (గోదావరి) ను కవి ఎంతో హృద్యంగా, భావస్ఫూరకంగా వర్ణించినాడు క్రింది పద్యంలో—

“ కని రా గౌతమగంగ సమృఖ కరంగన్ బ్రహ్మటాంభోజినీ

వని సంభూత పరాగపూరిత విభాస్వత్సైక తాత్సంగ ధీ

ర, నికుంజోదర సుప్రకేసరి కిశోర స్తోమవంగన్ వన

స్థానీయార్ఘ్య విధాన దర్శ సుమనస్సత్సంగం బృద్ధిశ్శయత్ ” (8-128)

కవి పై విధంగా గురిజాలి, ధర్మపురం, మడికి, మొలగూరు, రామగిరి రామావంం, వెలిగందల అనే స్థలాలను, కృష్ణవేణి, గౌతమగంగ| గౌతమి, చంద్రభాగ, తుంగభద్ర

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

భీమరథి అనే పుణ్యనదుల్ని చుద్రసాగరం అనే చెరువుడు తన కావ్యంలో ప్రస్తావించినాడు

5 15 అయ్యలరాజు త్రిపురాంతక కవి 'ఒంటిమిట్ట రఘుపీఠ శతకం' అయ్యల రాజు త్రిపురాంతకుని రచన 'రఘుపీఠా శాసకనాయకాః' అన్నది శతక మకుటం

5 15 1 ఈశతకంలో అహోబిలగ్రామం, ఒంటిమిట్ట, శ్రీగిరి, శ్రీవేంకట స్థాల ప్రసక్తి ఉంది కడపజిల్లా సిద్ధవరం తాలూకాలోని ఒంటిమిట్ట చరిత్ర ప్రసిద్ధమైన స్థలం ఇక్కడ రఘునాథుని ఆలయం ఉంది..... యెంటిమిట్ట రఘుపీఠా శాసకి నాయకా (13వ పద్యం), తాడజోద్యయ యెంటిమిట్ట రఘునాథా ... (46వ పద్యం) అని కవి సంస్తుతి

5 15 1.1 మరణం మానవులకు నిశ్చయం ఒంటో చేప ఉండగానే పుణ్యక్షేత్రాలు దర్శించాలి అంటాడు కవి ఈపద్యంలో శ్రీగిరి, అహోబిలం, శ్రీ వేంకటాద్రి చేరవలసిన పుణ్యస్థలాలుగా చెప్పబడినాయి "చాపుల్ మర్త్యులకెల్ల గల్ల టలు నిస్సందేహముల్ దేహముల్ చెవల్లిన నాడె శ్రీగిరి గమా శ్రీవేంకటాచలాహో బిలగ్రావ ప్రాంతములందు జేరవలె" (87 వ పద్యం) కవి తెలుగునాడులో శైవులకు ముఖ్యమైన పవిత్రస్థలం శ్రీకైలాస్, వైష్ణవులకున్న 108 దివ్య తిరుపతులలో రెండైన తిరుమల, అహోబిలాన్ని ఉటంకించినాడు

5 16 సూతన కవి సూరన ధరాభిరామం అనే కావ్యాన్ని సూతన కవి సూరన రచించినాడు దాక్షారామ భీమేశ్వరనికి ఈ కావ్యం అంకితం 57

5 16 1 ధరాభిరామంలో మనం దర్శించే తెలుగునాడు స్థలాలు, తీర్థాలు చిమ్మపూడి, దక్షారామం, పట్టెన, ముడిగొండ, నల్లగోదావరం అనేవి

దక్షారామం దక్ష నగరి, దక్షపురి, దక్షవాటి, దక్షవాటికా, దాక్షారామం, ద్రాక్షారామపురం అని వివిధనామాల్లో కవి ప్రస్తుతించినాడు

5 16 1 1 కవి పూర్వకవి స్తుతిలో చిమ్మపూడి యమరేశ్వరు, బాస్కరయ, రంగనాథుని (1-2) భజించినాడు కవి గురువు ముడిగొండ విరభద్రుడు, ముడిగొండ గ్రామం కాకేపేటకు పడమరగా మైలున్నర దూరంలో ఉంది 58

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు

5 16 1 2 పద్మేసం ఒక ఆయుధం పద్మేస పీఠభద్రుని కవి చేసిన స్తుతి ఈ పద్యంలో హృద్యంగా ఉంది

“ శ్రీ ధాత్రీధర కన్యకారమయి దాశాజ్యంబున సర్వలో
కథారున్ ఘోరాజ కంకణుని చందాకల్ప సర్వజ్ఞ స
ద్బోధానందకరైన భక్త హృదయాంభోజాత వాసున్ వచో
మాధుర్యంబున దక్షవాటిపురి భీమస్వామి చింతించెదన్” (1-1)

“ ఒనపరి యింద్రసింహుల యొప్పు నటించెడి మేనికాంతితో
మనల గదా హుల కరముచ్చర కుంత శూసనోగ్ర ప
రైన పటు ఖటకావహన్ దన హస్తమునన్ వెలుంగగ
పొసఁగిన మెటి ములపర పూని భజించెద పీఠభద్రునిన్” (1-2)

5 16 1 3 రూపం గొప్పదని మన్మధుడు, ధనం గొప్పదని కుబేరుడు వాదించి ‘దాక్షామంజుత్రానికి’ వస్తారు రూపంతో మన్మధుడు స్వాధీనపరచుకొన్న వెళ్ళను, ధనంతో కుబేరుడు లొంగి దిసుకొంటాడు భీమేశ్వర స్వామి ధనం, రూపం రెండూ లోకానికి అవసరమే అని వాదిద్దరికి సర్ది జెప్పి పంపినాడు ఈ కథ జరిగిన స్థలం దాక్షారామం కాబట్టి కవి ఆ నగరాన్ని, భీమేశ్వరుని, దేవాలయ ముఖమంట పోని, సప్తగోదావరాన్ని విస్తృతంగా వర్ణించినాడు

కృత్యాది పద్యంలో ‘దక్షవాటిపురి భీమస్వామిచింతించెదన్’ (1-1) అని దక్షవాటిని స్తుతించినాడు కవి ఆ ఉత్తర మహత్త్వం బోధపడేటట్లు దక్షవాటి భీమేశ్వరునకున్, దక్షవాటి పుర భీమేశా (1-28) శ్రీదక్షు టీర్వరా (1-83, 31-111) దక్షవాటికా భీమేశా (2-1) దక్షవాటిేశ్వరుని హేమధామ ఖండధరుని (2-53) దక్షనగరీశా (2-131) దాక్షారామ భీమేశ్వరా (3-109), దాక్షారామ శ్రీ భీమనాథ (3-1) దక్షవాటి రెయిన్ (3-10), దక్షపురిశ్వరా (3-32), దాక్షారామ పురాధిపు (3-103) అని భీమేశ్వరుని కవి స్తుతించినాడు

కుబేరుడు మన్మధుతో “మాటలు పని లేవు సమస్త వైభవోత్కరమగు దక్షవాటి పురిగల్గు ధిరానిలోనఁ బోయి నీరూప సంపద మాపు” “యా పుర వరసిమఁ జూపెదను భూరి ధనంబున నామహత్త్వమున్” అని పంచెం పేస్తాడు (1-79)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

సూనాస్తుగ్గుడు 'దక్షవాటి పురపరమునకున్' వస్తాడు (2-11). ఈ సందర్భంలో కవి ప్రబంధోచితంగా దక్షామ పురపరస్థ 15 పద్యాలలో చేసినాడు (2-13 నుండి 2-27 వరకు) కోటలు (2-13), పరిశులు (2-14), పురము (2-15), గోపురాలు (2-16), మేడలు (2-17, 18), ఏనుగులు (2-19), అశ్వాలు (2-20) సరస్సులు (2-21), ఉద్యానవనాలు (2-22), మండపమృతం (2-23), అందగత్తెలు (2-24, 25) చాతుర్వర్ణ్యం (2-26) వీక్షించుగా వర్ణితమైనాయి

"వైరి నృప పుంగవ సేన కభేద్యమై అప్పురము కోటలు" న్నాయి (2-13) "జలరాశి చౌకజేయచు పలు తెగుల పంభ" అమరి ఉన్నాయి (2-14)

"నవనిధానంబుల మహోత్సవము నయము
సింపు సౌంపొండఁ దనలోన సింహుకొనుచు
ననుచు నందలుఁ గొనియాడ నవనిలోన
సాటికెక్కును శ్రీ దక్షవాటి పురము" (2-15)

'అప్పురము గోపురముల్ గగనంబు' ముడుతున్నాయి దారిలేక సూర్యుడు గవా
జాల్లో దూకి పోతున్నాడు (2-16) 'అప్పురము మెలగు హర్మ్యతలోగ్ర సీమలం
బాలికలు అచ్చెరలేమర్త కలిసి ఆడుకుంటారు (2-17) 'దివ్య గేహ సమదండిత
కుడ్య విచిత్ర రత్న సంఘం సుదిప్తి' ప్రసరించి రాత్రిని పగలు చేస్తుండడం వల్ల
తిరిగే ప్రజలకు చీకటి భయం లేదు (2-18) 'జంగమ కైల సంఘ' మనేట్లు 'మాతం
గముల్' (2-19) ఆకాశానికైనా పరుగెత్త గల అశ్వాలు (2-20) ఉంటాయి
తుమ్మెదలు, చక్రవాకాలు, హంసల్తో వికసించి పరిమళం వెదజల్లే పద్మాలతో కమలా
కరాలుంటాయి (2-21) పూలతో, పండ్లతో నిండిన తీగెలు, చెట్లతో, 'వసంత
వైభవ రమా కల్యాణధామంబురై యారామంబులు' ఉంటాయి (2-22) మకరందాల
సోలి .. కుసుమ వాసనల గ్రోలి.. జగములకెల్ల నానందమగుచు' చల్లగాలి
విహరిస్తుంటుంది (2-23) అప్పురి చంద్రముఖులు ఎంతటి పిరాస విభ్రమవతులో,
సుందర తరుణిమణులో అక్షరసత్యంగా చెప్పేది ఈ క్రింది పద్యం చిత్తగించండి .

"నిగనిగ మనియెడి మెనులు
దిగదిగ నడచినను నొగిలి తెగియెడు నడుముల్
జిగిబిగి గల కుచములు నగు
మొగములు దముదౌగడ బురము వనితలకెల్లన్" (2-25)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

‘దక్షవాటి అమరావతిపురి కలరు సాటి ధరణి సౌఖ్యంబులకుఁ జూటి ...
(2-26) సకల సౌఖ్యంబులకు జన్మస్థానింబన, సర్వసహా కాంతకు దర్పణం బనఁ
దనని తోకాభిరామంబగు దాక్షానామంబు’ను చూసినాడు చిత్తశాత్రుడు (2-27)

మన్మదుడు సందర్శించి, తానమాచి ధన్యుడైన ‘సప్తగోదావరం’ స్వరూపాన్ని
కనుల కన్నట్టేలు రెండు పక్కాల్లో ఎల్లించినాడు కవి. సప్తగోదావరాన్ని ముక్తికామినిగా
అభేదరూపకంలో కవి చెప్పిన తీరు హృద్యంగా, ఉదాత్తంగా ఉంది

“ కమనీయ తర కచ్చపములు మీఁగాళ్ళుగా నైకతస్థుని కటిస్థలము గాఁగ
భాసురావర్త విభ్రమరీతి నాభిగా వర కోకములు కుచద్వయము గాఁగ
విదిత శంఖముల యెప్పివము కంఠమ్ముగా మోవి వద్యము సొంపు

మొగముగాఁగఁ

దక్షకు చేడిస మీలు ధవళ నేత్రములుగా నవకంపు పేనంబు నవ్వు గాఁగ
ఘనీత తనయందె పుణ్యమర్ గలుగుననుచు పీచికా హస్తములు సాచి

వెడ్కుఁ బిలుచు

ముక్తికామిని విధమున మురియుచున్న సప్తగోదావరముఁజూచె శంఖరారి ,

(2-28)

సంస్మరణ చేస్తే యాగఫలం కలుగుతుంది చూస్తేనే పాపాలు పోతాయి,
తీర్థమాదితే పూటలు కలుగుతాయి ‘వారు సప్త గోదావరి సింధునకున్ సవతు ధారుణీ
లేవు తలంప వాహినుల్ అని వని విశ్వాసం భక్తుల ఆమోహం

చెలకు వింటి వెల్పు ‘దక్షవాటిరా కటక మంటాపీధిం’ నడిచి వెళ్ళేటప్పుడు
మదనుడే మనిపై వచ్చినాడా అని ప్రజలు ఆశ్చర్యపోతారు (2-29 నుంచి 2-39)

పంచపదు ధీమతి మందిరం వద్దకు చెరతాడు తనకాలం నాటి ధీమ మందిరం
వైభవాన్ని కవి ప్రతిభాచింతగా అందంగా, చిత్రించినాడు ఈ పద్యంలో -

“ గురుతరంజగు చిత్ర గోపుర ప్రాకార మహిత కాంచన మణిమంటపముల
ప్రత్యగ్గి రవనానుబంధ బందుర శాత కుంభ రత్నోజ్జ్వల కుంభములను
భూరి నిజుల వాత పూరణ తోరణ వాతుర్య వృషభేంద్ర కేతనములు
పటపా భేరి శంఖ పటు ఘంటికానేక భీషణాబోట నిర్భోషణములు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

వెళ్ళి ప్రార్థిస్తాడు 'దక్షధర్మపాద్యక్ష శిష్యా .. శ్రీ దక్షవాటి పురాధీశ' [3-100] అని దండకంతో స్తుతిస్తాడు 'దాక్షామా పురాధిపుడు ..' బ్రహ్మ విష్ణువులతో మదనునికి ప్రత్యక్ష మౌతాడు [3-103] కుబేరుని కూడా పిలిపించి రూపం, ధనం సమానమే మీరిద్దరు కలిసి మెలగు ఉండండి అని శలవిచ్చి అంతర్ధానమౌతాడు భీమేశ్వరుడు

ఇలా సూరన తన కావ్యానికి కథాస్థలంగా దాక్షామాన్ని ఎన్నుకోవడమే గాకుండా, ఆ పురవర్ణన సమగ్ర సుందరంగా చేసి నాటి దాక్షామా వైభవాన్ని తన కావ్యం ద్వారా మన కళ్ళు ముందర నిలిపినాడు

5 17 తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యులు తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యులు క్రీ శ 1424లో జన్మించి 1503లో నిర్యాణమందినాడు 59 ఆయన రచించిన సంకీర్తనల సంఖ్య 32,000⁶⁰ తిరుమలలో ఎంచేసిన వేంకటేశ్వరస్వామిపై చెలాది సంకీర్తనలు పాడడమేగాక తెలుగునాడు, తమిళనాడు, కర్ణాటకరాష్ట్రాలలో ఉండే ప్రసిద్ధ శైత్ర దైవాలపై కూడా సంకీర్తనలు రచించినాడు

అన్నమాచార్యుల సంకీర్తనలలో [ఇప్పటికీ అచ్చుకెక్కిన సంపుటాలలోవి] తెలుగునాడుకు చెందిన ప్రదేశాలు, తీర్థాలు ఇవి-అహోబిలం, ఉద్దగిరి, ఊటుకూరు, ఒంటిమిట్ట, ఓగునూతల, కడప, కోన, గండవరం, గంకికోట, గుత్తి, చాగలమట్టి| చేగలమట్టి, చింతకుంట, తిరుపట్ల, తిరుపతి|దిగువతిరుపతి|దిగువ పట్టణం, తిరుమల, వావిలిపాడు, నల్లజల్లి, నెలదలూరు, నెల్లూరు, పోట్లదొరితి, మంగాంబుధి, మండేము, మాచెనవోలు, ముడియం, వావిలిపాడు, వెలిగోడు, వెదాచలం, సంబటూరు, సింహాద్రి అనెవి

తిరుమలకు సంకీర్తనలో ఉండే ఇతరపేర్లు-కొండ, తిరుమలకొండ, వెంకటగిరి| తిరువెంకటగిరి, వెంకటానగం, వెంకటాచలం, వేంకటాద్రి, శేషగిరి| శేషాద్రి అనెవి ఏడుకొండల్లోని అంజనగిరి, గరుడాద్రి కూడా ప్రసక్తిలోకి వచ్చినాయి

అహోబిలశైత్రంలోని భవనాశినది, ఎఱ్ఱలికనుమ, గద్దెరాతికనుమ, గుబ్బలి కొండ కనుమ, దొంగల సొని కనుమ, సోమశిలకనుమ అనే కనుమలు అన్నమాచార్యుల సంకీర్తనల్లో ప్రయోగింపబడినాయి

పైన చెప్పిన స్థలాల ప్రసక్తి సంకీర్తనలలో ఉండే విధాన్ని పరిశీలిద్దాం

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

5 17 1 అహోబలం "అహోబలేశ్వరదండవలదమండలు

మహా మహిమలను మలసేవాడే" (సం 6-112)

అహోబలం ఇంకా పలుచొట్ట కీర్తించబడింది

'భవనాశితీర యహోబల నారసంహ' (సం 1-453) భవనాశి ఎగవ అహోబలంలోని పుణ్యనది

5 17 2 ఉద్దగిరి "విచ్చనడిచె యాడీ పీఠె కృష్ణుడు

వొచ్చము లేసేవాడు పుద్దగిరి కృష్ణుడు"

(సం 10-172)

" తొలుత సుద్దగిరి గంధువ విజయగూన

యెరిమి రతులు చూపే నేమి చెప్పేదమ్మా"

(సం 19-218)

నెల్లూరు జిల్లా ఉదయగిరి తా ముఖ్యపట్టణం ఉదయగిరి అదే ఉద్దగిరి ఈ గ్రామం వద్ద ప్రాచీన కృష్ణదేవాలయం నేడు శిథిలమై కనబడున్నది ఈ గుళ్లోని బాలకృష్ణుని విగ్రహాన్ని రాయలు 1514 లో ఈ దుర్గాన్ని జయించి విజయనగరానికి తీసుకెళ్ళినాడంటారు⁶¹

5 17. 3 ఊటూరు "తియ్యోని ఊటూరు దేలింజేపూ

వొయ్యారపు పూటకూరి చెన్నరాయ"

[సం 18-2-24]

కడపజిల్లా రాజంపేట తా లోని ఊటూరు గ్రామంలో చెన్నరాయని దేవాలయం ఉంది

5 17 4 ఒంటిమిట్ట " ఇందులోనే కానవద్దా యితడు దైవమని

విందువరె నొంటిమిట్ట వీర రఘురాముని"

కడప జిల్లా సిద్ధవటం తాలూకాలో ఉండే ఒంటిమిట్ట గ్రామం ఇక్కడి రామాలయం చాలా ప్రాచీనమైంది⁶²

5 17 5 ఓగునూతల " కలికితనాన శ్రీవేంకటనాథ కూడితివి

నలువై ఓగునూతల చారసింహుడా"

[సం 18-2-18]

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో ఖైలుగునాడు

“ అల్లదిగో వోగనూతు లొబకేను పెద్దకోన
మందల పాలకొండలకు నట్టనడుమ

విందగు దాసులతోడ విహరించే దెవుడు”

[సం 11-80]

.. ‘శ్రీవేంకటేశ్వర గుహ సాతలలో గూడె’ [17-385] కడప జి కడప తా లో
ఓన్నదానువల్లి సమీపంగా కొండలోయలో వేయి నూతులంచే ప్రదేశముంది దాన్ని
వో నూతుల కోన, వో నూతుల కోన, వోగనూతులకోన అంటారు ఇక్కడ నరసింహ
స్వామి దేవాలయముంది ఈ ప్రాంతంలోని కొండలను మందల పాలకొండ మల
అంటారు 63

5 17 6 కడప . “ శ్రీవేంకటేశ్వర పిన్నది

నాతోగూడించినది నల సిన్నగడపలో ”

[సం 15-245]

“ కమ్మటి శ్రీవేంకటేశ్వర కడపయడవై

నెమ్మదిగూడితి పడె . ” [సం 17-45]

ఇంకా కడప వేంకటేశ్వర ప్రసక్తి సం 10-200, సం 17-45, 290, 291,
417, 501, 503, సం 22-21, సం 23-30, సం 25-252, 490
సం 29-323 సంఖ్యలుండే సంస్కృతంలో కనిపిస్తున్నది

పిన్నల పండగయ కడపయని తెలు

మిన్న నెల శృంగారము మితిమీరినట్లు ” [సం 8-93]

అనే సంస్కృతంలో స్వామి భారతము పల్లంపడింది జిల్లాకేంద్రమైన కడపకు దగ్గర్లో
కారకడప లేక దెవులపాల అని పిర్లా ఉండే పార్లో, ప్రసన్న వేంకటేశ్వరస్వామి
మీరు ఉన్నాడు 64 ఆ దెవుల్నే అన్నమాచార్యులు ‘కడపయని’గా స్తుతించినాడు

5 17 7 కడప “ మిక్కిలి నెరుపవి మెలు మిలోయ

గుక్కని వలపున గా కోన వెన్నయ ”

[సం 16-2-219]

కడప జి కడప రా లో నందిమందలానికి దక్షిణంగా పాలకొండ పర్వతంలోని ఒక
కోనలో చెన్నకేశవస్వామి ఆలయముంది 65

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

5 17 9 గండికోట . “చెయ్యరాని తల చొచ్చెచ్చే పా
చెయ (చెయ్యించెవు గండికోట చెన్నచెప్పా”

గండికోట దుర్గం కవచ జి, జమ్మలమడుగు తా లో ఉంది⁶⁶ అక్కడ వెలిసి పున్న స్వామి చెన్నకేశ్వరుడు

5 17 9 వాగుమ్మి “కంచును గూడితిని వాగుమ్మి చెన్నంపవై
అందపు వ్రవెంకచే అడవా నాకు”

(సం 31-562)

కర్నూలు లో ఆళ గడ్డ తా లో వాగుమ్మి గ్రామం ఉంది. అక్కడి స్వామి చెన్న కేశవస్వామి ⁶⁷

5 17 10 చింతరంపు చింతరంపు కంఠమురాచి” (సం 21-200)
చింతరంపు పేర్లో జమ్మలమడుగు, ప్రొద్దుటూరు తా లలో రెండూర్లున్నాయి⁶⁸ ఏ గ్రామమో పరిశీలించాల్సి ఉంది

5 17 11 తిరుపల్ల “మంగళము తిరుపల్ల మునుగొప్పాల” [అన్నమా
చార్యులచరిత్ర-పీఠిక పు 82) తిరుపల్ల పుదిపల్ల కావచ్చు ఎవరూ ఏ చంద్రగిరి
తా లో ఉంది⁶⁹

3 17 12 తిరుపతి/దిగువతిరుపతి/దిగువపట్టణం .

“ తెంకిని వ్రవెంకవాడ్రి దిగువ తిరుపతిలో

కొంకి వూరిచ్చె గొండరానా” [సం 5-508]

“అచి వ్రవెంకటగిరి నదె తిరుపతిలోన

రేచిన మోహనఁ గూడ రేయిఁ బగలది” [సం 17-575]

“ దిగువపట్టణములోని దేవ హనుమంతరాయ” [సం 7-16]

5 17 13 తిరుమల 7. తిరుమలక్షేత్రం సంకీర్తనలలో కొండ, తిరుమల
కొండ, వెంకటగిరి/తిరు వెంకటగిరి, వెంకటనగం | వెంకటాచలం | వేంకటాద్రి
శేషగిరి/శేషాద్రి అని కిర్తించబడింది

దిగువ తిరుపతినుండి తిరుమలకొండ నెక్కి వెళ్లే యాత్రికుల అనుభూతి,
పరిసరాలు, ప్రకృతి దృశ్యాలు ఈ సంకీర్తనలో ప్రతిబింబిస్తున్నాయి పరికించండి-

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“ అదె చూడు తిరువేంకటాద్రి నాలుగు యుగము

లందు వెలుగొంది ప్రభ మీఱగాను

॥పల్లవి॥

తగు నూటయెనిమిది తిరుపతలం గల

స్థానికులుచు చక్రవర్తి పీఠకములును

... ..

వొగి నొరగు బెరుమాళ్ల వునికి పట్టు వెలయు

దిగువ తిరుపతి గడవఁగాను

పొదలి యర యోజనము పొడవునను ..

పది నొండు యోజనంబుల పరవునను (బరగి

... ..

ఎక్కువల కెక్కుదై యెసఁగి వెలిసిన పెద్ద

యెక్కు డతిశయముగా నెక్కి నంతటి మీఁద

అక్కజంబైన పల్లవరాయని మటము

అల యేడ్లపేట గడవన్

చక్కనేగుచు నవ్వచరిఁ గడచి హరిఁ దలఁచి

మొక్కుచును మోకాళ్లముడుగుఁ గడచిన మీఁద

నక్కడక్కడ వేంకటాద్రి పు సంపదలు అంతంతఁ

గాన రాఁగాను

కనకమయమైన గోపురములను జెలువొంది

జగతీధరుని దివ్యసంపదలు గల నగరు

సరగుననుఁ గాన రాఁగాను

ప్రాకటంబైన పాపవిनाశనములోని

భరితమగు దురితములు పగిలి పారుచునుండ

ఆకాశగంగ తోయములు సోకిన భవము

లంతంత వీడి పారఁగను

ఈ కడను కోనేట యతులుఁ బాపపతులు

యేకమై తిరువేంకటాద్రిశుఁడా దరిని

యే ప్రొద్దు విహరించఁగాను ” [సం 5-130]

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పెద్దయెక్కుడు . మెట్లు నిట్టనిలువుగా ఉంటాయి. తిరుమలకొండ ఎక్కేటప్పుడు కష్టమైన ఎక్కుడు

పల్లవరాయని మటము తిరుపతిలోని ఆక్వార్ టిర్థంలో సమ్మాన్యాయ తిరుమాళిగెను నిర్మించినాడు 'వానెడుత్తమలగర్' అతడే పల్లవరాయడు అతడే నిర్మించిఉండవచ్చు 'పల్లవమహన్న'

అవ్వచరి : మోకాళ్ళ ముడుపునకు ముందుండే లోయ అవ్వచరి కనుమ అని చూడాలంటారు

మోకాళ్ళముడుపు ఒక్కొక్క మెట్టు మోకాలి ఎత్తుండి మోకాళ్ళ ముడుచుకొని ఎక్కాల్సి ఉంటుంది కాబట్టి మోకాళ్ళముడుపు అని పేరు సామాన్యము మయమైంది కాబట్టి అక్కడనుండి మోకాళ్ళతో భక్తులు నడిచి పోయేవారట కాబట్టి మోకాళ్ళ ముడుపు అయిందని మరికొందరి సిర్వచనం.

“ అదివో అల్లదివో శ్రీహరి వాసము

... ..

అదె వెంకటాచల మఖిలోన్నతము

.. ..

చెంగట నల్లదివో శేషాచలము

నింగినున్న దేవతల నిజవాసము ”

[సం 5-27]

“ శ్రీవెంకటగిరి నదె తిరుపతిలోన ”

[సం 17-575]

“వెంకటనగముపై వేదాచలముపై

కింక లేక వడి బెరిగిన సింహము. ”

[సం 1-18]

“ తెంకినే శ్రీవెంకటాద్రి దేవుని మెప్పించినాడు ” [సం 10-155]

“ ఛేవ మీరి శేషాద్రి శిఖరము పేదను

భావింప మేమము జడి వట్టిమించినట్లు ”

[సం 19-107]

“ పొడవైన శేషగిరి బోయనాడగు ”

[సం. 1-460]

“ గుట్టు మాతోఁ జేసేవుగా కొండలరాయ

వట్టి జోలి యింక నేల వద్దు ”

[సం 23-361]

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

అంబనాడి - గరుకాడి

“ మిమి నంజనగిరి మీద వసంకాశసు

వెనఁ గల్పవృక్షము విచరించునట్లు ” [సం 10-207]

“ పాడుకొని గరుకాడపై ప్రసంగదెశుందివై

సేదలరఁ వెండ్లాడి చెలఁ గేవు సీవు ” [సం 19-207]

5 17 11 సల్లబల్లి “సల్లబల్లి చెన్నుఁడు నాపాలిట వెన్నుఁడు
[సం 10-163, 282] చివల జిల్లా జమ్మలమడుగు తాలూకాలో ఉంది కిరాతులు
సల్లరాయా పుత్రులం చెయించి నిలిపి సల్లనానెమ్మ అనే దేవతకు వీడ్పాటు చేయగా
తద్వారా సల్లబల్లి అనే పేరు వచ్చినట్లు స్థా క చుత్ర⁷¹ [మకంజీ 1113-235]

5 17 15 నెలదలూరు

“ చుల్లిరెడ్డుఁ జెతలి చొక్కనాధుఁడు

పుల్లమ రోని నెలదలూరు చొక్కనాధుఁడు [సం 16-20]

కడప జిల్లా రాజంపేట తాలూకాలోని నందలూరు కవి పేర్కొన్న నెలదలూరు
నిరంజనలూరు, నెలంబలూరు, ఈ ఊరి నామాంత- 471

5 17 16 నెల్లూరు

“ పెర వచ్చి నెల్లూరి ప్రేమకటనాధుఁడిటై

నా రీతినె ననుగూడె యిందిరనా నేను ” [సం 16-2-89]

5 17 17 పెల్లదొరితి

“ దోగవు ప్రేమకడేర పెల్ల దొరితి లోన

గోరె జెన్నుక వైతే నెనుతిగా ” [27-499]

కడప జిల్లా కమలాపురం తాలూకా పెన్నేరు - కలము, పంక చలిసేవోట ఉంది⁷³

5 17 18 మంగంబు

“ బలియి ప్రేమకడెను ఒంటై మంగంబు

నిలి నా వాసమెంటు వెడరా రోకము ” [సం 11-1-167]

చిత్తూరుజిల్లా వెండ్లూరు తాలూకాలోని మంగాపురం అంటెలు మంగంబు పేర ఉండే
బాళ్ళపాక నుంచి అగ్గిపురం ఇదే మంగంబుని కావచ్చు⁷⁴

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు

5 17 19 మండేము

“శ్రీవేంకటేశంద మండేము రాయేందవై
సమ్మతం గూడే పెట్టె ” [సం 3-94]

“మండేము రాయడవై నన్ను గూడితి”

. . . శ్రీవేంకటనాథుడు ” [సం 16-2-34]

“నవమూర్తి మండేము నారసింహ” [సం 1-259, సం 5-162] కడప జిల్లా రాయచోటి తాలూకాలో ఉండే విన్నమండే గ్రామం ఇక్కడ వెలసిన నృసింహస్వామిని మండేకు రాయడు, నవమూర్తి నారసింహుడుగా కవి కీర్తించి నాడు⁷⁵

5 17 20 మాచన కోలు “జిట్టి శ్రీవేంకటేశ మాచనవోలి చెప్పడవై” (సం 10-78) కడపజిల్లా అదే తాలూకాలో ఉండే మాచనూరు మాచనవోలు ధీసి నామాంతరం⁷⁶

5 17 21 మాడుపూడి

తెలియందెలి మోత చెన్నకేశవా

చూ రీతి మాడుపూరిలో సిద్ధా దేవా

పిన్నలై గోపాలుంతోబిల్ల దీపురాడితివి

యెన్నిక మాడుపూరిలో సిద్ధా దేవా ” (సం 8-179)

అన్నమాచార్యుని మెనమామగారి ఊరు కడప జిల్లా సిద్ధవటం తా లో ఉండే మాడు పూరులో చెన్నకేశవదేవాలయం ఉంది⁷⁷

5 17 22 ముడియము

“జయమాయ నీకు నాపె సరసములూ

నయగారి ముడియము నారసింహ” (సం 17-139)

కడప జిల్లా జమ్మలమడుగు తా లోని పెద్దముడియం గ్రామం ముడియము/ముడియమ్మ ముడియ్యం, త్రిలోచనపురం ఈ గ్రామానికి నామాంతరాలు⁷⁸

5 7 23 వావిలిపాడు

“వెలిసె వావిలిపాటిలోపలి వీరవిజయుడు రామడు ” (సం 6-178)

“వితత వావిలిపాటి వీరరామయ ” (సం 7-39)

చిత్తూరు జిల్లా వాయల్పాడు తా గ్రామమే వావిలిపాడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

5 17 24 వెలిగోడు :

“ మంకుమాంక నవ వెలిగోటి కేశవ సర్వ

శంకా హరణ నమో జగదేక కేశవా ” (11-1-96)

రఘులు జి అత్మహారు తా లో వెలుగోడుగ్రామం వెలిగోటి కేశవస్వామిని కేవల క్షప్తావతారంగా అన్నమాచార్యులు కీర్తించినారు 79

6 17 26 సంబటూరు . “చక్కని యీ వెన్నుఁడూ సంబటూరి

చెన్నుఁడూ

అక్కడ నెక్కడ చూపి ఆసలు రేచీ” (17-162. 167)

“ఎంత వాఁ డవయ్యా నిన్ను నేమనేము

సంతహటముల వాఁడ సంబటూరి చెన్నుఁడా”

(సం 29-245)

కడప జి కమలాపురం తా లో ఉంది సంమ్టూరు అని శాసనాల్లో ప్రయుక్తం. శ్రీధావ్యపురం, చమటూరు నామాంతరాలు 80

7 17 26 సింహాద్రి .

“చిత్తగించి పంచవటి సింహాద్రి లోన నుండి

వత్తగా లోకములు పావనము సేయఁగను (సం 1-278)

8 17 27 కనుమలు . అంగన అందాల అంగాల్ని ప్రకృతితో పోల్చడం కవులకు పరిపాచే అన్నమాచార్యులు తన చుట్టుపక్కల ఉండే కొండ కనుమల్లో అంగన అవయవాన్ని పోల్చడం ఎంతో హృద్యంగా ఉంది

భూమిసే భూదేవిగా చూసిన కవులకు పోలికల కెం కరువా? చిత్తగించండి! ఇది ఆ సంకీర్తన

“ సొంపుల నీవదనపు సోమశిలకనుమ

యింపులెల్లఁ జే గొనఁగ విల్లు నీపతికి ॥వల్లవి॥

కలిక నీ పిఱుదనే గడ్డెఱాతి కనుమ

మెలనూళ్ళ లతలతోనె ముంచుకొన్నది

ఇది వో నీ కెమ్మోవి యెఱ్ఱుశిల కనుమ

కదిసి లేఁజిగురులఁ గప్పకొన్నది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

కాంత నీ చిత్తమే దొంగలసాని కనుమ

యింతటి పేంకట పతి కిరమెనది

పంతపు సేగుబ్బలే గుబ్బలికొంద కనుమ

మంతనాల కనుమాయ మగువ సేపతికి " (సం 12-115)

దా॥ పేటూరి ఆనందమూర్తిగారి తాళ్ళపాకవాః పదకవితలు... వీస సం) గ్రంథంలో తాళ్ళపాక అన్నమాదాపుల సంకీర్తనలలో ఈ పదే మరొకొన్ని స్థలాలు చెప్పబడి నాయి⁸¹

5 17 28 కనకగిరి రాయడు (సం 3-14) రాయదాటి సప్తపక్షంబి కనకగిరి యేమో అని గ్రంథకర్త.

5 17 29 చింతసూరు (డి సం 465, 11658 వు 41), దాసు పద్మ రామడు, కడి పసుంతుడు, చుక్కపల్లి చెన్నుడు, నెల్లూరు శ్రీవేంకటాచార్యుడు - ఇవి ఆ గ్రంథంలో పేర్కొనబడినాయి ఇంకా గండవరం, గుత్తి, చెద్దాడి స్థలాలు ప్రస్తావన కూడా వుంది

5 17 30 గండవరం

"లాలసుమ నూచేరు లలన లిరుగడల

బాల గండవర గోపాల సముజాల" (డి సం 465)

వి సం 11658)

గుంటూరు జి గండవరం లో బాలగోపాలునే తాళ్ళపాకవారు కీర్తించి ఉంటారు

5. 17 31 గుత్తి. "సామిత్రి సహోదర రామా

చెముంచి గుత్తిలో వెలిసిన రఘురామా "

అనంతపురం జి గుత్తి లో వెలిసిన రఘురాముని కవి కొనెయాడినాడు⁸²

5 17 32 చెద్దాడి.

" నగముపై యోగానంద నారసింహము పేరే (10-182)

ఆదిమ పురుషుడు అహోబలమునను

చెద్దాడి గుహలో వెలిసి నాడే " (9-218)

కృష్ణాతీరం చెద్దాడియా? నెల్లూరు జిల్లా నరసింహుని కొందా? నడసంహుని కొండకే వెదగిరి నామం వుందంటారు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పె విధంగా తాళపాక అన్నమాచార్యుల వారు పేరి సంకీర్తనల్లో తిరుమల శ్రీ పీఠాచార్యుల స్తుతించినా, తనకాలనాటి ఆయా ఊర్లలో ఉండే దైవాలను చూచా కొలిచినాడు

5 18 తాళపాక తిమ్మక్క సుప్రసిద్ధ సంకీర్తనాచార్యులు తాళపాక అన్నమాచార్యుల పెద్ద భార్య తిమ్మక్క ఆమె రచన 'సుభద్రాకళ్యాణం' మంజురీ ద్వీపంలో ఉంది ఈ చిన్న కావ్యంలో అహోబిలం, తాళపాక, పర్వతం, వేంకటాద్రి అనేవి తెలుగునాడు లోని స్థల నామాలు

5 18 1 అర్జును తీర్థయాత్రలో నన్నయ ఆంధ్రదేశం తీసుక వచ్చి నల్ల తాళపాక తిమ్మక్క కూడా అర్జునునివలె అహోబిలం, శ్రీశైలం, వేంకటాద్రి లను సందర్శింపజేసింది అర్జునుడు

“ చనుతెంచె పర్వత స్వామి నన్నదికి
అమర నహోబిలం బా వెంకటాద్రి
వరుస నాపై కంచి వరదులగొలిచె ” (పు 6)

పర్వతం శ్రీశైలానికి మరొక పేరు

కవయిత్రి కావ్యాంతంలో ఇంటి పేరుతో గూడా తన పేరు చెప్పుకున్నది “అవనిలో తాళపాకాన్నయగారి తరుణి తిమ్మక చెప్పే దారు సుభద్ర కళ్యాణ మను పాట - కడు మంచి తేట పలుకులను ”

తాళపాక కవి జి రాజంపేట తా లో ఉండే గ్రామంకి.

5 19 ఆతుహరి మొల్ల ఈ కవయిత్రి మృదుమధురంగా 'రామాయణాన్ని' రచించింది

3 19 1 ఈ కావ్యంలో మనకు కనిపించే తెలుగు దేశంలోని స్థలాలు అతుకూరు, గోపవరం, శ్రీనగం

. “ఆతుకూర కేసయ వరపుత్రిని మొల్లయనగ బొదలిన దానన్ ” (అవ 11)

. “పిఞ్జిత గోపవరపు శ్రీకంఠ మల్లం వరముచెత

నెఱిగెవిత్యంబు జెప్పగ నేర్చి కొంది ” (అవ 12)

అవతారికలోనే శ్రీశైల మల్లికార్జున స్వామి తమకు శుభాలిస్తాడు అని కవయిత్రి ఆశంస ఉంది

“ శ్రీనగ మందిరం డమర సేవితుడు . మల్లికార్జునుడు

తా నెడు మాకు శుభంబు లొప్పగన్ ” (అవ 2)

ఆతుహరు పన్నాడు తా గుంటూరు జి లో ఉంది గోపవరం నెల్లూరు జి లో ఉంది.

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

5 20 విన్నకోట పెద్దన 'కావ్యాలంకార చూడమడి' అనే లక్షణ గ్రంథం విన్నకోట పెద్దన రచించినాడు ఇది చాళుక్య విశ్వేంద్రునికి అంకితం. ఈ గ్రంథంలో ఆంధ్రదేశం, చుమారామం, త్రిలింగం, కాశ్యపం, దాక్షామణి, శ్రీపర్వతం, రాజమహేంద్రపురం, విన్నకోట అనేవి తెలుగునాడు సంబంధించిన స్థల నామాలు

5 20 1 ఆంధ్రభాష అనే బిరుదు 'ఆంధ్రదేశ భాష' అని కవి వాడడం విశేషం శ్రీనాథుడు వాడా ఇలాగే ప్రయోగించినాడు "ఆంధ్రదేశ భాషా వివిధ ప్రసంగముల చందము నందముగా నొనర్చి" (1-11)

విశ్వేశ్వరని వంశానికి "భృత కుమారరామ భీముడు చాళుక్య భీముడు" చంద్రుడు (1-4) అల

5 20 2 ఆంధ్రదేశానికి త్రిలింగదేశం అనెపేరు ఎలా వచ్చిందో ఈ పద్యం తెలుపుతుంది

ధర శ్రీపర్వత, కాశ్యప, దాక్షామణి సంజ్ఞ వలె త్రిలింగా
కరమగుట నంద్రదేశం బయదారఁ ద్రిలింగదేశ మనఁ జను గృతులన్"
(1-5)

5 20 3 రాజమహేంద్రపుర ప్రస్తావన రెండు చోట్ల ఉంది "రాజమహేంద్రపుర స్థిత రాజనంద్రుఁ డెక్కువ తాత" విశ్వేశ్వరని పడికి (1-4) తల్లియోల్లాసంలో ప్రబంధించితమైన అష్టాదశ వర్ణనలు చేసే సంఘర్షణలో పురవరనకు ఉదాహరణగా తాను సమర్పించే రాజమహేంద్రమాన్నే వర్ణించినాడు విన్నకోట పెద్దన గంభీర పరిభ్ర, ఎత్తైన ప్రాకారం, చాతుర్వర్ణ్యం, గౌతమి ఇవన్నీ సాలంకారంగా ఈ సీసంలో హర్షణానాయి

" గంభీర పరిభ్ర నాగ త్రిలి కశ్రాంత కే విహార ద్వివిక యనంగ
సత్తాల సాల మధ్యల కుచ్చి దివిఁ బ్రాకర జెనన ద్విర్వ సిత్రేణియనంగఁ
జతుర చాతుర్వర్ణ్య సంఘ మధ్యల పాలి రాజిత కల్పకారామమనంగ
బ్రాంత సుభీతయైన భవ జూట వాహిని భుక్తి ముక్తి ప్రద స్ఫూర్తి యనంగ
నెప్పుడును నొప్పు రాజమహేంద్రవరము " (3-94)

కవి యింటిపేరు విన్నకోట - విన్నకోట గ్రామం కృష్ణా జిల్లాలో ఉంది⁸⁴ లక్షణ శాస్త్రంలో ఉదాహరణలకోసం తమకిష్టమైన క్షేత్రాల్లో, ఊర్లనో చెప్పడం వల్ల ఆ నాటి వాటి వైభవం మనం ఇప్పుడు తెలుసుకొగలుగుతున్నాము

5 21 శ్రీనాథ యుగంలో వెలసిన కవుల సాహిత్యాన్ని పరిశీలించినపుడు తెలిసే ముఖ్య విశేషాలు కొన్ని

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

శ్రీనాథుడు తన కావ్యాలలో వీలున్నంత ఎక్కువగా నాటి 'తెలుగునాడు' స్వరూపాన్ని ప్రతిబింబింపజేసినాడు శ్రీనాథుని కావ్యాలలో పంచరామాలు, శ్రీశైలం పన్నాడు వంటివి ప్రాధాన్యత వహించాయి వినుకొండ వల్లభరాయని వీధి కావ్యంలో ఓరుగల్లు సవిస్తరంగా వర్ణితమైంది ధనాభిరామంలో దాశామామం కథా స్థలం అంహా సన ద్వ్యతింశితలో ఆంధ్ర దేశంలోని ముఖ్యక్షేత్రాలు వర్ణింపబడినాయి గౌరన నవ నాథ చుత్రంలో శ్రీశైలం విస్తారంగా చొటబెనుకొంది తాళ్ళపాక అన్నమయ్యలో తిరుపతివంటి వైష్ణవ క్షేత్రాలు ఆ క్షేత్రాధి దైవతాలు పరికిర్తింపబడినారు

తెలుగు మాగాణంలో ప్రబంధ సస్యాలు పండించిన స్వర్ణయుగం కృష్ణదేవ రాయల యుగం - లేక ప్రబంధయుగం ఆ యుగ సాహిత్యంలో 'తెలుగునాడు' స్వరూపాన్ని తవాస్వతి ప్రకరణంలో పరిశీలిద్దాం

సూచికలు :

- 1 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము, పు 109
- 2 " పు 216
- 3 సూర్యయోమిది దివ్యతిరుపతులలో తెలుగు దేశంలో ఉండే తిరుపతి-తిరుమల అహోబిలం రెండు మాత్రమే సర్పవరం అందులో చేరదు
- 4 భీమేశ్వర పురాణం, పు 51
- 5 " పు 50
- 6 " పు 50
- 7 " పు 49
- 8 " పు 50
- 9 " పు 50
- 10 " పు 50-51
- 11 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము, పు 184
- 12 " పు 318
- 13 " పు 82
- 14 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము, పు 82
(India as described in early texts of Buddhism and Jainism p 78)
- 15 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము, పు 467
- 16 భీమపురాణం, పు 47
- 17 ఆంధ్ర కవి తరంగిణి, సం 5 పు 62
- 18 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము, పు 43
- 19 ఆంధ్ర కవి తరంగిణి, పు 65-66
- 20 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము, పు 151.
- 21 " పు 467

ప్రచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

22. ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము, పు 88
(వావిళ్ళవారి ప్రెస్‌లో 'పేంకలాయి' బదులుగా 'మేకరాయి అనే ఉంది)
23 తెలుగు చారిత్రక కావ్యాలు
24 "
25 శివరాత్రి మాహాత్మ్యము, పీఠిక పు 3-4
26 యేషాను అని ఆంధ్రదేశ చరిత్ర భూగోళ సర్వస్వం పు 171
27 చెరువాలు గ్రామము - ఆంధ్రదేశ చరిత్ర భూగోళసర్వస్వం, పు 189
28 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము, పు 63, 111-14
29 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము, పు 83
30 " పు 94
31 " పు 164
32 ,, పు 289
33 ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్ర, పు 442
34 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము, పు 247
35 ,, పు 146
36 శ్రీ మహా భాగవతము పీఠిక, పు 18
37 ,, పు 23
38 ,, పు 24
39 ఆంధ్రదేశ చరిత్ర భూగోళ సర్వస్వం, పు 228
40 " పు 48, 320
41 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళం, పు 258
42 " పు 247
43 " పు 258
44 ఆంధ్రదేశ భూగోళ సర్వస్వం
45 ప్రాచీనాంధ్ర శాసనములు, పు 170
46 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళం, పు 238
47 శృంగార కాకుంతలం, పీఠిక, పు 22
48 ఆంధ్ర శ్రీవిష్ణు పురాణము, పీఠిక, పు 3
49 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళం, పు 31-35
50 A L Vt - M P P 393
51 సింహాసన ద్వాత్రింశిక, పు 1
52 " పు 5
53 ,, పు. 6

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

- 54 పొడినాంధ్ర చారిత్రక భూగోళం పు 112
- 55 సకలసీతి సమ్మతం, పీఠిక, పు 5
- 56 ఆంధ్రదేశ చరిత్ర భూగోళ సర్వస్వం పు 379
- 57 ధూధివామం, పీఠిక, పు 6
- 58 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళం, పు 267
- 59 తాళ్ళపాక కవుల చిత్రాలు - వివిధ సాహిత్య ప్రక్రియలు, పు 62-63.
- 60 ,, ,, పు, 157
- 61 తాళ్ళపాక కవుల పదకవితలు, (దీ తా) పు 286
- 62 ,, పు 286
- 63 ,, పు 287-288
- 64 రాయలసీమ లోని దేవాలయాలు, పు 55
- 65 తాళ్ళపాక కవుల పదకవితలు, పు 291
- 66 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళం, పు 124
- 67 తాళ్ళపాక వారి పదకవితలు, ద్వి సం పు 291
68. కడప ఊర్ల పేర్లు, పు 278
- 69 తాళ్ళపాక వారి పదకవితలు, పు 294
- 70 పై గ్రంథంలోనివే కొన్ని ఉదాహరణలు, వివరణలు
- 71 కడప ఊర్ల పేర్లు, పు 341
- 72 ,, పు 332
- 73 కడప ఊర్ల పేర్లు, పు 382
- 74 తాళ్ళపాక వారి పదకవితలు, (ద్వి సం) పు 298
- 75 ,, ,, పు 298
- 76 కడప ఊర్ల పేర్లు, పు 417
- 77 తాళ్ళపాక వారి పదకవితలు, (ద్వి సం) పు 299
- 78 కడప ఊర్ల పేర్లు, పు 373
- 79 తాళ్ళపాక వారి పదకవితలు, ద్వి సం పు 305
- 80 కడప ఊర్ల పేర్లు, పు 472
- 81 తాళ్ళపాక వారి పదకవితలు, ద్వి. సం పు 293
- 82 ,, ,, పు 294
- 83 కడప ఊర్ల పేర్లు, పు 306
- 84 ఆంధ్ర దేశ చరిత్ర భూగోళ సర్వస్వం పు 433

శ్రీకృష్ణదేవరాయల యుగ సాహిత్యంలో తెలుగు నాడు

6 1) పహురప శతాబ్దాన్ని శ్రీకృష్ణదేవరాయల యుగం అంటారు. ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రకారులు ఆంధ్ర భాషకు, నాహిత్య సమయంగా నార్వహించుడు, అష్టదిగ్గజ కవుల వాష డు, సంఘత ల్పు సృత్య కళాపాషయము, సంస్కృత భాషలో కావ్యాల్ని తెలుగులో 'ఆముక్తమాల్యదా' ప్రబంధాన్ని రచించిన ప్రాప కపింద్రుడు, ఆంధ్ర నాహిత్య సందనంలో ప్రబంధ ప్రహస పరిషకాల్ని వెదకల్లిం చినవాడు శ్రీకృష్ణ దెవరాయలు

16వ శతాబ్దాన్ని 'ప్రబంధయుగం'గా కొందరు ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రకారుల పరిగణిస్తారు. ప్రబంధ ప్రక్రియ ఆంధ్రా ఆంధ్ర నాహిత్యాన్ని ఏకచ్ఛత్రంగా ఏలింది. ప్రబంధాల్లా అపంగా చెప్పండి మనుచరిత్ర, ప్రాపప్రబంధాలుగా చెప్ప బడున్న ఆముక్తమాల్యద, వసుచరిత్ర, హండురంగ మాహాత్మాలు ఈ యుగంలోనే ఉద్భవించినాయి.

పవ్య సవలగా ప్రస్తుతించబడే విచిత్ర చిత్ర కల్పనల్లో రసవత్తరంగా నాగిన కళాపూర్ణోదయం, భక్తిభావాన్ని మహాన్నతంగా చిత్రించిన భూర్భవి శ్రీ కాళవాస్తవి మాహాత్మ్యం ఈ యుగంలో వెలుగు చూచినవే.

శ్రీకృష్ణ దెవరాయల యుగంలో నేను పోలించిన కవులు ముప్పయి మంది వారు - 1 అల్లనాని పెద్దన 2 నంది తిమ్మన 3 శ్రీకృష్ణ దెవరాయలు 4 అయ్యలరాజు రామభద్రుడు 5 మాదయగారి మల్లన 6 భూర్భవి 7 చింతల పూడి ఎల్లన 8 మోహనాంగి 9 కందుకూరి వ్యక్తకవి 10 తెనాలి రామ కృష్ణుడు 11 సంకుసాల నృసింహకవి 12 దోనేరు కొనేరు నాపిడు 13 భాసు కవి 14 భైరవ కవి 15 భట్ల పెనుమర్తి కోదండరామకవి 16 అందుగల వెంకయ్య 17 రామరాజభూషణుడు 18 పింగళి సూరన 19. అద్దంకి గంగాధర కవి 20 పొన్నిగంటి తెలగన కవి 21 రామరాజు రంగప్ప రాజు 22. తాళ్ల పాక పెద తిరుమరాచయ్యలు 23 మరింగంటి సింగరాచయ్యలు 24 చరిగొండ ధర్మన్న 25 బొడ్డుచెర్ల చిన తిమ్మయ 26 తాళ్లపాక తిరువేంగళ నాథుడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

27 తెనాలి అన్నయ 28 తెనాలి రామకృష్ణకవి 29 రామర్ణ వెంగళనాయకుడు
30 సారంగు తమ్మయ - అనే వారు

ఆయా కవుల కావ్యాలలో మనం దృఢీకరించగల తెలుగునాడు స్వరూపాన్ని తెలపడమే ఈ ప్రయత్నం లక్ష్యం

6.1 అల్లసాని పెద్దన ఆంధ్రకవితా పితామహుడు 'అల్లసాని పెద్దన' 'అల్లసానివాని అల్లిక బీదగి' అని ప్రసిద్ధికెక్కినవాడు శ్రీకృష్ణదేవరాయల 'భువిని విజయ' ఆస్థానంలో తెలుగు ప్రబంధ పరిమళాల్ని వెదజల్లిన అష్టదిగ్గజ కవులలో ఒకడు. రాయల స్వాగతాలతోనే 'గండపెంచేరం' దాకానికి తోడిగించుకొనినాడు ఎదురైనవా తన మదకిండ్లము డిగ్గి కెలూత యొసగి ఎక్కించుకొనెనాడు పెద్దన కప్పియన్న రాయలవారు

పెద్దన 'మరుచరిత్ర' ప్రబంధంలో నాయకమణిగా చెప్పబడుతున్నది ఆ ప్రబంధం రాయలవాడికి అంకితం కృత్యవారికరతో ఆశ్వాసాద్యంతాలలో రాయల విజయాలను పరిచిందినాడు అల్లసాని పెద్దన. రాయల దిగ్విజయ పరికీర్తనలో కనిపించే తెలుగునాడుకు సంబంధించిన స్థలాలు, నదులు ఈ క్రిందివి

6.1.1 ఆంధ్ర, కంక, వేగి రాజ్యాలు, ఉదయాచలేంద్రంబు/ఉదయాద్రీ ఓర్వాది, కనకగిరి, కొంపపల్లి, కొండవీడు, జమ్మిలోయ, పొట్నూరు, మాడెములు అనే దుర్గాలు-పురాలు, కృష్ణా, గౌతమీ నదులు

మరు చరిత్రలో ఇవి గాక అదనంగా కనిపించేవి నంద వర పురం, పంచా రామాలు వాటి ప్రసక్తి కావ్యంలో ఉండే తీరు గమనిద్దాం

6.1.2 కృష్ణరాయల పూర్వ దిగ్విజయ యాత్రలో నాలుగు ముఖ్య స్థలాలన్నీ ఉదయగిరి జయించడం, కొండవీడుకు జయించడం, కొండపల్లి విజయం, సింహాచలం వద్ద జయస్తంభ ప్రతిష్ఠాపన 1

6.1.3 మరు చరిత్రలో ఉదయగిరి విజయప్రసక్తి (1-11, 37, 2-101) మారు సందర్భాలలో సన్నుతించబడింది 'ఉదయాచలేంద్రంబు మొదలి నెవ్వని పూరవంశగౌంధాచలి రాజ్యమయ్యె' (1-11) 'రాలు వొల్ల సుదయాద్రీ శిలాదాకి పెండించు నట దోహమున చెప్పనై ఒనింకె' (1-37) నని కవి సన్నుతి కలిగి చైత్రయాత్రను పెద్దన ఈ సీస పద్యంలో వర్ణించినాడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

తొలుదొల్ల నువ్వుదొడ్డియెదాకి కెరలు పీయసి లోహమన చెప్పనై జగిందె
మచి కొండపీడెక్కి మార్కాని నలియైన యల కనపాపాత్తు నంది రాచె
నట సాగి జమ్మిలోయఁ బడి వెగి దహించెఁ గొన విచ్చేచ్చెఁ గొట్టానఁ దగి
గనకగిరి స్ఫూర్తిఁ గరవె గొతమిఁ గ్రాచె నవుల నా పొట్టున రవులకొసెయె
తె మాడెములు వేర్చె నొద్దాది మసి యొనర్చెఁ గట్టవచ్చిఁ గాచ్చె గజాపా
గలఁగి పడఁ

దోచ విచ్చన కార నీ దురదగాహ భేదగర్విప్రతాపాన్ని కృష్ణరాయ”
(1-37)

కృష్ణరాయ పరితాపాన్ని రచించినట్లుగా కవి రూపకాలంకార సమన్వితంగా రచించినాడు పరితాపపద్రవ గజపతి కటకపురి మొదలు నెల్లూరు మండలం వరకు ఉండే తెలుగు దేశాన్ని పాలిస్తూ ఉండేవాడు.² రాయలు ఉపయోగించిన గెలిచినాడు కొండపీడును జయించినాడు చృష్టా గొతమీ నదుల మధ్య ఉండే పెరిచింపై దండెత్తి జమ్మిలోయ, కొనసిమ, కొట్టాడు మొదలగు మన్య సీమలను జయించినాడు కొన కొట్టాములు రెండూ గొదావరికి తూర్పున ఉండేవి రాజమహేంద్రవర దుర్గాన్ని లోబరచుకొన్నాడు బాహుండిరి వంశస్థుల రాజధానియైన పొట్టునూరి పద్మ జయ స్తంభం నాటివాడు³ ఒక్కాది మున్నగు పురాణం అర్పించినాడు⁴

కనకగిరి మొదలగు తెలంగాణంలోని దుర్గాలను రాయలు వశపరచుకొన్నాడు శ్రీనాథకవి వర్ణించిన సప్త మాడెములను గెలిచినాడు ఇవి గంజాం బిల్గూర్ తూర్పు కనుమల పొడవునా ఉండే కొండప్రాంతంలో వెలసిన చిన్న రాజ్యములు ఒక్కాది ప్రస్తుతం విశాఖజిల్లా పీఠపల్లి తాలూకాలో ఉంది దాన్ని కూడా గెలిచినాడు రాయలు కృష్ణరాయలు విజయాంకములు. లిఖించి తాళ సన్నుతముగ పొట్టునూరి చడ కంఠం నిల్పినాడు సింహభూధర ప్రభు లిరుచాళ కు దిగి వచ్చి చెవతలు కళింగ మెదినీ విభుని అపక్తిరి అనె మన పూసి ఆ విజయాక్షరాలు నిత్యం చదువుతుంటారట (1-40) ఆ నాడు సింహాద్రి తిరునాళ్ళ వైభవోపేతంగా జయగుతున్నట్లు కూడా ఈ పద్యం వల్ల స్పష్టమౌతుంది

6 1 4 కృష్ణా గొతమీ మధ్య భూమిని గెలిచినట్లు “కృష్ణా గొతమీ మధ్య భూమ్యస్తాకేత్రం రాట్టురీ హరణ రీవా వార్య శార్యోచయా” (2-78) అనే ఆశ్వాసాంత పద్యం తెలుపుతుంది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

8.1.5 “కుకురు కాక మరు . కోసల ఆంధ్ర ... సింహళ కన్యకలు రాయల రాజు బాంధవలు మోసే పరివారికలుగా ఉండేవారు” (1-83)

8.1.6 రాయల కళింగ జయన్ని గజపతుల అపజయవమానాల్ని ఈ క్రింది పద్యపాదాలు పోల్చిపెరిచిస్తాయి

“దుర్భాసకార్పణీ మూర్ఖమాన కొండపల్లి కొండపీడు మండూ” (3-144)
 “అసక్యన్మాద్యత్క్రీణాంగనా బంధీగ్రాహ విగాహి తోక్షర కకుట్టాటి సమాటికనా”
 “కాంతార పాతిత కాళింగ పులేశ” అనేవి ఆ పద్యపాదాలు (5-105)

8.1.7 శ్రీకృష్ణరాయలు “వర పంచారామ రామా మణి గేయా గేయా మెను జయాం”కుడు (6-124) “వెంకట విభు చరణ స్మరణ ప్రసంగ సంతత మతి” (1-17)

8.1.8 అల్లసాని పెద్దన సంవవర పుర వంశోత్తంసుడు (ఆశ్వాసాంత గద్య) సంవవరం ఆచార్యులు తామ్రాకా కిర్నూలు జిల్లాలో ఉండి

ఇలా అల్లసాని పెద్దన ‘మమచరిత్ర’ ప్రబంధంలో మనకు కనిపించే తెలుగు నాడు స్వరూపం కృష్ణరాయలనాటి విజయయాత్రకు లోబడిన ఆంధ్రదేశ స్థూలే

8.2 నందితిమ్మన రాయల అష్టదిగ్గజకవులలో రెండవవాడు ‘ముక్కు తిమ్మనాచ్యు ముద్దు పల్కు’ అని ఈ కవికి కవితా ప్రసిద్ధి ‘పారిశాతాపహరణ ప్రబంధం ఈయన రచన కృష్ణరాయల వారికి అంకితం

8.2.1 పారిశాతాపహరణ ప్రబంధంలో కనిపించే తెలుగునాడులోని ప్రదేశాలు కాళింగ దెసం, అనంతగిరి, ఉదయగిరి | ఉదయాద్రి కంబం మెట్టు, కొండ పల్లి, కొండపీడు, జల్లిపల్లె, దెవరకొండ, నంది, బెల్లంకొండ, వినుకొండ, శ్రీవేంకటగిరి, అనె చర్లలు, గ్రామాలు, భవనవిజయం (రామస్థానభవనం), మలయకూట ప్రాసాదం అనే ప్రసిద్ధ భవనాలు ప్రస్తావనలు

8.2.2 కృష్ణరాయల తండ్రి నరసరాయలు అతనికి ‘కాళింగ యవనాది పెరిద దేశాధినాథులు అరిగిపోయి’గా ఉండినాడు (1-11) కృష్ణరాయలు విదేశత కాళింగ మదాస్సన సింధుర కుంభరన్న” ముక్తి కీర్తింపబడినాడు (3-81) మద్రాసు మూఢత్వంతో కొండపీటి వద్ద కృష్ణనందనుడు మన్మథుని జూరించినాడు అది మామవమా? కృష్ణరాయలు ‘కొండపీటి’ యుద్ధభూమిలో ప్రతాపరుద్ర నందను

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

దైన పీఠప్రదాని కరుణామతి అయి కాపాడెనాడు (1-21) కృష్ణరాయలు ప్రతాప రుద్ర గజపతి కొడుకు పీఠప్రద గజపతికి చంపసుంకా బంధించిన యెయ్యం తిమ్మన ఎంతో చమత్కారంగా పైపద్యంలో సేవేదించినాడు

ఉదయగిరి కొండపై పడవీసరి మందలక భాస్కర పేరుదా (3-80)

కొండపల్లి కొండపడి మంచల కుకేళ సెండ్ల మందర కుడరా' అని రాయలవారికి కవి ప్రస్తుతలు

6 2 3 కృష్ణరాయలు ఉదయగిరి, పినుకొండ, కొండపీడు, బెల్లంకొండ చెవరకొండ, జల్లిపల్లె, అసంతగిరి, కంబంమెట్టు గెలిగినాడు ఒరి సికాయము రాలి మట్టులనె కడుమును (కటక్ - ఒరిస్సా) అపవిత్రాచరి ఉత్తళ మహాడు అను దినయా భయపడుచూ ఉండేవాడు నంది తిమ్మన అందంగా అల్లిన ఈ సేనపహం కృష్ణరాయల విజయపరంపరను అడగడుగునా వర్ణిస్తుంది

“ ఉదయాద్రి వేగ యత్కుద్ధతి సాధించె పినుకొండ మాట మోతైన హరించె గూటము ల్పడరంగ కొండపీడగలించె బెల్లముకొండ యెల్లెల్లె జెజిడె చెవరకొండ యుద్వృత్తి భంగము సేసె జల్లిపల్లె సమగ్రకై డలిచె గినుక ఎ- సంతగిరి క్రిందు పడ జేసె కంబంమెట్టు గ్రక్కినగదప్పె బలికాయము కాలిమట్టులనె యదఁచు గటకమును సింక ననుచు కుత్కల మహి-”

దను దినమ్మును వెలుచు చెప్పనికి సతఁడు రాజమాత్రుండె శ్రీకృష్ణరాయ వినిఁడు” (1-23)

ఉదయగిరి నెల్లూరు జిల్లా ఉదయగిరి తాలూకాకు ప్రధానపట్టణం (గిరిద్వర్గం) పినుకొండ గుంటూరు జిల్లా పినుకొండ తా లోని గిరిద్వర్గం కొండపీడు గుంటూరు జిల్లా నరసా రావుపేట తా లో నరసారావుపేటకు 18 మైళ్ళలో ఉండి ప్రసిద్ధి కెక్కిన గిరిద్వర్గం బెల్లంకొండ గుంటూరు సత్తెనపల్లి తా లో ఉండే గిరిద్వర్గం కొండపల్లి కృష్ణాజిల్లాలో బెజవాడకు 9 మైళ్ళ దూరంలో ఉండే గిరిద్వర్గం చెవరకొండ నల్లొండ జిల్లా దేవళ కొండ తా కు ప్రధాననగరం గిరిద్వర్గం, కంబంమెట్టు, పరంగల్లు జిల్లాలోని కమ్మము మెట్టు గ్రామం గిరిద్వర్గం అసంతగిరి తెలంగాణలోని గిరిద్వర్గం నల్లొండ జిల్లా హుజూర్ నగర్ తా లో ఉండి జల్లిపల్లి తెలంగాణ లోని మరొక గిరిద్వర్గం?

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

‘వేలుపు గొండ యుద్వృత్తి భంగముజేసె’ అని పారాంతరం 8
వేలుపుగొండ వరంగల్ జిల్లాలోని గిరిద్వర్గం ‘జఫర్ షాద్’ అని దిసికి ఇప్పటిపేరు 9

8 2 4 కవి యింటిపేరు నంది అది ఒక గ్రామం పేరే ‘మలయహట
పాసాడ నివేశ కృష్ణరాయ మహీశా’ (2-1) అని తిమ్మన కవీశ్వరుని సంబోధన
మొదటిత్రలో కూడా ‘మలయహట హర్యవిహారీ’ అని ఉండగా వావిళ్ళవారి ప్రతి
లో ‘వలయహట హర్యవిహారి’ అనే అప పారముంది (1-88) 10 ‘భువన
విజయాఖ్యా సంపన్నవరత్న విభాత నలిరాత్త’ అని తిమ్మన రాయల్ని కొనియాడి
నాడు (9-110) జగత్ప్రసిద్ధమైన రాయల ఆస్థానమండపం భువన విజయం
సంగిత సాహిత్య నృత్య కళామిత్రం గదా అది .

నంది తిమ్మన ‘పారిజాతాపహరణం’ లో మనకు కనిపించే తెలుగు ప్రదేశాలు
రాయలూరు గెలిచిన దుర్గాలు - అతని సరస, సాహిత్య జీవితాలకు నెలవులైన గ్రామా
దాలు మాత్రమే

8 3 శ్రీకృష్ణ దేవ రాయలు మూరురాయరగండడు, ఆంధ్ర భోజుడు,
సాహితీ సమరాంగణ సార్వభౌముడు, సంస్కృతాంధ్రాలలో సవ్యసాచిగా కావ్యాల్ని
రచించినవాడు, సకల కళా వోషకుడు, దైవభక్తుడు - శ్రీకృష్ణదేవరాయలు వైష్ణవ
మతాన్ని కొంతానష్టతంగా వాదించే ‘ఆముక్తమాల్యదా’ ప్రబంధం రాయలవారి
ఏకైక ఆంధ్రరచన తిరుమలేనికి అంకితం

8 3 1 ‘ఆముక్తమాల్యద’లో తెలుగునాడుకు సంబంధించిన ప్రదేశాలు
నటతీరాలు ఇది-కంగడం | కళింగమిదిని | కళింగరాజ్యం | అంధ్ర | ఆంధ్ర, తెలుగు
దేశము, ఉదయూద్ర | ఉదయోద్వధరం | వూర్వాద్రు, ఒడ్డాది, కనకగిరి, కొండపల్లి,
కొండపీడు, జమ్మిలాయ, పొట్నూరు | పొట్టసూరు, మాడెములు, విజయవాటి, శ్రీకా
చళం, సింహామాధరం, సింహాచలం, వేంకటాచలం, శేషనగం, కాకోదరనగం,
గోతమి, కోనెరి, స్కందసరస్సు అనేవి

8 3 2 “రాయలు కళింగదేశ విజిగిషా మసేషం దండెత్తిరాయి విజయవాటిం
గొన్ని వాసరంబులుంకి, శ్రీకాచళ సేకేతమండును మధు మధు సేవింపంబోయి”
నాడు (1-11) ఎరిలో అంధ్ర జలశాఖుడు” కనిపించినాడు (1-12), నేనూ,
ఆముక్తమాల్యదా ప్రారంభంలో పెండ్లాడిన కథ చెప్పి: నెను ‘తెలుంగరాయడ’ను

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

‘ఓ కన్నడాయా’ ‘దేశంబు తెలుగు’ నేను తెలుగువల్లభుండను “దేశ భాషలందు తెలుగు వెన్న” అని నీకు తెల్పించె కదా. కాబట్టి తెలుగులోనే కావ్యాన్ని రచించు ఎంకటపతి నీ యిష్టమైన వెల్పుగదా! ఆయనకే అంకితం చెయ్యి; పేర్లు వేరే అయినా ఆయనా నేనూ ఒక్కటే, అన్నాడు ఆంధ్ర పిష్టపు (1-13 సంచి 16 దాకా)

8 3 1 రాయలవారు ఒప్పుకొన్నాడే రవి వంశవర్ధన కేసుకోవాలి ఎలాగ? తన్ను గురించి తన-జయాలను గురించి, తానే చెప్పకోవడం; అందుకే అల్ల సాని పెద్దన మనుచరిత్ర కావ్యావతారిక ఉండి కొన్ని పద్యాలు గ్రహించినాడు రాయల విజయములను వర్ణించిన పద్యాల్లో మనుచరిత్రలో చెప్పిన పిషయాలూ దాగా మిగిలినవి మాత్రమే ఎక్కడ పరికీలించబడతాయి

కళింగరాజ్య లక్ష్మీ రమణీ లామ కృష్ణాయ నమః కుంజరు మిన్నులు నుట్టిన మోహరాలతో చేరింది (1-38) ‘ఉత్కళ శత్రుయపాత్రు’ లందరు అచ్చరల వాడను కనుగొందని మెనుల్తో కాపురం పోయినారు బలనూడడు పీడికి కొండపీడికి తొంటి పెద్దలే సూత్రము బన్నెనరా. మఱి. (1-87)

“ఉత్కళ శత్రుయ పాత్రులు యుద్ధమున గాసి పడి చావలేదు ముట్టడియం దాహారపదార్థములు అభింపక పొవుటచేత ఆకటికి మాడి యనువులను విడిచిరి కావున కనుగొందని మెనులతో స్వర్గమున కతిధులైరి” అని నేలబూచు వెంకటరమణయ్యగారి వివరణ 11

8 3. 4 ఉదయగిరి దుర్గ విజయం “కర్ణాట భూ భృత్సీర భుజా హేవాక లభేభరాడువయోర్వీధర” అనే ఆశ్వాసాంత పద్యంతో (1-89) వర్ణింపబడింది

ఉదయగిరితో పాటు కొండపీటి గిరిదుర్గం గెలుపు ప్రసక్తి ద్వితీయా శ్వాసాంత పద్యంతో ఉంది “భూమండన కొండవీడు ధరణీభృద్ధుర్గ పూర్వాది భాస్వదిభే శాత్రుజ పీఠ భద్ర జన జీవగ్రాహ రామాయమాణ ...” (2-101) అని ప్రతాప చుద్రుని జీవగ్రాహంగా పట్టుకొన్న సంగతి పై పద్యపాదాలు తెలుపుతాయి

పాత్ర ప్రహరేడు మొదలైన ఓడల చెత రఘంపబడే మిన్నుంటే సమర్థ మైన యంత్రాలుండే ‘కొండపత్తి’ని హరించే సామర్థ్యం ఉన్న కరవారిం కలవాన్ని అని తన్ను గురించి రాయలు సాలింకారికంగా ఆశ్వాసాంతపద్యంతో చెప్పకున్నాడు (3-93) ఈ పద్యం రాయల ‘కొండపత్తి’ ఘనవిజయాన్ని చాటుతుంది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

6 3 5 పొట్టునూరి- సింహాచలం వద్ద రాయల విజయస్థంభ ప్రతిష్ఠాపన విషయం (1-38, 40, 4-290) చూడు చొట్ట ఉంది మొదటి రెండు పద్యాలు మనుచరిత్ర పీఠికలోనిచే చివరి పద్యం మాత్రం రాయల రచన “సింహాచల దంభ కేసరి పదాభిష్టార్క నా పుణ్యలబ్ధ దురుట్టంకణ పొట్టునూరి విజయస్థంభోపవోట్టంకితాంక దృఢైష్టాక్షర కృష్ణరాయనృప” (4-290) అని పద్యం సింహాచల స్మరింపారు పాదసేవచే పొందిన విజయం, పొట్టునూరి విజయ స్తంభం మీద రాయలువారు చెక్కించిన శిలాశ్లోకాలు చెరిగినవి అని పద్యభావం

6 3 6 ఆముక్తమాల్యద కృతి భర్త అయిన వెంకటేశ్వర స్వామిని, తిరుమలను, స్వామిపుష్కరిణిని రాయలు ఆశ్వాసాద్యంతాల్లో స్తుతించినాడు షష్ఠ్యంతా లలో కూడా స్వామి ప్రశంస ఉంది

“నాహపుష్కరిణి తట ఘహన గన గుహా ఖేట వంచక పుళిందునకున్” (1-48) వెంకటాచలపతిని (1-49) “కృకవాకు ధ్వజ దీప్తికాస్తవ క్రిడోత్సవో దృత్తుకా” (3-90) . శేషనగహర్యజ్ఞా (5-9) “వార్జ్యుర కోసరి హరి హిర జ్మయ హర్య చుష్ట పదా” (5-160) కాకోదర నవోదయస్థ పతంగా (6-1) వెంకటాచల రమణా (7-1) అని స్వామివానికి రాయల ప్రస్తుతులు శేషనగం మీద నెలకొన్న స్వామి, స్వామి షష్కరిణి తెప్పోత్సవంలో తెలియాడే వెంకటేశ్వరుడు, బంగారు మందిరంలో నడయాడే బాలాజీ, కొంచల కోనెటి రాయడు రాయలపలకుల్లో మనం దర్శించే వెంకటేశ్వర స్వామి

రాయల ఆముక్త మాల్యద ప్రబంధంలో మనం దర్శించే తెలుగునాడు స్వరూ పను అడ్డా ఆపూలేల విజయ పరంపరలో రాయలు గెలిచిన దుర్గాలు- రాయల కలచెల్పయిన శ్రీవెంకటేశ్వరస్వామి మాత్రం శేషశైలం, స్వామి పుష్కరిణి, స్వామి వారి ఆలయం

6 4 అయ్యలరాజు రామభద్రుడు అష్టవిగ్గజ కవులలో అయ్యలరాజు రామభద్రుడు కూడా ఒకడు ‘రామాభ్యుదయం’ ఈ కవి రచన గొబ్బూరి నర సింహారాజుకు అంకితం

6 4 1 రామాభ్యుదయ కావ్యంలో ప్రసక్తికి వచ్చిన తెలుగు నాడు సంబం ధిత ప్రాంతాలు ఆంధ్ర | ఆంధ్ర, కళింగ, ఒందిమెట్ట, కిందనవోలు | కందనవోలు, కొండవీటిపురం, గొబ్బూరిపురి | గొబ్బూరి గొబ్బూరు, చినకొట్ల, ధర్మవరం, వెంకట నగం అనేవి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

6 4 2 'అంగ మగదాంధ్ర రుకుర కంఠ' మహాపరి కిరీటముల
కాంతి కృతిభర్త పాదాలను శోభావంతం చేస్తున్నడు (4-176) 'అంభో పెరిలి
సీరంధ్ర) పవత్రేశ పాశ ప్రసవ కాంతి'ని కృష్ణవిభుని భుజం ప్రకాశంతా వర్ణిస్తే
కీర్తి పరిహసిస్తున్నడు (అవ 93)

6 4 3 గొబ్బరి పురి నృసింహ శాంతి పొల్చి వార్య హాసై (అవ 11)
గొబ్బరి నృసింహ నృపాలు మందిరంబున (అవ 2) . గొబ్బరి నారసింహ
నిన్ (అవ 3) గొబ్బరి తిమ్మ నృపాల సింహ నరసింహార్జున చూదామణిన్
(అవ 1) గొబ్బరి జలరుంధి దైవాత్మకుండును (అవ 12) అని కృతిపతి వంశ
చరిత్రలో గొబ్బారు ప్రకృతి వచ్చింది గొబ్బారు మార్కాపురం తా కర్నూలు
జి లో ఉంది

6 4 4 కవి స్వస్థలం ఒంటిమెట్టు చడవ జిలో ఉంది "ఒంటిమెట్టు రు
పీర శతక నిర్మాణకర్త ఆయ్యలరాజు తిప్పయ మనిషి' రవి పూర్వీకుడు

6 4 5 గొబ్బరి నారసింహానికి ఆరుగురు పుత్రులు - పెదతిమ్మరాజు,
చిన తిమ్మరాజు, కృష్ణరాజు ఇత్యాదులు వారిలో "పెదతిమ్మ చూవర కులాగ్రణి
కందనవోలి భర్త . . కొండపిటిపుర దుర్గ రక్షణ పటిష్ఠమతిం జన తిమ్మలారీ" చేత
చెయిస్తూ రాజ్యమెలినాడు (అవ 96)

కృతిభర్త "చినకొట్ల, ధర్మవర, నానారాజ్య ధారెయ, రందెనవోలి ముఖదుర్గ
రక్షణ చణోదగ్ర)ప్రభావోదయా" (1-97) అని స్తుతింపబడినాడు కందెనవోలు
నేటి కర్నూలు వెంకట నగాధ్యక్షుండు కృతిపతిని రక్షించాలని కవి ఆశంస
(అవ 1)

అయ్యలరాజు రామభద్రుని కావ్యంలో గొబ్బరి నరసరాజు పాలనకు సంబం
ధించిన ప్రదేశాల ప్రసక్తి ఉంది వేంకటేశ్వర నివాసమైన 'వేంకటనగం' ప్రసక్తి
ఒక పద్యంలో కనిపిస్తుంది

6 5 మాదయగారి మల్లన . శ్రీకృష్ణదేవరాయల అష్టదిగ్గజ కవులలో
మాదయగారి మల్లన కూడా ఒకడు ఇతని కావ్యం రాజశేఖర చరిత్రము నాదెండ్ల
అప్పయ కృతిభర్త

6 5 1 రాజశేఖర చరిత్రలో కనిపించే తెలుగునాడు స్థలాలు అయ్యంకి
పురాగ్రహారం, గుత్తిదుర్గం, నాడిండ్ల, వేంకటగిరి అనేవి మాత్రమే

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

6 5 2 “శంకర పాదసేవన చందన మానస పంకజాత, అయ్యంకి పురాగ్రహార విభవార, మాచయమల్లసత్తపి” అని కృతివర్త చేసిన కవి సంబోధనకు అయ్యంకి పురాగ్రహారానికి అభికారి ప్రస్తుతం కృష్ణా జిల్లా దివి తాలూకాలో ఉండే అయ్యంకి గ్రామం కావచ్చు 12

“ నాదిండ్లన్వయ వార్ధి నీత రుచ. గోపనమంత్రి ధర్మ ధన గోపన సమృద్ధి సర్వ లగ్నలక్ష్మి పరిపాలన ప్రమసమిద్ధ భజాబలాలి ” (1-27)

6 5 3 నాదిండ్ల గోపన మంత్రి గుత్తి దుర్గ పరిపాలకుడుగా ఉండేవాడని పైపద్యం చాటుతుంది గోపనమంత్రి తిమ్మరుసు మెనల్లుడు

.. “వెంకటగిరి గ్రామ స్వయాగ్రంబునం దావిర్యూత జనానురాగమునఁ బ్రహ్మజ్ఞానాత్మిం చాల్చు నద్దెవోత్తంసుడు ప్రోచుఁ గాత మన నాదిండ్ల పృథంబాధిపున్ ” (1-1)

అని కవి ఆశంస వెంకటగిరి తిరుమలకొండే నాదిండ్ల గుంటూరు జి నరసారావు పేట తా లో ఉంది 13

ఈ విధంగా మాదయగారి మల్లన రాజశేఖర చరిత్రంలో కనిపించే స్థలాలు, కవి కివ్వబడిన అయ్యంకి అగ్రహారం, కృతిపతి పరిపాలిస్తుండే గుత్తిదుర్గం, కృతిభర్తయింటి పేరైన నాదిండ్ల గ్రామం, కృతిభర్తకు చల్లగా చూపాల్సిన వెంకటేశ్వర స్వామి నివాసం వెంకటగిరి అనెవి

6 6 ధూర్జటి అష్టదిగ్గజ కవులలో ఒకడుగా నాయల మన్నన పొందిన కవి ధూర్జటి “స్తుత మతియైన ఆంధ్రకవి ధూర్జటి పల్కుల కేల గల్గె ని యతులిత మాధురి మహిమ” అని ఈయన కవన మాధురిని కొనియాడే చాటువు

ధూర్జటి రచనలు రెండు 1) శ్రీకళహస్తి మాహాత్మ్యము, 2) కాళహస్తిశ్వర తాతము అనెవి కళహస్తి పతి కృతి పతి

6 6 1 శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యం మాహాత్మ్య గ్రంథంగానే గాక, కవి అతులిత ఘక్తికి, కవిరా మాధునికి మారు పేరుగా తెలుసు నాహిత్య రంగంలో నిలిచి ఉంది ఈ కావ్యంలో మనం దర్శించే తెలుగునాడులోని స్థలాలు, నదులు, శిథిలాలు పొత్తపినాడు, ఉడుమూరు, కాళహస్తి, కాళద్వీపం, తిరుకాళహస్తి, దక్షిణ కైలాసం, యమదిక్పైలాసం, జ్యోతిసిస్సద్ధవటం, పీఠాపురం, మహాకాళేశ్వరం, విక్రమసింహ

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

నగరం, పేంకూచలం, శ్రీకూర్మం, శ్రీశైలం, సింహచలం అనే ఊర్లు, స్వర్ణ ముఖరి, మొగలెరు, గుంభజ ఎరిధిర కన్యక, కృష్ణాజి, గుండ్లవమ్మ, గౌతమి, పెన్న అనే నదులు, అపమర్తం, ఇంద్రచిత్తం, చీరనారయశిర్షం, మహారత్నం, మూర్కండేయ ముసీవర చిత్తం, మోహన తిత్తం, శివచిత్తం, సహస్రేశ చిత్తం అనే పుణ్యస్థలాలు, అగస్త్యగ్రామం, చంద్ర చైతన్యచిత్తం చంద్రజిత గిరి, అచంద్ర స్థాయి నగరి, చంద్రాంబ కొండ, అంజినాటి కొండలు, ఇంద్రచిత్తం చైతన్యం, సదావిష్ణు కొండ అనే కొండలు, గజకాననం, పూర్వావనిత్యతూర్పులు అనే అరణ్యాలు (ఒక్కొక్క స్థలానికి, నదికి, కొండకు ఉండే నామంతరాల స్వరూపం ఆయా చోట్ల వివరించబడతాయి)

6 6 1 1 కాళహస్తివ్వరున్ను షేత్రమహిమ ద్వాతకమయ్యెల్లు రవి ఆయా షేత్రం, పర్వత, నది, పైదాల పెల్లతో కలిపి ప్రయోగించినాడు.

కాళహస్తి నిలయుడు (4-39), కాళహస్తి నవగుడు (2-1) కాళహస్తి నాయకుడు (1-29), కాళహస్తిపతి (1-7) చిరు కాళహస్తిపతి (2-158), కాళహస్తివిడుడు (1-47) కాళహస్తి దైవము (4-43), కాళహస్తిపురదైవము (3-222), కాళహస్తి పుడు (1-11 ఇంకాపలుచోట్ల) తెరుకాళహస్తిపుడు (4-203) కాళహస్తివ్వరుడు (ప్రథమాశ్వాసాంతం - ఇంకా పలుచోట్ల) కాళహస్తి గిరివాహివుడు (4-119) కాళహస్తి గౌరిపరి (4-103) కాళహస్తి తుహినాందరుడు (4-107), కాళహస్తి బాలేందు కళాధరుడు (4-124) కాళహస్తి కళిండు (1-11), శ్రీకాళహస్తి శివుడు (4-103, 117) శ్రీరాకాళహస్తి మహాచవుడు (4-109), కాళహస్తి సర్వేశ్వరుడు, (1-51) శ్రీకాళ ద్విపేందు (4-88, 94) అనే అనేక చిదాల కవి శ్రీకాళ హస్తివ్వర స్వామిని కొనియాడినాడు.

6 6 1 2 శ్రీకాళహస్తి అనే పేరు ఎప్పుడూ వైరాన్ని పూజింపడాం “తొలి యుగమున త్రినామము గల వెలిదియుఁ ద్రత యందుఁ గావంబు వాముల బేడును, దానిని నీతతి యుగమున వాస్తయన్ ప్రతంబుఁ గొల్పన్ (2-93) “గౌరిండు, చెలందె, బామ, గజముం గైవత్తి సామజ్య లక్ష్మి రూపంబగు తన్ను గూర్చు కొనఁగా, శ్రీకాళహస్తి వ్వరుండై” పరమ చివుడు వాఁబల్లినాడు (2-93, 94) క్లుప్తంగా ఆ కథ ఇది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“కృత యగ శేఖ మర్కట కీటక మొక్కటి క్షితిధర కన్యకాంబు పరిషిక్త శరీరముతోడ” (2-95) స్వామిని పాకారములు, గోపురములు, నర్తన మందిరములు ఛోగమంటపం, గర్భగృహం, అంత పురం తంతపులతోనే అత్యంత నిష్ఠతో కట్టింది (2-98) ఆ సాంపురుగు భక్తిని పరిక్షించాలని శివుడు “ఆత్మావాసంబున చున్న దివ ఓం కీలాభిల రేవ్ర ప్రభా వ్యావిధాంబరమై తగర్కొని తడియాగారముల్ ధూమమై పోజేరే” నాడు (2-98) సాంపురుగు “చటకూ . నేను బ్రయాసమునఁ గట్టిన యింద్లగు గార్చె ఓపసు అందు ఎల్లటగతి దీపికానల శిఖా పిసరంబులఁ ద్రావ బొవగన్” (2-101) అయ్యో కాలి బూడిదై బోతుందే ఈ సాలీడు - అని శంకరుడు ప్రత్యక్షమై వరం కొడుకొమ్మన్నాడు (2-104) కైవల్యమే యభీష్ట మంది సాదిడు (2-105) “ఓర్పు లలముకొన్న తన తేజము లోపల నూర్చనాభమున్” చెచ్చుకొంది శివలింగం (2-107)

త్రైతాయుగం చివరలో ఒక “కాలభణి భక్తిన్ దివ్యమాణిక్యముల్ పాతాళంబు నుండి తెచ్చి” స్వామిని అర్చిస్తుండేది ద్వాపరయుగ ప్రారంభ కాలంలో యుగా తీతుడైన శంకరుని ‘ఒకహస్త శ్రేష్ఠం’ పూజించడానికి వచ్చింది (2-109) తెతకి గది వారిలో గుంపలిడి, మారెడు కొమ్మలు, పద్మాలు, కుముదాలు, కోసి తెచ్చి పాము అర్పించిన మణులను లోసివేసి “తొండానఁగ్రోనిన తోయములను దక్షిణకైలాస ధరణిధరావాసున్” తానమాడించి పూజలు చెసి వెళ్ళిపోయింది (2-110)

సర్పం వచ్చి చూచి కోపంతో ఆవన్ని పొద్రోసి తన పూజ అను చేసి వెళ్ళింది ఇలా ఒకటి చెసిన సమర్పనను మరొకటి తొసివేసి పగ పెంచుకొన్నాయి పాము అన్నవిశూరాలు కట్టిపెట్టి రాత్రంతా శివరాత్రి జాగారం చేసి తన శత్రువు వహునే ముట్టుపెట్టాలనుకుంటుంది చూస్తే తక్కువ తిండిదా? పగవాన్ని పరిమార్చాలి అనే వచ్చింది

“పిన్నరూప మగుచు విశ్వసాధాంబుజ నాళ మధ్య సీమఁ గాలనాగ మడఁగి యుండ” (2-143) గా కిరి అక్కడికి చెరింది ‘పాము సమర్పించిన రత్నాల్ని తీసి పారేయాలనుకొంది (2-146) అందుకోసం తొండం సాపుతూనే ఫణిరాజు “నా పూజ భంగదీవేశననుగ్రహించె” నని ముక్కుం గ్రోళ్ళలో నెక్కి . తడింర కుంభ కుహర స్థానంబునం దిగ్మూరన్ కొండల్లాలగ నెత్తిమొత్తుకొని దిక్కుల్ముట్ట గీఁపెట్టుచున్ (2-147) మొగలేటి మడుగున ముసిగి తుండమ్మున నుదక మాక ర్చించి యూఁది యూఁది ..విఱునఁజిది బీది”ంది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

దిక్కుదరి తోచలేదు కదా ధర్మద్వితో “ఏను చచ్చట తప్పదు... సరి చంపి చచ్చుట జనాప్తదంబు గాదా? యవాచీన స్థాణు నగంపె వధ్యశీలగా” చేసు కొంటారు అనుకొంది (2-119). “రంబు న్వంట యక్కొండ భగ్గన దాకింది చుంభములు పగిలిరాయి చుంభములో ఉండిన పాము చితికి పోయింది. ఏనుగూ మరణించింది “తడియ మరజ్జస్తానంబు నవాపన కైలాస సెటించును, సుదర్శముఖచీతటంబు నగంబు చేసే, కాద్రవెయ భద్రగజంబులు చురగదాకారంబు దాల్చినారు (2-150, 152) స్వామి పరిపరి విధముల ప్రస్తుతించినారు స్వామి వారికి సాయజ్యమిచ్చే గొం సహితదై ఆ లింగంలో తీసినాడు “అం ములుగఁ జంద్రాలంకారుడు... ప్రకాశహస్తీపతి యనఁ బరగి” నాడు (2-155, 156). ప్రకాశహస్తీస్వరుడు నెల కొన్న సగం కాబట్టి ప్రకాశహస్తీ అనే పేరు ఆ సగంబిది సార్థకంగా వచ్చింది

6 6 1 3 శ్రీకాళహస్తీ దక్షిణ కైలాసం ఎలా అయింది? సహదానం కది- సింహ పరబాది మృగ సంకులికమైన ‘గజకాననం’ అనే ఉగ్రకాననం ఉండేది విశ్వామిత్రుని కావంతా తన పుత్రులు మరణించగా, వచ్చుడు కుప్పరూలి పొరాడు. వసుమతి వసిష్టుని సముదాయించి శివుని కొల్వమంటుంది ఆయన ఉగ్ర తపస్సు చెస్తాడు (1-65 నుండి 71 దాకా) “పంచముఖంబుల తోడి, ముక్త కంఠ కారారంబున పంచరథ భంజకుండు పరమ శివలింగ రూపమనఁ బుష్పహుభి ముఖంబున ప్రసన్నుడై” నాడు (1-75) స్వామి చసిష్టడు కోరినట్లు యుగయుగాల అక్కడే నెలకొంటానని వచ్చి ప్రతిష్ఠిత లింగంలో ప్రవేశించి నిలిచి పోయినాడు (1-75 నుండి 89) మహాదేవి ప్రమథులతో విభుని సేవింపను విచ్చేసింది క్షాన సూనాంబగా కీర్తిగొన్నది (1-89 నుండి 91 దాకా)

6 6 1. 4 ఆదిమ దంపతులు చుష్ట తాపసాశ్రమ వసం లొనివాసులు కావడంతో రజతగిరి, దానికి తొడగా దెవతాకైలం దక్షిణ దిక్కుగా వచ్చినాయి ఆదిమ దంపతులకు తూర్పుభాగంలో ‘దక్షిణ కైలాసము’ అనే పెరుతో వెండికొండి విహారశైలమైంది ఆ కొండకు ఉత్తరంగా ‘పండికొండ’ భైరవ, దుర్గాంబ, నాగముఖ రక్షతమై నిలిచింది స్వామి అక్కడ వచ్చి నిల్చినాడు కాబట్టి కాళహస్తీ ‘దక్షిణ కైలాసం కాగా, వెండికొండ ‘దక్షిణ కైలాసగిరి’ అయింది

6 6 1 5 బ్రహ్మ వాణిని శత వాణులుగా జేసి సువింఛినాడు ముప్పై షేలు రాక్షసులు పుత్రులుగా పుట్టినారు భూదేవి గోడు మాడలేక తన మనోబలంతో

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

ఉగ్రుని ఉచ్చునిచేట్లు చేసి పరమిష్టి ఆ రాక్షసుల్ని చంపించినాడు పుత్రశోకితుడైన బ్రహ్మ ఉగ్రుని మాదగా అతడూ బూడిదై పయినాడు (2-4 నుంచి 63) 'దక్షిణ రోస్మలైల శృంగాంతరవాసుని గొల్చి పాపరహితుడయెందురు హంసల రథంబో తానూ వాణి పయించి, దక్షిణ రోష్మలయిన్ దర్శించినాడు మొగలేట, దీర్ఘమాసి యవపు దర్శించి, క్షాస పుష్పాంబ గొలిచి, దక్షిణ కైలాస గోత్రంబున గూర్చుండి "అలల భూతాత్మ ముక్తియై యతియిల్లు కొడుకుబడయగ నర్హేశుగూర్చ తపన" చేసినాడు (2-61 నుంచి 70) శివుడు ప్రత్యక్షమైనాడు "దేవ . నివంది దెవ్వండు దివ్య తిర్థరాజముల లోన దక్షిణ రజత శిఖరి వంటి క్షేత్రంబు" లేవు (2-76) నా కోర్కె నెరవేర్చు చ్చామీ, అన్నాడు బ్రహ్మ "దక్షిణ కైలాసగోత్ర విజ్ఞాన మాత్రంబునం బుతహత్యాది దౌషంబులు వానె మాఘమాసంబున మహా నక్షత్రంబున సుషా కాలంబున సుషర్ణముఖరి స్నానమాచరించి, మౌనంబున నీ మహా లింగమునకుఁ బ్రదక్షిణంబులుఁ బ్రణామంబులుఁ బంచాక్షరీ మంత్రజపంబులును నూట యెనిమిది సేసె, ప్రతి మహా నక్షత్రంబున నిష్వధంబున నొక్క సంవత్సరంబు నుండి సుపుత్రుఁడుకలుగు, నీవే కాదెవ్వరీ వ్రతంబు నడపిన నిట్ల యానో యానతిచ్చి సర్వైవ్యయం దంతర్దానంబు" నొందినాడు బ్రహ్మ ఋషువునీ వంటి తపోనిధి, కొడుకుగా కన్నాడు

౪ 6 16 ప్రకాశహస్తక్షేత్రమాహాత్య్యాన్ని తెలిపే కవలు ఉడుమూరు కిన్నప్పకథ, నత్కిరుం కిథ, ఇద్దరు దెక్క కన్నెల కథ, వాటి పరామర్శ స్థూలంగా కొంచె

హత్తకెనాటిలో పెసినఘామి, గిరొతులకాటపట్టు లోకోత్తర వన్యవస్తువుడుమూరను వట్టుల ముప్పి ఉంటుంది ఆప్పక్కణంబున కిథీశ్వరుండు నాథ నాధుండు. .

పుంస పెఘస మంచిగామిని తంచె అసె ఆమె వారి నందరుడు తిన్నడు వారు 'కాటవెని శాతర' వెయ్యలె క ద్రేగి, డికి వెళతారు పెటకు తిన్నడు బయలుదెర తాడు సకల మగ సంలరంబును చెంకటాచలంబు వంకం డెంకి పెట్టుకొని ఆవన విచిలో 11ల మ గాదెబతుల సంవారింబినాడు 'పూర్వాపని భృత్త నాటవుల' లో చెనాడను దెహ్త 'కుంభు గ్రావ సుతా పృచరగిరి కాననమధ్యమున' విడిసినారు 'అంజినాటి కొండలండు, సదా శివుకొండ, జనుని వీక్కు వెండికొండ'ల్లో వెటరాడు తుండగా స్వప్నమున శివుడు తిన్నసికి కలలో వస్తానని, "ఇచ్చట శివా వట మూలం

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

ఋషిగౌతమి పండు మొగలేటి చుట్టే కైలసురావతి" ఉన్నాడు. పూరించు అన్నాడు మాండు పండి చెంబు రిచ్చుడు పడుగెత్తి వెల్లె చెప్పొలింగాన్న చర్మించెనాడు శివలింగం అంబులో ఒంబుగా ఉంబు "ఇప్పుడు పండునెల? .. యిడుమూరికి రాగడవయ్య రింగమా" అని ప్రార్థించినాడు. లింగం చెంబు వచ్చెదాదా తాను రానని పదవా రాన్న ఊరికి వంపించెనాడు "వాపలు కేలు దోయియిక్క పవిత్ర కాంచనముఖీ జల మెప్పుగ్గ చచ్చి" స్వామికి నిమజ్జనమాడ్కి వాపుం సంజుడు ఆరగించమంటాడు శివుడు ఆరగించడు నిపు తిరువాతే నా హృదయాలే విడుస్తాను అని వీడుస్తాడు శిన్నుడు శివుడు ఆరగిస్తాడు

శివ బ్రాహ్మణుడు ఈ కిక్కలం, ఎంగిలి, ఎలా తింటున్నావ్ స్వామీ : అంటాడు శిన్నుడు వత్తి మాతు అంటాడు శివ బ్రాహ్మణు లా స్వామి శివుని నెత్త రోగం మాన్పించేందుకు ఒక పన్నిచ్చిన తిన్నడు, శివుని చెందా కంటికోసం నిటూ త్తు కర్గాన చెప్పు కలితా గుప్తవాసం రాక్కివట్టి తన రెండోన్ను పెరించ చొరాడు స్వామి ప్రత్యక్షమై తిన్నసి, బ్రాహ్మణుని తన ఆత్మలో ఐక్యం చేసుకుంటాడు (తల్లి 3-180)

6 6 1 7 కరువుకు తాకిచేక ఒక శివ బ్రాహ్మణుడు పరిసర వెళుతుండగా శివుడు ఒక వద్దం చెప్పి, దాన్ని పొంద్యరాజు సభలో పంపే రాజు వెయి మాడలు ఇస్తాడు అని పంపిస్తాడు ఆ పద్యభావం ఉచ్చంటాడు నత్కిరుడు శివుడే వచ్చి వాచిస్తాడు పార్శ్వరీదేవి కురులకు పరిమళం ఉండవచ్చు గాని, మానవ కాంతల కుండ దంటాడనత్కిరుడు శివుడు మూడోకన్ను చూపిస్తాడు తలచిట్టూ కన్నులు పెట్టు కున్నా తప్పు తప్పే అంటాడు నత్కిరుడు కుష్టవ్యాధి పీడితుడి వపుతావు అని శివుడు శపిస్తాడు కైలాస కైలం దర్శిస్తే వ్యాధిపొతుండునాడు నత్కిరుడు కైలాస కైలం కోసం పయనిస్తాడు

దారిలో అణ్ణామరై కాంచి వంటి వివిధ శైత్రాలు సందర్శిస్తాడు నత్కిరుడు "పక్రిమ సింహ నగరాసన్నయగు పెన్నయ్యు దీర్ఘయాత్రాపరులప సురతరువు కొమ్మ యగు గుండ్లకమ్మయ్య, సుకృతి భూత పాతక శ్రేణి యగు కృష్ణవేణియ్యు గమనా చలోత్తంగ సంగత తరంగ యగు గౌతమీగంగయ్యు, గుక్కుచేకర్వర పీఠంబగు పీఠికాపురంబును, అంహోమతంగ సింహంబగు సింహచలంబును, విదళితోభయ కర్కంబగు త్రికూర్మంబును, గోకర్ణంబును .. పురుషోత్తమంబును" .. సేవిస్తూ ముందుకు సాగినాడు నత్కిరుడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

కాశిని దర్శించిన తర్వాత కైలాస పర్వతానికి ఎలాపోవాలో అని బాధపడుతుండగా ఒక ధూతం చేతికి చిక్కి కుమారస్వామి దయతో బయటపడతాడు “కైలాసం బనె గాని యత్తర విభా కైలాస మందాడ(దా) కాలగ్రీవు డితండు దక్షిణ దిశాకైలాసముం జూచినన్ జాలుం గుప్తము” అని ఆలోచించి కుమారస్వామి, ఒక కొలనిలో తానమాడితే కైలాస పర్వతం చేరతావు అని ఉపదేశిస్తాడు అలా కొలనిలో స్నానమాడి తల ఎత్తగా “అప్రాచీన స్థామనగంబు హేమముఖరీ సింధు ప్రతీరంబునన్” చేరి ఉండాడు కుష్టువ్యాధి మాసింది నత్కిరునికి హేమముఖరీ కూలస్త కైలాసమున సమీపించి, ఆ నదిలో తీర్థమాడి, గిరిశాధిని .. నూలుపద్యమల ద్రావిడోక్తిం సంస్తుతిచేసినాడు ఆ కవి కోరినట్లుగానే ‘కాళహస్తీ పురదైవంబు’ నాయుజ్యమిచ్చినాడు (3-180 నంచి 222)

6 6 1 8 మధురాపురిలో మాణిక్యవల్లి అనే వేళ్యకు ఇద్దరు కూతుళ్లు చదువుకొంటుంటారు శ్రీకాళహస్తీశ్వరునకు సత్కిర్యండు చెప్పి నూలు పద్యంబులు పారంబుచేసి నిత్యవ్రతంగా పఠిస్తుంటారు “శ్రీకాళహస్తీ పతి పద కోక పదాధనంబె కులధర్మము ఆత్మనాధుండు దక్షిణ కైలాస విభుండు, . శ్రీకాళహస్తీ నిలయు విరుత యొనరించు జిహ్వాక. వార ధర్మోపదేశంబు వలదు తల్లి” అంటారు తల్లి పోరు పడలేక ... “కాళహస్తీశ్వరున్ జేరంబోవక మానదు .. ఏ ధన్యుల మము . గాళహస్తీ సర్వేశ్వరునిన్ గొలువఁ దొడుక బోయెదరు?” అని చింతిస్తుంటారు కన్నగాండు ఇది విని “యింతుల నమ్మించినఁ గాళహస్తీ నత్తురే దక్కుచున్నవ్యముల్” అని అనుకొని ఆ కన్యలతో “తిరుకాళహస్తీ పతిజూప న్మాది. భారంబు .. నిశావేశం బ్రయాణంబు” రండి అంటారు వారు “జంగమాంగనా వీరాసంబుగైకొని . కాళహస్తీప దర్శించు కాంక్షగదిలి” అనేక ధనంబులు వారి చేతికిచ్చారు

దారిలో వొంగలు అవృత్యం చేద్దామకున్నపుడల్లా శివుడు ఏదో ఒక చెప్పంలో కనిపిస్తుంటాడు. విడిచిండ్లలో చంపబోగా జంగమ దెవరగా వచ్చి పూజలు కొని శ్రీకాళ ద్విపేసండు వానికి ఆత్మవిద్య ఉపదేశం చేసే నెపంతో సిద్ధ మేల్కొని ఉండెట్లు చెప్పుంటాడు “మాపటి సందునన్ చేరంబోదురు కాళహస్తీకి” ఇంతలోనే ఏదో యెవరి అని దొంగలు ఆలోచిస్తుంటే చెల్లి పసుగట్టి అక్కకు తెలుపుతుంది “అక్క నగి, యో యమ్మా పరాకేటికే చెప్పం జూపగరాని లోకజనకన్ శ్రీకాళ

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

హస్తీస మా యశ్చయ్యన్ ఫణిమంప సేమయిన సేమయ్య స్మరిం జూడవే" (4-101)
అని బొగిస్తుంది

ఇంతలో ప్రకాశహస్త గౌ.పతి పైత్రము... చేస్తూ వెనక పట్టే ప్రముఖ
లకౌ ప్రకా.హస్త పుడు ద్రవిడ జంగమ ఎహిల్లో చర్చిరాడు పాంగలు పారిపోయి
నారు 4-103. "కాళహస్త తుహిరాంధరు" ఆరాధన సేయం గానపోయెడిమి"
అని చెప్పి తీసుకెత్తడంగా "తల్లకృత గగనము: దక్షిణ రజతగిరి"ని పిలిస్తారు
ఆ దక్షిణ రై నాన పర్ణన కాళోద్ధరాంగా ఈ పదసంతో గ చస్తుంది

"చంచత్పంచాన్యంబును నన్నొలకంరంబును విలివిత పంబును నా రిక
లూతా వాతాశన మాతంగ రీతాంబునై యె వంరంబునెన రరాకార స్మరణ
కరణంబై సమున్నత శిరా విలివిత ఫతలంబును జరుచుజు చరుచుభ:త మభావవి
నిర్గత లోచనా గౌచరంబును ముని జన భాగభేయంబును ననపాయ సుభ ప్రిధాంబు
కంబును బరాణవాటి ప్రవిత మహిమంబును గణనాతీత ప్రభావంబునై యురు లింగ
సముల్లాసంబు నుకరించు దక్షిణ కైరానంబు కట్టెచుటం వాడ గిల్చె" (1-107)

వారు ప్రసన్న కాళహస్తీ హిమగభస్తీ చూచామని ఎదుకు వెళ్ళేలోగా జంగ
మయ్య వెళ్ళిపోయినాడు శ్రీకాళహస్త మహాపురుష జంగమాకృతి వచ్చి...ఆత్మ
నగరి సీమోప కింఁబుఁడెచ్చి, వెళ్ళిపోయాడే ఎరాచూస్తాం ఆ స్వామిని అని
చింతించినారు ఆ స్వామి తమకు కాళహస్తీ ఎక్రాన్న అక్కడి రిద్దాల్ని పంచయం
చేసిన ఎధాన్ని లిలచకొని తలచకొని దుఃఖిస్తారు ఆ వైనం ఈ క్రింది పద్యంలో-

“ఈ మూర్తి కాళహస్తీ లింగాంతి, చూ రిలది కుమార కాళహస్తీ
చూ పాచి కేతకి ద్వీపవతీ రూప, మీరాగు నిరాచలేంద్ర మహిమ
మీ దారి దుర్గాధరా ధరాగమ గాధ, చూ తెలంగుది సహస్రేకతీర్థ
మీ ప్రభావ సమగ్ర మింద్ర తపస్థలం, విరితి ఘనము మంఠార తీర్థ

మిట్టిగతి మోహన ఎత్త మెన్న నుచుఁ
వెప్ప విగ్ కోల్వ సంకల్ప సిద్ధి గాఁగ
నభవుఁ పించాక మన వెంట నరుగుఁ రెఁడె

యచట సేవింప సక మోక్షమేమి యుడు ” (4-114)

ఈకవిహారాద్రి యమా వేందిమల నా సంజాతమై యున్నది . మెగలేట ఎం
కంబు వాడిన బహుజన్మ పాప జంబాలమెడలు దక్షిణ కలభత గిరిగొన్న సంత

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

తానందంబు సంభవించు . శ్రీకాళహస్తి శివునిఁ బూజింప మోక్షంబు సిద్ధమనుచు
ఆ కన్యలు కుంభసంభవ ధూధర వన్యకఁ డిర్థమాడి . కాళహస్తి గిరిశాధిపు మానస
విధి సిల్పి జప భాష సంగ . మనసూరకుండ కాళహస్తికు దర్శింపఁ గదియు
నపుడు శివుడు వారికి సాయుజ్యమిచ్చినాడు (4-115 నుంచి 127).

6 6 1 9 దక్షిణ కైలాస పర్వతానికి దూర్భటి కవీశ్వరుడు కావ్యంలో
ప్రయోగించిన నామాంతరాలు ఇవి అవాచీన స్థానమునగం (2-149) దక్షిణ కైలాస
గోత్రం (2-69) దక్షిణ కైలాస ధరం (1-99) కాలదిగ్భాగ కైలాస శైలం
(1-46) యామ్యభాగ కైలాసగిరి (1-110), అంతక దిశా రజత పర్వతం/యమాశ
వెండిమల (4-115) జనుని దిక్కు వెండిమల (3-53) దక్షిణ కిలధౌత గిరి
(4-117) దక్షిణ రజతగిరి (4-108) దక్షిణ రజత క్షతిధరం (2-153) దక్షిణ
రజత శిఖరి (2-76) దక్షిణ రౌష్యధూధరం (1-184) దక్షిణ రౌష్య శైలం
(2-66) అనెవి

కాళహస్తిశ్వర స్వామి దక్షిణ కైలాస దరజీధరావాసుడు (2-110) దక్షిణ
రౌష్య శైల శృంగాంతర వాసుడు (2-64) గా పేర్కొనబడినాడు

6 6 1. 10 మేరుగిరి 'దుర్గాంబకొండ' గా వెలసింది (1-116) స్వామికి
దుర్గా ధూధరము విహరస్థలం అందుకే "కృత దుర్గా ధరజీధర సాను వినోద
విహర" (2-153) అని కవి సంస్తుతించినాడు

6 6 1. 11 కాళహస్తిపుర వర్ణన పది పద్యాలలో (1-17 నుంచి 26
విపులంగా చేసినాడు దూర్భటి "సంసార పార దౌర్భాటనానం కిల .. కామలతా
మూల కంద కుద్దాలంబు . అమృత లింగాకరము కాళహస్తి పురము" (1-17)
"అతురైశ్వర్య పరంపరా విరిసితంబైనట్టి తత్పట్టణ ప్రతిబింబంబునఁ జంద్రకాంత
రచిత ప్రాకార మొప్పును శివుడనంగ" (1-19) "కీటుమునకైనం జక్రికైన
నృదాంధున కైనన్, బహు జీవ హంతకయినన్ దుర్వాసనల్ బాసి మోక్షనిధిం
గొల్ల గొనంగ వచ్చును" (1-20) చాతుర్వర్ణం (1-23) వర్ణితమైంది "అప్పుర
మన కామిని జులులు పొల్తురు యోగిజనంబు పోలికన్" (1-24) గజ, తురంగాల
వర్ణన (1-25, 26) ఉంది అప్పురంబున కధిశ్వరుండు ... విశ్వేశ్వరుండు, రాజ
శేఖరుండు (1-28)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో కెలుగునాడు

శ్రీకాళహస్తి నాయుడు ... యాదవ భూకాంతుని భక్తి తెలియఁ బూని, ఆ రాజు నిజ పురంబగు నారాయణవనముఁజేరి . రాజు పీఠులందు చరించినాడు (1-81). మిండ జంగమై వచ్చిన అతని సేవలో రాజు 'పశ్చిమపురోమలి' నిమగ్నమై ఉండగా రాజు పిలిపించినాడు "కాళహస్తి విడునిఁ దలచుచు ... రాజు ముందు నిలచిందామె తల గొరిగించినాడు శిష్యగా రాజు జంగం ఆమె నెత్తిన హస్తం చేరుతూనే తుమ్మెద పిండు వంటి కేశపాళం వచ్చింది ఆమెరు

మాయ జంగాన్ని రాజు దర్శించినాడు "కాళహస్తిం గల చోడ్యముల్ బుధులు సెప్ప వచ్చి కలంగొనన్ మహాలింగ నివాసమెమియును" లేచుందున చింతిస్తున్నాను "నీ కెన యైన భక్తపదనిం గానను .. చలచౌతలై లిఖివాలయ గేహముగట్టఁ బంపవే" అని ఆదేశించినాడు జంగమయ్య . "కాళహస్తి హఃశేఖరు డివ్వ నివాస పంక్తి మోహనముగఁ గట్టఁ బండెద"ను, కాళహస్తి మహిమ వినిపించువాడే అని కోరినాడు మాయాజంగం మహేంద్రుడే అని తెలిసి స్వామి ఆశ్చర్యమహిమను పవిత్రతను ఉపాధ్యాయ సహితంగా వివరించినాడు యాదవరాజు కట్టించిన స్వామి దేవాలయ వైభవం తిలకించండి ఈ పద్యంలో

"దక్షిణతైలానధర హేమముఖి నీచో నదీ మధ్యమ భూమియందుఁ
దివికాళహస్తిఁగదిరుగు వాంగ జలాంత శిలాంత పర్యంతముగను
నేల త్రవ్వించి యన్నెలవున నుండియు, రస వర్ణ మిత చూర్ణముతోడ
నిటికల శిలల నండికుండ బంఢించి, యా పీఠ హిమగిరి శాఖ వాహ
చండ గుహచైరవాదుల సదనములును, గోపురావరణ నటన చూచుములును
భక్తి గట్టించి యమ్మహివాలవరుడు, ధరణి నేలుచు నుండె శంకరుని కరుణ "

(4-208)

8 6 1 12 శ్రీకాళహస్తి ఎంతటి పవిత్ర శ్మశ్రమో అంతటి పుణ్యతీర్థం స్వర్ణముఖి నది ఆ నది తీరంలో మెగలి పొడల విస్తారాన్నిబట్టి మొగలేరు అనే పేరు, అగస్త్యకొండల్లో వుట్టింది కాబట్టి అగస్త్య పర్వత సుత - అనే పేరు వచ్చి నాయి సువర్ణముఖి నదికి ధూర్జటి ఈ కావ్యంలో ప్రయోగించిన నామాంతరాలు ఇవి అష్టాపదముఖి (3-225) కనకముఖి (1-12) కాంచనముఖి (3-87) పౌంచముఖి (1-64) సువర్ణముఖి (1-12) స్వర్ణముఖి (1-107) హేమముఖి (1-143) ఇంకా కొన్నిచోట్ల, కెతకినది (2-110) కేతకి తదిని (4-150)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

కేతకీ ద్వీపవతి (1-114) కేతక్యాపగ (4-173) మొగలేరు (2-67, 9-56, 4-117) కలశిసుత గిరికన్యా చైవలిసేతట (2-153) కుంభజ శితధర కన్యక (2-95) కుంభజ గ్రావ సుతా [3-52] కుంభ సంభవ కుంభసీధర కన్యా [4-108] కుంభ సంభవ భూభర కన్యక [4-118] అనేవి

కావ్యాన్ని పేర్కొని “కలశిసుత గిరికన్యా చైవలిసేతట కల్ప మహీరుహ” [2-153] అని కవి ప్రశంసించినాడు స్వర్ణముఖి జనన ప్రకారం, ఆ నది మోహతల్లిం ప్రధమార్వాస 107 వ పదసంకుండి 157 వ పద్యం వరకు విస్తృతంగా వర్ణింపబడింది ఆ పద సూక్ష్మంలో మోక్షంగా ఇక్కడ చూడాలి

పరమశివుని వివాహవైభవం చూడవాలికి దక్షిణ దిక్పరావర భూతములు హిమ శైలమునకుఁ జనుడెర ఊర్తరాళా భూమి క్రుంగి దక్షిణ భూమి కడు నొడ్డ గెడవు గాఁగ నెగసిన చిసి మన్నను నీవైన, నేనైన సమర్థులము నివు వెళ్ళు అన్నాడు అగస్త్యునితో పరమశివుడు తోవాముద్రలో కదలి వచ్చినాడు అగస్త్యుడు దక్షిణానికి ఆ ప్రయాణంలో

“వింధ్య పర్వత గర్వంబు విజగద్రొక్కి, గౌతమీ కృష్ణవేణ్యవగాహనములు సేసి బ్రహ్మలనాడు దర్శించి శ్యామి, సిద్ధ వట నాథుఁగొల్చి విచ్చేయునపుడు (1-108)

“కుంభజుడు లోవాముద్రతోఁగూడి దక్షిణకైలాసము” దర్శించినాడు “యామ్య భంగ కైలాసగిరి దగ్గటి వంచిత పాంచ భౌతికి సుఖాకారాంగమున్ ఘణా రాజన్యహా లింగమన్ కాంచి వహాయతుడై ధ్యానించి”నాడు . పంచాక్షర మూర్తిం బరమ శివరమణిం శ్వాసపుష్పాంబుఁగొల్పినాడు దుర్గాంబకొండ నధిరో హించి, దుర్గాంబకు మ్రొక్కులిడినాడు (1-109 కుండి 116)

“మణియు సమ్మునీశ్వరుండు గజేంద్రుర ఖైరవాదులఁగొల్చి మునీశ్వరుల సన్నిధిని నిల్చి చంద్రికా కంచరీతంబు గాసి నిండు జండురు చందంబున మందాకినీ సుందరంబగు పుణ్య నది ప్రవాహంబు లెని కతంబున నిమ్మహస్తంబు ముఖంబు రావహించు చున్నయది, పరమేశ్వరు న్దైశించి తపంబొనర్చి యిక్కడ నొక్క నదిఁ బ్రసరింపఁజేయవలయు ను యా సంకల్పంబు నిర్విఘ్నముగా ననుగ్రహింపుడని వారలచే ననిపించుకొని దక్షిణకైలాస గోత్రంబునకుఁ జతుర్థోజన మాత్రంబున

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

రాత్రించర దివాఖగంబున నొక్క మహాకైలంబు గనె” “ఆ కొండనెక్కి ఝరాంబు ధారలన్ స్నానంబు జేసె” తపము చేయవానికి కూర్చొన్నాడు

“హమదామ కిరీటసః గూర్చి . తపమైనంతఁ గాక” .. ఆయన శివజే “భవకిర్తిష ద్రభసంధు” వు ప్రవహిస్తుంది అంది ఆకాశానికి అగస్త్యుని ఉగ్ర తపంతో తన ఇంద్రపదవికి ఎక్కువ ముప్పు వస్తుందో నని చెప్పిఉడు వెళ్ళి శివన్తో మొరపెట్టుకొన్నాడు శంకరుడు “మిశు భితిహించను బు లే దగస్త్యముని దక్షిణ రొవ్య భూధరంబు దావున నది లేసి దుఃఖమున” మహాతపం చెస్తున్నాడు అని చెప్పి వారిని పంపించివేసినాడు (1-118 నుంచి 137)

“చదలే అనిపెద నీ బడి నది యాతని కొనఁగి మరలు మంజుగర్భా” అని మహా దేవుండనువుటయు .. అజుడగస్త్యుని యెదుట బ్రత్యక్ష” మైనాడు అభ్ర గంగా నదిఁ దెచ్చి యిచ్చట నుండ గతిం బ్రవహింపఁజేయఁ” అని అభ్యర్థించినాడు అగ స్త్యుడు (1-135 నుంచి 139) తమ్మిచూలి ఆకాశంవంక చూసినాడు సువర రాజా పితవంబుతో బహుళ భంగ మహా ముఖరత్న సంపదన్ దెవనద ఝరంబు” సు దించింది “వివరించి తద్గుణ శ్రీ వెలయన్ సువర్ణ ముఖరీ వ్రధ దానికిగల్గ” జేసె నాడు (1-140) ఆ గిరికి ‘అగస్త్యగ్రామం’ అనే పేరు వచ్చింది “ఆశాంతంబుర్ వగులంగ మ్రోయుచు, నభం బాద్యంతంబు స్థికరాక్రాంతంబై మెయన్ సువర్ణ ముఖరీ గంగానదీ రత్నము” (1-141) ముని వెంట సాగింది

ముక్తాఫలాల్తో, కైవాలంతో, దినకాండాలతో, జలపక్షులతో, అభంగ భంగాలతో ఒప్పారిం దా నది “అరుణ యిటి భాగ యోగంబున శోచ భద్రాకారంబును, శ్వేత భూతల సమేత స్తోత్రంబుల చలన క్షిరతరంగిత శృంగారంబును, నిలకొజీతల ప్రవా హశ్రేణి వలనఁ గుష్ణవేణి విరాసంబును” (1-142) స్వర్ణముఖరీ నదికి సంక్రమించి నాయి (1-142)

“వేంకటాచలంకారంబై, వరద రామేశ్వర క్షేవారంగంబునకుం రంగ వల్లికయై, కాశహస్తీపుర లక్ష్మీ బాలికామనది మహిమాలికయై, యోంకార పుట భేదన భాగ్యదేవతాలా మంబై” ప్రవహించి వచ్చింది పొన్నుఖరి నది “ఘటనూతియుఁ దత్తటిసీ తటంబుల శివలింగ ప్రతిష్ఠలు సేయుచు దక్షిణ కై నానంబుఁజేరం జరుదెంచి” నాడు (1-142)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

లోపాముద్రయుఁ దాను పేమముఖిరి లోలోర్పి డోలాంతర వ్యాపారంబులఁ
దేలి (1-148) శివుని, క్షాన పృథున కలికకు దప్పించి స్తుతించినాడు “అక్కడఁ
గల తాపస బృందంబులొడ దంపతుల శైలోపాంత పేమముఖిరి దీప్తిపతి తట శిలా
ప్రదోమునందు” (1-149) సంభాషించినాడు తన్న వారు స్తుతించగా వినయంతో
తల ఒగ్గినాడు “ఈనది యిక్కడ నుత్తరంబునకు నభిముఖమైనదియును, శివునకు
గృహమైనదియుం దలపోయ నిది యవిముక్తంబున్” (1-150) అని ఆ నవికి కాశి
లోని అవిముక్తంతో సారూప్యత ప్రతిపాదించినాడు అగస్త్యుడు

6 6 1 13 శ్రీకాళహస్తి మాహాత్మ్యంలో మనం దర్శించగల తీర్థాలు,
అవిముక్తం, ఇంద్రతీర్థం, సిద్ధరచాయక తీర్థం, మయూర తీర్థం, మార్కండేయ
మున్విరత్తం, మోహన తీర్థం, శివతీర్థం, సూర్యేశతీర్థం అనేవి కాళహస్తి శ్రేత్రం
లోని తీర్థాల ప్రశంస కాళం అనే సర్పం, హస్తి చేసిన స్వామి ప్రస్తుతిలో ఉంది ఆ
ప్రస్తుతిలో శ్రేత్ర, తీర్థ, దైవతాల ప్రశంస కూడా ఇమిడి ఉంది

“ జయ జయ కలశీసుత గిరి కన్యా, శైవలీనీ తట కల్ప మహీరుహ
జయ జయ దక్షణ రజత షితిధర, సంయమి సేవిత పాద సరోరుహ
జయ జయ వీన క్షాన ప్రసవా, చల కన్యా కుచ దృఢ పరిరంభణ
జయ జయ కృత దుగ్ధా ధరణీధర, సాను వినోద విహార విజృంభణ
జయ జయ భారద్వాజాశ్రమ వన, సరసజ కేశీవన పరితాపిత
జయ జయ నిల శ్మధర పుష్య, స్థల కాపాలిక భాషిత భూషిత
జయ జయ మోహన తీర్థాశీకన, సంభ్రమ రత భవ బంధ విమోచన
జయ జయ శివి తీర్థాశిత యోగీశ్వర మానస సంవిత్సుఖ మాచక
జయ జయ సూర్య లింగాలయ దర్శన మాత్ర స్థితి మోదాపాచక
జయ జయ ఘన మార్కండేయ మునీశ్వర తీర్థ నిపి క్త విపర్చక
జయ జయ శిర్ధర చాయక తీర్థ స్నాతక జన కలుషేంద్రన పాచక
జయ జయ కిరుడక్షణ రక్షిత నిజ చరణారుణ పంకేరుహ సేవక

దేవా : నిన్ను వట్లంప రమా వాగ్దేవీ వల్లభు నైనను శక్తులే” (2-152)

షేష కన్నెకల ప్రస్తుతిలో పుణ్యతీర్థ ప్రశంస వారి కథలోనే ఉటంకించబడింది

6 6 1 14 ఇంద్రాక్షిం శైలం విజయవాడ వద్ద ఉండే కనకదుర్గ కొండ
నిన్ను పూర్వజన్మలో అయచుడు. ఆ కథ చెప్పే సందర్భంలో అయచుడు “ఇంద్ర

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

కీల శైలేశ పయిం దవంబు రచియించె పాపపతాన్త్రముం బడయ" (4-177) అని ఉటంకించబడింది

6 6 1 15 శ్రీకాళహస్తి శైత్ర మహిమను ప్రబోధించే ఈ శైత్రానికి ముక్తివధూటికి అభేదాన్ని ప్రతిపాదించే ఈ రెండు పద్యాలలో కాళహస్తి మాహాత్మ్య కావ్య ప్రశంసను ముగిస్తాం

"మనాశా రజతాద్రి మేను, శిర మా శంఖుండు దుర్గాద్రి నీ
ల మహాద్రు ల్పడుదొయి, పొమ్మఖరి లిలా వెణి, బాహంఘ్రు లిం
ద్ర మయూరాఖ్యసహస్రలింగ పద భారద్వాజ తీర్థంబు లై
యమయన్ ముక్తివధూటి కన్నగర మాహాత్మ్యంబు సామాన్యమె?" (1-64)

"అక్కడఁబొల్లి సింహ శరభాది మృగాకులమై పునః పునః
పక్కణ నీఁవ్విణ శవణ బంధురమై శబరీ కిరాత స
మృక్కృత మన్మథ శ్రమ విహార మహా ఖరః కుడుంగమై
వాక్కబిశ్కృతేతర దవ జ్వలనోగ్ర వనంబు చెల్వగన్" (1-65)

దక్షిణ కైలాసంగా భక్తజనుల హృదయాల్లో పవిత్రభావనను, ప్రసన్నదనను గలిగించే శ్రీకాళహస్తి శైత్రాన్ని ఇంత విరివిగా వర్ణించినది ధూర్జటి కావ్యం ఒకటే అని చెప్పడంలో తప్పేమీ లేదు ఆ శైత్రం, తీర్థం, అధిదైవతాల మహిమను ఉపాఖ్యాన చూర్వకంగా కొనియాడుతుందీ కావ్యం ఆ యా సందర్భాలలో తెలుగునాడు లోని మరి కొన్ని పుణ్యశైత్రాలు, పావననదులు, పర్వతాలు ప్రసక్తానుప్రసక్తంగా పేర్కొనబడినాయి

6 6 2 కాళహస్తిశ్వర శతకం ధూర్జటి రెండో రచన కాళహస్తిశ్వర శతకం భక్తి శతకాలలో విశిష్ట శతకంగా దీనికి పేరుంది శ్రీకాళహస్తిశ్వరా అన్నది ఈ శతక మకుటం ఈ శతకంలో కనిపించే తెలుగునాడు ప్రదేశాలు, నదులు— కాళహస్తి, శ్రీకైలం అనే పుణ్య శైత్రాలు, సువర్ణముఖి అనే పుణ్యనది

6. 6 2 1 సారపురగు, సర్పం, సామజం, చెంచు వీరికి మోక్షమిచ్చిన సంగతి, శ్రీకాళహస్తిశ్వరుడుగా స్వామికి సార్థక నామం అయిన సంగతి 40, 41 పద్యాలలో చెప్పబడింది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

‘శ్రీశైలేన భజింతునా యభవు గాంధీనాథు సేవింతునో’ అన్న పద్యంలో శ్రీశైల పేత ప్రసక్తి ఉంది (పద్యం 72)

6 6 2 2 శ్రీకళహస్తి పేత్రానికి పక్కనే పవిత్ర సుపర్ణముఖి నది ప్రవహిస్తుంటుంది ఆ నది తీరంలో ఉండే మూడు తోపులో పద్మాసనం ఎనుకొని కూర్చొని స్వామి జపిస్తుంటే చాలు ఈ సంసారమాయ నటనలు, వృథా స్వామి అంటున్నాడా భక్త కవి చిత్తగిందండి

“ దినముం జితములో సువర్ణముఖి చిర ప్రహేళామ కా
నన మధ్యపల పెదికాగ్రమున నానందంబునం బంకకా
సన సిద్ధును జూడగన్న నది చొ సౌఖ్యంబు లచ్చి విరా
సిని మాయనడనల్ సుఖంబులగునె శ్రీకళహస్తిస్వరా ” (పద్యం 85)

ఈ విధంగా ధూర్జటి తన రచించిన రెండు రచనలు దక్షిణ కైలాస వాసునికి అంకిల్లా పెచ్చి తరించినాడు ఆపేత్ర, తీర్థ, అధిదైవాల్ని నారా వర్ణించి, ఆంధ్రులకు ఆ పేత్ర మాహాత్మ్యాన్ని కరతరామలకం చేసినాడు

6 7 చింతలపూడి ఎల్లిన శ్రీకృష్ణ దేవరాయల ‘అష్టదిగ్గజ రత్నలలో’ ఒకడు గాకపోయినా, రాయల సమకాలికుడై, మన్ననలు గొన్న కవి చింతలపూడి ఎల్లిన ఈ కవి రచన ‘రాధామాధవ’ ప్రబంధం అచ్యుతునికి అంకితం

6 7 1 ఆ కవి ప్రౌఢ కవితా మాధురికి మెచ్చి భూషణాలే గాక ‘రాధా మాధవ కవి’ అనే పిరుదుడు రాధా ప్రసాదించినాడు శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు ఆ విషయానికి అర సాక్ష్యం క్రింది పద్యం

“ రాధా మాధవ మమృతాంతముగాఁ బ్రౌఢ క్రియం జెప్పి త
న్మాదుర్యంబులఁ గ వ్వరాయ విభుఁగర్ణాచేర మెప్పించి నా
నా ధాత్య ప్రతిమాన సత్కవులలోనన్ భూషణశ్రేణితో
రాధామాధవ నామ మందిన జగత్సృష్టాత్ వాచితుఁ డన్ ” (1-30)

రాధామాధవ కావ్యంలో మనకు కనిపించే తెలుగునాడుకు సంబంధించిన స్థలాలు మూడే మూడు కళింగ, చింతలపూడి, సింహగిరి అనేవి

6 7 2 రాధకు స్వయంవరం వాదించినాడు సహస్రగోపుడు ఆ స్వయం వరానికి పేంపేస రాజులలో కింగ రాజు ఉన్నాడు ‘గజ భూషణులకా ఘణ ఘణాత్కారము’ పొంగార వచ్చెఁగొంగరాజు’ అని కవి పలుకులు (4-5)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

8 7 3 సరస్వతి పంపగా పచ్చిన 'కలికిపిలుక' రాధకు రాజకుమారుల వృత్తాంతం వివరిస్తుంది స్వయంవదంతో ఆ సందర్భంలో గజపతి వర్ణన ఉంది. సీతనె పెండ్లాడితే పంపాడని తిరుక్కాళలో సరసింహ స్వామికి సేయవచ్చు కిన్నర కన్నెలు పాడే మధుర గీతకలు వినవచ్చు అంటుంది. కవి వాక్కుల్లో పరికిద్దాం

“సనినదళాక్షి సింహగిరి నాయకుఁ జండన పర్వ వేళ నీ
తెలుపుఁగూడి నీవెలమి సేవ యెనర్చగఁబాలు రత్నరు
గ్విరిత శృంగ కోణముల పీఠెలు మెటుఁగఁ గిన్నరాంగనన
తెలయుఁగఁ బాడు తన్మధుర గీతి వినం గల పింపుసాంపులన్” (4-277)

కవి ఇంచేపేరు చింతలపూడి గుంటూరు జిల్లా పన్నాడు తా రో ఉండే 'చింతల పూడి' కావచ్చు 'చింతలపూడి రామయప్రభు సుపుత్ర సుకవి వర్మ రాధామాధవం బు శృంగార ప్రబంధం నందు' అని ఆశ్వాసాంతగద్య

ఈ విధంగా చింతలపూడి ఎల్లన రాధామాధవ ప్రబంధంలో కళింగ, చింతల పూడి, సింహగిరి అనే తెలుగునాడులోని ప్రదేశనామాలు కన్పిస్తాయి

8 8 మోహనాంగి . ఆంధ్ర భోజుడు, సాహితీ సమరాంగణ సారస్వతామడు శ్రీకృష్ణదేవరాయలు ఆయన కుమార్తె మోహనాంగి మారీచి పరిణయం ఆమె రచించిన కావ్యం అవతారికా పద్యాలు, కావ్యభాగంలో కొన్ని పద్యాలు మాత్రమే లభించినాయి

8 8 1 మారీచి పరిణయం అవతారికా భాగంలో కనిపించే తెలుగునాడు సంబంధిత ప్రదేశాలు, నదులు - ఉదయగిరి, కనకగిరి, కొండపీడు, గోలకొండ, పొట్టునూరు, రాజమహేంద్రవరం, విజయవాటిక, శ్రీకాకుళం, సింహాచలం అనే దుర్గాలు, పురాలు, కృష్ణా, గోదావరీ నదులు

8 8 2 కృష్ణరాయల పితామహుడు ఈశ్వర రాజు. "ఉదయాదిత్య ప్రభృతి ప్రదేశముల బాహుప్రావహపేతుడై కదల జోడి నిల్చి ..ర్థించి"నాడు (అవ 54)

"ఉదయగిరిం గలట్టి బలియుం బ్రహదేశ్వర పాత్రు నొంది . వాడు దాల్చు నవరత్న కిరీటము కాలిపీటగా .. పదములూరి పురముల న్నానమొనర్చి"నాడు "కృష్ణ జగతీతల కాంతుడు" (అవ 75)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

రి రి ౩ “కనకగిరిన్ వసించునెడఁ గల్లక మానదు స్వర్గవాసమంచును భయమంది కావలయు, సూసులుజొనలుఁదాను, దాసి గ్రర్కున విడనాడి, వింధ్యమునకుం జరియెన్ మును పీఠపదరాజు” (అవ 76) రాయలు యుద్ధరంగంతో నిలబడి పిలుస్తూనే అరాజురిగిందట

రి రి 4 కృష్ణరాయల పూర్వ దిగ్విజయ యాత్రను సరళంగా, శబ్దాలంకార సమన్వితంగా, కవయిత్రి రచించింది. కొండపీడు, విజయవాడ, రాజమహేంద్రపురి రాయల విజయాలను అక్షరసత్యాలుగా తెలిపే పద్యం ఇది-

“ కొండపీడు జిల్లు కొండ పీడుట మాని కావించి రచటనే కాపురంబు
విజయవాటిక వారు విజయవాటిక యిక్కడ ముందు కాదని తల్లడిలిరి,
రాజమహేంద్రవర ప్రజల్ ‘రాజ మహేంద్ర’ యనిరి చేతురెత్తి మ్రొక్కి-
యొడ్డె మూకలు చేతులొడ్డె మూకృతి భయకారణమున సంప్రాప్తి కాగ
దిక్కులవరంగ సప్త చాత్రిధరములు గ్రక్కడల గృష్ణరాయ ధరావళండు
విపులసేనతోఁ బూర్వ దిగ్విజయ యాత్ర కేగు నెడలఁదద్రుణ భేరి
మోగెనుంతు’ (అవ 78)

రి రి 5 కృష్ణ గోదావరీ సదుల మధ్య ప్రాంతాన్ని రాయలు పాదాక్రంతం చేసుకొన్నాడు కృష్ణరాయల గజసేన లాగగా “కృష్ణ గోదావరుండుఁ గల జలముల్ సంపూర్తిగా హన్యముల్ కాగా వానిని దానధారల యధాకారంబు గావించినాడొ కృష్ణరాయలు (అవ 79) రాయల గజబలం సంఖ్యను, వితరణ బుద్ధిని మోపించి చెప్పినదీ పద్యం

రి రి 6 రాయలవారు నిర్మించు పొట్టునూరి విజయస్థంభం “సేతానాథ సమాన వీరుడగు నా శ్రీకృష్ణరాయేంద్రు విఖ్యాతీన్ లోకుల కెల్లఁదెల్లముగ వ్యాఖ్యాసంబు గావింపగాఁ బాతాళంబున కుండి వెల్వడిన సర్పస్వామియే”నట (అవ 80).

రి రి 7 “కృష్ణరాయ కరాచీఁ డ్రెళ్ళి గోలకొండ, బీజపురంబుల నుండి స్వర్గ పట్టణంబున కరుదెంచినట్టి దోడ్డఖాను విడ్డల కుంపుడుగత్తెలగుడు” ఊర్వశి మెనక, రంభ, తిలోత్తమ విబ్విల మాదిరి వస్త్రధారణ, అలంకరణలు, బుర్రఖాలు ధరించినారట (అవ 84)

రి రి 8 ఆముక్తమాల్యద కృతి నందిన శ్రీవేంకటేశ్వరుడు, ఆ ప్రబంధ చాయపడైన శ్రీరంగనాయకుడు, ఆ కృతి రచించమని కలలో ప్రత్యక్షమైన శ్రీకాకు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

కాండ్ర విష్ణువు, ఆ ప్రబంధం వ్రాయకముందు రాయలు కొల్చిన శ్రీసింహాచారినేత
రచిస్తుండగా కృష్ణరాయ భూమిపై అయితున్నాడు (అవ 93)।

లభ్యమైన 'మారీచీపరిణయం' పీఠికా భాగంలో చమత్కారంగా, సరళంగా,
అలంకారసమృద్ధంగా కృష్ణరాయల విజయాల కీర్తనం చేసిన కవయిత్రి మోహనాంగి

8 9 కందుకూరి చుడ్రకవి శ్రీకృష్ణదేవరాయల ఆస్థానంలో ఈశాన్య
పీఠాన 12 సం॥ అధిపతియి ఉండి అష్టదిగ్గజకవులలో ఒకరైన వాడు కందుకూరి
చుడ్రకవి సుగ్రీవ విజయం అనే యక్షగానం, నిరంకుశోపాఖ్యానమనే ప్రబంధం,
జనార్దరాష్టకం ఈ కవి రచనలు చుడ్రకవి నేటి ప్రకాశం జిల్లా కందుకూరుకు సమీపం
లోని చింతలపాతేనికి చెందినవాడు 14

8 9 1 ఈయన రచనలలో మనకు కనిపించే తెలుగునాడులోని ప్రదేశ
కాలు, నదులు, కందపురం | కందసంక్రీతాచలం | కందుకూరు | తార భూమిధరం
అనే ప్రదేశాలు, గోదావరి అనే నది మాత్రమే

సుగ్రీవ విజయం • ఈ యక్షగానం కందుకూరి జనార్దనునికి అంకితం
ఇందులో మనకు కనిపించే పురం కందుకూరు ఒకటే కందుకూరి జనార్దనుని ప్రసక్తి
బదు చొట్టి ఉంది "నాన నేత్రుడు కందుకూరి జనార్దనుండు సుందీరాయుడు
కందుకూరి జనార్దనుండు . సతదయాశుడు కందుకూరి జనార్దనుండు" అని ఒకే
పాటలో మూడు చరణాల్లో స్వామి ప్రస్తుతి ఉంది తర్వాతి అర్థచంద్రికల్లో
సర్వముదానగు జన్నప్ప కిన్ అని, దశావతారాలు కీర్తించే పాదాలున్నాయి
కశ్యపతంబో ద్వీపద చృందస్సులో "నగమ గోచరు పేర నిఖిల లోకేశుడగు
కందుకూరి జనార్దను పేర నంకితంబుగ" అని కవి చెప్పకొన్నాడు

8 9 2 నిరంకుశోపాఖ్యానం ఈ ప్రబంధం కందుకూరి సోమేశ్వర స్వామికి
అంకితం ఈ కావ్యంలో కందపురం | కందుకూరి నగరి | కందుకూరు | కందసంక్రీ
తాచలేంద్ర | తారభూమి స్కంధ సోమేశ్వరం అనే ప్రదేశాలు, గోదావరి నది
ప్రసక్తి లోకి వచ్చియాయి.

భూమి కృపావేశ కందపుర సోమిళా (4-1) అని రెండు చొట్టి, భూత భజంగ
దేశ కందపుర సోమిళా (9-1) అనే చొట కందపురి ప్రసక్తి ఉంది ఇంకా
(1-17, 2-1) లలో కూడా కందపుర ప్రసక్తి కనిపిస్తుంది. కందపుర జనార్దనుడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు

భీకర ఓరోధి మర్దనుడు, భక్తలోకాన్ని రక్షిస్తాడు (1-2)

“కందుకూరి నగరీ సోమేశ్వర స్వామి లోకాభీష్టంబు లోసంగుగాత” (1-1)
అని కవి ఆశంస ‘కందుకూరి షట్టణ ప్రకాండ మండనోదయా’ (2-144) అని
కవి ప్రశంస

కంద సంశ్రితాచలేంద్ర కందూ (2-144) తార భూమి ధర ధామా
(4-135), మహనీయైందవ సత్కృతాభరణ రమ్య స్కంధ సోమేశ్వరా (2-142)
అని కవి ప్రస్తుతి వాక్యాలు

వారాంగనా బద్ధుడైన నిరంకుశునికి అతని తల్లి బోధనచేస్తూ “విప్రధర్మంబెల్ల పీడి
బుచ్చి విరాళి పోకలబోనేర్వెత్తే కుమార, కులము గోదావరిగలపి వెళ్ళాసంగమానచే
గావించితే సుపుత్ర” (2-83) అంటుందా తల్లి - హృదయంలో దుఃఖం సెగలు
చిమ్ముతున్నా పలుకులలో మమతా మాధుర్యాల్ని చిలికిస్తూ ‘కులం గోదావరిలో
కలపవం’ చక్కని జాతీయం

8. 9. 3 జనార్దనాష్టకం : జనార్దనాష్టకానికి పాతాంతరపద్యాలు తెండు
పలిక జనార్దనదశకం అవుతున్నాయి దక్షిణ నాయకుడైన జనార్దనుని శృంగారాలు,
సరాగాల్ని ఎత్తిపొడుస్తూ నాయికి అన్ని పలుకులే ఈ పందదార చింకల్లాంటి
పద్యాలు ‘దనుజ మర్దన కందుకూరి జనార్దరా’ అన్నది ప్రతి పద్యంలోనూ ఉండే
మకుటం మచ్చుకు మొదటి పద్యం ఉదాహరిస్తారు -

“ సీయలు మించిన పసిడి బంగారు జిలుగు దుప్పటి జారఁగా
చరణ పద్మము మీద దేహము చంద్రకాంతులు దేరఁగా
మురువు చూపుచు వచ్చినావో మోహనాకృతి మీరఁగా
గరుడవాహన దక్షజమర్దన కందుకూరి జనార్దనా :”

ఈ విధంగా కందుకూరి యద్రవి రచనలలో కందుకూరు, అందులో ఉండే జనార్ద
సుడ, సోమేశ్వరస్వామి, గోదావరి మనకు దర్శనమిస్తాయి

8. 10 తెనాలి రామకృష్ణుడు ‘పాండురంగ విభుని పదగుఱభనంబు’
అన్నది తెనాలి రామకృష్ణకవి కవితా ప్రస్తుతి ఈయన అష్టదిగ్గజాలలో ఒక కవి
అని ముందు నిర్ణయించినా తర్వాత కాదని ఆంధ్ర సాహిత్యకారులు తేల్చివెసినారు
ఈయన రచనలు ఉచ్చహారాధ్య చరిత్ర, ఘటికావళ మాహాత్మ్యము పాండురంగ
మాహాత్మ్యము అనేవి.

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

తెనాలి రామకృష్ణని రచనలలో మనకు కనిపించే స్థలాలు, పర్వతాలు, నదులు ఆంధ్రభూమి, కళింగదేశం; అశోవిలం, కదిరి, కరిద్విషన్నగం, కొండపీడు, కొల్లా పురి, గరుకాద్రి, తిరుమల, తెనాలి, నాదెండ్ల, పీఠికాపురం, పెనుగొండ, విరూపా శేషగిరి, శ్రీశైలం అనే స్థలాలు-పర్వతాలు; కృష్ణ, గోతమి, చంద్రబాగ, తుంగభద్ర, పెన్న, బాహుడ, భవనాశని, బైమి, జెగవతి, వేతవతి, వృద్ధగంగ అనే నదులు

8 10 1 ఉద్భూతారద్య చరిత్రము ఈ కావ్యంలో ప్రసక్తికి వచ్చిన ఊర్లు కదిరె, చెదిలువాటిపురం, తెనాలి, నాదెండ్ల అనేవి ఊర దెచమంత్రి ఈ కృతికి భర్త

8 10 1 1 కొండపీటి (చనక పీఠం) గొలుపు దీను .) శ్రీవీర పరభయూర్తి దెచమంత్రిని ప్రాచుర్యం అని కవి ఆశంస (1-9) మూలస్థాన మల్లికార్జునస్వామి చెదలువాడ శ్రీరామచంద్రుడు, చెదంద ముఖ తటాకం, చంద్రానసల గాంధర్వ మాధురి, ఏనుగుల సమృద్ధము ఇవన్నీ ఉండేవాటి కొండపీడును ఈ పద్యంలో సాక్షాత్తుండ ప జేసినాడు తెనాలి రామకృష్ణ కవి

“మహిత మూలస్థాన మల్లికార్జున శిరస్సల చంద్ర చంద్రికా ధవళిమంబు
చెదలువాటి పుర శ్రీరఘాద్వహ ఓజాస్తంభ రక్షణ ఏదా సంభృతంబు
చెదందముఖ తటా కోటిత పద్మ సౌగంధిక గంధపాణింధమంబు
రాజవింభానరా రాజిత గాంధర్వ మాధురి సాధు రితి ధరంబు
కరటి కట నిర్గళద్దాన నిరవధిక మగ్ర నూతన వృష్టి జంబాలితాళి
లావణి పాల మందిర ప్రాంగణంబు గురుసమ్మద్ధల నుదోడు కొండపీడు”
(1-14)

8 10 1 2. రెడ్డి భూవర సింహాసనమై సుభాయతనమై వృద్ధిల్లు తత్పట్టి
ఊలురు బాహు బల సంపదం బెనుచు భద్రోద్భోగి నాదెండ్ల గోపరసాదీపడు”
(1-15) నాదెండ్ల గోప మంత్రిని ప్రస్తుతించేవి ఆయ పద్యాలు నాదెండ్ల గోప విభూడు (1-16) నాదెండ్ల గోప శౌరి (1-18) నాదెండ్ల గోపమంత్రి (1-19) అని స్తుతింపబడినాడు అతనికి ఊర అన్నయ దేవ మంత్రి మంత్రిగా ఉండినాడు (1-21)

8. 10. 1 3 ‘కదిరె రెమ్మయ మాడ్కి’. (3-188) అని ఒక పద్యానికి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

ప్రశంస పండితాభ్యుదయ, పొల్కురికి సోమన కూడా ఈ భక్తున్ని కొనియాడి నారు నేటి అనంతపురం జిల్లాలో 'కదిరి' ఒక తాలూకాకు ప్రధాన పట్టణం

6. 10. 2 ఘటికాచల మాహాత్మ్యం ఈ కావ్యంలో ప్రస్తావించబడిన తెలుగునాడుకు సంబంధించిన స్థల - నది నామాలు అహోబిలం, తిరుమల అనే స్థలాలు, కృష్ణ, తుంగభద్ర, వృద్ధగంగ, వేగవతి అనే నదులు

6 10 2 1 ఘటికాచల మాహాత్మ్యంలో 108 దివ్య తిరుపతులు పేర్కొనబడినాయి అందులో అహోబిలం, తిరుమల మాత్రమే తెలుగుదేశంలో ఉండే తిరుపతులు అహోబిల పర్వతార్ధక్షుడైన శ్రీయంతాయుత వక్తు శిషిత విషక్తు" (1-65) "అత్తిరుమలకడ నున్న యమర లోక మాన్యు" (1-61) అని నృసింహస్వామికి, వెంకటేశ్వర స్వామికి పృస్తుతులు

3 10 2 2 "వృద్ధగంగ కృష్ణయు కావేరి తుంగభద్ర వేగవతి యాదిగా గల వివిధ నదుల" (1-70) ప్రసక్తి కావ్యంలో పూర్వనదుల పేర్కొనే సంవర్షంలో ఉంది

6 10 3 పాండురంగ మాహాత్మ్యం 'పాండురంగ విభుని పవ గుంభ సం' అనే నానుడి ఈ ప్రాంత కావ్యాన్ని రచించడం వల్లనే తెనాలి రామకృష్ణస్వామికి వచ్చింది ఈ ప్రబంధంలో కనిపించే తెలుగునాడులోని ప్రదేశాలు, పర్వతాలు, నదులు ఇవి ఆంధ్రభూమి, కళింగదేశం, అహోబిలం, కరిద్విషన్నగం, కొల్లాపురి, గరువాద్రి, తెనాలి, పీఠాపురం, పెరుగొండ, శేషగిరి, విహారు శ్రీకైలం అనే స్థలాలు, పర్వతాలు, కృష్ణ, గౌతమి, చంద్రావతి, తుంగభద్ర, పెన్న, బాహద, భవనాగని, బైమి, వెగవతి, వెతవతి అనే నదులు

6 10 3 1 పాండురంగ మాహాత్మ్య కృతి భర్త విరూరి వేదాద్రి మంత్రి "ఆంధ్రభూమి కువాగ్రహాభయై న శ్రీ తెనాల్యగ్రహార నిర్ణేత సరసకవి, రామకృష్ణుడు" కృతి 52

6 10. 3 2 నిగమగర్వ తండ్రి సభాపతి. "అతండు కళింగ దేశభరణంబు పీఠాపురం బసెష్టించి సకల మహీసుర శేష్మండై" (3-4) వెలసి ఉండినాడు .. అతని కొడుకు నిగమగర్వ "కళింగోద్భవుడగు కతమునను ప్రవెంజూపగ సుగుండక" ఉండినాడు (3-17)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

8 10. 3 3 గర్భాద్రి హింసననున నుండి యెల్ల జగముల నేలు లక్ష్మీవ్యయండు శ్రీ యహోబల నారహంస నాయకుండు" (1-31)

అయితని హెర తపస్సు మాన్పేండుడు ప్రయత్నించే సందర్భంలో కృత్రిమ మునిగా వచ్చిన దేవేంద్రుడు చెప్పిన మాటలు ఇవి "కంచి భజించి శేషగిరిగల్గొని ...కదిష్వన్నగ శిభామణికిం బ్రణమిల్లి .. దిక్కుల తీర్థముల్ల నాడుదున్" వచ్చినానని చెప్తాడు కదిష్వన్నగం అంచే సంహారం

అగస్త్యుడు "అనంగురోదయ నిధిన్ గొచ్చాపురి లచ్చి సేపించెన్ సుతయించె గాగమకచ శుద్ధోత్తరన్" (1-123) అని కచ సందర్భంలో కవి చెప్పిన పలుకులు

పుండరీక పుత్ర వర్ణనలో "కేదారంబు కంచె వడ్డుణంబును, వారణాసి కంటె దోమగణంబును, శ్రీరైలంబు కంటె ననంతంబునై పుండరీకుని పేరం బొంద శీకంబన మహిమందల మహిమంబలంబును నుండున్" (2-96) అని పాండురంగ స్వామి పుండరీకునితో పలికిన మాటలు

"కను గొండయ ఇతని ధైర్యము పెరిగొండ పడు" (2-90) అని కను గొండయ కిచ్చిన కవి ప్రహంసా వాక్కులు

8 10 3 4 కృతిభర్త వేదాద్రి ఇంటిపేరు విహారి 'విహారి పబ్బణపతిన్ వేదాద్రి మంత్రీస్వరున్' కృష్ణుడు రక్షించుగాత అని కవి జూపించినాడు (1-1). ఆ యా సందర్భాల్లో విహారి వేదాద్రిరాళ (1-2) విహారి వేదాద్రి చమూవిభండు ... (1-3) విహారి మంత్రీ వేదాద్రికి (1-6) విహారి మందిరండు (1-8, 70) విహారి వేదాద్రిశారి (1-20) విహారి కర్త (1-38) విహారి మంత్రీమణి (1-78) విహారి శాసన (1-81) విహారి వేదాద్రిరాజు (1-72) అని ప్రస్తుతించబడినాడు కృతిభర్త పేరైన వేదాద్రిని పేడగిడి (1-73) వేదాచలమంత్రీ (1-5) అనడం కవి చమత్కారం

8 10 3 5 కుమారస్వామి అగస్త్యునికి వివిధ వ్యవస్థనదుల ప్రభావం ఒక సీన వద్యంలో వివరించినాడు ఆ విశేషాలు ఆయా నదుల విశిష్టతను తెలుపుతాయి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“మన్నేటి పాటియుఁ బెన్న యన్నఁలయు, విపాశ వాసయుఁ జంద్రభాగ జేగ
యును, శరావతి భూతియును, పెత్తవతి చరిత్రము, బాహుద యుదార
తయును గృష్ణ

పేజీ యగజ్యాభివృద్ధియుఁ గావేరి రీయుఁ, గపిక లీలావిభవము
మంజీర మంజుశార్వభవమును, భవనాశనీ క్లేశ నిర్నామకృతియుఁ
దుంగభద్ర ప్రసంగ, ముత్తంగ భద్ర రాజరాజిల్ల గౌతమియోజ, మణియు
వార్తకెక్కిన తీర్థ ప్రవర్తనములు స్వామి వినిపించె వింధ్య సంస్థభయితకు”
(1-148)

6 10 8 6 శివుడు నారదునితో శలవిచ్చిన మాటలు - సహ్యాద్రిలో జరిచిన
కృష్ణ, గౌతమి, భీమరథి నవలకు త్రిమూర్తులం అధిదైవతలం కృష్ణుడు కృష్ణానదిని,
బ్రహ్మ గౌతమిని, నెరు భైమిని కాచి ఉంటాము అని ఈ భావాన్ని కవి పద్యంలో
పరికిద్దాం:-

“కృష్ణపేజీ ప్రకాశించు నెంత మేర
నంత మేర వదీయమై యతితయిల్లు
భైమి యట మున్న జలజసంభవుని యదియ
కాన మూర్తితీతయ మయాకార యయ్యె” (2-228)

“ఖిల దుష్ప్రౌఢ ప్రభావోదయ శ్రీశద్ధిన్ నగు దాని గౌతమి” అని చెప్పబడింది
దండకారణ్యం కంటే గొప్పది గౌతమి ప్రాంతం అంతకన్నా గొప్పది వుందనిక
క్షేత్రం (5-89)

పై విధంగా తెలాలి రామకృష్ణుడు తెలుగు నాడు సంబంధితమైన అంధ్ర,
కలింగ భూములను, అందులోని ప్రముఖ పట్టణాలను, క్షేత్రాలను, పుణ్యనదులను
తన కావ్యాల్లో ప్రస్తావించినాడు

6 11 సంకుసాల నృసింహ కవి : కవి కర్ణరసాయన ప్రబంధం సంకు
సాల నృసింహకవి రచన ఆ ప్రబంధంలో ‘తెలుగునాడు’కు సంబంధించిన ప్రత్యేక
నామాలేమీ కనిపించవు

సంకుసాల అనే కవి యింటిపేరు గ్రామనామమని, నేటి ‘సుంకేసుల’ నాటి
సంకుసాల గావచ్చునని అంటున్నారు సుంకేసుల అనే పేరుతో కడప జిల్లా కమలా

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పురం, చువ, పులిచెందల తాలూకాలో ఉన్నాయి. పులిచెందల తాలూకాలోని సుందెనల గ్రామంలో వెలిగిన నరసింహస్వామి పేరు కవికి కల్పద్రుమ పుట్టి ఉంచారని ఒక చూడు 16

6 12 దొనెరు పునెరు నాపడు. 'చాలభాగవతము' దొనెరు పునెరు నాపడు రచన ఈయన కావ్యంలో కనిపించే ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రదేశాలు - నడులు, అచూబలం, ఆరపడు, ఆరెపేడు, రుంపనోలు, పోనూరు, దొనెరు అనే ప్రదేశాలు - కృష్ణవేణి, గోదావరి, చుంగపల్లె, పిమ్మర, సుప్రయోగ అనే నదులు

6 12 1 ఈ కావ్యానికి కృతిపత్ర రచయిత రామలక్ష్మణ కవి "ప్రేమసూరి బల శ్రీమంతుని సమగ్ర పరిచి పెట్టె పరా మహిమ"ని

కృతిపత్ర తన తండ్రి "చుంగపల్లె రామపతివాక్యజనకు తిమ్మ భాషానిమ్మల బుణ్ణమ్మ గాగ" చాలభాగవతం రచించమని పదవి అప్పించినాడు (1-19)

'పూవు నన్నయమున ఆరెపేడు కృష్ణ భాషానిమ్మల పునెరు' (1-29) తను "మన్నెపులి యని అచి ది లో వెలిగి పోవ పావన నిరసంగిరాయి రాజ్య సంస్థాపకుడయ్యె. ఆరెపేడు చుంగపల్లెయ" (1-30) అని కొడుకు రామరాజు

6 12 2 "గమ్మల్ దెచ్చిది చెవురాక్షకులు చెక్కం గొల్వంగొచ్చి పెన్మమ్మల్ గొప్పగొ గండనోలు గొరు ప్రేమన్ జుట్టుమ్మట్టన్ నవా చెప్పి నుబ్బణగించి తోలి"నాడు రామరాజు (4-33),

"కాకరి, గోదావరి, కృష్ణవేణి, చుంగపల్లె, సుప్రయోగ, పిమ్మరయను చుంగ గిణులు సహృదయ మహిధరంబున వెదరె" (2-91) నని వచనం

కర్నూలు జిల్లా మార్కాపురం తాలూకాలోని గ్రామం ఆరెపేడు అడ్డెటి పెంప విజయనగర సామ్రాజ్యాధిపతుల కాబాచి¹⁷ సుప్రయోగ అనేగా పెన్నానది పల్లవి యువరాజు విష్ణుగొప్పని ఉరువుపల్లి శాసనం, తెలుగు చాడుమి పుణ్యమహారు మాలెపాడు శాసనంలో పెన్నకు సుప్రయోగ అనే పేరు వాడబడింది¹⁸

6 13 భానుకి ఈయన రచించిన కావ్యం 'పంచతంత్ర' కృతిపతి భండారు లక్ష్మీ నారాయణుడు శ్రీకృష్ణదేవరాయల అంతఃపురంలో రాజ్య, సంగీత, నృత్య విద్యలకు ఆచార్యుడు¹⁹

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

6 13 1 ఈ కావ్యంలో కనిపించే గోదావరి, శేషాద్రి తెలుగునాడుకు సంబంధించిన నది - పుణ్యక్షేత్రాలు

“రాల్ల గోదావరి తీరంఁనుఁ బ్రభంజనమ్మను పట్టణంబు గలదు” (2-4)
చైతన్య గోదావరి ప్రసక్తి ఉంది

“లక్ష్మణాత్మ్యంబు శేషాద్వీప పాదయుగళి చింతారత స్వాంతుఁడు”
(1-135)

తెలుగునాడుకు సంబంధించిన గోదావరి, శేషాద్రి ‘పంచతంత్ర కావ్యంలో’ ప్రస్తావనకు వచ్చినాయి

6 14 చైతన్య కవి గాఢపూరాజాంతర్గతమైన శ్రీరంగమహత్వాన్ని ప్రశంసించి తెలుగునాడు ఇతడు గౌరవ పుత్రుడు శ్రీకైం మల్లికార్జున స్వామి కవిఁడు ప్రమరాంబ కృపవేత సారస్వత సిద్ధి బొందినవాడు 20

6 14 1 శ్రీరంగమహత్వం తెలిపే ఈ శ్లోక మాహాత్మ్యం కావ్యంలో కనిపించే తెలుగునాడు స్వరూపం ఇది అడోబలం, శ్రీవేంకటాచలం, సింహాచలం అనే పుణ్య క్షేత్రాలు - కృష్ణ, గౌతమి, చంద్రభాగ, తుంగభద్ర, వెన్న, భవనాశని అనే నదులు ప్రసర్తాయి

6 14 2 ఛరద్వాజుడు తన శిష్యులతో సహా తీర్థ తత్వర మతియై దర్శించిన క్షేత్రాలు, తానూడిన తీర్థాలు ఈ పద్యంలో చెప్పబడినాయి

“ తపసియుఁ జని కంచి దర్శించెఁ గేదారమాడె, గంగాద్వార మధిగిమించె
సింహాచలం న సీమంచెఁ గురుక్షేత్ర మరిగెఁ బుష్కరముల ననుసరించె
కాళికాపురి నవగాహంబు సేసెఁ బ్రయాగంబునందు గయా వటంబుఁ
గవీసె, గోదావరిఁ గాంబెఁ గృష్ణానది భజియించె, శ్రీరంగభద్రఁ గొలిచె
సన్నుతించె నడోబలస్వామిఁ బ్రణమి సేసె శ్రీవేంకటాచలవాసి నెలమి
నర్చగావించె, హస్తీ నైరాధిపతిని, దీర్ఘబాజు జగన్నాథ దేవునకును ”

(4-749)

కావరిని పుడికిలి బట్టి తాగబోయే సుబోధున్ని వారించి విష్ణువు తన స్వరూప వర్ణన చేసే సంకల్పంతో తన అర్చావారాలలో “శ్రీరంగ శ్రీముష్ణ శ్రీవేంకటాచల పాలగ్రామ నైమిశ తాతాద్రి పుష్కర నారాయణాశ్రయంబులను నీ యెనిమిది స్థలంబులం గల మదియ మూర్తులు స్వయంవృక్షములు” అని చెప్పినాడు (1-191)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

6 14 3 చూకి లివా పిహార మోగారైన పుష్పానమల ప్రసక్తి వచ్చింది కలుష పంజర కళికా తమి గౌతమి . సత్య సంపద్యోగ చంద్రభాగ .. సరస జన్మాచార్యని భవనాని చూరికృత తుద తుంగభద్ర ఒహు సాధాగ్మ దాని సంపన్న పెన్న ... భువి బ్రసిద్ధి నెక్కిన పుద్గానదులు" అని ఉటంకించబడింది (1-75)

6 14 4 కావీ నదీ చర్జన ఈ కావ్యంలో ఒక పెద్దపదనంలో చేయ బడింది తక్కిన నదులకన్న కావే గొప్పవి అనే నిరూపించే సంపర్కంలో "అధ్యాత్మ విద్యయుం బోరె నెల్లి వారికి చితర్కింప నక్కజంబై మెన్నె, పెన్నె జెన్న చేసి, తుంగవద్రదను భంగపచి, కృష్ణ చూష్టకరించి, . రాహువి నిహువించి, గౌతమిలో తమి యడంచి . యన్య సరిన్నివహంబు సహసరించి" అని కొనియాడబడింది (1-182)

భైరవ కవి శ్రీరంగమహర్ష్యం ఆ ప్రేతమహిమనే తెలిపే కావ్యమైన ప్రసన్నా స్మరసక్తంగా తెలుగునాడులోని పుణ్యక్షేత్రాలను, పావన సమలను గురించి కూడా మనకు తెలుపుతుంది

6 15 భట్ల పెనుమర్తి కోదండరామ కవి 'వల్లభాభ్యుదయము' అనే కావ్యం భట్ల పెనుమర్తి కోదండరామకవి రచన ఇది ప్రకాశక ప్రేత మాహాత్య గ్రంథం అస్తవ్యస్తంగా ఉండిన బ్రహ్మాండ పురాణోత్తర ఖండం ఈ కావ్యానికి మూలం అని కవి చెప్పుకొన్నాడు ఇప్పటి సంస్కృత గ్రంథంలో ఆ భాగం కానరాదు²⁰

ఆంధ్ర విష్ణువు నిశంభుని చంపి కృష్ణాతీరంలో కాకుళం అనే పట్టణం కట్టి అందు నివసించినాడు నిశంభుడు నాగరాజు ఆంధ్రవిష్ణువు ఆంధ్ర రాజు అని చరిత్ర కాదులు చెబుతున్నార²¹ ఆంధ్ర విష్ణుననే వల్లభరాయడు అని కూడా అంటారు ఈ దేవుడే 'ఆముక్తమాల్యద' రచించమని శ్రీకృష్ణరాయలకు కోరిన స్వామి

6 15 వల్లభాభ్యుదయ కావ్యంలో తెలుగునాడుకు చెందిన స్థలాలు, పర్వతాలు, నదులు, శ్రీధారు ఇవి -ఆంధ్రదేశం (3-19, 53), ఆంధ్ర భూతలం (2-7) ఆంధ్ర భూమి (2-125), కళింగదేశం (2-89, 4-100), కాకుళం శ్రీకాకుళం, బ్రహ్మకుండికా ప్రేతం, వేంకటాచలం (1-12) శ్రీకూర్మం (3-101), సింహచలం

[3-101] ధరణివరణ (ధరణికోట) (3-18) అనే ప్రదేశాలు, పర్వతాలు - కృష్ణా గోదావరి, గోతమీ (3-101) బ్రహ్మకుండ తరంగిణి (3-59) అనే నదులు - చక్ర తీర్థం అనే సరస్వతి - ఈ కావ్యంలో ప్రస్తావనలు

6 15 2 “సుమతి యను నృపుడు ధైర్యపరిత చిత్తవృత్తి నాంధ్రీ ఘోరముపై రాగిల్లి” ఏతెంచినాడు శ్రీకాకుళాన్ని చూచినాడు (2-7) విష్ణువు “ఏ గతి వాన్నావి రచికి నేగి వసించు పుసరాగతుఁ డెట్లుగ నాంధ్రభూమికిన్ పవరింప వలె నూత” అని అడిగినారు ముసులు (3-125) అహిచ్ఛత్రపురంలో వల్లభస్వామి ఉండి “అనేక కాలంబు గడచిన పిమ్మట నాంధ్రదేశంబునం దనరు శ్రీకాకుళంబున కేగు తలంపు నెమ్మ సంబంధం వాడమన” (3-19) వెళ్ళే ప్రయత్నం చేస్తాడు. గంగా తీరం అనావృష్టి పీడితం కాగా సుదక్షిణుడు తన వారితో “నేము మీ యాంధ్ర దేశమునకు నుండి” మని రాజుతో చెప్పినారు (3-50)

6 15 3 కళింగదేశ ప్రసక్తి ఈ కావ్యంలో రెండుచోట్ల ఉంది ఆంధ్ర విష్ణువు ప్రసాద మహిమను తెల్పే ఇతిహాసంలో “కళింగదేశమున .. యజ్ఞరత్నయను పాడుండుండెను” (2-89) అని కథ మొదలుపెట్టుబడింది చైత్రోత్సవ సమయంలో స్వామికి “కిటక కళింగాంగ కాశ్మీర పతులు వస్తమ లతో నాలవట్టుములు” పట్టినారు (4-100)

6 15. 4 శ్రీకాకుళ ప్రతానికి ఆ పేరు వచ్చిన వృత్తాంతం ప్రథమాశ్వాసం 66 పద్యంనుండి 105 పద్యం వరకు వివరించబడింది సూక్ష్మంగా ఆ కథ యిది-

“వాణీ భర్త పారణ్యగర్భుడు పునర్బ్రహ్మత్వము గోరి . పూర్వం దిక్కుట లనద్వారాశి చెంతన్ సురశ్రీజీ సెవిత జహ్ను సుమని సురా సీమన్” తపం జేస్తూ ఉండగా, . శ్రీవల్లభస్వామి “యిచ్చటను వాలదపం వానరించి తింక గృష్ణా తడిని తటంబున.. చపం బాతచి జేయు ఏ సరుడెంతులుత్తరీకా” అన్నాడు (1-63 నుంచి 75) అక్కడ తపం కొనసాగించమని మార్కండేయుని నియోగించి విధాత కృష్ణాతీరం కోసం పయనించినాడు

“మధ్యనొక్కచో ననుపమ కాననాంతర మహానది రమ్య తరంగ దోలికా కనుచు రాజహంసము, భగ ప్రకరాటల తీర భూయహం బువవుగఁ గాంచి” బ్రహ్మ తనివి తీర “పెక్కు రూపములై కనుంగొని” ప్రేమ విహ్వలుడైనాడు మళ్ళీ తను చిక్కడు గానే నిల్చినాడు “సర్వదేవతా సంతతు లేగుడెంచి ... అతి రమ్యత నచ్చు యోజన ద్వయం బంకట సిల్పియున్. ఆ లపైన యట్టి భవదాకృతి కామిత

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

భద్రదాయ ప్రకాశం నామధేయ ముఖ్యముగఁజేయు' మన పేడిరారు బ్రహ్మ అంగీకరించి "పరమపాపంబును, నిశల పాపవారము, కామితార్థ ప్రపంచము, ముక్తిదాయకంబునై, లోకంబునం బ్రభాతలంబున పుణ్య ప్రత్రంబుగా ననుగ్రహించి నైజాకుల నిదానంబున గాకులాభిధానం నొనరించెడు బ్రహ్మ కావ్యశాస్త్ర శరణంబునఁబొంది కంచె గొప్పగా తపసు చెసినాడు.

విష్ణు ప్రత్యక్షమై ని కోడ తెలుపు అన్నాడు. నేనొకడే తపసు చేస్తూ ఉన్నాడగా సర్వదేవతలు ఇక్కడ వచ్చి నిలచారు. "ఈ దెవ్వరవు న్నివాసము విప్ర ప్రమాకుల మయ్యై గావునన్ దెవ్వర వార కావ్యాయ మెనర్పితి చెప్ప యను గ్రహించవే". . "సహ్యాకా తీరమందు నిశల పరివార సంయమి నివా యుతముగాఁగ విహరించి" నాడు "లోకములో బ్రభాతిగఁగొనిపది ముగి సెదట గమన సహితం దాకల్పంబుగఁ బూజలు గైచొనుమా" అని ప్రార్థించినాడు బ్రహ్మ. నీకు పునర్జన్మాత్వం ఇచ్చినాను. "ప్రతమగా పరిచి మది సంయమి మంతయు లేడు రాకుళ ప్రత్ర సేవన మందది ముఖ్య విశేష ముగి పాత్రైన దాతరి బ్రహ్మ చెక్కెంగ" అని శలవిచ్చినాడు ప్రమహావ్యక్త. కాక - కామల శబ్దాలు బాహ్యం రాలు - క - బ్రహ్మత, ఆకల - వ్యాప్తమైనది బ్రహ్మయోగత్ర రమః చిరము జూచి త వ్వి తీక బహురూపముల సంయమి నిలిచియు కవుననే దాని పేరు గలిగినట్లును కథ తెలుపుతుంది 22

విష్ణు అక్కడ నెలకొనవాని మరొకరినం నానా ఉండటం విష్ణు పాదాల నుండి పుట్టిన గంగ సముద్రుని చేరవలయించి సుంద్రుడు అక్కడే ఉన్న "కృష్ణ తరంగిణి లలనం గనుంగొన" చెయ్యవ్వ విందీస్తూ ఇలా అన్నాడు "మాచితే సహ్యాకాతటిని ప్రపయః పరివార ప్నాపి వ్రావరితంబు, చెప్ప పదాశ్రయ మంబరకేశ మూర్ధ గమ్యాచిత మమహా విభవ మెప్పు నె కెకు సయ్యమాచి" నాడు ఆమె సిగ్గుతో, లోకంతో విష్ణువు గుర్తించి దామయ్యర తపస్సు చెసింది "కృష్ణా దేవి సదృశికిన్ విన్నాణంబుర కాత్ర మెచ్చి ప్రత్యక్షమై, కన్నెః ని తలపేమి తెల్పవే" అన్నాడు స్వామి అలిల హస్తాం సాచి నా నాచుడు తొగిలించుకొనే ఈ తీర భూమిలో నిల్చి "లోకవాదన యని ముదిసత్ పొగడు వైచి గల్గఁగొన్న దృష్టి వ్రాపొనర వసించు" మని విసయంగా ఆ మహనది వెనుకొనింది అట్లే బప్పు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

కొన్నాను నీ కోరిక కూడా అదే గదా బ్రహ్మ : నే నీ రూపంతో అనేక కాలం ఏక్కడ నివసిస్తాను అని అలాగే అక్కడే విష్ణు దేవుడు నిలిచినాడు (1-110 నుంచి 116)

కాకుళంలో నిల్చిన వల్ల భస్మామి “కలియుగాగమమైనను జహ్ను తన్యకా తటమున కేగును . కృతయుగంబుకు గ్రమ్మరి పూర్వరూప విస్ఫుటముగ వచ్చును” (2-124) ఈ వృత్తాంతమంతా సవివరంగా (2-125 నుంచి 4-51 వరకు) చెప్పబడింది

6 15 5 ట్రికాకుళ శ్లేత్ర మహిమ ఎంటిదో కొంత చూడాలి స్వామి ఆంధ్ర నాథుడు (1-121) ఆంధ్రనాయకుడు (2-19) ఆంధ్రనిరేజి నేత్రుడు (2-72) ఆంధ్రాధిప మురహర్యుడు (2-42) తెల్ల వల్లభాయుడు (1-122) అని స్తుతించబడినాడు అంతేకాదు, ఈ శ్లేత్ర ప్రాధాన్యాన్ని, పావిత్ర్యాన్ని నొక్కి చెప్పేందుకు ఆ శ్లేత్రం పేరు మీదనే స్వామిని కవి పిలవడం జరిగింది కాకుళ నాథుడు (1-1) కాకుళ నేత (2-106) కాకుళ పతి (1-107) కాకుళ ధర్త (2-67, 73) శ్రీకాకుళ భర్త (4-78) కాకుళ రాయుడు (2-1) కాకుళ వల్లభుడు (2-82) కాకుళాభివుడు (2-18) కాకుళాధీశుడు (2-70) కాకుళాధీశ్వరుడు (4-77) కాకుళేశుడు (1-58) కాకుళసదన ప్రదేశుడు (4-1) కాకుళ శ్లేత్ర శౌరి (1-123) ఈ ప్రస్తుతులన్నీ శ్లేత్ర ప్రాధాన్యాన్ని తెలిపేవే గదా :

6 15 6 కాకుళపురం కాకుళపుర వర్ణన కవి 2-31 నుండి 39 దాకా చేసినాడు వకుళ తమూరి వృక్షాలుండే మహోద్భావాలు, కలహంసలు కల్హానాలు ఉండే తటాకాలు, వజ్ర కవాట గోపుర ద్వారాలు, నానా ధాన్య పూరితాగారాలు, షష్ట్యత్తర శత త్రయాలయాల, దేవమందిరాలు వీటన్నిటితో ‘కాకుళ సగర వరము’ సిగమ శరణమై ఉంది దివ్య మంగళ పారక స్తుతులు పాడే నిత్య సూరలు, తిరుమణి తిరుమార్గం, శంఖ చక్రాంకితులైన విష్ణు భక్తులు, విలుకాండ్రు, కనక పీతాంబరులు— సరలోక వైకుంఠంగా ఉంది కాకుళాఖ్యాత పురం (2-32) చందన . రసాల తమాల - ఇలాంటి చెట్లన్నీ ఉండే విశాలవనాలున్నాయి (2-38)

ఈ వర్ణనంతా ఒక యెత్తు ఆష్ట దిక్పాలకుల పురాల్లోను, సత్యలోకంతోను, వైకుంఠంతోను, విశిష్టతలో సాటి వస్తుందని కవి వర్ణించిన వచనం ఒక ఎత్తు పరించి పరవశించాల్సిందే

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“అమరాలయం... లెంగన క్ర పాదప చెవ పల్లవ వైభవంను, నవన చవనం కరణి యశాంగాగ్ని శిఖా నమ్మజ్వలనంబు, యమ నగరంబు భంగి గాల స్కంధవార వాహర కమనీయంబు, చైత్రతి సేరియంబుం బొకె భూతా వాస పరాళ భాసురంబు, ప్రవేతను సదనం పగిది పరుణ శోభాంజన రంజనీ యంబును, గంధపహు మందిరంబు లాంగన స్వనన వాత పాత కలితంబును అలకపురంబు కైవడి గుడేరపర పంప సుందరంబు, కైలాసంబు సౌభగన నీ వ్రర వా సమన్వితంబును, యోగింపి సెవానంబు వడుపున విప్రుల శాండిల్య గాలిం బొకె తాపన విలితంబును, అంగం పుంధవనంబు విధంబున నాగరంగ సుషీరా యుతంబును, పర్వస్థాపనంబు పుష్పి ఘన ఘనవార ఘుమఘుమాయ మానంబు, రాస్యాగారంబు సొంపున గజిక పరాసేన ను తాపితంబును, సత్య లోకంబున నశామోహ బ్రాహ్మ విరాజనానంబును, వైకుంఠంబు కీర్తి విష్వక్సేనాద్భుత మోక్ష చైరిక్షణ్యంబును సగు నారామంబు సవరి జన సయరాధిరామం బగుటయు” (2-34) ఈ విధంగా ఆరామ చర్లన పరిత్రంగం, ఉదాత్తం, కవి చేసినాడు.

గజరాజ యువ రాజైన అనంత హెబ్బా వద్దకు వచ్చి పెషము దాల్చి పల్లవ దెవుడు వచ్చి “షేత్రముగొరి వస్తే నృప శేఖర .. షజీప్రత పురాధివాసుడు . వల్లభ నామ ధేయుడనై.. ధాత్రిని గృహభద్రాన తణిగి తట సుషేత్ర మొనంగుము” అంటాడు (2-116 నుంచి 119) తాను గంగా తీరంలో ఉండి, బ్రహ్మకుండి షేత్రంలో నివసించి, త్రికాళంలో నివాసించి వచ్చిన విషయం ఇవన్నీ వివరించి నాడు రాజు ఆ విషయాలు క్రింది పద్యంలో

“ ధాత్రిని విష్ణు పాద జుతాతట భూతలమండ నయ్యహి
చృత్రపురంబు వాసి చని శంకరహరిత బ్రహ్మకుండితా
షేత్ర సమాప్తయంబున వసించి సచ్చట ద్వాదశాబ్దముల్
చిత్రముగాను జగై సరసింహ స్మపాలక మంత్రిపుంగవా ”

“అవట ఎంచి వస్తే ననమ శ్రికాళుష షేత్రమండు నిలుచు చిత్రవృత్తి గొందు”

6. 15 7 పూర్వం సుమతి అనౌరాజు ఆ పట్టణాన్ని సెర్పించి ఉండిన విధంగానె అనంత పేటకు “శ్రీపల్లఘని ప్రతిష్ఠించి.. వీరభక్త విష్ణురాజు షేత్ర పాలనను ప్రతిష్ఠ చేసి - మంబుల ప్రాకారగోపురాలు ... నిగమనయ ప్రసాద

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు

కమరీయము కాకుళ ప్తవాన్ము” పేర్కొనినాడు (2-42 నుంచి 47) “వైదికులకు, బాహుజులకు, కృష్ణకు, అపమిత ధాన్య కర్షక హరితాన సంపదున్నతులైనట్టి చరణజులకు ... నిత్య మిధవ కైంకర్యనిపుణ మహిమ కాపురంబగు కాకుళాభ్యా పురంబు (4-47) .. చరావలు ఇరువంశల చైత్రరథంబురో యనన్ (4-49) ఉండేట్లు “చైత్ర యుగమున నోర్చి తద్విధమున నొనరించి” (4-51) కాంచి పైకి వెన నాడు అసంతవాల రాజు

6 15 8 పుత్ర కాకుళ ఉత్తరానికి తగినట్టి పుణ్యనదిగా కృష్ణానది ప్రక్కనే ఉంది గదా, ఆ నదిని కావ్యంలో పలు పేర్లతో ప్రస్తుతించినాడు కవి అవి - కృష్ణాతటిని (1-24), కృష్ణా తరంగిణి (1-111) కృష్ణా సరికే (2-116), అసీకిని/అసికినియా (3-104) సన్యా గిరివా నది (2-181), సన్యాశా (1-48 ఇంకా నాలుగుచోట్ల) సన్యాశ సరికే [3-103, 4-96] అనేవి ఆ నది పావి త్రాగి నొక్కి పెప్పకాసికి కృష్ణా కూల దెహివాస [4-191] కృష్ణా తీర దేశాధిపా, కృష్ణా తటిని తిలాది కృత భూమనకు [1-24] కృష్ణా తటి న్యాయత తమ నిలయుడు [1-60] కృష్ణా పూర్వ తీరలో సద్యవసాభ్యంతర భాసమాన మణి ముక్తాహర కృష్ణా సరితైరవాసుండు [3-96] అని పరి పరి విధముల ప్రస్తుతించ బడినాడు ఆంధ్రమహావిష్ణువు

6 15 9 వల్లభదేవునికి ఆంధ్ర మహావిష్ణువు అనే పేరు ఎలా వచ్చిందో తెల్పుతుంది ఈ కథ సుమతి అనే సూర్యవంశరాజు “భారత వర్షాభోగ ధరా పాల నిపుణపుణ్యాత్ముడు, ఇరిపై ధాశ సంచార సుప్రావీణ్యంబున నాంధ్ర భూతల ముపై రాగిల్లి యేతేర సద్భాస ప్రాప్తి మునీంద్ర చంద్ర నివమా వ్యాప్తమనై యొప్పు నా శ్రీవిల్లసలి జేర నేగె నెలమిన్ శ్రీకాకుళాభ్యమున్” [5-7] అక్కడుండే మురులు సత్కరించినారు స్వామి దర్శనం చేయించినారు మునివరేణ్యులు .

“అర లేకివృద్ధు డెవలాలయ చహునిక మద్వార గో

పుర విశ్వ ప్రభుజాభిమంజవ చయంబున్ భాసురాందోళికా

ద్యుయ యన ప్రకరం చానర్చి మణి నిత్యోల్లాస మాసోత్సహో

త్కర సంవత్సర వైభవోల్లసత కైంకర్యంబు లి సామికిన్ (2-15)

నడిపింపవలయు సరవర,” అని అడిగినారు “ఈ దేవుండు మదీయ సత్కుల ధనంబు .. ఈ యిందిరా ధాముడే దేదివ్యంబుగు నాంధ్ర నాథుండు” అన్నాడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

రాజు ఆ రాజు “ఆదిప్రహము కావళాఫపుని మ్రొక్కుచును . ఆంధ్రనాయక దాసుండను” నుడివినాడు అప్పటి నుండి “రావళాఫ శ్రీనాథున కాంధ్ర నాచాధి ధానంబు యదార్థంవై” [1-16 పంచి 20] నది

6 15 10 ఆ చక్రరానికి ‘చక్రతీర్థం’ ప్రవృత్తి విశిష్టతను ఆపాదిస్తుంది. ఆ తీర్థం ఏర్పడిన విధం ఇది - సుమతి మహాపాలుడు దేవాలయాన్ని అన్ని వాంగులతో కట్టించినాడు వర్షాలు పోవుగా చురిసిరాదు “సహ్యా నదీ జల మతి పంక యుర్త కలుషంబు” నది “మాధవు పదార్చనకు సర్వం సలింబు గల్గెమికి” రాజు చింతించినాడు

ఒక జలాశయం తవ్వెద్దాం అనుకొన్నా అంతవరకు పూజ మా సాగించుంది? అని అలోచిస్తూ స్వామిని తలచుకొన్నాడు రాజు స్వామి తన సుదర్శనం వైపు చూచినాడు

“ అన్విష్టదేవు ననుజ్ఞం చేసి ప్రవాకర సంకాశప్రకాశంవై దైత్య చక్ర నిఖర్తణంబగు చక్రం బరి విక్రమంబున భూతలం బరి రయంబున ఛేదించి రసాతల గతంబగు గంగా

ప్రవాహంబు మనోదేగం ఎనం గొని వచ్చి సరోవరం వానరించి క్రమ్మ వారిటూ దండంబు నాశ్రయించె నది కారణంబుగా నత్తిర్తరాజంబు చక్రతీర్థం బసం డరగెను”

[2-35]

ఆ చక్రతీర్థంలో రాజు, మునులు, తానమాడి ఆ తీర్థజలంతో హరిని సమర్పించినాడు (2-27) ఆ సహ్యా చక్ర వారి పిలాసాన్ని, శోభను ఈ క్రింది పద్యంలో తిలకించవచ్చు-

“ సుర దీర్ఘికాంతర పరివాహ తరంత సుషమా విశేషానమిషి లసంగ
నుత్పన్న సమయ సముల్లాస సతీరావగాహ భాగవత యుగ్మంబు ననంగ
మానస కాసార మహాసీయ సంకార రాజ మరాళాభిరామ మనంగ
పీఠికా వాల మావల సామల గ్రీడించు కిన్నరాక్షి మనంగ

మునిగి తోగుచు స్థాపమునఁ జెరింగి యోలూదంగ నొప్పు విశాల మీన
చక్రవాక లసక్త్యాంబ చకిత విపుల సారస విహరి సహ్యా చక్రవారి”

(2-40)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

రి 15 11 వల్లభాభ్యుదయ కావ్యంలో శ్రీకాకుళక్షేత్రం, కృష్ణానది, చక్ర చీరాల ప్రసక్తి మాత్రమే కారుండా ధరణివరక, బ్రహ్మకుండికాక్షేత్రం, శ్రీకూర్మం, సింహచలం అనే షీత్రాలు, గౌతమి, బ్రహ్మకుండి నదుల ప్రస్తావన కూడా ఉంది

అనంత పాలుడు “సఖిర సేనాపతివృత్తుడై .. మార్గమధ్యంబునఁ గల పుష్పక్షేత్రంబుల సుగలయ నీకర నిర్మాణ ద్విజస్థాపనాది ధర్మంబు లొనరించుచుం చుచి శ్రీకూర్మనాయకు నారాధించి, యచట గదిలి సింహచలంబున కరిగి, తద్దేవున చరిత్ర క్తి నతి యపచితి విదానంబు లాచరించి, యనంతరంబు గోదావరీ తటంబున కరిగి యా నది నవగాహనామృతానంబులు దీర్చి”... తర్వాత కృష్ణానది చెరబోయినాడు (3-102)

ముక్కుంటి మహా జనపతి గంగానదిలో సతీసమేతుడై తానమాడి యోగ పాదకలపై తిరిగి ‘తన ధరణి వరణ నగరంబునకుం జనిన’ (3-48) అని ఒక కథా సందర్భంలో చెప్పబడింది ముక్కుంటేర్వారుడు త్రిలోచన పల్లవుడు కృష్ణానది ఒరమందున్న ధరణి వరణ నగరము (ధరణికోట) రాజధానిగా నాంధ్ర దేశాన్ని ఎలుతుండేవాడు²³

వల్లభ స్వామి గంగాతటాన్ని వదిలి ‘బ్రహ్మకుండి తరంగిణీ పారమందు... యెదిని వసించినాడు (3-56, 57) ఆ విషయాన్ని అనంతపాలునితో అంటున్నాడు ఇంకా - “దాత్రిని విష్ణుపాద జనితా తట భూతలమందు నయ్యపిచ్చత్రపురంబు వాసి చని, శంకర పాలిత బ్రహ్మకుండికాక్షేత్రసమాశ్రయంబున వసించితి, నచ్చట ద్వాద శాబ్దముర్ చిత్రముగాను జగ్గె” అని

రి 15 12 కవి యింటిపేరు భట్ల పెనుమర్రి భట్లపెనుమర్రు దివి తా, కృష్ణా జి లో ఉంది

శ్రీమహావిష్ణువుకే అంకితమైన ఈ కావ్యానికి ‘వల్లభాభ్యుదయం’ అనే పేరుతోపాటు ‘శ్రీకాకుళక్షేత్రమాహాత్యం’ అనే పేరు కూడా ఉన్నట్లు ఆస్వాసాంత గద్యల్లో కవీ చెప్పినాడు శ్రీకాకుళక్షేత్రాన్ని కృష్ణానదిని, చక్రతీర్థాన్ని, ఇంకా ప్రకూర్మం, సింహచలం, గౌతమిలను కూడా తన కావ్యంలో కవి ప్రస్తావించినాడు

రి 16 ఆందుగుల వెంకయ్య రామరాజీయం లేక నరపతి విజయం అనే కావ్యం ఆందుగుల వెంకయ్య రచన. రామరాజు ఆస్థానకవి ఇతడు రామరాయల, అతని వంశీకుల విజయాల్ని ఈ కావ్యం విపులంగా వర్ణిస్తుంది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

6 16 1 ఈ కావ్యంలో కనిపించే తెలుగునాడు ప్రదేశాలు, నదులు ఇవి- కాకింగ రాజ్యం, కృష్ణా సేతు మృషి, ధాతండుగురి, అయలకొండ | అయిలకొండ, అవుకు, అకులపాడు, అడవోడుర్లం | ఆదవేని, ఆరవిను, ఉదయగిరి | ఉద్దగిరి, ఓరుగల్లు కందనవోలు | కందనోలు, కలువకోలు | కలువకోలు, కొండపల్లి, కొండవీడు, కోట, గంగినేని కొండ, గుత్తిదుర్లం, గోలకొండ | గోలకొండ, చంద్రగిరి దుర్గం, జూటూరు, నందేల, నాగార్జునకొండ, పాజెం, హనుగల్లు, పెనుగొండ, బెల్లముకొండ, మొసలిమడుగు, యాదగిరి, రాజమహేంద్రం, రామగిరి, వినుకొండ, పింకూచలం | శ్రీహిరి అనే దుర్గాలు, పురాలు చ్చిహ్న, గంగావని, గౌతమి పెన్న, భీమరక్షి అనే నదులు

6 16 2 రామరాయల మహాసభా సదనం 'లక్ష్మీనివాసాశ్శ్చ' చెరిగి ఉండేది [1-13] కోసలు గెలిచి కైకొన్న యేడుగురివె ... కాకింగ విభం దంసు గిన కనకమిదిగో యనుచు నవిపులు తెలుప" గైకొనేవాడు రామరాయలు

ప్రంగాభివుని కొడుకు పెద్ద వెంకట భరిత్రీశాని ... కృష్ణా సేతు మధ్య ఉరిన్ ... ఏలినాడు (1-328)

6 16 3 కవి యింటిపేరు అందుగురి ఇది ఒక ఊరి పేరే కావచ్చు కృతిభర్త యింటిపేరు ఆరవీటి బుక్కరాజు విభుడు ఆరవీటి పురము నేలుచు.. దన కులమును దద్యా సుర వెలసినది [1-202]

6 16 4 "సోమదేవరాజు దండెత్తి చొ మహోద్దండ వృత్తిని గంగినేని కొండపల్లిగాను గట్టి, కందనవోలును, గలువకోలును, గోట, రామారు నెటువంటి రాజుకైన సాధింపగారాని మొసలిమడుగు యాదగిరి నగరము సాతానికోట వరుసతో సాధించి" నాడు [1-182] ఆ రాజు దిరుదు గద్యతో పై చెప్పినవి సప్తమర్గాలుగా పేర్కొనబడినాయి

6 16 5 ఏడుగు గద్యతో "ప్ర సంతక పింకూచలంపతి చరణారవింద సేవా కందకిత సామాజ్య సుఖోపభోగ"గా చెప్పబడినాడు బుక్కరాజువిభుడు [1-203] బుక్కరాజు కొడుకులు సింగరాజు మొదలగువారికి నందెల యెనుగ నా నందను లాపురిదమరును రాజధానిగాగ నేలుచుగులము నందెల పేర భరిత్రీ" దనరినాడు [1-207] రామరాజు పెద్దసేనతో "కందనోద్ధానింపగాదలచి ...

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

గట్టిగా ఘట్టడి దిగిన నా బిచ్చిని మిక్కిలి యుబ్బించి ప్రకటన ప్రాంగములఁగొని... కందనోద్రాజధానియఁగాగ వసుమతియును" నేలినాడు (1-208)

అతని బిరుదు గద్యలో "నిరావాపాదవాసి దుర్గ నివాసి కాసపుడయ దుర్మదఖం నిర్మధన" అని చెప్పబడింది (1-210)

3. 16 6 ఆ రామరాజు కొడుకులలో తిమ్మనృపతి భూకాంతాతిలకంబైన యవుకుఁ దా నేలుచు విభ్యాతిగ నప్పురి పేరన్ బ్రీతిన్ దన కులము వెలయఁ చెంపొందినాడు (1-218) కొండరాజు ఆదవెని నేలినందువల్ల ఆదవెని వంశంగా అతని సంతతి పేరుకెక్కినారు శ్రీరంగరాజు ఆరవీటి పురాధ్యక్షుడు 'గోలగొండ వజీర్ కోటం కాయము' చించేది ఆ రాజు కత్తి (1-244)

6. 16 7 ఆరవీటి వేంకటపతి రాయడు "గణముల చెలువుఁ బేర్కొని యెచ నంటినా పీఠింప శేషాద్రి విభుడతండు"గా పేరెన్నిక గన్నవాడై (1-26) కందనోలు పురమెలినాడు (1-267) ఆరవీటి గొపాల రాజు విభుడు కందనోలు నిజ రాజధానిగా నేలినాడు (1-275).

6. 16 8 రామ రాయలు "సలక విభు తిమ్మరాజు సేనలను ద్రుంచి గుత్తి, వెరుకొండ, మఱి గండికోట, గండ్లనోలు పుర మాదవె నవలీల గెలిచి"నాడు (1-280)

రామరాయల బిరుదు గద్యలో . కన్యాకుమారి భీమరథ తటాంత నిశ్శప విజయ స్తంభ .. గుత్తి దుర్గ నిర్భేదకపుర .. ఆదవెని దుర్గాపహరణ ... పెను కొండ దుర్గసాధక .. చంద్రగిరి దుర్గ రాజ్యాధీశ్వర .. ఉద్దగిరి రాజ్యపాలక .. కందన వోలు కవాట భేదక .. జూటూరు సమర నిర్వాహక .. చందనపాటి ఖడ్గ సాయక, కొండవీటి దుర్గ నాయక పుట్టపల్లి సీమాభిషిక్త ధామసాగర . ఓరుగల్లు నగరపోషణ. గౌతమీ స్నాన పావనాకార. రామగిరి దుర్గ ప్రతిష్ఠాపక, యాదగిరి దుర్గ భేదన గోలకొండ పుర దూషణ, అయ్యలకొండ చండ విమతహలాహల; అయిలకొండ హరణ కోటూహల, సానుగల్లు కృతిపరాక్రమ, పానుగంటి దుర్గ పాటన ధుర్య, వెల్లముకొండ వల్లభ .. కొండపల్లి హరణ .. వినుకొండ పాలక, వినుతన్న కృత నాగార్జునునికొండ . రాజమహేంద్ర రాజధనుస్సాసన" అని రామరాయల రాజ్యంలో ఉన్న తెలుగు దేశం లోని దుర్గాలు - నగరాలు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

6 16 9 “మానవులు నేనుగల లృట సమాజము పీనుగు పెంటగాగ గంగావళిపండి కృష్ణ దనుకా నొనరించి నొముగ దొలినాడు రామరాయలు కొడుకు కొండరాజు (1-303)

పేలూరు సజ రాజధాని గాగ..... చిన్నవెంకటపర కొడుకైన శ్రీరంగరాయ మౌళి యుదయగిరి దండ వెలుగొందుచుండు కుతుపశామ నణచినాడు (1-360)

‘రామరాచీయం’ కావ్యంలో రామరాయల పూర్వీకులు, రామరాయల సంతానం పీఠందరి జయాలు, ఏలిన పురాలు కొలిచిన దైవాలు ఉండే షెత్రాలు ప్రస్తావించ బడినాయి

6-17 రామరాజ భూషణుడు ఇతని అసలు పేరు భట్టుమూర్తి అశ్వ రామరాజు ఆస్థానంలో కవి భూషణం కాబట్టి ఈ కవి కాదిరుడ వచ్చింది ‘వసుచరిత్ర’ అనే విశిష్ట ప్రబంధం, హరిశ్చంద్ర సలోపాఖ్యానం అనే ద్వ్యుక్తికావ్యం ఈయన రచించినవే రెండవ కావ్యంలో తెలుగునాడుకు సంబంధించిన ప్రశంసలు పేర్లు కనిపించవు

6 17 1 వసుచరిత్రలో కనిపించే తెలుగునాటి ప్రశంసలు - పర్వతాలు - నదులు కందనోయి, చంద్రగిరి దుర్గం, పెనుగొండ కొండలు , కృష్ణ, గోతమ అనేది

6 17 2 “అనుభవతర కందనోలి మహాపురీ సొంతుడగు రామ మేదిని కాంతుడలయ” (1-30) అని కవి పలుకులు తురకల గజసేనలకు పెనుగొండ కొండల వద్ద పీఠ తిరుమలరాయడు చీల్చి చెండాడినాడు ఏలగుల చర్మల, మనుషుల పుత్రులు, ఎముకలు వీటన్నిటితో పెనుగొండ - కేవల అన్నిట్లుంది ఆ చమత్కారాన్ని ఈ పద్యంలో తిరికించండి

“ తిరుమలరాయ శేఖరుని ధీర చమా భటరాజి యజ్ఞి ధీ

కర యవనేశ్వర ప్రహత భాన బలంబులఁ జచ్చు సేయ సె

ద్ధరఁ వెనుకొండ కొండలు మడ ధ్విడ చర్మ కపాల మాలికా

పరికర భూషితంబులయి బల్బిడిగాఁచె గిరీ భావమున్” (1-33)

6 17 3 హుడు తారకైలంపై ఉంటూ రాజశేఖరుడైనాడు శ్రీ పంకజే శ్వరుడు చంద్రగిరి మర్గంలో రాజశేఖరులతో సేవించబడుతున్నాడు ఇది తిరుమల రాయని కొడుకు పేంకజ నాయకుని గురించి చెప్పి సమాచార అటు బలాజీకి కూడా అన్వయ మౌతాయి ఈ పద్యం ఆలోచనామృతం

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

హనుతా తార సుతైల దుర్గమున సభ్యాసీనుడై రాజశే
ఖర విఖ్యాతి వహించుఁ జంద్రగిరి దుర్గంబున శ్రీ వేంకటే
శ్వరుడొప్పెన్ బహు రాశశేఖర సదా సంసేవ్యుడై యార యి
ద్దర బంటేలిక వాసి తద్గిరులకుం దద్వల్లవ శ్రీలకున్ (1-80)

6 17. 4 తిరుమలరాయల కొడుకు రఘునాథుడు నిజాముసేనలకు తుంచి నాడు నవాబుల ప్రాంతంలో ప్రవహించే 'కృష్ణ'కు నల్లని నది అనే పేరు సార్థక మైంది ఎలా? మహమ్మదీయుల ఏదిల సుమ్నాతొ కూడిన కన్నీళ్ళ ప్రవాహంతో కలిసి ఈవిధంగా భట్టుమూర్తి వసుచరిత్ర ప్రబంధంలో కందనోలు, చంద్రగిరి కృష్ణ, గౌతమి మనకు దర్శన మిస్తున్నాయి

6 18 పింగళి సూరన రాఘవ పాండవీయం అనే ద్వ్యంకావ్యం, ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నం, శిశాపూర్ణాదయం అనే ప్రబంధ రత్నాలు పింగళి సూరన రచనలు

ఈయన రచనలలో మనకు కనపించే తెలుగునాడు స్వరూపం అహోబిలం ఆకుపీడు, కొండవిడు, సంద్యాల, నిడుమాసూరి కృష్ణ రాయ సముద్రం, తిరుమల వెంకటనగం వెంకటాచలం, వేంకటేశనగరు, రాచపూడి, వెలగలెటి, శ్రీకూర్మం, శ్రీగిరి, శ్రీకైలం, సింహాచలం అనే ప్రదేశాలు—కృష్ణ, గౌతమి నదులు, పాతాళగంగ, శత తాళ దమ్నుహృదం, స్వామి పుష్కరిణి అనే తీర్థాలు ప్రసక్తాలు

6 18 1 రాఘవ పాండవీయం ఆకుపీటి పెద వెంకటరాజు ఈ కృతిభర్త కృతిభర్త వంశీకులు ఆకుపీడు నేలినందువల్ల అది వారి ఇంటి పేరుగా వచ్చి ఉంటుంది . “ఆకుపీటి తిమ్మ ప్రభు వేంకటాద్రి (పీ 1) ఆకుపీటి వూరంకుండు .. పెది వేంకటాద్రి విభుడు (పీ 20) ఆకుపీటి పురీ శాసనాంకుడగుచు (ఇమ్మ భూపతి) (పీ 22) ఆకుపీటి తిమ్మ విభుడు (పీ 30) ఆకుపీటి పూంక శ్రీ పెదవేంకట నృప . (పీ 48) ఆకుపీటి ప్రధిత తిరుమల శ్లాపతి (ఆశ్వాసాంతగద్యం) . ఈ విధంగా ఆ వంశీకుల చరిత్రలో ఆకుపీటి పుర ప్రసక్తి వచ్చింది, ఆకుపీడు గిద్దలూరు తాలూకా కర్నూలు జిల్లాలో ఉంది కవి ఇంటిపేరు పింగళి ఆ గ్రామం కృష్ణాజిల్లాలో ఉంది వెలయు వెంకటాద్రియ యన చిన వేంకటాద్రి (పీ 33) చక్కని శ్లేషలో ఆ పద్యంలో వేంకటేశ్వరస్వామి ఆ రాజు హృదయంలో ఉన్నాడని, మెరుపర్వతం కంటె వెంకటాద్రి గొప్పదని, వేంకటాద్రి కాలికి బెట్టిన బిరుదు అందెలు చూచి గ్రతురాజులు తల వంతురని కవి ఎర్పించినాడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

రాజమహేంద్ర వరాధి పురి పైత్ర విచిత్రములఁ బ్రకటించుటై . ఆ యిమ్మ మహిమని ప్రసిద్ధి గాంచినాడు (పీ 25)

రామభద్రుడు ధర్మరాజు రాజ్యంచేసే కాలంలో ‘శ్రీ ధాన్యకటకమై చెలువొందె రాష్ట్రంబు నెల మూడు వానలు గెంద గురిసె’ అని చెప్పబడింది (4-281) తెలుగు నాడు లోని ధాన్యకటక నగరాన్ని గుర్తు తెచ్చుకొని ఈ పలుకులు కెతన చూడా ఇలాగే అన్నాడు (పు 89)

“మక్షి ధ్వంస పరంపుగల్గెన మహా గోదావరి తిర సరస్వతోపాయ పథంబు నేడు చొరకెనె” అని భూమి చెవతలు సంతోషించినారని రామ్మూ మాస్తానే (3 88)

8 18 2 కళాపూర్ణోదయం ఈ కావ్యంలో మనకు కనిపించే తెలుగు నాడులోని స్థలాలు - పర్వతాలు, తీర్థాలు, అడోబలం ఆరపిడు, కొండపీడు, తిరు మలపేంకటనగం / వెంకటాచలం, వెంకటేశనగరు, క్రైస్తవం, ప్రకైలం, సింహా చలం, పాతాళగంగ, పత రాజ దమ్మహృదం, స్వామి పుష్కరిణి అనెవి

8 18 2 1 కళాపూర్ణోదయ కావ్యం సంద్యాల కృష్ణ చూపికి అంకితం. ఆరపిటి బుక్కరాజు కొడుకు సింగరయ్య ఆతని కొడుకు నరసింగరాజు “నరసింగ సంద్యాల పురాధిపత్య విభవాతీతయంబు వహించి మించె తన నంక మెల్లరాజు సంద్యాల పద ప్రసిద్ధి” దనవారింది (1-28) కృతి చర్త వంశీల ప్రస్తావనలో సంద్యాల ప్రస్తుతి పట్టించిది సార్లు వచ్చింది

8 18 2 2 మణి కంధరుడు . “విష్ణువక్త్ర హృదయంబునం చంద్రుల దీర్ఘయాత్ర” కావించినాడు మధుర, హరిద్వారం, నాలగూమం పురుషోత్తం - ఇవన్నీ దర్శించినాడు తర్వాత “శ్రీహర్ విభూని యం” సరయూంబులు కను దమ్ములకు విందుగా నొనర్చి, సింహాచలాధిప సేవా విశేషాలలను జన్మంబు నలంకరించి, శ్రీమదహోబల స్వామి పాదసంఘంబుల సంఘము ఫాలకేతి నొసఁగి వెంకటేశ్వర చరణారవేంద గంధ నందదిందిందీర శ్రేణి నైల్లమునను నిజ విఖా కాంతికిరణుల నిర్వహింప” తిరుమల కేరెంచినాడు. (2-128)

“ఫన ప్రమద ప్రేమ విశేష సంఘత పరీరంప్ర క్రియా సంభ్రమ భక్తమ కాధిపతి ప్రసార లహరి దాహ సమాహ సమాన మర్చించుగు స్వామి పుష్కరిణికి” వచ్చినాడు. (2-127,

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“హరిసంతతాశ్రిత స్వాంతమైన స్వామి పుష్కరిణీయును నా శౌరి భక్తు తువును” స్నానవేశ అన్యోన్య పావనత్వాన్ని పొందినాయి (2-128) మాహా మూర్తిని సేవించినాడు (18-129) తేజానికి, వాయువుకు, భారుణికి, గగనానికి, సలిలానికి పావనత్వం గలిగించే వేంకటేశనగరు చేరినాడు (2-130)

మృదు పదాంబుళములు మెఱుగుటందెలు పైడిదుప్పటి మొల ముప్పిడి . . ఇరా సూర్యంకార సమస్తమై ఉండే శ్రీవేంకటేశుని దర్శించినాడు మణి కంధరుడు (2-132)

6 18 2 3 స్వామిని మూడు అహోరాత్రాలు సేవించి వేంకటనగంబు డిగ్గి వెళ్ళినాడు (2-137). కంచి, శ్రీరంగం ఇవన్నీ దర్శించినాడు నలకూబరుని శాపబలం వల్ల భృగు నిపాత లంపట మతియై శ్రీశైలం చేరినాడు (4-192)

6 18 2 4 స్వభావ సిద్ధుడు ‘శత తాళ దమ్ము ప్రాదంబులో’ నివసించి ఉండినాడు (5-183) ఒకనాడు యోగనిష్ఠ పదలి ప్రాదము లోపల వెలువడి . . సకల బుధసేవ్యమైన శ్రీశైలమునకు అరుగుదెంచినాడు (5-184)

సిద్ధుడు.. శ్రీశైలము ... గాంచినాడు అది నిల లోపాత లసన్మణి చిత్రిత పాసు వైభవోత్తాలము. . నిత్య వర్ష గుణజాలము ముక్తి లతాలవాలము” (5-185)

కుబేరుమల, మందర నగం, మెరుగిరి, వింధ్య, హిమాద్రి వీటన్నిటికి ఏదో ఒక లాసుగుండి లోపరహితమైంది కాబట్టి శ్రీనగము శ్రీనగమన్ ఖనకిరికిం దగున్ (5-186) అంటాడు కవి ఇదే భావం పాల్కురికి సోమనలో వుంది (పు. 28)

సిద్ధమణులుండే గనులు, సిద్ధాక్షధ మూలికలు, సిద్ధ రసధునులు ఇవన్నీ కలిసిన రూపే శ్రీగిరి (5-188) పాతాళగంగ యనియెడు కైతవమున న్నగేంద్రు కాళి కడియము దోర్మించు (5-189)ను

అంతటి పవిత్రమైన ఆ డిత్తమ పర్వతాన్ని అధిరోహించి, స్వామిని సేవించి, భృగువాతం చేసే మణి కంధరున్ని వారించినాడు సిద్ధుడు (5-191)

మృగేంద్రవాహన అభినవ కౌముదితో “శ్రీశైలంబున నొక్కశాపంబు కార బంబుగా భృగువాతంబున కాయత పడుచున్నవాడు” ఈ ఖడ్గమిచ్చి రాక్షసుని చంప తానికి నియోగించు అని చెప్పి పంపుతుంది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“ఇత నిట్టటు తరకునఁగార్జును చప్పుచును ప్రగిరికి వడిన్ జరియె సతి”
(8-70) రాక్షసుడు వెంటబడినాడు మరచంద్రుని చేతికి బద్ధమిచ్చి చంపించించి
అభినవకొడుది

8, 18 2 ౦ నారాయణుడు లోకాల్ “లోకానుగ్రహార్థం నేను నిరస
స్పృధి స్థానంబులుగా సంగకరించిన శ్రీరంగ కాంచీ వేంకటాచలాచార్యులం పురుషో
త్తమాది వివస్వతంబుల కరిగి” సేవించ లేక పోయినా, ఉన్నాడంటే ఉండి నున్న
కొలిచి దుష్కలవపచ్చు అని చెప్పినాడు (8-358).

8 18 3 ప్రధానతీ ప్రద్యుమ్నం ఈ కావ్యంలో కనిపించే తెలుగు
నాడుకు చెందిన ప్రదేశాలు - నడలు నిడుమానూరి కృష్ణరాయ సముద్రం,
పింగళి, రాచపూడి, వెలగలేటి, త్రిగిరి, కృష్ణా గౌతమీ నదులు

8 18 3 1 కవి పిన తమ్ముడు ఎట్టున గయలోఁ గానీ ప్రయాగ శ్రీగిరి
.. చరణ క్రియచే తమ తండ్రి కాష్ఠాదమున్ గూర్చినాడు (1-8) కవి తన
వంశావతారం ఇలా వర్ణించినాడు

8 18 3 2 “గంగదనదు పేర గౌతమీ నామ విఖ్యాతి బరంగఁ దెచ్చె
“భూతలమునకు.. గౌతమీనాడు (1-11) “ఆ గౌతమగౌతమున గౌతమామాత్యుడు
సద్బోగ శైత్ర స్వామ్య సమాగతిఁ గింగళి పురాంకుండై” ఒప్పినాడు (1-12)
పింగళి గ్రామముందు చిరకాల మున్నందువల్ల గౌతమవంశానికి పింగళిపేరు వచ్చింది
(1-17)

“గౌతమీ పరిసరములఁ గృష్ణ తెలింతులన్ .. పింగళి రామయాడు...
పలనాటకు పాకనాటనుం పింగళి గాచయాడులు . పెంపు వహించిన అన్న
దాదులు పింగళి గోకమంత్రి యిలు పేరనె వారి ప్రబుద్ధులైనారు (1-18) సూరయ
వెలగలేటి యమరనామాత్య సుతన్ అమలాంబన్ .. (1-32) పెండ్లాడినాడు
పింగళి అమర మంత్రి రాచపూడి గణపతి సుపుత్రి అయిన అన్నమ్మ కూడుచు
అంబమ్మను పెండ్లాడినాడు (1-39)

కవి తండ్రి పింగళి అమరన్ “నిడుమానూరి కృష్ణరాయ సముద్ర ప్రసార
హార భోగాతిథేయ నిజ సంతతి ప్రతీతాత్ముడు (1-149)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పింగళి సూరన తన రచనలలో తెలుగుదేశ ప్రసిద్ధ పుణ్య ప్రాంతైన శ్రీశైలాన్ని తిరుమలను, అక్కడుండే తీర్థాలను, దైవాళును చక్కగా వర్ణించినాడు శ్రీకూర్మం, అహోబిలం, సింహాచలం ఈ కవి రచనలలో ప్రస్తావించబడినాయి కృష్ణ, గోతమి, పాతాళ గంగ, స్వామి పుష్కరంలను కూడా కవి తన కావ్యాలలో ప్రస్తావించినాడు

రి 19 అద్దంకి గంగాధర కవి 'తపతీ సంవరణ' ప్రబంధం అద్దంకి గంగాధర కవి రచించి, ఇబ్రహీం కుతుబ్‌షాహ్ అంకితమిచ్చినాడు. ముస్లిం ప్రభువుకు అంకితం చేయబడిన మొదటి తెలుగు ప్రబంధం ఇది వీరి మొదటి స్థలం నెల్లూరు జిల్లాలోని అద్దంకి కావచ్చు²⁴

రి 19 1 తపతీ సంవరణ ప్రబంధంలో కనిపించే తెలుగునాడుకు చెందిన ప్రదేశ, నదీ నామాలు - ఆంధ్ర, కాళింగ, కృష్ణా గోతమీ సరిహద్దరం, సాగర గోతమి సంగమ స్థలం, కంభంబుమెట్టు, కొండపల్లి, పెదకొండపల్లి, కైలాసకోట, కోయ్యలకొండ, గోలకొండ దుర్గం, పానుగల్లు, పొన్నాడ, మెతుకుదుర్గం, సత్తమాడియ మన్నియాల, అసీతిగిరి/అశీతిగిరి | గోతమీ తటిని అనేవి

రి 9 12 సకల రాజ్యాల భామినులు ఇబ్రహీం కుతుబ్‌షాహ్ సేవ చేసి నారట్ల అందులో ఆంధ్ర, కాళింగ కన్యకలూ ఉన్నారు "కాళాంకి ధరియించె గాంగ పుత్రిక . ఆంధ్రభామిని వీణియ నాలపించె" (1-18) అవి ఈ వాక్కులు

రి 19 3 కుతుబ్‌షా కొయ్యలకొండ, పానుగల్లు, కంభంబుమెట్టు, మెదక్ దుర్గం, ఇవన్నీ ఆక్రమించుకొన్నాడు

"పడమట సవాయి బసువనిగాజేసి యచట గోయ్యలకొండ యావరించె
దమరి మల్లాఖారు దండనంబునగొట్టి, హరియించె బానుగల్లాడి గిరులు
ప్రథమ దిక్కుల యొడ్డె పాత్ర సామంతుల ధట్టించి, కంభంబు మెట్టగోనియె
సత్తరంబునఁ బరిదోడి పాంగదోలి మెతుకుదుర్గం బాక్రమించి మించె"

(1-24)

అని కవి కృతీపతి విజయాల్ని ప్రస్తుతించిన పద్యం అంతటితో ఆగని విజయపరంపర క్రింది పద్యంలో వర్ణింపబడింది

"కటకేశ్వరునిదోలి కైవసంబుగజేసె గొండంత జయములొ గొండపల్లి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

గంపమొంది వితాపభాషించు గాత్రమీ తటిం లంఘించి పోఁ బటమువెట్టె
సాగర గాత్రమీ సంగమస్థలమున నడిచుంబుగడిగెఁ బ్రభాతిగాఁగ

అష్టదిగ్రాజులను వెట్టికాపుల చేసినాడు కుతువ్ పా (1-25) కుతువ్ పా పెద్ద
కొడుకు హైదరుఖాన్ అతడు తూర్పున ఓడ్రులను జయించినాడు “పెద్ద కొండపల్లి
కడ .. వాహినీ పతి వాఁస్పంద్రుడు మార్కొన్నవా జీవగ్రాహము గాఁగఁ బుచ్చు”
కొనినాడు (1-28) జంషీద్ “ఒక గర్వ పరం ఏక భాసురంబగు హైదరు
కోట . కట్టించెను” (1-30)

‘గలికొండ దుర్గాధ్యక్షా’ (2-140) ‘పొన్నాడ సప్తమాదియ మన్నెయ నృప
మండలీ సమర్పిత మధ్యాహ్నస్న సుహృద్విప్’ . (3-107) ‘త్రైతీత విభవ
కృష్ణాగౌతమ సరిదంతరాజ సనదతురంతాసీతిగిరి (సీతిగిరి) దుర్గధరిత మహితం
దేవేంద్ర’ (4-1) - ఇవన్న ఇదిహం విజయాలిని ప్రస్తుతించే కవి పలుకులు

అద్దంకి గంగాధరకవి వాఁగంలో కృతిపతి పరంపరగా గెల్చుకొన్న తెలుగు
దేశంలోని చుట్టాలు, పురాలు కనిపిస్తాయి

6 20 పొన్నగంటి తెలగన ‘యయాతి చరిత్రము’ పొన్నగంటి తెలగన
కవి అచ్చతెలుగు కావ్యం ఇదిహం పాడుషా పద్ద ఉండిన అమీన్ ఖానుకు ఈ
కావ్యం అంకితం

యయాతి చరిత్రలో కనిపించే తెలుగునాడులోని ప్రదేశాలు - కాసబాడు,
అమినుపురము | అమినుపురము, గొలికొండ, పొన్నగంటి, పొట్లచెర్ల | పొట్లచెరువు.

6 20 1 అమీనుఖానుడు తన పేరున ఉండే ‘అమీను పురం’ లో
సముద్రం వంటి వెరువు త్రవ్వించినాడు అమీన్ పురం రౌతులకు, బంట్లకు, గాయకు
లకు, కవులకు పుట్టనిట్లు చర్చించండి ఈ పద్యంలో -

“ దురములో ప్రవారు తురుకలూ ప్రయు నట్టి రౌతుల కెల్ల నావట్టు
తొడరి బెబ్బులినైన బెడకేల బడద్రోయు పూపుగల్గిన బంట్ల పుట్టినట్లు
నట్టి మ్రాకుల నిగు ర్వెట్టెడు పొలంబాచిట్ల గాణల పట్టుగొమ్మ
పుట్టబుట్టిన ప్రొడ పొల్కునఁబెప్పఁగాఁగలుగు జాణల మొత్తములకు నెలపు
నైన తనపేరఁగల్గ నమినుపురము నందు మున్నెచి శోక చేయంగఁజాలు
చెలుపు త్రవ్వించె మిగుల నచ్చెరువు గాఁగ నిండువెక్క నమినుఖానుడు

మొనసి” (1-30)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

అమిష్యురము మేలితోటలలోని పండ్లను చూస్తే ముసలివారికైనఁ బసిబిడ్డలకు నైన పండ్లు వస్తాయట (1-37)

8 20 2 మేలు వజ్జిర్ల గమి కొండ గోలకొండను కవి అచ్చతెనుగు పొడిపొడి మూలలలో నిర్మించిన విధం బహుధా ప్రశంసనీయం నాటి గోలకొండ కోట వైభవానికి ప్రతీక ఆ పద్యం ఇది—

“ తె గంచె దొరవారి తెగలఁ దీతినకోట సిగనిగల్ నలుగడల్ నిండి యుండఁ
చుట్టుల విందు రా కొమ్మల దగదగల్ వేలుపు బ్రోలిర్లు విరియఁ జేయఁ
గొత్తడంబుల కెంపు క్రొత్తడంబుల రంగు సింగికిఁదోపు వన్నియలు నింపఁ
గవలి యానఁ బిల్వ పడతి చా లగడిత తెలిసీట నే ప్రొద్దుఁ గలసి యుండ
మిసిమి బంగారు మెడల మీది యెడల నిడిన ముత్యాలు జుక్కలు దడబడంగఁ
దెలియ కెల్లరు వెొగంద నలరు నెపుడు మేలు వజ్జిర్ల గమి కొండ గోలకొండ ”
(1-3)

6 20 3 “తామర తంపరై సిరులఁ దార్క్కిరు కాసలరాట సర్వవితామసే
హిల్ల చెర్లను సతంబగుచుండ నమీనుభానుఁడింపామతలింగ నిల్పుబొడవై దెడగైన
మసీదుఁగాంచి యందె మను వెండికొండ పయి కేగఁదలంపక బేసకంటియున్” 1-31)
అందఱున, ఉన్నతమైన ఆ మసీదులోనే ఉంటాడట ముక్కంటి అయిన ఈశ్వరుడు
వెండికొండరు వెళ్ళడం ఎందుకులే? అని బెరా : కవి చమత్కారం

పొడవుల్లో కెల్లా పొడవైనది “జగంబున కవ్వలయైన వెల్లు నెయ్యెడలఁ
వాండగ వారలకు నెక్కి గె సిచ్చెన యా మసిమి”ను అమీనుభానుడు నిర్మించినాడు
(1-32)

“పొన్నికంటి వంశ్య తెలగనార్య ప్రణీతంబైన యయాతి చరిత్రంబును నచ్చ
దెనుగు చుట్టంబు” అని ఆశ్వాసాంతగద్యం

పొన్నికల్ల మంగళగిరి సబ్ తా గుంటూరు జి లో ఉండి దాని బౌద్ధవిభక్తిక
రూపం పొన్నికంటి

తెలగన కావ్యంలో నాటి గోలకొండవైభవం, అమీష్యుర విలాసం, పొట్ల
చెర్వులో ఉండే మసీదు ప్రస్తుతింపబడినాయి

8. 21 రామరాజు రంగప్పరాజు కవి : ‘సాంబోపాఖ్యానం’ ఈ కవి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

రచన ఈతఃస్వీటి యుక్తరాయల పంథోవాడు రాజకవి యుక్తరాజు కొడుకు రామరాజు ఆయన పంథం వాడు. కాబట్టి కవికి 'రామరాజు' అనే యింటిపేరు వచ్చింది²⁵.

6 21 1 'సాంభోషాభ్యాసం' లో కనిపించే తెలుగు నాడు స్థలనామాలు ఆరెపీడు, కొండపీడు, గుర్తి అనేవి

హిమధాముఁ పంథంలో 'ఆరెపీడు యుక్తరాజు రామయ్య' వెలసినాడు (1-18) కృష్ణరాయ రాజ్యాలక్ష్మి నిరక్షణ పద్మంబుఁ కొండపీడన్ది కౌండ్రయా... పినకొండ్రాజు. ...గురై తిమ్మరాజు కీర్తింపబడిరారు (1-37)

ఈ విధంగా కృత్యపతాకలో కవి సంవత్సరాలలో కొన్ని ప్రదేశనామాలు చూత్రం కనిపిస్తున్నాయి

6 22 తా'వార పెదతిరుమలాచార్యులు శ్రీ వేంకటేశ్వర వచనములు తాళ్ళపాక పెదతిరుమలాచార్యుల రచన అన్నమయ్యకుమారుడే ఈయన క్రీ శ 1517 నుండి 1552 దాకా శ్రీవేంకటేశ్వర స్వామికి ఇతర దేవతలకు నైవేద్య ప్రసాదోత్సవాది కైంకర్యములకై 11 గ్రామముల సమర్పించినాడు²⁶ ఈ వచనాలు 186 ఉన్నాయి

6 2 2 1 శ్రీవేంకటేశ్వర వచనాలలో మనకు కనిపించే తెలుగుదేశ పుణ్యస్థలాలు అహోబిలం, తిరుమల/ప్రసంకటగిరి/ శ్రీవేంకటాద్రి/ శేషాచలం, 108 దివ్యతిరుపతులు, మంగళగిరి, శ్రీకూర్మం, సర్పవరం, సింహాచలం అనే ప్రసిద్ధ షట్ట్రాలు, పాపనివాసం అనే తీర్థం

6 22 2 ప్రతి వచనం మొదలు, చివర స్వామి సంబోధన ఉంటుంది మొదటి వచనం 'శ్రీవేంకటగిరి దేవా నామెనామ నీవుండెడి నిత్యవాసంయ' అని ఉంది (పు 1).

... . "నిన్ను నెలుంగ నలవిగాక తిరుమల పరుస వెంటం జని వేంకటాచలం బెక్కి గరుడస్తంభంబు వెంట జనులకు నీవాసగు వధంబులు సూచియు, బాపనినానంబున దీర్ధంబునాడువారి పాపంబులు నీరై పాటుటం జూచియు, ఆ కొండమీద వృశ్చిక సర్పాదిజంతువులు నిర్లత విషంబులగుటం జూచియు, కోడ్యంబు చొంది యచట నీ మూర్తి దర్శించి తొల్లంటి య్ఘానంబు విడిచి సందేహంబులు మాసి నిదె యెలిక

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

వనియు నేని ఓంట ననియుఁ దెలిసె శ్రీవైష్ణవుండ నైతి రక్షింపవే • శ్రీపేంకటేశ్వరా :
(పు 19-20)

పై వచనంలో తిరుమలకు వెళ్ళే భక్తజనం, గరుడస్తంభం వద్ద స్వామి యిచ్చె
వరాలు, పాపవినాశన మహిమ, తిరుమలకొండ మాహాత్మ్యం ప్రతిపాదించబడినాయి.

6 22 3 స్వామిని ఆయా ప్రాంతాలలో దర్శించినా ఒకటే స్వామి
దాసులకు సమస్కరించినా ఒకటే ఫలం దివ్య తిరుమల ప్రస్తావన 21 వ వచనంలో
ఉంది

“ప్రహ్లాదవరదా • బహుకాశ్రమ నైమిశారణ్య సాలగ్రామ పర్వతాయోధ్వా
ప్రయాగ ద్వారావతీ పురుషోత్తమ సింహాచల శ్రీకూర్మాచోబల సేతు కుంభమోహ
తామ్రపర్వతీ శ్రీరంగ కాంచీ నారాయణగిరులు మొదలగు పుణ్యక్షేత్రంబులు, నీ నూట
యిరవది తిరువటలు సేవించిన ఫలము, నీ దాసులం గు యొకసారి నమస్కారంబు
చేసినం బ్రసన్నుండవై యిత్తువు’ (పు 10)

147వ వచనంలో 108 దివ్య తిరుపత్తుల్లో 97 లో వినిపించినాడు పెద
తిరుమలాచార్యులు చికాకి అహోబలం, తిరుమల రెండే తెలుగునాడులోని
దివ్య తిరుపత్తులైనా వీటికి మంగళగిరి, శ్రీకూర్మం, సర్పవరం కూడా కలిపి ఐదు
చేసినాడు-పరికించండి

“శ్రీపురుషోత్తమా • శ్రీకూర్మము, లోకార్కము, వైకుంఠము, రంగనాథము,
సర్పవరము, కనకగిరి, కనకాంబరగిరి, గోవర్ధనగిరి, యంజనగిరి, హస్తగిరి, యాళ్వా
చులగిరి, పండరంగగిరి, గుండగిరి, మంగళగిరి, నిలగిరి, రామగిరి, హేమగిరి, వేంకట
గిరి, శ్వేతద్వీపము, హిరణ్యాద్రి, ఎంతాద్రి, వృషభాద్రి, మవనాద్రి, ఎటికాచలము,
శ్రీరంగము, ప్రయోమాతము, సత్యలోకము, ఆకాశనగరము శబరీప్రకాశము, ద్వీపాం
తరము, పంపాతీరము, ఉత్పన్నాపదము, అగస్త్యాశ్రమము, శరణాగతము, కడళీ
వనము, క్షీర్దార్ద్రా, బహుకాశ్రమము, నారాయణాశ్రమము, నైమిశారణ్యము, మహా
రణ్యము, సుబ్రహ్మణ్యము, బిందావనము, భక్తిస్థలము, కపిస్థలము, పాదస్థలము,
శ్రీనివాసస్థలము, అవంతి, వ్రజము, కాళికా హృదయము, గయ గుంగాసాగరము,
చక్రవర్ధనము, సాగిరసంగము, చిత్రకూటము, మహిమము, హరిక్షేత్రము, కురు
క్షేత్రము, అహోబలము, శ్రీవైష్ణవము, హిమవంతము, చూర్ణప్రతికము, కపిలము,
హాటకము, నిఖిలసాగరము, మయూరము, శ్రీమద్వారము, కురుకాయకము, భద్రనంద

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

నసు, రమందలము, ఆదిగంభసు, భూమండలము, ధిమనంబులు, మధాచలము, వృద్ధాచలము, నాటకాత్మంబుకము, వారివారే వారము, అశుని, చెన్నచేవ్వరి, శ్వేతాద్రి, తాతాది, శ్రీరామము, శ్రీరామము, దివాళము, వాతాళము, శక్తినాగ రము, అగ్నిపురము, పవరణ్యము, అనంతము, కుంభకోణము, అయోధ్య, ప్రయాగ ద్వారకావతి, జింహాల, తామ్రపర్ణి, కింపి, సింహచలము మొదలైనవి నాడునెవ్వరి పెరి తిరుపతులం దవరెంచితి వని వింటిని ఆ తిరుపతులం బూచి సేపించ ను యుండగాను, ఇన్ని పిదపతుల సేవాధుని నాడు నిని సహించు గరి ప్ర ఎడక పెన్వ : " (పు 66-67)

2 22 4 శ్రీ మెకనాద్రి, శ్రీశేషాచల ప్రసక్తి ఈ వచనాలలో ఉంది .. శ్రీ వేంకటాద్రి మీద నిరూపించు దరించెతిమి (ప 140)

• "సరయూ తీరం నన పరమపదంబు మాల్చిప్పితివి ఇప్పడు శేషాచలంబునందు వరంబు లొసంగెదవు నీవు గరుణించిన నికసాధ్యుండేది? నికిది సహజంబు శ్రీ వేంకటేశ్వరా!" (పదనం - 115)

పై విధంగా తాళ్ళపాక పెడ తిరుమలాచార్యుల ప్రాంతదేశ్వర వచనాలలో శేషాచలము గాక, అహోదారి, మంగళగిరి, త్రిపురం, సింహచలం, 108 దివ్య తిరుపతులు, పాపవిదాన కీర్తన ప్రస్తుతిప బడినాయి

6 23 మరింగంటి సింగరాచార్యులు మరింగంటి వంశ కవులు నల్లగొండ మండం కవులలో అచికలబ్ధ ప్రతిష్టలు వారిలో సింగరాచార్యులు అద్భుతము, మిన్న యైన వాడు.²⁷

'దురధరాజు నందన చరిత్ర' 'శద్ధాంధ నిర్వృత్తి సీతా కళ్యాణం' సింగరాచార్యుల రచనలు (రెండవ కావ్యంలోని కృత్యాది - దురధ రాజునంద చరిత్ర కావ్యంలో చివర చేర్చబడింది అది మూత్రమే మాడగలిగినాను)

మరింగంటి సింగరాచార్యుల రెండు కావ్యాలలోనా కనెసింప తెలుగునాడు సంబంధిత ప్రదేశాలు అనంతగిరి, జూనూరు, కర్నూరుపురం, కర్నూద్రి, రెవరకొండ సీమ, పణకరాజు పల్లి, పణకరాజుపల్లి కైలం, బ్రహ్మరాజుపురి, బ్రహ్మరంబు అనేది యాదవాకిళ్ళ, వాడపల్లి నగరం - ఇవి సింగరాచార్యుల గొదావరుడి సరిహద్దు కావ్యంలో చెప్పబడినాయి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

6 23 1 దశరథ రాజనందన చరిత్ర ఈ కావ్యం కర్పరపురి హరికి అంకితం ఇందులో మనం దర్శించే తెలుగు ప్రదేశాలు ఆసూరు, కర్పరపురం కర్పరాచలం, కర్పరాది/సుకర్పర (ధాముడు), ధేవరకొండసీమ, పద్మరాజు పలికైలం బ్రహ్మరాజు పురి, సగరం అనేవి ఇవి గాక అనంతగిరి ఒకటి మాత్రమే అచనంగా శుద్ధాంధ్ర రోష్యసీతా కల్యాణ కావ్యంలో కన్పిస్తుంది ఈ కావ్యాలలో పనిపించే ప్రదేశాలను సంయుక్తంగానే పరిశీలిద్దాం

6 23 1 1 కవి వంశం పేరు మొదట ఆసూరు వారు తర్వాత 'మరింగంటి వారు' అదనంగా కలిపింది శ్రీ మద్రామానుజుల వారి ఇంటి పేరు కూడా ఆసూరి వారే లక్ష్మణాయ్యుడు 12000 మంది త్రిదండి సన్యాసులు ... డెబ్బది నాలువెం గురుజనము, లక్ష తిరుమణి ధారులు వెంట రాగా శ్రీ వైష్ణవ మత స్థాపక చేసి, శ్రీరంగానికి తిరిగి వచ్చినారు శ్రీరంగేశుడు "కంటిన్ లక్ష్మణ మునివరు గంటిన్ గూరేశ్వరికి స్వామిన్ మఱిం గంటినదెవ్వరన, మఱిగంటి మహాన్వయము దనరె గణ్యంబగుమన్" (ద రా సం చ 1-15, 16) అని స్వామి మఱింగంటిని (ఇంకా చూచినాను) అతడెవ్వరు - అన్నాడు అతడే మఱింగంటి వారి మూల పురుషుడు

ఆ విధంగా ఆసూరివారు మఱింగంటి వారైనారు పై కారణం కవి కల్పితం కావచ్చు 'మరికల్లు' అనే గ్రామాన్ని బట్టి మరింగంటి అనే రూపాలు వచ్చి ఉండవచ్చు మరికల్లు పేరుతో ధేవరకొండ, నల్లగొండ, ముబాబ్ నగర్ తాలూకాలలో గ్రామాలు ఉన్నాయి²⁸

6 23 1 2 కర్పరపుర/కర్పరాచల ప్రసక్తి ఈ కావ్యంలో ఇలా ఉంది కర్పరపుర నరహరికిన్ . (1-40)...కర్పరాద్రి నృసింహ (2-1, 3-1, 4-1, 5-1) సుకర్పరధాముడు (1-2) అని కవి సంబోధనలు "కర్పరాచల లక్ష్మీ నృసింహ వేంకటేశ్వర వరప్రసాద లబ్ధ సకలైశ్వర్య ధురీణ "అని ఆస్వాసాంత గద్య (ది రా సం చ)

కర్పరపుర హరికిన్ (1-57) కర్పరాద్రి హరి (1-1) కర్పరాద్రి నరసింహుడు తానగు వేంకటేశ్వరుండు .. (1-11) శ్రీకర్పరాచల లక్ష్మీనృసింహవతార వేంకటేశ్వర వరప్రసాద లబ్ధ సకలైశ్వర్యధురీణ అని ఆస్వాసాంతగద్య (ప ని సీ క) ధేవరకొండ, పద్మరాజు పలికైలం, బ్రహ్మరాజుపురి - వీటి ప్రసక్తి ఈ క్రింది పద్యాల్లో ఉంది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

చెన్నుగ బ్రహ్మరాజువు చెన్నుడు తా నిలవేల్పు గాగనా చెన్నుని పేరు బూని సిరిఁబెందుచు దేవరకొండ సీమలో సన్నుత పజ్జురాజుపలి శైలమునన్ మరి గంటి చెన్నుడై యెన్నిక మించె భూజపము లింటను, దొడ్లను మంద పేరిడన్ (ద రా సం చ 1-21)

సిరుల దేవర కొండకు చేర్వ పణకరాజు పల్లియ గట్టుపై రాజు చెన్ను త్రిమటింగంటి చెన్నుడశిక శశాంకుడహహ మణిగంటి చెన్నురాయడన వెలసె" (ప ని సీ క, 1-44)

చెన్నయాచార్యులు పుట్టుకతో సర్పరూపంలో కన్పించినవాడు పజ్జురాజు పల్లి గుట్టపైన నివాసం ఆ గ్రామం ప్రస్తుతం మిర్యాలగూడ తా లో అడవిదేవుల పల్లికి దగ్గర్లో ఉంది ఆ గుట్టపై దేవళంలో ఉండే పుట్టలో పాలు పోస్తుంటారు ఇప్పటికీ మరింగంటి వంశంవారు నేటికీ సర్పాన్ని పూజిస్తారు 29

6 23 2 పద్మాంధ్రనిరోష్ఠ్య సీతాకర్యాణం కావ్యంలో తమ తండ్రి చిరు వేంగళ నాథుడు గురురాయ పట్టాస్థాపకుడై చెరింగిన హరి తీర్థాలను కొన్నాచి పేర్కొన్నాడు, సింగరాచార్యులు ఈ క్రింది పద్యంలో-

“దావున నా యనంతగిరి, ధర్మపురీస్థలి, యూరుగొండ, గంగాపురి, బ్రహ్మ రాయపురి, కర్పర, రేణెర, యండబెట్ట, బాడెపలి యాదీయైన హరి తీర్థములన్ గురురాయ పట్టాస్థాపకుడై జెరింగె”.. (1-50)

పై చెప్పిన ఊల్లెక్కడెక్కడ ఉండేదీ, దళరధరాజు నందన చరిత్ర పీఠికలో శ్రీరంగాచార్యగారు వివరించినారు (పు 19)

“అనంతగిరి దేవరకొండకు దగ్గరలో - దేవరకొండ - కల్వకుర్తి మార్గంలో ఉంది నాగర్ కర్నూల్ తాలూకా లోని దిజినేపల్లి గ్రామానికి అనంతగిరి అనే పేరున్నట్లు తెలుస్తున్నది

ధర్మపురి కరీంనగర్ జిల్లాలో ఉండే ప్రసిద్ధ నరసింహ షేత్రం ఊరుగొండ రామన్న పేట తాలూకాలో ఉండే ఉల్లగొండ, మహాబూద్ నగర్ జిల్లా జడ్చర్ల - కల్వకుర్తి మార్గంలో ఊరుగొండపేట - దేవరగొండ తాలూకాలో ‘చారు గొంఠ’ గ్రామం ఉందట వీనిలో ఏదో ఒకటి

గంగాపురి మహాబూద్ నగర్ జిల్లా జడ్చర్ల తాలూకాలో ఉండే చారిత్రక ప్రసిద్ధిగల గ్రామం ప్రాచీన చెన్ను కేశవాలయం ఉంది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

బ్రహ్మరాయపురి ఏదైనా తెనుగు పేరునకు సంస్కృతీకరణం కావచ్చు. నాగర కర్నూల్ తాలూకాలో 'బొమ్మరాయపల్లి' ఉంది

కర్నూర్ అడవి దేవులపల్లె వద్ద ఉంది పఞ్చరాజుపల్లి, కర్నూర్ పక్కపక్కన ఉండే పల్లెలు కొప్పుర అనే పల్లె నాగర కర్నూలు తాలూకాలో ఉంది

దేబరె : నాగర్ కర్నూల్, షాద్ తాలూకాలో ఈ పేరుండే గ్రామాలున్నాయి ఎండపెట్ట నాగర్ కర్నూలు తాలూకాలో ఉంది 'ఎండపల్లి' నల్గొండ తాలూకాలో ఉంది

బాడేపల్లి నేటి జడచర్లమ పూర్వం పేరు

పఞ్చకరాజుపల్లి గుట్టపై నృసింహాలయం ఉంది ఆ కొండనే సంస్కృతీకరించి కర్నూర చరిత్ర అని కవి చెప్పి ఉండొచ్చు లేదా కర్నూర్ గ్రామం పక్కన ఉండే గుట్ట కాబట్టి కర్నూరాచరిత్ర అని పలికి ఉండవచ్చు³⁰

6 23 3 మరింగంటి సింగరాచార్యుల 'గోదావరీపరిణయ' కావ్యంలో యాదవాళిళ్ళ, వాడపల్లి అనే ఊర్లప్రసక్తి ఉంది "సిరులింపొందును వాడపల్లి నగరన్ చెన్నొందుచున్నట్టి శ్రీ నరకంఠరీపు కోవెల స్థలికి స్థానాచార్యులై యుండఁ గాన్ (1-37)

'యాదవాళిళ్ళ' ను గ్రామంబు నగ్రహారంబుగా నట నౌసంగ (1-38) మరింగంటివారు కనగల్లు నుంచి వాడపల్లికి వెళ్లినారు యాదవాళిళ్ళ హుజూర్ నగర్ తాలూకాలోను, కనగల్లు దేవరకొండ తాలూకాలోను, వాడపల్లి మిర్యాలగూడ తాలూకా లోను ఉన్నాయి ఇవన్నీ దగ్గర దగ్గరగా ఉండే గ్రామాలే³¹

పై విధంగా మరింగంటి వారి కావ్యాల్లో నాటి శైలిగానాలోని ప్రసిద్ధ విష్ణు స్థలాలు ప్రస్తావించబడినాయి ఆ విష్ణుస్థలాలు ఆ వంశీయుల నిత్య జీవితంతో పెన వేసుకొని ఉండేవి

6 24 చరిగొండ ధర్మన్న 'చిత్ర భారతము' అనే కావ్యం చరిగొండ ధర్మన్న రచన. ఏకశిలా నగరముం బాలించిన మాన భూపాల చిత్రాంబు ఖానునకు మంత్రియైన యెనుముల పల్లి పెద్దనామాత్యునికి ఈ కావ్యం అంకితం

6 24 1 'చిత్రభారత' కావ్యంలో మనం దర్శించే తెలుగునాడు స్వరూపం ఇది. ఆంధ్ర, కళింగ, ఎనుమలపల్లి| ఎనుములపల్లి| ఎన్ములపల్లి| ఎన్ములపల్లి, ఎల

మూరు, ఏకశిలాపురం, ఓర్లలు, కురవిపురం, చరిగొండ, ధర్మపురం | ధర్మపురి, పాంచాలేశ్వర ప్రాంగణస్థలి, కృష్ణవెణి అనేవి.

6-24 2 కృత్తిభర్త ఎనుముల పల్లి పెద్దనామాత్యుడు ఆ గ్రామం ఎనుముల| ఎనుములపల్లి|ఎమ్మలపల్లి| ఎమ్మలపల్లి అని కావ్యంలో పేర్కొనబడింది

ఎనుములపల్లి మాధవ తనూజాత పెద్ద మంత్రి (2-1) ఎనుముల పల్లి మాద సవివేక్షయ పెద్దన . (పీ 2) ఎనుముల పల్లి సింగమంత్రి నందనుండు మాధవుండు (పీ 52) ఎనుములపల్లి మాద మంత్రిశేఖరు పెద్దనామాత్యవరుడు (పీ 72) అనే ఉటంకింపులలో ఆ గ్రామ ప్రసక్తి కన్పిస్తుంది,

6 24 3 ఏకశిలాపురం చిత్రాంబుఖాను ఏలుతుండేవాడు ఆ కాలంలో ఆ నగరాజు వైభవం, పావిత్ర్యం ప్రౌఢంగా చిత్రించినాడు కవి ఈ పద్యంలో.

“ అక్షయ శ్లాఖార దక్షి దక్షిణ భుజు కొడ్యక షత్త్రు రక్షితంబు
కూట కోటి కాత కుంభ కుంభ పృభామండితాంభోజాస్త మండలంబు
గంధ సింధుర దాన గంధాంధ మత్త పుష్పంధయ ఝంకార బంధురంబు
విశ్వవిశ్వంభూ నవ్వరైశ్వర్య ప్రమదాశ్వరగ్నవ్రాత కాశ్వతంబు
సతతతాత్సవ తోషిత శంబులింగ సమ్ముఖేందు శిలానంద చారు మంట
పస్తలీ నృత్య దంగనాపాద రణిత నూపురంబగు నేకశిలాపురంబు (పీ 10)

“...మాధ విభు తిమ్మామాత్య ముఖ్యుండు తానెలయూరన్ రజతావలంబు గతి
లక్ష్మీకాలయం బుచ్చి నిశ్చల భక్తి నివలసిల్లఁజేసి, మఱి పాంచాలేశ్వర ప్రాంగణ
స్థలిఁ గట్టించెను

సువర్ణ విలసత్సాధంబు నోర్గండితోన్” (పీ 64) అట్టిది అతని భక్తి

6 24 4 “మంత్రి నారయ రంగనామాత్యునుడు .. రజత భూమిధరంబుతోఁబ్రతిఘటింప దేవళము గట్టి నృహరి బ్రతివ్వజేసెఁ గురవిపురమున వైభవస్ఫురణ మెఱయ” అని కృత్తిభర్త పూర్వీకుల ప్రశంస

“శ్రీలక్ష్మీ కుచ పారిజాత కలికాశ్లి ఘోరువక్షుండు .. ధర్మపురీశ్వరుండు... పెద్దన ప్రథమ సమగ్ర శ్రీయుతుం జేయుతన్ అని కవి అశీర్వాచనం (పీ 1) శ్రీధర్మపుర నృసింహాధన తాత్పర్య బంధు రజామణి. పెద్ద మంత్రివరేణ్యుడు (2-1)

6 24 5 కదా భాగంలో ధృతాష్ట్రుని కొలువులో అంగ వంగ కళింగ బంగాళ నేపాళ చోళ బర్బర సింధు మాళవాంధ్ర” భూపతులుండినారు (6-12)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

చతుర్దశుడనే రాజును కృష్ణనినుండి రక్షిస్తానని అర్జునుడు మాట ఇస్తాడు. హింసించు సాయంగా వచ్చిన రాజుల్లో కాళింగుడు, ఆంధ్ర భూపతి ఉన్నారు, అంగాధీశుడు ... కాళింగుడొంధ్ర వసుంధరాధిపతి.. నృపుల్ వేద్యతోన్ అరుగు దెంచిరి (6-40).

కవిని 'చరిగొండ ధర్మ సుకవీ' అని కృతిభర్త సంబోధించినాడు (పీ .18) చరిగొండ కల్వకుర్తి తాలూకా మహబూబ్ నగర్ జిల్లాలో ఉంది చరిగొండ ధర్మన్న చిత్ర భారతంలో ఏకశిలా నగరాన్ని చక్కగా వర్ణించినాడు ఎఱ్ఱలపల్లి, కురవి పురం, ధర్మపురి వంటి ఊర్ల ప్రస్తావన కూడా ఈ కావ్యంలో ఉంది

6 25 బొడ్డుచెర్ల చిన తిమ్మయ 'ప్రసన్న రాఘవ నాట్యప్రబంధము' ఈ కవి రచన. ఇది సంస్కృత ప్రసన్నరాఘవ నాటకానికి ప్రబంధరూపమైన తెనిగింపు

కృతిభర్త నంద్యాల తిమ్మరాజు, కళాపూర్ణోదయ కృతిభర్త నంద్యాల కృష్ణ రాజు - అన్నదమ్మల మనుమలు నంద్యాల రాజులను సమగ్రంగా వర్ణించే కావ్యాలలో కళాపూర్ణోదయం మొదటిది ఈ ప్రబంధం రెండవది³²

6. 25 1 'ప్రసన్నరాఘవ నాట్య ప్రబంధం లో కనిపించే తెలుగునాడుకు సంబంధించిన స్థలాలు - నది అంజనాద్రి, ఆరవిడు, తిరుమలకొండ, నందేల, వొడ్డుచర్ల, గోదావరి.

6 25 2 నంద్యాల రాజులు పూర్వం ఆరవిటివారు వారిలో ఒక వంశం వారు నంద్యాల పాలించినందువల్ల నంద్యాల వారైనారు కృతిపతి వంశ వర్ణనలో . ఆరవిటి పిన్న షమాపాలుండు .. (1-8) ఆరవిటి ఒక్కత్తాతలాధీశ్వరాగ్రణి (1-9) భూనుతుఁ డారవిటి పుర బుక్క ధూవరు సింగ ధాచుడేశాసి" అనే సందర్భంలో 'ఆరవిటిపుర' ప్రస్తావి ఉంది.

"నందెల పురంబు విభవ నాకపురంబు" నరసింగరాజు శత్రుల ఖండించి ఆ పురాన్ని ఏలినాడు (1-16) అంజనాద్రి శిర్ధయాతాగ్రమురక్తిఁగూడె పారిషదుల పెన్లూట మివట (1-5) ఇందు నందేల తిరుమల ధూవరుండును తిరుమల కొండ నేలు జేజేలరాజుఁబూజించువాడై వెడుకం . జనపతులును . . ప్రధాని ధురంధరులును.. కవి హర్యక్షులును.. కొలువు కూటంబునఁగొలుపున్న వాడమ్మార్దాభిషిక్తు న్నాసనంబున వొడ్డుచెర్ల చిన తిమ్మయ మంత్రి కుమారుడు...సారవచోనిధి యున్న వాడు (1-6,7)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

సందేల కృతిపతి వంశీకుల ఇంటిపేరుగా పద్దెనిమిది చోట్ల ప్రస్తావించబడింది (1-18, 50, 52, 53, 59, 67, 69, 75, 77, 78, 928, 2-189, 3-172, 4-121, 5-184, 6-145, 7-258) సీతారామలక్ష్మణులు గోదావరి నదిని చేర బోయినారు అనది “సుమన స్సీమంతినీ గాహిని పార స్ఫార వనీ విహార ముని దంపత్యున్నతోత్సాహిని వారాస్సిధ్యను కూల గేహిని పయో వాచేభ సందోహిని కూరాన్యేహిత వస్తు దోహని - మహాగోదావరీ వాహిని” (5-93)

6 25 3 ఈ కావ్యంలో గంగా యమున సరయులు గోదావరి, సముద్రుడు పాత్రలు గోదావరి గంగా, యమునా, సరయులు సముద్రుడు వీరి పరస్పర సంభాషణలతో రామాయణ కథ సాగుతుంది గోదావరీనది ప్రసక్తి 9-125, 127, 128, 129, 131, 133లలో ఈ నాట్య ప్రబంధంలో వస్తుంది

చొడ్డ చెర్ల తిమ్మన ప్రసన్న రామవ నాట్య ప్రబంధంలో అంజనాది | తిరుమలకొండ, లరచెడు, నంద్యాల, చొడ్డచెర్ల - వీటి ప్రసక్తి అవతారికా భాగం లోను, గోదావరీ నది ప్రసక్తి కావ్య భాగంలోనూ కనిపిస్తుంది

6 26 తాళ్ళపాక తిరువేంగళ నాథుడు (చిన్నన్న) : అష్టమహిషీ కల్యాణం, ఉషారల్యాణం తాళ్ళపాక చిన్నన్న రచించిన ద్విపదకావ్యాలు ఇతడు తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుల తనయుడు. ‘అష్టమహిషీ కల్యాణం’ లో కనిపించే తెలుగు ప్రదేశాలు తాళ్ళపాక, మండెము, వెంకటగ్రామం అనేవి,

6 26 1 తాళ్ళపాకన్నయార్య తనయ.. (1-1550, 3-4462) తాళ్ళపాకన్నయార్య తనయ (3-3295) అనే సందర్భాలలో తాళ్ళపాక గ్రామ ప్రసక్తి ఉంది

తిరుమలాచార్యుడు మండెము కోటలో మండిలం వెంకటగ మండలాగ్రహతి మండిత పుష్పదామస్త ధర్మాంగద స్థితిః చాలించినాడు (1-99 మంచి 101)

“వనజాత పాత సర్వసురేంద్ర ముఖులు గనలేని వేంకటగ్రావాధి నాథు పదములు, తనదు పుష్పములు, బహుదేశ పథముల జనులంగనచేసి” నాడు తాళ్ళపాక యన్నయాచార్యుడు (1-52-60)

ఉషా కల్యాణం ఈ ద్విపద కావ్యంలో ఆంధ్రచెంగం, తాళ్ళపాక - అనే స్థలాల ప్రసక్తి ఉంది ఉషా స్వయంవరానికి వచ్చిన రాజులలో ఆంధ్రరాజు కూడా

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

ఉన్నాడు “కేరల గాంధార కెకయాంధ్రాది ధారుణీశ్వరుల నందఱును జూపుచును”
(1-658)

తాళ్ళపాకన్నయ పుత్ర తిరుమలార్యాత్మజ . తిరువేంగళనాథ (1-24
25) ఈ విధంగా చిన్నన్న కృతులలో తాళ్ళపాక, మండె, ఎంకటగ్రామం, ఆంధ్ర
దేశంల ప్రసక్తి వుంది

6 27 తెనాలి అన్నయ సుదక్షిణా పరిణయం తెనాలి అన్నయ కావ్యం
పులిశాల సోమమంత్రి కృతిపతి అన్నయ తెనాలి రామకృష్ణని నోదరుడు

6 27. 1 సుదక్షిణా పరిణయ కావ్యంలో మనం సంద్భుంచె తెలుగునాడు
లోని స్థలాలు - షేత్రాలు, తీర్థం ఇవి , ఆంధ్రరాజ్యం, కంకిపాటిపురం, తెనాలి,
పజ్జువ్వి, పాలగుమి, పులిశాల, పెనుగొండ, శ్రీగిరి వేంకట భర్త వసించుకొండ, శేష
తైలం, దేవరేవు దివ్యభవనం, స్వామి పుష్కరిణి అనేవి

6 27 2 సుదక్షిణా దిలీపుల వివాహ సందర్భంలో ఆంధ్ర భూపతి
ప్రస్తావన ఉంది దిలీపునికి ఊడిగాలు చేసే రాజుల్లో “లాటగోళాంధ్ర భూపలరామ
కోటి” వున్నారు (5-147)

కోనేటి రామాధిప స్థిర సైన్యాధిపుడబ్బి మంత్రి అబ్బమాంబన్ కంకిపాటిపుర
వేదామూత్య పుత్రీమణిన్” వరియించినాడు (1-47) తెనాలి రామపండితాగ్రణి
సత్పుత్రు నన్నపాఖ్యు...(1-14) తెనాలి రామేశ్వర శాశ్వత కృపాకటాక్ష లక్ష్మిత
కవితాభిరాముడు.. అన్నయ్య (ఆశ్వాసాంతంద్య)

6 27 3 పులిశాల సోమమంత్రి . పజ్జువ్వి చెన్నకెశ్వర హృజ్జులజాతుడు
(1-59) కవి పాలగుమి భీమగురుని సదృశి కొలిచినాడు (1-9)

వేంకటేశుడు పులిశాల రామవిభు సోమామాత్యునిం వోర్తివుతన్ (1-1)
.. శ్రీగిరింద్ర విహారి చేత భద్రములు గాంచు పులిశాల సోమ విభుడు (1-2)
అ) కవి ఆశీర్వాదనాలు ఇంకా పులిశాల ప్రసక్తి కృతిపతి వంశ వర్ణనలో 12 వోట్లు
ఉంది (1-4, 29, 38, 48, 52, 54, 59, 2-1, 202, 3-1, 4-1, 5-1)

6 27 4 శివపార్వతులు అంశమంతుని అతిథి పూకాతత్పరత పరిషింప
దానికి కపట విప్రదంపతులుగా వస్తారు నాపేరు శంభుమిత్రులు . “పెనుగొండ
నిలుతుడఱుచుగ” (2-28) అంటారు పెనుగొండ అంటే ఈ సందర్భంలో
తైలాన పర్వతమే పెనుగొండ రాజ్యం అనే అర్థంలో ధ్వని ఉండేమో ? మరి :

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

6 27 5 దీలీపుడు సుదక్షిణ కోసం వెదుకుతూ వచ్చి శేషశైలం దర్శిస్తాడు
 “లోక లోచన శతకోటి దీప్త మణి సాను విభాసి దిగంతరాము సనకసనందనాది
 ముని సంస్కృత విస్తృత పుణ్యశీలము జన జని కర్మ నిర్మథన సౌఖ్య విశాలము
 శేషశైలము” (5-82) మేచ పర్వతాన్ని శివుడు పిల్లగా జేసి వంచినాడు, గోవర్ధన
 పర్వతాన్ని గొడుగుగా ఎత్తినాడు కృష్ణుడు చింధ్యుడు నేలలో ఆణగ దొక్కినాడు
 అగస్త్యుడు కాబట్టి “ఈ వెడవెడ కొండ లీడగునె పేంకట భర్త వసించు కొండకున్”
 (5-34) అనుకొన్నాడు దీలీపుడు

“ఏతత్కుధర కూర్మగ్ర హాటక విమానాంతర చరిష్టుండగు విష్ణుండు” నీ
 చోక్కి తీచస్తాడు స్వామిని దర్శించు అని సఖుడు చెబుతాడు దీలీపునికి

“సాగంధిక బంధురంబులగు స్వామి పుష్కలజీ కబంధంబులం గాలోచిత
 కృత్యంబులు నిర్వర్తించి, సాకార కనకగిరి శంకాకారి ప్రాకార పరివృతంబును, ఘన
 ఘనాఘన చృహమెయి చూప భూమ విలోకన తాండవ తుక్కుండలి పరిపంధి
 మండలంబును, సముత్తంభిత చంచత్కైతు పటాంచల కాంచన కింకిణీ కలకలాకులిత
 జలజహిత రథహోపకంబును నగు నద్దేవదేవు దివ్య భవనంబు ప్రవేశించి పురోభాగం
 బున (5-85) వెలిదామరల నవ్వు వెడద కన్నులవాని . పసిమి మీరిన పచ్చ పట్టు
 గట్టిన వాని .. కణిమెని వెల్పుగాంచి వండనము చేసినాడు దీలీమాజు “గోపేంద
 గోరూప గోపికావల్లభ . వెదాధారా .. సనకప్రస్తుత . . సుస్వన వేదస్తుత
 పాద .. సర్వ ప్రీయంభావుకా” అని పరిపరి విధముల ప్రస్తుతించినాడు

తెనాలి అన్నయ సుదక్షిణాపరిణయంలో సంస్కృత మూలంలోలేని తిరుమల
 శైత్రాన్ని, తీర్థాన్ని, స్వామిని ప్రస్తుతించడం ఆ కవి ప్రియ భక్తిని ప్రతిబింబిస్తుంది

6 28 తెనాలి రామభద్రకవి ‘ఇందుమతి పరిణయము’ అనే ప్రబంధం
 తెనాలి రామభద్రకవి రచించి పాలనూరి కృష్ణ చూపాల్సికి అంకితమిచ్చినాడు.

6 28 1 ఇందుమతి పరిణయ కావ్యంలో కనిపించే తెలుగునాటి ప్రదేశాలు
 ఆంధ్ర, కొండపరి, పాలనూరి | పాలనూరి | పాల్వూరి | పాల్వూరి | పాల్వూరి, పేంకట
 భూమి ధరం - అనేవి

6 28 2 .. కర్ణాట లాట చాళాంధ్ర పాండ్య . నృపాల సథల నుతి
 గాంచినాడు ... కృష్ణశాసన (1-88) అతడు “కొండపరి విమండు వెంగళ క్షమా
 భండలు కూర్చి పుత్రిక ... పేంకటమణెండిలి” అయినాడు (1-41, 42)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

6 28 3 కృతిభర్త ఇంటిపేరు పాలచూరి పాలచూరు కొండపల్లికి ఈవలా వలగా కృష్ణా గుంటూరు జిల్లాలలోనె పూర్వం ఉండి ఉండవచ్చును అని దివాకర్ల వేంకటాచార్యునిగారు³³ కృతిభర్త వంశ వర్ణన పాలచూరి ప్రసక్తిలో మొత్తం 28 చోట్ల ఉంది పాలచూరి (1-1) పాలచూరి (1-27, 32, 48, 49, 55, 62, 63, 67, 79, 81, పాల్వూరి (1-3, 37, 44, 61, 63, 74) పాల్వూరి (1-5, 6, 50, 73, 84, 89) పాలచూరి (1-18, 32, 51, 3-1) పాల్వూరి (1-82)

“వేంకటభూమి ధూధినేత . శౌరి నిత్యమున్ బాలచూరి కృష్ణ నృపాలుఁ బ్రోవుతన్” (1-1) అని కవి ఆశంస

ఇందుమతీ పరిణయంలో కనిపించే తెలుగు ప్రదేశాలు వెళ్ళమీద రెక్క పెట్టేటన్ని మాత్రమే

6 29 దామర్ల వెంగళ నాయకుడు కాళహస్తి పృథ్వీవరంపరలోని దామర్ల వెంగళ నాయకునిచే తండ్రి కంకితంగా ‘బహుళాశ్వ చరిత్ర’ రచింపబడింది³⁴

6 29 1 బహుళాశ్వ చరిత్ర కావ్యంలో కనిపించే తెలుగు ప్రదేశాలు - పూలు, నదులు ఇవి ఆంధ్ర ధరా, కళింగ, దెంకణం, త్రిలింగ, ఇలిగెల, ఉత్తర మల్లూరు కొల్లాపురి, కోర్కొండ గడికోట, గూడలాటూరు, తిరుమల, తోవూరు, త్రిపురాంతకం, దక్షవాటం, పాంతుకొట, మండువా, వాలూరిపురి, విజయవాటి, మున్నేలిబైళ్లు, వెలిగోడు, శ్రీగిరి, కృష్ణా, గౌతమీ నదులు

6. 29 2 దామెర్ల వేంకటాద్రి కృతిభర్త ఆయన విశేషణాలు పూర్వకము విశేషించు తెలిపేవి . వాలూరి పురపతికిన్ (1-68) గడికోట మల్ల బిరుదునకు (1-69) ఆంధ్రధరానాథునకు (1-72) కోర్కొండ సింహబిరుదునకు (1-78) అనేవి

వెలిగోటి యాచరాజు విజయాలు ఈ పద్యంలో చెప్పబడినాయి

“ ఉత్తర మల్లూరియొద్ద దావల పాప విభునిఁ గొట్టి .
తిరుమల చేరి ధాత్రిని మన్నెరాజులఁ బాఱఁచొలి...
పాంతుకొట వెల్పుట నాజి యతి రాజు జరంగఁ జేసెన...
మేటి వెలిగోటి యాచని సాటి గలరె ” (1-36)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

6 29 4 మున్నులి బైళ్ళను చూచి లింగ భూవిభజనగొప్పై ధీరత గూఢ
లాచూరిలో .. సాత్రవజులముల సంహరించె గడికొట మల్ల పభాంకయుతుడు.. చెన్న
భూవిభు వరుండు (1-55)

6 29 5 కృష్ణాదీశ్వరు కీర్తి చంద్రికలు కృష్ణాగౌతమలం బ్రసిద్ధములు
కోకి బాంధవ పోర్పవా కృష్ణాకారకారణ ప్రకటము . . (1-31) పింగళాదిప
పంచషణ్ణి మూర్తి యంగ నాట కళింగ వంగ నాలిత కిర్తి (1-25) అంగ త్రిలింగ
వంగ కళింగముల వెంగళ విభునికి వదాన్ములు ఈడు జోడు లేవు (1-38)

పై విధంగా దామెల్ల వెంగళనాయకుడు తన తండ్రి తాతల పరాక్రమాల్ని
కృత్యవతారకలో విపులంగా వర్ణించినాడు

6 30 సారంగు తమ్మయ : వైజయంతీ విలాసకావ్యం సారంగు తమ్మయ
రచన ఈ కావ్యంలో గోలకొండ, శ్రీశైలకట పైతాల ప్రసక్తి ఉంది

6 30 1 ఎనబది నాల్గు దుర్గముల నేలిన యేలిక గోలకొండను మహ
మ్మదుశాహి ఏలుతుండగా తద్దవ నగర స్థలిన్ గరజికంబొనరించెడు వాడు తమ్మ
మంత్రి (1-31)

6 30 2 దేవదేవి విప్రసారాయున్తో తాను వెళ్ళా ధర్మాన్ని రోసి “నే
వేశ్యాత్వంబు మాని యేకాకిన్లై శ్రీ వెంకట పురుషోత్తమ దేవాయతనాది దివ్య దేశము
లందున్ (2-92) చరించి” పునీతనాతాడు అంటుంది

‘వైజయంతీ విలాసంలో’ గోలకొండ, తిరుమల మాత్రమే కనిపిస్తాయి

6 31 శ్రీకృష్ణదేవరాయల యుగ సాహిత్యంలో కనిపించిన విశిష్టాంశాలు
కొన్ని ఇంతకు ముందు శతాబ్దాల్లో అంతగా కనిపించని రాజుల విజయ పరంపర-
వారికి లోబడిన దుర్గాల - పురాణ ప్రసక్తి ఈ యుగ సాహిత్యంలో ఎక్కువగా
కనిపిస్తుంది

కాళహస్తి మాహాత్మ్యంలో సూర్య సూర్య్యాంశాల్లో శ్రీకాళహస్తి శ్రేత్రాన్ని,
తీర్థాన్ని, దైవాన్ని కొనెయాడడం జరిగింది వల్లభాభ్యుదయం శ్రీకాకుళ శ్రేత్ర
మాహాత్మ్య గ్రంథం బైరవ కవి శ్రీరంగమహాత్మ్యం, తెనాలి రామకృష్ణుని ఘటికాచల
మాహాత్మ్యం, పాండురంగ మాహాత్మ్యం మినా ఈ యుగంలో వెలిసిన శ్రేత్ర
మాహాత్మ్య కావ్యాలే

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పొన్నగంటి తెలగన యయాతి చరిత్ర, మరింగంటి సింగనాచార్యుల దశరథ రాజసుందన చరిత్ర, సద్దాండ్ర నిరోష్ఠ్య సీతాకళ్యాణం అచ్చ తెలుగు కావ్యాలు

హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానం, రామవ పాండవీయం ద్వ్యర్థికావ్యాలు తాళ్ళపాక కవుల సంకీర్తనలు ద్విపద, రచనలు, కందుకూరి రుద్రకవి నుగ్రీవ విజయ యక్షగానం, తాళ్ళపాక పెద తిరుమలాచార్యుల వేంకటేశ్వర వచనాలు, అందుగుల వెంకయ్య రామరాజీయం వెర్వేరు సాహిత్య ప్రక్రియలకు చెందిన కావ్యాలు

పదహారో శతాబ్దం వాటి కాకుళత్రయం, కాళహస్తి, గోంకొండ, సోమరాజుపల్లి, ఏకశిలాపురం, తిరుపతి, శ్రీశైలం వంటి శ్రీత్రాసు నగరాలు—కొండవిడు వంటిదుర్గాలు మన కళ్ళకు కట్టేట్లు కవివరేణ్యులు చిత్రించినారు

విద్యానగర పతనంతో ఆంధ్ర సాహిత్య సరస్వతి తంజావూరు, మధుర, వంటి దక్షిణాది తెలుగు రాజ్య రాజధానులకు వలస పోయింది చక్షిణాండ్రయుగంలో 'తెలుగునాడు' స్వరూపాన్ని తర్వాతి ప్రకరణంలో పరిశీలిద్దాం

నూ చి క లు :

- 1 కృష్ణదేవరాయలు - నేలటూరు వేంకటరమణయ్య
- 2 విజయనగర చరిత్రము - నూతలపాటి పేరరాజు, పు 188
- 3 విజయనగర చరిత్రము, పు 190
- 4 కృష్ణదేవరాయలు—పు 84, 87
- 5, ఆంధ్రదేశచరిత్ర—భూగోళ సర్వస్వము ముఖద్వారము పు 282
- 6 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము, పు 84, 297, 109, 241, 108, (పరి) 176, 58, (పరి) 6
- 7 శ్రీకృష్ణదేవరాయలు, పు 85
- 8 ,, పు 71
9. ప్రాచీనాంధ్రచారిత్రక భూగోళము, పు 311
- 10 శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు, పు 60
11. పు 81

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

- 12 రాజశేఖర చరిత్రము, పీఠిక, పు 77
- 13 ఆంధ్ర చారిత్రక భూగోళ సర్వస్వము, పు. 246
- 14 సుగ్రీవ విజయం, మున్నుడి, పు 1
- 15 కడప ఊర్ల పేర్లు, పు 480
- 16 కవికర్ణ రసాయనము—ఉపోద్ఘాతము, మోచర్ల రామకృష్ణకవి, పు 15
- 17 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము, పు 30
- 18 " పు 323-8
- 19 పంచతంత్ర—పీఠిక, పు 5
- 20 శ్రీరంగ మహత్త్వము - పీఠిక, మానవల్లి రామకృష్ణకవి, పు
- 21 వల్లభాభ్యుదయము, పీఠిక, కోరాడ రామకృష్ణయ్య, శ్రీపాద లక్ష్మీపతిశాస్త్రి, పు 5-6
- 22 " పు 9
23. " పు 19
24. " పు 12
- 25 తపశీ సంవరణం - పీఠిక, పాటిబండ మాధవశర్మ, పు 11
26. సాంబోపాఖ్యానము, పీఠిక పు 11
- 27 శ్రీ వేంకటేశ్వర వచనములు పీఠిక, వెటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి, పు XII - XIII
- 28 దశరథ రాజు నందన చరిత్ర - పీఠిక, శ్రీరంగాచార్య, పు 6
- 29 " అధస్సూచి, పు 7
- 30 " పీఠిక, పు 7-8
31. " పు 18
- 32 " పు 17
- 33 ప్రసన్న రాఘవ నాట్య ప్రబంధము, ప్రరోచన . చి రామరాజు, పు 2
- 34 ఇందుమతీ పరిణయము - పీఠిక, పు V
- 35 బహుళాశ్వ చరిత్రము - పీఠిక, శ్రీ ఎన్ రామచంద్ర వేంకట కృష్ణారావు.

దక్షిణాంధ్ర యుగ సాహిత్యంలో తెలుగు నాడు

70 క్రి. శ. 1800 నుండి క్రి. శ. 1775 వరకు ఉండే కాలాన్ని దక్షిణాంధ్ర యుగంగా ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రకారులు పేర్కొన్నారు. తెలుగు సాహిత్యం తంజావూరు, మధుర, జింజి, పునుక్కోట వంటి దక్షిణ రాష్ట్రాల్లో పొషింపబడింది కాబట్టి ఆ పేరు వచ్చింది దక్షిణాంధ్రంలోనే గాక ఆంధ్ర దేశంలో కూడా నాడు కవిత్వం మూడు పువ్వులు అయి కాయలుగా వ్యర్థింది నేను పరిశీలించిన ఈ యుగంలోని కవులు 31 మంది వారు—

1) తరిగొప్పుల మల్లన, 2) విశ్వనాథనాయని స్థానాపతి, 3) మట్ల అనంత భూపాలుడు, 4) రఘునాథనాయకుడు, 5) జేమహార వెంకట కవి, 6) కవి చౌడప్ప, 7) దంతులూరి బాపకవి, 8) శ్రీత్రయ్య, 9) మారన వెంకయ్య, 10) రత్నాకరము గోపాలరాజు, 11) ప్రౌఢకవి మల్లన, 12) పాలవేకరి కదిరీపతి, 13) కంచెర్ల గోపన్న, 14) బిజ్జల తిమ్మభూపాలుడు, 15) చక్రపూరి రాఘవాచార్యులు, 16) కుమార ధూర్జటి, 17) సముఖ వెంకట కృష్ణప్పనాయకుడు, 18) శేషము వెంకట పతి, 19) సారంగవాణి, 20) ముద్దు పళని, 21) వెలగపూడి కృష్ణయమాత్యుడు, 22) అయ్యలరాజు నారాయణమాత్యుడు, 23) కంకంటి పాపరాజు, 24) పుష్పగిరి తిమ్మన, 25) కూచిమంచి తిమ్మకవి, 26) గోగులపాటి కూర్మనాథకవి, 27) ముప్పిరాల సుబ్బరాయకవి, 28) గట్టుప్రభువు, 29) రత్నాకరము అప్పప్పకవి, 30) వెలిదిండ్ల వేంకటపతి, 31) అడిదము సూరకవి — అనేవారు

ఈ యుగంలోనే రాయవాచకం, కృష్ణరాయవిజయం, రామరాజీయం వంటి చారిత్రక కావ్యాలు వెలసినాయి విశ్వనాథ నాయకుడు, మట్ల అనంత భూపాలుడు, బిజ్జల తిమ్మ భూపాలుడు వంటి రాజకవులకు ఈ యుగంలో కొదవ లేదు

శ్రీత్రయ్య, సారంగవాణి వంటి వాగ్గేయకారులు ఈ యుగానికి వన్నె తెచ్చినారు గోగులపాటి కూర్మనాథకవి వంటి వారు వ్యాజస్తతి శతకాలు రచించినారు. పకనస్తతి, హంసవింశతి వంటి కథాసంకలన కావ్యాలు కూడా వెలసినాయి ఇలాంటి విశిష్ట గలిగిన దక్షిణాంధ్రయుగ సాహిత్యాన్ని ఈ ప్రకరణంలో పరిశీలిద్దాం

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

7 1 తరిగొప్పుల మల్లన 'చంద్రభానుచరిత్రము' అనే ప్రబంధం తరిగొప్పుల మల్లన రచన మాహార పురంలో వెలసిన దత్తాత్రేయ స్వామికి అంకితం. చంద్రగిరి రాజధానిగా ఏలుతుండిన వేంకటపతి రాయల ఆస్థానంలో ఈకవి 'రాయసం' ఉద్యోగి

7 1 1 చంద్రభాను చరిత్రలో మనకు కనిపించే తెలుగునాడులోని ప్రదేశాలు ఆంధ్ర, త్రిలింగ, తరిగొప్పుల, తిరుమలకొండ | పన్నగసార్వభౌమాచలం, శేషగిరి|శేషభూమిభృద్భాగం | శేషశైలం, తుంబురుకోన, దిగువతిరుపతి, మాహార పురం, స్వామినగరు, ఆళ్వారుతీర్థం, వామన తీర్థం, స్వామి పుష్కరిణి అనేవి

7 1 2 .. సకల కర్ణాటకాంధ్ర రాజధానేయ . ఎంకటపతి పీఠేంద్రమణికి (1-8) అని ప్రయోగం త్రిలింగ శబ్దం దేశానికి, భాషకూ కూడా ప్రయోగింపబడుతున్నది "ఏ మహాత్ములు మువ్వలు నిల ద్రిమూర్తులట్ల గుటియై త్రిలింగ భాషా హ్వయము యధార్థమొనరించి యరించిరి" (1-8) అని భాషకు సంబంధించిన ప్రయోగం

7 1 3 కవి యింటిపేరు తరిగొప్పుల తరిగొప్పుల గ్రామం జనగాం తావరంగల్ జిల్లాలో ఉంది తరిగొప్పులకుండగు శ్రీమల్ల ప్రధానుండు (1-26) తరిగొప్పుల మంత్రికి (1-28), తరిగొప్పుల మల్ల సుధి తిలకుండు (1-27) అని కవి పలుకులు

7 1 4 మాహారపురంలో వెలసిన దత్తాత్రేయుడు కృతిభర్త "మాహార పురకృత వసతి కనీహనుతొన్నతికిన్ (1-25), ప్రమాహార నగరోన్నతి భూమిధర శిఖరనిలయ దత్తాత్రేయ" అని స్వామి ప్రస్తుతులు

7 1 5 తరిగొప్పుల మల్లన దిగువ తిరుపతి, తిరుమలను విస్తారంగా వర్ణించినాడు (5-40 నుండి 82) విజయలోలుడు సాత్త్విక కొడుకు ఈ ప్రబంధంలో ఉపనాయకుడు పెక్కుదేశములు గడచి తిరుపతికి చేతాడు "పన్నగ సార్వభౌమాచలేంద్రుగోలువ కోటనుకోట్లు" వెత్తున్నారట అందులో నోరిదిగారవారు, తలమోపుటిండ్లవారు, శిరసు కోడములవారు, పొరలు దండములవారు, అడుగు దండములవారు ఉన్నారు వీక్షించండి ఈ కవి పద్యంలోనే -

"అనశన వ్రతముచే నతుల కార్యంబున గనుపట్టు నోరి దిగములవారు

మొగ్గుకు దీర్చుటకు నై మూకమూకలు గూడి యేలెంచు తలమోపుటిండ్లవారు"

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

బ్రాజమున్ పిడికిటఁబట్టుక యట్టుట్టు దెమలని శిరసుకోడములవారు
దైహికాదూసంబు దలపక దొల్లుచు నడతెంచు పొరలు దండముల వారు
నామకూమట మొక్కువా రడుగు నడుగు
దండములవారు మిగల సందడి యెనర్ప
నడరి పన్నగసార్వభౌమావలేందుఁ
గొలువఁ గోటానకోట్లు పెనుగూటమరుఁగ' (5-41)

ఆ విధంగా తిరుమలకు వెళ్లే తైత్తికులతో పాటు విజయలోలుడు కూడా
“దిగవ తిరువతికి నేఁగి యాశ్వాశీ తీర్థవారిఁ దానములు సల్పినాడు (5-42) ...
“వేడ్కఁ బసంపెయున్న గోపందుఁ గొలిచి”నాడు (5-43) “వంకట స్వామి
పిచ్చించు వేడ్క యా మహిధర మెక్కెడి నట్టివేళ” (5-44) లో చేమాకుతాళ
ముత్ చెలగ రొండులఁ జేతులుంచి యందర వెక్కిరించువారు .. గంగెడ్లనాడించు
కొండుఁ ద్రోవఁ గూర్చుండి బొంతలు మ్రోలఁ బఱచి పట్టె దండలు మొఱుయించి
పాడుకొనుచు నలరు దాసళ్ళ పీక్షించి” నాడు (5-45)

ఈ సందర్భంలో ఎంతో శ్రమపడుతూ కొండనెక్కే స్త్రీలను చక్కగా చిత్రించి
మన ఎదుట మూర్తిమంతంగా కవి నిలిపినాడు

“అతి మంజుల వంజుల కుంజ మంజరీ, బృంద మరంద బిందులహరీ బహు
ఓతి సగీతి నందదిందిందర వందితుంది లనుతి ప్రతికూజ దళింద కందరా మంద
సరజ్జరీ ఘమ ఘమ ధ్వని జాలము శేషశైలమున్ మందలు గూడ” ఎక్కినారు
[5-48]

.. “అమరవర తను కర తను నమిత సుమిత, ముదిత కలరవ కలరవ ముఖర
శిర, తిలక సురుచిర గళితలలిత, మధుర మధురసపాః యా కుధరపాళి” [5-15]

“పాపవిశాస మా నగంబు సొంపరయఁగగోరి యే పతితులైన జడాకృతు
లేఁగు దెంచినన్ సరసత సార్వలోకము లొసంగుదు నేనని తెల్పుకైవడిన్.. ఉరుతర
కందరా నిపతితొత్పత దంబు యురీ లవంబులన్ ఉదగ్ర ఘోషమయి పరఁగు”
తున్నది [5-52]

7 1 6 ఇతర తీర్థాలు స్వామి పుష్కరణితో సురావు అని విశ్వజను
లచే పొగడ్తలందుకుంటున్నది స్వామి పుష్కరణి ఇతర తీర్థాలు ఎలా సరి రావో
పాలంకారికంగా నివేదిస్తుంది ఈ క్రింది వద్యం చిత్తగించండి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“కమలాకరతదామ యమరు నింతియ కాని క్రుంచువారికి సిరుల్గార్పగలవె
కువలయోద్ధతిఁ దామ కొలు నింతియ కాని చేరువారికి ధరఁజేర్పగలవె
యత్కళికలఁ దామ యొప్పు నింతియ కాని కనువారికి ముదుంబులునుపగలవె
యమృత సంగతిఁదామ యలరు నింతియ కాని తలచువారికి ముక్తిఁ
దార్పగలవె

యితర తీర్థంబు రెండైన నీ సరంబు పగిది నని విశ్వభూజను ల్వాగడ నన్న
గముఁజెన్నొందు స్వామిపుష్కరిణి.. ” (5-53)

విజయలోలుడు స్వామి పుష్కరిణిలో తానమెనరించినాడు వారాహమూర్తికి నమ
స్కారంబు లొనరించినాడు మురహరుని సేవింఱాలని తలచి ఎదుట చూసినాడు

7 1 7 స్వామి నగరును ప్రాకార ఖచితపీఠప్రభలతో, ఇంద్రవోపాలు
కూర్చిన గోపురాలతో. భక్తలోకైక భరణము, పరమమౌని కలుష సంతాన హర
ణంబు...అయిన వెంకటపతి శరణంబు మురవై నగరు దర్శన మిచ్చింది ఆ దివ్య
దర్శనం క్రింది పద్యంలో -

“ప్రాకార ఖచిత పీఠప్రభావయ దేవతాధునీ బుద్ధ్యదత్తారకంబు
గోపురేందోపాంకూర విభాజాల యమునా రథాంగ దహస్కరంబు
కేతు గోమేధిక ద్యోత సరస్వతీ హృదిని శైవలద్రభతలము
శిఖరాబ్జ రాగ రోచిఃప్రతాన పారణ్య వాహోత్పల స్నీలవారిదంబు
భక్తలోకైకభరణంబు పరమమౌని, కలుషసంతాన హరణంబు ఖటిత సుజన
నిచయ సంస్మృతి తరణంబు నిర్భర శరణంబు వెంకటపతి శరణంబుఁదనరె”

(5-55)

మురవైరి నగరుకు పర్యదక్షిణంచేసి ఆవరణదేవతలకు అభివాదం చేసి, గర్భ
గృహం ప్రవేశించినాడు విజయలోలుడు (5-56) ” ఇలఁజూపు వలచెయి వెలిదమ్మి
కనుదోయి జెలఁగువాని. నీండు బంగరు పట్టు, కొండ వంచిన మెట్టు వెలయు
వాని జేజెలు బిత్తి నెఱపువాని, సురారులఁ బఱపువాని వేంకటస్వామిఁగనుగొని ...
...సాష్టాంగమెఱిగి”నాడు (5-57) భక్తులఁబ్రోచు మేలు తెలిదీవిం బొల్పు
పెన్ బోలు నిర్మలం బాయని వెల్పుచాలు గల సామిన్ వెన్నుంగొల్పెదన్” (5-58)
అని పరిపరివిధాల కొనియాడినాడు విజయలోలుడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“గత కల్మషుండయ విజయలోలుడు కోవెల వెల్వడి బిల్వ పాండవాది నిఖిల తీర్థ పంక్తులక్షితి త్రివశోదిత రీతి భక్తి మజ్జనమొసరించి”నాడు (5-60)

7 1 8 జగన్మోహనంగా ఉండే తుంబురు కోన దాసినాడు ప్రకృతి సౌందర్యాన్ని తనలో నింపుకొన్న, కనుల కింపునింపే తుంబురుకోనను కవి పద పధాల వెంబడి పోయి దర్శిద్దాం-రండి

“ రే క్క రా తాల నూరినన్ నేణులై తూ.. నీరికలైన చొట .

గ్రోళ్ళుబ్బి సెలలు దాకిన నుర్లు నెత్తాల నలయ కోనల దారు తలయగత్తి
జేసి బాబా లేత జెక్క సోకుల సారె దలఁకు నీరంబుల నాలుకు తెలిసి

.. రంబుతో దనరనారలు కన్నెక్రొన్నన తేనెపోనల వసలైన సేలఁ

దొలఁకుకొలఁకుల కెలఁకుల దళుకు గులుకు, నున్న తిన్నెలఁ దరలక నూలు
కొనిన

కిన్నెర కలకలంబుల కేకిక చతు లూచుచుండెడు తుంబురుకోన దాసి”

(5-61)

తుంబురు కోన ప్రాంతాల్లో దట్టంగా తీగెలలుకొన్న, ఎలమివి గుబుర్లతో

నిండి ఉండే తోవమెంట వెళ్ళినాడు ఇంతలో విలాసంగా తిరిగే కన్నె పిల్లలు కనిపించినారు అకన్మాత్తుగా ఒక మదపుదేనుగు వచ్చింది ఆ బాలికలలో ఉండే రాచకన్నె “హస్త హస్త” అని అక్కరించిస్తూ వచ్చి విజయలోలుని కౌగలించుకొంది అతడామి నెత్తుకొని పరుగులిడినాడు ఎదుట వామన తీర్థ తీరం కనిపించింది

“అనివారణ వారణ వారణ శ్రజేచ్ఛా మహిత ప్రవారము, ఉయ సారస సార సంప్రమోద్ధామ తరంగ వారము, సదా నవ దానవ దాన వర్ణిత శ్యామల మూర్త్యు దారము, షభావన రావన బావనారము, వామన తీర్థ తీరము (5-79) ఉత్కృష్టికో జ్వలమై, ఘన రస సంభరితమై, ప్రకంపనయుతమై, వనితామణి చిత్తముగతి ఆ సరసి తనరుతున్నది (5-81)

విజయలోలుడు ఆ రాచకన్నె పొదరింటిలో దాగినారు పిడి వీరుగు నొక దాన్ని చూపే మదపుదేనుగు అటువైపు వెళ్ళిపోయింది చెలులు వచ్చి ఆ రాచ కూతురును తీసుక వెళ్ళినారు ఆ వనమంతా వెదికి కూడా కనుక్కోలక పోయినాడు విజయలోలుడు శేషభూమి భృద్భాగము డిగ్గి వచ్చినాడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“అవంతి దేశపతి యౌ ననువిందుపుత్రి పద్మినీ కాంత కుముదినితో ... ఒక్కనాడు వార్షికోత్సవమయినఁ బొల్పు హరి గొల్పుటకు శేషగిరికి నేగి, యచటి వినోదంబు లరయుచు . తుంబురుకోనఁ జేరి గురివెంద పొదరిండ్ల లీచాకేశితో తేలుచుండఁగా” హస్త వచ్చింది

పై విధంగా తరగొప్పల మల్లన శేషశైలం, దిగువ తిరుపతి, కొండపక్కై తైరికులు ఇంకా వివిధాంశాలను ఎంతో మనోహరంగా, సహజంగా ఉండేట్లు వర్ణించినాడు

7 2 విశ్వనాథుని స్థానాపతి కాశీవిశ్వనాథ నాయనయ్య వారి స్థానాపతి రచించిన వచనకావ్యం ‘రాయవాచకం’ శ్రీకృష్ణరాయల పట్టాభిషేకాన్ని, దైనందిన జీవితాన్ని, విజయాలను వివరంగా వర్ణించే చారిత్రక గ్రంథం ఇది ఈ గ్రంథం రాయలవారి జీవిత కాలంలో గాకుండా క్రీ ౧. 1590 - 1602 ల మధ్య రచించ బడిందని సి వి రామచంద్రరావుగారు తెల్పి చెప్పినారు

7 2 1 రాయ వాచకంలో కనిపించే తెలుగునాడులోని ప్రదేశాలు - నదులు ఇవి ఆంధ్రదేశం, ఘట్టంసీను, మెల్నాడు, మెరసునాడు, అద్దంకి, అవుకు ఆద వాసి, ఉదయగిరి, కందూరు, కడప, కాశహస్తి, కొండవీడు, కొట్టిగల్లు, గండికోట, గుత్తి, గుర్రంకొండ, గోలకొండ, చంద్రగిరి, చెయ్యేటిమర్లం, డంకినీకోట, తిరుపతి | తిరుపతులు|నవతిరుపతులు| 108 తిరుపతులు, తొరగెంబి, నంద్యాల, నాగార్జునకొండ, నారాయణవనం, పెరుగొండ, బాగానగరం, బెల్లంకొండ, మట్ల, మద్దూరు, రాజ మహేంద్రం, వినకొండ|విరుకొండ, వెలుకొంటి| వెలిగోటి, వెంక్కటాచలం, వోర గంటి, సత్యవేడు, సింహాద్రి| బొట్లూరి, సింహాద్రి అనే నదులు - పురాలు , కృష్ణా గోదావరీ నదులు

7 2 2 విద్యానగరమందు విర సృసింహారాయలవారు. “పెరొలగంబై కూర్చుండఁగాను నూట యెనిమిది తిరుపతుల నుండి తీర్థ ప్రసాదాలన్ను . రాగా యెదురుకొని. . అంజుచే నందుకొని స్వయం వ్యక్తం శ్రీరంగం శ్రీముష్ణం వెంక్కటాచలం. ఇది మొదలయిన స్థలాలకు సురక్షితము గలవా అని అడిగి నందులకు ..(పు 2) . నూటయెనిమిది తిరుపతులున్న నిత్యోత్సవములుగా నడుస్తూ వున్నది అని అయ్యంగాల్లున్న పలికినారు . అరువాచలేశ్వర కాశహస్తిశ్వర విదంబరం మొదలైన దెబ్బైరెండు దేవస్థలాలకున్న . నిత్యోత్సవములు గలిగి వున్న దనేట్టుగా ఆరాధ్యులు” తెలిపినారు (పు 3)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

7 2 3 “అంధదేశం హయనదేశం మొరసునాడు మెల్నాడు కర్ణాటకం ఘట్టం శీమ...ఆదిగాగల అగ్రహారములకున్న అవధి ఆటంకములులేక...” సాగు తున్నవని ధర్మాసనం ధర్మయ్య చెప్పినాడు (పు 3)

7 2 4 “శింగిరిభట్టు .. విద్యారణ్యులతోను లక్ష్మీకటాక్షము వల్ల వఖ్కు పురం గావించి ఆ నగరమందు అవ్వారిగా సత్తములున్న దివ్య తిరుపతులున్న... శివస్థలాల యందున్న గంగా, యమునా, సరస్వతీ, గోదావరీ .. కావేరి. మొదలయిన మహానదీ తీరాల నున్న . రేయిపగలు అన్నదానము జేసేటట్లు కట్టడశీయమని మనవి” జేసుకున్నాడు (పు 8)

7 2 5 కృష్ణరాయలవారి పట్టాభిషేకం “ఆర్యీటి బుక్కరాజు . నంద్యాల వారు అవుకు వాడ తొరగంటి వారు వెలుకొంటివారు.. మరిన్ని గలిగిన పిన్న పెద్దలు అందురున్న .. గంగా యమునా సరస్వతీ గోదావరీ . కావేరీ .. మొదలయిన మహానదుల వుడకములున్న తెప్పించి . అభిషేకము శేయించి” నారు (పు 11-12) (కృష్ణరాయలు). “అంతరంగ వార్తలరశి వచ్చేటట్లుగా విజయా పురం... అహమదానగరం... రాజమహేంద్రం, పెనుగొండ, గోలగొండ, గుర్రం కొండ, మెల్నాడు, మొరసునాడు, ఘట్టం శీమ.. చంద్రగిరి, గండికోట, కడప, నంద్యాల, బెల్లంకొండ ... మొదలయిన స్థలములకున్న వేగుల్లున్న సయమించి అంపించి”నారు (పు 21) .. కృష్ణరాయలను ఆదవని, చెయ్యేటిదుర్గం, గుత్తి, గండికోట, చంద్రగిరి, గుర్రంకొండ, మద్దూరు, సోమగిరి, త్రిశిరపురం, పెనుకొండ, మస్తీదలయిన దుర్గములున్న, నంద్యాల, శ్రీరంగపట్టణం.. దశనాయకుల సత్య వేడు, కొట్టికల్లు, డంకినీకోట, నారణవనం మొదలయిన వనదుర్గములు గల రాజ్యమున్ను యేలుకొని కొలుస్తా వున్నార”

7 2 6 గోలకొండవారి ముద్దాపండితులు “సింహాసనాలంటె మూడున్న సరి ఇందులో సింహాసనాధిక్యములు కలవా ?” అని అగ్రహపడగా... “బాహు బలేంద్రుని వారి బ్రంహ్మపంతులు . నరపతియే హెచ్చు ... ఆ రాజ్యములోను దేవాలయం, బ్రంహదాయం, పుణ్యతీర్థములు, నదులు, పుష్కరములు కలిగి వున్నది ఇదిగాక విష్ణు ప్రత్యక్షమై వెంకటాచలాన వున్నార” అని చెప్పినాడు (పు 33)

7 2 7 తురుష్కరాజ్యాలలో శ్రీకృష్ణదేవరాయల గురించి అనుకొనే మాటల్ని వేగర్లు వచ్చి తెలిపినారు . “విజయాపురం అహమదానగరం గోలకొండ

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

అనే త్రిపురాలకు మూడు సింహాసనాలవారున్ను యెపుడు కనిపించు కొంటా వున్నారు" (పు 41) కృష్ణరాయలు దండెత్తి వస్తే జయాపజయాల వెంటరి అని దైవజుల్ని శకునజుల్ని అడిగినారు మహమ్మదీయ ప్రభువులు .. "కర్ణాటకమున విష్ణు అంశగా నృపతి ఉద్భవించి . అశ్వపతి రాజ్యమున్ను గజపతి రాజ్యమున్ను అంతా జయించి జయస్థంభము వేయించి మగుడి పొయ్యేటప్పుడు కల్యాణ వేంకటేశ్వరుల దర్శించి నూట యెనిమిది దివ్యతిరుపతులనున్ను . సేవించి. ధనుష్కోటిలో ఖడ్గము కడిగి . అరువైనాలుగు యేండ్లు ..రాజ్యమెల్లటట్టు వున్నది" అని చెప్పినారు ఈ విషయాలను "అహమదానగరం గోలకొండలో కన్న విన్నవార్తలు వేగుల అరవ రాముడున్ను, పక్కిరి గోపాణి .. విన్నపము శేసి" వారు (పు 42)

7 2 8 "ధిల్ల సురధాణికినిన్ని వోరగంటి ప్రతాపరుద్రునికినిన్ని గాక పదిహేను సంవత్సరములు పోరాడెను" దుర్గంలో ఉన్న ఆహార సామగ్రి అయిపోగా ప్రజలను పూరకే సంపేది ధర్మంకాదని వెలుబడి సమరం శేయగా సుహృద్గెలిచి" ధిల్లికి పట్టుకెళ్ళినాడు సురధాణి తల్లి గారు ప్రతాపరుద్రుని రాత్రివేళ చూసి "వార గంటి ప్రతాపరుద్రుండ్లు . రుద్రాంశ త్రిశూల డమరుల తోడట్టువున్నాడు నువ్వు పట్టుక రావచ్చునా అంటుంది "నేను నిద్రపోయ్యేటప్పుడు చూడుమా అని చెప్పి అంపె" "సురధాణి నిద్రపోయ్యేటప్పుడు చూడంగా శేషశాయిగా ... విష్ణు స్వరూపమై కనపట్టె ప్రతాపరుద్రుండ్లి . బహుమాన సమ్మానములు శేసి వార గింట్టికి అంపితె నీ కీర్తి శాశ్వతముగా వుండును అని తల్లి గారు చెప్పగా . ప్రతాప రుద్రుండ్లి వారగంటికి అంపిరి (పు 43) . "కుతుబన మలక అనే ఆయన గొలకొండనున్న యెలుతా వుండురు" (పు 47)

7 2 9 "రాయల వారనిని వివరం .. విద్యానగర మండ్లనుండి పయన గతుల తల్లి . రాజమహేంద్రం .. కటకము మొదలయినవి వీక్షించి . పురుషోత్తమా నాకు పోతిమి (పు 48)

7 2 10 .. "వోరగంటివారి వోబళయ్యాడు . గొలకొండవారి గోపాణి పంతులున్ను బాగానగరం బావోజి పంతులున్ను మొదలుగాగల . స్థానాపతుల .. లక్ష్మీచావడిలో కూర్చుండగాను గజపతివారు వచ్చి నవరత్న ఖచితమైన బంగారు పీట మీద కూర్చుండి" వారు (పు 49)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

7. 2 11 కర్ణాటకం వారు యేరు దాటి రాకుండా తమ మూడు తెగల కలిమి బలమున్న కృష్ణ దాటి రాకుండా పాశ్యం దిగి వుండేట్టు అంపుతున్నారు” “ఇది పిన్న గజపతులవారు ఆ రీతి అమరిక శేశేమని కొండవీడు, ఉదయగిరి, బెల్లంకొండ, నాగార్జునంకొండ, కందూరు మొదలైన స్థలాదులకు యాది హెచ్చరికలు కలిగి వుండ్ల దగ్గదనేట్టుగా నామశాదులు పంపినవారై”నారు (పు 51)

7 2 12 “ముకుంద గజపతివారు షోడశ పాత్రులంన్ను తామున్ను దీనప్రతింన్ని గోదావరీ స్నానానకు పోయి నదిస్నానం జేసి జగన్నాయకులకు పూజానమస్కారములు శేశి” వచ్చేవాడు (పు 52)

7 2 13 “రాయలవారు ... అద్దంకి, ఆదవని ... మొదలైన స్థలాదులకు తాంజ్యములు వుంచి “సాగగా ఆ స్థలముల వుండేచారు” పారిపోయినారు. “గోల కొండవారి సరదు స్థలాలకై నడవంగా తురకలు లక్షగుర్రాల తోడట్టును, వెయ్యి యేనుగుల తోడట్టున్న కృష్ణ దాటివచ్చి పాశ్యం దిగినారని ... పెంమ్మసాని రామ లింగమ నాయకుణ్ణి బిలిచి తురకలు కృష్ణవేణి దాంటి వచ్చి డెకిశా వేళి పాశ్యం దిగి నారట” (పు 54, 59) అని చెప్పినాడు కృష్ణరాయలవారు సేనతో కృష్ణకు ఒక వైపు దిగినారు మరొకవైపు తురకల సేన.. “కృష్ణవేణి పుభయతీరాలున్ను ప్రవాహం సిండి రాసాగెను జగదముఖానకు తురకల యేనుగల మొన చెప్తే గ్రీష్మకాలం యెండచేతను డస్సిన యేనుగులు గనక దగ దప్పివుట్టి చల్లగాలి చేత కాలుజారి కృష్ణ వెణిలో బోయి పడెను”... (పు 60) ... “కృష్ణవేణి యీ సమయాన నిండ్డెరు వచ్చినందునల్ల మైదులకు అపజయమై నిలువలేక తమ తమ స్థలాలకు పోయినట్లాయు”.. (పు 62)

7 2 14 “మైచ్చురి రాజ్యానకు కదలి హియనట్టయిచా గజపతివారి కీమలో నుంన్ను, ఉదయగిరి, కంప్తూరు, కొండవీడు, బెల్లంకొండ, నాగార్జునంకొండ, వినుకొండ మొదలైన దుర్గాలలోనున్నవారు మన దండ్డుకు రస్తుసామగ్రిలు రాని కుండా అరికట్టుదురు” అవన్నీ ముందె ఆక్రమిద్దాం అన్నారు రాయలవారు (పు.62)

7 2 15 రాయలవారు ఉదయగిరి మొదలయిన దుర్గాల మీదికి దండెత్తడం . “రాయలవారు బయలు మెరళి గుర్రంయెక్కి.. సకల దశసమేతుడై గుత్తి కండ్లికోట మార్గముగా ఉదయగిరికి వచ్చిన హర్మత్తు అనే దుర్గముపై లగ్గమెక్కిగా

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

దుర్గములలోని వారు సమరం శేసి మందుగుండ్లు కలవై .. కౌలిచ్చినారు.....
 కంచూర్కి పోగా డమామిధ్వని విన్న షణ్మన్నె ఆస్థలం వారు వెళ్ళిపోయిరి. కొండ్ల
 పీటికి కదలిపోగా . స్థలములు విడిచి పొయ్యేవారున్ను . యీ రీతున కొండ్లవిడుదల
 కోటలు దుర్గాలలో సన్నవారలు సూరభృష్టై తమతమ దొరలున్న తావుపహసాగిరి
 బోయదొరలు పదునెనిమిది కప్పజాలవారున్ను, మూడులక్షలసాయ దళమున్ను,
 కొండ్లపీడు, కొండ్లపల్లె వెల్లంకొండ, వినుకొండ, నాగార్జునంకొండ, మొదలయిన
 దుర్గాలకు యేలుబడియైన శీమరాద్యంతం సిపాతం శేత్రపున్నారు గనక ఆయా శీమలో
 గల ప్రజలందరున్ను సకలమును కొళ్ళయిచ్చి మిక్కిలి అండ్లపడిఅయిన దుర్గాలు
 చేరినారు అని వేగల్లు . . విన్నపంశాయగా" వారిని తిరిగి ఆయా ప్రదేశాలకు
 పంపించినాడు రాయలు

"కొండ్లపీటికి పోయి జగదమియ్యగా కొండ్లపీడు కోటలోనివారు తిశిబోయి
 వారు.. దుర్గంలో వున్నవారు వఖటిన్నర దినం పోరాడి రాత్రి దుర్గం విడిచి" పోయి
 నారు .. వినికొండ్లకై సడవంగా ... స్థలం నిర్వహింపనేరమని... వెళ్ళిపోయిరి...
 వెల్లంకొండ్లకై సడవగా.. పిరంగినాదంపని వెల్లంకొండ వారు పారిపోయిరి.. నాగా
 ర్జునకొండ్లకై సడవగా ... నాటమర్నాట పొరాడి చేత గాక తమ నాటికి పోయిరి
 (పు 63-64)

.. "గజపతి వారి సీమాద్యంతం నిపాతం శేనుకపోయి పోట్లూరి సింహాద్రి
 వద్ద పాళ్యం దిగిరి (పు. 65) .. పెద్దగజపతివారు వుండేటప్పుడు వారు సేతుయాత్ర
 కొరకై కంచ్చి, కాళహస్తి, అరుణాచలం ... మార్గముగా శేతువుకు పొయ్యేటప్పుడు
 వెంటవచ్చిన రౌతులు రాజువగారు రాయలవారి శీమలోగల శివస్థలాదులున్న విష్ణు
 స్థూపాలున్ను హని శేళి వచ్చి వుండురు కర్ణాటకం వారు కనమల దాంటి .
 పోట్లూరి సింహాద్రి వద్ద శివరం దిగిరారు" (పు. 66) .. "కాళహస్తి ఆరభ్యం
 జగంన్నాధం పర్యంతం మనశీమ" .. (పు 67) అని గజపతి అన్నమాటలు

..."పోట్లూరి సింహాద్రి వద్ద జయస్తంభము శేయించి సుబుద్ధిని విలువ
 నంపి ... గజపతివారి రాజ్యం గజపతికే సడిపించేము మేమున్ను మా శీమకు
 నాగిపొయ్యేము" అని రాయలవారు ఆనతిచ్చినారు (పు 74)

..."గజపతివారు ౯న కొమార్తె అయిన జగన్మోహినీ అనే కన్యకకు ధార
 పొలి యిచ్చే .. తమ కుమార్తెకు పట్టు పరిమేశ పసుపులకని కృష్ణజాతికి దక్షిణపు
 దిక్కున నడిచే రాజ్యాలు .. దుర్గాలున్న ఇచ్చి"నారు (పు. 75)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

7. 2 16 “కృష్ణాయలవారు ... శీమకై తిరిగి తిరుపతి రాంగా కల్యాణ, కలుబరిగె కోటలవారు గర్వితురై కోట మీడినుండి కూతలింగా .. కలుబరగ కోట లగ్గవెట్టింది, మూడు ముక్కలు వడియలో కోటసాధించి తిరుపతికి వచ్చి అం మేలు మంగా సమెతురైన కల్యాణ పంక్త్యుల దర్శనంబు శేశి .. . సకల భూషణములున్న స్వామికి సమర్పించి ... వుభయ పార్శ్వములూ తిరుమలదేవి చిన్నాడేవి సహితంగా వుండేటట్టుగా తాంబ్రాన ప్రతిమింబమున శేయించి స్వామిని యెదురుగా నిలిపి అండ్లండి కాశహస్తీకి వచ్చి స్వామిని దర్శించి .. నవ రత్నాభరణములున్న సమర్పించి . నవ తిరుపతులకు వచ్చి. . సుమూహ ర్తమందలి విద్యానగర ప్రవేశమై” (పు 77, 78, 79) నాడు

రాయవాచకంలో రాయల రాజ్యంలోని ప్రదేశాలు, రాయలు జయించిన దుర్గాలు, రాయలు దర్శించిన పుణ్యక్షేత్రాలు ‘తెలుగునాడు’ లోనివి దర్శనమిస్తాయి,

7 3 మట్ల అనంతరాజు మట్ల అనంతరాజు ‘కకుత్స్థవిజయం’ అనే కావ్యాన్ని రచించినాడు ఈ రాజు కవి 1588-1614ల మధ్య వెంకటపతి రాయల సేనానిగా ఉండి మహత్తర విజయాలను సాధించినాడు 1606 నాటికి వెంకటపతి రాయలను సకల హిందూజన సార్వభౌముణ్ణి చేసి తాను మహామండలేశ్వరుడై సిద్ధపటం సీమను పరిపాలించినాడు¹ (మట్ల అనంతరాజు విజయాలిన్ని, గెలిచిన దుర్గాల్ని పురాల్ని వివరంగా తెలిపేవి మట్ల అనంతరాజు మునుముడు కుమారానంత రాజు ‘కుముద్వతీకల్యాణం’ నడిమింటి వెంకటపతి (1693) రచించిన అభిషేక్త రాఘవం విటిలోని విషయాలను 1650 కి తర్వాత ఉండే కవుల సాహిత్యాన్ని పరామర్శించెటప్పుడు చర్చించ బడతాయి)

కకుత్స్థవిజయకావ్యంలో కనిపించే తెలుగునాడులోని ప్రదేశాలు -మట్ల/మట్టి, సిద్ధపటం అనెవి మాత్రమే

7 3 1 మట్టి కడప జిల్లా, రాయవోటి తాలూకాలో ఉంది! మట్టి రాజుల పూర్వం ఇంటిపేరు వంగువారు “వంగులి కోనమరాజు తమ స్వస్థలం వీడి పైచెప్పిన మట్టిగ్రామంలో స్థిరపడి ‘మట్ల’ వారైనారు² రాజుం పేటకు దగ్గర్లో ఉండే అనంత రాజు పేట రాజధానిగా మట్లవారి సీమను ఏలినారు³;

ఈ రాజుకవి వంశనామం మట్ల/ మట్టి అని రెండు విధాల కావ్యంలో ప్రయోగించబడింది

నాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

మట్టనంత మహీనాధు మతి సనాధు... (పీఠిక -12), మట్టనంత మహీనాధు (పీ 14) ఇంకా పీఠిక 16, 17, 19, 27, 30 లలో కూడా 'మట్ట' అని ప్రయోగం

మట్టి కోన విభునెల్లా (పీ - 9) మట్టనంత నృపాల మో? (పీ 84) వరదా ధీశుడు మట్టి వంశమణి (పీ 87) మట్టి యెల్ల ధరానాథ (పీ 91) ఇంకా 1-1, 3-1, లలో కూడా.

పటహీ భూత క్షేదా - భట జాతీ భూత బాహు ఫలిత కరోరోద్భట మదిత సిద్ధపట పటు పుట భేదన" అని అనంతరాజుకు ప్రశంస (పీ 98)

ఈవిధంగా మట్ట అనంతరాజు కావ్యంలో మట్ట/మట్టి, సిద్ధపటం అనే పూర్వ లపసక్తి మాత్రమే ఉంది

7 4 రఘునాథ నాయకుడు (1800-81) తంజావూరి నాయక రాజుల్లో అగ్రగణ్యుడు రఘునాథ నాయకుడు కృష్ణరాయలవంశ ఉత్తడు కూడా పీరుడు కవి పోషకుడు స్వయానా కవి రామాయణం, నందకీర్తన, వాల్మీకి చరిత్రము ఈయన రచించినవే

7 4 1 వాల్మీకి చరిత్రము వాల్మీకి చరిత్రములో ముసుల తీర్థయాత్రా సందర్భం ఉంది దక్షిణ దేశంలో ఉండే ప్రసిద్ధ క్షేత్రాలను ముసుల దర్శించినట్లు కవి వర్ణించినాడు (2-3 నుంచి 70) అందులో తెలుగుదేశంలోని పుణ్యస్థలాలు - ఆహోబిలం, తిరుపతి, శ్రీశైలం చెరి వున్నాయి, వాల్మీకి చరిత్రంలోని తెలుగునాటి ప్రదేశాలు-తీర్థాలు ఇవి-ఆహోబిలం, వేంకటగిరి/వేంకటాద్రి/శేషశైలం, త్రిపర్వతం, భవనాశని, ఆకాశగంగ, తుంబురుతీర్థం, పాండవ తీర్థం, స్వామి పుష్కరిణి

7 4 2 తిరుమల వర్ణన 2-51 నుంచి 58 దాకా సాగింది హరివందన భూయహితో నిండిన వనాలు, గంధర్వగానాలతో ఘోర్ధ్రై కొండగుహలు, పక్షుల కిరికిలారావాలతో ప్రతిధ్వనించే కొండ దరులు మునులకు ప్రత్యక్షమైనాయి పరికించండి

"చని చని కాంచి రంత హరివందన భూయహ బాహు వాదినా

వని వనితా సహాయ సురవైదిక తల్లజ పాణి పల్లకి

ఘన నినదానుకారి మణి కందరశాలము బంచవర్ణ కాం

చన కలవింక చంక్రమ లసద్వని శీలము శేషశైలమున్" (2-51)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

సప్తర్షులు, తిరుమలకొండ మీద ఆకాశగంగ, పాండవతీర్థం, తుంబురు తీర్థం, స్వామి పుష్కరిణి వంటి పుణ్యస్థానాల్లో గ్రంథులిడినారు ఆ యా తీర్థాల సుగుణాల్ని, స్వభావాల్ని ఆ రాజకవి మాటల్లోనే విందాం -

“కనుంగొని యశ్వేంకట మహీధరంబున విశంకటమణి తటంబులం దముకు
 ద్రుముకు నాకాశగంగాతరంగిణి నంగంబులు దొలించి, యభంగ భంగ తాండ
 వంబులం
 బెరయు పాండవతీర్థంబులం దానంబులం గావించి, తట మహీరుహ కదంబక
 ప్రసవ దంబరం
 బులం గదంబించు తుంబురు తీర్థంబునం గ్రంథులిడి, షణ్ణియు నఘావనోదన
 సమర్థంబు
 లగు ననేక తీర్థంబులాడుచు వచ్చి, మజ్జనపర నమజ్జన పుష్కలాయుష్క-
 లాయుష్కఃకీర్తయః
 బాపిజన పాప కళంక దుష్క్రియా పంకజ కరిణీయునగు స్వామి పుష్కరిణి
 తీర్థంబునాడి” (2-52)

భూమి మీద ఇదె వైకుంఠం రండి అని జేయి చూపిస్తూ “స్వామి పుష్కరిణి తీర
 భూమి నలరు ఎంకటాచలనాథు సేవించినిలిచినారు” (2-53) మౌనివరేణ్యులు

“మణికిరీటంబు సంపదలు, ముత్తయపునామమ్ము, మందహాసంబుల యం
 దంబు . బంగారు పచ్చదంబు పసింకి కటారి ఇవన్ని ఉండే ఉచితశృంగార
 మీ స్వామికి ఒప్పుగా ఉండి “ఈ శంకటాచల వల్లభునకు యోగిపురుషులు వలతురు”
 అని స్వామి చక్కందనానికి ముసులు మిక్కిలి చొక్కి “శశాంక రవి లోచన. .
 సురాహిత భయంకర వెంకటగిరిశా” అని (2-54, 56) స్తుతించినారు

నిద్రైన గొప్పదయచేత “సంకటము తెల్లవొడగె వెంకటగిరి నిలయ” అని
 వెంకటాద్రిచనభిస్తుతించినారు (2-57)

7 4 3 ముసులు ముందుకు సాగి “అంచితానంత తీర్థసమర్థన సుమహా
 బలంబగునట్టి యహోబలంబు కాంచి నరపంధానను .. భజియించి నారు (2-58,
 29) హరి యిక్కడ నరహరి అయి హిరణ్యకశిపుని వాడి గొళ్ళలో చిల్చి చంపినాడు
 పక్షింద్రుడు.. తపంబొనరించి విష్ణువాహనత వెండిచాడు గంగ నిర్జరులు డిగ్గంగ

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

జేయంగ నిండు భవనాశనీ ప్రప వహించింది హరి యిక్కడ గున్నమామిడి చెట్టు దీనాశికి అమృతఫలాలు ఇచ్చినాడు అని ఆ పిత్రమహిమలు అభినుతిస్తూ “అక్కొండ గల తీర్థకుండములను దానములు సేసి” మురుముందుకు సాగినారు మునులు (2-80)

7 4 4 శ్రీపర్వతం చేరినారు ఆపర్వతం మీద కావ్యజ్యోతి, బాలుకా జ్యోతి వెలుగుతున్నాయి మల్లికార్జునుడు పరంజ్యోతిగా వెలుగుతున్నాడు ఆ జ్యోతి వెలుగులతో మన హృదయాలను కాంతిమంతంచేసే ఆ పద్యం ఇదే

“రవణిల్లు నెచ్చట గావ్యజ్యోతి విద్యోతితారజ్ఞానివహమై యహరహంబు
నొనరు నెచ్చటఁ దృణజ్యోతి ఖద్యోతిత కీటమై ఘన గుహ గేహములను
గ్రాలు నెచ్చట బాలుకా జ్యోతి సద్యోతి మోహత శబరసమూహమగుచు
నుండు నెచ్చట శివాజ్యోతి యద్యోతిత శృంగంబులను రత్నభంగి నెపుడు
నలరు నెచ్చటఁ బరంజ్యోతి యతి విఠ్ఠ తరణి మణిబద్ధ బిల ధగద్దగిత భాగ
యోగ సన్నద్ధ బహు సిద్ధ యోగి మతుల నట్టి శ్రీపర్వతమునకు సరిగి

యంత” (2-81)

మునులు గంగాది తీర్థ జలముల నంగంబులు దొలిచి, మల్లికార్జునుని గిరి మల్లికలు, అర్జున పుష్పాలతో పూజించినారు భ్రమరాంధికన్ సందర్శించినారు స్వామిని వినుతించినారు చుక్కల చొర యొకించుక నిక్క శిరసునఁ బది నూలు చుంగలఁజుట్టి తళుకు నెమ్మొమ్మపై తొలుపల్కు లీనెడు లాడవు వెట్టి కేళ్ళులుకు ముత్తయపు కాయ గిబ్బనెక్కి. దారుజీధర రాజు నందనయుఁ దారు నమ్ముపిందురిల మోగిల ప్రత్యక్ష మైనాడు మల్లికార్జునుడు (ద్వీ 82-85)

“హానివరులారా . నన్నెవ్వరేని ఎంతమాత్రంను నుతియింతు రంతలోనే చూగిరి మహిమవలన వానికి నేను అభీష్టంబు లిత్తును” (2-87) అని చెప్పి స్వామి లింగమధ్యంలో లీనమైనాడు మునులు శ్రీపర్వతాన్ని విశించినారు సంభ్రమం, ఆశ్చర్యం పెనగొనగా జింక పిల్లలు కామధేనువు పాలు త్రాగుతున్నాయి చెంగున ఎగిరే లేడిపిల్లల వెంట మునిబాలికలు పరువు లిడుతున్నారు పవిత్ర హామధూమాలు ఎగుస్తున్నాయి బంగారు ఈకల కోసం ఓల్ల ప్త్రీలు బంగారు పక్షుల్ని చల్లాల్తో పొడగా, వాటి తల్లులు పక్షుల సంజీవకరణి తెచ్చి బలితీంచుకొంటున్నాయి యోగ బలంతో ప్రాణవాయువును నిరోధించి శిలలవలె యోగులు నిశ్చలంగా ఉన్నారు ఇలాంటి అతిలోక సుందర పవిత్ర దృశ్యాల్ని కవి మాట బాటలలో పయనించి దర్శిద్దాం-రండి.

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“అసి పలికి భుజంగకంకణుం డా లింగమధ్యంబునం బ్రవేశించె, సంత నక్కుంచనాచల వాప స్వరూపావలోకంబున నానందంబు నొందిచు(నభిజ్ఞానవాసనా సిస్తంధ్రులగు నమ్మునిండ్లులు) గుటజ ప్రసూనవాసితంబులగు నుటజ ప్రపూ ణంబుల నేజ డింభంబులు సంభ్రమంబున నక్కడక్కడ జాటి పరికొను కామధేను ధస్య ధారానారంబులు చవిగొని త్రుళ్ళగింతలిడ వాని వెంబడిం ఒరువులిడు ముని బాలికల కేకలు, విలోకించి, తదంగణంబుల మునిగణంబుల పవిత్రధవిత్రంబుల (నెగయు) హోమధూమంబుల నతి శ్యామాభిరామంబులగు తరుస్త్రామంబు లంబుద కదంబంబులని మనంబులం బ్రేమయూర నాడు మయూరార్చకంబులలోగోను నశ్మ గర్భ రశ్మిచ్చారితంబులగు భూములం గనుగొనియుం, గనకపత్రస్తానంబులం గానన శీడుకాననలగు భిల్ల పల్లవాధరలు భల్లంబులం ద్రెళ్ళ నేసిన తమ నిసువులం జూచి సంజీవకరణిం దిరుగ బ్రతికించి వానితో గూడి సంచరించు కాంచన గర్వల్లక్షితంబులగు పక్షుల నీక్షించియు, దత్తాంతంబుల నతి శాంతంబులగు శశికాంత శివాతలంబుల క్రేవలం గుంభక ప్రభావంబున శివాంతరబంధులు బోలె నిశ్చలత్వంబు నెనసి భస్మ భసితోద్ధాశితాంగులగు మహాయోగుల బాగులు దర్శించియుం దత్పర్వత మహత్త్వంబు నకు సందంద డెందంబున నానందింపుచు” (2-88)

అలాంటి సుందర దృశ్యాల్ని చూస్తూ మునులు వింధ్యదాటి, సర్మదలో, గురింకి, కాళికాపురానికి వెళ్ళినారు

రఘునాథనాయకుని వాల్మీకి చరిత్ర కావ్యంలో తిరుమల, అహోబిలం, శ్రీశైలం, ఆయాశ్చేత్రాల్లో ఉండే పుణ్యతీర్థాలు పవిత్ర సుందరంగా వర్ణించబడినాయి

7 5 చేమకూర వేంకట కవి దక్షిణాంధ్ర యుగంలో పేరెన్నికగన్న కవి చెమకూర వేంకటకవి రఘునాథనాయకుని ఆస్థానకవి సారంగధర చరిత్రం, విజయవిలాస కావ్యాలను రచించినవాడు

సారంగధర చరిత్రంలో తెలుగునాడుకు సంబంధించిన ప్రదేశాల జాడ కనిపించదు

7 5 1 విజయవిలాసం ప్రతిపద్య చమత్కృతిగా ఉండేట్లు రచింపబడింది ఈ కావ్యంలో మనం సందర్శింపగల తెలుగునాడులోని శ్చేత్రాలు, తీర్థాలు ఇవి అంతర్వేది, అహోబిలం, కాళేశ్వరం తిరుమల | శ్రీవేంకటనగం, దాక్షిణ్యరామం, శ్రీకాళహస్తి, సాగరసంగమం అనే తీర్థాలు, కృతిభర్త అయిన రఘునాథుని “శృంగార రసార్థ వేంకటనగ స్థిరవాసుడు పూర్ణదృష్టి”తో రక్షిస్తాడు (1-3) అని కవి ఆశంస

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

7 5 2 అర్జునుడు తీర్థయాత్ర వెళ్ళడం ఉలూచి, చిత్రాంగద, సుభద్ర లను వివాహమాడడం అనే అంశాలు ఆధారంగా విజయవిలాస కావ్యం రూపు దిద్దుకొనింది

అర్జునుని తీర్థయాత్రా పథాన్ని సన్నయ చేమూర కవి కంటే ఐదువందల ఏబై ఏండ్ల ముందుగానే మార్చినాడన్న సంగతి మనకు తెలిసిందే ఆయన అర్జునున్ని 'వేంగిదేశ మహాగ్రహార' విభవం, దాక్షామం, శ్రీశైలం వంటి పుణ్యక్షేత్ర పావిత్ర్యం దర్శింపజేసినాడు చేమూర పేంకటకవి అంతర్వేది వంటి క్షేత్రాలు కూడా అర్జునునికి చూపించినాడు

మంచుకొండతో మొదలైన అర్జునుని తీర్థయాత్ర ఉత్తరదేశంలోని పుణ్యక్షేత్రాలను చుట్టుకొని, శ్రీపురుషోత్తమం వరకు సాగింది ఆ తర్వాత తెలుగునాడులో కొనసాగింది గౌతమి నదిలో గ్రుంకినాడు దాక్షామ భీమేశ్వరునికి శోహారులు చేసినాడు అంతర్వేది నృసింహుని సేవించి, సాగరసంగమంలో తీర్థమాడినాడు కృష్ణవేణి అదిగా గల పుణ్యనదులలో మునిగినాడు శ్రీపర్వతానికి ప్రణమిల్లి స్వామిని ప్రణమిలించినాడు అహోబిక్షిని భజించినాడు శ్రీవేంకటేశ్వరునికి నమస్కరించి నాడు కాళహస్తి లింగాన్ని దర్శించినాడు ఇంతవరకే తెలుగునాడు సరిహద్దులు తర్వాత కంచి ద్వారా తమిళదేశంలో ప్రవేశించినాడు పేంకట కవి సౌలంకారిక వచన రచనలో దర్శించండి తెలుగునాడు క్షేత్రాలన్నీ

. "గౌతమితీసి తోమస్నాతుండై, జగన్మోహన మనోజ మనావశీకరణ కారణ కళాప్రావిణ్య లావణ్య హావ భావ ప్రకట నటన రేఖా గ్లాహదూరీకృత రంభోర్వ రంభోర్వ శీత కిరణ కిరణ నిభ విభారంగ నృణిరంగ మంటపోజ్వలాసికాకృత లక్షణ లాసికాకృత లక్షణ కూష వీక్షణ సుధారస ధారాసేచన కాసేచితాసేచనకాంగుండై, పాపాటపీ విపాటన పాలవ సంసూచన దీక్షామ పరమేశ్వరుండగు దాక్షామ భీమేశ్వరుం కేరి శోహారులు నుపహారంబులు సమర్పించి, సంతతానంత కాంతి రంహండగు సంతర్వేది నృసింహు సేవించి, యందు భవసాగర తరణియగు సాగరసంగమంబున దీర్ఘంబాడి, కృష్ణవైష్ణాది పుణ్యతరంగిణుల మునింగి, యుత్తంగ శృంగ విలోకిలోకి సాత్కృత సుపర్వ పర్వతం బగు త్రిపర్వతంబు లోచనపర్వం బుగాఢాచి ప్రణమిల్లి, మల్లికార్జును సమ్మోదమునఁ బ్రణమిలించి, తస్మనోబ్ర భ్రమరీ విభ్రమ రమ్యయగు చంద్రమాంబం బ్రశంసించి, ఛత్త శోభన పరంపరా సంపాదక

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పాదకమల రశోలైసు నహోబలైసు భజించి, నిజ భజన రత జన ప్రతిపాదితానశ్వర పదంబులగు శ్రీవేంకటేశ్వరపదంబులకు నమస్కృతులు విస్తరించి, దుస్తరాంహస్తూ లికా సందోహ దాహ దోహళ నిజాహ్వాయ స్మరణ విస్ఫులింగంబగు శ్రీకాళహస్తీ లింగంబు నంతరంగంబున హర్ష తరంగంబు లుప్పొంగం గాంచి.. "(1-128)నాడు

7 5 3 "ఘన వేళ గరిష్ఠ దాన పదవీ పరీతోషిత కాళ, గౌతమీ, చోళకవి ద్వీజస్తుతి వచోంగ". (31-238) అని కృతిభర్తవదాన్యతపై కవి ప్రశంసావాక్యాలు పై మాటలో 'కాళ' అనేది కాళేశ్వర శైత్రాన్ని తెలుపుతుంది

పై విధంగా చేమకూర వేంకట కవి తన కాలంనాటి తెలుగునాడులోని ప్రసిద్ధ పుణ్యక్షేత్రాలు, తీర్థాలను అర్చననునికి సందర్శింప జేసినాడు

7 6 కవి చౌడప్ప కవి చౌడప్ప మట్ల అనంతరాజుకు, రఘునాథనాయకునికి సమకాలికుడు వారిని గొప్పగా స్తుతించినాడు దాదాపు 200 పద్యాలు కవి చౌడప్ప పేరు మీద ఉన్నాయి

7 6 1 కవి చౌడప్ప పద్యాల్లో కనిపించే తెలుగునాటి ఊర్లివి -ఉల్లురు కుందవరం / కుందరం, తిరుపతి, మట్ల అనేవి.

శ్రీపతి వుల్లరి పట్టణ గోపాలుడు... కుంతీ సుతులన్ గాపాడినటుం (పద్యం-2).. గోపాలుండగు వుల్లరి వాసుడు (పద్యం-4)

ఊటుకూరు కడప జి కడప తా లోగాని, రాజంపేట తాలూకాలో గాని ఉండే గ్రామం మెక్కంజీ కైఫీయతుంలో ఘాటుకూరు/వుట్కూరు అని రాజంపేట తా లోని గ్రామానికి రూపాంతరాలున్నాయి వ్రాతలో 'వుల్లరి' అయి వుండవచ్చునేమో ,

7 6 2 'కుందవరపు కవి చౌడప్ప' అని చాలాపద్యాలకు మకుటం కుందరాన్వయ హాస్యకవి జాణవర్య (పద్యం -44)...కుందరాన్వయుండు (పద్యం-45) అని 'కుందవరం' పదానికి రూపాంతరం 'కుందరం'

మట్లనంత భూపాలుని ఆస్థానోద్ధృగి ఘంటన "మట్లనంత ధరపాలుని, గొల్పి మహానుభావురై వన్నెకు నెక్కి నట్టి గుణవంతులు ఘంటన".. (పద్యం-32) అని కవి ప్రస్తుతి.

దెనికెడి పస' సమాధానం చెప్పటా కవి "తిరుపతి కేకాంగులు పస" అన్నాడు (పద్యం-50) విరక్తులైన విష్ణుభక్తులు ఏకాంగులు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

ఈ విధంగా కవి చొడప్ప పద్యాలలో ఉల్లురు, కుందవరం, తిరుపతి, మట్ట అనే గ్రామనామాలు ప్రస్తావించబడినాయి

7 7 దంతులూరి బాప కవి : 'మూర్తి త్రయోపాఖ్యానం' దంతులూరి బాపకవి రచన క్రొత్తలంక మృత్యుంజయ కవి ఈ కావ్యాన్ని రచించి దంతులూరి బాపరాజుకిచ్చి, ఆయనపేరు మీద లోకానికి చాటినాడని సాహిత్య విమర్శకులు నిర్ణయించినారు¹

7. 7. 1 మూర్తి త్రయోపాఖ్యానంలో కనిపించే తెలుగునాటికి సంబంధించిన ప్రదేశాలు ఆంధ్ర, కళింగ | కాకింగ, తాడివాడ, దంతులురు | దంతులూరు, ధాన్య చాటిపురి, శేషభూధరం - అనేవి

7 7 2 దంతులూరి లింగరాజు వంగ కురుకాకింగ శకాంధ్ర .. సింధురాజు సారంగ విలోచనా కచభర స్ఫుట మౌక్తిక తుల్యకీర్తులన్" ఒప్పినాడు (1-75) సింగరాజు, బాపరాజు, చిత్రాజు, వేంకటరాజు "అంగ కళింగ ఘోరర శకాంధ్ర ముఖాభిల దేశరాట్యభారంగ నటిభవ ద్భవ రాజిత కీర్తివహించి" నారు (1-134)

7 7 3 దంతులూరి గన్నరాజు 'అపిత దుర్గాధ్యక్షులందఱు భయమందఱ గ్రీడి కైవడి నిల్చె' చాడివాడ' అని కవి ప్రస్తుతి (1-80)

7 7 4 దంతులూరు కవి వంశనామం. దంతులురు/దంతులూరు అని రెండు విధాల ప్రయోగింపబడింది ఛందో నిర్బంధం వల్లనే 'దంతులురు' అని కవి వాడి ఉంటాడు

దంతులూరి బాప నృపాలక (1-20) దంతులూరు ఇంకా 1-80, 88, 118, 118 పద్యాల్లో గూడావుంది. దంతులురు తిమ్మ ధారుజీదవ వరేణ్యు .. (1-85) దంతులురు ఇంకా 1-123, 231, పద్యాల్లో ప్రయుక్తమైంది

7. 7 5 దంతులూరి హరిసీమ కృష్ణుడు "శ్రీధాన్యవాటి పురి చిర సామ్రాజ్యరమా సమాశ్రయ మహా సింహాసనుడై.. బహు ధాన్య వర్ష మఖిల జోజి ప్రదేశంబులన్ కురియించి" నాడు (1-56)

7 7 6 దంతులూరి రామరాజు "పణి కులోత్తమ శిరః పరిధృత

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

శేషభూ (దరముకన్న) అన్యంబు భరియింపఁడు” (1-93) అంటే వేంకటేశ్వరుని తిరుమల కొండకు తప్ప మరెవ్వరికీ తలవంచడని భావం

ప్రేరితిగా మూర్తి త్రయోపాఖ్యానంలో ఆంధ్ర, కళింగ, రాజ్యాలు, తాడివాడ, చంతులూరు, ధాన్యవాటిపురి, శేషభూదరం అనే ఊర్ల పేర్లు కనిపిస్తున్నాయి

7 8 శ్లోక్యం శ్లోక్యం 17వ శతాబ్దంలో కృష్ణా జిల్లా, కూచిపూడి గ్రామం చేరువలో ఉండే ‘మూవ’ గ్రామంలో పుట్టి పెరిగినాడు మొదట ఇతని పేరు వరదయ్య మధుర, తంజావూరు.. మన్నూరుగుడి వంటి నగరాలకు వెళ్ళినాడు. వివిధశ్లోక్యములకు పోయి ఉండుటచేత ‘శ్లోక్య’ అనే పేరు వచ్చి ఉంటుంది. రఘునాథనాయకుని కాలంలో తంజావూరు ఆస్థానానికి వెళ్ళినాడు విజయరాఘవ నాయకుని ఆస్థానంలో (1633-73) నే నిలిచిపోయినాడు²

శ్లోక్య పదములు అనే గ్రంథంలో 380 శ్లోక్యపదాలు, 25 శ్లోక్రియ పదాలు అని సందేహించదగినవి, 23 ఇతరుల పదాలు సంకలనం చేయబడినాయి

7 8 1 శ్లోక్య పదాల్లో కనిపించే తెలుగునాటి ప్రదేశాలు ఇవి - ఇన పురం, కడప, గోలకొండ, చిరుతని, చెల్లవరం, తుముకూరు, మువ్వ / మువ్వపురి, షణంగి, శ్రీశైలం, సంగటి కొండ, సత్యపురి, హేమాద్రి అనేవి

శ్లోక్యవి కాని పదాల్లో కనిపించే ఊర్లు, పట్టణాలు, వెలుగోటి, షణంగి, సింహసగరం | సింహపురి | సింహపురం అనేవి

“ చక్కని మా యినపురసామి మువ్వగోపాలా” (I-102)

“ఇందుకేమిసేతునమ్మా ఎవరు తోడి తెచ్చెదరమ్మా
ఇందువదన కడప వేంకటేశ దెంతదూరాననున్నాడు
పడతిరో మువ్వగోపాలుడైన కడప వేంకటేశుని గూడి
యెడబాయక యుందునని యెంచుకొంటి” (I-49)

“ మామువ్వగోపాలుడు మధురతిరుమలేందుగ్గిడు

తంజాపురి నెలకొన్న విజయరాఘవుని

బలవంతుడే గొలకొండ పొదుషా

బహుమానమిచ్చి తులసిమూర్తితో వాడు దలదెనావేశ” (III-93)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

- “ చిరుతని వాసుడై యన్నాడు ” (IV-17)
 “చేరి పెంచు చెల్ల వరము చెప్పుగా రమ్మని నిన్ను ” (II-27)
 నే సంతరించిన తూముకూరి సన్నబియ్యమున్నవి ” (IV-12)
 “బాగాయె మువ్వగోపాలా నీవగల్గె ” (I-1)
 ...“మా మువ్వగోపాల రాయని ” (I-4)
 “మువ్వగోపాల తగవా శ్రీమువ్వపురి నెలయ మువ్వగోపాల ”
 (III-4-8)
 “నెరజాణ వెణంగి నిలయుడా ననుగూడి ” (IV-18)
 “గోపాలునకు... ..ఎలమి శ్రీశైలనిలయుడు
 సఖుడగుడు వెలసిన మువ్వగోపాలుడు వాడె” (III-75)
 “సఖియ నీ చన్గవలు సంగటి కొండలందురు గాసి ” (II-63)
 “మువ్వగోపాలుడు సత్యపురి వాసుడేవుడు ” (1-180)
 “సరసుడే మా హేమాద్రి స్వామి మువ్వగోపాలుడు ” (1-94)

7 8 2 ఇతరుల పదాలు

- “పెద్దలు విని చూచిరన్న ఇద్దరికిని మోసమగును
 పద్దలి నరసింహ నగర వాసుడ , రంగేశుడ , ”
 “సాటిలేని నృప కోటిలో మేటియో వెలుగోటి
 బంగారేపంద్ర కిరీటిపై మదినాటియున్నది ” (19)
 “నీరెప్పులపై పేరిన కాటుక కగ్గలు వెణంగి రాయ
 రారా యేటికి సిగ్గులు
 నిక్కము వెణంగి నిలయుడ ననుగూడి యెక్కడ
 పోనంటివి ” (12)
 “సూనకయ సంగరములో నిను సొక్కడేతుర సింహపురవర ” (14)
 “సింహపురి రంగదామ పోసిమ్మంటినా ” (7,18)

7 8 3 వాగ్గేయకారుల్లో ఒక దైవం ప్రధానంగా కీర్తింపబడడం ఉండి, ఇతర దేవతలను స్తుతించెటపుడు తమ ప్రధానదైవంతో అభేదం చెప్పడం సర్వసాధారణం అన్నమయ్య వేంకటేశ్వరునితో, శైత్రయ మువ్వగోపాలునితో, అదేదం చెప్తారు తక్కినదేవుళ్ళను స్తుతించెటపుడు. (శైత్రయ పదాలు' అనే గ్రంథంలో

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

క్షేత్రయ్య పదాలు మూడు భాగాలుగా విభజింపబడినాయి క్షేత్రయ్యవేమో అన్న పదాల్ని నేను నాల్గవ భాగంగా పరిగణించినాను వాటికే వరుసగా I, II, III, IV సంఖ్యలివ్వడం జరిగింది)

ఈ విధంగా క్షేత్రయ్య మొన్నగోపాలుని ప్రధాన దైవంగా పదాలు గట్టి పాడినా, ఇతర స్థలాలలో ఉండే దేవుళ్ళని కూడా పాడిరాడు తమిళదేశంలోని కంచి, తిరుక్కోవలూరు, వంటి క్షేత్రాలలోని దైవాలు క్షేత్రయ్య పదాలలో వోటు చేసు కున్నారు చిరతని మొన్నటి దాకా తెలుగునాడులో ఉండిన తిరుత్తణి

7 9 మారన వెంకయ్య భాస్కర శతకం మారన వెంకయ్య రచించిన ప్రసిద్ధ శతకం. భాస్కర శతకంలో 'గౌతమీ' నది ప్రస్తావితమై కనిపిస్తుంది కూర మనస్సుకైన రాజుల కొలిచిన మంచివారికి కూడా చెడ్డ బుద్ధులే అలవడు తాయి అనేందుకు ఉపమానంగా "మాధురీ జలోదారలు గౌతమీ ముఖ మహానదు లంబుధి గూడినంతనే జారము చెందును "అని చెప్తున్నాడు కవి (పద్యం-95)

7 10 రత్నాకరము గోపాలరాజు 'సౌగంధిక ప్రసవాపహరణం' అనే ద్విపదకావ్యం ఇతనిరచన కృతికర్త రావిళ్ల లింగభూపాలుడు రావిళ్ల వారు విజయ నగరరాజుల సానుంతులు

7 10 1 సౌగంధిక ప్రసవాపహరణం కావ్యంలో మనకు కనిపించే తెలుగు నాడులోని ప్రదేశాలు - ఆదవని దుర్గం, కందెన యోలు/కందెనయోలికోట, గుడిపాటి కోట, తిరుమణికోట, పెన్నాండ, రావిళ్ళ, వెల్లుట్ల అనేవి.

7 10 2 రావిళ్ళ లింగ భూరమణ శేఖరుడు (పీరిక 13-20) వెల్లుట్ల గొత్ర పావనుడు (పీ 74-85)

"రావిళ్ళ మల్ల భూపాలుడుకొమరొందు గుడిపాటి కోట చెంగటను... గుతుసుసాహ బలంబు ఘోరించి నరకె"నట (పీ 952-959)

7 10 3 రావిళ్ళ తిమ్మభూపాలుడు "మొనసె కందనయోలి ముట్టడి యల్ల మునుమున్నె విడిపించి. యెదురు పరాజీల నెల్ల మాట్లాడి... కల డక్కినీలఁ జీకాకుఁగావించి. కందనయోలి కోట యనురాగమున సొచ్చి" . కుంతరాధిపులెల్ల కూర్మితో మెచ్చ ధరణి పేరైన యాదవని దుర్గంబు సురతాణి లగ్గగా చూరలాడించి పొగరు తురుప్పుల పోనీక తుగ్రించి . ఎల్ల మహిష్టలి నేలుచునుండె"ను (పీ 415-29)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

రావిళ్ళ లింగభూపాలుడు. . “అఖిల శాస్త్రపులఁదోలి పెన్దొండకు ద్రావలు సూపి.. ప్రబలుచునుండె”ను (పీ 610-620).

తృతీయాశ్వాసాంతంలో-ఇదే కావ్యాంతం చూడా “గురుతర వెల్లుట్ల గోత్రుని పేర...కలితాదవని దుర్లగర్వ విభాళ . రావిళ్ళ కొండ భూరముని లింగ భూవాగ్రణి పెర.. నంకితంబుగ” అని ఉంది

సాగంధిక ప్రసవాపహరణంలో రావెళ్ళవారి విజయాలు, వారు గెలిచిన కోటల పేర్లు ఉన్నాయి

7 11 ప్రౌఢ కవి మల్లన ‘రుక్మాంగద చరిత్రము లేక ‘ఏకాదశీమాహా త్మ్యము’ అనే కావ్యాన్ని రచించినాడు ప్రౌఢకవి మల్లన

7 11 1 ఈ కావ్యంలో కనిపించే తెలుగునాడుకు చెంది ప్రదేశాలు-తీర్థాలు ఆంధ్ర, అంతర్వేది, అహోబిలం, ఏకవక్రపురి, కొల్లాపురం, దక్షపురి, దక్షవాటి | దక్షవాటికా, దాతామం, ద్రాక్షామం, పీఠ, పంచారామాలు, శ్రీగిరి | శ్రీకైలం, శ్రీధాన్యకటకం అనే ప్రదేశాలు, కృష్ణ, గౌతమి, తుంగభద్ర, దాహద సప్తగోదావరం, సాగర సంగమం అనే తీర్థాలు

7 11 2 “కాశ్మీర మగధాంధ్ర కాంభోజ కరహట . వివిధ దేశముల గలుగు పట్టణ వ్రాతములలో . జగతి పొగడొందదగు విదిశాపురంబు” అని కవి ప్రారంభం రుక్మాంగదుడు మందర నగమున మోహినిని వరించి దివ్యలింగమును సేవించి తన పురానికి “ఉభయ పార్శ్వముల గోళోత్కళ మగధాంధ్ర మూర్తర బలములుగూడి నడవ”గా పయనించినాడు (4-3)

7 11 3 బ్రహ్మదేవుడు యమధర్మరాజుతో అంటున్నాడు “కాంచి స్థానము. అంతర్వేదియున్ మాయయుం, బంచారామము లయ్యహోబలము . దర్శించంగల్గిన వారు సినగర మీక్షింపంగ రారెన్నడున్”. “శ్రీకైలమున్ సాకేతం బును జూచి చూడరు ముష్యక్రేణి నిన్ సూర్యకా” (2-84, 85) అని అంటే ఈ పుణ్యక్షేత్రాలను దర్శించినవారు నరలోకానికి పోరు అని భావం అంతేకాదు ఈ చెప్పబోయే తీర్థాలలో గ్రుంకినవారు చూచా యముని మొగం చూడరు

“ సరయువునందు వెగవతి జొహ్నువి తుంగభద్ర .

...గౌతమి బాహుద కృష్ణ గంశకీ సాగరసంగమంబులన్

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

బురుషుడు తీర్థమాడి నిసుబూని కనుంగొనఁడర్కనందనా (2-87)
 అని వివరించాడు విధాత యమున్తో

యేయే షైత్రాలలో శక్తి ఏమని పిలువబడుతుందో చెప్తుంది ఈ పద్యం

“ . వింధ్యశైలంబున వింధ్య వాసినీ కాంచి కామకోటి . . .

శ్రీగిరి భ్రమరాంబ. ఏకచక్రపురిన నేక పీఠ

పీఠను గోల్పురి పీఠలక్ష్మి, కొల్లాపురమ్మున కోమలి శ్రీదేవి”

ఈ విధంగా పీఠ అంటే పిఠాపురం ఏకచక్రపురి ఏకశిలా నగరమా?

7 11 4 ‘యక్మాంగదుని రాజ్య పాలనలో శ్రీధాన్యకటకమై చెన్నోందె
 దేశంబు’ (1-186) ఇక్కడ ధాన్యకటక నగరం ధ్వనిస్తోంది

7 11. 5 యక్మాంగద చరిత్ర కృతి భర్త దక్షవాటి భీమయలింగము.
 దక్షపురి|దక్షవాటం, దక్షవాటి|దక్షవాటికా దాక్షరామం| ద్రాక్షరామం అనే రూపాంత
 రాలు ఈ కావ్యంలో ప్రయుక్తాలు

దక్షపురి భీమేశా . అని ద్వితీయ, తృతీయ, చతుర్థ, పంచమాశ్వాసాది
 పద్యాలలో ప్రస్తుతించబడినాడు కృతిభర్త “పులితోలు రెంటెంబు వెలిపట్టు గెంటెంబు,
 గటి మండలంబున గరిమఁదనర ...భసితాంగరాగంబు బహు గంధ యోగంబు .

అర్థనారీశ్వరస్వామియై తనయ్య దక్షపురి భీమయలింగంబు ” కవికి కలలో ప్రత్యక్ష
 మైనాడు (1-29)

కవి “తాపస స్తోత్ర వా చోట దక్షవాట భీమశివలింగ హాటక స్తోమ పాట”
 (1-30) అని స్వామిని స్తుతించినాడు చతుర్థా శ్వాసం చివర్లో కవి “దేవ దానవార్చి
 తాంఘి దివ్య పద్మ సప్త గోదావరీ జలావగాహ దక్షవాట పట్టణ శ్రీవిహార” అని
 ప్రస్తుతించినాడు (4-148)

కవి అంటున్నాడు “నేయక్మాంగద భూవరు చరితంబు చెప్పఁబూసితి
 మొదలన్ దెవుని దాక్షరామ శ్రీ విభవ విశేష మహిమ చెప్పఁగ వలయున్” (1-37)
 అని దక్షవాటి ఎరాంటిదో అంత్యాను ప్రాసతో వర్ణిస్తున్నాడు కవి సీస పద్యం, గీత
 పద్యంతో కలిపి ఎనెమిది పాదాలలోను దక్షవాటిని దర్శింప జేస్తాడు ప్రౌఢ కవి మల్లన

సీ కామ్యార్థఫల సముత్కర కల్ప తరువాటి దళిత పాతకకోటి దక్షవాటి

ప్రకృత కల్యాణైక గుణమణి వ్రజవేటి ధాత్రీకచేశాటి దక్షవాటి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పమ్మనీంద్రామా సస్యమేను స్ఫూటి దమితరోగ నిశాటి దక్షవాటి
రథ విసూనాతపత్ర పతాక గజమోటి తాపాద్రి శతకోటి దక్షవాటి
దర్పితాళితా రోటి దక్షవాటి దనరు నిగమావిపురి చేటి దక్షవాటి
ద్వార సేవిత కల్పాటి దక్షవాటి రవితెందుకిరీటి శ్రీదక్షవాటి” (1-38)

తృతీయాశ్వానాంత వద్యంలో ‘ద్రాక్షామా విహర’ అని స్వామిని కవి సన్నుతించి నాడు

పై విధంగా ప్రౌఢకవి మల్లన కథలో సందర్భంలేకున్నా కత్యవ తాటికలో తరు కృత్తిని అంకితమిచ్చి దేవుని నివాసాన్ని సారంకారికంగా వర్ణించినాడు, అంతర్వేది, అహోబిలం, శ్రీశైలం, పంచామాలు వంటి ప్రాంతాలు తుంగభద్ర కృష్ణ, గౌతమి వంటి నదులు కావ్యంలో చొటు చెనుకున్నాయి

7 12 పాలవేకరి కదిరీపతి ‘పక సప్తతి’ పాలవేకరి కదిరీపతి రచన ఈ కథా సంకలన కావ్యంలో కనిపించే తెలుగునాటి ప్రదేశాలు - నదులు ఇవి ఆంధ్ర, ములికి నాడు, ఏనా నగరం, ఖాద్రి, తతిగొండ, తాడిగోళ్ళ తామ్రపురం, తిరుపతి, నెల్లూరు, బొప్పిలి, త్రిధాన్యకటకం, శేనశైలం అనే ప్రదేశాలు, కృష్ణ | కృష్ణవేణి, గోదావరి, తుంగభద్ర, భవనాశని, భీమరధి, మలాపహం అనే నదులు

7 12 1 ఒక ఎఱుకత రాజుతో అంటుంది అన్ని దేశాల కన్యలను చూసి నాను అందులో “కుందనంపు సలాకరి యంద మొందు నంద్ర కన్యలను ...కను గొంటిసి” (1-105) అని

“ఎజయభవనమను పిడవని గలదు ములికి నాడను సీమగోమలల చూపు ములికి నాటిన మరుడు దా మూర్చనొంద” (1-349) ములికినాటిని శ్లేషలో కథానుగుణ్యంగా వరుచుకొన్నాడు కవి.

“ఏలానగరంబున గొపాలుం డొకడమరు విష్ణు భర్తఁడు తంత్రిపాలుండను వాడు” (2-545)

“క్రోడుగల్మదలైన గురుతర గ్రామము ల్మహిమ జెన్నగు భాగమండప ములు . కట్టాణి ముత్యాల గట్టి చొకట్ల చొడరుదైన నవరత్న హార లతలు ... మొదలుగంగల కైంకర్యముల నమగ్నే శ్రీకరుండైన ఖాద్రి నృసింహమూర్తికి ... పెదయాబజీంద్రుండు” (1-25)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

నేటి అనంతపురంలో ఒక తాలూకా ముఖ్య పట్టణంగా ఉండే 'కదిరి' లన నృసింహస్వామి దేవాలయం చాల ప్రసిద్ధి గన్నది అసలు కవి పేరే 'ఖదిరీపతి' గదా:

7 12 2 చవి పూర్వలలో మొదటి చారిత్రక పురుషుడు పాలవేకరి పెద బొబ్బలాజు ఈతడు తాడిగోళ్ళ పురధాముడు కాబట్టి పాలవేకరితో పాటు 'తాడిగోళ్ళ' అనే గృహనామం కూడ చెల్లుతున్నది⁴ తాడిగోళ్ళ కోలారు మండలం శ్రీనివాసపురం తాలూకాలోనిది అని నిర్ణయించినారు⁵

.. "మహాన్నతి నేరే భోగ సుత్రాముడు తాడిగోళ్ళ పురధాముడు శ్రీపెద యాబుకుండిల్" (1-21) 'తాడిగోళ్ళ' కవి వంశానికి గృహనామంగా, పెక్కు చోట్ల అవతారికలో పేర్కొనబడింది (1-23, 25, 32, 38, 39, 41, 49, 50, 66, 68, 69, 70, 71, 74, 75)

7 12 3 ఎటుకత మూలికలు తెచ్చి చూపించి రాజుతో "ఇది దారి కట్టు, మొనకట్టది, కాంతావళ్ళ కరణమిది...సింగం దల్ల తఱిగొండ దరిన్ దల మోచి తెచ్చినవి" అంటుంది (1-101)

7 12 4 అంబుది మోహపు రాణివాసమై తనరెడు కృష్ణతీరమునఁ దామ్రపురంబును కాపుటూరు" (2-405) ఉంది ఆ ఊర్లో ఉండే ఒక రెడ్డి మొదటి భార్య 'సుకేసే' రెండవ భార్య గుణవతి "తిరునాళ్ళకై పోయి తిరుపతిలోఁ గొన్న నొక్కు పూసల పేరు చెక్కు సూప" అలంకరించుకొనేది (2-411)

7 12. 5 ఒక చిలుక వేళ్ళ నొకదాన్ని గర్వం పోగొట్టి, దరిద్రునుజేసి, అవమానం పాలైస్తానని ప్రతిజ్ఞ బూని నెరవెచ్చుకుంటుంది కామసిద్ధికోసం వేళ్ళ దాని కూతురు గుండు కొట్టించుకొన్నారు ఆ సందర్భంలో వారి స్వరూపవర్ణనలో కవి చక్కగా "తిరుపతి కొప్పులందముగఁ దీర్చిన బూడిద బొట్టు" అని వర్ణించినాడు గుండు కొట్టించుకోవడానికి జాతీయంగా తిరుపతి కొప్పులు అన్నాడు కవి (3-91).

7 12 6 ప్రభావతి ఒక వైశ్యుని ఇల్లాలు భర్త వ్యాపారం కోసం దూరదేశాలు వెళ్తున్నాడు అప్పు డంటున్నది "నీకు అందగత్తెలు సరసానికి లభిస్తారు" - అని ఆమె చెప్పిన అందగత్తెల్లో మధుర, శ్రీరంగ, కాంచీ పురాల వారున్నారు నెల్లూరు నారేమణులు కూడా "చేరబో నెల్లూరు నారేమణుల కెంపు పస మించు టడుగు నీ నొసటి మీద" - అని ప్రభావతి పలుకులు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“పెద్ద మచ్చెలు, మట్టి పిల్లాండ్లు బొబ్బిలికాయ లొత్తులతోడి కడియములును”
బొబ్బిలికాయలు బొబ్బిలి పేరుతో ఉండే ఆభరణాలేమో.

7. 12 7 ధృఢ బాహుదనే బాటసారిని ఒక మాస్తిని యిల్లాలు “సీ ఊరూ
పేరూ ఏమి? అని అడుగుతుంది వాడు చెప్పినమాటలు “మధురాపురంబు నారాణ
యాచి కాపురంబు తామరతంపర మదీయ గృహంబు శ్రీధాన్యకటకంబు మద
న్వయంబున కాకరంబు కంబుధర పాదాంబురుహంబు వెదలతాలవారింబునగు శేష
శైలంబున కరిగి కృష్ణుణి వచ్చు వాడను” అంటాడు ఈ సందర్భంలో ధాన్య
కటకం, శేషశైలాల ప్రసక్తి వచ్చింది

శ్రీముష్ణంలోని ‘సిత్య పుష్కరిణి భారతదేశంలో ఉండే అన్ని పవిత్ర నదుల
సంగమం “పూర్వ భాగమున నద్భుతలీల జాహ్నువీ గొదావరీ నదుల్ గొండ్రి
సలుప పశ్చిమంబున తుంగయ, భద్రాయును, సమీరు నెడఁగృష్ణవేణి, కుజేరదిశ
మలాపహయ, భీమరథియ, హరాళ రసయ నెలమి భవనాశనియు
నిర్వసిది నెలంగు (4-187) ను. మలాపహ - మలాపహారిదేనది.

పై విధంగా పాలవెకరి కదిరిపతి కావ్యంలో తెలుగునాడులోని ముఖ్యనదులు,
పుణ్యక్షేత్రాలు, శృంగారపురాలు కచానుగుణంగా తెలుపబడినాయి

7 13 కంచెర్ల గోపన్న భక్త రామదాసుగా ప్రసిద్ధికెక్కిన కంచెర్ల
గోపన్న ‘దాశరథి శతకము, పేరుమోసిన భక్తి శతకాల్లో ఒకటి

దాశరథి శతకంలో కనిపించే తెలుగునాడు ప్రదేశాలు - నది కంచెర్ల, భద్రా
గిరి/భద్రనగరి/ భద్రశైలం, గౌతమీనది అనేవి

7 13 1 “భద్రగిరి దాశరథి కరుణాపయోనిధి” అనేది మొట్టమొదట ఈ
భక్తకవికి విరచానదీ గౌతమీనదులకు, వైకుంఠం భద్రనగరిని అభేదం శ్రీరమాదేవి
సీత సేవకులు వైష్ణవులు రాముడే శ్రీమహావిష్ణువు తిరికించండి.

“శ్రీరమ సీతగాఁగ, నిజసేవక బృందము పీఠ వైష్ణవా

వార జనంబు గాఁగ, విరజా నది గౌతమీగా, వికుంఠము

న్నారయ భద్రశైల శిఖరాగ్రముగాఁగ, పరించు చేతనో

ద్వారకుడైన విష్ణుఁడపు దాశరథి | కరుణాపయోనిధి” (పద్యం-20)

“కంటి నదీ తటంబు, బొడగంటిని, భద్రనగాధివాసముం గంట నిలాతనూజ

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

సురు కాయ్మక మార్గః శంఖ చక్రమల్ గంటిని" (పద్యం-21) అని భక్తిరస ప్రవాహంలో తలమునలుగా తేలియాడుతున్నాడీ భక్త కవి

“కంచెర్ల కులోద్భవఁడన బసిద్దఁడనై.. గోపకపేంద్రుఁడన్” .. అని చివరి పద్యంలో తన పేరు చెప్పకొన్నాడు కవి

ఈ విధంగా దాశరథి శతకంలో కంచెర్ల గౌతమి, భద్రగిరి ప్రస్తావింపబడినాయి

7 14 బిష్ణుల తిమ్మ భూపాలుడు మొదట అలంపురం, తర్వాత పాగ్రిక టూరు రాజధానిగా అలంపురంసీమను వీలిన రెడ్డిరాజులు బిష్ణుల వంశంవారు 6 బిష్ణుల తిమ్మ భూపాలుని రచన ‘అనర్హరామవ’ కావ్యం

7 14 1 అనర్హ రామవ కావ్యంలో కనిపించే తెలుగునాడులోని ప్రదేశాలు- నదులు అలంపురి సీమదక్షిణ కాళికాక్షేత్రం, కందనవోలి దేశం, కృష్ణానదీతీర సీమ, చింతకుంట, ప్రాకటూరు | ప్రాకటూరు | ప్రాగటూరు, మొటవాడ, కృష్ణానది | శ్రీకృష్ణా కల్లోలి, తుంగభద్రానది

7 14 2 ఈ రాజకవి పితామహుడు బిష్ణుల పెదతిమ్మ భూపాలుడు అతడేలిన సీమ, పొందిన గౌరవాలు క్రింది పద్యంలో చెప్పబడినాయి

“ కమరీయ దక్షిణ కాళికా క్షేత్రంబు రహి మించ నెవ్వని రాజధాని
తుంగాఖ్య గంగాతరంగ రంగస్థాని బ్రహ్మసఁదెవ్వని పాలివెల్పు
పాదుసా దత్త శుంభవంతి హయ ముఖ్య వస్తు నెవ్వనియింట విస్తరిల్లు
ధర వంతు కెక్కుకందినదోలి దేశంబు గణుతింప నెవ్వని కాణయాచి
సిరుల నొప్పు నలంపురిసీమ కెల్లి నాడగొడును, దేశాయి, నాడకరణ
మనెడు విఖ్యాతి యెవ్వని కరె నతడు వొచ్చె దిక్కుల పెదతిమ్మ భూవి
భుండు (1-78)

విజయనగర సామ్రాజ్యపతనం తర్వాత విజాపూరు పాదుషా కర్నూలు, బళ్లారి జిల్లాలలోని కొన్ని ముఖ్యస్థానాలను ఆక్రమించి పరిపాలించినాడు ఆ దండ యాత్రలో విజాపూరు నవాబు అభిమానం సంపాదించి దిక్కుల పెదతిమ్మ భూపాలుడు అలంపురు, కందనోలి (కిర్నూలు) సీమలను సర్నాడగొడు, సర్నెడాయి పదవులను సంపాదించి పాలకుడుగా ఉండినాడు ఇలా జమీందారీగా 1653 లో వీరికి ఈ ఈబడినట్లు ఆ వంశం వారివద్ద ఉండే రికార్డువల్ల తెలుస్తున్నది 7

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

7 14 3 ఈ కావ్యం ప్రాకటూరి రామేశ్వర స్వామికి అంకితం కవి తమకు “ప్రాగటూరు నగరీ రామేశ్వరస్వామి సేరుల్” అని కోరుకుంటున్నాడు

“జడలచెంపగు జాలు, నొడలి కింపగు దాలు, పొడలి సొంపగు కాలు వడరువాడు, చలవ నించిన సొమ్ము, కలువ వంచిన హమ్ము, చిలువ నుంచిన తొమ్ము గలుగువాడు . అమరులన బ్రాచు మహిమచె సమరువాడు, ప్రాకటూరి పురిపడె ప్రజలువాడు, శాస్త్రైవ్యర్థకరుడు రామేశ్వరవాడు” కవికి కలలో కనిపించినాడు (1-13)

7 14 4 “చారు కృష్ణానదీ తీర సీమరామ కమలయ కల్పర కందళంబు పాకటూరి ధరా పదక మధ్యస్థుర న్నవ్యమృతాఫల నాయకంబు సైన రామేశ్వర, స్వామి యపవమోత్సవైక సంరంభమునకు సమస్త దేశ పెద్దవక్తావి ప్రభుత్వ ప్రసన్న ఘన సజనంబా” వచ్చి శోభాయమానంగా ఉండినారు (1-18). వారంతా కవిని అనర్హ రాఘవం రచించమన్నారు.

7 14 5 కవి వంశావతార వర్ణనలో “గంగకుదోబుట్టు వగుచు చతుర్థ జాతియందు నితాంత విఖ్యాతిదనరుచున్న మొటవాడ కులమున నొప్పు పితః... చిజ్జుల దాద భూపాలమా? (1-36) రెడ్డి కులంలో మొటవాడ. తెగ ఒకటి అన్నాడు

ప్రాకటూరి ప్రసక్తి ఇంకా “ప్రాకటూరి రామేశ్వరకున్ (1-141) ప్రాకటూరి రామలింగ (3-1) ప్రాకటూరిశా (4-1, అనే చొట్ట కూడ కనిపిస్తుంది

7 14 6 “శ్రీకృష్ణ కల్లోలవరీ కపటాభాపగా భృతి స్ఫురిత జటాశీ కల్పక లలికా రాజీ కుసుమతారకేళిఁడు రామేశ్వర” (5-1)

అలంపూరుకు పడమరగా రమరమి 10 మైళ్ళ దూరంలో కృష్ణానది ఒడ్డున ఉంది ప్రాగటూరు

పై విధంగా అనర్హ రాఘవకావ్యా వతారికలో చిజ్జుల వంశానికి చెందిన అలం పూరు, కందనోల్పిమలు, ప్రాకటూరు, కృష్ణా, తుంగభద్రా నదల ప్రస్తావన ఉంది

7 15 చక్రపురి రాఘవాచార్యుడు ‘నలదంత్రము’ ద్వీపదకావ్యం చక్ర పురి రాఘవాచార్యుని రచన శ్రీ షటికావల నృసింహస్వామికి ఈ కావ్యం అంకితం

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

నలచరిత్ర కావ్యంలో కనిపించే తెలుగు ప్రదేశాలు ఆంధ్ర, కళింగ, చక్రపురి అనేవి

7 15 1 చమయంతి స్వయంవరానికి నిషధేభుడైన నలచక్రవర్తి వస్తున్నాడు విషధదేశాల రాజులు వెంట వచ్చినారు అందులో ఆంధ్ర, కళింగ రాజులున్నారు

“కుంతల బర్బర కోసరి పాండ్ల, మాళవ ద్రవిణాండ్ర మగధ కాశ్మీర కాళింగ కాంభోజ కర్ణాట లాట, చోళాధినాథులు సుముఖులై కొలువ” గా నిషధేశుడు ఏతంచినాడు (పౌ 1220-8)

7 15 2 “పొలుపు మీతిన చక్రపురి విహరుండు . తిరువేంగళాయ్ండు .. ఆతని వుట్టుండు . రాఘవావ్యయుడ” అని కపి స్వయంవయం చెప్పకొన్నాడు (ద్వీ - 870-91)

నల చరిత్ర కావ్యంలో ఆంధ్ర, కళింగ, చక్రపురి అనే ప్రదేశ నామాలు కన్పిస్తున్నాయి

7 16 కుమార ధూర్జటి ‘కృష్ణరాయ విజయము’ కుమార ధూర్జటి రచించిన చరిత్రక కావ్యం పిన్ననాథనాయని స్థానాపతి రచించిన ‘రాయవాచకాని’కి పద్యానుసరణ ఈ గ్రంథ రచనకాలం 1705-10 ల మధ్య ఉంటుంది అని చరిత్ర పరిశోధకులచే నిర్ణయింపబడింది 9

7 16 1 ‘కృష్ణరాయ విజయంలో’ రాయవాచకంలో చెప్పబడిన తెలుగు నాడు ప్రదేశాలె ఉన్నాయి కృష్ణా, కావేరీ మధ్యస్థిత దేశం, పాకనాడు, ఆదవని, ఆరిపీడు/ఆరువిడు/ఆర్పీడు, ఉదయగిరి, ఓరుగంటి, ఔకు, కందుకూరు, కాళహస్తి, కొండపలి, కొండవిడు, గొలకొండ, సందెల, పొట్నూరి - సింహాద్రి, రావెల, వినుకొండ, వెంగోటి, ఎంకటాద్రి | శేషశైలం | శేషాచలం, కైలాసం అనే దుర్గాలు - పురాలు, కృష్ణ/కృష్ణాణి/కృష్ణా, గొదావరీ/గోతమీ నదులు

7 16 2 ఆర్పీటి చినవెంకటరాయలకు ఈ కృతి అంకితం కుమార ధూర్జటి ‘పాకనా రాయల వంశ ప్రసిద్ధుడు ధూర్జటి పాత్రుడు “శ్రీకాళహస్తి నిలయ చిత్రసూనాంవికా త్రికరారుగ్రహసాంత కవితా రసజ్ఞహృదయుడు” (1-2కి)

కృతి భర్త ఇంటిపేరైన ‘ఆరెపేడు’ అనే గ్రామరామం కృతి భర్త వంశ వర్ణనలో పలుచోట్ల ఆరిపీటి/ఆరుపీటి/ఆర్పీటి అనే రూపాల్లో కనిపిస్తుంది ” ఆరిపీటి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

చిన్న వెంకటాచార్య పంపాతలమున నిలుచువాడు శ్రీ విరూపాక్ష శిష్యుడు రక్షించును" (1-2) అని కవి ఆశంస ఆస్తిబి చిన పంకరావండు (1-18, 3-56, 4-1, 4-118 లలో), ౨ వింసదారుడీటి రూపిచ్చావ చినవెంకటాధిప రక్షా (2-1) అని ప్రయోగాలు చివరి పంక్తియందు "సద్విద్యా మహిమనిచ్చే సంపద్యైభవు గాళహస్త పతి తియింతున్" (1-5), "అమ్మ ఛానమ్మ శ్రీ కాళహస్త విభుని కొమ్మ సతాంత సాహిత్య నియతి నొసఁగె" (1-6) అని కవి కావ్య ప్రశంస, ఛాన ప్రమాణాంబును కొలిచినాడు.

"శ్రీమదొరుగంబి కావతి సద్గురు రాజమోగీంద్ర చరణారంబు మనోహర సరంతరానందచరుడు కుమార హర్షచ" (ఆహ్వానంత గద్య).

7 18 3 శ్రీరక్షాయము "శ్రీరంగస్థల శేషరైల ముని లక్ష్మీనాథ దివ్య స్థలుల్ శ్రీ రంజిల్లిగ వైభవాన్నితలడఁ బెన్నొప్పునే" (2-8) అని వైష్ణవ భక్తులను ప్రబుద్ధించినాడు. జానన్నారు వారు రాయలవాడు అడగ్గా "రాజువొస్తే వీరు నకు నల విదంబరు నకు చెక్కులరుననుచు" శివభక్తులు నొందించినారు.

7 18 4 రాయల పట్టాభిషేకానికి . "ఘాసురోత్తములు కృష్ణా గౌరిమి వాహ్మవీ వరణా సూర్యసుతా కపెరతనయా చారా? ముఖ్యంబువున్ . "లెచ్చెరారు (2-42)

. ఆస్తిబి బుక్కరాజు దొకువారు. నందేలివారు. వెల్లోటివారు . బూద హలివారు వెంకటేశ భూమిపతులు తొలువఁ బట్టాభి షిక్తుడై చెలువు మీరి" నాడు . "రమ్యగుణపాతి శ్రీరక్షాయమా?" (2-44) "నిశాముసాహ . గోలకొండ . మంత్రులన్ గ-ధినాథు పేరు కాగిదమ్మ లంపుమన్ విశాఖరమ్మలోనగిరాడిరి (2-111) సంహార దుశ్శిలందఁగ సంహో వారుడైన వెంకటాచార్య కృపన్" రాయలుకుండిరాడు (2-114) ఏడులొహు. పెగ్గడిలును వామలంపించె గోల కొండకునికాముకాచానకు స్మహా" (2-120) అని విశాఖురి వార్తలు చెప్పిన కవిగద్య చెప్పినారు.

కొండవ వారులు "కళింగదేశ వసుధాపతి పరమాన మంతయున్ . గాంధీ వచ్చితిమి" (2-126) అనారు గొదాపరి వారి వార పృథ్వీరామ సర్వసప్తాభి రామ సమ్యగుణధామ యగు జగన్నాథ సీమ కన్నుల వింపొనచ్చు" తున్నదట.

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

నిరంశాహు గజపతితో అంటున్నాడు “కృష్ణరాయ స్మృతశ్చేయః... గోల కొండయు విశాఖరమున్ బెదరన్ .. దాడి వచ్చు”నని అందరూ అనుకొంటున్నారని అని

7 16 5 “గజపతి గోదావరీ స్నానార్థం బయడెంచు వేగు గని కొండం గల్లు పాశ్చాత్య పీఠాసీకంబులు జుట్టుముట్టినారు” నల్లరు శ్రీయులు ఆ మూకలను చూల్చిపేసినారు (2-136)

7 16 6 “అదవని ముడుగల్లు రాచూరు మొదలైన మహా స్థలంబుల సజ్జ బలంబులుంచి గోలకొండ పురంబుపై . భట ప్రకాండంబులతో” రాయలు ఉర్వడించినాడు (3-2) ఆగర ఆముదానగరి మందు విశాఖరి గోలకొండలోన్” కలకలం చెలరేగింది (3-10)

7 16 7 “మూడిండ్ల తురక దొరలు కృష్ణవెణికి నీవలఁ గృష్ణరాయస్మృతున కెదురుగఁజనఁదెంచి నిలిచి” నారు (3-11)

.. “కృష్ణయు నిండె నెంతయున్ (2-41) కృష్ణ రాచదొండంగె, కృష్ణ రాయలివలఁ దలుమఁజొచ్చె (3-43) కృష్ణ దాటి పడవదమని వచ్చి యొక్క మన్నెవాని కోర్వలేక తిరిగి నట్టులయ్యె” (2-44) -ఆ విధంగా తురకలు ఓడి పారి పోయినారు

7 16 8 అహిత కువలయవర గర్వమజుగ సుదయగిరికి వేవేగ నయ్యెనుం డరుగు దెంచినాడు ఇక్కడ సూర్యోదయం, రాయలజయం క్లేషతో సూచింపబడింది “ఉదయగిరి చెంత సుదయంచె నొక్క పంత యనుచు దుర్గములో మంది యళుకు శొందిరారు”. రాయల దళాన్ని చూచి (3-55) దుర్గముమగు నా దుర్గము గెలుచుటకు నానా విధముల పోరినారు (3-57) ఆర్వీటివారు తొరగంటివారు,

గొబ్బూరివారు . సంకేలవారు తుకవ దొరలు బొయలు ఘోరమౌ రణ మైనర్యగా గజపతి బలములు కలిచి పోరాడినవి (3-58) బెళువాడును, వెలుగోటి వారలు . రావెలవారు రాత్రింబగళ్ళు చతురంగ సేనలతో పోరాడి గెలవలేక పోయినారు రాయలు స్వయానా ప్రతిజ్ఞయిని ఒకదినంతోనే దుర్గాన్ని గెలిచినాడు

(3-59 చించి 32)

రాయలు జైత్ర యాత్రకు ముందుకు సాగినాడు కందుకూరు, కొండపీడు, కొండపలి, విసుకొండ గెలిచినాడు ఈ పద్యంలో ఆ విషయం ప్రతిభావంతంగా వర్ణించబడింది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“అట కందుకూరు వెట్టదిరె రాహుళ శంఖ భేరి విరావమున్ భోరు కలగ
అవల కొండవీడలరె దిక్తట సటత్సేనా రక్షోవజు బ్రలు వెలయ
మఱి కొండపలిగలంగె రటన్మదేభేంద్రు ఘంటికా మణుఁజుంఁజులు జెలగ
అమీద వినుకొండ యల్లాడె భట సముద్భట సంహరప మహార్కటలు దనర
వెండియును గల్ల కోటలు ఎడద దుర్గతతులు తము దామె విడిచి కొండలనుండి
రచటి గజపతివారి సైన్యాధినాథులలన్మహాలకు ధాటికి బలవలక (3-63)”

అంతటిది రాయల ప్రతాప ధాటి అముదానగరాన్ని టడించి జయ ఛ్వజం చెల్లించి
రాడు రాయలు

తర్వాత కికింగ ధరాంగజమున రాయలు అద్భుతమతియై నిలిచినాడు (3-72)
పొట్నూరి సింహాద్రి కరుగుదెంచి పాశమెడియించినాడు (3-74) గజపతి తన కుమార్తెను
రాయల కిచ్చినాడు “అరణ్యముగా గజపతి వారచదారం గృష్ణ కవలి చుట్ట
స్థలమున్ సరసత నొనగంగైకొనె”నాడు రాయలు

కల్పరగి కోట నోడించి తన రాజ్యమునగల్గు మంచి దెవస్థలంబు లక్షించ
నెంచి (4-110) రాయలవారు “శ్రీశైల కాళహస్తి చిదంబరాదిక రమణియమైన
స్థలములు జూచి, శ్రీరంగ కాంచికా శేషాచల ప్రముఖములైన విష్ణుస్థలముల జూచి,
విలసితోత్సవములు వారి వెలయఁజేసి విజయపురి గోలకొండ వార్వైఁగపడఁగ
ప్రజలు వర్ణింప శ్రీ కృష్ణరాయ నృపతి. విజయనగరంబు దిగ్విజయలీల” జేరినాడు
(4-141)

ఈ విధంగా కుమార ధూర్జటి ‘కృష్ణరాయవిజయ’ కావ్యంలో రాయలు
జయించిన దుర్గాల్ని పురాల్ని, సందర్శించిన పుణ్యస్థలాల్ని వర్ణించినాడు

7 17 సముఖ వెంకటకృష్ణప్ప నాయకుడు అహల్యాసంక్రందనం,
జైమినిభారతం సముఖ వెంకట కృష్ణప్ప నాయకుని రచనలు జైమినిభారతంలో
తెలుగు నాడుకు చెందిన ప్రదేశాల ప్రసక్తి కనపించదు

అహల్యాసంక్రందన కావ్యంలో నల్లూరు/నెల్లూరు, వెంకటాచలం అనే రెండు
తెలుగుప్రదేశాల ప్రస్తావన ఉంది

7 17 1 కవి తండ్రి పినాచయ నృపతి అతడు “మృష్టాన్న
సత్రమున్ పెద్దె సేతు బాట నల్లూరు లోపల, తేట తీయ గది పెట్టి తనరాంబునిపె

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

మొనర్చినాడు నల్లూరుకు నెల్లూరి అనె పారాంతరం ఉంది అది తెలుగువాళ్ళ నెల్లూరేనా ?

మీరాశయ నృపతి భార్య అలమేలమ్మ “ఆ రామామణి మీన భూవిజుడు, దా మత్తంత ఫక్తిన్ సదా శ్రీహరిగ పంకటాచలపతిన్ శ్రీకృష్ణుని గొలువగా” ఈ కవి వేంకట కృష్ణపునాయకుడు జన్మించినాడు

పై విధంగా అహర్వాసంక్రందన కావ్యంలో నల్లూరు/నెల్లూరు, వేంకటాచలం ప్రస్తావన ఉన్నాయి

7 18 శేషము వేంకటపతి ‘శశాంక విజయ’ కల్పం శేషము వెంకట పతి రచన “వెండి వేంకటనృపతి సాచివ్యకారి కీర్తి గుహరారి వేంకట కృష్ణశాసరి” కృతిభర్త

7 18 1 ఈ కవి “రామానుజ దివ్యచక్ర ప్రబంధ సాహితీ మోహితా నల్ప సంతోష విశంకట వేంకట నగాధీశ్వరుండు”

కురు కరహుట కరూశ మాటక కోసల బొజ్జ కింగ మహిషర నుత హుక రత్నకవాటకుడు (చతుర్థ ఆశ్వాసాంతపద్యం) కృతిభర్త

ఈ విధంగా శేషము వేంకటపతి కావ్యంలో కింగ, వేంకటాచలం అనే ప్రదేశాల ప్రస్తావన ఉంది

7 19 సారంగ పాణి కార్వేటి నగర సంస్థానాధీశుల కొలువులో అష్ట దిగ్గజాల్లో ఒకడు¹⁰ శైత్రయ్య త్యాగయ్యల మధ్యకాలంలో ఉన్నవాడు (1680-1750)¹¹ సారంగపాణి పదాలు రెండువందలు ఒక గ్రంథంగా అచ్చయినాయి

సారంగపాణి కార్వేటి నగర వెణుగోపాలస్వామిని చాలా కీర్తనల్లా పాడినాడు ఇతరవిషయాల ప్రస్తావన చూడగా ఉంది కార్వేటి నగర ప్రాంత పరిసరాలలో ఊర్లు పేర్లు చూడగా ఈ పదాలలో చోటు చేసుకున్నాయి ఆయా ఊర్ల పేర్లు పేయమీదుగా వస్త్రాళిలు, ఆభరణాలు, ప్రసిద్ధిపొందినట్లు ఈ పదాలే మనకు సజీవ సాక్ష్యం

7 19 1 సారంగపాణిపదాలలో మనకు కనిపించే తెలుగునాడులోని సీమలు- ప్రదేశాలు ఇవి పడమటి సీమ/పరమటి శీమ, పై సీమ మట్టవారి సీమ, శక్రేర్తి, ఉదయాద్రి, ఒంటిమిట్ట, ఓరుగల్లు, కడప, కదిరి, కానాల, కార్వేటి/కార్వేటి నగరం, కొండ/కణ్ణె వైకుంఠం తిరుమల కోనచముద్రం, గోదారి, గోలకొండ, చంజాటి,

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

చిత్తూరు/శిత్తూరు, చిత్రగంటి, చీటిపాటి, తడుకు, నందేరి, నగిరి, నాగపూడి, నాచేరి, నానారం, నారగంటి, నారాయణవనం, నిందవాడ, నెమిలోనం, పళిగొండ, పళ్ళిపట్టు, పెరుకొండ, పేరూరు, బంకాపురం, బందరు, బాపవరం, మునిమడుగు, యేమల, నేపుడూరు, సోమేశ్వరని కొండ అనేవి.

7 19 2 “ ఇంతకంటె యింకా యెవడిచ్చునై యేవిటికే గొణిగేవు...
పడమటిసీమ గురువుల వారికి పల్లకి యొకటాయె” (102)

“ మందలు గదిప పరమటిశీమ కెగబడి కందులేక
శెక్కరూక్కు” (142)

“ పదిమంది కొడుకుల గన్నదాని పెరికి
పైకమిచ్చి వత్తురా యింత... ..
... ..

ఒకడు పై సీమ కదకు చూచి బేరము
యొకని వంచిచి వెరొకనికి మనసిచ్చి” (95)

“ మట్లవారి సీమ చీర నిను పది మాట్లాడిగిన లేదంటివి” (15)

7 19 3 “వుదయ్యాది మంగకు సంగర మంపలేదా” (89)

“ఒకడు బిడ్డల తండ్రి ‘ఒటిమిట్ట’లా రాజు
యొకడు కొత్వార్ గిరి ‘వోరుగంటి’ కాడ” (95)

“అవటి కండా పాపపు చెవుడ బోయ
కదిరిగాని వలె నేమైన” (139)

‘కదిరి’ స్థలముం పేరుగా ఉండే వ్యక్తి ‘కదిరి గాడు’

“కానాలగాడ తండ్రి గాడి గాజులు యేపించుతానే” (151)

“ . శ్రీసాళువ మాక రాజు కార్వేటి రాజేంద్రా” (80)

“మాక రాక్కూర్వేటి రానా” (81)

“మాక రాజు పీర కార్వేట్రాజేంద్ర” (82)

“కార్వేటిసగర వెణు గొపాలా” అని 18 క్తిరనల్లో ఉంది

కార్వేటి సగర ప్రసక్తి లేకుండా ‘వెణుగోపాలా’ అని చాలా పదాల్లో సంబోధన ఉంది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

“నగరా బెలులు శ్రీ కార్వేటి నగరా వేణుగోపాల” (19)

“నాణ్యమా కార్వేటి నగరాన వుండేది నాల్గ గ యెరుక తేవా” (89)

పరమాత్మ వేణుగోపాల .. పాటమైన పరము వదలి

కార్వేటి నగరమున వెలసితివీ (162)

ఇంకా 34, 36, 48, 51, 55, 86, 89, 123, 158, 162, 175, 185, 187, 196, 197, 198, 199 సంఖ్య గల పదాలలో కూడా కార్వేటి నగర ప్రస్తావన ఉంది

“కొండ సుట్టొచ్చేరంట నారాల తూరి

...గారడా జంటుందామా కళగై వైకుంఠమేనె” (144)

“నరహరి భట్ట వెలికింగరాలు యిరువు దీసికొని

తిరుగ అడుగు బొత్తే నెత్తిన తిరుమల కొప్పు

బెట్టించిన వేణుగోపాల” (92)

కొండ అంటే ఈ సందర్భంలో తిరుమల కొండే కలియుగ వైకుంఠంగా నాటికి నేటికీ వెలుగొందుతూనే ఉంది తిరుమల కొప్పు అంటే గుండు కొట్టించడం హెసం చెయ్యడం అనే అర్థంలో ప్రయోగించిన తెలుగు జాతీయం

“కోన చముద్రం గుంట కొనను నల్పడి సూడె

నానాదించింగరై నారం చంతొలె

యేను గోపాలుడు యెటుల గాయంచెనె” (152)

“గోదారైతే గుడ్డెల్లిందే మీడ గొండ పొమ్మను

పిండొల్నంటే నారెంజ సంగ నాయకమను” (147)

గోదావరినుంచి వచ్చినా బ్రాహ్మణులకు ప్రత్యేక గౌరవం చూపి చియ్యం దానం చెయ్యలే మంటున్నారు పల్లెయులు

“కడప దాటి రాసియకే

అలవాని మాయగంటి వాకిలి దీయకే ||పల్లవి||

పల్లవి|| పడతిరో ఇక్కేరి పడుచుల జేరి నన్ను

ఓడనాడి పొమ్మనిన వేణు గోపాలుని” ||గడప||

ఇంతగ నాయతూరై ఏమి యొడి గట్టుకొంటి

అంతరంగ మిద్దరికి అయి రావేదె

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పంతగించి నాపై లేసి పగొండ గావించి
 అంతులు జేసి యనురసిపించిం దెబ్బగ వేమె ||కడప||
 కోరి యుంటినే గోలకొండగ యెంతో నమ్మి
 ఈ రేడు జగముల సెది వరస
 కూరిమితో సున్న ఇతకూటమున కూడి పాడి
 పేరు చెప్పిన ముందర ఆ పెరుగొండను భాషించెడ ||కడప||

ఇల్లు మల్లు కడిగి వెట్టితి చె విడువ నని
 యీ చంబాటి శివుని ముట్టితి కంచి
 సల్లెరయ్యంగారి వెంట నాగపూడి తిరునాళ్ళకు
 తెల్లవారే పైన మంట...
 నాటెరీ చెన రాజేమో పడవేటి
 దాతరంబోతే మూట మనిషికంటే తాచు
 ముందుగ బొయి సెలిచెనటు

సోమేశ్వరుని కొండ మీద
 రామాయణము వినబోయి రాత్రి
 గ్రామంకెక్క వ్రాశే పిళ్ళకు గర్భము ధరియించెనట"... (100)

“ వెలయాండ్రకు జీవన మేమిక
 కలకాంతలు విడిబడి నలుదిక్కుల చెలరేగిరిదేటి పాపమో
 తెగువ చేసి రాణాలు గడచి తగుడుననుచు సిగ్గు శరము విడిచి
 అంత పనికి రేవిణి చిత్తూరని చింత లేదు హూణుల దరబారస” (138)

“ గొంటుకాయై తిరిగే వేణుగోపాలు డలివేణుకు తురి
 గంటలు దొంగిలించి చిత్రగంటి చీమ చేరినట ” (65)

“ చీటిపాటి సొమ్ములు కరగించి చే సరాలకని బంగారిచ్చితె
 వాటిలోనె మైరాపురి మంగకు వజ్రమణుల కమ్మలు సేయించితె
 వేణుగోపాలుడు ననుగూడి వేలి వుంగరాలిట్లా తెమ్మని
 బాణవరము రంగి మనమరాలికి వీణుగా ధార బోసి వచ్చితె” (107)
 “ఇంతకంటె యింకా ఎవడిచ్చునె యేమిటికే గొణిగేవు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

కడప వైద్యునికి నీ చైపీడుగ కావలసినదాయె
తడుకు సర్వ దుంబాలగ నాడే ధారబోళాయె గూడితె” (104)

“పెంగుగోపాలునికి

ఇందుకే సత బంగారం దలమ్ములో బెట్టె
సందేల దొర నిన్ను సజరు బంపినది” (41)

“అనాడు నగిరిది అరవై రూపాల తాను పెట్టెలో పుంచి
నేనల్లే రాగనే ఆ తాను పావడ
గూర్చి భరియించు కోవచే” (102)

“పేరూరి మంగకు సూరి మొక్కుకుంటె
తేరు నడిపించలేదా నిన్ను
నారగంటి మద్దల నరికి దోపిందో
తేరజేసి తలుపువార కువాదిగేవు” (89)

“నారాయణ పనము ఓరగట్టుకొని
నగిరి వద్దికి మన నాయకురాలివరె. . (121)

పెంగుగోపాలుడు : గూడ కంబడి నిందవాడ పియ్యము-పెంగుగోపాల” (124)

శిరతని సచ్చత్రంబాయ్యేనంటి, శిన్నోన్నేసుకొని
మారుగులు గొరుకుంటూ నెమలో నమ్మిన

నెమలివనం ఒక వనం పేరేమో :

“పట్టుబీరకు పశ్చపట్టు వరహాలయిదు
పట్టుమనుచు నా చై పట్టుకొని” (14)

“పేరూరి గంగకు సూరి మొక్కుకుంటె
తేరు నడిపించలేదా నిన్ను” (89)

“కత్తెర బావిలి పడుచుకొని సరిగ పయిట కొంచెన తేలుగట్టి

భావించినపుడె సపుడూరు బంబాపురము కడిపెను” (105)

పెడుక రిక పెల్లపు పెంగుగోపాల నాసామి || అడకే బోలా ||

చీటి బంపించెని బండరు చీటి బంపించే మువక

పెడపెళకు సొగసు వింత వింత పీరలు

తాళిలు రచల బండరు కమ్మలు (118)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

వేణు గోపాలుడు నాపేరు
బందరు కమ్మలు గడలగ రాగహా
పాడి పీఠె వాయించేవా" (126)
అందెలు మెద్దెలు రుకనా జుట్టి

" అత్తమామలకు దువ్వులు బెట్టి
బందరు పావడనా నద్ది గర్జ
పట్లము చూతామని ప్రమల్బు " .(198)

" ముగ్ధుడుగు రుకెయి మూడు కొంగల పీఠ (89,
యెంత పొద్దెక్కినా యెమాల కాడ్చె
యెఱుమ్మ నూ గొహా (150,

సారంగ హాణి పదాలలో ప్రతిపదమున పరకర ప్రాంతాభిమానం చిలువ
గట్టలేదు ఆ మాండలికం, పల్లెయుల పలుకుమిడి అంత చక్కగా ఇంకెవరూ పలు
సాహిత్యంలో పట్టుకోలేదేమో .

7 20 ముద్దు పళని 'ఇళాదేవీయం' అనే ఇంకో పేరుగల రాధికా
సాంత్యనం ముద్దు పళని రచన.

రాధికా సాంత్యర కావ్యంలో చనిపించే తెలుగునాడు ప్రదేశాలు, నదులు,
రామాంబపురం, గండరకోట, భీమనది - అనేవి

7 20 1 తంజాయకి చూతురు రామామణి "కట్టించి యిదె సగ్గ
హారంబు పుడమి రామాంబాఖ్య పుర మనంగ . యెటి యవ్వతె గండర కొటలోన
(పీ 25)

మారుతకలిత వానీరసుంజములందు భీమనదీ తీరహిమలందు
దేవదేవుండు రాధికాదేవిలోడ గూడి ఏహరించె మదిలోన కోర్కెలలర

పైన చెప్పిన ప్రదేశాలు తెలుగునాడులో ఉన్నవా లేవా అని ఇంకా పంజ
లించాల్సి ఉంది భీమ ధిమరనది

7 21 వెలగపూడి కృష్ణయ్యామాత్యుడు 'భాసుమద్విజయం' ప్రబంధం
వెలగపూడి కృష్ణయ్యామాత్యుని రచన 1740-80 మధ్య జీవించి ఉండినవాతడు,

7 21 1 'భాసుమద్విజయం'లో చనిపించె తెలుగునాడు ప్రదేశాలు,

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

శ్రీధారు పలనాటిసీమ పలినాటిసీమ/పన్నాటిసీమ, అహోబలం, ఏలూరు, కారెమశ్రీపురి, కాళహస్తి, కూర్మం, కొదమగుళ్ళు, క్షమామరేశం, చింతపల్లె, తిరుమల, ద్రాక్షామహారామం, నరమాల పాటి నగరీ/నర్మాల పాటిపురీ, పద్దెన, బొహ్మాడి, భద్రాచలం, మంగళగిరి, రాజమహేంద్రం, వెలగపూడి/వెల్లపూడి, శ్రీకాళశం, శ్రీశైలం, సింహాద్రి అనే ప్రదేశాలు కృష్ణానది, గోదావరి, చంద్రరేఖానది, నాగులేరు గంగధారమడుగు, సప్తగోదావరి అనే శ్రీధారు

7 21 2 వెలగపూడి ఒంగోలు తా లో ఉంది వెలగపూడి | వెల్లపూడి అనే రెండు విధాలుగా ఈ ఊరిపేరు ప్రయుక్తమైంది

సద్వెలగపూడి సరవారి సద్వయండు (1-68) వెలగపూడి వారి వంశ వృత్తాంతం ఇలా చెప్పబడింది వివామిత్ర పౌత్రుడు లోహితుడు లోహితగౌత్రంలో 'శ్రీ వెల్లపూడి యన్నయ జన్నాపురి వారి మంత్రిమణియై' అలరినాడు గాదె బొబ్బళాచ్యుడు, చింతపల్లె, పుష్పమంత్రి, వెల్లపూడి రామమంత్రి, పిడుగు గోపన అన్నయ మంత్రి పుత్రులు (1-48) చింతపల్లె పీడు స్వంతంబుగా నేలుకొనుచు నెఱ్ఱమంత్రి అతని సంతతివారు చింతపల్లె వారలైనారు (1-50)

'వెల్లపూడి' పట్టణ మిరి తొలికావాచి యగుట, ఇంపున నచటనే నెలకొనుట వల్ల రామనాథ్యుని సంతతి వెల్లపూడి వారైనారు (1-51) వెల్లపూడి అన్నయకు సీతి రాజు, రామరాజు కొడుకులు (1-54) అన్నయ పౌత్రుడు గౌరమంత్రి పలినాటి దేశపాండ్యుడైనాడు రామరాజు ఆ సీమకు తాసిషాచె ముఖ్య దేశము అయినాడు (1-55) రామలింగమంత్రి 'పలనాటిసీమ' లో పేరొందినవాడు (1-60) 'దరిసి' కుమార యాచ వసుధా వరకుంజరుడు ఆప్తమిత్రుడు కాగా, దేశ పాండ్య మునిగా పలనాటి సీమల నృసింహుడు విక్రమ నారసింహుడై ఉండినాడు (1-61)

అన్నలమిన్నగు నేలూ రన్నయ సుతయైన నారణమ్మకు పతియైనాడు నారసింహయ (1-62)

గురు కొండమ గుళ్ళ పుర శంకర మెధా కరణ లంచికాగతి కృతి, నరమాల పాటి నగరీ వర మధ్యస్థాన పీఠవ్రదా కృతికి .. దక్షిణామూర్తికి ఈ కావ్యం అంకితం

7 21 3 ఈ కావ్యంలో నాయకుడు భానుమంతుడు అతని తీర్థ యాత్ర కావ్యంలో తృతీయాశ్వాసంలో ఉంది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

తీర్వణి సంగమం, కాళి, మణిక్వకా, అయోధ్య, కురుక్షేత్రం ఇవన్నీ దర్శించినాడు. నీలాదిరి జగన్నాథుని దర్శించి తెలుగునాడులో ప్రవేశించినాడు. అతడే యే శ్రాత్రాలు దర్శించింది, తీర్థాధిండ్ కవి దండకంలోనే చూడూ

. “దివ్యాది కూర్కంబునన్ గూర్కరాజంబునన్ సన్నుతుల్ జేసి, సింహా ద్రికిన్ వచ్చి పై గంగధారన్ సుధా సారధారన్ వడిం గ్రుంకి యా నారసింహం బ్రశంసించి ... శ్రీకాకుళం బాదిగాగల్గు నారాజమహేంద్ర సత్పట్టణాన్ మహారాజ పాన్ నిరీక్షించి, గోదావరిం జేరి భద్రాచలోత్తంగ శృంగాభిరామన్ ఓభోద్ధామం బ్రశంసించి, యా సప్త గదావరి తీర భూమండలిం దుద్దైసావస కర్షిర భద్రున్, దయా రాజితశ్రీ సముద్రున్ విసిదుర్నిం దగన్ గొల్చి, ద్రాక్షామహారామ భీమేశ్వరం జూచి కృష్ణానది తీరముంజేరి, తద్వాహిని స్నానముంజేరి, ప్రమామరేశాది దైవస్థలం బుల్ మణిన్, బానకాల్పారసింహున్ సెరించించి

హ్నాటి సీమం బ్రవేశించి, యా చంద్రరేఖా నదీస్నానముంజేరి, యా యిష్టకామేశ్వరుం గొల్చి, మన్సారలం బాబు నా నాగులేటిం జెలంగెటి మిటిన్ సదా ధారయౌ గంగధారం గృతస్నానుడై, శ్రీకరిన్ గారెమ్రపుం పీఠ లింగంబులన్ గేశవస్వామి నంకమ్మనన్ శంకరున్ భక్తితో మెక్కి, శ్రీ వెల్లపూడన్న యామాత్య బొత్తం బవితీకృత శ్రీచరిత్రున్, సదాలంబికా మర్గ కామిన్ యమిన్ శంకరస్వామి నర్పించి, సర్మాల పాటి పురిన్ పీఠధ్రున్ స్వపాదాబ్జ భక్తిస్ఫురదృక్ భద్రున్ నిరీక్షించి, పూజించి, శ్రీశైల శృంగారోల్లసన్మల్లికేష్, సఖోదార కేశవన్, మహాచో బలేశున్, దయావేళు శ్రీవేంకటేశం బ్రసన్నాత్మ పద్మ ప్రకాశన్ సుతుల్ జేసి, జ్ఞాన ప్రసూనాంబికాధీశ్వరుం గాళహస్తీశ్వరున్ గొల్చి యా పిమ్మటన్” ... కంచి ద్వారా తమిళదేశంలోకి ప్రవేశించినాడు - భానుసుతుడు

కథా సందర్భంలో “నేటి దినమందు సింహాదిరి నెగడు నట్టి యిష్ట దానాన్న సత్రింబు నింపుమీఱ జేర వచ్చెను .. ఒక విప్రవరుడు” (3-185) అని చెప్ప బడింది

పైవిధంగా వెలగపూడి కృష్ణయామాత్యుడు తన కావ్యంలో తెలుగునాడులోని ప్రసిద్ధ పుణ్యశ్రాత్రాల్ని, పురాల్ని, తీర్థాల్ని భాసుమంతుల్ చేత దర్శింపజేసినాడు

7 22 అయ్యలరాజు నారాయణామాత్యుడు పాల్కురికి సోమన తర్వాత కావ్యాన్ని విశ్వాన సర్వస్వంగా సృష్టించిన వారితో అయ్యలరాజు నారాయణా

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

మాత్యుని పేరు ప్రత్యేకంగా చెప్పుకోవాలి కొండలపేర్లు, నదుల పేర్లు, జిల్లాల పేర్లు, ప్రాంతాల పేర్లు, నృత్యాలు, రాగాలు, వాగీతి బంధాలు, వశీకరణ బాషధాలు, పిండి వంటలు, ఇలా ఒకటేమిటి అన్నీ తన కావ్యంలో పట్టికలుగా ఇచ్చినవాడు నారాయణామాత్యుడు 'హంసవింశతి' అనే కావ్యమే ఆయన రచించిన కావ్యం

7 22 1 హంస.ంశతి కావ్యంలో తెలుగుదేశానికి సంబంధించిన ప్రదేశాలు, ప్రాంతాలు నడలు ఇవి ఆంధ్ర, కళింగ, పమరూడు, వాకనాడు, పులుగులనాడు, పాతపినాడు, ములికినాడు, రెచాడు, వెలనాడు, వెగినాడు, వంటి రాజ్యభాగాలు

అమరపేడు, అహోబిలం, గరుడాద్రి, అచుబంద, ఉదయగిరి, ఏలూరు, ఓరుగల్లు, బెతు, కంగొంది, కందనూరు కందుకూరు, కంభము, కడప, కడవనెత్తం, కడిది, కసిగిరి, కలువాయి, కల్లూరు, కళింగ, కాంధూరు, కాళహస్తి, కుందిర్పి, కుందుర్తి కూటాగ్రశ్శ, కొండవీడి, కొండాపురం, కొంధూరు, కొక్కల్లు, కొత్తకొట, కొమ్మూరు, కొటకొండ, గంగెరు, గిండికోట, గద్వాల, గండవరం గుడిబండ, గుత్తి, గొలుకొండ, గుమిలేనిపాఠెం, గొమ్మూరు, చదుమూరు, చాడుకొండ చింతమంట, చిత్తూరు, చిసి (పల్లె), జటప్రోలూరు, జూటూరు, తంగిళ్ళ, తనకొండ తంగొండ, తపెరు, తాడిగోళ్ళ, తాడివర్తి, తాళూరు, తిరుపతులు | 108 తిరుపతులు,, రిరుమల, దర్శ, దామన చెర్వు, దువ్వాపు, దూపాడు, దూప, దెవరకొండ, దొనకొండ ధర్మపురం, ధర్మవరం, నందవరం, నంద్యాల నడిగల్లు, నిజాంపురి, నామకొండ, నెల్లూరు, నేలకొండ, పల్లి, నొసుము, పాకాల, వాగొండ, పాల్వంచ, పుంగనూరు, పుల్లూరు, పుష్పగిరి, పెడగంటి, పెడవలి, పెరపలి, పెనుగొండ, పొదిరె, పొరుమామిళ్ళ, ఒంపరు, బనూ పల్లె, బెజవాడ, బెల్లముకొండ, భద్రాచలం, భువనగిరి, మంగళగిరి, మచిలి, మల్లూరు, మచర్ల, మానుకొండ మారకపురి, ముసిమడ్లు, యాదనపర్వరం, రత్నగిరి, రాచకొండ, రాచర్ల, రావపేడు, రాజవోలు, రాపర్తి, రామచంద్రాపురం, రామయప్పం, రామళ్ళకొట, రామనమ్మద్రం, రామపురం, రామదుర్గం, వావిలి, విగకొండ, వెలిగోడు, వెల్లటూరు, వెల్లాల, వెంకటగిరి, వెంపల్లి, శ్రీకాకళం, ప్రసార్తస్థలి, సింహాద్రి, సిద్ధవటం, సీద్ది సూగూరు అనె ఊర్లు, కిష్టా / కృష్ణపేటి, చంద్రభాగ, తుంగభద్ర, స్వామి పుష్కరిణి అనే తీర్థాలు, 'హంసవింశతి' కావ్యంలో ప్రస్తావనలు

7 23 2 ఉజ్జయిని పురీరాజు చిత్రభోగుడు ఒక యోగిని వచ్చింది

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

శృంగార కళాప్రాయులగు రూప రెఖా శ్రీయుతి గల కన్నెకెక్కడున్నాయ' అని అడిగినాడు రాజు ఆమె ఇలా చెప్తున్నది-

డెబ్బదిరెండు పాదముల రీపి దనర్పు సమస్తదుర్గముల్ . పట్టుములు. ..
పేటలు, పాతకంబు పొ దొర్చెడు జాల్ తిరువతుల్ కనుగొంటిని . చెక్కుని
చక్కని గుబ్బు గువ్వెతలుంటాను - ఆయా ప్రహెల్లో (1-52) అని

"వెలనాడు పేరినాడును బులుగులనాడైనాడు పొత్తపినాడులన్ గల
ములికినాడు రేనా డలయక కనుగొంటి నచటి యబలలంగంటిన్" అంది యోగిని
(1-53)

"కాట చల్లట మరాట వధూటుల.. బంగాళ వంగ కళంగ లతాంగల.
కోనలాండ్ర వరాట కుంతల శ్రీలను.. మగధ కొంకణ తెంకణ మాసింతులను. .
చూచినాను" (1-54) అని చెప్తుంది యోగిని

7 22 3 విష్ణుదాసు వైష్ణుడు అతని భార్య హేమావతి అతడు విష్ణు
ప్రయాణం వెళ్తున్నాడు ఆమె అంటుంది కంటి వాల్చంటులు, నెల్లూరి కొమ్మలు
చెన్నపట్నంబు వారికేషాలు నీకు సరసానికి లభిస్తాయ పొ అంటుంది ఆ సంఘ
ర్పంలో "ని వాలు గన్నుల నెయ్యిచో నెల్లూరి కొమ్మల కపురంపుండ్రమ్మ రసము"
అని ఆమె పలుకులు

విష్ణుదాసుడు వెళ్తున్నాడు "ఈదము ఎవండ బండర యంగిరిను కళము
మొదలైన పేటలు గారెల్ల సారసద్రవ్యములు బేర సార మాడ" పిలువనంపినారు
(1-102

7 22 4 యాదవ ఇల్లాలు, ఆమె భర్త పుత్రవాంధతో "తిరుమల కంచి
పుష్పగిరి తీర్థములుం జని కొంగుముళ్ళతో పరము దంపతుల్ వడ యవారి
కాన్కలు వైచి" ఏవో పూజలు చేసినారు కామరాజు కథలు చెప్పను సుష్టిల
గొల్లలు వచ్చినారు ఫెళఫెళ షిరదాల్ పిపె? వాయింది పొటు బొ గొమ్మలు
నాట హాడి, దానకొండ గంగు దాలుత నన్నతి చేసి కృష్ణున కతిభక్తి తెలు
మోడ్చి వీరులను గొల్వ"డని ఆ దంపతులకు తెల్సినారు (2-89)

7 22 5 ఒక ఊర్లో రామచంద్ర పెరుమాళ్ళ తిరునాళ్ళ జరుగుతుంది
ఆ తిరునాళ్ళకు వచ్చినవారిలో "జంగాలు విడ్డెము వాండ్రు తెల్లకోళ్ళ బిడ్డలు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

వసత్తులు . పలునాటి వీరులు పరిహాసకులు . కొమ్మూరి దాసత్తు తవిరు దాసత్తు,సి కోణంగులు. పూసులు వశండులు" ఉన్నారు (3-29)

7 22 3 ఇంకొక కథలో "సుధానిధి యను పేరున గృష్టా తీరమందు చుచిరోన్నత కాంచన గోపురాధరీ కృత ఘనగోపురమైన పురము" ఉండినట్లు చెప్పబడింది (3-58)

7 22 7 "కళింగ భూమిని .. సుంగబంధురంజను పురముల్లసిలు"ను ఆ ఊర్లో శివవత్తయోగి ఉంచాడు అతడు ఏదేనా శ్రీకైలం యాత్ర వెళ్ళినప్పుడు ఈ సందర్భంలో కవి శ్రీకైలానికి వెళ్ళే కైవభక్తులను చక్కగా వర్ణించినాడు కవి మాటలలోనే చూదాం

" అయ్యావశే ముఖ్యమై తనూరెడు మింఠ జంగంబులు మెఱసి నడువ
గొరఁజే మల్లప్ప గంగకుఁ జను కంచి కావళ్ళ వారును గలిసి చనగ
గుమ్మెతల్ కిన్నెరల్ గూడి వాయించుచు భైరవ జోగి వెంబడినె కదం
బసవ గంటలు బృహత్పటాంఖములు మ్రోయ శివరాత్రి జంగాలు చేరి కొలువ
లసన తిలపిష్ట చూర్ల భాగళన మఱియి యుల్లి పచ్చళ్ళు పులిదోసె లూరుబిండ్లు
మూట జోరలు చిటిగాళ్ళు మ్రోసి తేగ నాతఁడేదేట శ్రీకైల మరిగివచ్చు"
(3-189)

7 22 8 కవి ఒక సందర్భంలో భారతదేశంలో ఉండే రాజ్యాలును గురించి చెప్తాడు అందులో ... "సౌరాష్ట్ర చోళాంధ్ర శబర పాండ్య" రాజ్యాలున్నాయి (4-14).

7 22 9 ఒకచోట రెడ్లలో తెగలను చెప్తున్నాడు కవి 'పంట మోచాటి పెడకంటి పాకనాటి యర వెలమ లాది కొండారె మొలుసు గోస కొణిదె కాపులు .. మొదలగునవి ఆ తెగలు (4-136)

7 22 10 తీర్థాల గురించి చెప్పే సందర్భంలో తిరుమలలోనున్న స్వామి పుష్కరిణి ప్రసక్తి వచ్చింది "స్వామి పుష్కరిణిలో స్నానంబు గావించి," (4-208) అని కవి పలుకులు

7 22 11 మూట ఎనిమిది తిరుపతులను మంజులగతి రగడలో వర్ణించినాడు కవి దివ్యతిరుపతి పేరు, అందులో ఉండే స్వామిపేరు చెప్పడం విశేషం

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

భక్తుడొకడు 'అర్ధ్ర'వస్త్రంబు లంగంబులంటి, వడకికొనుచు నమ్రత నడగ
డుగునకుఁబెద్ద మాట 'గోవింద' యనుచును నూట యెఱిమిది తిరుపతులలో స్వామిల
దెలియుఁ జూడ" (4-211) తెలుగుకాడులో ఉండే తిరుపతులేవో పరిశీలిద్దాం.

"ఊంకడగిరిపై వెలసిన తిరువెంగిడముడయానులగని కానుకలిడి, యాదవ
పర్వతమందలి నారాయణునకు జయజయ రావత్తింపు . శ్రీమార్కస్థలిఁజెకొను
కూర్మస్వామికి బహ్మంజలు అర్పించుచు . సింహాచలమునఁజెందిన నరసింహ
కాదనకు శోహరులు నెఱుపుచు ధర్మపుర ష్టేత్రము యోగానందస్వరూపునకు
దాస్యము సలుపుచు, శ్రీకాకుళమున సినుగ దోచిన యాంధ్రనాయకునకిచ్చిన ము
చుచు, ఘనునహోబల గురుతాద్రి పీఠాస్థాసురవధునకు నలిజోచిక్కని . (4-213)
ఇందులో ఆరు తిరుపతులున్నాయి యాదవ పర్వతం అంటే యాదగిరి గుట్ట
కావచ్చు

"శ్రీకైల యిల్లి చక్రేశ్వర .. ఈశ్వరులకు సేవించి" అని ఒక కథా
సందర్భం (4-218)

7 22 12 రూపసేన అనే స్త్రీ వర్ణనలో కవి నడులకు మేళవించడం
వితగానే ఉంటుంది "చంద్రభాగ నిరూఢి సతి మోము రాణింపు నెఱికొప్పు
క వ్లవెణి గతిఁగాంచు ... స్తనములుత్తుంగ భద్ర సురల దర్శించు .. "ను అని
చెప్పబడింది (5-20)

7 22 13 భారతదేశంలోని పివిధగ్రామాలకు ఒక సినహాలికలో కవి
చూర్చినాడు. అందులో తెలుగునాడు గ్రామాలు అనుకున్నవి వుండే పద్మ పాదాలు
క్రింద ఇస్తున్నాను

" రాయదుర్గము గుత్తి రాయవేలూ రానె
గొంది మాహరి కాళి గోలికొండ
ముంగిపైది ధిల్లి ముకుతాయ కామరా
శాదు మట్టా మహామాడు మచిలి
బందరు సూరతు చెందరు గోవేరు
నాదెని కళింగ మామారు వినుకొండ
కొండపీడును నేలకొండపల్లి
పొదిలి తంజావూరుం బుదిగిరి కైసూరు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

మైసూరు పెనుగొండ మంగళగిరి
 బసువపట్నము నీర్పి వదాచలము పాల
 చంచ నీకాంపురి పంచవాసి
 కుండుర్తి చెల్లంకొండ దేవరకొండ
 రాచర్ల మునిపల్లె చాయపురము
 నైదాపురము గోప సాళ్వాక దూపాడు
 రాపర్తి మాచెర్ల రాచపీడు
 బసగానిపల్లె కంబము పోరుమూమిళ్ళ
 ధారాపురము చీని తాడిపర్తి
 నంద్యాల చిరువర్తి నందవరము కందు
 టూరు రామయవల్లు మారుబంద
 హంపి పెరూపాక్ష మారణి పెంపర్తి
 రాంపిల్లనగరంబు కిందవూరు
 చటప పెద్దపంబు గండికాట కనూరు
 సిరహాద్రి పుట్లూరు చింతకంబు
 గయ చెన్నవల్లుంబు గందవరంబు చోరు
 గల్లు చామినెయ్యి వెల్లి టూరు
 కల్లూరు కలువాయి నెల్లూరు నేలూరు
 రాచూరు చమమూరు రాచకొండ
 కదిరి టూటాగూట్ల గింగేరు శృంగేరు
 రామక్కకోట వ్రజగిరి నౌసుము
 గూగూరు చోబాడ బాగూరు కొళ్లాల
 గుడిబండ బళ్ళారి కొత్తకోట
 గుమ్మినేనిపాడెంబు గొమ్మూరు బళ్ళాపు
 రము పుంగునకెరు రామలెంకి
 మాసుప కొతాళ మాసుకొండైనూరు
 జలపూరు పెరవలి జల్లికోట
 కుంభకోణము కేటకొండ తంశాపూరు
 పెరవలి దుర్భూరు పెంగుళూరు

ప్రజాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

నొత్తూరు చెత్తూరు ముని తిర్చనాపల్లి
రాజవోల్ గద్వాలు రాచనగరం

తిరుతేని కాళహస్తి సింహాసన మధ్యాక్షు
నము తి సింహుల నామకొండ

పాకల చాచిపాక మోహనగిరి

చదురుతు మల్లూరు చాడుకొండ

పాగొండ వాంఠ నాగోలు రాచూరు

మైలాపురము పెద్దమంగళం

రామసముద్రం రామాపురము జిల్లా

పోల్లూరు పెల్లూరి పునసగిరి

హర్షణహల్లి కొండాపు

రము గౌరి మాయలూ రమరెడ్డు

సుగల్లు కొక్కల్లు కడవకొలను రత్న

గిరి వెలిగోడు తంగెళ్ల దర్శి

కంగొంది తంగొండ గడవనెత్తి ము చిహ్ని

శివచగల్ల వందది సింహాశంబు

భర్తవరంబును దాడిగోళ్ళ

వామూరు కనిగిరి పాలువాయి

రామచంద్రపుర మామూరు వెజివాడ

కొండూరు కాండూరు కొండకొండ" 15-350,

‘జిందరు చీటి’ పస్త్రాలు నాడు ప్రసిద్ధి (5-350)

ఈ విధంగా హంసవింశతి కావ్యంలో తెలుగునాడులోని చాలా గ్రామాలు పేర్లు, పుణ్య
క్షేత్రాలు, తీర్థాల పేర్లు ఇవ్వబడినాయి

7 23 కంకంబి పాపరాజు ఉత్తర రామాయణము, విష్ణుమాయావిలాస
య సగానం కంకంబి పాపరాజు రచనలు ఉత్తర రామాయణ కథా భాగంలో తెలుగు
నాడులోని ప్రదేశాల ప్రస్తావన చేసినందుకు కృత్యవరానికిలో పుష్పగిరి, చిడురూడ
అనే ప్రదేశాల ప్రస్తావన మాత్రం ఉంది

పాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

7 23 1 కంకంటి పాపరాజుకు కల వచ్చింది హనుమద్భక్తుడు అనే కాంధర్వకృతి ప్రకల్పన సమయం పుష్పగిరికిప్పనాచ్యుని సత్పుత్రునిదిమ్మనాఖ్య కవి చంద్రున్ మత్స్యహాశోతః బ్రౌద్ధసనే పీఠిపించి కల విషయం చెప్పినాడు కంకంటి పాపరాజు పుష్పగిరి తిమ్మన ఈ కవికి సహశోత

‘కంకంటి అయ్యప్ప . చిదురారి సరసయకు చిమ్మమకున్ దనుజామణియై గుణములఁ బెంపొందిన సరసమాంబ బెండిలి’ యైనాడు (పీ 38) వీరే కవిని కన్న తల్లదండ్రులు

‘విష్ణుమాయాపిలాసం’లో తెలుగు ప్రదేశాల ప్రస్తావన లేదు

7 24 పుష్పగిరి తిమ్మన్న కంకంటి పాపరాజుకు సమకాలికుడు, సహ శోత, పుష్పగిరి తిమ్మన ఇతరకృతి సమీరకుమార విజయం ఈ కవి నెల్లూరి మండలంలోని మోడెగుంట (కొవ్వూరు తా) అయినట్లు నెల్లూరి మండల చరిత్ర సంగ్రహంలో వ్రాయబడిందట 16

సమీరకుమార విజయంలో కనిపించే తెలుగు ప్రదేశం కవి యింటిపేరైన పుష్పగిరి ఒకటి కడప జిల్లాలోని పుష్పగిరి కావచ్చు

‘అలపుష్పగిరి యప్పనాచ్యున కౌబళాంబరును సుపుత్రుండు సరసగుణ యుతుండు వరతిమ్మ నావ్వాయుడ’ (1-12) అని కవి స్వవిషయం చెప్పకొన్నాడు

7 25 హుచిమంచి తిమ్మకవి హుచిమంచి తిమ్మకవి బహు కావ్యకర్త ఆ కావ్యాల్లో అచ్చతెనుగు రామాయణం, కుక్కుచేష్వర శతకం, నీలాసుందరి పరిణయ కావ్యం ఉన్నాయి

అచ్చ తెనుగు రామాయణంలోనూ, నీలాసుందరిపరిణయంలోనూ, అవతారికా భాగంలో దెంచులూరు, హుచిమంచి అనే గ్రామాల ప్రస్తావన మాత్రం కనిపిస్తుంది కుక్కుచేష్వర శతకంలో పై రెండు గ్రామరామాలలో పాటు అశౌఛం, కాళహస్తి, పీఠికాపురం, భద్రగిరి, భీమిశ్వరం, వేంకటాచలం, శ్రీకూర్మం, శ్రీశైలం, సింహాచలం అనే షష్టతాల్ప్రస్తావన ఉంది.

కవి స్వస్థలం చంద్రమపానెం గోదావరి జిల్లాలోని పీఠికాపుర సంస్థానంలోని ‘కందరాడ’ గ్రామానికి కరణంగా ఉండి, అక్కడే కాపురముండినాడు కవి వంశీయులు ఇప్పటికీ చంద్రమ పానెంలో ఉన్నారుట¹²

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

7 25 1 నీలాసుందరీ పరిణయం దెండలూరి లింగన కవి గురువు
“ఎదగుదురగు ఒత్తి కొప్పదఁబలు పుట్టువులఁ గురించిన దోసంఘం వదలడు కొం
తెంతయు బల్లిదు దగు మా దెండలూరి లింగన గురువొ” అని కవి గురు ప్రార్థన

“మౌనకంబవుగద కూచిమంచి కొలఁ నందరయఁ దిమ్మ కవెయ యలరసీవు
(1-15)

7 25 2 అచ్చతెలుగు రామాయణం “తనర నేపెద్ద పుట్టువులను
కడింది తెవులునకు వెళ్ళి దెండలూరి చాలపుపాలేటి సిండు నాచిరి
యనంగఁ దనరు లింగన గురు దెండమున తలతు” అని గురుస్తుతి

నీలాసుందరీ పరిణయంలో కవిని గురించి ఉండే పద్యమే అచ్చ తెలుగు
రామాయణంలోనూ ఉంది

7 25 3 కుక్కుచ్చేర్వర చరణం కుక్కుచ్చేర్వర పైతంబల్ల పిరా
పురానికి దక్షిణ కాఁ అని ప్రసద్ధిపచ్చింది ఇవి భూర్వం నైవారామమని, పుక్కుచి
సర్వపరివృత్తుడైన తీర్థింకరుఁ విగ్రహం తెలల ఉంబగా, వైవ శేత్రంగా ముక్కు
విగ్రహానికి కుక్కుచ్చేర్వర స్వామి అం రామకరణం చేసెనని పురాతర్జ్విత్రం
మతం¹³

“కూచి మంచాన్వయానూవారి చంద్రుండ
ఘన దెండలూరి లింగన గురుత్తమ దత్తవైచార సంగ్రహాచు” (పద్యం 2)
అని కవి తన్నుగురించి చెప్పకొన్నాడు

“ భూనుతవిలాస పీఠికాపురిసవాన కుమిదహిత కోటి సంహార, కుక్కుచ్చే”
అని ఈ శతక మకుటం ఓ కుక్కుచ్చేర్వర న్వామి, నిన్ను మనస్సాన్వితగా కొలిచే
వాడు తక్కిన పుణ్యక్షేత్రాలకు వెళ్ళవలసిన పని లేదు అంటూ కవి చెప్పి చెలుగు
నాడులోని ప్రసిద్ధ వైవ వైష్ణవ శైలాలరు పేర్కొన్నాడు అపహ్నం ఇవే -

“ పురుషోత్తమము భద్రగిరి యహోబిలము శ్రీశైలంబు చెంపూచలము కాంచీ
సింహాచలంబును శ్రీరంగమును ప్రయాగంబు తెదారంబు కాళహస్తి
కుంభకోణంబు త్రిహార్మంబు కాశీ సుబ్రహ్మణ్యము చిదంబర మయోధ్య
భీమేశ్వరంబును రామేశ్వరంబు గౌకర్ణమును హిమశ్శోధరము
మొదలుగాగల పుణ్యభూములకుఁజనిగి పలివి దరలేక సేసి గొల్చు నలంకరితి
భూగత విలాస పీఠికాపురిసవాన ఇందు హితకోచి సంకాశ కుక్కుచ్చే”

(పద్యం 77)

వ్రాచిన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

లోపలను హేశన చేస్తూ చెప్పే సందర్భంలో “అబ్బబ్బ కిందచేడప్పయ్య తీర్తాన
 ింజంగము కిస్తా పోడున్న” (పద్యం-25) అన్నాడు అప్పుయ తీర్తం అంటే
 సింహాద్రి ఆపుని తిరునాల కావచ్చునెమో :

ఈవిధంగా చూచుమంచి తిమ్మకపి కుక్కుచే్వర శతకంలో నేటికీ పుణ్య
 క్రాంతిగా వర్తించే కొనియాడబడే శైవ, వైష్ణవ పేత్రాలను తెలిపినాడు

7. 26 గోగులపాటి మరణాధకవి ఈ కవి రచించిన ‘సింహాద్రి
 నారసింహ శతకం’ వ్యాజస్తతి శతకాల్లో శ్రేష్ఠమైనదిగా కీర్తిగడించింది ‘వైరి వర
 రంహసింహాద్రి వారసంహ’ అని శతక ముకుటం

ఆంధ్ర దేశంలో సింహాచలం ప్రసిద్ధ పృసింహ శ్రేత్రం తురకదండు ఆంధ్ర
 దేశంపై దాడిచేసి అల్లవల్లోలం చెస్తూ పొట్నూరు, భీమసింగి, జామి, చోడవరం మొద
 లైన గ్రామాలలోని దెవాలయాల రూపుమాపి సింహాచలాన్ని ముట్టడించింది ఆలయ
 మండపాల్లో గోహత్యలు గావించడం, బ్రాహ్మణాదులను, స్త్రీలను అవమానించడం
 విచిత్రవిధంగా చేసినారు మరణాధకవి ధర్మ సంరక్షకుడు సిద్ధం కమ్మని సింహాద్రి
 నారసింహస్వామిని చురుకుమాటలతో ప్రోత్సహించి, నిందించి, కటాక్షలాడి గుడి
 ముందు ఒంటికాలిపై నిలిచి రిరి పద్యాలను చెప్పినాడు నృసింహస్వామి కందిరీగల
 తులైను లేపినాడు తురకలు చెల్లాచెదురై పారిపోయినారు రిరి పద్యం మొదలుకొని
 స్వామిని స్తుతిస్తూ పద్యాలు చెప్పినాడు కవి¹ సింహాద్రి నారసింహశతకంలో కనిపించే
 తెలుగునాటి ప్రదేశాలు తీర్థం ఇవి - అంతర్వేది, గోగులపాడు, చోడవరం జామి,
 చివమల | శేషిద్రి, తుమ్మెదలమెట్ట పొట్నూరు, భీమసింగి, వైశాఖవరం కొండ
 సింహాగిరి | సింహాచలం | సింహాద్రి, గంగధారాతీర్థం అనేవి

7 26 1 పొట్నూరి కోదండరాముడు, భీమసింగిగోపాలడు, జామి జూ
 ర్వాడు, చోడవరం, కేశవుడు ఎక్కడో పోయి దాక్కున్నారు నీవు దాక్కో
 న్వామి, అని హేశన చేస్తున్నాడు మాడండి - కవి చూ పద్యంలో

“పొదంలో దాగెనో పొట్నూరులో నున్న రమణీయ కోదండ రామమూర్తి
 మెక్కడి కేగెనో యెటుగంగ రాదుగా పయి భీమసింగి గోపాలమూర్తి,
 సాధ్వినాదస్వత్తి నెచ్చటి కేగి యుండునో జామి జనార్దనస్వామి మూర్తి
 యెన్నెపాట - బడుచున్నాడో చోడవరంబులో గేశవరాయమూర్తి,

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

నిమిడ యవనుల భయ శంక నిపు నింక బయల కగపడకుండుమి ప్రక్కకున్న
గాయ విప్పటికిని మానదాయె నయయె, వైరి. " (పద్యం-7)

7 26 2 "నిపు అలస్కం చేస్తే తురకలు పిండాడెక్కి భర్తల్ని ముట్టారు
గాంగధారా తీరంలో ఉండే మందపాల్లో కల్లు సారా తాగుతారు నీ పంటలారా
మాంసం వండుకొని ఉండు ని గుడిలోనే స్త్రీలను అపహరిస్తారు హిందూల
తురకల్ని పార దయము." అని ఉద్బోధిస్తున్నాడు కవి ఈ పద్యంలో

"నీ కొండపై నెక్కి నియతు లౌ భర్తలగొట్టి నానావస్థఁ బెట్టుకుండు
గాంగధారా తీరకిలిత మందపముల మవ్వపాసిమి దేసి మలయకుండ
నీ పంట శాలలో నిశ్శంకతో మాంసం వండుము చిండుగా పంకకుండ
నీ గుడిఁ జొచ్చి దుర్నితఁ గామాంధురై పరపహులు భంగపఱుపఁచు
బొరుషంఁను దురకలఁ బాఁడుము పెటరాడిల మెత్తకె కెక లేని
మూడు కాళ్లు నడుచు నిర్మాలితాంహ వైరి." (9 వ పద్యం)

7 26 3 ఓ స్వామి తళతళలాడే కంజాలతో, పింకబీరంతో, చర్మం
బొమ్మలతో గుళ్ళ గోవురాలు, గంగధారా అమ్మతొడల పంతో శ్రమపడి స్నేహితు
కున్నావు ఊరుకున్నావా ని యిల్లు నివే చెడగొట్టుకుండావు అని హెచ్చరిస్తున్నా
ఈ పద్యంలో దేవాలయ శిల్ప సౌందర్యం గొప్పస్తుంది ఇక పద్యంలో—

"దర్శనాకృతి తళతళలాడు కంజాలు పిందై చెలంగు దేవా హారంగు
చెప్పఁజూపఁగ రాని యొప్పన నువ్వరం బప్పకించెడు పింక కొప్పచెప్ప
చిత్రపిచిత్రమా చిత్రంపువొమ్మలంగులుకు చక్కని నల్ల గొప్పరములు
నమ్రతోపమానమై యలరారు గాంగధారాముఖ్య సకల ధారాజలం
సంత ముచ్చటపడి సృజించినావో స్వామి యిల్లు చెడగొట్టుకొనకు
నన్నేలినయ్య

పున తురుష్కుల బడగొట్ట మనసుచెట్టు వైరి " (12 వ పద్యం)

7 26 4 ఓ సింహాద్రి నారసింహా నిపు పశువులను కొట్టకుండా
'సింహగిరి' సూత్రాల్లో దాగితె పిరికివాడనుకుంటారు సింహాద్రికి వెళ్ళినచో మండి
పడతారు (జగన్నాథస్వామిని మొండి జగ్గడంటారు భక్తులను హింసించలేక
వెంకమాద్రాకి వెకిలే లోపించారు అంతర్వేదికి వెడితె ఉన్నాడని అంటారు ఆ
నిండలు పడకుండా శత్రువులను తరిమివెయ్యి స్వామి అంటున్నాడు ఈ భక్తకవి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

అరులగొట్టక సింహగిరి గుహ దాగిన నవని నిన్ విఠికివాడందురయ్య
 నీవు రత్నంపక నీలాది కేగిన నవని సన్మండివాడందురయ్య
 పొషింపగా లేక శేషాది కేగిన నతి లోభవనుచు సిన్నందురయ్య
 తగ నాదరింప కంతర్వేది కేగిన సత్యుగ్రుడంచు సిన్నందురయ్య
 నాధ యిటు లోకనటనంబొనర్చు నీకు నహూ సిందలు వచ్చును

నదియు విడిచి

యొడ్డుకొనవోకు వెనఁద్రోవు ముర్విజుల వై" (పద్యం-50)

తురకదండు ముంచుక వస్తున్నది అందుకే "భవదచల పాదగతురై యవనుల
 యయె" అని బెంబేలు పడుచున్నాడు కవి ఇంకా ఆరిస్యం యకు మహాప్రభో :
 అంటూ (పద్యం-55)

7 26 5 స్వామి కాచ్య దృష్టితో పంపా "చారకుల దండుపై
 కొండలోనుండి గండు తుమ్మెదలు . కర్పాంతమున మిన్న గప్పి భీకరమైన కాలు
 మెఘంబులు గవిసినట్లు దాకి భోదన రత్తధారలు గుయ్యగొని నెత్తురు పీల్చి
 కండలెల్ల నూడిపకనక్కుమూతుల చించి చెంకాడి వధియింపి"నాయి (38వ
 పద్యం)

అరుల పరిమార్చి వైశాఖపుర సమీపగిరి బిరింబున దాగి బంధరములెల్ల
 అది మొదల్ తుమ్మెదలమెట్టయండు దాసి" (70వ పద్యం) అని కవి వివరిస్తున్నాడు

7 26 6 " కవితరుమల పెద్దింటి ధిర సంపత్కుమార్య
 స్వంరరూపార్య శిష్యుడు గోలవాటి కులజ
 గౌరమాంబికాశ్రిత బుచ్చనామాత్య వరపుత్రుకూర్మదా
 సాఖ్యుడ'అని స్వప్నయం చెప్పుకొన్నాడు (103వ పద్యం)

పై పదంగా గోగుపాటి చూర్మనాథకవి సింహాద్రి నారసింహావతరంతో
 యసులు చేసిన మండగాల్ని, నాటి దేవాలయాలు పడిన భంగపాటలను వర్ణించినాడు

7 27 ముప్పిరాల సుబ్బారాయకవి ప్రద్యుమ్న చరిత్రము, ముప్పిరాల
 సుబ్బారాయకవి రచించిన ప్రబంధం ఈ కావ్యం 1730-70ల మధ్య రచింపబడిం
 దని సిద్ధమింపడమైంది ఈయన నెల్లూరు నివాసి¹⁵ ఈ కావ్యంలో కనిపించే
 తెలుగునాటి ప్రదేశాలు ఆంధ్ర, ముప్పిరాల

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

7 27 1 చుర్రవతీ స్వయంవరానికి వచ్చిన రాజులలో ఆంధ్రదేశపు రాజు కూడా ఉన్నాడు. ఒకవాణి పరిచయం చేస్తున్నది రాజులను చుక్కవటికి “హరిబలో చ్చగుడిత దంధాఃసిత ధైర్య హేమాద్రి యాతడు ద్రవిడ భర్త” (8-14) అని “శ్రీకర ముప్పిరాల కులంబు సుధాకర సుబ్బరాయ కృత సూక్ష్మ సుపద్యం సన ప్రసూన శాస్త్రోక మరంబిందువులు సూరి జనాశలు తృప్తి పే...గా నాఁగి తీర గ్రోలుడు” (1-1) అంటున్నాడు కవి.

ఈ విధంగా ప్రద్యుమ్న చరిత్రకావ్యంలో ఆంధ్ర, ముప్పిరాల అనే తెలుగు ప్రదేశాల ప్రస్తావన మూలం ఉంది.

7 28 గట్టు ప్రభువు ‘పదేలోపాఖ్యానము’ గట్టు ప్రభువు రచన 15వ శతాబ్దంలో ఉండిన ఒక నెల్లూరు మండలవాసి¹⁶ కుదేలోపాఖ్యాన కావ్యంలో కనిపించే తెలుగు ప్రదేశం ‘గట్టు’ శ్రీపదరం, శ్రీశైలం, అనే యిండ్లు మూలమే.

“భ్రమరాంకికావర ప్రవర దివ్యకవిత్య విద్వాప్రహిత వెలెనాది”. . .
...“శ్రీకథర మల్లిక్కాథన శ్రీపద్మా మత్త భృంగాయమాన సూక్తసమిది గట్టు పడు నామధేయ విఖ్యాత యశుడ” అని కవి స్వవిషయం చెప్పకొన్నాడు. గట్టు ఒక గామం పేరే.

గట్టు ప్రభువు కావ్యంలో కవి ఇంటిపేరు గ్రామామం కవి భవించింది శ్రీశైల వాసుని ఆ రెండు పేర్లు కావ్యంలో కనిపిస్తాయి.

7 29 రత్నాకరము అప్పప్పకవి : ‘శశిరేఖా పరివయము’ రత్నాకరము అప్పప్పకవి రచన ఈ కావ్యంలో ప్రసక్తికి వచ్చిన తెలుగు ప్రదేశాలు రెండు ఆంధ్ర, పెనుకొండ అనేవి.

శశిరేఖాపరివయానికి వివిధ రాజ్యాల రాజులు చెందేవారు అందులో ‘ఆంధ్ర రాజు కూడా ఉన్నాడు “వత్స మత్స్య కరూణాంధ్ర చనుమతీ . లవన గంపింప వచ్చిరా హస్తీపురికి ?” అని కవి వాక్కులు.

మహాత్మ్యముడు శశిరేఖ రూపుదాల్చినాడు నిజమైన శశిరేఖరంపై ఎక్కువగా సిగ్గులు ఒంకబోసినాడు ఆ సందర్భంలో “పెనుకొండ తలమెడలెచ్చిన చందాన శిరమెత్త నేరవా సరసిశాశి” అని కవి చమత్కారంగా అన్నాడు ఇక్కడ ఆంధ్ర దేశంలో ప్రసిద్ధమైన పెనుకొండ ధ్వనిస్తున్నదెమో . మఱి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

7 30 వెలిదిండ్ల వెంకటపతి 'రాధామాధవ సంవాదం' ఈ కవి రచించిందే ఈ కావ్యంలో కనిపించే తెలుగు ప్రదేశాలు - మగవల, వెలిదిండ్ల అనేవి మాత్రమే కృత్యపాతక లేదు ఆవాసాంత గద్యాలలో ఆవాసాద్యంత పద్యాల్లో పై రెండు పేర్లు కనిపిస్తాయి,

రసికజన హృదయంగమమై, రహ్మాంధ్ర మృదుమధుర పదసదనమై రాధా విధవ సంవాదము దక్షిణాంధ్ర కృతులలో మున్నెన్నడగినదియై యలరారుచున్నది అని నిడచవలు వంటరావు¹⁷

ఈ కావ్యం మగవల రామదాసు కంకితం "ప్రీమత్సమస్త సద్గుణ ధామా తాండవ కృష్ణరూపి, పదాంబుజ దాసా ప్రేమగదల రామదాసు చిలకాసా" (2-1) . మగవల కులధీరా (తృ ఆ అంతం పు 138) అని కవి ప్రస్తుతివాక్యాలు

"ఇది ప్రేమద్వైపాంగిపాల వరప్రసాదలబ్ధ స్త్రీంగార కవిత్వదైవవ వెలిదిండ్ల తిరు మంగళార్క తనూభవ వెంకటపతి నామయ ప్రవృత్తంపైస" . . . అని ఆవాసాంత గద్యాలు

రాధామాధవ సంవాద కావ్యంలో ఈ విధంగా మగవల, వెలిదిండ్ల అనే ప్రదేశాలు మాత్రమే ఉన్నాయి కవిభాగంలో ఆంధ్ర శిష్యుని కనిపించదు

7 31 అశ్వయుని సూరపం . రివ శర్మ చివరలో ఉండినాడు ఈకవి ఈకవి బహు గ్రంథకర్త ఆంధ్ర చంద్రాలోకము, కవిజనరంజనము, రామలింగేశ శరణు ఇతర రచనల

ఇతని రావ్యాల్లో కనిపించే తెలుగు నాడులోని ప్రదేశాలు రామచంద్రనగరం / కవి రామచంద్రపురం, కొండశ్రీచంద్రం అనేవి మాత్రమే

7 31 1 ఆంధ్ర చంద్రాలోకం "ప్రీరామచంద్రపుర కేశరస రసికాంత రంగ శిష్యుడౌ కొదీర మణిబీత పవరారమణిలోలి రామలింగ మహేశా" అని రామచంద్రపురంలోని రామలింగేశ్వరుని ప్రస్తుతించినాడు (1-1)

7 31 2 కవిజనరంజనం బాంబుండుని చరిత్ర "ప్రీరామచంద్రనగరం పండిత నాకై రామచంద్రనగర నివా" (2-1) "ప్రీగిరి, సుతా కుచిపరిభాగ మ్మగి మద విధాని దాస్యాంధ్ర, సర్వోద్ధృత పదాంబుజ, భాగివలయ రామచంద్ర పుర పరనిలయా" (2-1) అని పరిచితులైనాడు తన యిష్ట దైవాన్ని కవి.

వ్రాచిన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

రామలింగెస్వరస్వామిత్పాటు 'శేషకుధర' ధారుణి సరియైన శ్రీవేంకటేశ్వరున్ని స్తుతించినాడు ప్రథమాస్వాసాది పద్యంలో "ప్రరామా కుచమండల సారతర పటీర పంకవర్చిత వజ్రాక్షర సువారి సితచ్ఛద ధారాధర ధారుణి సరియా" అని కవిస్తుతి

7 31 3 రామలింగేశ్వర శతకం 'రామలింగేశ్వర రామచంద్రపురవాస' అని ఈ శతకమకుటం ఈ శతకంలో కొండ, రామచంద్రపురం అనే తెలుగు ప్రదేశాల ప్రస్తావన ఉంది తనను చెల్లెలి వొడ్డ భూదవునిచ్చి యతనిపలన సిరిగాంచునంత కంటె సారమై రామ కొండ దానరీతనందు అంటున్నాడు కవి 'రాజులకిచ్చినా ఒకచె రాక్షసిచ్చినా ఒకచె - అని నామక కూడా ఉంది 'కొండ' దాసరి అంటే ఇక్కడ తిరుమలకొండ దాసరే కావచ్చు ప్రతి పద్యం చివర రామచంద్రపురవాస అనే మకుటంలో రామచంద్రపుర ప్రస్తావన ఉంది

పై విధంగా తిరుమలకొండ, రామచంద్రపురం అనే రెండు పదాలు మాత్రమే ఈ కవితో పోలుతున్నాయి

7 32 దక్షిణాంధ్ర యుగ సాహిత్యానికి సంబంధించిన కొన్ని ముఖ్యం కాల్ని ఇక్కడ చెప్పకొందాం

కృష్ణరాయల విజయాల్ని, గెలిచిన చుట్టల్ని తొవ్వడిన సామంత రాజులేలే ప్రదేశాలను వివరంగా 'రన్నింగ్ కామెంటరీ' బాగా 'రాయవాచకం' వర్ణించింది కావ్యానికి అవసరమైన అలంకారాల్లో అదే విషయాన్ని 'కృష్ణరాయ విజయం' తెలుపు తుంది అలాగే అందుగుల వెంకయ్య 'రామరాజీయం' కూడా రామరాయల విజయాలను వివరాలను చెప్తుంది అందులో ఎన్నో తెలుగుదేశ స్థూల పేర్కొనబడినాయి

సారంగపావ పదాల్లో పరిసర వ్రాంతాల ప్రాధాన్యం స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది కవి కాలంలో ఏయే ఊర్లు దానికి ప్రసిద్ధి లేటెల్లంగా తెలుస్తుంది

రఘునాథరాయకుడు 'వాల్మీకి చరిత్రలో' సప్తర్షి తీర్థసంహరణ నెపంతో దక్షిణ దేశంలోని ముఖ్య ప్రాంతాల పవిత్రతను, ప్రకృతి సౌందర్యాన్ని ప్రతిబింబించినాడు కథలో అవసరం ఉన్నా లేకున్నా ఆంధ్రదేశ ప్రస్తావన తీసుక రావడం తెలుగు దేశంలోని పుణ్యప్రాంతాల్ని వివాదాస్పదతను చూపించడం సాధారణమైపోయింది

శ్రీరామాయణ కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

అయ్యలూక నారాయణామాత్యుని వంటి వారు తెలుగునాడులోని ఎన్నో
ఊర్లను, ఏర్లను, షేత్రాలను, తీర్థాలను కావ్యంలో పేర్కొన్నారు

గోగులపాటి కూర్మనాథకవి వంటివారు నాటి తురకల దాడిని, దేవాలయాలకు
హిందువులకు పట్టిన దుర్గతిని ప్రతిభావంతంగా చిత్రించినారు

సూచికలు :

1. కకుత్స్థ విజయము, పీఠిక, డా॥ జి నాగయ్య, పు XIX
2. " " పు II
- 3 " " పు XX
- 4 మూర్తి శ్రయోవాఖ్యానము, పీఠిక, తిమ్మావజ్జల కోదండరామయ్య, పు 15, 23
- 5 షేత్రయ పదములు - సంవాదకుడు గిడుగు వేంకటసీతాపతి, పు
- 6 సౌగంధికా ప్రసవావహరణము, ఉపోద్ఘాతము, కుందూరి ఈశ్వరదత్తు, పు 9
- 7 ఒకసప్తతి, చిలుక పలుకులు, డా॥ బి రామరాజు, పు XXIX
- 8 " " పు XXXII
- 9 అనర్హరాషవము, ఉన్మేషము - కేశవవంతుల నరసింహశాస్త్రి, పు 1
- 10 " పు. XVI-XVII
- 11 " పు 1
- 12 కృష్ణరాయ విజయము, ఉపోద్ఘాతము, డా॥ సి వి రామచంద్రరావు
- 13 ఆంధ్ర సుప్తాసములు-సాహిత్య పోషణము డా॥ తూమాటి దొణప్ప పు 88
- 14 సారంగపాణి పదసాహిత్యం, డా॥ యస్ గంగప్ప
- 15 సీతాసుందరి పరిణయము పీఠిక, మునిగోష్టి రామన్న
- 16 పుకుచేళ్ళర శతకం, పీఠిక
- 17 సింహాది నారసింహ శతకము, పీఠిక, శేషాద్రి రమణకవులు, పు 211-212
(భక్తిరస శతక సంపుటము)
- 18 ప్రద్యుమ్న చరిత్రము, ఉపోద్ఘాతం, డా॥ జీరెడ్డి చెన్నారెడ్డి, పు VII
- 19 కుచేలోపాఖ్యానము, పీఠిక, III, IV
- 20 రాధామాధవ సంవాదము, పీఠిక, పు 1
- 21 ఉపోద్ఘాతము - మద్దలపల్లి వేంకట సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి, పు 4

ఉపసంహారం

8 క్రీ శ 1058 ప్రాంతం నుండి 1775 వరకు రచింపబడిన వందాశరవై ఆరు కావ్యాలలో పరిశీలించగా లభించిన స్థలనామాల ఆధారంగా ఈ గ్రంథం రచితమైంది ఈ పుస్తకంలోని స్థలనామ పరిశీలనలో నేను ముఖ్యమైన వనుకున్న కొన్ని అంశాల్ని కింద పొందుపరుస్తున్నాను

8 1 కావ్యాదిన శ్రీరముంచకం శుభపవనుని నన్నయ ఏ సుసుహూర్తాన “శ్రీవాణీ గిరిశాబ్ధియ ..” అని పలికాడో గాని అప్పటినుండి శ్రీకారం ఆదియందుంచని కావ్యం అయినచే అతిశయోక్తి కాదు ఆ కారణంవల్లే కావ్యాలలోని దైవ, వ్యక్తి నామాలకే గాక స్థలనామాలను కూడా ‘శ్రీ’ మొదలు చేర్చడం జరిగింది అలా ‘శ్రీ’ మొదలు చెప్పిన స్థలాల పేర్ల పట్టి ఈ క్రిందిది

శ్రీకాకతి | శ్రీకాకుళ, శ్రీ కాచేటి నగరము, శ్రీకాళద్విప | శ్రీకాళహస్తి | శ్రీకాళహస్తిగిరి ప్రదేశము, శ్రీకుధరము | శ్రీకుల్పము, శ్రీహర్మము, శ్రీగిరి, శ్రీతెనాల్యగ్రహరము, శ్రీదక్షవాణి, శ్రీ చూపూరు, శ్రీధాన్యకటకము | శ్రీధాన్యవాటిపురి, శ్రీనగము | శ్రీపర్వతము | శ్రీభూధరము, శ్రీమగవలి, శ్రీమచింగంటి, శ్రీమల్లిక్కార్జున పురము, శ్రీ మహానగము, శ్రీమాహారనగరము, శ్రీమువ్వపురి, శ్రీయహోబలము | శ్రీయోబలము, శ్రీరాజమహేంద్ర, శ్రీరామచంద్రపుర | శ్రీరామాచల, శ్రీవీరతిరుపతి, శ్రీవెల్గపూడి, శ్రీవెంకటగిరి | శ్రీవెంకటాచలము | శ్రీవేంకటాద్రి, శ్రీకైలము శ్రీసప్తగోదావరంబు, శ్రీసర్పపురము, శ్రీ సింహాచలము

మల్లికార్జునుడు, వెంకటేశ్వరుడు చెరికొని వుండేది కొండలపైనే కైపులు కొండ’ అని శ్రీపర్వతాన్ని, కైపులు ‘కొండ’ అని తిరుమలను పిలుస్తారు శ్రీకైలానికి కుధరం, గిరి, పర్వతం | ప్రబృతం అని పెట్టన్నాయి తిరుమలకు ‘కొండ’ అని పేరు వాటికి పనిత్రతను ఆపాదించేందుకే ప్ర, దాని సమానార్థకం ‘తిరు’ చేర్చబడినాయి శ్రీనగం, శ్రీపర్వతం, శ్రీకైలం, తిరుమల తిరుకాళత్తి, తిరుకాళహస్తి

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

8. 1. 1 'శ్రీ' కి మతుప ప్రత్యయం 'మహా' | 'మహా' 'వీర' అనే విశేషణాలు స్థలనామాల ముందున్నాయి శ్రీమదహోబలము, శ్రీమదోరుగల్లు; శ్రీమద్దక్షిణ కాశీరావురము, శ్రీమద్బెల్లముకొండ, శ్రీమన్మల్లికార్జున ముఖమండపంబు శ్రీమహా మల్లికార్జున నగర భూపతి ప్రాసాదము, శ్రీమహానగము

8 1 2 స్థలనామ మహ్యంలో 'శ్రీ' కలపడం ఉదా—|| కారెమ శ్రీపురి

8 1 3 'స్రి' కి తదృశం సరి 'సరి' స్థలనామం మొదటవుండే సందర్భాలు సరికాకుల, సరిగిరి 'సరి' తమిళంలో 'చిరి' అవుతుంది 'చిరిగిరి' అని తమిళ ప్రయోగం.

8 1 4 'సరి' కి బహువచనం 'సరులు' 'సరుల' అనే విశేషణం 'దెవర కొంప' మురింగంటి సింగరాచార్యులు కలిపినాడు ఇలాంటి ప్రయోగం ఇదొక్కటే

8 2 శ్రేష్ఠతా వాచకాల్ని, దివ్యత్వాన్ని బోధించేపదాలు స్థలనామాలముందు లేదా చివర చేరినాయి దివ్య, సత్, వీర, ఇంద్రము, వరము అలాంటి విశేషణాలు దివ్యాది కూర్మంబు, సూర్యయెనిమిది దివ్య తిరుపతులు, సద్వైలగపూడి, వీరమెడపి, శ్రీ గిరింద్రంబు | శ్రీనగేంద్రంబు, దక్షిణాదిపురవరము

8 3 ఒకే పేరుతో ఉండే తీర్థం పలుకేత్రాలలో ఉన్నట్లు వేర్వేరు కవులు చెప్పినారు పాపవినాశనం అనే పేరున్న తీర్థం శ్రీశైలం (పు 37), త్రిపురాం తరం, సిద్ధవటం (పు 42) అలంపురం (పు. 48) తిరుమల (పు 182) కేత్రాలలో వున్నట్లు వర్ణితమైంది

8 4 తెలుగునాడులోని శివకేత్రాలను 'కాశీ' తోను, కైలాసంతోను సమానంగా కావ్యాలలో చెప్పడం ప్రసిద్ధం

శ్రీశైలం దక్షిణ కైలాసమని సోమన (పు 24,25), శ్రీ కాళవాస్తవి వద్దనున్న కొండ దక్షిణ కైలాసం, దక్షిణ కైలాసగిరిగా ధూర్జటి (పు 204,205) వర్ణించినారు

పలుచెల్లడిజారామాన్ని దక్షిణ కాశిగా వర్ణించిన శ్రీనాథుడే ఒకచోట కాళ వాస్తవి 'శ్రీమద్దక్షిణ కాశికాపురం'గా చెప్పడం విశేషం అలంపురం సమీపంలో కృష్ణాతీరాన ఉన్న 'ప్రాకటూరు' ను దక్షిణ కాశిగా చెప్పాల తిమ్మ భూపాలుడు వర్ణించినాడు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

8 5 తెలుగునాడులోని వైష్ణవత్వాన్ని ద్వితీయ వైకుంఠం లేదా తిరుపతిగా కవులు చిత్రించినారు అశోఖం ద్వితీయ వైకుంఠం (పు 79) సూర్యసిమిది తిరుపతుల్లో అశోఖం, మంగళగిరి, పెంకటగిరి, గ్రహార్యం, సింహాచలం (పు 248 247) వున్నాయి

8 6 భారతీయులకు గంగానది అంత పవిత్రమైన నది మరొకటి లేదు గంగానది మందాకినిగా స్వర్గలోకంలో భారతీగా భూలోకంలో భోగాపతిగా పాతాళ లోకంలో ప్రవహిస్తూ త్రైలోక్య పాపత్రయము సంతరించుకొనింది గంగానది పావనత్వాన్ని ఆరోపించేందుకు తెలుగునాడులోవుండే నదులకు, మడుగులకు గంగతో సారూప్యం చెప్పడమే గంగానది అనడమే స్వర్గంగ దిగివచ్చి ఈ నది అయింది అని వర్ణించడమే కావ్యాల్లో కనిపిస్తున్నది

గోదావరిని 'గోతమగంగ', 'గోతమీ గంగ', 'గంగ' 'గంగమ్మ' అని, వృద్ధ గోతమిని, 'వృద్ధగంగ' అని సువర్ణముఖిని, 'సువర్ణముఖి గంగానది రత్నము' అని నాగులేటిలోని ఒర మడుగును 'ఘనగంగ తా వచ్చి కలసిన మడుగు', 'గంగధార' 'శాహ్నువి మధు' అని, సింహాద్రి మీద తీర్థాన్ని 'గంగధార', అని కవులు వర్ణించినారు

శ్రీముష్ణంలోని సిత్యపుష్కరిణిలో తూర్పుభాగాన 'గంగ' వున్నదని శ్రీశైలం వద్ద నదికి 'పాతాళగంగ' అని, తిరుమలమీది ఒక తీర్థానికి 'ఆకాశగంగ' అని, సర సింహాని పాదసేవ కొరిన మందాకిని దివినుండి భువికి అవతరించగా స్వామి 'భవ నాశని' అనే పేరుంచినాడని కావ్యాలు చెబుతున్నాయి

శివుడు పంపగా బ్రహ్మ వెంట "సువర్ణకోభా విభవముతో బహుళ భంగ మహా ముఖరత్న సంపదన్ దెవనది యరంబు" వను దెంచింది అదే సువర్ణముఖి నది

8 7 తెలుగు స్థలనామాల్ని సంస్కృతీకరించడం వాటికో గొప్పతనాన్ని ఆపాదించడంగా కవులు భావించినారు తెలుగు సంస్కృత పదాల అర్థాలకు ఒక్కో సారి పొంతనగూడా లేకపోవచ్చు

ఇసుక పట్నం పైశాఖపురం, వీలేరు=పేలాసాని, ఓడూరు=ఓంకారము' ఓంకారపురము | ఓంకారపురి, ఓరుగల్లు=వికచక్ర నగరం | ఏకశిలానగరం, కందు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

కూరు | కందూరు | కండ్తూరు = కందపురం | కందనంశితావలం | తారభూమి ధరం |
కొండపల్లి దుర్గం = ధరణి భద్రుర్గం, గోదావరి = గౌతమగంగ | గౌతమి, చంచవోలు ,
సనద్ద్రప్రోలు = ధనద్రప్రోలు | ధనదపురం | ధనదుపురం, చెయ్యేరు = బాహుద, దేశంబు
తెల్ల = త్రిలింగదేశం, నల్లూరు | నెల్లూరు = విక్రమసింహ నగరం | సింహపురం |
సింహపురి | సింహవిక్రమ నగరం, నాగులేరు = సన్యాఖ్యతటిని, పలివెల = పల్వల
పురం | పల్వలపురి, పాలకొల్లు = షీరామం, పాలేరు = షీర తరంగిణి, పెన్న =
సుప్రయోగ, బొమ్మరాయపల్లి = బ్రహ్మరాయపురి మొగలేరు = కేతకినది, సంపర =
సాంపరాయ | సాంపరాయః గ్రామం | సాంపరాయపురం

8-8 సంస్కృతంలో వుండే పేర్లను తెలుగుదేయడం మరోపేశేషం
ఉదా॥ శ్రీకైలాస్ని 'కలిమి కొండ'గా కొర్రు గోపరాజు తెలిపిచినాడు

8-9 ఆయా స్థలాలకు ఆ పేర్లు ఎలావచ్చినాయో కవులు వర్ణించినారు
వాటిలో కొన్ని

8-9-1 నదితొని ఇసుక బంగారు వర్ణంలో వున్నందువల్ల స్వర్ణముఖి అనే
పేరు వచ్చిందని ఒక అభిప్రాయం "సువర్ణ శోభావివంబుతో బహుళ భంగ మహా
ఘోరత్య సంపదన్ దెవనది ధరంబు" దిగివచ్చి నందువల్ల 'సువర్ణముఖి' అనే
అనే పేరుంచినాడు బ్రహ్మ 'స్వర్ణముఖి' అని కూడా కవి ఒకచోట ప్రయోగించి
నాడు నిజానికి నది గట్లవెంబడి మొగలిపొద తెక్కువగా వున్నందువల్ల 'మొగలేరు'
అనే పేరు వచ్చింది దాని సంస్కృతరూపం 'కేతకినది' రాయలసీమలో చాలా
మటుకు పెద్దనదులు లెనందువల్ల 'ఏర్లు' గానే పిలుస్తుంటారు ఉదా॥ వెయ్యేరు
పెన్నేరు, మొగలేరు-ఇలా వాటిని సంస్కృతీకరించినపుడు బాహుదానది, సుప్ర
యోగనది కేతకినది అయినాయి

8 9 2 గోదావరి ఏడుపాయలుగా చిలి ఆపైన సముద్రంలో కలుస్తుంది
అందుకే సప్తగోదావరం అనే పేరు వచ్చింది భీమలింగ ప్రతిష్ఠాకోసం సప్తర్షులు
గోదావరిని తెచ్చినారు కాబట్టి సప్తర్షి మునిసింధువు, స్వప్రతాపన వాహిని, సప్త
గోదావరి అయిందని శ్రీనాథుని పలుకులు

8 9 3 పర్వతుడు తపస్సు చేసి శంకరుని తనమీద నెంకొమ్మన్నాడు
ఆ పర్వతుడే 'ప్రపర్వతం' అని సోమన నిర్వచనం

నాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

8 9 4 క=బ్రహ్మచేత, ఆకుల=పరివ్యాప్తమైనది కాబట్టి కాకుల/కాకుళ అయిందని వివరణ ఆకులమైన చిత్తంతో బ్రహ్మ చూచిన ప్రదేశం కాబట్టి కాకుల మైనది అని భట్ల పెనుమర్తి కోడండకవి వర్ణన. (పు 228-9)

8 9 5 శ్రీరంగనాథుడు “లక్ష్మణ మునిని చూసినాను. కూరేశదేశక స్వామిని చూచినాను మచింగంటిని (ఆతర్వాత మాస్తిని) పీఠెవ్వరనగా ఆ వ్యక్తికి ‘మచింగంటి’ అనే ఇంటిపేరు వచ్చింది ఆయన మచింగంటి సింగరాచార్యుల మూల పురుషుడు అంతకు ముందు వారి ఇంటిపేరు ఆనూహ్యం వారు ‘మరికల్లు’ అనే పేర్తో మూడు గ్రామాలున్నాయి ‘మరికల్లు’ ఔప విభక్తిక రూపం ‘మచింగంటి’ అయ్యే అవకాశం వుంది.

8 9 6 సరసింహస్వామి హిరణ్యకశిపుని చంపినపుడు “అహో బలమ్” అని దేవతలు ప్రశంసించినారు అందువల్ల సరసింహస్వామి ఆ ష్టత్రాసికి ‘అహో బలమ్’ అనే పేరుంచినాడని ఎర్రాచెగ్గడి వివరణ

8 9 7 రాజా మల్లన కీర్తిచంద్రికలు వ్యాపింపగా పొంగి, దానామృత శ్రేణిచే పముగల్లుకు ‘త్యాగసముద్రం’ అనే పేరు వచ్చిందని కొరవి గోపరాజు వర్ణన

8 9 8 ఖ=విష్ణుపాదం, అది=కొండ, విష్ణుపాదముండే కొండ ‘ఖద్రి’, ఖదిర వృక్షాలు ఎక్కువగా వున్నందువల్ల ‘ఖద్రి’ అయింది (పు 283)

8. 10 చెరువుల్ని, బావుల్ని త్రవ్వించి, సముద్రం అనే విశేషణం తగిలించడం, లేదా పెద్ద సరస్సుల్ని సముద్రం అనడం

ఉదా॥ రుద్రసముద్రంబు అనుపేరు. బావియును గాడియును గల్పించి (పు 172), చిలక సరస్సు=చిలక సముద్రం (పు 126)

8 11 అర్థాల్లో మార్పు వచ్చినా లెక్కచెయ్యకుండా పేర్లు మార్పుచేయడం సిద్ధపటంబు, సిద్ధపట్టణము సిద్ధాచలం, భీమనది, భీమరథి ఏకలిలానగరం, ఏకచక్ర పురం, సువర్ణముఖి=సువర్ణముఖి

8 12 ష్ట్రతాల పేర్లు ఎడ్లకు రైతులు పెట్టుకొన్నారు పెంజెల్లు పెద్ద ఇప్పగిరిళ, మహానంది నాథ, మలవరపు గిత్త (పు 137)

8 13 పేరులో కొంతభాగమే చెప్పడం మచిలి (మచిలీ పట్నం) పు 303, నర్మాల (పు 135) నర్మాలపాడు (పు 298)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

8 14 ఒకేపేరును పెద్దెరు నగరాలకు ప్రయోగించడం ఆంధ్రనగరంబు = వేంగి (పు 63) ఆంధ్రనగరం = ఓరుగల్లు (పు 143)

8 15 ఆంధ్ర భాషను 'ఆంధ్రజగతిభాష' అని శ్రీనాథుడు, 'ఆంధ్రదేశ భాష' అని విన్నకోట పెద్దన అన్నారు

8 16 'పెండ్లు తెలు' అని కృష్ణవాయలు అన్నాడు శ్రీ పర్వతం, కాశీ స్థలం, దాక్షామం త్రిలింగాలను ఆకరమైనందువల్ల ఆంధ్రదేశం 'త్రిలింగదేశం' అయిందని విన్నకోట పెద్దన (పు 189)

8 17 తరుణి అంగాల్ని తమప్రాంతాలలోని కొండలతోను, కరుమలతోను పోల్చడం వాగ్దేయ కారుల పెష్టత

అన్నమాచార్యులు రమణి వదనాన్ని 'సోమశిల కనుమ'గా పిలుచును 'గద్దెఱతి కనుమ'గా, తెమ్మోవిని 'పెట్టిల కనుమ'గా, చిత్రాన్ని 'చొంగరాసాని కనుమ'గా గుబ్బలు 'గుబ్బలి కొండ కనుమ'గా, 'మంతనాలకనుమ'గా (?) పోల్చినాడు శ్రీత్రయది కాని ఒకపదంలో సభియచన్గవలు 'సంగటి కొండలు'గా వుపయించబడినాయి

8 18 పస్త్రాల్ని, భూవణాల్ని ఆయా ప్రాంతాల పేర్లతో కలిపిచెప్పడం, అనాడు ఆప్రాంతాలనుండి ప్రవర్ధిని తెలుపుతుంది

కామ వరంబులు, సూరవరంబులు = వస్త్రాలు (పు 168), మట్టవారి సీమచీర (పు 253) నారాయణ వనము చీర (పు 296) బండరుచీటి (పు 298, 303) ముసి ముద్దరవెకెలు (పు 305) చాబ్బలికాయలు (పు 285) బండరు కమ్మలు (పు 298-7) పక్కపట్టవరహాలు (పు 298)

8 19 వ్యక్తి పేరును సమానార్థక పదాలతో సంబోధించడం విరూరి పెద్దాడ్రి, పెదగిరి | పెదాచలమంత్రి (పు 203)గా పిలువబడినాడు

8 20 ఊర్ల, నదుల పేర్లను వాతీయాలగా ప్రయోగించడం ఒక విశేషం కల ప్రస్తావన "మిలము గోదావరి గలిపి" అని ప్రయోగం బోడిగుండ్లు అనడానికి 'తిరుమూ కొప్పలు' (పు 284, 294) అని చమత్కారం

8 21 హైయూగ్ ల్యాంగ్ వర్ణనలో మహాంధ్రదేశానికి 'ధనకటకం' రాజు దానిగా చెప్పబడింది అదే ధాన్యకటకం "ధరయెల్ల శ్రీ ధాన్యకటకమయ్యె" అని కేతన, "శ్రీ ధాన్యకటకమై చెలువొందె రాష్ట్రంబు అని పింగళసూరన, "శ్రీ ధాన్య కటకమై చెన్నొందె దేశంబు" అని ప్రాళకవి మల్లన వర్ణించినారు ఈ అన్ని సందర్భాలలోనూ 'ధాన్యసమృద్ధిగల నగరం' అర్థంలో ప్రయోగించబడినా 'ధాన్యకటకం' పేరు గూడా స్ఫురిస్తున్నది

I ప్రాచీనాంధ్రదేశ విభాగాలు

టిలి, షోణి, త్వా, గడ్డ, ఘామి, భూమండలం, దేశం, నాడు, మండలం, రాజ్యం, రాష్ట్రం, విషయం, సిమ అనేవి ప్రాచీనాంధ్రదేశ విభాగాలుగా చెప్పబడినాయి ఇవన్నీ దాదాపు సమానార్థకాలు చెప్పేయ రావాల్సిన ప్రవారంలోకి వచ్చినవి ఏదే విభాగాలు ఏ పేర్లతో పిలవబడినాయో క్రింది పట్టి చిటపుతుంది

1 టిలి, షోణి, త్వా, గడ్డ భూమండలా భూమి (1) కృష్ణా నేతు మధ్యటిలి, త్రిలింగషోణి, పల్లెత్వా, పన్నాటిగడ్డ, త్రిలింగ భూమండలం, తెలంగాణ భూములు, తెలుగు భూమి, శ్రీకైల భూమి, శ్రీ స్వామి పుష్కరిణి చీరభూమి (ఇది మాత్రం రాజకీయ విభాగం కాదు)

2 దేశం/సుదేశం (13) ఏందనవాలిదేశం, కపిమ య్యులిదేశం, కంంగదేశం, కుమదాటిదేశం, కృష్ణాకులదేశం, కృష్ణానరదేశం, దేశం తెలుగు, పల్లెదేశం, పాకరాటిదేశం, వెంగిదేశం, త్రిగిరి తూర్పుదేశం, శ్రీ మధ్యాంధ్రసుదేశం

3 నాడు (15) అంజినాడు, ఏరుపిపిను, రమ్మనాడు, కాసలనాడు/రాసన్నాడు, ఇంటున్నాడు, హున్నాడు, పలనాడు, పలిరాడు/పలనాడు/పన్నాడు/పల్లె నాడు, పాకనాడు, పులుగులనాడు, పొత్తపినాడు, ములికినాడు, మొరసుచామ, వెలనాడు, దోగినాడు, స్పృనాటిరాష్ట్రం

4 మండలం (2) దుర్గంటి మండలం, కొండపేటి మండలం/కొండపేడు మండలం

5 రాజ్యం (7) ఉద్దగిరి రాజ్యం, కంంగరాజ్యం, కృష్ణదేవి వంశపుదిక్కు సెడిరాజ్యాలు గజపతివారి రాజ్యం, చంద్రగిరి దుర్గరాజ్యం, ఛర్మవర రాజ్యం, రాజమహేంద్ర ఘాటవనరాజ్యం

6 రాష్ట్రం (2) కంంగరాష్ట్రం, స్పృనాటి రాష్ట్రం

7 విషయం (2) పల్లెవిషయం, వెంగి విషయం

8 చీమ/శీమ/సీమ (15) అలింపుసీమ, కృష్ణానదీతీరసీమ, కొండపేడు శీమ, గజపతివారి శీ (సీ)మ, ఘట్టం శీమ, ఎత్తగంటి సీమ, జగన్నాథసీమ, దేవర కొండ సీమ, పడమటిసీమ, పలనాటిసీమ/పన్నాటిసీమ, పుట్టపల్లె సీమ ములికి నాడు సీమ, రాయలవారిసీమ, వెలరాటిసీమ, సింహాద్రిపర్వత సీమాంధ్రమిది

II. స్థలాల నామాంతరాలు

1 అంధ్రదేశం (22) అంధ్ర, అంధ్రక్షమామండలం, అంధ్రక్షతి, అంధ్రజగతి, అంధ్రదేశం, అంధ్ర ధరణి మండలి, అంధ్ర భూమండలం, అంధ్రభూమి, అంధ్ర మండలం, అంధ్ర, అంధ్రదేశం, అంధ్రభూతలం, అంధ్ర భూభవనం, అంధ్రా, తెలుగు, తెలుగు భూమి, పెండ్లి, త్రిలింగజ్ఞాని, త్రిలింగదేశము, త్రిలింగ, భూమండలం, దేశంబు తెలు

2 అహోబిలం (11) అహోబిలం, అహోబిల తీర్థం, అహోబిల పేర్వతం, అహోబిల పుణ్యతీర్థం, అహోబిలపురి, అహోబిలాభ్యుతీర్థం, అహో బిలగ్రామం, తిరువతి, ద్వితీయ వైచిలం, శ్రీయహోబిలం, శ్రీహోబిల

3 ఆదోని (5) ఆదవని, ఆదవని దుర్గం, ఆదవానీ దుర్గం, ఆదవని, ఆదోని దుర్గం

4 ఆరపేడు (7) ఆరపేటి, ఆరపేటిపురం, ఆరపేటి, ఆరిపేటి, ఆరుపేటి, ఆరపేటి, ఆరిపేటి

5 ఉదయగిరి (2) ఉదగిరి, ఉదయగిరి, ఉదయకైలం, ఉదయాచలేంద్రం, ఉదయాద్రి, ఉదయోద్వేధరం ఉద్దగిరి, పూర్వాద్రి, పూర్వావస్థాన

6 ఉమాధరజీధరం (2) ఉమ ధరజీధరం, ఉమామహేశ్వరం

7 ఎనుమల పల్లి (4) ఎనుమలపలి, ఎనుమలపల్లి, ఎన్నులపలి, ఎన్నుల పల్లి

8 ఏలేరు (5) ఏల, ఏలేటి, ఏలేలు, హేలా, హేలాతరంగిణి,

9 ఓటూరు (4) ఓంకారం, ఓంకారపుర పుణ్యక్షేత్రం, ఓంకారపురి, ఉంక్రియా నగరం

10 ఓరుగల్లు (14) అంధ్రనగరం, ఏకలితానగరం, ఏకశిలాపురం, ఏక శిఖిణానం, ఓరుగంటి, ఉరుగంటిపురం, ఓరుగల్లు, ఓరుంటి, ఓరుంటి పట్టణం, వార గంటి, వారగంటి, వారగంటి, వారగంటి, వారుగంటి

11 కందుకూరు (7) కందపురం, కందనంత్రితా చలేంద్రం, కందుకూరి నగరం, కందుకూరి పట్టణం, కందుకూరు, కందుూరు, కందుూరు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

12 కంబం (3) కంబము, కంబంమెట్టి, కంభంబు మెట్టి,

13 కణ్వనది (4) కణ్వ, కణ్వనది, కణ్వవాహిని, కణ్వపగా

14 కదిరి (3) కదిరి, కదిరె, ఖాది

15 కర్నూలు (7) కందనమాలి, కంచనమాలి, కంచనమోటు, కంచనోర్, కంచనాలి మహాపురి, కంచనోలు, కంచనోలుపురం

16 కర్పరపురం (5) కర్పర, కర్పరపురం, కర్పరాచలం, కర్పరాది, కర్పరాచలం

17 కర్మాది (4) కర్మాది, కర్మాదీశ్వరం, కర్మాదేశ్వరం, కర్మా, కర్మాదేశ్వరం

18 కళింగ (7) కళింగ, కళింగం, కళింగమెం, కళింగపురాంగణం, కళింగభూమి, కళింగరాజ్యం, కళింగరాష్ట్రం

19 కారెమహాడి (5) కారెమహాడి, కారెమశ్రీపురి, కార్యమపురి, కార్యమపురి, కార్యమహాడి

20. కాళహస్తి (11) కాళహస్తి, కాళహస్తినగరి, కాళహస్తిపురం, కాళహస్తి మహాస్థానం, కాళహస్తిపురం, తిరుకాళి, తిరుకాళహస్తి, దక్షిణకైలాసం, శ్రీకాళి ద్వీపం, శ్రీకాళహస్తి, శ్రీకాళహస్తి

21 కాళహస్తిగిరి (13) అంతరదీపారజిత పర్వతం, అమలస్థానగం, చలభౌత కైలం, కాలదిగ్భాగ కైలాసకైలం, కాళహస్తి భూధరం జముని దిక్కు వెండికొండ, జముని దిక్కు వెండిమల, నిలమహాద్రి, నిరాచలం యమాళ వెండిమల, యామ్యుభంగ కైలాసగిరి, యనారజితాది హేమముఖి కాలస్థకైలాసం

దక్షిణకైలాసభూధరం దక్షిణకైలాసకైలం దక్షిణరజితశిథిధరం దక్షిణరజితగిరి దక్షిణరజిత శిఖరి దక్షిణ కైలాసగోళం దక్షిణ కైలాసభరం దక్షిణ కైలాస భరణీధరం దక్షిణదిశాకైలాసం

22 కాళేశ్వరం (4) కాళ, కాళేశ్వరం, మహాకాల, మహాకాలేశ్వరం

23 కుమారగిరి (8) అమరాచలం, కుమారగిరి, కుమారగిరి పర్వతం, కుమారగిరింద్రం, కుమారపర్వతం, కుమారకైలం, కుమారాచలం, కుమారాద్రి

ప్రచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

దక్షిణాపథకాశికా, దక్షిణాపథకాశికా నగరి, దక్షిణాపథకాశీ, దక్షిణాపథకాశీనగరం,
దక్షిణాపథకాశీ వనవాటి, దక్షిణాపథకాశీ బస్టాండ్, దక్షిణాపథకాశీ రామాలయం, దక్షిణాపథకాశీ
రామాలయపురం, దక్షిణాపథకాశీ రామాలయం, దక్షిణాపథకాశీ రామాలయపురం, భీమవరం,
భీమావరం, భీమేశ్వరం, శ్రీ దక్షిణాపథకాశీ, శ్రీ దక్షిణాపథకాశీపురం, శ్రీ దక్షిణాపథకాశీపురం,
శ్రీ మద్యుక్త కాళికాపురం

వివి మ్యూడి (½) దున్నాంబికోండ, చున్నాడి, మ్యూఫరసేధరం, మ్యూఫరా
ధరం

34 భరణికోట (5) భరణాలిపేట, భరణిపాలపురి, భరణివరణనగరం
శ్రీ భాస్కరటకం, ౨ భాస్కరాచార్యుల

35 ధర్మపురి (6) ధర్మపురం, ధర్మపురపాత్రం, ధర్మపురి, ధర్మపురి,
ధర్మపురినది, 35 ధర్మపుర

36 సంద్యాల (4) సందేల, సందెలపురం, సంద్యాల, సంద్యాలపురం

37 స్కాలపాడు (3) నమ్మల, నమ్మలపాటి సగరవరం, స్కాలపాటిపురి

36 సర్పాండ (3) నల్లకొండ, నల్లగొండ, నల్లంగొండ

29 నాగులేడు (4) నాగులేటి, నాగులేడు, నాగులేయి, సర్వాభ్యంతరిని

40 నెల్లాయ (7) నల్లాయ, నెల్లాయ, విక్రమపురీసగరం, విక్రమసింహాభ్యు
నగరం, విక్రమసింహాభ్యునగరం సింహపురం, సింహపురి, సింహాక్రమనగరం.

41 పదైక (4) పదీన, పదీనచానం పదైక, పదైకం

42 పన్నాకు (11) పరిపాటను, పరిపాటిసీమల, పరిపాటి, పరిపాటి, పన్నాసి, పన్నాటిగడ్డ, పన్నాటిసీమ, పత్తిశ్శా, పత్తిదేశములు, పత్తిపాటి, పత్తిపిషయం

48 పల్నెల (3) పల్నెలపురం, పల్నెలపురి, పల్నెలస్థానం

44 పాకనాడు (౩) పాకనాటి, పాకనాటిచెళం, పాకనాడు

45 పాడుగల్లు (3) పానుగంటిదుర్గం, పానుగంటిదుర్గం, పానుగల్లు

40 పాల్కురికి (6) పాలకరికి, పాలకదికి, పాలుకరికి, పాల్కురికి
పాల్కురికి, పాల్కురికి

47 పాలనూరు (7) పాలనూరి, పాలనూరు, పాలనూరు, పాలనూరు, పాలనూరు,
పాలనూరు, పాలనూరు

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

48 పాలేరు (2) షీరతరంగిణీ, పాలేటి

49 పీరాపురం (10) పీరాపురి, పీర, పీరపురి, పీరాపట్టణం, పీరాపురం, పీరాపురి, పీరాపురం పీరాపురపట్టణం, పీరాపురం, పీరాపురవరం

50 పుష్పగిరి (3) పుష్పగిరి, పుష్పగిరింద్రం, పుష్పనగం

51 పెన్నానది (4) పెన్న, పెన్ననది, పెన్నానది, సుప్రయోగ

52 ప్రాకటూరు (8) ప్రాకటూరి, ప్రాకటూరిపురి, ప్రాకటూరు నగరీ

53 దెజువాడ (5) జయవాడ, వెజువాడ, విజయవాటి, విజయవాటిక, విజయవాడ

54 వద్రాచలం (4) వద్రగిరి, వద్రనగం, వద్రలైలిఖానాగం, వద్రాచలం

55 భవనాని (8) భవనాళని, భవనాళనీ, భవనాళనీనది, భవనాళి, భవనాళిని భవనాళి

56 భీమరథి (5) భీమనది, భీమనది, భీమరథి, భీమరథి, భైమ

57 మలాపహరిణి (3) మలాపహ, మలాపహరి, మలాపహరిణి

58 ములికినాడు (4) ములికినాటి, ములికినాడనుసీమ, ములికినాడు, ముల్కినాటి

59 మువ్వ (2) మువ్వ, శ్రీమువ్వపురి

60. మొటవాడ (2) మొటవాడ, మోటాటి

61. యాదగిరి (3) యాదగిరిదుర్గం, యాదగిరినగరం, యాదవపర్వతం

62 రాజమహేంద్రవరం (5) రాజమహేంద్రం, రాజమహేంద్రదుర్గం, రాజమహేంద్రపురం, రాజమహేంద్రవరం, రాజమహేంద్రవరాధిపురి

63 రామగిరి (4) రామగిరి, రామగిరిదుర్గం, రామగిరిపట్టణం, శ్రీరామాచలం

64 పీరభద్రాచలం (2) పీరభద్రగిరి, పీరభద్రగిరి, పీరభద్రాచలం

65 వృద్ధగౌతమి (3) వృద్ధగంగ, వృద్ధగంగా, వృద్ధగౌతమి

66 వెలుగోడు (5) వెలిగొటి, వెలిగొడు, వెలుకొంటి, వెలుగోటి, వెల్గొటి

67 వెంగి (9) వెంగి, వెంగి, వెంగిదేశం, వెంగిమహారాష్ట్రం, వెంగి విషయం, వేగి, వెగినాటి, వేగినాడు, వెగి

68 చెద్రాది (8) ఆగమకైలం, సిగమగిరి, సిగమగిరి, వేదగిరి, చెదనగం, వేదకైలం, చెద్రాది, వేద్రాది

[పాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు]

69 చెములవాడ (2) లేములవాడ, వేములవాడ

70 శిరతని (3) చిరుతని, తిరతని, శిరతని

71 శ్రీహర్మం (4) హర్మం, దివాదిహర్మం, శ్రీహర్మం, శ్రీహర్మ
సంసం, శ్రీహర్మస్థలి

72 శ్రీశైలం (29) చలిమికింప, చుధర, గిరి, చిరిగిరి, నయనాద్రి, పర్వత,
ప్రఖ్యత, ముక్తిప్రేతం, రమాక్షమాధరం, ప్రేమధరం, శ్రీకల్పం, ప్రేగిరి, ప్రేగిండ్రం,
శ్రీనగం, ప్రసంగకల్పతరువు, శ్రీనగ కామచేష్ట, ప్రసంగవక్రిపత్తి, ప్రసంగవార్షాము,
శ్రీనగాంభోజి, శ్రీనగోత్తంగమణి, ప్రసంగండ్రం, శ్రీవర్వతం, ప్రేవర్వతప్రేతం,
శ్రీవర్వతేంద్రం, ప్రేవర్వత స్వర్కపేది, శ్రీభూధరం, ప్రేమహానగరం, ప్రేశైలం, సిరిగిరి

73 సర్పవరం 3) శిసర్పపురం, సర్పపురావిదానం, సర్పవరం

74 సప్తగోదావరం (12) సప్తగోదావరం, సప్తగోదావరసింధు, సప్తగోదా
పరసింధువు, సప్తగోదాహరి, సప్తగోదామసింధు, సప్తగోదావరి, సప్తతాపసవాహిని,
సప్తమసి తీర్థం, సప్తమసింధు, సప్తమసింధువు, సప్త గోదావరి, సప్తసింధు,
సప్తమంధువు

75 సంపర (3) సాంపరాయగ్రామం, సాంపరాయణగ్రామం, సాంపరాయ
పురం

76 సింహాద్రి (3) సింహగిరి, సింహభూధరం, సింహశైలం, సింహచలం,
సింహాద్రి, సింహాద్రి

77 సిద్ధవటం (3) సిద్ధపట్టణస్థానం, సిద్ధవటం, సిద్ధాచలం

78 స్వర్ణముఖిని (23) అవిముక్తం, అష్టాపదముఖి, కనకముఖి, కలశీ
సుతగిరికన్యాకైవలీనీ, కాంచనముఖి, కుంభజక్షతిధరకన్యక, కుంభజగ్రావసుతా,
కుంభసంభవ భూధర కన్యక, కేరకినది, కేతకితదిని, కేతకిద్విపవతి, కేతకిద్విపవతి,
తెలిక్యావగ, పొన్నుఖిరి, పొన్నుఖిరినది, మొగలేరు, సువర్ణముఖిరి, సువర్ణముఖిరి గంగా
సంరతన్నం, స్వర్ణముఖి, స్వర్ణముఖినినది, హేమముఖి, హేమముఖి ద్విపవతి,
హేమముఖి సింధు

79 హృద్భంగశైలం (3) శతగిరి, హృదయ భంగాఖ్యన్ జగత్పూతంబైన
నగం, హృద్భంగశైలం

III. స్త ల సూ చి

అంజనగిరి 184
 అంజనాద్రి 252
 అంజినాటికొండలు 208
 అంతఃదిశారజతపర్వతము 210
 అంతర్వేది 275, 281, 310
 అండుగురి 235
 అంధ్ర 7, 83, 153, 155, 163, 167
 198, 288, 311
 అంధ్రక్షమామండల - 124
 అంధ్రపిఠి 154
 అంధ్రజగతీ 120
 అంధ్రదేశ 189
 అంధ్రదేశంబు 157, 189
 అంధ్ర ధరణిమండలి 101, 162
 అంధ్రనగరంబు 63
 అంధ్రభూమండల 122
 అంధ్రభూమి 171, 228
 అంధ్రభూమి 222
 అంధ్రమండలంబు 167
 అంధ్రాంధ్ర మోసాల 144
 అగస్త్యగ్రామము 213
 అట్లూరి 135
 అద్దంకి 72, 242, 268
 అనంతగిరి 197, 249
 అనంతభోగ్యరస్థానంబు 115
 అనుమగంటి 135
 అన్నచౌడవరమహాగ్రహారము 122
 అబ్బలూరు 51
 అమరామంబు 98
 అమరామపుర 49
 అమరామము 52
 అమీనుపురము 243

అమీనుపురము 244
 అమ్మగామపురవర 10
 అయిలకొండ 236
 అయ్యంకిపురాగ్రహార 202
 అయ్యంకొండ 236
 అరియేటి 122
 అరుణాచలము 85
 అరేటి 122
 అరేడు 122
 అర్హిరాజపరీతభూభవన మధ్యాంధ్ర
 ప్రమా 128
 అలంపురంలోని తీర్థాలు 45, 16
 అలంపూరిసీమ 286
 అలంపూర 20
 అల్లూరి 165
 అవాచీనకైలాస నికటంబు 205
 అవాచీన స్థాణునగంబు 205, 208
 అవాచీన స్థాణునగము 210
 అవిముక్తము 214
 అవుకు 236, 266
 అప్పిచరి 182
 అశ్వమేధాద్రీ 159
 అశ్వమేధాద్రీముఖ్యగిరులు 29
 అష్టాపదముఖ 211
 అసికినియా 232
 అసికినీ 232
 అశోబల 76, 78, 79, 80, 81, 82, 154
 170, 179, 243, 241, 246,
 276, 299, 303
 అశోబలం 88
 అశోబలంబు 78, 80, 83, 168, 272
 అశోబలతీర్థ 76, 77, 80, 154

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

అహోబలచీర్ధంబు 80	ఆదవని 266, 268, 290
అహోబలపర్వత 222	ఆదవనిదుర్గ 281
అహోబలపుణ్యతీర్థము 150	ఆదవని దుర్గంబు 280
అహోబలపురి 76, 77	ఆదవాసీదుర్గ 236
అహోబలము 79, 80, 155, 157, 248, 281, 307	ఆదవనిదుర్గ 236
అహోబలస్నాననివాసు 80	అదిమరామము 128
అహోబలాభ్యుతీర్థము 154	అనియ 303
అహోబలేన 76	ఆనేనిపురము 136
అహోబలగ్రావప్రాంతము 173	అనుదాలపల్లి 139
ఆంధ్ర 3, 32, 58, 61, 65, 70, 73, 149, 149, 160, 196, 200, 230, 232, 233, 242, 251, 252, 254, 255, 256, 261, 277, 381, 288, 301, 302, 303, 311	ఆరణగండ్ 133
ఆంధ్రదేశ 62, 64, 96, 139	ఆరవీటి 236, 252
ఆంధ్రదేశం 266	ఆరవీటిపుర 236, 252
ఆంధ్రదేశంబు 53, 127, 228	ఆరవీటిపురము . 35
ఆంధ్రదేశపు 33	ఆరవీటి 225
ఆంధ్రదేశము 228	ఆరవీటి 288
ఆంధ్రనగర 149	ఆరుకూడ 304
ఆంధ్రనగరాత్ 63	ఆరువీటి 289
ఆంధ్రభూతలము 228	ఆరువీటి 225, 245
ఆంధ్రభూమివనమధ్యము 100	ఆర్వీటి 266, 289, 290
ఆంధ్రా 3	ఆర్వేల్లి 136, 142
ఆంధ్ర 201	ఆశ్వాసితీర్థ 262
ఆకాశగంగ 182	ఆవాహన చిర్త 39
ఆకాశగంగా తరంగిణి 272	ఆవాహన తీర్థంబు 26, 39
ఆకుపీటి 288	ఇంద్రకిలంబు 50, 148
ఆకుపీటిపుర 239	ఇంద్రకిలంబైల 214
ఆకుపీటిపురి 238	ఇక్ష్మేరి 294
ఆగమశైల 77	ఇనపురము 278
ఆకుమారి 168	ఇప్పగిరి 137
ఆకుమారు 138	ఇనమూరి 52
	ఇవ్వమూరి 147
	ఇవ్వమూరి 147
	ఉడుమురికి 28, 207
	ఉడుమూరు 206

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

ఉత్తరద్వార 30
 ఉత్తరమలూరి 256
 ఉదగిరి 303
 ఉదయగిరి 194, 197, 217, 237
 286, 290
 ఉదయశైలము 167
 ఉదయాచలంబు 194
 ఉదయాద్రి 194, 195, 197, 217
 ఉదయోద్వేగధర 199
 ఉద్దిగిరి 179
 ఉద్దిగిరిరాజ్య 236
 ఉమాధరచంద్రము 48
 ఉమామహేశ్వరంలోని తీర్థాలు 40
 హనుమాని 179
 హనుగొండ 249
 పెద్దనపూడి 153
 ఎనుములపల్లి 251
 ఎనుములపల్లి 251
 ఎన్నులపల్లి 251
 ఎన్నులపల్లి 251
 ఎన్నులకంచుము 183
 ఎలమంచిలి 67
 ఎలమూరు 251
 ఏకచక్రపురి 282
 ఏకపీఠాగారగోష్ఠంబు 144
 ఏకశిలానగరంబు 143, 149
 (ఏక) పానగరము 90
 ఏకశిలాపురంబు 143, 251
 ఏకశిలాపాదానము 170
 ఎడుమిడిమెలు 134
 ఎరుప (నాడు) 6
 ఏర్పూరి 149, 150
 ఏలుప (నాడు) 62
 ఏల 115

ఏలూనగరంబు 283
 ఏలూరు 298, 304
 ఏలేటి 113
 ఏలేటి 100, 113
 ఏలేశ్వర 159
 ఏలేశ్వరంబు 40, 152, 157
 ఏలేశ్వరంలోని తీర్థాలు 40, 41
 ఏలేశ్వరంలోని పర్వతాలు 41
 ఏలేశ్వరము 136
 ఒంటిమిట్ట 173, 179, 201, 292
 ఒడ్డాది 122, 124, 125, 195
 ఒరయూర 10
 ఒరయూరికి 10
 ఒరయూరపురవర 10
 ఓంకారంబు 129
 ఓంకారపుర పుణ్యక్షేత్రంబు 117
 ఓంకారపురి 116
 ఓంక్రియానగర 114
 ఓగునూతల 179, 180
 ఓగునూతులొ జగీషపెద్దకోన 180
 ఓరుగంటి 144, 145, 170
 ఓరుగంటినగర 236
 ఓరుగంటిపురంబు 141, 143
 ఓరుగల్లు 144, 304
 ఓరుగల్లునగర 236
 ఓరుగల్లు పేరు 143
 ఓరుగల్లులోని గుళ్ళు, మసీదులు 144
 ఓరుగల్లులోని ప్రదేశాలు 143
 ఓర్కంటి 145, 251
 ఓర్కంటి పట్టణంబు 146
 ఓర్కంటి మండలము 146
 ఔష 289, 290, 304
 కంకణంబులపల్లె 134
 కంకిపాటిపుర 254

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

కంగొండి 305	కడిరి 12, 187, 292, 304
కంచెర్ల 286	కదిరె 221
కండ్డికోట 268	కనకగిరి 187, 195, 218
కందనయోలి 280	కనకవర్ణతము 313
కందనయోలికోట 280	కనకముఖరీ 211
కందనవోలి 201	కసిగిరి 305
కందనవోలిదేశంబు 286	కనుమయవ్వతిదేశంబు 141
కందనవోలి 201	కనుమయవ్వతిదేశపు 143
కందనవోలు 235, 236	కన్యాపిలంబు 318
కందనూరు 304	కపిలేశ్వరంబు 29
కందనోత్ 235	కప్పకొండ 126
కందనోలిమహాపురి 236, 237	కప్పడి సంగమేశ్వరంబు 24
కందనోలు 225	కమలాచల 207
కందనోలిపురము 236	కమలాచలాగ 121
కందపుర 219	కమలాద్రి 124, 127, 128
కందసంశ్రితాచలేంద్ర 226	కమ్మనాటి 7
కందుకూరి 219	కరణదేశపు 141, 145
కందుకూరినగరీ 220	కరవీరవసం 38
కందుకూరిపట్టణ 220	కరవీరేశ్వర తీర్థం 38
కందుకూరు 291, 304	కరాపర్తి 83
కందూరు 268	కరిద్విషన్నగ 223
కందూర్కి 269	కర్నూరు 249
కండ్లూరు 268	కర్నూరుపుర 248
కంబంబుమెట్టు 197	కర్నూరాచల 248
కంబము 304	కర్నూర్పాది 248
కంబంమెట్టు 242	కర్మహరిశ్చరతీర్థము 318
కడప 180, 266, 278, 296, 304	కర్మహరిశ్చరంబు 318
కడవకొలను 305	కర్మారి 317
కడవనె తము 305	కర్మాశీశ్వరము 317
కణ్ణ 100	కలదొతశైలశిఖరాలయగేహము 211
కణ్ణనది 127	కలశీసుతగిరికన్యాశైవలనీతట 212
కణ్ణవాహిని 99, 123	కలిమికొండ 169
కణ్ణాపగా 102, 118	కలువ 184
కడశీవన 17, 128, 129	కలువకోలు 235

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు

కలువపల్లి 124	కాకుళాభ్యాపురము 232
కలువాయి 304	కాకుళా హ్యాయము 229
కల్పాయ 304	కాకాలని 50
కల్పిని 127	కాకాల్లి 147
కళింగ 2, 5, 6, 34, 53, 61, 84, 70, 93, 120, 126, 139, 149 160, 167, 196, 201, 216, 222, 228, 251, 257, 277, 292, 301	కాదేనిగుడి 206
కళింగము 257	కానాల 292
కళింగదేశ 198, 222, 237	కామవరము 168
కళింగదేశము 84, 228, 303	కారెమపూడి 136
కళింగధరాంగణము 291	కారెమ శ్రీపురి 299
కళింగనగరము 84	కార్యమపు 137
కళింగపట్టణము 5	కార్యమపురి భూమి 132
కళింగపురము 84	కార్యమపూడి 132, 133, 137
కళింగభూమి 302	కార్వేట్ 292
కళింగము 308	కార్వేటి 292
కళింగరాజ్య 199	కార్వేటినగర 292
కళింగరాష్ట్రము 87	కార్వేటినగరం 294
కళింగైవైకుంఠము 294	కార్వేటినగరము 294
కసిమికోట 126	,, నగరాన 294
కాంచనముఖి 211	కాలదిగ్భాగ కైలాసైలము 210
కాంచూరు 305	కాల్పవృక్ష 120
కాచిత సరపాల కటక 70	కాళ 276
కాకుళాభిధానము 229	కాళవాసి 91, 92, 119, 130, 139, 203, 208, 209, 210, 211, 265, 269, 270, 289, 291, 299, 305, 307
కాచున 88, 146, 230, 238	కాళహస్తినగరీ 163
కాకుళక్షేత్ర 229, 230	కాళహస్తిపుర 203, 213
కాచుళనగరవరము 230, 232	కాళహస్తిపురము 91, 210
కాకుళపట్టణాభ్యుము 232	కాళహస్తిభూధరసమీపము 23
కాచుళపు 147	కాళహస్తిమహాస్థానము 151
కాకుళము 230	కాళహస్తి శశిరేఖురదివ్యనివాసపంక్తి 211
కాకుళ సదన 230	కాళహస్తిపుర 208
కాకుళాభ్యాతపురము 230	కాళింగ 196, 235, 242, 252, 277, 288

- కాశ్యప 189
 కాశ్యపరంబు 170
 కాసలనాట 244
 కాసల్నాట 141
 కాసల్నాటి 141, 145
 కిన్నరేశ్వరము 73
 కిల్లెడ 126
 కుండలాముఖతీర్థంబు 116
 కుండలాముఖము 116, 127
 కుండికాంబుజవని 118
 కుందర 276
 కుందవరపు 276
 కుందుర్తి 304
 కుంభజపితీధర కనక 212
 కుంభజగ్రావసుతా 212
 కుంభజగ్రావసుతాపతిరగిరి
 కాసన మధ్యము 206
 కుంభసంభవకుంభిధరకన్యా 212
 కుంభసంభవధరాధరకన్యా 210, 212
 కుక్కుచేశ్వరంబు 11/
 కుక్కుచేశ్వరవరకుండి 139
 కుధర 11
 కుమారగిరి 85, 87
 కుమారగిరిపర్వతంబు 86
 కుమారగిరిరాజు 86
 కుమారగిరిప్రద 87
 కుమారగిరిప్రదంబు 42
 కుమారదేవగ్రామము 127
 కుమారపర్వతంబు 86
 కుమారభూభృత్యార్వభృత్యము 42
 కుమారవన 112
 కుమారశైల 16, 21, 42
 కుమారాచల 42, 87
 కుమారాద్రికి తూర్పున 21
 కుమారరామ 189
 కుమారరామము 112, 117
 కుముద్వతి 11
 కురవిపురము 251
 కురుదుర్తిపురము 67
 కురుమలూరి 73
 కురుమలూరి 60
 కురువాటిరాజ్య 141, 146
 కూచిమంచి 307
 కూటాగుళ్ళ 304
 కూడలి 24, 47
 కూడలిసంగమేశ్వరము 47
 కూడలి సంగమేశ్వరు 24
 కూడలిసంగమేశ్వరములోనితీర్థాలు 47
 కూర్మగ్రామము 67
 కృకచారుధ్వజ పరిచా 200
 కృష్ణ 137, 150, 170, 218, 222
 227, 237, 238, 208,
 281, 290
 కృష్ణవరగి యశోస్థిరముల 291
 కృష్ణలెంకల 241
 కృష్ణచిరము 284
 కృష్ణమాచూల తిరుమాళిగ 59
 కృష్ణపాణి 154
 కృష్ణపాణి 36, 47, 78, 83, 148,
 152, 157, 160, 172, 20
 212, 224, 225, 208, 27
 295, 290, 303
 కృష్ణానికి దక్షిణపుదిక్కున నడిచే
 రాహులును దుర్గాలున్న 269
 కృష్ణపాణి 213
 కృష్ణపాణిపాణి 83
 కృష్ణపాణిమహానది 159
 కృష్ణపాణిమహానదిరంబు 98

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

కృష్ణా 229, 257, 289
 కృష్ణాటాలదేశ 232
 కృష్ణాగోతమీ మధ్యభూమి 195
 కృష్ణగోతమీసరిచంద్రరాశిభువనతరంతానీ
 (శ్రీ)తిగిరి దుర్గ భక్త మహితం 243
 కృష్ణాతడిసి 232
 కృష్ణాతడినీతలు 232
 కృష్ణాతడినీతలుం 228
 కృష్ణాతడినీ తలుము 147
 కృష్ణాతడిన్యాయతతలు 232
 కృష్ణాతరంగిణి 232
 కృష్ణాతరంగిణి 229
 కృష్ణాతీరదేశ 232
 కృష్ణాతీరదేశము 302
 కృష్ణాతీరము 228, 302
 కృష్ణానది 228
 కృష్ణానదీ తీరము 299
 కృష్ణానదితీరసీమ 287
 కృష్ణాపూర్వతీర 232
 కృష్ణాభిధానతడినీతలు సుప్రతము 231
 కృష్ణాసరిత్ 232
 కృష్ణాసరిత్రి 232
 కృష్ణాసేతుమధ్యక్షితి 235
 కేతకీనది 204, 211
 కేతకీతడిని 211
 కేతకీద్వీపవతి 212
 కేతకీద్వీపవతి 209
 కేతక్యాపగ 212
 కైలాసకోట 243
 కొండ (తిరుమల) 294
 కొండపల్లి 127, 197, 291
 కొండపల్లి 255
 కొండపల్లి 196, 199, 236, 242
 కొండల 183, 269

కొండవీటి 199, 221
 కొండవీటిదుర్గ 236
 కొండవీటి 197
 కొండవీటిపురదుర్గ 201
 కొండవీటి మండల 197
 కొండవీడు 135, 195, 197, 199,
 218, 221, 245, 290, 291,
 303
 కొండవీడుపురంబు 96
 కొండవీడు మండలా 196
 కొండాపురము 305
 కొండాదు 305
 కొండపల్లి 269
 కొండవీటికి 269
 కొండవీడు 268, 269
 కొండవీడు శీమ 269
 కొక్కల్లు 305
 కొట్టాన 195
 కొట్టికల్లు 268
 కొట్టిదొన 67
 కొత్తకోట 304
 కొదమగుండ్ల 183, 185
 కొదమగుళ్ళపుర 298
 కొమరేట 112
 కొమరేటి 112
 కొమ్మదుర్గం 163
 కొమ్మూరి 302
 కొయ్యలకొండ 242
 కొరవి 168
 కొలని 67, 138
 కొల్లాపురము 127, 128
 కొల్లాపురమ్మ 282
 కొల్లాపురి 128
 కొల్లాపురీ 223

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

కోట 235	గంగాపురి 249
కోటకొండ 304, 305	గంగావతి 237
కోటిపల్లి 52, 115, 116	గంగినేనికొండ 235
కోటిపల్లి తీర్థము 127	గంగెరు 304
కోన 180, 195	గండరకోట 297
కోనచముద్రం 294	గండవర 120, 187
కోనిరి 200	గండవరంబు 304
కోనేటి 182	గండికోట 181, 236, 266, 304
కోనేరు 225	గజకాసనము 205
కోరంగి 139	గజపతివారి రాజ్యం 269
కోర్కొండ 256	గజపతివారి శివు 268
కోలంకి 134	గజపతివారి సీమ 269
కోవూరి 51	గట్టు 311
కోవెల 264	గట్టుభూములు 134
కొంతేయ 100	గడికోట 256, 257, 266
కొంతేయంబు 123	గద్దెరాతికనుమ 186
కొంతేయా 102	గద్దెపర్వత 23
కొంతేయి 118	గద్వాల 305
క్రొత్తచర్ల 67	గరికెపాటికి 134
క్రొడుగల్ 283	గరికెపాటు 134
ఖగాధీశ్వర 156	గరుడాచల 77
ఖాద్ర 283	గరుడాద్ర 77, 156, 184, 223
క్షతగిరి 169	303
క్షితిధరకన్యక 204	గరుడాద్ర కందరస్థిరమందిరంబు 77
క్షీరకుండ 128	గంగధారా 309
క్షీరతరంగిణి 213	గార్లపాటి 91
క్షీరారామంబు 98	గిరి 31
క్షీరారామము 21, 50, 128,	గుంటూరి 59
క్షేమామరేశ 299	గుండతీర్థము 36
గంగ (గోదావరి) 149, 170	గుండముకోట 134
గంగతావచ్చి కలసి నమడుగు	గుండకమ్మ 207
(గంగధార) 137	గుడిపాటికోట 280
గంగధార 137, 299	గుడిపూడి 48, 98
గంగమ్మ 125	గుడిబండ 304

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

గుడిమెట్ట 7
 గుడ్లూరి 164
 గుడ్లూరు 74
 గుత్తి 187, 238, 245, 286, 288,
 303
 గుత్తిదుర్గ 202, 236
 గుప్తమాహేశ్వర 128
 గుట్టి లిక్కిండకన్నమ 187
 గుమ్మినేనిపాకెంబు 304
 గుమ్మడంపాడు 134
 గురనాల 182
 గురజాలపురము 132
 గురిజాల 142, 171
 గురురాయపట్టణ 249
 గుర్రంకొండ 288
 గుహపుష్కరిణీతల 200
 గూడలాటూరి 257
 గొయ్యిరి 201
 గొట్టరిపు 201
 గొట్టూరి 24, 134, 201, 290
 గొట్టూరి 201
 గొట్టూరు 304
 గొగుంపాటి 310
 గొదారి 294
 గొదావరమ్మ 118
 గొదావరి 3, 36, 38, 48, 58, 60,
 69, 78, 91, 118, 127, 148,
 218, 220, 225, 226, 299
 గొదావరి 59, 83, 102, 118, 121,
 125, 160, 266, 268, 285,
 289, 290
 గొదావరితటంబు 234
 గొదావరితీరము 83, 226
 గొదావరినదీ 128

గోపవరపు 188
 గోలకొండ 218, 244, 257, 266,
 267, 278, 289, 290, 291,
 294, 303
 గోలకొండదుర్గ 243
 గోలకొండపుర 236
 గోలకొండపురంబు 290
 గోలకొండ 267, 268
 గోలకొండ 236, 266
 గౌతమకన్యా 126
 గౌతమకన్యాతటిని 118
 గౌతమగంగ 172
 గౌతమి 99, 117, 150, 155, 156
 170, 171, 172, 195, 224,
 227, 257, 280, 281, 285.
 గౌతమి దక్షిణంబు 171
 గౌతమిప్రాంతము 224
 గౌతమీ 128, 212, 236, 276,
 280, 289
 గౌతమీగంగ 116, 118, 128, 149,
 172, 207
 గౌతమీగంగా 130
 గౌతమీతటమునందు అగ్రహారముల 121
 గౌతమీతటిని 139, 243
 గౌతమీతటిని 275
 గౌతమీతీర కాననము 170
 గౌతమీతిరంబు 98
 గౌతమీతీర అగ్రహారములు 124
 గౌతమీ నామ 241
 గౌతమీపరిసరంబుల 241
 గౌతమీమహానది 155
 గౌతమీసింధు 100, 155
 గౌరీమహేశ్వర మసనామలిఖి 136
 గౌరీవన 128

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

సుంటుపేడేశ్వరంబు 37	చిరిగిరి 34
సుట్టం శీమ 266	చిరుతని 279
సంచుమల 164	చిల్కనముద్రము 128
చందనపాటి 236	చీకటి 128
చంద్రగిరి 236	చీని 304
చంద్రగిరి దుర్గంబు 338	చుక్కపల్లి 187
చంద్రగిరి దుర్గరాజ్య 238	చెంచుమల 126
చంద్రవాగ 30, 60, 148, 172, 221, 227, 303	చెందలూరి 160
చంద్రభాగానది 137, 139	చెడలువాటిపుర 221
చంద్రరేఖానదీ 299	చెడలువాడ 161
చంద్రాద్రి 133, 134	చెడలువాడపురంబు 165
చంబాటి 295	చెయ్యేటిదుర్గం 236
చక్రగోటము 6	చెరువాడు 138
చక్రతీర్థంబు 233	చెరువాలు 138
చక్రపురి 288	చెంవరము 279
చడలువాడ 165	చేపూరి 138
చదుకూరు 305	చేపూరి 138
చదుమూరు 304	చోడవరంబు 308
చరిగొండ 252	జంతువాటి 124
చలమరి 171	జగత్పితరుని దివ్యసంపదలుగంనగరు 182
చాగలమట్టి 181	జగన్నాథసీమ 289
చాదుకొండ 305	జట పోలూరు 305
చాళుక్య భీమవర 124	జమునిదిక్కు వెండికొండ 208
చాళుక్యభీమవరనామగ్రాయంబు 98	జమునిదిక్కు వెండిమల 210
చింతకుంట 181, 304	జమ్మిలోయ 195
చింతనూరు 187	జయవాడ 160
చింతపల్లి 133	జల్లికోట 304
చింతపల్లి 133, 135, 151, 298	జల్లిపల్లె 197
చింతలపూడి 217	జామి 308
చిత్తూరు 295, 305	జాహ్నువి 137
చిత్రగంటి చీమ 295	జాహ్నువిమధు 137
చినకొట్ల 201	జూటూరు 236
చిమ్మపూడి 88, 173	జొన్నగడ్డాగ్రహార 146, 212
	జ్యోతిస్సిద్ధపట 44

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

ఝడియ 121	తిలపర్వతము 186
ఝడె 124	తుంకట్ల 166
టంగుటూరి 51	తుంగ 285
ఠెంకణ 10, 301	తుంగభద్ర 26, 36, 47, 60, 148, 150, 170, 172, 222, 224, 225, 227, 281, 303
ఠేంకణ 131	తుంగభద్రా 45
తంగెళ్ళ 305	తుంగాఖ్యగంగా 286
తడుకు 296	తుంబురుకోన 264, 265
తమిలేటి 146	తుంబురుతీర్థంబు 272
తమిలేటి వనిశరము 141	తుమ్మెదల మెట్ట 310
తనిగొండ 305	తుల్యభాగ 100, 115, 118, 127
తనిగొప్పల 261	తుల్యభాగా 102, 118, 123
తనిగొండ 284	తుల్యభాగాతటి 116
తవిరు 302	తుల్యభాగా తరంగిణి 99
తాడిగోళ్ళ 305	తుల్యభాగాతీర 115
తాడివర్తి 304	తుల్యభాగాతీరంబు 114
తాడివాడ 277	తుల్యభాగాపగ 115
తామ్రపురంబు 284	తూముకూరి 279
తారకూమిధర 220	తూర్పునాటి 146
తాళ్ళపాక 253, 254	తూర్పునాడు 140
తాళ్ళపూడి 127	తూర్పువాకిటి (శ్రీశైల) 30,
తాళ్లూరు 305	తెంకణ 160
తిరతని 305	తెనాలి 254
తిరుకాళ తిప్పరి 23	తెలగాణభూముల 166
తిరుకాళహస్తి 203, 208, 211	తెలుంగు 53
తిరుపట్ల 181	తెలుగుభూమి 122
తిరుపతి 181, 183, 270, 276, 284	తెల్ల 230
తిరుపతు 301	తొరగంటి 266, 290
తిరుపతుల 91, 130, 247	తోటవీరేశ్వరదేవాలయంబు 152
తిరుమల 130, 165, 222, 239, 245 252, 256, 294, 301, 310	త్యాగసముద్ర నామములు 163
తిరుమలకొండ 252	త్రిపురాంతక 13, 85, 138
తిరుమల పేర్లు 178	త్రిపురాంతకంబు 16, 21
తిరువెంగడము 303	త్రిపురాంతకంలోని స్థానాలు 42, 43
తిరువీంకటాద్రి 182	

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

- ప్రపురాంతకము 41, 48, 67, 182, 183
 ప్రపురాంతకస్థాన 21
 ప్రపురారిగుడి తూర్పుదెస 20
 ప్రలింగ 113, 123, 257, 281
 ప్రలింగక్షోణి వెకుంఠము 114
 ప్రలింగదేశము 189
 ప్రలింగభూమండల 120
 ప్రశిరపురం 266
 త్ర్యంబకతనూజ 100
 త్ర్యంబకాచలకన్యక 125
 దండకారణ్యము 127
 దంతులుయ 277
 దంతులూరి 277
 దక్షనగరి 174
 దక్షపురము 101
 దక్షపురి 103, 174, 282
 దక్షవాట 282
 దక్షవాటంబు 104, 139
 దక్షవాటపట్టణ 282
 దక్షవాటి 99, 104, 116, 174, 176
 177, 287, 283
 దక్షవాటికం 101, 104, 109, 122,
 123, 127
 దక్షవాటికాకటక ఘంటావెధిన్ 176
 దక్షవాటిపుర 174
 దక్షవాటిపురము 175
 దక్షవాటిపురవరము 175
 దక్షవాటిపురి 174
 దక్షవాటి 174
 దక్షవాటిమహాస్థానంబు 100, 123
 దక్షరామ 93, 103, 114
 దక్షరామంబు 98, 103, 105, 123
 దక్షరామము 19, 1, 22, 49, 146
 దక్షిణకలదాతగిరి 209, 210
 దక్షిణకాళి 99, 103, 104
 దక్షిణకాళికాశ్రమంబు 286
 ,, నగరి 104
 దక్షిణకాళికాస్థాన 103
 దక్షిణకాళి 127
 ,, నగరంబు 103
 దక్షిణకైలాస 208
 దక్షిణకైలాసంబు 151, 213
 దక్షిణకైలాసగిరి 205
 దక్షిణకైలాసగోత్ర 206
 దక్షిణకైలాసగోత్రంబు 206, 212
 దక్షిణకైలాసగోత్రము 210, 212
 దక్షిణకైలాసధర 211
 దక్షిణకైలాసధరము 210
 దక్షిణకైలాసధరజీధర 204, 210
 దక్షిణకైలాసము 24, 205, 209
 దక్షిణగంగ 3
 దక్షిణజలధి 139
 దక్షిణదిశా కైలాసము 208
 దక్షిణరజతపత్తిధరము 210
 దక్షిణరజతగిరి 209, 210
 దక్షిణరజతశిఖరి 206, 210
 దక్షిణరౌప్యధరాధరంబు 213
 దక్షిణ రౌప్యధరాధరం 210
 దక్షిణరౌప్యైల శృంగ 206
 ,, శృంగంతర 210
 దక్షిణవారణాసి 103
 దక్షిణవారాణసి 127
 దక్షిణానందవనము 127
 దక్షిణానందవనవాటి 104
 దక్షిణాపధకాళి 104
 దక్షిణాపధకాళికా 103
 దక్షిణాపధకాళికాధామ 103

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

దక్షిణాపథకాశీ 127	దేశంబు తెలుగు 199
దక్షిణోద్ధానవనవాటి 104	దొంగలసాని కనుమ 187
దక్షిణోద్ధానవాటికా 104	దొంతి 124
దక్షుని పట్టణము 101	దొనకొండ 301
దగ్గబల్లి 160, 161	దోనేరు 225
దరిసి 298	ద్రాక్షామహారామ 299
దర్శి 305	ద్రాక్షారామ 48, 126
దాక్షారామ 124, 126, 139, 174, 189, 275, 282	ద్రాక్షారామపుర 174
దాక్షారామంబు 176	ద్వాదశతీర్థాలు 106, 107, 108
దాక్షారామరుభాగసీమ 177	ద్వితీయవైకుంఠంబు 78, 79
దాక్షారామపుర 178	ధనదుపురంబు 66
దాక్షారామము 6, 21, 127	ధనదుపురము 66, 67
దామెనచెయ్య 304	ధనదుపురీనామనగరము 66
దాసరిపల్లె 187	ధరణాంకోట 98
దిగువతిరుపతి 181, 182, 262	ధరణికోటపురి 134
దిగువపట్టణము 181	ధరణివరణనగరింబు 234
దిరచెరువు 133	ధరణిభృద్గిర 199
దివ్యాదీపార్యంబు 299	ధర్మపురంబు 172
పిల్లంబికొండ 210, 112	ధర్మపురశ్రీత్రము 303, 150, 170
ద్వర్గాది 215	ధర్మపురి 150, 170, 251
దుర్గాధరవిధరనామ 210	ధర్మపురి 170
దుర్గాధరాధర 209	ధర్మపురిస్థితి 249
దుష్పూరు 120, 304	ధర్మవర (రాజ్యం) 201
చూదికొండ 69	ధర్మవరంబు 305
చూపాడు 304	నందవరము 304
చూబగుంట 166	నంది 198
చూబగుంటపుర 166	నందిమండల 128
చూసి 305	నందిమండలంబు 169
చెందిలూరి 307	నందిమండలము 22
దేవదేవుడివ్యభవనంబు 255	నందేల 235, 253, 289, 290, 296
దేవరకొండ 197, 304	నందేలపురంబు 252
దేవరికొండసీమ 249	నంద్యాల 266, 304
దెవ్వాడి 134	నంద్యాలపుర 239

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

నక్షత్రపర్వతము 33
 నగరి 97, 296
 నడిగట్ల 305
 నయనాది 26
 నరమాలపాటి నగరీవర 298
 నరసింహదొలము 39
 నర్మాల 135
 నర్మాలపాటిపురి 299
 నల్లగొండ 135
 నల్ల కొండ 135
 నల్లంగొండ 142
 నల్లబలి 184
 నల్లూరు 291
 నవఖండవాడ 7
 నవగుండములు 157
 నవతిరుపతులకు 270
 నవమహాదుర్గములు 157
 నవలక్షకాళింగము 5
 నాగకల్లు 142
 నాగారునకొండ 268
 నాగారునకొండ 268, 269
 నాగారునకొండ 268
 నాగారునకొండ 236
 నాగులేటి 299
 నాగులేటికి 135
 నాగులేరు 135
 నాగులేలు 142
 నాడిండ్ల 202
 నాడెండ్ల 221
 నానారం 294
 నారగంటి 296
 నారణవనం 266
 నారదకుండిక 114
 నారాయణవనము 211, 296

నిందవాడ 296
 నిగమగిరి 156
 నిగమశిఖరి 77
 నిజాంపురి 304
 నిడుమానురి కృష్ణరాయ
 ప్రథితాగ్రహార 241
 నిప్పులయేటిలో 142
 నిప్పులయెరు 136
 నివృత్తి 128
 నివృత్తిసంగమంబు 152
 నిలికంజేవ్వర స్థానము 74
 నిలిమహాద్రి 215
 నీరాచలేంద్ర 209
 నూటయెసిమిది తిరుపతులం 182
 అయి
 నూటయెసిమిది తిరుపతులను 90
 నూటయెసిమిది తిరుపతులు 246, 265,
 303
 నూటయెసిమిది దివ్యతిరుపతులు 246,
 267
 నెమలోనము 296
 నెరదబారి 184
 నెల్లూరి 96, 153, 184, 301
 నెల్లూరితూముకాలవ 147
 నెల్లూరు 65, 187, 284, 304
 నెలకొండపల్లి 303
 నొనుము 304
 పంగులూరు 165
 పంచశీర్షాలు 105
 పంచధారా 129
 పంచారామ 99, 119, 122, 126,
 196
 పంచారామంబులను 98
 పంచారామములు 99, 281

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పంపాసరస్సు 127
 పజ్జువ్వి 254
 పట్టిస 115
 పట్టిససాసము 117
 పట్టిస 174, 299
 పట్టిసము 128
 పడమటిసీమ 292
 పణకరాజుపల్లియగట్టు 249
 పణ్కరాజుపల్లిశైలము 249
 పద్మలి 279
 పన్నగసార్యభౌమాచల 261, 262
 పడమటిసీమ 292
 పరమమౌళ్యర క్రితారంగంబు 213
 పర్వత 13, 32, 138, 188
 పర్వతంబు 31
 పర్వతము 17, 37
 పరినాటసు 241
 పరినాటి 131
 పరినాటిసీమల 298
 పరినాటి 141, 144, 298
 పలునాటి 302
 పర్నాటి 131, 141, 142, 144
 పర్నాటిగడ 137
 పర్నాటిసీమ 299
 పల్లధార 129
 పల్లవరాయసి మటము 182
 పల్లికొండ 168
 పల్లెజ్జా 142
 పల్లెడెళమలయందు 142
 పల్లెనాటి 142
 పల్లెవిషయము 142
 పల్లెలు 142
 పల్వలపురిము 117, 122
 పల్వలపురి 99

పల్వలస్థానము 127
 పళ్ళెపట్టు 296
 పళ్ళెమద్వార (శ్రీశైల) 45
 పసిడికొండ 205
 పాంచాలేశ్వర ప్రాంగణస్థలి 251
 పాండవతీర్థంబులు 272
 పాకనాట 165, 166, 241
 పాకనాటి 288, 302
 పాకనాటిలో 74
 పాకనాటిదేశంబు 120
 వాకనాడు 9, 67, 301
 పాకల 305
 పాతాళగంగ 22, 29, 34, 35, 137, 151, 169, 240
 పాతాళగంగా 34, 35
 పాతాళవృషభపుర 39
 పానుగంటి 146
 పానుగంటిదర్గ 236
 పానుగల్లు 242
 పాపవినాశన 37, 159
 పాపవినాశనంబు 245
 పాపవినాశనము 182
 పాపహిమనాశనతీర్థము 170
 పామూరు 305
 పాఠకునికి 14, 15, 91
 పాలకునికి 14
 పాలకోట 98
 పాలగుమి 254
 పాలమఠ 256
 పాలచరి 256
 పాలచూరి 256
 పాలచూరి 256
 పాలదుర్గము 168
 పాలపర్తి 185

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పాలవంచ 304	పులుగులనాథ్ 301
పాలుకుండ్లి 14	పుష్పగిరి 45 301, 303
పాలువాయి 305	పుష్పగిరింద్రంబు 22
పాలూట్ల 38	పుష్పగిరితోని తీర్థాలు 45
వారెంబుకోట 256	పుష్పనగరము 78, 83
పాఠము 135	పూర్వాది 199
పాతేటి 307	పూర్వావసానవృత్తాటపులు 206
పాల్కురికి 14	పెంజల్లు 137
పాల్కుర్కి 14	పెదకందె 302
పాల్కురికి 14	పెదవలి 304
పాల్పూరి 256	పెద్దకొండపల్లి 243
పాల్పూరి 256	పెద్దయెక్కుడు 182
పాల్పూరి 256	పెనుగొండ 236, 311
పావులూరి 7	పెనుకొండకొండలు 237
పింగళి 241	పెనుగొండ 163, 223, 236, 254,
పిరాపురి 139	266, 295, 304
పిల్లలమట్టి 161, 164	పెనుగొండమర్రి 236
పీఠ 282	పెనుమెట్ట 48
పీఠపురి 7, 113	పెన్నొండకు 281
పీఠాపట్టణంబు 113	పెన్న 60, 150, 207, 224, 227
పీఠాపురము 113	పెన్ననది 151
పీఠాపురి 115	పెన్నానదీ వదితలు 44
పీఠాపుర 113, 307	పెరవలి 304
పీఠాపురంబు 307, 222	పెరుమగూరిపురంబు 154
పీఠాపురపట్టణము 113	పెనువాయ 167
పీఠాపురము 113	పేరకమ్మ (నది) 147
పీఠాపురవరము 113	పేరూరి 296
పుంగనూరు 304	పైడిపాటి 134
పుండరీకాద్రి 117	పైసీమ 292
పుట్టపల్లి సీమ 236	పొందుగుల 136
పుట్లూరు 304	పొట్టనూరి 195, 200, 218
పులిగర 26	పొట్నూర 195
పులిశాల 254	పొట్నూరిసింహాద్రి 291
పులియూర 48	పొట్నూరు 308

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

పొట్ల చెరువు 51	బసవాపురంబు 165
పొట్ల చెర్ల 244	బాగానగరం 287
పొట్ల చెర్ల మసీదు 244	బాణవరము 295
పోతకమూరి 89	బాదేపతి 249
పోతపినాటిలో 206	బారహ 124
పోతపినాడు 30	బాహుద 60, 224, 281
పోడిలి 303	బిట్రగుంట 161, 162
పొన్నాడ 124, 243	బిదురూరి 306
పొన్నకండి 244	బిల్వపర్వతంబు 39
పొన్నుఖరి 211, 215	బిల్వవన 19, 29
పొన్నుఖరీవవి 213	బిల్వవనము 17, 19
పోట్ల దొరితి 184	బెండపూడి 99, 121, 122
పోట్లూరి 269	బెజవాడ 161 305
పోతకమూరి 88	బెల్లంకొండ 236, 268, 269,
పారండ్ల 51	బెల్లంకొండ 238, 269
పొరుమామిళ్ళ 304	బెల్లముకొండ 153, 197, 236
పొలేపలి 166	బొగరము 67
ప్రబ్బిత 32	బొడ్డుచెర్ల 252
ప్రభంజనము 226	బొప్పలి 285
ప్రసన్నవణశైలము 127	బొడసకురిమహాస్థలంబు 122
ప్రకటన 287	బొనగిరి 133
ప్రొట్టూరుపురి 287	బ్రహ్మకుండికాక్షేత్ర 231, 234
ప్రొగటూరునగరి 287	బ్రహ్మకుండితరంగిణి 234
ప్రొద్దారామము 128	బ్రహ్మరాజపురి 249
ప్రొద్దొషద్రుది 156	బ్రహ్మరాయపురి 249
ఓంకాపురము 296	బ్రహ్మసంవేద్య 100
ఓందర 301	బ్రహ్మసంవేద్యము 128
బందరు 296, 297, 303, 305	భట్ల పెనుమర్రి 234
బగిరామపల్లి 91	భద్ర 285
బగిరాముపల్లిదివ్యక్షేత్ర 91	భద్రగిరి 285, 307
బదరీవన 128	భద్రనగ 285
బసగానిపల్లె 304	భద్రకైరి శిఖరాగ్రము 285
బమ్మెర 147, 149	భద్రాచలము 304
బలుమూరి 135	భద్రాచలోత్తంగశృంగ 299

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

ప్రదాతరంగిణి చాచితీరము 45	మంగాంబు 184
భవనాశని 78, 150, 227, 285	మంజీర 224
భవనాశనీ 82, 224, 273	మందెము 185
భవనాశనీనది 156	మందెముకోట 253
భవనాశి 150	మందేము 185
భవనాశితీరయహోబల 179	మంతరాలకసము 187
భవనాశని 81, 82	మండలపాలకొండలు 180
భవనాశనీ 82	మక్కెన 0
భిమనది 149	మగదల 312
భిమచండీరభూములు 297	మచిలి 303
భిమపురంబు 4	మట్ల 270, 271, 276
భిమమండలంబు 99, 100, 123	మట్లవారిసము 292
భిమమండలము 99	మట్టి 271
భిమమండలి 100, 116	మట్టూరి 185
భిమమండలి పుణ్యక్షేత్రంబు 100, 117	మడికి 171, 172
భిమమండలిక్షేత్రము 115	మద్దురు 266
భిమమండలికా పుణ్యభూమి 100	మహాకకుండము 129
భిమయదేవుని నగర 123	మహామహాదేవి మందిరంబు 146
భిమరధి 95, 148, 154, 172, 225, 285	మన్నెయపట్టణంబులు 3
భిమరధి 166	మన్నేలు 184
భిమరధిభూమి 233	మహారత్నీరము 209
భిమశంకరునగరు 127	మరిగంటి 249
భిమసంగి 308	మజిగంటి 248
భిమరామంబు 98	మజిగంటి 249
భిమేషమందిరంబు 177	మజ్జివెముల 134
భిమేశ్వరంబు 3, 307	మలయపూట ప్రాసాద 193
భిమేశ్వరమండలంబు 113	మలయపూట వార్తనీ 193
భిమేశ్వరస్వామిగుడి 105	మంవరపు 137
భిమేశ్వరునిముఖమండపము 177	మరాపూ 285
భువనగిరి 305	మరాపహారి 36
భువనవిజయఖాన్దా 198	మరాపహారిణి 154
భైమి 224	మల్లికాకుండ 36, 37, 38, 128
మంగళగిరి 246, 304	మల్లికాకుండంబు 189
	మల్లికార్జునదేవునాస్థానము 34

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

మల్లారు 305	ముక్తినాటి 141
మహాకాల 64	ముక్తినాటిపురమోహనశైల 1:1
మహాకళ 64	కువ్వ 278, 279
మహాగోదావరి తీర 239	మూలస్థాన 221
మహాగోదావరీవాహి 253	మెతుకు దుర్గంబు 247
మహాదేవమందిర ముఖమంచపముల 152	మొదటి 132, 132
మహానంది 137	మిశ్రవాగు 134
మహేశ్వరాలము 97	మొగలేటి 206, 209
మాకవరంబు 121	మొగలేటి 23
మాచనవోగి 165	మొగలేటిదరి 207
మాచర్ల 131	మొగలేటిమడుగు 204
మాచర్లవి చిత్రశాల 145	మొగలేరు 212
మాచెరల 142	మొట్టవాడ 87
మాచెర్ల 131, 132, 133	మొలగూరి 172
మాచెర్ల బాగము 131	మొలగూరి గవని 172
మాడపూడిలో 132	మొసలిమడుగు 235
మాడెములు 135	మోకాళ్ళముడుగు 182
మానుకొండ 914	మోటాటి 302
మార్కండేయపురి 152	మోటుపల్లి 73
మామరపుర 201	మోపూరు 141
మిడియ్యూనరి 133	యండబెట్టి 249
మొక్తిశైత్రంబు 105	యమాళవేండిమల 209 210
మొట్టా 135	యమునికుండము 170
మొడియము 155	యాదగిరి దుర్గ 236
మొసకొండ 173	యాదగిరినగరము 235
మనెమడుగు 297	యాదవపర్యతము 303
మొనెమడుగు 504	యాదవాకిళ్ళ 247, 250
మొన్నతీరము 257	యామ్యకై నాస 25
మొప్పారాల 311	యామ్యజుకుండ 37
మొయ్యూరు 155	యామ్యభంగ కై నాసగిరి 210
మొరవైరి నగరు 263	యేడ్లపేట 182
మొలికినాటి 141, 143	యేమాల 297
మొలికినాడను సేమ 282	రత్నగిరి 305
మొలికినాడు 301	రమాక్షమాధరంబు 169

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

రాచకొండ 304	రావిళ్ళ 280, 281
రాచపూడి 241	రావురి 165
రాచర్ల 303	రావురి 165
రాచపేడు 304	రావెల 290
రాజమహేంద్ర 236, 249	రూద్రధార 37
రాజమహేంద్రం 266, 267	రూద్రసముద్రం 172
రాజమహేంద్రంబు 120	రెంటూరి 21
రాజమహేంద్రదుర్గము 122	రెండు తీర్థాలు 111
రాజమహేంద్రపుర 189	రెండవపుణ్యకుండాలు 119
రాజమహేంద్రపురంబు 1	రేచర్ల 135
రాజమహేంద్రపురము 125	రేచర్ల 147
రాజమహేంద్రవర 218	రేనాడు 301
రాజమహేంద్రవరం 2	రెండు 249
రాజమహేంద్రవరము 121, 127, 189	రేవనూళ్ళు 135
రాజమహేంద్రవరాధిపురీ 239	రింకాంకరకైరి మధ్య పుడ 37
రాజవోడ్ 305	రిష్తీచావడి 267
రావర్తి 304	రిష్తీసీవాసాఖ్య 265
రావూరిపురవర 165	రిష్తివనంబు 52
రామగిరి 148, 171	రిష్తివనరామము 82
రామగిరిదుర్గ 236	రిష్తివనము 82
రామగిరిపట్టణంబు 171	రిష్తివెలియంబు 251
రామచంద్రాగర 312	రివణపయోనిధి గంగాసంగమంబు 123
రామచంద్రపుర 313	రేణుకాయపుగొండ్ల 88
రామచంద్రపురము 305	రేమలదాడ 167
రామచంద్రపురవర 312	రోతుగడ్డ 125
రామత్తిరము 164	ఎంగళాటలెలు 135
రామయపట్నము 304	వంగలి 270
రామశృకోట 304	వందవాసి 304
రామసముద్రంబు 305	వంధారానడు 5
రామాంబాపురము 297	వజ్రగిరి 304
రామాపురము 305	వప్పిరెల్ల 135
రాయదుర్గము 303	వరదకైరి 11
రాయలవారిశిమ 269	వరాహరూప 128
రావిపాడు 88	వరాహేశ్వరము 37

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

వసిష్ట 180
 చాడపల్లి నగరము 247
 చాడపల్లి నగరు 250 వామనతీర్థము 284
 వామయార 82
 వాయాశీపుర 258
 వావిల 305
 వావిలపాటిలోపల 185
 విక్రమపురి 98
 విక్రమ సింహానగరాసన్న 207
 విక్రమసింహానగరంబు 82
 విక్రమ సింహాఖ్యనగరము 82
 విజయభవనము 283
 విజయవాటిం 198
 విజయ వాటిక 218
 విజయవాడ 12
 వినకొండ 289
 వినకొండ 197, 236, 268, 271
 303
 వినకొండ 289
 చిన్నకొట 189
 విరూపక్షుని 223
 వీరభద్రగిరి 128
 వీరభద్రగిరి 128
 వీరభద్రాచలము 127
 విరమేశ్వరి 132
 వీరనాడు 6
 పుడయాద్రి 292
 పుల్లరి 276
 పుల్లరిపట్టణ 276
 వృద్ధగంగ 115, 127
 వృద్ధగంగా 123
 వృద్ధగౌతమి 100
 వృష్టిపురము 39
 వెంకటాచల 266

వెంకటాచల 265
 వెంగి 6, 63
 వెండిరాల 63
 వెన్నెలంటి 165
 వెన్నెలగంటి 153, 165
 వెంగలేటి 241
 వెంటూరికి 52
 వెలనాటి 51, 67, 83, 147, 167
 వెలనాటిసీమ 49
 వెలనాడు 52, 301
 వెలిగందల 149, 172
 వెంగందుల 149
 వెలిగొండ 51
 వెలిగోటి 186, 256
 వెలిగోడు 305
 వెలిదిండ 312
 వెలుకొంటి 266
 వెలుగోటి 278, 290
 వెల్గోటి 289
 వెల్గొండ 50, 51, 81
 వెల్లూరు 304
 వెల్లూరి 305
 వెల్లుట్ల 280, 281
 వెంకట 130, 163,
 వెంకటగిరి 166, 246, 2 2, 303
 వెంకటగిరిగ్రామ 253
 వెంకటగిరిగ్రామ ద్వయాగ్రంథము 202
 వెంకటగ్రామ
 వెంకటనగ 201, 274, 292
 వెంకటనగంబు 240
 వెంకటనగము 183
 వెంకటపతి శరణంగు 263
 వెంకటభరతసించుకొండ 255
 వెంకటభూమి 256

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

- వేంకటమహాధరంబు 272
 వేంకటాచల 200, 213, 235, 241, 272, 292
 వేంకటాచలంబు 90, 97, 149, 151, 245
 వేంకటాచలము 78, 183, 307
 వేంకటాద్రి 148, 182, 188, 238, 272 289
 వేంకటాయి 126
 వేంకటేశునగు 240
 వెంగి 2
 వెంగిదేశ 3
 వెంగిదేశంబు 1
 వెంగిమహోర్విస్తలము 49
 వెంగివిషమ 126
 వేంపల్లి 304
 వేగి 146, 195
 వెగినాట 83
 వెగినాడు 301
 వెగవతి 36, 222, 281
 వెగవతి 83
 వెగి 141
 వెణంగి 279
 వేల్రవతి 36, 60, 150, 224
 వేల్రావతి 36
 వేదండముఖ తటాక 221
 వేదగిరి 223
 వెదనగ 156
 వెదనగంబు 77
 వేదవతి 36, 60
 వెదవైలము 77
 వేదాచల 223
 వేదాచలము 183
 వేదాద్రి 77, 223
 వేదాద్రి 124
 విదాద్రిగుహ 186
 వేద్య 117
 వెముగల్లు 168
 వెములవాడ 4, 5
 వెలుపుగొండ 198
 వైకుంఠదిల 129
 వైశాఖపురసమీపగిరి 310
 వోరగంటి 267
 వోరగంటి 267
 వోరగంటి 207
 వోరుగంటి 292
 శంకరాచల 96
 శతతాళదమ్మహదంబు 240
 శమనాకారజత్నాద్రి 215
 శరావతి 224
 శిఖరేశ్వరము 34, 129
 శిరతని 296
 శివపురి 136
 శీరామహాగ్రామ 116
 శృంఖలద్వీపము 5
 శృంగారంకోట 125
 శేషగిరి 183, 223, 265
 శేషనగ 200
 శేషభూధరము 278
 శేషభూమి భృద్వాగము 264
 శేషశైల 289
 శేషశైలంబు 285
 శేషశైలము 255, 262, 271
 శేషాచల 291
 శేషాచలంబు 90, 247
 శేషాచలము 183
 శేషాద్రి 226, 310

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

శేషాద్రిశిఖరము 183	129, 134, 136, 137, 138,
శ్రీ కర్పూరచరి 243	142, 148, 151, 152, 157,
శ్రీకాకుళనామధేయము 229	159, 160, 173, 240, 241,
శ్రీకాకుళ 198, 218, 230	254, 282,
శ్రీకాకుళంబు 152, 155, 156, 228,	శ్రీగిరితూర్పుఁబంబు 140
౨౦౧	శ్రీగిరి నైరృత్యభాగంబు 22
శ్రీకాకుళంలోని అరామం 231	శ్రీగిరి పశ్చిమద్వార 30
శ్రీకాకుళక్షేత్రము 231	శ్రీగిరింద్ర 254
శ్రీకాకుళము 2, 8, 303	శ్రీగిరింద్రంబు 35
శ్రీకాకుళాఖ్యము 232	శ్రీతెనాల్యగహర 222
శ్రీకాశ్యపినిగూ 294	ప్రహువాటి 104, 174, 177, 293
శ్రీకాశ్యప 203, 208	శ్రీహనువాటిపు సము 175
శ్రీకాశూపి 93, 203, 205, 208,	శ్రీహనువాటిపుర 178
209, 210, 211, 213, 288,	శ్రీహనువారు 124
289	శ్రీధర్మపుర 251
శ్రీకాశూపినిగూప్రదేశము 23	శ్రీధాన్యకలకంబు 285
శ్రీకాశూపినిగూ ప్రాకారాంతః	శ్రీధాన్యకలకము 65, 289, 282
పడత పాతాళగుహ 37	శ్రీధాన్యవాటిపురి 277
శ్రీకాశూపినిగూ పుణ్యస్థానము 214, 215	శ్రీనగ 28, 30, 31, 32, 88, 188
శ్రీకాశూపి 276	శ్రీనగంబు 28, 152, 159, 169
శ్రీమధర 11, 38, 311	శ్రీనగంబు గిరగ్రామము 152,
శ్రీమధరపర్వమునుండితద్వార మహిష్టతీర్థ	శ్రీనగకల్పనిపు 29
మరము 47	శ్రీనగకామధేనువు 29
శ్రీమధరలోతరస్యంగంబు 30	శ్రీనగవక్రవర్తి తుద్యంగము 85
శ్రీముఖ్యము 78, 83	శ్రీనగవక్రవాద్వార 30, 44
శ్రీమూర్తి 234, 239, 246	శ్రీనగము 31, 151, 152, 158, 159,
శ్రీమూర్తింబు 207, 307	240
శ్రీమూర్తిము 112, 246	శ్రీనగము తూర్పువాటిలి 86
శ్రీమూర్తినడనంబు 79	శ్రీనగసార్వభౌము 28
శ్రీమూర్తిస్థలి 303	శ్రీనగాంబోధి 27
శ్రీకృష్ణాచార్యులపత్ని 287	శ్రీనగేంద్రంబు 30
శ్రీగిరి 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20	శ్రీనగోతుంగమణి 10
22, 25, 26, 30, 31, 32, 33,	ప్రహర్యత 11, 21, 27, 28, 32, 74,
34, 38, 54, 69, 99, 119,	97, 140, 151, 152, 160, 169, 189

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

- శ్రీపర్వతంబు 31, 27, 30, 90 129, 189, 275
 శ్రీపర్వతంబు నైర్మత్యభాగము 18
 శ్రీపర్వతక్షేత్ర 25
 శ్రీపర్వతపురము 38
 శ్రీపర్వతము 121, 151, 273
 శ్రీపర్వతస్మర్యవేది 30
 శ్రీపర్వతాగ్రంబు 159
 శ్రీపర్వతేంద్రంబు 16, 21
 శ్రీభూధర 39
 శ్రీమగదల 312
 శ్రీమధోధహోబల 151, 225, 239
 శ్రీమయగంటి 289
 శ్రీమద్దక్షిణకాళిపుర 97
 శ్రీమద్వైల్లముకొండ 153
 శ్రీమధ్యాంధ్రసుదేశ 74
 శ్రీమన్మల్లికార్జున మహాదేవుని
 ముఖమండపంబు 140
 శ్రీమణింగంటి 249
 శ్రీమల్లికార్జునదేవు నయమంటపస్థలి 25
 శ్రీమల్లికార్జునపురము 33
 శ్రీమహామల్లికార్జునసగర
 భూసుతప్రాసాదము 159
 శ్రీమహానగము 148
 శ్రీమాహారణగరోన్నతి
 భూమీధరశిఖర 281
 శ్రీమువ్వపురి 279
 శ్రీయహోబల 89, 223
 శ్రీయహోబలము 89, 90
 శ్రీయోబల 89
 శ్రీరాజమహేంద్రభూభవనరాజ్య 125
 శ్రీరామచంద్రపుర 312
 శ్రీరామాచల 172
 శ్రీరాముపల్లి 91
 శ్రీరీరతిచపతి 137
 శ్రీవెల్లపూడి 298, 299
 శ్రీవేంకట 257
 శ్రీవేంకటగిరి 181, 183, 245
 శ్రీ వేంకటాచల 83, 173, 226
 శ్రీ వేంకటాద్రి 162, 180, 183
 శ్రీకైం 25, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 38, 53, 119, 129, 130, 136, 139, 140, 158, 160, 212, 216, 279, 291, 303
 శ్రీకైంబు 26, 33, 34, 39, 129, 148, 149, 151, 213, 240, 307
 శ్రీకైంబోని తీర్థాలు 139
 శ్రీకైంబటవంబు 129
 శ్రీకైంబు 162
 శ్రీకైంబునాధుని పట్టణము 140
 శ్రీకైంబుమి 132
 శ్రీకైంబు 18, 30, 151, 152, 240, 281, 302
 శ్రీకైంబు 25, 31
 శ్రీకైంబుంగ 298
 శ్రీకైంబు వుణ్ణాపర్వతంబును 129
 శ్రీ సప్తగోదావరంబు 115
 శ్రీసర్పపురము 114
 శ్రీసింహచల 219
 సంకుసాల 224
 సంగటికొండలు 279
 సంతూరు 91
 సంపెట 138
 సంబటూరి 186
 సత్యపురి 279
 సత్యవేడు 286

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

సదాశివుకొండ 208	సహా సేవతీరము 209
సద్వేలగపూడి 298	సహ్యాగిరికవ్యకా 128
సనద్ ప్రోలు 167	సహ్యాగిరిజానది 282
సనదవోలు 51	సహ్యాజ 7
సన్నెగండ్ల 185	సహ్యాజా 83 232
సప్తదూరు 298	సహ్యాజాచక్రవారి 233
సప్తగోదావర 100, 102	సహ్యాజాతడిని 229
103, 108, 109, 110, 111, 125	సహ్యాజాతీరము 229
సప్తగోదావరం 111	సహ్యాజానదీ 233
సప్తగోదావరంపేర్లు 108	సహ్యాజాసరిత్ 232
సప్తగోదావరంబు 105, 108, 109	సాంపరాయగ్రామ 114
110, 129	సాంపరాయణగ్రామంబు 114
సప్తగోదావరము 110, 111, 127, 176	సాంపరాయపురంబు 116
సప్తగోదావరమ్ము 128	సాగరగోత్రపీఠసంగమస్థలము 213
సప్తగోదావరసింధు 109, 110, 176	సాగరసంగమంబు 275, 281
సప్తగోదావరసింధువు 110	సాలానికోట 235
సప్తగోదావరి 104, 149	సానుగల్లు 236
సప్తగోదావరిసింధు 176	సారంగేశ్వరము 97
సప్తగోదావరి 282	సింగభూపతి చెరువు 133
సప్తగోదావరితీరభూమండలి 299	సింహగిరి 88, 89, 217, 310
సప్తతాపసహపాని 111	సింహపుర 279
సప్తమాడియ 121, 124	సింహపురి 279
సప్తమాడియ మర్చియా 243	సింహభూధర 195
సప్తముని తీర్థంబు 130	సింహవిక్రమనగర 120
సప్తముని సింధు 117, 122	సింహవిక్రమపట్టణ 97
సప్తముని సింధువు 110, 118	సింహశైలము 126
సప్తగోదావరి 189	సింహాచల 88, 200, 239, 246
సప్తసింధు 109, 110, 111	సింహాచలంబు 79, 83, 90, 207,
సప్తసింధువు 110	228, 24, 307
సప్తనాటి రాష్ట్రంబు 171	సింహాచలము 78, 89, 247, 303
సముద్రాంతరమండలివసది 52	సింహాద్రి 88, 89 91, 112, 120
సర్పపురాభిధానము 114	186, 289, 299, 304, 308
సర్పవరము 246	309
స్వాఖ్యతడిని 187	సింహాద్రినాథునగరు 89

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

సింహాద్రిపర్వంత సీమాంధ్రమేదిసి 120	సూర్యపీఠి 89
సింహాద్రియప్పుడు నివసించు తిరుపట్టణము 89	సూర్యేశ్వరంబు 39
సింహాద్రి 289	సెతుబాట 291
సిద్ధపట్టణస్థానంబు 151	సోమగిరి 288
సిద్ధవటి 43, 271	సామరాజుపల్లి 162
సిద్ధవటంబు 48, 304	సోమరాజుపల్లి సగరామావతి 162
సిద్ధవటముచుట్టావున్న కొండలు 43	సోమపీఠి 89
సిద్ధవటములోని తీర్థాలు 44	సోమశిల 48
సిద్ధాంతము 83	సోమశిలకనుమ 186
సిద్ధేశ్వరు సగరు 151	సోమరామంబు 98
సింకాకుళ 146	సోమేశ్వరుని కొండ 295
సిరిగిరి 13, 18, 30, 32, 34, 38, 50	స్వర్ణముఖం 2 1
సిరులచేవరకొండ 249	స్వర్ణముఖి నది 213
సిర్సి 304	స్వామిపుష్కరిణి 239, 240, 2552
సుంగబంధురము 302	263, 272, 302
సుధానిధి 302	స్వామిపుష్కరిణి తీరమామి 272,
సుప్రసియాగి 225	హటకేశ్వర 128
సువారిసితవృద్ధధారాధర 313	హటకేశ్వరము 37
సువర్ణముఖి 211, 213	వార్మత్తు అనేదుర్గము 238
సువర్ణముఖి గంగానది రత్నము 212	హృదయభంగాఖ్యన్ జగత్పాతంబైన నగంబు 139
సువర్ణముఖిరీతంబు 205	శ్యామ్యంగ శైలము 33
సువర్ణముఖిరీతప్రదేశామ్ర కాననమధ్యోపరి పీడికాగ్రము 216	హేమముఖి 211, 214
సూరూరు 304	హేమముఖి హరిస్తకైలాసము 208
సూరవరంబు 168	హేమముఖి ద్విపవతీతట 214
సూర్యకుండంబు 39	హేమముఖి సింధు ప్రవీరంబు 208
సూర్యనగంబు 39	హేమాద్రి 279
సూర్యపరంబు 39	హేమా 113
	హేమాతరంగిణి 113

అనుబంధాలు

IV. ఆధార గ్రంథాలు

1 అనంతరాజు మట్ల	శకుల్స్థ విజయము (1980)
2 అనంతామోత్యుడు	భోజరాజీయము (1924)
3 అన్నమయ, యథావాక్కులు	సర్వేశ్వర శతకము (1926)
4 అన్నయ్యతెనాలి	సుదక్షిణా పరిణయము (1941)
5 అప్పప్పకవి, రత్నాకరము	శరీఫా పరిణయము (1954)
6 ఎద్దాప్రెగ్గడ	1. నృసింహపురాణము (1960)
2. ఆంధ్రమహాభారతము (అరణ్య-1971)
3. హరివంశము
7 కడిపీపత్తి, పాలకరి	ఉక సప్తతి (1979)
8 కుర్మ నాథకవి, గోకుల పాటి	సింహాద్రి నారసింహ శతకము (1926)
9 కృష్ణమాచార్యులు	సింహగిరి వచనములు (1980)
10 కృష్ణయామాత్యుడు, వెలిగపూడి	భాషమద్విజయము
11 కేతన, మూలపటిక	దశకుమార చరిత్ర (1967)
12 కోదండరామ కవి, ధట్ల పెనుమర్తి	వల్లభాభ్యుదయము (1940)
13 కోనేరు నాథుడు, దిసూరి	బాల భాగవతము
14 గంగాధరకవి, అద్దంకి	తపతీ సంవరణాపాఖ్యానము (1972)
15 గట్టు ప్రభువు	కుచేలోపాఖ్యానము (1980)
16 గోపన్న, కంచెర్ల	దాశర శతకము (1926)
17 గోపరాజు, కొంపి	సింహాసన ద్వాత్రింశిక (1960)
18 గోపాలరాజు, రత్నాకరము	సౌగంధిక ప్రసవాపహరణము (1949)
19 గౌరన	1. నవనాథ చంద్ర (1937)
2. హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము (1937)
20 చినితిమ్మయ, బొడ్డుచెర్ల	ప్రసన్న రాఘవాట్య ప్రబంధము (1966)
21 చాచప్ప, పుండవరపు-కవి	బొడప్ప శతకము
22 జక్కన	విక్రమార్కు చరిత్ర (198)
23 తిక్కన	1. నిర్వచనోత్తర రామాయణము (1988)
2. మహాభారతం విరాటపర్వంనుండి చివరిదాకా

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాలలో తెలుగునాడు

24	తిమ్మకవి, కూచిమంచి	1 అచ్చ తెనుగు రామాయణము (1954)
		2 కుక్కుదేశ్వర శతకము (1926)
		3 సీరాసుందరీ పరిణయము (1971)
25	తిమ్మక్క, తాళ్ళపాక	సుభద్రా కళ్యాణము (1958)
26	తిమ్మన, పువ్వుగిరి	ఆంధ్రచంద్రా లోకము (1929)
27	తిరువేంగళ నాధుడు, తాళ్ళపాక	ఉషాకల్యాణము (1938)
28	తిరువేంగళ నాధుడు	1. అష్టమహిషీ కళ్యాణము (1937)
		2 ఉషాకల్యాణము (1938)
29	తెలగన, పొన్నికంటి	యయాతి చరిత్రము (1970)
30	త్రిపురాంతకకవి, అయ్యలరాజు	ఒంటిమిట్ట రఘువీర శతకము (1926)
31	దగ్గన, దగ్గవల్లి	నాసికేతోపాఖ్యానము (1977)
32	ధర్మన్న, చరిగొండ	చిత్రభారతము (1934)
33	ధూర్జటి	1 శ్రీకాళహస్తి మాహాత్మ్యము
		2 కాళహస్తిశ్వర శతకము (1926)
		కృష్ణరాయ విజయయ (1981)
34	ధూర్జటి, కుమార	ఆంధ్రమహాభారతము (1970,
35	నన్నయభట్టు	కుమార సంభవము (1978)
36	నన్నెచాడుడు	పంచతంత్రము (1930)
37	నారాయణకవి, చూబగుంట	హంసవింశతి (1977)
38	నారాయణమాత్యుడు,
అయ్యలరాజు	
39	నృసింహకవి, సంకుసాల	కవికర్ణరసాయనము (2967)
40	పండితాధ్యులు, మల్లికార్జున	1 శివతత్త్వసారము (1963)
41	పాప-జు కంకటి	1 ఉత్తర రామాయణము (1969)
		2 విల్లమాయా విలాసము (1970)
42	పినపిరభద్రుడు, పిల్లలమట్టి	జైమిసీ భారతము
43	పెద్దన, అల్లసాని	మను చరిత్రము (1978)
44	పెద్దయ, పిన్నకేట	కావ్యాలంకార చూడామణి (1964)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

45 పోతన, బమ్మెర	1 నారాయణ శతకము (1928)
	2 భాగవతము (1968)
	3 భోగినీ దండకము
	4 పీఠభద్ర విజయము (1952)
46 బద్దెన	సుమతి శతకము
47 దాపరవి, చంతులూరి	మూర్తిత్రయోపాఖ్యానము (1981)
48 భట్టసూరి	1 వసుచరిత్ర (1933)
	2 హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము (1953)
49 బాపికిరి	పంచతంత్రీ (1951)
50 భీష్మపిఠ, పెమ్మలూడ	కవిజనాశ్రయము (1932)
51 బుద్ధారెడ్డి, గోన	రంగనాథరామాయణము
52 వుంచన	కేళూర బాహు చరిత్ర (1966)
53 మల్లన, తరిగొప్పల	చంద్రభాను చరిత్రము (1922)
54 మల్లన, పావులూరి	సారసంగ్రహగణితము
55 మల్లన, ప్రభాకరవి	యశోంగద చరిత్రము (1938)
56 మల్లన, మాచయగారి	రాజశేఖర చరిత్రము (1967)
57 మల్లయ నంది	
58 సింగయ, ఎంట	ప్రబోధచంద్రోదయము (1976)
59 మారన	మార్కండేయ పురాణము (1903)
60 మోహనాంగి	మారీచీపరిణయము (1973)
61 రంగప్పరాజుకవి, రామప్పరాజు	సాంబోపాఖ్యానము (1932)
62 రఘునాథరాయకుడు	చార్మికీచరిత్రము (1968)
63 రఘువాదార్య, చక్రపురి	నలచరిత్రము ద్వీపద (1921)
64 రామకృష్ణకవి, తెనాలి	1 ఉచ్చటారాధ్య చరిత్రము
	2 ఘటికాచల మాహాత్మ్యము
	3 పాండురంగ మాహాత్మ్యము (1970)
65 రామభద్రకవి, తెనాలి	ఇందుమతీ పరిణయము (1972)
66 రామభద్రుడు, అయ్యలరాజు	రామాభ్యుదయము (1967)

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

67 దుద్రకవి, కందుకూరి	నిరంకుశోపాఖ్యానము (1954)
68 లింగకవి, పోసెట్టి	సుగ్రీవ విజయము (1981)
69 వెంకయ్య, అందుగిరి	నవనోకచరిత్రము
70 వెంకయ్య, మారన	రామరాజీయము
71 వేంకటకవి, చేమకూర	భాస్కరశతకము
: 1 విజయవివాసము
2. సారంగధర చరిత్రము 1959
72 వెంకటకృష్ణప్పనాయకుడు, నమిల	అనామకొండపాదము (1971)
73. వేంకటపతి, వెలిదిండ్ల	జైమిశారతము (1980)
74. వేంకటనాధుడు, బైటిరాజు	రాధామాధవ సంవాదము 1940,
75. వేంకటపతి, శేషము	పంచతంత్రము (1924)
76 వేంకట సీతాపతి, గిడుగు (సం)	శకాంక విజయము 1893.
77 వేంగళనాయకుడు, చామర	ప్రేతయ పదములు 1952
78. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు	బహుళాశ్వచరిత్రము
79. శ్రీనాథుడు	అము క మూలాధ
- 1 కాశీఖండము (1953)
2. భీష్మర పురాణము 1967
3 పరాచి పీఠచరిత్ర 1961
4. శివరాత్రి మావాత్మకము (1968)
5 శృంగార నైషధము (1961)
6 హరవివాసము
పారంగపాణి పదములు
రాయవాచకము 1982
30. పారంగపాణి	
81, స్థానాపతి, కాశీవిశ్వనాథనాయక
నయ్యవారి	
82 సింగవ, మడికి	1. మన్మథువాణోత్తర ఖండము (1998)
83 సింగరాచార్య, మడింగంటి	2. సకలసీతి సమ్మతము (1970)
34. సుబ్బారావు, ముప్పిరాల	1. దశరథరాజవంశము 2. త
35 సూరకవి, అడిదము	2. శత్రుధ సర్వోష్ణసీతాచరిత్రము
(వైదికధారల సెకన్సెన్ పీఠ భాగము 1900)
ప్రద్యుమ్న చరిత్రము (1974)
1 ఆంధ్ర పంధారోపము (1972)
2. కవిజనరంజనము (1951)
3 రామలింగేశ్వర చరిత్రము

ప్రాచీన తెలుగు కావ్యాల్లో తెలుగునాడు

<p>౪౬ సూరన, నూతనకవి
 ౮7 సూరన, పింగళి

 ౮౮ సూరన, వెన్నెలకంటి
 ౮౯ సోమన, నాచన
 ౯౦ సోమన, పాల్కుంటికి</p> | <p>ధనాభిరామము (1950)
 కళాపూర్ణోదయము (1971)
 ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము
 రాఘవపాండవీయము (1955)
 విష్ణుపురాణము (1955)
 ఉత్తర హరి వంశము (1967)
 1 అశుభవసారము (1955)
 2 చెన్నమల్లు సీసములు,
 ౩ వృషాక్షపతకము (1926)
 4 పండితారాధ్య చరిత్ర (1974)
 5 బసవపురాణము (1966)</p> |
|---|--|

V. ఉపజీవ్య గ్రంథాలు

<p>అరుణకుమారి, బి

 శ్యామల దత్తు, కుంటూరి
 కృష్ణమూర్తి, పి
 కృష్ణమూర్తి, భద్రరాజు (సం)
 కృష్ణారావు, నాగం (సంకలనకర్త)</p> | <p>ఆంధ్ర వాఙ్మయమున చారిత్రక
 కావ్యములు (1978)
 ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రకమాగోళము (1979)
 రాయలసీమలోని ముఖ్యదేవాలయాలు 1982
 తెలుగుభాషా చరిత్ర 1974
 శ్రీకృష్ణరాయేంద్ర నాహిత్య విజ్ఞాన
 సర్వస్వము (1973)</p> |
| <p>తిరుపతుల వైభవము
 దొణప్ప, తూమాటి</p> | <p>ఆంధ్ర సంస్థానములు - సాహిత్య
 పోషణము (1969)
 ద్వీపద వాఙ్మయము (1967)
 ప్రాచీనాంధ్ర శాసనాలు (1971)
 ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్ర
 ఆంధ్రదేశచరిత్ర భూగోళసర్వస్వము
 ముఖద్వారము (1969)</p> |
| <p>నాగయ్య, జి
 రాధారెడ్డి, బూదరాజు
 లక్ష్మీకాంతం, పింగళి
 లక్ష్మీరంజనం, ఖండవల్లి</p> | <p>ఆంధ్రుల చరిత్ర - సంస్కృతి (1951)
 కడప ఊర్ల పేర్లు (1976)
 కృష్ణదేవరాయలు (1972)
 ఉదాహరణ వాఙ్మయచరిత్ర (1968)
 ఆంధ్రులచరిత్ర, సంస్కృతి</p> |
| <p>లక్ష్మీరంజనం ఖండవల్లి
 బాలేంద్ర శేఖర్, ఖండవల్లి
 విశ్వనాథరెడ్డి, కేతు
 ఎంకటరమణయ్య, నేలటూరు
 ఎంకటరావు, నిడుదవోలు
 సత్యనారాయణ, కంభంపాటి</p> | <p>ఆంధ్రుల చరిత్ర - సంస్కృతి (1951)
 కడప ఊర్ల పేర్లు (1976)
 కృష్ణదేవరాయలు (1972)
 ఉదాహరణ వాఙ్మయచరిత్ర (1968)
 ఆంధ్రులచరిత్ర, సంస్కృతి</p> |

